

a könyvben népmesék újramesélésétől egy amerikai nagyregény találékony dramatizálásáig számos regiszteren mutatja meg rendkívül sokoldalú írói tehetségét; és a sok meglepő újdonság között az is kiderül róla, hogy pályája hajnalán nemcsak a verseléssel, de még a színjátszással is megpróbálkozott.

Az itt olvasható írások tehát legnagyobb részt a művész(et)eknek, illetve műalkotásoknak a vonzásában születtek. A hangjátékszövegek legtöbbje még soha sehol nem jelent meg nyomtatásban, a többi írás túlnyomó része pedig sok évtizedes tetszhalál után itt és most támad fel napi- vagy hetilapsírából, így – nem túlzás azt mondani – ezeken az oldalakon az író eddig (szinte) ismeretlen (ál)arcai tárulnak fel.

4990 Ft

ÉLETMŰ / 8

NAPKÜLI

GION
NÁNDOR

Könyv
könyv mellett

Műv(ész(et))ek
vonzásában –
az író új
(ál)arcai

KRITIKÁK,
FORDÍTÁSOK,
ÁTDOLGOZÁSOK
ÉS MÁS MŰVEK

GION
NÁNDOR

Könyv könyv mellett

MŰV(ÉSZ(ET))EK VONZÁSÁBAN –
AZ ÍRÓ ÚJ (ÁL)ARCAI

ÉLETMŰ / 8

„Az izgalmas cselekmény többnyire közönségsikert biztosít a könyveknek. Fordulatosságával és feszültségével leköti a figyelmet, a közepszerű olvasót is kizökkenti kényelmességéből, sőt az effajta izgalom fedezéke mellett szinte észrevétlenül polgárjogot nyer a súlyosabb mondanivaló is... A szerencsés kezű író, aki az effajta ötvözetet létre tudja hozni, a látszólagos kompromisszum ellenére kompromisszummentesen és a lehető legtisztább formában éri el a legmagasabb elérhető művészi szintet is” – írja Gion pályája legelején egy értekező írásában, bizonyítva, hogy elmélet és gyakorlat nála (is) kéz a kézben jár; egyúttal felvillantva, hogy milyen átgondolt, pontos, mégis könnyed eleganciával írott tanulmányokkal készült fel szépírói hivatására.

A mindig szórakoztatóan elemző tanulmányíró mellett először ebben a kötetben lép teljes vértetben az olvasó elé a művészeti-kulturális jelenségeket is fanyar humorral bemutató rádiós újságíró-szerkesztő, a művész barátokról és műveikről bensőséges hangon valló pályatárs és barát, aki jeles kortársainak és a klasszikusoknak nemcsak avatott elemzője, hanem szellemes fordítója és átdolgozója is volt. Gion ebben

ÉLETMŰ / 8

GION
NÁNDOR

GION
NÁNDOR

Könyv
könyv mellett

Könyv könyv mellett

Műv(ész(et))ek
vonzásában –
az író új
(ál)arcai

KRITIKÁK,
FORDÍTÁSOK,
ÁTDOLGOZÁSOK
ÉS MÁS MŰVEK

MŰV(ÉSZ(ET))EK VONZÁSÁBAN –
AZ ÍRÓ ÚJ (ÁL)ARCAI

KRITIKÁK, FORDÍTÁSOK, ÁTDOLGOZÁSOK
ÉS MÁS MŰVEK

NAPKUT

GION NÁNDOR

Könyv könyv mellett

Gion Nándor-életműkiadás 8. kötet
Kritikák, fordítások, átdolgozások és más művek

GION NÁNDOR

Könyv könyv mellett

Műv(ész(et))ek vonzásában – az író új (ál)arcai

Napkút Kiadó
Budapest, 2021

A kötet megjelenését támogatta
a Nemzeti Kulturális Alap

I. GION NÁNDOR SZÍNRE LÉP

© Gion Nándor jogörököse, 2021
© Napkút Kiadó, 2021

AZ ELSŐ NYILVÁNOS MEGSZÓLALÁS

**Zenta község Kultúrthanácsa
Thurzó Lajos-díjat alapított**

Gion Nándor jegyzete az Újvidéki Rádió
Fényszóró című ifjúsági műsorában 1960. április 30-án

Thurzó Lajos halálának tizedik évfordulója alkalmából Zenta község Kultúrthanácsa Thurzó-díjat alapított. A szabályzat szerint a Kultúrthanács időnként pályázatot hirdet magyar nyelvű irodalmi jellegű diákmunkákra és Thurzó-versek vagy -versrészletek szerb nyelvű műfordítására. Ezzel emléket kívánnak állítani a költőnek, aki a haladó vajdasági irodalom úttörője volt, és előharcosa a község munkásmozgalmának.

AZ ELSŐ MŰVÉSZI FELLÉPÉS

Érettségi

A Szvetozár Markovics műkedvelőinek bemutatója

Hornyik György, Magyar Szó 1961. január 21., 7.

A Szvetozár Markovics művelődési egyesület magyar drámai csoportja a noviszádi Telepen bemutatta Fodor László *Érettségi* című színművét. Rendezte: Papp Tibor. Fellépett: Bakos Lajos, Fülöp Ida, Nagy László, Laták András, Lázár Júlia, Bach Magda és Gion Nándor.

Fodor László *Érettségije* minőségileg az átlagos színművek közé tartozik. Cselekménye a harmincas években játszódik le, az iskolai élet már megszokott ellentéteit mutatja be, egy szerencsésen végződő botrányt elevenít fel, története tehát szabványos, de azért szórakoztató.

A második felvonásban a drámai feszültséggel teli izgalmas tárgyalás a tanári szobában – Horvát Kató, a bűnösnek talált lány szócsatája a konzervatív Richtig tanár úrral – igen élethűen hatott a színpadon, és talán ezért tűnt indokolatlanul hosszúnak, néhol unalmasnak az eseménytelen harmadik felvonás, közhelyszerű párbeszédeivel. Itt bizonyára szükség lett volna a rendező alaposabb beavatkozására.

Bakos Lajos igazgatója élethű alak volt, mozdulatai, részben hanghordozása is megfelelt. Fülöp Ida már vérszegényebb alakítást adott, vonatkozik ez főleg az érzelmössé tett szövegmondásra; egyébként kimerően mozgott, nem esett túlzásokba, ám hanghordozásán javítani kell. Ha Nagy László többet mozog a színpadon, élethűbben elébünk hozhatta volna a galambbepéjű öreg tanárt. Lázár Júlia sokszor túlzásba esett, túlkarikírozva mutatva be egy önmagával

is elégedetlen vénkisasszony tragikomikus figuráját. Laták András alakításán meglátszott, hogy már leküzdötte az amatőr próbálkozás kezdeti nehézségeit. Bach Magda játékaról elmondhatjuk, hogy jól kidolgozott, ám nem eléggé színes. Gion Nándor nem illeszkedett be teljesen az együttes játékába, fiatalos mozgása, hangja ellentétben volt azzal, hogy öreg iskolaszolgát személyesít meg.

Papp Tibor rendező aránylag jó munkát végzett, ám bátrabban kellett volna a szöveggel bánnia. Emellett több gonddal dolgozhatta volna ki a mellékalakokat, gondolunk itt elsősorban a két vitázó tanárra és a vőlegényre.

Mindenképpen biztató, hogy a noviszádi Szvetozár Markovics művelődési egyesület magyar műkedvelő együttese életjelt adott magáról, s reméljük, hogy továbbra is serényen dolgozik.

AZ ELSŐ PUBLIKÁCIÓ – AZ ELSŐ FORDÍTÁS

Lázadás a szavak ellen

Sveta Lukić *Buna protiv reči* című lírai esszéjéből
fordította: Gion Nándor, Symposion 1962. január 11., 8.

Tűnődés

A világ nem egy fatális egész. Mégis, a sokféle lehetőség és véletlen ellenére is eléggé összeforrt.

És – én nem akarok ettől többet megtudni. Ennyit. Hamis körbe jutnék, ismét, a falak közé, ahonnan még egyszer, ugyanolyan spon-tánul, mint először, látszik, hogy a tudás a dolgok lényegébe való belemerülés nélkül magában nem elegendő.

Megbékélek saját törvényemmel, saját előírt, belémnevelt, megsej-tett sémáimmal. Ezzel közvetve a világ törvényét is elismerem, azt a valamit: forrást, amelyből eredek, vagy amelyből néha vizet ittam.

És ha ez még lágyabb lenne, mint amilyen, sajnos élőlényben a múlt ösvényei, bennem és az emberiségben, annyira kitaposódtak, hogy nem vállalhatom szabadabban sem az alkotó és elrendelő, sem a reformátor és újító szerepét. Már magam miatt sem, ez csak érthető.

Élni, élni?! Művelet, amelynél nélkülözhetők a betoldott magya-rázatok, bizonyítások, mérések, általában a tudás, bár én remélem, hogy értelmem egyszer kulcsot ad kezembe, nem hagy üres fejjel, csak vérben és vak meggyőződésben elmerülve állni a tettek ajtajánál.

Elnémulni. Meghatározott cél nélkül. Jobb, ha tovább nem beszélek.

Undor

Roszsullét környékez, mert az emberiség, íme, még ma sem meré-szel komolyan élni.

Mindannyian óvakodunk, az egész történelem, az istenért, hát mire tartogatjuk magukat?

Ma éjjel minden szabály ellen mondanám: saját mércénkkel ed-dig nem értékelték fel eléggé mélyen a dolgokat, hogy az ember-nek csak az maradjon hátra, hogy tőle telhetően vigyázzon magára, annyit szenteljen a különböző pihenőkre. Ő, ő túl sokat megenged magának.

És az ő játéka üres óráiban. Aszerint, hogy ilyen mennyi van, hogy a csipkék sokfélesége nincs megkötvén, és hogy mennyit elra-bolnak az életből, azt kell gondolnunk, hogy az emberiség nagyon, ó, végtelenül idős.

A felelőtlenség a legtöbb jelenségre kiterjed. A holdfénynél lehul-lanak a leplek a komoly gépekről, a sok burok és álarc: az emberi ész játékszereket teremtett. Hát ilyeneket is?

A gépek is egyszer kimozdulnak, az üzletkirakatok mai holt szimmetriájából – sokkal veszedelmesebb életet kezdenek, mint most, amikor csak a szél csörgeti láncukat, valamilyen fogantyút vagy hasonlót. Az embertől vezetve, embertömegek halálával rá-döbbsentenek vésztiósló létükre.

Az örök gyerekek játékszerei!

Roppant leleményes időtöltés. Bár feltalálta volna egy észrevehe-tőbb mértékben e játékok ellenszereit is.

Élettér

Ha már az elemekre kell visszatérnünk, akkor az élet lényege: élő-nek lenni.

Közvetlen a spirálból való kijutás után érthetővé válik, hogy a vonal – amelyen minden lendület a nulla végtelenségébe tér visz-sza – egyenes vonal.

Életképesség? Évek óta a háttérben áll, kigyógyíthatatlanul, be-tegen, örökké *mögötte*, és figyelni azt a néhány bamba szerencsétlent

– bohócot a szűk, elhagyatott, dohos, rosszul megvilágított pódiumon.

Kit képviselnek ők?

Nem igazság – színre kényszerítették őket bizonyos egyének helyett. Természetesen mindezt az egység és az egyöntetűség jegyében.

Hogy megsűnjön az ő ötlet nélküli játékuk, nem is játék, hanem ügyetlenkedés, amelyben senki sem hajlandó még tisztességesen megizzadni sem, hogy valamit végigcsináljon, legalább a tautológia kedvéért; felszítani valamilyen szenvedélyt, csupán azért, hogy ki-merüljön. – Bizony, ehhez is energia kell.

Csak bizonyos illuzórikus kötelékeket kellene elvágni, amelyek ezeket a marionetteket tartják. – És elég lenne.

Ha ezt nem teszi meg, következetessé válik ehhez a tunyaság okozta általános tetszhalálhoz.

De akkor legyen türelmesebb a saját széthulló agyagszemcséi iránt.

Mazochistának lenni kényelmes dolog.

Ezt mindannyian megtanultuk Dosztojevszkijtől – hogy az önelemzésnél kényeztessük magunkat, éppen a legkíméletlenebb pillanatokban.

De én most a bennem lévő makacs, öreg, beteges patétikusnak, a legundorítóbb közvetlen önimádatban fuldokolva, most a nyakára lépek: talán nem is olyan fontos következetesnek lenni! Húzza azt az igát, aki bírja.

AZ ELSŐ SZÉPIRODALMI PUBLIKÁCIÓ

Az öregember

„Győri Tamás” álnéven, Dolgozók 1962. június 1., 12–13.

A feje zúgott, egész testére kellemetlen, nehéz zsibbadás nehezedett, minden homályos volt előtte, mintha sűrű köd venné körül, hiába pislogott, a köd csak nem akart eloszlani. Nem tudta, mióta van ilyen állapotban, semmije sem fájt, és talán ez volt az egészben a leg-szörnyűbb. Érezte, hogy ágyban fekszik, körülötte emberek beszélgetnek, nem értette a szavukat, de sokan lehetnek, sokan beszélnek egyszerre. Nem tudta, miért van itt ennyi ember, szeretett volna oldalra fordulni, de úgy érezte, minden tagja tiltakozik a mozgás ellen.

Miért nem jön ide valaki. Hiszen hallja, hogy beszélgetnek, már az előbb is hallotta, de nem lát senkit, nem tud arra fordulni, és még mindig köd van, vörös köd, és még mindig nem jön senki, pedig itt vannak, egészen közel. Mondani kellene valamit, kiáltani, káromkodni, de a nyelve megdagadt, nem bírja mozgatni.

Most végre föléje hajolt valaki, mondott is valamit, az öregember nem érti, de megismerte, hogy a felesége, még mindig mozog a szájja, halkán beszél, és neki most is zúg a feje, szeretné mondani, hogy vegye el a kezét a melléről, de már az előbb is hiába erőlködött. Az öregasszony még mindig nyomta a mellét, ő nagyon dühös lett, a kezével próbálta eltolni, és látta, hogy az asszony sír. Ez még inkább dühítette, ellökte magától, fájdalmat érzett, de sikerült oldalt fordulnia, és látta, hogy tényleg sokan állnak az ágya körül. Most már valamivel tisztábban látott, villany ég, tehát éjszaka van, és itt nagyon sokan állnak, a szoba tele van emberekkel, és mind őt nézik.

Sejtette, hogy valami váratlan és szörnyű dolog történhetett vele, amire ő nem emlékszik, koporsó mellett szoktak az emberek így virasztani, vagy a haldokló ágyánál, ami lényegében egyre megy.

Rémült, meglepett arcokat látott, és szokatlan nyugalom szállta meg. Szeretett volna gúnyosan a szemükbe röhögni. Nagyon nevetésgélesen hatott ez a sok ijedt ember.

Először a fiát ismerte meg, ott állt egészen az ágy mellett, kezével az asztalra támaszkodott, és neki eszébe jutott, hogy már sokszor odébb akarta tolni az asztalt, nem szerette, hogy ilyen közel van az ágyhoz, de mindig megfedkezett róla, az asztal most is a régi helyén állt; és az öregember valami bosszúságfélét érzett.

A fia hozzáhajolt, nem tette kezét az ágyra, az öregembernek még zúgott a feje, de hallotta, hogy azt kérdezi, hogy érzi magát, ő ismét akart mondani valamit, a nyelve azonban most sem forgott, és nem is erőlködött tovább. A fia még mondott valamit, hogy mindjárt jön az orvos, és ne féljen semmit. Nyugodtan beszélt a fia, egyáltalán nem volt megrémülve, és ez nagyon tetszett az öregembernek, de egy kicsit zavarta is, az előbb, amikor a szemükbe akart nevetni, csak kétségbeesett arcokat látott, és ime rajta kívül itt van még valaki, aki talán még nálánál is nyugodtabb, szerencsére ez éppen a fia, és ez így is van rendjén.

Arcuk most egészen közel volt egymáshoz, egyikük sem szólt semmit, az öregember sokáig nézte átlátszó kék szemét. Ezen mindig csodálkozott: az ő szeme fekete, a feleségéé barna, a fiáé meg egészen kék. Valaki egyszer régen azt mondta, hogy olyan kék, mint a tenger. (Az öregember sohasem látta a tengert, de nagyon szeretete, mert átlátszó kék színe van). Nagyon magabiztosan tudott nézni ezekkel a kék szemekkel, és ő büszke volt a fiára, aki sohasem jött zavarba, mindenütt megállta a helyét, azelőtt vállalkozó volt, most meg munkavezető, és itt is milyen nyugodtan viselkedik, nem remeg a szája, mint az előbb a feleségének, de az öregember nem tudta, hogy éjfél körül, mikor a fiát fölverték, hogy jöjjön gyorsan, mert az apja nagyon rosszul van, és a menyé, aki csendes, jóra való asszony, vacogva azt mondta: „Soha életében nem volt beteg, az ilyenek mindig ilyen hirtelen...”, a fia nagyon ideges volt, és rá is förmedt az asszonyra, hogy fogja be a száját. Ő azonban csak azt látta, hogy most nyugodt, és mérgesen néz az asszonyokra, akik rémülten szipognak, valamit szól is a húgának, mire az ijedten fordította félre a fejét.

Az öregember nem szerette a lányát, mindig olyan bosszantóan riadt és gyámoltalan volt, az iskolát sem fejezte be, férjhez ment egy béreshez vagy mi a fenéhez, és rakásra szülte a gyerekeket, azok is egyik bambább, mint a másik. Egy éppen itt áll, bárgyún tekintget maga köré, és az orrát piszkálja. Nem is tudja, melyik a sok közül, mindegyik ilyen idétlen, rémesen hasonlítanak arra a keszeg, nagy fejű apjukra.

Az öregember keresett valakit, végigjártatta szemét a szobában, maga sem tudta pontosan, kit keres, de ha meglátja, biztos rájönne, ki az, aki annyira hiányzik itt, ahol ilyen sok ember van. Közben megérkezett az orvos, ledobta a kabátját, és odajött hozzá. Az orvost azelőtt is látta néhányszor, tudta, hogy valamilyen németes vagy zsidó neve van, Weisenberg vagy mi, és mindig imbolyogva járkált, mintha részeg volna, meg a feje is furcsán remegett. Mesélték, hogy a hadifogságban fél évig vagy talán tovább is csak valami füveket meg kórót evett, és akkor nagyon legyöngült, azóta imbolyog úgy, meg reszket a feje. Most, ahogy őt tapogatta, az öregember egészen közlőrl látta, hogy nagyon elkínzott az arca. Állandóan motyogott, már másodszor mondta, hogy: „nincs semmi baj, Pista bácsi...”. „Marha” gondolta az öregember, és dühös lett, mert nem tudta, hogy az orvosnak minden beteg csak Pista meg Julis. Még sokáig matatott és tapogatta, kérdezte, hogy hol fáj, mi fáj, az öregember most már ki bírta préselni a szavakat, a nyelve még mindig nehezen forgott, de azért felelgetett. Az orvos gutaütést emlegetett, meg hogy megbénult a balfele, de azért nincs semmi baj, adott egy injekciót, a lelkére kötötte, hogy egyelőre csak feküdjön nyugodtan, minden rendben lesz, és azután a fiával beszélt még, és elment.

Az orvos után mások is elmentek, de még mindig sokan maradtak, a szomszédok közül is néhányan. Mikor valami baj van, mindig nagyon sok ismerős összeröffen. Az öregember szerette volna, ha mindannyian elmennének, bosszankodott az orvos miatt, hiába mondta az, hogy feküdjön nyugodtan, ő úgyis fel fog kelni, ezt tudta már akkor, és valóban fel is kelt egyszer, de elesett, és többet nem kelt fel. Ezt az öregember nem tudta, de ha tudja, talán akkor sem feküdt volna nyugodtan.

Az emberek most már hangosabban beszéltek, mindenki magyarázott, órá nem is igen figyeltek. Ekkor észrevette legidősebb unokáját, és most rájött, hogy kezdettől fogva őt kereste, ő hiányzott neki. Ezt a fiút nagyon szerette, talán azért, mert a fiának a gyereke, és a szeme is éppen olyan áttetszően kék, csak sokkal derűsebben tud nézni. Távolságban állt és cigarettázott, sokat cigarettázik a gyerek, valószínűleg attól olyan sovány, az öregember azonban ezt sohasem említette neki. Finom meggyeszagú cigarettát szívott, őt is mindig megkínálta, ha eljött hozzá, és az öregember nagyon örült ezeknek a látogatásoknak, nem csak a cigaretta miatt. Ez a fiú mindig vidámságot hozott a házba. Egyszer, mikor panaszkodott neki, hogy nagyon megöregedett, már úgyszólván semmit sem bír dolgozni, nevetve mondta:

– Ne izguljon emiatt, apókám, higgye el, szép ez így is.

Igen, ezt mondta, de általában nagyon komolyan szokott vele beszélgetni, és ez tetszett az öregembernek, szerette, ha úgy beszélnek vele, mintha még nem lenne öregember. Most nagyon várta a fiút, hogy odajöjjön az ágyához, még ha nem is mond semmit, csak odajön.

Már lassan mindenki indult haza, mikor az ágyhoz jött a fiú. Derűsen nézett rá, és ő tudta, hogy mit fog mondani. Igen, azt mondta:

– Ne izguljon, apókám – megszorította a kezét, és azt mondta, hogy délután eljön. Az öregember egyáltalán nem kételkedett ebben.

És a fiú tényleg eljött délután, és azután mindennap, és olyan komolyan beszélt vele, mintha még nem is lenne öregember. De egy nap később indult el. Útközben hallotta, hogy az öregember felkelt az ágyból, menni próbált és elesett. A fejét nagyon erősen ütötte az asztal sarkába. (Az asztal még mindig a régi helyén állt, közel az ágyhoz). A fiú akkor délután nem ment el hozzá. Állítólag a temetésre sem akart elmenni.

De ezt az öregember sohasem tudta meg. Jólesett neki ez a kézszorítás, és most sajnálni kezdte, hogy mindenki kimegy a szobából. Kissé keserűen arra gondolt, hogy senki sem szeret sokáig a haldokló mellett maradni. Pedig akkor nem haldoklott. Jóval később halt meg, vagy két évvel később.

II. KRITIKÁK, MÉLTATÁSOK, JEGYZETEK

Helyzetjelentés

Symposion 1962. november 8., 10.

Mottó helyett: A saját farkába harapó kígyó a görögöknél és a rómaiaknál az Időt jelképezte, annak állandó körforgását. Vajon képtelenségnek tűnne-e, ha ezt az ősrégi szimbólumot, eredeti funkciójától megfosztva, a felszabadulás utáni vajdasági magyar nyelvű irodalomra vonatkoztatnánk? A „Janus-ünnepségek” időpontja, igaz, megváltozna; az új könyvek megjelenésével esne egybe. A továbbiakban kritikánk már gondoskodott arról, hogy a kör évről-évre zökkenőmentesen záruljon.

Tagadhatatlan, hogy jó könyvről sokkal nehezebb kritikát írni, mint egy rossz könyvet annak rendje és módja szerint „levágni”. „Levágni valamit: ez a negatív jellegű eljárás a tételes-tudományos esztétikának talán legpozitívabb lehetősége. Minden mű hatni akar ránk. Ha a hatás nem sikerül, a mű rossz, és én aránylag könnyen és józanul felsorolom, hogy miért nem tudott hatni. De a jó mű éppen azért és éppen abban jó, hogy hat. Szubjektív kapcsolatba kerülök vele, és rajta keresztül az íróval, és szépségét éppoly nehezen tudom tételekbe foglalni, mint egy tájót” (Bálint György). Még ennél is nehezebb azonban rossz könyvekről magasztaló kritikát írni.

Íróembereink, mintegy két évtizeden át, többnyire mégis ezt a legnehezebb megoldást választották, holott nyugodt lelkiismerettel választhatták volna éppen a legkönnyebbet. Különböző irodalmi értékű művek többé-kevésbé egyforma elbírálásban részesültek. Az egykori bírálatok alapján ítélve éveken át csupa remekművek, esetleg jó, vagy végső esetben tűrhető olvasmányok láttak napvilágot.

Hogy e „dicséretinflációt” milyen mértékben segítette elő akkori kultúrpolitikánk, és mennyire hatott rá az egyéni érdekek előtérbe helyezése, ez nem annyira aktuális, mint az ezáltal létrejött áldatlan állapot, melyet Rehák László így jellemezett: „A »lelkes közönség«

lassan olyan helyzetbe került, hogy kételkednie kellett saját ítélőképességében.” Mert végül a közönség is bekapcsolódott ebbe a körforgásba, és amikor végre változások érezhetők az irodalmi életünkben, éppen az olvasóközönség tetemes része az, amely a fenti gyakorlat kialakította ízlés folytán szembeszáll ezzel a változással.

A múlt hibáira már mások is rámutattak, sokkal konkrétabb formában, sőt, a feladatokat (elsősorban a kritikusok feladatait) is körvonalazták. Az eredmény? Igazán nem sok. Először is föltehenénk a kérdést: hol vannak a kritikusok? Műbírálóink, az egy Bori Imre kivételével, az utóbbi időben meglehetősen ritkán hallatják hangjukat. Ha mégis írásra szánják magukat, legtöbbször csak rövid „újságkritikával” adóznak az újonnan megjelent műveknek (egyelőre maradjunk a vajdasági írók műveinél), átfogó, alaposabb bírálatra már nem telik erejükből. Vagy talán kritikusaink a „szűnyogra ne lőjünk ágyúval” elvet vallják? Ebben az esetben részben igazuk is lenne. Sajnos azonban „nemesebb vadakban” nemigen bővelkedünk.

(Akaratlanul is eszembe jut Jules Lemaitre, aki sokkal „elavultabb” kritikai módszerekkel is egyetlen tanulmánnyal „kivégezte” Georges Ohnet-t, a XIX. század végi legnépszerűbb francia limonádé-író. Félreértés ne essék: nem vagyok híve az öncélú „kivégzéseknek”, de a kritikusnak kötelessége a művet irodalmi értékének megfelelően az őt megillető helyre „állítani”, még „kivégzéssel” is, igényeljen az akár egy egész tanulmányt.)

Ezzel párhuzamosan felvetődik még egy kérdés. Hogyan reagál a közönség a kritikára? Az írók példáját követve, többnyire hallgatással. Persze, történnek kivételek is; például a nemrég tiltakozás Borinak Csépe Imre legutóbbi könyvéről szóló kritikája ellen. Az olvasóközönség soraiból többen kifogásolták az éles hangú bírálatot. Borinak kétségkívül igaza volt, de az éveken át „magasztalásokhoz” szokott olvasó nem tudta „megemésztetni” az elmarasztalást. Bizonyítja ezt az is, hogy egyesek Németh István és Urbán János „vállveregtetéseit” szegezték Borival szembe, holott az említett két író cikkében maga is hangsúlyozza, hogy írását nem kritikának szánta.

Természetesen nem véletlen, hogy éppen Csépe Imre mellett jelentkezett az ellenállás. A vajdasági olvasóközönség bestsellerírója szinte a tökélyig fejlesztette e közönség kevésbé igényes részének ámitását: éveken át olyan bensőséges viszony fejlődött ki e negyedrangú „irodalmi műveket” ontó író és olvasótábora között, hogy azt egyetlen másfél hasábos bírálattal nem lehet megszüntetni.

De nemcsak Cséperől van szó, hanem egy kialakult, sajnos egyáltalán nem kifinomult irodalmi ízlésről, amelyet íróink többnyire csak kielégíteni igyekeztek, és nem fejleszteni. Sőt, még a közelmúltban is találkozunk ilyen kijelentésekkel: az a fontos, „hogy tetszik-e az olvasónak” (ezt nem Csépe Imre mondta, hanem Gál László, a most készülő regényéről adott interjújában, amely a Dolgozók szeptember 21-i számában jelent meg).

Nem becsülöm le az olvasót, és nem a valamikori elefántcsonttorony-poéta doctusát akarom példaképként állítani íróink elé. De hiszem, hogy „tehetséges könyvekhez tehetséges olvasók kellenek”, továbbá hogy az olvasó igaz műgonddal megírt és művészi értékkel bíró irodalmi alkotások olvasásával válik „tehetségessé”, semmi esetre sem úgy, hogy a szája íze szerint megírt könyvet adnak a kezébe, „leereszkednek” hozzá, ahelyett hogy lehetőséget adnának neki a fejlődésre.

Azt, úgy gondolom, senki sem vonja kétségbe, hogy fejlett ízlésű olvasóközönségre van szükségünk, ez elsősorban maguknak az íróknak is érdeke, ha másért nem, hát az író és az olvasó ösztönző egymásra hatása miatt. Meg azután néha azt is figyelembe vehetnénk, hogy az olvasó nemcsak fogyasztója az irodalmi termékeknek, hanem tárgya is.

Olvasóközönségünk egy részének problematikus irodalmi ízlését talán igazolja az, hogy éveken át csak a háború előtt megjelent könyvekhez és a vajdasági írók műveihez juthatott hozzá. Ma már azonban, amikor mind több külföldi (elsősorban magyarországi) kiadványt kaphat kézhez, ezenkívül a jugoszláv írók műveiből is egyre több jelenik meg magyar fordításban, ez az érv nem lehetne helytálló, de...

Sajnos, kritikánk gyöngesége itt is kifejezésre jut. Eddig alig jelent meg érdemleges bírálat a Magyarországról behozott könyvekről és a jugoszláv írók műveiről. Pedig alapos kritikai írásokra most kivételesen nagy szükség van, elsősorban az olvasó szempontjából, mert ha többé-kevésbé leszámoltunk is a káros gyakorlattal, az olvasóközönség nagy részénél meglehetősen mély gyökeret vert a múlt, és éppen ezért nagyon kíváncsok némi útmutatás az „olvasás művészetében”.

Kinek az elvei sántítanak

Gondolatok az Ifjúsági Tribün Szuboticán rendezett vitája kapcsán

Symposion 1962. december 20., 8.

„...érezni lehetett, hogy a noviszádi felszólalók gyakran féligazságokért és sántító elvekért verekszenek, sokszor symposionos stílusban, egyáltalán nem válogatva a dorongoló eszközökben” (Bencze Lajos, elhangzott a Noviszádi Rádió *Kultúrrevü* című műsorában december 11-én.)

A vita

Amint a helyszínen hallottuk és a sajtóban is olvashattuk, senki se vonja kétségbe szükségességét; a Népszínház problémáinak megvitatása kötetlen beszélgetés formájában szerencsés kezdeményezésnek bizonyult.

A szóban forgó három előadás

Ez már sokkal bonyolultabb probléma, az álláspontok eltérőek, a nézetek sokszor homlokegyenest ellenkezőek. Szerintünk – ezt a vita során is hangoztattuk – művészi igénytelenségük, a mimesis hiánya annyira szembeötlő, hogy műsorra tűzésük igazoltsága is kérdésessé válik. Még akkor is, ha helyt adunk annak az ellenérvnek, hogy a

színdarabokat nem mérhetjük csupán irodalmi mércével. A dramaturgiai törvények ismerete és esetleges helyes alkalmazása magasabb szintre emelheti a jó művet, de a már alapjában rossz darabon nem segít. A kabaré kérdéséről még külön csak ennyit: vajon szükségünk van-e mindenáron vajdasági magyar kabaréra, ha rossz is? Nem lenne-e egyszerűbb jó kabarét összeállítani, még ha nem is vajdasági?

Műsorpolitika

„...nem lehet csak a három legrosszabb darabon át bírálni a színház egész műsorpolitikáját” – írja Bencze Lajos, interpretálva a vitában elhangzott véleményeket.

„Az együttes éppen most készül Krlezsa *Lédájának* bemutatására...” – olvassuk Nagy József cikkében.

Egy „féligazságra”, íme, máris rábukkantunk (igaz, ezt nem a „noviszádi felszólalók” hangoztatták). A bírálat a „három legrosszabb darab” alapján kérdés formájában így hangzik: miért tűz ilyen darabokat műsorára a Népszínház? A kérdés helyénvalóságáról, azt hiszem, felesleges polemizálni.

Tudjuk, hogy a „színháznak voltak és lesznek is művészi igényességgel előkészített előadásai”. Csupán az arannyal van baj. A művészi igényességgel előkészített előadások évről évre mindössze két-három színdarabra korlátozódnak.

A közönség

Arculata rendkívül hátrányos megvilágításban bontakozott ki a beszélgetés folyamán. Bárdolatlan ízlés, a paideia meglehetősen alacsony foka jellemzi a színházközönség legnagyobb részét, olcsó tréfákon, ízléstelenségeken derül, a komolyabb, igényesebb darabokat nem szívesen nézi, csupán szórakozni jár a színházba. Ez az egyik legfőbb oka a színház problematikus műsorának. Nem ismerjük annyira a szubotikai színházközönséget, hogy határozott véleményt formálhatnánk róla. Mindenesetre, ha így van, ezért nem okolhatjuk a közönséget elsősorban. A közönség, sok esetben, készen hozza magával azt a hangulatot, amelyet tulajdonképpen a drámaírónak

kellene felkelteni. Az ízlés és a hangulat szoros kapcsolatban van egymással. Ízlésének kialakítására, fejlesztésére elsősorban a színház hivatott. Gyöngé darabok inváziója után nem várhatunk átütő közönségsikert, mondjuk, egy Frisch-darabtól. Sajnos rossz előadásokban, amint láttuk, most sincs hiány. A közönséget meg kell tartani – hangzik a megdönthetetlen érv. De meddig ezen a színvonalon? Egyszer gyökeresen változtatni kell a műsor arculatán. Ha másként nem megy, nevelni kell egy teljesen új közönséget. Természetesen nem a *Tóparti ház*-szerű darabokkal.

„Rossz vallásos színdarabok vallásellenesen, rossz forradalmi színdarabok ellenforradalmian hatnak” – mondja Gaillard. Hozzátehetnénk: a közönség kegyeit hajhászó rossz darabok közönségtelenesek lehetnek.

Őfelsége, az objektív tényező

Nagy úr ő. Családfája szerteágazó. Néhány tagjával már eddig is találkoztunk. De még sokan vannak. Íme:

„A szubjektív természetű nehézségeken kívül azonban vannak egészen objektív problémák is, amelyeket nem lehet figyelmen kívül hagyni. Ezek közé tartozik a kötelezően hatalmas munkatempó, a sok utazás, az utánpótlás és a tanult színészek hiánya, és nem utolsósorban: a darabhiány.” (N. J.)

Hatalmas munkatempó. Utazás, utánpótlás, tanult színészek hiánya. Komoly nehézségek, melyeket nem lehet máról-holnapra kiküszöbölni. A kritikusnak is ajánlatos figyelembe venni őket. Kötelezővé tenni azonban nem lehet. A kritikus, mint bárki a közönség soraiból, a bemutatott darabot látja; vagy tud, vagy nem tud a nehézségekről. Bírálata a látott darabról szól. Vádolhatjuk-e egyoldalúsággal, ha nem ír az objektív nehézségekről? (Gondoljunk csak Alfred Kerr-re, aki alig ismert író, színészt vagy színigazgatót, tehát az objektív nehézségekkel is ritkán számolt.)

Darabhiány?

Vajdasági drámaírók: kevesen vannak, kevesen írnak. Becsüljük meg azokat, akik mégis írnak. „Bátorítani és biztatni kell tehát a kí-

sérleteket, még akkor is, ha azok irodalmi és más szempontokból is kifogásolhatók”. (Nagy József)

Csakugyan? „Mire való a drámai formával járó keserves munka? mire való színházat építeni, férfiakat és nőket álruhába öltöztetni, az egész várost egy helyre összegyűjteni? – ha művemmel és ennek előadásával semmi mást nem akarok előidézni, mint néhány olyan indulatot, amelyet egy jó elbeszélés is többé-kevésbé kiválthat, kiből-kiből odahaza, a maga kuckójában.” (Lessing)

Mit szóljunk akkor olyan darabokról, amelyek csak egy rossz novella kiváltotta indulatokat képesek föloldozni?

A kísérletezéseket valóban támogatni kell. De a kísérletezések történjenek az író szobájában, és ne a saját bőrünkön próbálják ki.

Tény, hogy a Szuboticei Népszínház nem kísérleti, hanem úgynevezett repertoár-színház. Ez nem jelentheti azonban azt, hogy képtelen évente nyolc-kilenc, művészi igénnyel kidolgozott darabot összeválogatni. Hisszük, hogy még az idegen-hazai arányt is meg lehetne oldani. Ha nem is vajdasági művekkel; jugoszláv írók műveivel.

Elítélt művészek, avagy a kritikai írások hangneme

Napról napra vádak hangzanak el a fiatal, kezdő kritikusok modora, írásaik hangja ellen. Erről felesleges vitázni. „Módor tekintetében különben is bajos volna szabatos határt kijelölni. Legfeljebb kölcsönösségi alapon ennyit: ki milyen modort enged meg magának, ugyanolyanra ad jogot másnak magával szemben is.” (Horváth János) Ennél precízebben még nem fogalmazták meg, és felesleges is meghatározni a kritikus jogait a hangnem tekintetében.

Ítéletet mondanak a fiatal kritikusok felett a jóindulat hiánya miatt is. A tárgyilagos kritika mindig jóindulatú. A kritikus tiszteli az élményt, beléhelyezkedik a művészlélekbe, de szigorúan számon kell kérnie az eredményt. „Minden gyöngesége az emberé, minden szigorúsága a műé.” Az ilyen bírálatokat sokáig nélkülöztük. Pedig éppen ezekre van szükség. Ellentétben a Nagy József-féle kritikával, amelyet *A tóparti ház*ról írt, és amelynek szálnalmas vezérdallama a

maga megfogalmazta elv: „Mutasson rá a kritika, a több-kevesebb sikerrel felszínre kerülő pozitívumokra is, *elsősorban abból a szempontból indulva ki, hogy az író nyilván bizonyos szándék is vezérelte, amikor tollat ragadott*”. (?!) (Kiemelés tőlem).

Féligazságok és sántító elvek

Kár, hogy B. L. meglehetősen rövid lélegzetű írásában vonakodott nevén nevezni a gyereket. Elveinket, melyekért „a noviszádi felszólalók” síkra szálltak, kifejtettük. Talán nem is sántítanak olyan nagyon.

Lehetőség és megvalósítás

Billy Wilder The Apartment című filmjéről

Symposion 1963. március 21., 16.

Hatalmas, sokemeletes épület, hodályszerű helyiségek tele egyforma asztalokkal, mögötte sok ezer ember, egyforma maszkkal az arcukon. Közöttük ül a „Jó bolond” álarc nélkül; bosszankodva a sorson, amiért az egy különbejáratú legénylakással áldotta meg. Néha ugyan ő is maszkot erőltet magára, de az annyira átlátszó, hogy csak a rövidlátó orvos nem veszi észre alatta a naiv, félszeg kisembert. Nem könyöklő természet, mégis gyorsan halad felfelé egy bizonyos társadalmi ranglétrán, hogy azután önmaga alatt vágja el a fát, „csupán azért”, hogy ember maradjon. (Az álarcosok előtt megszűnt jó bolond lenni, *csak bolond* marad.) Nagyon mélyre bukik egyszerre, egészen az utcára. Ott azonban kárpótlásul egy kissé erőltetett happy end várja.

Egyszerű, egyenes vonalvezetés, néhány találó mozaikból összeállított fabula frappáns felvillanásait adja az amerikai életforma egy-egy jelentéktelennek tűnő, de az egyén számára annál súlyosabb jelenségének. Billy Wilder szinte franciás könnyedséggel irányítja a

cselekményt, legtöbbször a humor eszközeivel érinti a problémákat, a szatírától (amely magától kínálkozik) azonban már visszahőköl, nem hatol túlságosan mélyre; a kompromisszumot keresi, amelyet azután nem a megszerencsésében ugyan, de meg is talál.

Kétségtelen, hogy ennek az apró jelenségek közül kikapart csehovi tipikusnak előtérbe hozása sokkal nagyobb lehetőségeket rejt magában; hogy nem bontakozott ki teljesen, az nem a kitűnő színészgárdán múlt. A néhol erőltetett és szűknek tűnő forma sokszor határt vont könnyed és plasztikus alakításuk elé. Mindezek a hiányosságok azonban szekundáris jelleget kapnak a *Lakosztály* erénye mellett, amely tagadhatatlanul a legjobb amerikai filmek közé tartozik.

Panoptikum hétről hétre

Symposion 1963. április 18., 16.

Panoptikum: zenés, szórakoztató humorisztikus műsor.

Kétségtelenül zenés műsor, hiszen zene- és énekszámokkal van teletűzdelve.

Hogy szórakoztató-e? Természetesen. Már a zeneszámok igényessége is csak a szórakoztatásig terjed. Tehát szórakoztató. Sőt, a színészek (vagyis a rendező) gondoskodnak róla, hogy még ennél is szórakoztatóbb legyen. Ti. fintorognak, sóhajtoznak vagy bárgyún vigyorognak – már ahogyan egy-egy dal szövege megköveteli. Valószínűleg meg vannak győződve, hogy így egyúttal egy kis humort is adagolnak.

Aztán megszűnik a zene, a humor magára marad. Tessék, szórakoztassa most már egyedül a közönséget. A humor, illetve a kiviteli igyekezetek is helytállni. Legjobban a négy szövegíró igyekszik, hiszen az ő dolguk a legnehezebb. Nem könnyű hétről-hétre összeállítani egy egész órát betöltő műsort.

Néha bizony kifogynak az ötletekből. Ilyenkor megsaporodnak a zeneszámok. Vagy variálják a már bevált fogásokat, mint például a telefonálásból származó bonyodalmat. Sajnos elég olcsó és elkopott fogás, igazán kár többször egymás után felhasználni. De hát nem könnyű hétről hétre...

Egy ilyen elasztikus keretű műsorba azonban sok minden belefér. Még a szatíra is. Egyszerű eszközökkel megformált frappáns jelenetekből bukkan elő, mint például a játékvasút körüli csetepatében vagy a Tarzánról szóló filmben. Az a bizonyos görbe tükör testhez álló funkciót kap. Mellőzi a didaktikus magyarázatokat, nem tálalja a pozitív megoldást, egyszerűen csak kicsit torzítva, szellemesen elébünk vetíti a problémákat. Íme a jó szatíra. Annak ellenére, hogy nem könnyű hétről hétre...

Jelentkezik azonban a komikumnak egy nagyon kétélű eleme; a csattanó, a végszóért megírt jelenet, a váratlan buktató, amely azután betetőzi a sikert, vagy... vagy a siker, illetve a nevetetés kedvéért a helyzetkomikum alacsonyabb régióba ereszkedik, és el laposítja, banálissá változtatja az egész jelenetsorozatot. Sajnos ez leginkább éppen a színvonalasabb műsorszámokra jellemző.

Közben ismételten bebizonyosodik, hogy a valóság egyes jelenségei minden görbe tükör nélkül magukban véve is humorosak. Még csak le sem kell őket írni, csak felfedezni. Leleményesség meg felvevőgép, és a közönség derülhet, esetleg el is gondolkodhat az indokolatlan áringadozásokról, a modern lakásokról és a körülöttük levő sártengerről, vagy akár a zombori „szökőkútról” is.

A hatvan perc azonban nem kis idő. A ripacskodásnak is helyet lehet szorítani. Verekedések, kergetőzések a lépcsőkön, pofozkodások szinte rendszeresen ismétlődnek. Sőt, nemegyszer ezzel fejeződik be a műsor. Csattanó.

*

Heterogén volta ellenére is a *Panoptikum* műsorsorozat egyre népszerűbbé válik. (Ami általában jellemző a „zenés, szórakoztató...” stb. műsorokra.) Eredménynek ez is eredmény. Mégis kár volna

csak ezzel beérni. Meglehetősen szerencsés kerete karikaturisztikus figuráival sokkal több lehetőséget rejteget. Mondjuk, egy jó szatirikus műsorsorozat lehetőségét. Kihasználható lehetőség.

Még ha a jól sikerült karikatúrák néha túlméretezettek is. Mint a múzeumőr esetében.

Még ha a karikatúrának hitt titkárnő csak felesleges bábu is, még ha valóban nem könnyű hétről hétre... akkor is.

Hevenyészett jegyzetek egy nyilvános vidám-műsorról

Symposion 1963. április 4., 14.

Megjelenik a Színész. A Közönség tapsol. A Közönség jól ismeri a Színészt, és kedveli is. A Színész is jól ismeri a Közönséget. A jóindulat kölcsönös. Egy magánszám következik a nyakkendőről. Szatirikus monológ. Sőt: jó szatirikus monológ. A Színész igazán minden tőle telhetőt megtesz, nem rajta múlik, hogy a Közönség nem nevet, pedig a Közönség nevetni akar, azért jött, és ezenkívül kedveli is őt. Tehát fintorokat vág, a szöveget oda nem illő groteszk mozdulatokkal fűszerezi. Kicsit ripacskodik. A Közönség nevet, nem tombol, csak derül, nem is annyira a szövegen, mint a Színészen. Hiszen kedveli a Színészt, és különben is nevetni akar. A szám sikerült.

A műsor azonban nem csak jó szatirikus monológokból áll. Szatírárt lehet primitív, száraz módon, deduktív módszerrel is írni. Sőt, szatíramentesen is lehet humorizálni, mondjuk, fizikai tréfákkal. Eből a fajtából is akad. A Színész ismét minden tőle telhetőt megtesz a sikere érdekében. Itt aztán kiderül, hogy a Közönségnek mégiscsak vannak igényei. Észreveszi a silány árut, még ha kuplé formájában is szervírozzák neki. Mit tehet a Színész? Ismeri a Közönséget, érzi a

jóindulatot, neki nevetetni kell. Kicsit ripacskodik. Mérsékelt siker, de mégiscsak siker.

Legnehezebb dolga, valljuk be, a konferansziének van. Szellemes, csipkelődő, aktuális szöveg kerestetik! Kemény dió. Az aktualitással még csak meggy valahogy...

Steinbeck haditudósító korából származó egyik írásában elmondja, hogyan nyeri meg magának a szállítóhajóra zsúfolt katonákat a viccmesélő. Katonavicceket mesél. Mindenkor beváló recept.

Tehát telepi* aktualitásokat kell viccbe szedni. Az ismert recept leszűkítése, holott korlátlan lehetőség kínálkozik kibővítésére. Katonaviccek helyett csapatszállítóhajó-viccek. De hát össze kell fűzni a meglehetősen különböző kvalitású műsorszámokat. Olyan nehéz ez, hogy nem is csodálkozhatunk, ha csak ritkán sikerül.

Ennél már csak a műsor összeállítása nehezebb. Számtalan, elsősorban objektív hatóerőt kell figyelembe venni. Útkeresés. Egy azonban bizonyos. Minden hasznosnak ígérkező kezdeményezés már a kezdeményezés miatt is dicséretet érdemel. A Novi Sad-i Rádió vidám színpada megalakításának gondolata, még ha csak egy régebbi gyakorlat bizonyos fokú rendszerezéséről is van szó, mégiscsak kezdeményezés, sőt hasznosnak ígérkező, tehát üdvözölni kell. Fogytékosságai ellenére is.

* A Telep Újvidék zömmel magyarlakta városrésze volt.

Brecht Szabadkán

Symposion 1963. május 9., 15.

Feljegyzések...

...a hangulatról,

amely állítólag jellegzetes formát szokott öltetni a bemutatókon. Ezúttal elmaradt ugyan a jellegzetes prömiérhangulat, de ha tekintetbe vesszük, hogy olyan darab került bemutatásra, ahol a szerző elsősorban intellektuális részvételt, kritikai magatartást követel a nézőtől, az aristotelesi dramaturgiai elvek alkalmazása helyett inkább elidegenítő eszközökkel dolgozik, nem is kell túlságosan csodálkozni.

...a szerzőről

Brecht oktatni kívánt, gondolkodásra, ítélkezésre készíteni. Természetesen nem küszöbölhette ki teljesen, és nem is akarta kiküszöbölni az érzelmi effektusokat. „Nincs szó arról, hogy – amint ezt időnként előadják – az epikus színház, amely egyébként korántsem egyszerűen nem-drámai színház – amint ezt időnként szintén előadják – olyan csatakiáltást hangoztatnak, hogy: »értelem ide – érzelem oda!« az epikus színház semmiképpen sem mond le az érzelmekről. Még kevésbé az igazságérzetéről, a szabadságvágyról és az igazságos harcról; oly kevéssé mond le róluk, hogy még csak nem is hagyatkozik rájuk úgy, amint éppen található, hanem igyekszik erősíteni vagy létrehozni őket.” – mondja Brecht Friedrich Wolffal folytatott beszélgetésében. Kétségtelen, hogy elsősorban a megszott érzelmi elemek „érdeme”, hogy a hangulat végül is feloldódott.

...a rendezésről

Talán Virágh Mihály rendező is számított erre, amikor az úgynevezett „kulináris” elemet néhol a kelleténél jobban kidomborította, és ugyanakkor megengedte a tömör brechti szatíra egy-egy frappáns

„szúrásának” elsikkadását. Jelentős mértékben enyhítette a színpadi illúzió rombolását a „song”-ok néha erőltetett szövegbe ékelése is, mellyel a beiktatott ének sokat veszített újszerű önálló funkciójából.

E tudatos vagy nem tudatos „hangulatápoló” kompromisszumok ellenére is Virágh megmaradt a brechti keretek között, tiszteletben tartotta a drámaíró színpadfelfogását, került a kirívó dramaturgiai manipulációkat, és szinte maximálisan kihasználta a meglévő erőket. Nem csupán rajta múlt, hogy a *Koldusopera* mégis kissé felhígítva és operettszerűen került a közönség elé.

...még egyszer a hangulatról,

amely a harmadik felvonás végéig teljesen felengedett, és mérsékelt tapsot hozott.

Tapsot kapott: Bicska Maxi, aki a darab elején még kissé megilletődve mozgott, később azonban magára talált, és kiegyensúlyozott-ságával a legjobban kidolgozott figura volt,

Peacock, a rutinos kolduskirály,

Juhász Anna, aki nem tudott szabadulni az operettes modorosságától,

a szuggesztív éneklő Polly és a Pollyt játszó Heck Paula,

Kocsma Jenny, aki annyira Kocsma Jenny volt, hogy szinte kinőtt a Brecht szabta keretektől,

a koldusok, betörők, rendőrök, lányok,

Verseghi József és Albert János, akik Milan Asić zenekarával együtt sokban fokozták az „eloperettesítést”,

sőt, a még kissé félszeg kikiáltó is (akit kommentátornak tüntettek fel a színlapon).

...a relativitásról

Ismeretes, hogy nemcsak Szabadkán mutatnak be Brecht-darabot. A többi között, mondjuk, Belgrádban is – sokkal többet, mint Szabadkán. Nem is olyan régen Bojan Stupica rendezésében, Ljuba Tadić-tal a főszerepben előadásra került a *Kaukázusi krétakör*. Itt sem volt hiány kompromisszumban. Az énekszámokat szavallatokkal

helyettesítették. „Tadić is meg a kórus is pátosszal teli hangnemet ütöttek meg, amely idegenül kirítt az előadásból” – méltatlankodik I. Ivanji.

Lám, még Belgrádban is... Méghozzá Bojan Stupica és Ljuba Tadić.

A Szabadkai Népszínház szempontjából talán vigasztaló is ez. Színjátzásunkra nézve semmi esetre sem.

Jean Cocteau *Búcsú* című monodrámájának előadásáról

Újvidéki Rádió *Kultúrrevü* 1963. május 21.

A Novi Sad-i Ifjúsági Tribün és a Stúdiószínház közreműködésével megalakított Mozaik irodalmi kisszínpad műsorának keretében tegnap a rádió stúdiójában bemutatásra került Jean Cocteau *Búcsú* című monodrámája [...] A Novi Sad-i Rádió hangjátékként már sugározta Cocteau-nak ezt a művét. Kivitelezői – Geller Tibor rendező és Tusnek Otília, az egyetlen szereplő – ezúttal sokkal bonyolultabb feladat előtt álltak.

Csoportosított naplójegyzetek a VIII. Sterija Játékokról

Symposion 1963. május 23., 17.

Krleža és a rendezők

Befejeződött a Janus-arcú Sterija Játékok nyolcadik „felvonása”. A múltat ezúttal Krleža művei képviselték, illetve kellett volna képviselniük. Ezt a kiszabott feladatot azonban csak keletkezési idejükkal s részben a cselekményt megszabó környezettel töltötték be. A csiszolt művészi eszközökkel megvilágított sokrétű és aktuális problémák, egy letűnt korból visszamaradt, Sancho Panzák nélküli Don Quijote-i társaság hisztérikusan tengődő „lovagjainak” sorsa, és az azokat meghatározó jelenségek egész sora Krleža műveit mai korszerű színművészetünk szerves részévé teszik, és ilyen szempontból a Sterija Játékok ezúttal először egységes arculatot kapott, amelyen a markánsabb vonásokat éppen a jubiláló Krleža művei képezték.

A három Krleža-mű kivitelezői (a Novi Sad-i Szerb Népszínház: *Kolumbusz Kristóf* – rendezte Josip Lešić, a suboticei Népszínház: *Léda* – rendezte Virágh Mihály, a ljubljana-i Szlovén Népszínház: *Agónia* – rendezte France Jamnik, a zágrábi Horvát Népszínház: *Léda* – rendezte Bojan Stupica) maximális erőbevetéssel, szigorúan a krležai keretek között igyekeztek több-kevesebb sikerrel megbirkózni a drámaíró szabta feladatokkal.

Tiszteljétek Krležát! Szemmel láthatóan mind a négy rendező ezt a jelszót tűzte zászlajára. A jelszóhoz Virágh Mihály és Josip Lešić ragaszkodott leginkább. A *Kolumbusz Kristóf* rendezője a mondanivaló felhígításával is be tudta bizonyítani azt, ami a legfontosabb, ti. annak az aristotelési tételnek az igazságát, hogy „A költészet filozofikusabb és magvasabb, mint a történelem”.

A nála jóval következetesebb és nehezebb feladat előtt álló Virágh tömörítési szándékai már nem sikerültek minden alka-

lommal. A krležai szöveg depressziója alatt a „csupán rendezői” feladatot vállalta magára; e kipróbált és biztos úton azután érett szakmai rutinnal ugyan, de görcsös ragaszkodásával a szöveghez néha figyelmen kívül hagyta és leredukálta a cselekmény tempóját és egyben a mű szuggesztivitását. Még a kitűnően játszó Pataki László is, aki egyedül volt csak képes ellensúlyozni a jellegzetes krležai légkör gyöngülését, kénytelen volt egy-egy jelenetben visszavonulni e rendezői elképzelés és partnerei képessége szabta korlátok mögé.

Bojan Stupica ezúttal már másodszor rendezte a *Lédát*. Bevallása szerint egy-egy Krleža-darab rendezése alkalmából mindig újabb és újabb értékes krležai mozzanatok fedez fel. Az egyébként színvonalas előadáson ennek nyomát sem láttuk. Kellő rugalmassággal kezelte a szöveget, a harmadik felvonásnál azonban már mint ha csökkent volna ébersége; a felületesen beállított jelenetekben, a meglazult rendezői kötelek között a „magukra hagyott” színészek közül csak az Aurélt alakító és a fesztivál legjobb öt színésze közé sorolt Vanja Drach, valamint Jurica Dijaković (Melita) találta fel magát.

Az *Agónia* kétségtelenül megérdemelten kapta a legjobb előadásnak kijáró elismerést. France Jamnik pedáns fegyelmezettséggel homogénná kovácsolt együttese hibátlan szerkezetként működött. E szigorú precízséggel kidolgozott jelenetekben a két díjnyertes színész Stane Sever (Lenbah báró) és Sava Severova (Laura Lenbah) alakítása jelentett külön élményt. Jamnik volt talán az egyetlen rendező a Sterija Játékokon, akinek minden jeleneten meglátszott a keze nyoma, és az egész előadás mégis az élethű alakok fesztelen és természetes cselekvésének illúzióját keltette.

A „kitaposott ösvény” elméletét egyedül ő tudta gyakorlatban igazolni. Az élettől megváltozó élettörvények kérlelhetetlen hatására rádöbbenő krležai alakok többnyire hűek maradtak a szerző elképzeléséhez, éppen azért, hogy a rendező megmaradt „csak rendezőnek”.

A mélypont

Egyébként a látottak alapján a rendezők, talán az egy Boda Marković kivételével, valamennyien Vilard-nak „a rendező ma inkább alkotó, mint az író” elve ellen foglaltak állást. Maga a díjnyertes Šuvaković is csak képszerű szakemberi kvalitásokat tudott felmutatni. Mila Marković nagyon gyöngé szövegét a rendezői ötletszegénység és csiszolatlan jelenetek sorozata a színpadon teljesen szétesővé tette. Mindez csak fokozza a talányt a legjobb rendezőnek ítélt díj körül.

A *Meghitt történetek* helyzetét a fesztiváli körülmények csak súlyosbították. Két Krleža-darab, az *Agónia* és a *Léda* közé ékeltek be, Fogyatéasságai e két monumentális mű mellett hatványozottan kirívókká váltak. Borongós, alpesszimista hangulat és bizonyos illatosított naturalizmus furcsa keveréke kíséri a vontatott, drámaiságát nélkülöző cselekményt és párbeszédet, az erőltetett bonyodalmat és az indokolatlan kulminált csattanót.

Szinte maguk a felvonultatott alakok is érzik a drámaírói élnetlenség öncélúságát, de hát mit tehetnek.

A szegény, beteges Ljiljana elindul állítólagos szerelmeséhez, mert az virágot küldözget neki, és a legújabb küldemény lapján a szerző megállapítja, hogy az találkára hívás, és azután már csak ásóka...

A 15 év után hazatérő katonatiszt megrendítő tragédiája akkor következik be, amikor lánya mostohaapja nyakába ugrik, minduntalan apjának nevezi, holott éveken át nem akart egy asztalhoz ülni vele, mivel állandóan édesapját várta.

Az öreg Rozmarinszki szívszélhűdésben elhalálozik, mert hát... az ördögbe is, véget kell vetni ennek a meghitt történetnek.

Ha másért nem, hát e valóban gyenge darabban nyújtott figyelemre méltó alakításért Vrtipraski megérdemelte az öt legjobb színésznek kijáró díjak egyikét.

Ha más nem, legalább ez mentheti Šuvaković rendezői fogyatékoságait.

Krleža és a meghitt történetek között – A meghitt történetekhez közelebb

(Janez Žmavc: *Jubileum*, Primož Kozak: *Párbeszéd*, Arsen Diklić: *Csónak a zöld folyón*.)

Janez Žmavc *Jubileuma* művészi vonatkozásokban sokszor nagyon közel kerül a meghitt történetek színvonalához. A volt partizánharcos megingása, talajtalansági érzete az új viszonyokban és körülményekben, többszöri feldolgozása ellenére is, megmaradt hálás és a művész számára kedvező lehetőségeket feltáró témának. Žmavc azonban sajnos elveszett a témakör ígérte lehetőségeiben. A problémakör leszűkítésével Krištof vívódása sokszor valószínűtlenül hatott, és ezzel megingott az egész darab drámai egyensúlya.

A meglazult szerkezetben az elnagyolt generációs párhuzamokban az alakok nem tudtak beilleszkedni. Bizonyos súlytalansági állapotot a szenvedélyeket egysíkúvá tette, kirobbanásai pedig felszínes érvek összecsapásaivá váltak.

A másik két rokon témájú darab valamennyivel több drámaírói kvalitással rendelkezik. Primož Kozak *Párbeszéd* drámája mégis a visszaesés kiábrándultságát idézte fel, míg Arsen Diklić darabja azzal, hogy harmadszori kísérlet után a Sterija Játékok műsorára került, természetesen változatlanul megtartotta eredeti fogyatékoságait.

A gyermekkor felidézése egyetlen szilárd pontként, a környéklen és fonák körülmények közepette különös szentimentális légkör életbevágóan döntő fontosságú faktorrá válása következtében a cselekmény kibontakozásának, a jellemek kialakulásának egész sereg döntő komponense elmosódott, és a darab néhol szinte banálisán felszínessé vált. Hogy mégis maradandó élményt jelentett, ez csakis a díjazott Boris Kovač érdeme.

Jules Renard 1900 decemberében ezt írja naplójában: „Mounet-Sully minden pillanatban ötször-hatszor ököllet veri a mellét, és – úgy véelve, hogy még nincs ki a szám – kétszer-háromszor megismétli. Fókaszzerű üvöltéseket hallat, kitért szája egy cethaléra emlékeztet, és orrlukát úgy kitértíti, hogy szinte szeméig ér, mely-

nek színe ijesztően emlékeztet a tojásfehérjére. Vagy egy szavát sem hallani, vagy ordít, de az egészben van mintegy ötven verssor, amelyet úgy mond el, mint egy isten.”

Részemre az egész zrenjanini együttes alakítása ilyen Mounet-Sully-szerűen hatott. A „mintegy 50 verssort” Boris Kovač mondta el, ha nem is „úgy, mint egy isten”, de mindenesetre egy nagy színész sokoldalú átélésével és szuggesztivitásával. Partnereinek nagyon gyenge játéka (talán egyedül Milutin Mirković képezett kivételt), csak fokozta alakításának pozitív méreteit.

Krleža és a meghitt történetek között – Közelebb Krležához

(Borislav Mihajlović Mihiz: *Banović Strahinja*, Dušan Hadžović: *John Perple kapitány*.)

Két, kvalitásaiban nem sokban különböző alkotás, melyek közül a szinte szemfényvesztően játszó belgrádi Jugoszláv Drámai Színház együttesének előadásában a *Banović Strahinja*, az egyébként nagyon is gyenge konkurrenciában (az *Oswald király hosszú élete*) műsoron kívül szerepeltek, könnyen és megérdemelten kapta a legjobb szövegnek járó díjat.

Mindentől függetlenül – Dušan Matić: *Szélrózsa*

Matić szövegének színpadra hozása különösségével a felfrissítés erejével hatott. Boda Marković talán ellensúlyozni akarta az utóbbi évek, sőt évtizedek drámairodalmának költőiszöveg- és ritmus-hiányát, amikor a *Szélrózsa* líráját a színpadra vitte. Ez az irodalmi Viollet-le-Duc-i vállalkozás kitűnő dramaturgiai eredményeket hozott, a két irodalmi műfaj azonban nem tudott egységessé válni, és sok esetben egymás kerékkötőjévé változott.

Matić hiába figyelmeztet, talán szerénységből is, hogy csak a rendezést és a színészek játékát figyeljük, a szöveg teljesen felesleges – ő maga is bizonyára jól tudja, hogy ebben az esetben lehetetlent kíván, habár a lehetetlen megvalósítása, Matić figyelmeztetésének fordított értelmében is, kétségtelenül maradandóbb és tisztább élményt jelentene.

A szuggesztív lírai erővel ható szöveg mondanivalójával – amelynek központi motívumát Matić sajnos nemegyszer a meghatározott komponensek túlsúlyoltságával annyira „agyonbombázta”, hogy az erejét veszti, elveszik az öncélúan felhalmozott, magát a lírai funkciót is elhalványító szavak tömkelegébe – lebilincseli, sőt kifárasztja a nézőt, ugyanakkor az előadásmód rendkívüli csiszoltsága és kidolgozása a kitűnő dramaturgiai teljesítmény káprázatos sokoldalúságára tereli a figyelmet, és így a közönség a két műfaj kereszteződéséből csak lírai és dramaturgiai torzókat tud abszorbeálni.

Boda Marković rendező itt valóban „második alkotóvá” vált, de mégsem egészen vilári* értelemben, holott az ő esetében ez kétségtelenül igazolt lett volna, és csökkentett szövegghűséggel bizonyára egységesebbé és eredményesebbé válna vállalkozása; ha nem is olyan sokrétűen, de kétségkívül teljesebben bontakozhatnának ki az egész előadás, egyébként pontosan helyükre rakott mozaikjai. Kifogástalan teljességet kívánni természetesen már a vállalkozás jellege miatt szinte lehetetlen, még olyan kitűnő színészek közreműködésével is, mint az Atelje 212 négytagú gárdája.

Epilógus

Véget ért a VIII. Sterija Játékok, amelyet a legtöbb jóakarattal sem nevezhetünk az eddigi nyolc fesztivál legszínvonalasabbjának. Sőt... Olyan darabok is bemutatásra kerültek, amelyek a korábbi években bizonyára nem kaptak volna, illetve nem is kaptak részvételi jogot. Ez valószínűleg nem az évről évre népszerűbb és jelentősebb kultúreseménynek számító Sterija Játékok válogató bizottságának a lelkén szárad.

Mindenesetre, hogy a nyolcadik „felvonás” után a Sterija Játékok megtartotta előkelő helyét a jugoszláv kultúresemények sorában, ez nem kis mértékben éppen a jubiláló Miroslav Krleža érdeme. Drámaírók műsorba iktatásával a VIII. Sterija Játékok összegezett színvonaleredménye mégiscsak a közepszerűség fölött mozog.

* Jean Vilar (1912–1971) francia színész, író és színházigazgató.

Déry Tibor, *Szerelem*, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1963.

Symposion 1963. június 6., 14.

Tíz elbeszélés. Tíz példánya egy olyan irodalmi műfajnak, amelynek fejlődéséhez úgyszólván minden kor termékeny talajul szolgál, és amely produktumainak hatalmas számához mérten mégis nagyon kevés minőségi százalékkal dicsekedhet. Az élet sűrített, pregnáns kivonatait szűk formába önteni, nagy perspektívákat néhány oldalon a műfaj szabta keretek között találóan összefoglalni csak kivételes tehetségű íróknak sikerül.

Novellák, elbeszélések, sőt versek is különösen egymás mellett, kötetbe foglalva árulkodnak kihívóan szerzőjük művészi fölkészültségéről. Szórványosan megjelent rövid írásokat minden nehézség nélkül el lehet helyezni az irodalom színvonal táblázatán, összezsúfolva azonban meglepően közel kerülnek a két határpólus egyikéhez, legtöbbször nem tartanak számot közepes osztályzatra: közös fogyatékoságaik egymás mellett annyira szembeszökőkké válnak, hogy elhomályosítják a sikerültebb részeket, másrészt viszont művészi értékű írások tömörítése a pozitívumok kikristályosodását eredményezi, és ezzel egy rejtett magasabb színvonalra emelkednek.

Déry Tibor kötetére az utóbbi jellemző. *Szerelem*. Ennél rövidebb és találhatóbb névjegy nem is lehetne adni, nem csak az azonos című novellának; az egész könyvnek sem. Az emberi érzéskomplexust talán legjobban összefoglaló fogalom, melynek rétegeit, megjelenési formáit, sokszínű mozgatóerőit az író nem a megszokott szakmai rutinnal, hanem könnyed művészi virtuozitással varázsolja elénk, teszi kézzelfoghatóvá, természetessé, és ugyanakkor rendkívül szuggesztívvá.

„Nem ajánlok semmit, nem erőszakolok semmit: én megmutatok.”* Érdekes, hogy ezt az idézetet egy közgazdász választotta elő-

ször könyve mottójául. Minden nagy író nyugodtan jelmondatává fogadhatná. Tendencia? Nyugodtak lehetünk. Benne foglaltatik. A többit bízunk az olvasóra.

Déry pontosan így cselekszik: megmutatja, sőt testileg érzékelhetővé teszi az élet jelenségeit, a szenvedélyek megnyilvánulásait, rugóit. Kiragadott életképek, melyek egyszerre megelevenednek; az emberek, mintha csupán véletlenül kerültek volna valamilyen különös pszichológiai röntgensugarak fénycsövájába: lepattog róluk minden külső hamis máz, meghökkentő és mégis magától értetődő emberi tulajdonságokkal állnak előttünk, fesztelenül mozognak, beszélnek, élnek. Behatóbb vizsgálódás alatt mindig újabb és újabb mozzanatok fedezünk fel, a kép módosul, változik, egyre inkább bonyolódik.

Csontváry képeire emlékeztetnek ezek az írások. A kariatidokról kiderül, hogy nem is szobrok, sőt nem is nők, hanem vad tekintetű szakállas férfiak.

A tíz elbeszélést tartalmazó kötet is ilyen megdöbbenő mozaikok egész sorát adja. Az író legyint: csodálkoznak talán? Sajnálja, ha meglepődünk, de ez már így van.

A címadó elbeszélés B-je széttekint maga körül: „A járdákon sok millió ember sétált, mind civil ruhában, egyik szebb, mint a másik, s mind különböző egymástól. (Kiemelés tőlem.) Igen. Minden ember más, mindegyik különbözik a másiktól, nem lehet, nem szabadna őket uniformizálni. B. a volt rab szemével látja mindezt. Déry, az író bebizonyítja, „megmutatja”. A „sok millió ember” közül kiragad néhányat, és íme az axióma: mennyire különböznek egymástól, mennyire bonyolult és kiismerhetetlen valami az ember.

A haldokló V. a *Vidám temetés*ben hiába akarja aforizmákkal körülbástyázni az életet. Érti maga is, hogy definíciói hamisak, szűk a befogadóképességük, esetleg jótanácsnak megfelelnek. Thomas Mann *Tonio Krögerjének* a problémája, a művészek, a tudósok örök problémája foglalkoztatja halálos ágyán: „Nem azt néztem, hogy jól érzem-e magam, hanem hogy a munkám hogy halad. Minden jelen percemet felcseréltem egy ígéretre... Sohasem tudtam, hogy mikor

* Bálint György 1932-ben Móricz-novellák recenziójában idézi Werner Sombart-tól.

kell tiszta fehéreneműt vennem. Azt hazudtam, hogy annál fontosabb dolgom van.” Röpke fél óra alatt akar „örökvérnyű” elveket ráerőszakolni a másik emberre. Reménytelen vállalkozás... Ő maga is érzi. A másik ember nem ad neki igazat.

Déry jellemrepertoárja sokszínű és változatos. Az „intellektuális próza” művelője falusi környezetben is otthonosan mozog. A *Tehén* című elbeszélés Julcsa nénije éppen olyan életes, mint a tragikus sorsú „képmutató” Luca (*Két asszony*), vagy Bódi, a mások előtt annyira gyűlöletes „vonal-ember” (*A téglafal mögött*).

A változatos személyrepertoár és környezet megköveteli a változatos írói eszközök alkalmazását. Déry kiváló művészi alapossággal válogatja meg eszközeit, nem ismétli önmagát; a környezetrajz, a párbeszédok szemfényvesztő pontossággal, sallangmentesen kapcsolódnak össze; néhány szóval egész embersereget vonultat fel, egyetlen mondattal átvilágítja személyüket, a cselekményekbe beillesztett ügyes párhuzammal egymással jól megférő, életfelfogásban egymástól mégis nagyon távol álló generációk közötti szakadékot éreztet (*Libikóka*), vagy pedig furcsa, rosszmájú allúzióval négy libát állít a négy traccsoló asszony mellé (*Két asszony*).

(Csupán *A fehér pillangó* jelent némi kis zökkenőt e kiváló művészi gonddal kidolgozott apró, terjedelemre apró remekművek sorában. Déry ugyan itt is óvatosan elkerülte az olcsó hatások buktatóit, könnyedén, gördülékenyen vetíti elénk a kissé idillikus képsorozatot, a könnyedségbe azonban bizonyos erőltettség vegyül, a haragú optimizmus nem eléggé indokolt, a hangulat vérátömlesztést követel, mesterségesen kell fokozni, mint... mint az ötvenes évek magzatelhajtás elleni határozatának helyeslését.)

Az emberi sorsok kavargásában, a szubjektum élet-halál közötti érzelmskálájának rugózásában Déry halálosan komolyan veszi az úgynevezett „társadalmiságot” is. Nem sok helyet szentel neki, a társadalmi környezet, az egyén útját és lelkipilágát meghatározó külső komponensek jelenléte és hatása mégis állandóan érződik. „Ne kötődjünk, kérem! Ismerjük be korlátainkat! Füttyűrészünk, ha félünk a sötétben!” – mondja a karrierista pesti orvos a *Számadás*

disszidálni készülő professzorának. A „korlátok” minden írásban jelen vannak. Láthatatlanul, de ott vannak, hatnak, meghatározzák az egyén mozgásának rádiuszát, életmódját. Az emberek érzik a határokat, legtöbbször meg is maradnak közöttük.

Mindezt talán csak néhány kritikus nem vette észre. Szemére vetik Dérynek, hogy „művei még egy belső küzdelem nyomait viselik magukon”, nem ártana bizonyos timofejevi esztétikai normákkal is többet törődni. „Mert fakadhat ugyan szépség a megrendülésből, a küzdelemből: mégis a legmagasabb csúcsokon legszélesebb a láthatár.” (Wéber Antal, *Déry Tibor: Szerelem, Új írás, III. évfolyam, 4. szám.*)

Déry Tibor elbeszélését olvasva kénytelenek vagyunk igazat adni Wéber Antalnak: tényleg fakadhat szépség a megrendülésből és a küzdelemből is. Még ha a művek ezenkívül magukon viselik egy belső küzdelem nyomait – akkor is.

Sőt, azt hisszük, hogy megrendülés és küzdelem nélkül általában sokkal halványabb szépség „fakad”.

Ami pedig a Wéber-féle csúcsokat illeti, nem kell idegeskedni. Azok is a helyükön vannak.

Miodrag Pavlović: *Igra bezimenih*, Prosveta kiadás, Beograd, 1963.

Symposion 1963. június 18., 15.

A szenvedély sokszor rögeszmévé válik. A kívülálló szemében nem egyszer már maga a szenvedély is nevetségesnek vagy tragikusnak látszik, a rögeszme még inkább. Ennek elkerüléséhez vezető egyetlen út: elfogadtatni, megértetni a szenvedélyeket, a rögeszmék indítékait. Miodrag Pavlović ebből kiindulva rakta le drámáinak alapkövét.

Alakjainak külső és belső válságoktól sebzett nyugtalansága el-
képesztő intellektuális, sőt érzéki feszültséget eredményez, a sima, esetleg mérsékelt hullámozó külső mögül felborzolt idegek szikrái pattognak elő: a pólusok a párbeszédkisülés pillanataiban statikusak, és éppen ezzel fokozódik a felgyülemlett energiátömeg ereje, irreális méretei reális meggyőzéssel hatnak, elfogadhatók. Az író erről a bonyolult, megjelenési formáit állandóan váltogató és mégis szilárd alapról azután már biztos kézzel futtatja a felgyülemelő szenvedélykomponensek szálait.

Az öt dráma jellegzetessége: intellektuális háborgó emberi lelki-világ és egzaltált, szörnyerejű fantázia teremtette képek harmóniája. Pavlović mesterien és könnyedén teremti meg ezt a harmóniát. A racionalistáit túlméretezi, az irracionális, a képzelet motívumait le-redukálja; egészen közel hozza egymáshoz, összeolvasztja a kettőt. A valóság alakjai éteri könnyedséggel rugaszkodnak el az élettől, ugyanakkor az életen túli, az alvilág, a halottak vagy a világtalanok birodalma ijesztően hasonlít a valósághoz, útját állja az elrugaszkodásnak. „*Ali u stvari svako od nas bi mogao da bude nešto više, nego što jeste. U stvarnosti je to nemoguće.*”* (Bdenje) Pavlović írásaiban ez lehetségesé válik. Drámáinak légkörében az alakok éppen súlyta-

lanságukkal lesznek nagyobbak, jelentősebbek, valóságfölöttibbek, de mégsem szakadhatnak ki a valóság mágneses erejéből.

Egyetlen megjelenítési forma a párbeszéd. Pavlović ennek a legklasszikusabb drámaírói eszköznek hihetetlenül sokszínű tartalmat ad. Személyeinek egymás közti monologizálásával megteremtette nagyon is földszagú hangulat hirtelen rugalmassággal és természetességgel csap át ideális dialógusba, rokonfogalmak kapcsolódnak egymáshoz, és egész kis esszé vagy esszérészlet kerekedik ki belőle. Egy-egy kisebb elkalandozás csak fokozza az esszé-illúziót.

„*Odličan primer kako ti od jedne reči možeš da napraviš čitavu aferu, možda je tako i počelo, rekla sam jedanput nas...*”* A vak Jovannak (Koraci u drugoj sobi) veti szemére ezt a felesége. Hasonló „szemrehányást” tehetnének az írónak. Esszéit legtöbbször egy szó, egy fogalom variálásával ágyazza be drámáiba, sőt drámáit is szigorúan így központosítja egy szenvedély, rögeszme köré.

Központi motívumai első pillantásra jelentéktelennek tűnnek. Pavlović azonban kifogyhatatlan ötletekben, sőt ami ennél sokkal fontosabb, ötleteit megfelelő formába tudja önteni, és ezzel azok már megszűnnek csupán ötletté lenni, helyet könyökölnék és kapnak, különleges ritmussal szilárd és nélkülözhetetlen pilléreké válnak, és ezzel már a jelentéktelennek tűnő vezérfonal is nyomasztó jelentőséget kap.

Nemcsak az alakok, maguk a szavak is új jelentőséget kapnak, önálló életet élnek. A bonyolult mondatösszevetések szerteágazó illúziókat sejtetnek, sokszor másodlagos értelmük kerül előtérbe. A diszharmonia azonban szabályos, a többértelműségből fokozatok keletkeznek, önálló párhuzamok, melyek látható kapcsolatban állnak egymással. A fokozatok, igaz, néha elmosódnak, a bonyolultság zavarossá változik, a rosszul halmozott szavak jelentőségkeveredése sekélyességet eredményez. Pavlović írásai, még az ilyen jelenségektől gyakrabban terheltek is (*Pre toga*), ennek ellenére sem veszítenek intenzitásukból. A párbeszédes forma lehetőségei még

* De lényegében bárki közülünk több lehetne annál, mint ami. A valóságban ez lehetetlen.

* Kiváló példa arra, hogy te egy szóból is ügyet tudsz csinálni; talán így kezdődött, mondtam egyszer...

nem merültek ki. A mondanivaló sohasem válik teljesen önállóvá, a kimondott szó kitűnő önjellemző eszköz.

Alakjai legtöbbször névtelenek, de nemi hovatartozásuk mindig föl van tüntetve. Ez a párhuzam azután töretlenül végigvonul e drámákon. A gyakorlatias gondolkodású, a mindennapokhoz közelebb álló nő vagy nőnemű lény és az elrugaszkodásra, az absztrakció felé hajló férfi közti különbség még az „esszé” részekben is tisztán kiérződik.

Pavlović mindezt szavakkal érzékelteti, csupán egyszer nyúl pantomim eszközökhöz (*Koraci u drugoj sobi*). A valóságnak és a fantáziának ebben a vegyületében azonban már sokkal összetettebb, sokrétű párhuzamról van szó; valóságos, ismert és ismeretlen, megértő és botfülű lények valóságos vagy képzelt tulajdonságairól, cselekedeteiről, reagálásáról. A pantomímia segítségével mindez ki-forrottabban, szuggesztívebben jut kifejezésre.

Bizonyára nem véletlen ötlet szüleménye a némajáték alkalmazása. Pavlović többi drámájában is szinte magától kínálkozik. Sőt legtöbbször jelen is van, láthatatlanul ugyan, de következetesen végigkíséri a folyamatokat, és kihat alakulásukra. Titokzatos, földöntúli lények keringenek furcsa taglejtésekkel és fintorokkal, a föld alól vagy a levegőből liftszerűen hol egészen közel kerülnek, hol pedig mérhetetlenül eltávolodnak a szilárd talajon állóktól. Úgy tűnik, mintha maguk a felvonultatott személyek is végnélküli pantomimjáték folytatását várnák, csak rövid időre álltak meg, egy rövid párbeszédre, amely mégis éppen elegendő ahhoz, hogy közöljék minden lényeges és lényegtelen gondolatukat – találó aforizmákat mondanak, eredeti észrevételeik vannak, mégsem vonnak le törvényszerűségeket, tartózkodnak az örökérvényű konklúzióktól, közben az idő elmúlt, de nem kár érte, minden további szó fölösleges, folytatódhat a némajáték.

A harmónia, amelyet Pavlovićnak kiváló művészi erővel sikerült megvalósítani drámáiban, az egész kötet tartalmára jellemző. Az öt különálló írás egységes színvonalon mozog. Szinte fejezetszerűen kapcsolódnak egymáshoz, és talán éppen ez az oka, hogy hasonlóságuk ellenére sem válnak monotonná: a témakörök kereszteződésében is mindegyik megtartja specifikus jelentőségét, a váltakozó

felvillanások kapcsolódnak egymáshoz, hasonlóságuk szembetűnő ugyan, de a megjelenési formák közötti fokozatbeli különbségek elejét veszik az azonosság vagy az egyhangúság veszélyének, és külön önálló helyet biztosítanak mind az öt fejezetnek.

Ha már szatíra, hát legyen merész

Symposion 1963. június 18., 16.

A Komaracról már sok szépet és érdekeset hallottunk. Egy időben többek között azt is, hogy a tönk szélére került, mivel a közönség elfordult tőle. Akkor sajnáltuk ezt a lelkes együttest. Most azután eljöttek a Stražilovói Találkozóra, és... kiderült, hogy fölösleges volt sajnálkozni. Úgy látszik, annak idején nem vették komolyan a nehézségeket, mint ahogy „bemutatkozásuk” alkalmából sem vettek komolyan senkit és semmit. Úgy tűnt, hogy a szatírárt tartják az egyetlen komoly dolognak. Tiszteletük ez irodalmi mostohagyerek iránt olyan határtalan, hogy semmi mást nem tudnak tisztelni.

Kezdetben magáról a színjátszásról nyilatkoztak tiszteletlenül. Egyszerűen nem játszották szerepüket, mosolyogva csevegtek, fölé járkáltak, és szemmel láthatóan irtóztak a „nagy alakításoktól”. Ebben nem volt ugyan semmi meglepő, hiszen ezt gyakran láthatjuk színházainkban is. A különbség mindössze az, hogy a Komarac fiataljai mindezt jól csinálták, a szöveg pontosan ezt követelte.

Később azután már a színházak és a kultúrjelenségek egész sorát sem kímélték. A Stražilovói Találkozó témakörében forogtak, csak hogy merészebben és „komolytalanabban” beszéltek a problémákról. Mindez elismerő mosolyt vált ki, és elnéző mosolyt igényel. Valljuk meg: szép dolog ez a szatíra, sok mindent megmond, és még nevetett is; korlátjait azonban illik elismerni.

A mérsékelt csipkelődés idővel mégiscsak gyanússá vált. Talán mégsem olyan szűkek ezek a korlátok. Egyetlen mondatért nemegy-

szer megírtak már egész novellát, vagy egyetlen sorért egy egész verset – a szatirikus írásokban az „egyetlen mondat” elve még inkább dominál, ott lappang a szavak között, felkínálja magát, csak meg kell találni és megfelelő körítéssel szervírozni. Slobodan Novaković szövegíró könnyebb humorba ágyazva szerencsés kézzel tudta tálni az „egyetlen mondatot”.

Az önkielégítésről folyik az eszmecsere. Fesztelenül és fejszóval. Azután ugyancsak fesztelenül az egész fejszóválást kiváltó jelenség kapcsolatba kerül az átmeneti időszakkal – itt már nincs helye az elnéző mosolynak. Harsogó nevetés tört ki: a Stražilovói Találkozó részvevőinek kétségtelenül van humorérzékük.

A gyanakvás tehát indokolt volt. A szatíra korlátai nagyon is rugalmasak, csupán megfelelő eszközöket kell találni kitérítésükre. A szövegíró és a Komarac együttese megtalálta ezeket az eszközöket. A találó és merész csattanók mind gyakrabban követték egymást. Bebizonyosodott, hogy nem csak a tojás áráról vagy néhány periférikus kultúrjelenségről lehet humorizálni.

Ha már szatíra, hát legyen merész és kíméletlen. A belgrádi fiatalok ehhez az íratlan szabályhoz tartották magukat. Könnyedén, elegánsan, mosolyogva és kegyetlenül vették bonckés alá a fonákságokat. Célpontokban nem válogattak. Pedig nagyon sok volt belőlük, egyik a másiktól következett. Novaković mindenütt lényegét és kapcsolatot keresett, és legtöbbször sikerrel. Ha már a folyószámla ügyét kezdte bolygatni, nem állhatta meg, hogy ne ásson mélyebbre: a bürokráciáig.

Filmművészetünk fogyatékoságaiba egyúttal beleszótt az üres, hamis pátoszú frázisokat. Mindezt a maga „komolytalan” és szóki-mondó módján, enyhe humorral, éles szatírával.

A Komarac fiatal és kompakt együttese ugyanilyen szellemben színre hozta és elfogadatta. Minden kirívó szándékosság nélkül próbálta a maga módján megteremteni a lehetőséget a fogyatékoságok kiküszöböléséhez – megtanít nevetni rajtuk. Többre nem is törekszik. Többre nincs is szükség. Ezt a könnyűnek tűnő feladatot nálunk nagyon ritkán sikerül megvalósítani. Talán mert nagyon ritka a jó szatirikus kabaré.

A Komarac kísérlete kivételesen sikerrel járt.

Kullogó kritika a Kortárs 1963/6., 7. és 8. száma után

Symposion 1963. október 3., 15.

„A szó köt össze bennünket a csillagokkal és a majmokkal...”
(M. Krleža)

A kritikáról

(Illés László: *A marxista kritika egysége és a hagyományok értelmezése*, Tóth Dezső: *Kritikánk helyzetéről*, Somlyó György: *Vallomás a kritikáról*, Fehér Ferenc: *Van-e kritikai válság?...*)

Ha az irodalom szabálytisztelő, a kritika pedáns.

Ha az irodalom kezd kinőni a szabályokból, a kritika már túlzottan pedánsnak tűnik: a kritikusok jórésze merevvé válik, nem csak az ítélethozásban; az olvasásban is. Az ezt követő színvonal-aránytalanság azután a kritikát a szépirodalom sorsára juttatja: elbíráltatik. Elbíráltatik, mert amíg a „pedáns korban” egy megteremtett egységes átlagnívóig emelkedni a lehető legmagasabb színvonalat jelentette, a szabályok letűntével a pedantéria vészesen kezd hasonlítani a dogmához, a tisztas átlagnívó pedig szükségszerűen degradálódik; az érzéketlenség, sőt a terméketlenség vádja éri.

A korábbi egységesség visszaállítását célzó minden követelés reménytelenül illuzórikus. A kritikus érzi, hogy megváltozott a helyzet, feladata már jóval bonyolultabb. A bejáródott sablonok száma kevés és sok lesz egyszerre. Tehát beleveti magát a gyötrődő művészlélekbe, számonkéri az eredményt, elsősorban azt, ami „nyersanyagenergiáinál fogva lenni kellene”. „Bonyolultabb” kritikát ír... vagy megmarad elavult állásaiban, görcsösen ragaszkodik divatjaimúlt kaptafáihoz, és közepes értékű kritika helyett már csak átlagon aluli kritikát tud produkálni.

A kritika

A műről

„A kötet, a szerzőnek túlnyomórészt franciaországi élményektől ihletett régebbi – a negyvenes évek táján – s újabb, 1959–1961-es párizsi tartózkodása idején írt verseit tartalmazza. A háborús időszakban keletkezett s e kötetbe is felvett műveket a később írtakhoz iktatott lírai előszónak tekinthetjük. A *Tanklesben*, az *Eprek*, a *Találkozás* a szimpla biográfiai tények felsorolásánál hívebben, hitelesebben okadatolja, miért kelt oly mély rezonanciát a költőben a „második haza” földjével, tájaival, tárgyaival, népével való találkozás. Emellett e versek is elősegítik, hogy a későbbiből kelt művek sorozatát egy töretlen élet- és költői fejlődésfolyamat egészébe illeszthessük.”

Félmondatokban

„A kötet mondanivalója egységes: kemény, szigorú vallomás... A költő – csakúgy, mint a negyvenes években – egy világméretű harc frontvonalainak alakulását figyeli, ... Érzékenyen felneszel e harc minden apró mozzanatára: ... A megéltek emlékeit a világháborúnak az idegrendszerben visszarezenő borzalmi színezik át...

Az emlékezés, a történelmi tapasztalás nem csupán a költő dacát fokozza... A szabadságot üdvözlő *Szabadon*nak magas szárnyalású hangja csendül vissza...

A kemény, indulószavú versek szomszédságában ott olvashatjuk a »legszemélyesebb« líra megnyilvánulásait... A harcok, bukások, győzelmek emlékképe mellett fel-feltűnedezik a barátok s szerelmek arca...”

(Németh Tibor György: Gereblyés László: *Túl a határon*)

Az íróról

„Indulása idején szociális szemléletű katolikus költő, aki egy szorgalmas irodalomtörténet-író szerint »Sienai Szent Katalint hívja a proletariátus segítségére«, és tehetségnek sem utolsó: 1937-ben az ígéretnél többet hozó (Radnóti, Vas, Zelk, Devecseri, Weöres, Jékely)

kötetei között fekszenek verseskönyvei a szigorú ízlésű Schöpflin asztalán, nagy verselőkészségét Radnóti is elismeri. Sokáig a felszabadulás előtti Vigilia egyik vezéralakja, antifasiszta versei feltűnnek a Szép Szó hasábjain is. De ez az egyenes pálya a háború utolsó éveiben sajnálatosan megtörik. A második világháborút követően 17 évet töltött külföldön, életének egyharmadát élte le Itáliában és Nyugat-Németországban, közelebbről Frankfurtban és Münchenben, a nagyon katolikus Bajorország fővárosában. A Látóhatár belső munkatársa volt, s az utóbbi években jelentős szerepet játszott annak balra tolódásában. 1962-ben Vámos Imrével együtt visszatért Magyarországra”.

(Kovács Sándor Iván: Horváth Béla: *A végkor*)

(Ellentétes) köztűz

(Elsősorban a problematikus művek elbírálásánál szaporák. Különösen közkedvelt a *de*. Például Déry Tibor elbeszéléskötetének értékelésekor. Habár...

„A meg hasonlóságból kiemelkedve Déry eredeti írói magatartásához is visszatért, s ezzel életműve fejlődésének természetes folytonosságát is biztosította. A családon belül, közöttünk van ismét, ami a kritikust is arra ösztönzi, hogy közvetlenebbül, szókimondóan értékeljen.”)

„De az elvontság nem mindig és nem mindenütt oldódik fel ilyen szerencsés módon Déry elbeszéléseiben. Így *A téglafal mögött*ben sem, amely pedig a részletek hűségét tekintve sokkal konkrétabb, mint a *Szerelem*. Ez a konkrétság azonban inkább – pillanatfelvételek felületi tárgyyszerűsége csupán. A túlfeszített tervek és a munkásosztály visszaeső életszínvonala között támadt feszültség sokkal mélyebb és bonyolultabb konfliktust jelentett, mint amit az elbeszélés jelezni képes.

...Milyen kitűnő szatírája lehetne például a *Vidám temetés* annak a képmutató életszínvonalnak és protokoll-viszketegségnek, amely a Rákosi-korszak felső értelmiségi köreinek egy részében meghonosodott. De ez a szatíra az elbeszélésben nem tud teljesen kibontakozni.

kozni, mert a haldokló tudós feleségének olcsó kis fontoskodásai anyagiasságát, rangkórságát csak valami elvont morális tartással szembesíti: a haldokló homályos bölceletével az »arányérzékről«. ... Bölcsen fennkölt és önkritikus szavak, de jelentésüket, értéküket nehéz megítélnünk, mert hiszen azt sem tudjuk, hogy ki volt ez az ember, és mi volt a közelebbi szakmája, hagyott-e maga után jelentősebb alkotást... S ha a játékszenvedély elvadulására keresünk példát, a felnőtté válás fékevesztett ösztönökre, hatalomvágyra, zsarnoki szadizmusra, akkor szinte tankönyvek példatárába való ez az elbeszélés. De ha a történet mondandójára, mélyebb jelentésére is kíváncsiak vagyunk, akkor a tételes morál általános aforizmájával – »embert nem szabad ketrecbe zárni!« – kell megelégednünk...”

(Koczás Sándor: Déry Tibor: *Szerelem*)

A kritikáról

„Hogy a már egyszer-kétszer elrontott kollektivizálási politika után mennyi ellenkezés gyűlt föl parasztságunkban az új útra való téréssel szemben, nagy erejű képekben szuggerálja az olvasó agyába. De talán épp ezért, az ily nagy ellensúlyok ballasztjával szemben is diadalmaskodó úgy illusztrálja legjobban a hibáktól megszabadított, a szövetkezeti demokráciát eleven hajtóerővé fejlesztő mozgalom sodrát. Sajnos itt van a regény egyik legnagyobb hibája: a felgyűlt és meggörcsösödött ellenállást nem belső erővel, hanem deus ex machina eszközzel, a Kísérleti Intézet távirányítású automata traktorainak ingyenmunkájával oldja fel.

... Mindezek a kifogások együttesen sem húzzák le a mérleg serpenyőjét a regény érdemeivel szemben. Írója egyedülálló tablót festett a paraszti életváltás nagy forradalmi korszakáról. Ennek a korszaknak magyar irodalmi vetületéről az ő könyvének említése nélkül aligha lehet majd beszélni.”

(Csetri Lajos: Tóth Béla: *Atya, Fiú, Szentlélek*)

„A magam életéből tudom, hogy megkapó, de veszélyre figyelmeztető, ha a költőnek szerelmi verseiben van a legtöbb tűz, a legtöbb indu-

lat. Ez a mellkasban hordott parázs eléget mindent maga körül, s ha ez még párosul máshonnan eredt bánatokkal, megemésztí az embert. Valami nincs rendben, az élet nem nyugodt. S innen ered az a hiány, amit a kötet után érezhetünk: a szélesen kibontakozó, nagyerejű közéleti verseket keressük, az egyéni problémákon való túllátást.”

(Jobbágy Károly: Polgár István: *A lehetetlen próbája*)

(„Negyvenkét éves vagyok, és még csak három kötetem jelent meg. Az irodalomban tájékozatlanok a »fiatal költők« közé sorolnak. Háromszor kellett indulnom: először 1939-ben; akkor jelent meg első versem a Népszavában, majd írásom Móricz Kelet népében, a Hídban... A háború, a hadifogság nehéz emlékei, majd az utána jövő idők befogták a számat; másodszor 1953-ban, amikor kilencévi hallgatás után újra versem jelent meg, megismerték a nevemet; s harmadszor, 1956 után, félresodortan újra ösvényt kellett törnöm az irodalmi élet felé. Ezekben a vargabetűkben, kesergésekben és harcokban őrlődött fel az ihlet. De első kötetem, a *Hó és Nap* második kiadása ismét erőt ad.”)

(Jobbágy Károly)

„Iszonyú vízió *A temetés*: a költő temetése, akinek »Hamis pénzt tetek nyelve alá!« A diagnózis kísértetiesen pontos, a túllépés előtt azonban már az ideológia korlátai magasodnak, a költő így csak addig jut el: »Mint régi remeték, a halálhoz szoktatom magam«; »Már nem akarom, ami lehetetlen«; »Reményben, irgalomban nem hiszek.«”

(Kovács Sándor Iván: Horváth Béla: *A végkor*)

(„Minden kritika, vita vagy szerkesztői gesztus nemcsak egy-egy műnek, hanem az ezzel érthetően azonosuló magyar állampolgárnak is szól, aki esetleges ideológiai tévedéseitől függetlenül szubjektíve mégiscsak a szocializmus és nem az imperializmus támogatására írta művét.”)

(Tóth Dezső: *Kritikánk helyzetéről*)

Ponyva és irodalom

Rejtő Jenő regényeiről

Újvidéki Rádió *Kultúrrevü* 1963. október 8.

A Forum Könyvkiadó Vállalat az utóbbi időben következetesen és rendszeresen jelenteti meg P. Howard, illetve Rejtő Jenő regényeit. A kritika ugyancsak következetesen igyekszik kitérni e könyvek útjából, nem vesz róluk tudomást. Pedig érdemes foglalkozni velük. Pontos adatokkal nem rendelkezünk, de nagyon is valószínű, hogy ezek a könyvek – körülményeinkhez képest – tetemes példányszám-ban kelnek el. Tehát az olvasóra gyakorolt hatásuk nem elenyésző. Vajon milyen lehet ez a hatás? Rejtő Jenő kétségkívül kitűnő humorérzékről és íráskészségről tett tanúságot. Ezenkívül jól ismeri a ponyvairodalmat és a ponyvairodalmi fogásokat. Mindezek a tényezők hatásos ponyvaparádia megteremtésére adnak lehetőséget [...] Eddig rendben is lenne minden, csak hogy a tapasztalatlan olvasó, sőt nemegyszer a tapasztaltabb is, könnyen félreértheti ezeket a műveket, különösen, ha minden, a ponyvairodalom iránti előítélet nélkül veszi kézbe őket [...] A kritika talán a „szűnyogra ne lőjünk ágyúval” elv alapján igazoltan mellőzi a Rejtő-könyveket. Talán igazoltan. A borítólapon állandósult rövid szerkesztői recenzió azonban mégsem lenne szükségtelen. Ilyen csekély fáradság igazán megérné.

A fölény költészete

Tolnai Ottó Homorú versek és Domonkos István Rátka című kötetről (mindkettő: Forum, Újvidék, 1963.)

Symposion 1963. október 17., 14.

A verseknek fölényt kell biztosítani, hogy egy bizonyos stagnáció ingáját kimozdíthassák a holtpontról, hogy hatni tudjanak. Főlényt kell biztosítani valamilyen úton-módon. Legbiztosabb mód: az átlagértelem elképesztése. Tolnai és Domonkos verseiben, végső fokon okozatként, éppen az elképesztés hatóereje jelentkezik.

Verset írnak, mint sokan mások, csupán más arcjátékkal; fintoraik újszerűek és kissé groteszkül hatnak – talán éppen azért, mert költőiek. Ezzel aztán – tudatosan vagy öntudatlanul – kettős funkciót biztosítanak verseiknek: a hasonló jelenségek többszöri ismétlése folytán már szokványosat: a felháborítás misszióját; és, a hasonló jelenségek egyenlő számú ismétlése ellenére is, mindig újat: azt, amit hagyományosan újszerűnek, művészinak nevezünk.

Ez az utóbbi tulajdonság szinte szükségszerűen magával vonja kísérrőljelenségként az előbbi, szabályos ok-okozati viszony alakul ki, mely viszony csak a szerepcsere beálltával válik fonákkul kétes értékűvé.

A Rátka és a Homorú versek költői első kötetükkel szerencsésen túljutottak e fenyegető szerepcsere legcsábítóbb szakaszán. A megbotránkoztatás, az elképesztés mindvégig egyformán *okozat* maradt.

Az ok, illetve az okok már csak általánosságban egyeznek a két költőnél: a konkrét meghatározó komponensek, a kifejezési eszközök sokban különböznek.

Kettőjük közül Domonkos a „költőibb”. Ösztönösségéből hiányzik a mesterkéeltség, a csiszolt versekről a csiszolás nyoma. Az ihletmegszállta, könnyedén író poéta illúzióját kelti. Versei szilárdak és harmonikusak. Érzékenységet azonban még verseinek harmóniája is sérti: szabadulni akar tőle – és ugyanakkor a legnagyobb biztonsággal realizálja azt.

Tolnai idegesen hullámozó versei mögött valószínűleg a jövőendő prózaíró rejlik. Ő a külső zörejekre szavak zörejével reagál. Szeretelenül kopognak a szavak, de a költő szeretelenségében is elegáns marad. Vérbeli „közíró” türelmetlenségével száguldozik az eseményeken, érzéseken, mégsem veszik el a szavak káoszában: az összehalmozott verssorok tömkelegében mindig van néhány szilárd pont, néhány igazán költői sor, amely rögzíti a verset, kondenzálja a diszharmonikus elemeket.

Domonkos abszorbeálja a körülötte levő világot, és utána kivetíti magából. Mint minden igazi költő, ő is folyton magáról ír, bármit is választ verscímül.

„Magas templomtorony láttán
egy kert szédülve lehevert
szemeinek korhadttágán
fészkek lógtak és verebek”

– hangzik a *Keresés* első strófája. S a befejező versszakok egyikében *kert* helyett már *test*-et ír a költő.

Tolnairól viszont visszaverődnek a külső sugarak; még az elmúlás oly gyakran jelentkező halálos princípiumával szemben is tartózkodó, sőt cinikus. Nyersen veti a szavakat papírra, de kifinomult érzékeléssel verssége olvasztja őket. A „költőietlen” szavak sajátos költői légkört teremtenek, legtöbbször éppen víziókeltő tulajdonságuk folytán.

„kölcsonkért pénzért acélkoporsót öntetett
ágyútalpon rezesekkel Attilával vetekedett
persze a hőshulla még ezt is szétnyomta
Lázár szidolózott sarkantyújával
monogramos alsónadrágban
egy teátrális mozdulattal magához
bocsátotta a férgeket...”
(*Utolsó előtti vers*)

Mindketten vérmérsékletüktől függően vibráltatják verseiket; érzékeny borzongással és friss impresszióval építenek világuk két alaptengelyére: a szerelemre és a halálra. A relációk bonyolult szövevénye e két sarkpont között rendkívül széles skálájú, a bővérű költői csapongás, megszabadulva a nyelvi manírok kizárólagos uralmától, frissen és művészien hat.

Tradicionális formákat áldoznak föl tradíciókért, amelyek azonban lehetőséget nyújtanak a legbonyolultabb mondanivaló magas szintű interpretálására, és nem válnak kerékkötő szabályokká.

Mindez az újszerűt eredményezte, a szokások meghonosodásának elkerülését: a lázadás nem kényelmesedett el, a merészség nem vált gyakorlattá, és a felfedezések nem degradálódtak örökséggé.

A felfedezések izgalma továbbra is megmarad.

Egy mostoha műfaj és Bálint György dicsérete

Symposion 1963. október 31., 14.

„Eltüntél.

S ez az ősz se hozott hírt rólad.”

(Radnóti Miklós, *Ötödik ecloga*)

Idestova már húsz éve, hogy Bálint György meghalt. Azóta néha írnak róla, és dicsérik. Aránylag keveset foglalkoznak vele. Nehéz és kissé hálátlan feladat értékelést adni életművéről: publicista volt elsősorban, aki emellett kritikát és néha verset is írt; tehát közelebb állt az újságíráshoz, mint az irodalomhoz, ami kellemetlen akadályokat gördít az irodalmi halhatatlanság ügyvivőjének, az irodalomtörténésznek értékkonzerválási szándéka elé.

A kritikus alkotó és legtöbbször művész is; a publicista szintén alkotó, és talán szintén művész, alkotása azonban a színész vagy a balett-táncos alakításához hasonlóan a szükségszerű mulandóság csíráit hordozza magában. A napi aktualitások és ezeknek kommentálása az adott helyzetben és időben robbanékony erővel hatnak, időszerűségük szenzációvá varázsolja őket. A szenzációk azonban rövid életűek: harsogó időszerűségük az időtállóság rovására megy. A kommentárok pedig legtöbbször megmaradnak száraz kordokumentumoknak.

Hosszabb távú elismerés igénylésére azonban már nagyfokú irodalmi ambíció és írói készség kell. Bálint György író volt, aki, habár a körülmények a magyar írók tradicionális mellékfoglalkozása: az újságírás és a publicisztika berkeibe kényszerítették, az aktualitások zuhatagában is felszínre tudta hozni írói kvalitásait. Emellett alaposan felkészült a hálátlan mesterségre. A leckéket elsősorban Alfred Kerrtől (és talán Adytól) vette. Amikor a kiváló kritikusnak hatásáigilag megtiltották Németország elhagyását, Bálint György nyílt levelet intéz a „Mesterhez”, akinek írásai oly döntő hatással voltak rá,

„a fiatal kritikusra”, és őszinte lelkesedéssel csodálja „éles, szaggatott és ördögien szellemes” mondatait, amelyekkel oly könnyedén végezte ki és fedezte fel az írók egész sorát.

De a tanítvány közben már önálló lett, kinőtte a Mester szabta kereteket, észrevette a hibákat, megtalálta az apolitikus fix pontot, ahonnan az eszményképet felgöngyölíthette és kiírhatta magából. Új eszmékért harcolt – ezért volt forradalmár; és közben új stílust teremtett – ezért volt zseniális. Zsenialitása ma is töretlen; forradalmisága már kevésbé.

„Új irodalmi és rendezői irányok jöttek, új társadalmi irányokkal párhuzamosan – de ezekkel szemben Ön gyakran meg nem értő gúnnyal, majdnem ellenségesen áll szemben. Elutasította a »politikai« irodalmat, a »politikai« színházat, nemcsak ha becstelen, hanem akkor is, ha becsületes szándékú volt. A szellem embere ne nyúljon a politikához, ez volt az Ön felfogása, Mester, és most azután a politika – de nem a becsületes – lépett bele szeges Schupo-SA-bakancsával a szellemi élet kellős közepébe. Ön politikamentességet követelt az irodalomban és a színpadon, és demokráciát a közéletben, és egyforma eréllyel tiltakozott a jobb- és baloldal tendenciái ellen. Addig kritizálta a baloldalt, amíg most már nem kritizálhatja többé a jobboldalt.”

Hasonló szemrehányás Bálint Györgyöt, a tanítványt nem érhet: részben átvette Kerr stílusát, „éles, szaggatott és ördögien szellemes” mondatokban nála sincs hiány, de ugyanakkor magatartásában szigorúan elkötelezett és szenvedélyes. Vérmérsékletének nem kedveztek a mostoha körülmények, írásainak és az általa üzött mostoha műfajnak azonban jót tettek. A mindinkább tért hódító hungarocentrikus, fasiszta nézetek állandó depressziójának hatására elméleti vesszőparipája, a *felháborodás* a gyakorlatban szint és élénkséget adott írásainak; a felháborodás hangneme egyúttal tudatos stíluseszközzé is vált, és a kitűnő „publicisztikai miniatűröknek” ezáltal is bővült az értékkollekciója.

Kiváló gyakorlati érzékkel bíró teoretikus. Eseményeket és gondolatokat ügyesen vegyít, és töretlen lendületességgel tálal. Néha egyetlen elolvasott mondat szerteágazó asszociációkat és gondolatok seregét evokálja benne:

„Most nem olyan művészetre van szükség, amely nyugtalanít, hanem olyanra, amely vigasztal! – jelentette ki egy rendőrtiszt, egy közeli ország fővárosában, egy színdarabban kapcsolatban. A megállapítás rendkívül fontos, mert a szakértők már Arisztotelész óta hiába vitatkoznak azon, hogy mi a művészet célja, és most végre közgazgatási úton »nyert megállapítást«, hogy a művészet célja a vigasztalás.” (*Művész, vigasztal!*)

Fokozatosan tágitja a publicisztika műfajhatárait. Egyforma szigorral és ugyanolyan lelkiismeretesen ír Thomas Mannról és Kovács úrról, a halálról és a pátoszról, Hitlerről és a koldusokról. Mindezek az aktualitások megtartják szenzáció-jellegüket, az írások pedig túlélnek a szenzációt, bármennyire is változnak a körülmények. Mert Bálint nem elégszik meg a pusztá tények kommentálásával: konklúziók levonására, általánosításra törekszik – legtöbbször sikerrel.

„Hitler lapja (*Jól megy E. M.-nak* címmel) Erich Mühsamról ír, a 70. éve felé közeledő német költőről, aki néhány nap óta az egyik koncentrációs tábor lakója... A kitűnő lap megemlíti, hogy egy svéd újság rémhíreket közöl a finomtollú öreg költőről, azt írta róla, hogy bántalmazása következtében halálán van, és ezenkívül még egy fogát is kiütötték. Később a svéd lap – írja az Angriff – meggyőződött róla, hogy ez nem igaz. Mühsamnak még a fogát sem ütötték ki, ilyen jól megy neki. És miért csak neki? – kérdezzük most már mi. Rajta kívül még sok-sok millió németnek megy jól, mert milliókra rúg azoknak a száma, akiknek nem ütötték ki a fogát”. (*Jól megy neki*)

Évek múltával egyre inkább szaporodnak a felháborító jelenségek. Már közvetlenül is fenyegetik Bálint egzisztenciáját, de ő továbbra is indulatosan a közismert Napóleon-taktikát alkalmazza, bizonyos haláltudat árnyékában is folyton támad és tiltakozik.

A racionális publicista irracionális elemeket sző írásaiba, kemény ötvözetű prózájából lírai hangok csendülnek ki. A verseket is író Bálint György egy-egy prózai írásában közelebb jutott a költészethez, mint verseiben. De ez a költészet is csak ritkán üt el az alaptónustól: komor, vigasztalan, de soha nem megbékélő.

Szinte tudatosan igyekszik a végletekbe. Felháborodása néha már alaptalanul szenvedélyesnek, szempontjai pedig túlságosan szigorúnak, sőt merevnek tűnnek, de mindezt meg tudja magyarázni, elsősorban önmagának, és magyarázatai mindig tetszetősek, szellemesek, még ha vitathatók is.

Kritikusi munkássága szervesen és elválaszthatatlanul kapcsolódik publicisztikájához. Éles határvonalat szinte lehetetlen megvonni. Bálint György kritikáiban is megmaradt kiváló publicistának. Ambrus Zoltán *Berzsenyi-dinasztia* c. műve harmadik kötetéről szólva nem tudja visszatartani epés megjegyzéseit kora kispolgáraitól. „És ki kell jelenten: ezek a Berzsenyi-unokák megtisztelve éreztetik magukat, hogy Ambrus Zoltán szatírárt írt róluk. Mert meg sem érdemlik. Legfeljebb azt érdemelnék meg, hogy valamelyik közepes német darabíró írjon róluk kellemetlen és kínos »szenzációs erkölcsdrámát«, huszonöt képben.”

Ezek a publicisztikai vonások többnyire növelik kritikájának szuggesztivitását, ugyanakkor gördülékenyebb és élvezetesebb lesz, anélkül, hogy az öncélúság vagy a felhígítás vádja érhetné. Másrészt azonban a publicista érzékenysége leszűkíti a kritikus látókörét. O'Neill drámáját például nem értette meg teljes egészében – de ennek ellenére szemrebbenés nélkül és őszintén leírja a felületes mozzanatok nyomán kialakult véleményét. Talán ő az egyetlen kritikus, aki sohasem nagyképűsködött.

Hangoskodóan kíméletlen tudott lenni, de ugyanolyan hangoskodó őszinteséggel tudott lelkesedni is a jó könyvekért. Švejkéről talán ő adta a leglelkesebb és legtömörebb jellemzést: „...egyszerű anekdotafigura is lehetne Švejk, enyhe garnizonhumor-téma. De milyen távol áll ettől! És milyen magasságban fölötte! A maga piszkos, komikus kicsinységében monumentális szoborrá nőtt, és bárgyú-ravasz vigyora bronzba örökl. Mert ő, az antihérosz, az antimártír halhatatlan ellenlábasa mindannak, amit a háború és általában az élet frontjára szoktak felrajzolni. Ő a főszereplővé lett epizodista, a piederstálra állított »drole«, az ezerszínű és grandiózus szürke kisember.”

A lelkesedés következetesen végigvonul műbírálatain, tömörítési törekvése pedig szinte már veszélyesen aforisztikussá válik. „Meggyőződéseim – írta feljegyzéseiben Hans Arp elzászi dadaista író –, hogy csak a hülyék és a spanyol tanárok törődnek a dátumokkal”. Hasonló merész „meggyőződései” – természetesen kizárólag irodalomelméleti téren – Bálint Györgynek is vannak. Az ő háborgó szövegébe ékelt kategorikus megállapítások azonban legtöbbször egészen „rokonszenvesen” hangzanak, és meglehetősen igazságszagúak – írójuk, aki bizonyára őszintén meg volt győződve helyességükről, valószínűleg könnyen be tudta volna bizonyítani a maga igazát, például erről: „Mindenkinek, aki írással foglalkozik, legalább hetenként egyszer el kellene olvasni néhány oldal Tolsztojt, hogy egyszerűséget tanuljon tőle” – persze majdnem ugyanolyan könnyen az ellenkezőjét is bizonyítani lehetne.

Az eléggé szapora „aforizmak” ellenére is a kritikus egy fokkal türelmesebb és megértőbb a publicistánál. Gorkijt, Gide-et, Nietzsche-t egyformán értékelni tudta. A művészi teljesítményt elismerte, még ha az számára más, mondjuk, világnézeti okokból keletlen is volt.

Ez a viszonyulás lehetővé tette számára az értékek helyes felmérését, és fokozta ítéleteinek súlyát. Egyik kritikusa kitűnő értelmezőnek, elsősorban Radnóti interpretátorának és inspirátorának nevezi. Valóban, az első között volt, aki felfigyelt már a *Pogány köszöntő* idején Radnótira, és attól kezdve is állandóan figyelemmel kísérte a később már barátjává vált költő munkásságát. De Radnóti mellett ott volt a többi kortárs író is, akikkel egy sorban Bálint György igényes kritikussá és az irodalmi publicisztika egyik legkiválóbb képviselőjévé fejlődött.

Ellentétben nagynevű kortársaival, nála a sokoldalú műveltség és íráskészség aránylag szilárd eszmei alappal is párosult.

Hasonlóan nagynevű kortársaihoz, őt is a fasizmus sorozta be a „tragikus nemzedék” soraiba.

Halála után egyedül Radnóti Miklós emlékezett meg róla, igazi Bálint György-i stílusban, az *Ötödik eclogában*.

Egy ellenzéki kritikus a XIX. századból

Zilahy Károly munkásságáról

Symposion 1963. december 12., 13.

„Ha valami hiányzott e korból, az egy ellen-Gyulai volt; s mily remeklése a balsorsnak: ez az ellen-Gyulai élt – élt, és 25 éves korában meghalt.”
(Németh László)

A lótuszevő korban, amikor egy valamirevaló Petőfi-epigon a kényelmes képviselői széknél alább nemigen adta, Zilahy Károly volt, illetve lett volna az „ellen-Gyulai”. Az ellen-Gyulainak nem volt ideje felnőni nagynevű ellenfeléhez: nyílt irodalmi összecsapásuk is Gyulai Pál győzelmével végződött, annak ellenére, hogy Zilahy a cégéres botorkálótól a tudatlan szajkóig az egész hitvitázó dia-pazont az eminens kritikus fejére olvasta.

A nagyhangú, nyugtalanul csapongó vitacikk mögött azonban már egy vitális és biztos ítéletű kritikus áll. A magabiztosság különben egész kritikusi pályafutását jellemzi. Újságírói múlttal a sajtón keresztül túl gyorsan helyet verekedett ki magának az irodalmi életben, és ily módon a kezdő-kritikusi periódust észrevétlenül áthidalta – bírálatainak kezdettől fogva tekintélyes súlya volt.

Az esztétika alapvető kérdéseiben valójában a klasszicista esztétika elveit vallja, az epés Tolnai Lajos szavaival élve „úgy tetszett, mintha egy dudát fújónak” Gyulaival, villongásaik és állandó összeütközésük mégis elkerülhetetlen volt – egyszerűen az ízléssébeli különbségek miatt. Gyulai képzetesebb, kiegyensúlyozottabb, de ugyanakkor hajlamos az esztétikai dogmák biztos fedezékeibe húzódni – Zilahy képzettségben mögötte maradt, de természeténél és nem utolsósorban koránál fogva került a dogmák kerékkötőjébe.

Hézagosságot kiegészítő érzékkel használta ki. Dramaturgiai tanulmányoknál Shakespeare drámái és Schiller esztétikai írásai ad-

ták az alapot, az esszéírást Maculaytól, a kritikai viszonyulást Bajzától tanulta. Ez a maga szabta kötelező keret korántsem akadályozta az önálló mozgásban, szabad teret engedett csapongásainak, ő pedig éppen csapongásaiban jutott legtöbbször olyan megállapításokhoz, melyek szenzibilitásban nagyon sokszor kortársai fölé emelik.

Ahhoz, hogy egy újat propagáló, a hivatalos irodalmi felfogással szemben álló kritikus érvényt szerezzen tanainak, mindenekelőtt nevet és tekintélyt kell szereznie – enélkül nem számíthat az irodalmi antisznobok tiszteletére. A mindössze a huszonötödik életévéig jutó Zilahy ilyen rövid idő alatt nem tudott kellő tekintélyre szert tenni – nagyrészt talán éppen ezért merült olyan hosszú ideig feledésbe életműve. Emellett kritikusi magatartása a kor magyar szellemi életének antagonizmusában eleve jelezte a mellőzés fenyegető veszélyét.

Kritikaiban kíméletlen, gunyoros és türelmetlen. Petőfi és Arany költészetének „megvesztegetői” minden tollvonásukkal az idegeit borzolják. Az epigonizmus ellen különben már Gyulaiék is harcot hirdettek, de hogy mennyire nem volt indokolatlan Zilahy többszöri türelmetlen kirohanása, azt a magyar irodalom későbbi siralmas állapota ékesen bebizonyította.

Az egyetlen volt Vajda mellett, aki először fölfigyelt az irodalom elüzetlenségére. Irodalmi hadakozásai közben ezért nemegyszer áttért társadalmi tere is. A „tiszteletes” kispolgárt tunya kiegyensúlyozottságában az irodalomban és az életben egyaránt gyűlöli – nemegyszer kritikai hasonlatként is használja. „Mert *Eszter, a szép kardalnoknő* azon művek sorába tartozik, melyeknek legfőbb hibájok, hogy hibájok nincsen; mint a jó polgár, ki adóját becsületesen megfizeti, a törvénykönyv megsértésétől gondosan óvakodik, és másokat megkárosítani távolról sem kíván, de kinek társasága és egész egyenisége a legjobb akarat mellett is unalmas és kiállhatatlan.”

Kritikáit többnyire ma már ismeretlen írók könyveiről írta – kritikáiban éppen ezért a konkrét utalások nem sokat mondanak, az általános részekben azonban még ma is megszívlelendő konklúziókat von le. A legjobb és teljes egészében maradandó bírálatát Vajda

Jánosról írta. Az egykori kritikusok tanácstalanul álltak Vajda költészetével szemben – még a kitűnő Erdélyi János mérőkötele is rövidnek bizonyult e költészet értékelésekor. Zilahy volt az első, aki lándzsát tört Vajda mellett: a népnemzeti kultusz híveivel ellentétben őt tekintette a Petőfi-költészet folytatójának és Petőfi után a legnagyobb magyar lírikusnak. De ennek ellenére sem volt elfogult Vajda iránt. A *Vészhangok* elemzésekor is meglepő pontossággal mutatja fel a fogyatékokat. Általában gondosan utálta a bálványozást, és szinte passzióként űzte a bálványok megtépázását.

Egyedül a *Magyar koszorúsok albumában* nem fukarkodott a dicsérő jelzőkkel – a jelzők ügyes csoportosításával azonban itt is következetes maradt önmagához, még ha már elismert nagyságokról volt is szó. Kazinczyról írva például a nyelvújítót és az irodalomszervezőt dicséri oldalakon keresztül, míg „lantos költészetének” mindössze egy fél mondatot szentel, Kisfaludy Sándort a *Kesergő szerelem* versein keresztül mutatja be, Kölcseyben a szónokot helyezi előtérbe, Bajza pedig az időszaki sajtó úttörőjeként válik példaképpé.

Azok közé a kevesek közé tartozik, akinek a fejét nem zavarták meg az üres hazafias szólamok – melyek főleg a színpadon burjánoztak el ismét. Mindvégig kitart a *Bánk bán* és Teleki László *Kegyen-ce* mellett, szépséghibaként harmadiknak azonban folyton ott lábatlankodik a korán elhunyt jó barát, Bajza Jenő *Zách Feliciánja*. Talán, ha tovább él, ebből az elfogultságból is kigyógyult volna. Mert nem sok ideje maradt nézeteinek felülvizsgálására: dramaturgiai tanulmányai a drámai igazságszolgáltatástól kezdve a legalapvetőbb esztétikai normákat kellett újra és újra bizonygatnia vitapartnerei hajmeresztően ostoba állításaival és vádjainak özönével szemben.

Ez hozta meg azután a gorombán nagyhangú stílust és részben a terjedősséget is, amelyeket méltán hibáztatnak nála. A megfelelő forma felfedezése nem tartozott erényei közé – kritikáiban jórészt ezért találni annyi kivetnivaló, fölösleges mondatot. Ugyanakkor az előre megszabott keretekbe öntött esszéi, mint a „koszorúsokról” írtak is, a műfaj legjobb darabjai közé tartoznak; pontatlansága és kétségtelen melléfogásai ellenére ez még a Petőfi-életrajzra is jellemző.

Fiatal volt – kikristályosodott esztétikai nézeteket még nem tudott szabni magának – megállapításai legtöbbször problematikusak, de bármilyen paradoxálisan is hangzik ez, sokszor éppen a javukra válik. Konklúziói kategorikusak, de problematikusságuk ellenére sem lehet túlhaladottnak nevezni őket – olyan problémákról mond véleményt, melyek nagy részét máig sem tisztázta az esztétika, ítéletei nemegyszer ezért tűnnek vitathatónak: egyúttal azonban nem elvetendő alapul is szolgálhatnak sarkalatos kérdések megoldására, egy megkezdett gondolatmenet folytatására az idevágó tárgykörből.

Déry Tibor *Niki* című kisregénye szerb-horvát nyelven

Újvidéki Rádió *Panoráma* 1963. december 27.

A Forum Könyvkiadó Vállalat nemrégén megjelentette szerb-horvát nyelven Déry Tibor *Niki* című kisregényét [...] Aleksandar Tišma fordította megfontolt alapossággal és apróbb, de elég gyakori, sokszor objektív szükségszerűségből jelentkező nyelvi botladozásokkal.

Egyféle szociográfia

Nagy Lajos, Kiskunhalom

Symposion 1964. január 1., 21.

Egy fiatalember bejárja Dunaszemest, a pontosan kétezer-négyszáznegyvenhárom lelket számláló alföldi falut, és egész sereg jelenték-telen dolog után érdeklődik bosszantó állhatatossággal. Hány katolikus, református, evangélikus, zsidó van a faluban, hány zsúp- és szalmafedelű ház, mi a születési és halálozási arányszám, mennyi a napi húsfogyasztás, és hasonló ostobaságokat kérdez: bizonyára valamilyen szemtelen riporter, esetleg ambícióktól fűtött fiatal szociológus lehet az illető.

Egyszer csak megjelenik egy tanulmány a faluról, amely szerint Dunaszemes sárfészek, illetve porfészek – az évszakoktól függően, a levegő disznószagtól és szúnyogoktól terhes, az emberek csúnyák, ostobák, piszkosak és bűdösek, emellett rendszeresen koplalnak.

Nagy Lajos emberei, a *Három boltoskisasszony* hősei: a dunaszemesi intelligencia felháborodik a rosszindulatú koholmányon. Hamburger, a zsidó borkereskedő kedélyesen reagál a felháborító ügyre, a csúnya, ostoba, piszkos, bűdös emberek nem nyilvánítanak véleményt, mivelhogy nemigen olvasnak sem újságot, sem folyóiratot, sem könyvet – tehát a tanulmányt sem olvasták.

Időközben maga Nagy Lajos, a riporter, a szociológus, az író ugyancsak ellátogat az Alföldre, és szociológiai riportot ír a látottakról: a szociológus aprólékosságával, az ügyes riporter megkapó stílusában. A kiskunhalmi emberek is eléggé ostobák és piszkosak, a falu pedig tényleg porfészek. Írása mégsem váltott ki felháborodást. Hiányzik belőle a kívülálló nagyképűsége, a statisztikus szenvtelensége: amikor a tapasztalatok, az összekotort anyag reprodukálására kerül sor, az író szinte észrevétlenül előtérbe kerül, mellőzi a szociológust és a riportert; az adatokat és a stílusukat felhasználja

ugyan, de a maga módján már az okokat is felfedi. Nem magyaráz, csak az éppen nála annyiszor elmarasztalt ténykultusz szabályainak tiszteletben tartásával, írói eszközeivel más és más oldalról világítja meg a jelenségeket, a valószínűség talajára helyezi őket, és kitűnő regényt, különös regényt ír, ahol kiderül, hogy a körülmények tulajdonképpen sokkal inkább bűzlenek, mint az emberek, akik, mi tagadás, sokszor önzők, irigyek, kishitűek; sokszor, de nem mindig – egyszóval egészen emberszabásúak.

Nagy Lajos, aki számos kritikát, sajtószemlét és filmbírálatot is írt, egyszer megvallotta, hogy nehezebb neki olyan könyvről írni, amelyik nagyon tetszik neki. Nagymértékben ezt érezte a szépíró is. Leginkább arról írt, ami megvetést, haragot vagy gúnyt vált ki belőle: tehát tobzódhatott a témákban. Különösen szociográfiai írásaiban volt kénytelen sűríteni témáit. A *Kiskunhalom* egy-egy, mindössze néhány oldalra terjedő fejezete sokszor egy külön kisregényhez vagy novellához szolgáltatna kitűnő alapot. Kiaknázhatatlan lehetőségek sora szorong szikáran egymás mellett, ugyanakkor a pregnáns részletek alkotta egész egy nagy, nem várt lehetőség teljes megvalósítását eredményezte.

A részletek szaggatottan sokasodnak, számuk megdöbbenően nagyra nő, szinte lehetetlen, hogy egy eseménytelen falusi nap ennyi tollhegyre kínálkozó eseményt tudjon produkálni. Az író bebizonyítja, hogy mégiscsak lehetséges, és emellett mást is bebizonyít: egyetlen nap leírásában be lehet mutatni egy falu, talán egy egész társadalmi réteg életének, szociális szerkezetének, lelki tartalmának keresztmetszetét. A falu kitárulkozik: szűnyogoktól, legyekről, disznószagtól és emberi fásultságtól, gyűlölködéstől terhes levegőjében egy kemény, szinte öröm és szépség nélküli élet bontakozik ki. Nagy Lajos ilyennek írta le, ilyennek kell lennie.

A terhelt légkörben súlyos szavak koppannak, szűkszavú mondatok tömörülnek. A faluról így kell írni.

Az író csupán rögzíti a látottakat, véleményét elhallgatja – felháborodása szatírájában jut kifejezésre. Hűvös nyugalma és a riportertől kölcsönzött könnyedség csak kelletlen, de szükséges póz, amellyel a

műfaj törvényeinek áldozik. Az események előtt elkeseredetten álló író a háttérben minden idegszálával tiltakozik a torz jelenségek ellen. Nem tehet mást, ő maga is a torzításhoz, a szatírához menekül. Nyomasztóan tragikus tartalom ezzel az ellentétes formamegoldással különös módon még súlyosabbá válik. Az ellentét ugyanis csak látszólagos. Nagy Lajos szatírája nem derűs, hígító humorizálás; vérfagyasztó kíméletlenségében G. Gross tragikusan torz rajzaira emlékeztet.

Gúnyolódásában egyformán kíméletlen mindennel és mindenki-vel szemben: az embereket megváltozva szeretne volna látni, a maga módján igyekezett is hozzájárulni ehhez a kívánt változáshoz, de programot nem szabott: az inaugurált szocialista irodalom eszközeitől távol tartotta magát.

Korán megtanult kételkedni, és erről sohasem tudott leszokni. Merev arccal és mégis szenvedélyesen bizonyít és cáfol, elsősorban saját magának van szüksége a bizonyítékokra, a bizonyítékok azonban legtöbbször csak újabb kételyt szülnek. Ebben az állandó körforgásban görcsösen ragaszkodik a konkrétumokhoz, a tényekhez, a vélt szilárd pontokhoz, amelyek alaposabb megvilágításban ismételten érvek és ellenérvek seregét eredményezik.

Falu-monográfiáját ezekre az ellentétes asszociációkat és magyarázatokat kiváltó tényekre építette, a szenvedélyes kételkedők és a könnyen felháborodó ember lendületével. Az író azonban óvakodott a végletektől, letompította a hangját, érzi, hogy hűvös tárgyilagossága nagyobb nyomatékot biztosít szavainak. Elemében van, ír. Ír mindenről, ami nem tetszik neki.

Szociográfiájában a Kara Szabó Jánosok, a Varga Mihályok, a Szabadi Sándorok nagyon sokszor izgágán, borgőzősen lapítanak, de kénytelenek vallani magukról, helyzetükről egy társadalmi és fogyasztási rendszerben. Az író kegyetlen nyugalommal vallatja őket, és megdöbbenően sokat tud már róluk. Tudja a választ mindazokra a kérdésekre, amelyeket Tetem István, a felháborodást kiváltó tanulmány írója tett fel Szemcsik András dunaszemesi jegyzőnek. Ismeri Kiskunhalmot és a kiskunhalmi embereket. Szociográfiát ír, ahol az emberekből regényhősök lesznek.

Szociográfiát sokféleképpen lehet írni, így is, ahogyan ezt Nagy Lajos tette. A maga idejében ez új műfajnak számított a magyar irodalomban. Egyik lelkes kritikusa nagyon szerette volna, ha Nagy Lajos iskolát csinál az új műfajjal.

A visszhang titka

Szovjet írók új elbeszélései, Európa, Budapest, 1963.

Symposion 1964. január 14., 14.

Ez a címe a szovjet írók új elbeszéléseit tartalmazó kötetnek. A kis-széthulló szerkezetű címadó elbeszélés aránylag találó művészi eszközökkel fejt meg a titkot, amelynek magyarázata nagyon is egyszerű természeti jelenségben rejlik. Az egész kötet titka már jóval bonyolultabb, de megfejtése talán még egyszerűbb – mint azt a borítólapi ismertető is közli, a huszadik és a huszonkettedik kongresszuson alapul – valójában tehát nem is titok. Maga a *visszhang* – ha e fogalomnak a kötetre vonatkozóan szimbolikus értelmet tulajdonítunk – a tíz író egy-egy elbeszélésében sokban különbözik egymástól.

Grosszmannál például hiába keresünk visszhangot. Elbeszélésében Giu, az olaszországi öszvér a második világháborúban rádöb-bent, hogy az orosz síkságon kivételesen zamatos a fű és illatos a széna, de ugyanakkor a sár, a hó tönkreteszi, kíméletlenül legyőzi a betolakodót. Giu végül is megértő társra bukkan az egyik borzas kolhozlovacsakában. Ez lenne a téma, amely úgy tűnik, már a bölcső-jében elvetélt.

Baklanov háborús története sokkal igényesebben tárja fel a meg-rázó németországi eseményeket, végül azonban az író túlzott aktua-lításra való törekvésében irodalmi igényű külpolitikai kommentárt farag belőle. Igaz, ebben a műfajban a legjobbak közé lehetne sorolni.

A háborús témák feldolgozói közt Nyekraszovnál lehet első-sorban visszhangról beszélni. A *Második éjszaka* Csuhráj filmjeinek egy-egy részletére emlékeztet, és a részlet fogyatékoságával is jelentős lépés az agyoncsépelet témakör helyes irányú revideálá-sában.

Ez a tendencia különben szemmel láthatóan előtérbe kerül az időszerű problémák taglalásában is. Nagibin már a témaválasz-táson is ékesen példázza ezt, és a didaktikus részek betűzgélése ellenére is szélesebb körű írói mozgásról tanúskodik, míg mond-juk Kazakov óvatos gunyorosságával nála is szokimondóbban re-habilitál.

Valójában az irodalmi rehabilitáció az első számú sajátossága e szűkre szabott és teljességre egyáltalán nem törekvő antológiának – az ilyen irányú rehabilitáció azután viszonylag friss és színvona-las műveket eredményez, különösen a fiatalabb generáció képviselőinél, akiknél az anakronisztikus sablonszerűség már csak jelen-tősen csökkentett mértékben van jelen. Ők gyorsan megfejtették a titkot, és ha műveik csupán okozatként is jelentkeztek, aránylag új köntösben, visszhang-jellegűek, mégis egy előre tett lépésről ad-nak számot.

Egy abszurd hős látomásai

*Feljegyzések Szerb Antal Utas és holdvilág
című regényének problémáiról*

Symposion 1964. február 13.

*Nyirkos mélyben a motozó tudat
Az elveszett fonál után kutat;
Kezeim a múltat úgy matatják,
Mint gyermek az esti fűben a labdát.
(Jékely Zoltán: Beszélgetések)*

Mottóul nem véletlenül választottuk ezeket a sorokat, mert a különben is szegényes Szerb Antal-irodalomban Jékely Zoltán volt a legtalálhatóbb – versben. A vers „pótolta” a kritikai szemlélet hiányosságait, amely Szerb Antalt részletekben kereste; részletekből akarta összeállítani és felmutatni; természetesen egy ilyen szintetizálásból mindig kimaradt egy rész, és ez a hiány megingatta az egész mű egyensúlyát, s így maga a hiány elviselhetetlen terhet jelent.

Pedig ma már, egy bizonyos időtávolságból elengedhetetlen Szerb Antal problémáit világosan felvetni és többé-kevésbé határozott választ adni arra vonatkozólag, hol a helye a magyar irodalom- és kultúrtörténetben.

Mihály a polgári életben történt konformizálódó kísérlete után Olaszországba kerül, ahol bizonyos módon lázadó létére kilendül abból a mechanikus megszokottságból, amelyet addig életnek nevezett. Abban a pillanatban azonban meglelte a távolságot a dekorációtól is, és így mind jobban felmerültek saját életének egzisztenciális problémái. És ez, a regény néha széteső részeiben is, mint a bűvópatakok, állandóan felszínre kerül.

Olaszországban nonkonformista szabadság után vágyik. Eszébe jutnak gyermekkori játékaik az Ulpus-házban, amikor a játék törvé-

nyeik önmaguk szabhatták meg, még akkor is, ha az improvizáció volt a legfőbb törvény, amit meghoztak. Teljesen szabadok azonban csak a gyermekek és az örültek lehetnek. Hogy örült legyen, és ezzel teljes egészében megtagadja önmagát, nem tehette meg, hisz elképzelései voltak; csodára számított, ez pedig maga már célt jelentett, nem pedig fikciót, gyermek pedig nem lehetett – de megmaradtak a gyermekkori érzelmek, és maradt még a halálvágy. A nosztalgia nem vonta ismeretlen egzotikus tájak felé (Olaszország), nem vonta el valamitől, hanem Mihályt igazi nosztalgiája a fenti kettő közé hajtotta. Ezért mondhatjuk, hogy Mihály minden szökési kísérlete lázszólagosan lényeges, mert minden ponton nagyobb dolgok várják, egyre inkább fokozódó sebességgel önmaga felé tart. Lényét egyre inkább elrabolja a dekorációtól. Míg Mihály csak a tárgyaktól, emberektől, szituációktól szökött, addig a dolgok a polgári értelemben, ha nem is normálisan, de mégis szabályosan történtek és kivitelezhetők voltak. Nem jelenthettek regényproblémát. Azért nősült meg, hogy megszökjön lázadó mivoltától, és konformizálódjon. És valóban, Erzsike jelenthette számára azt a biztos pontot, amelybe fogózkodva meg is szökhette a lázadástól. Ugyanez a kivitelezhetőség jelentkezik, amikor Olaszországban elhagyja Erzsikét, ezt a „biztos pontot”. Még akkor sem járt saját szabadsága határain. A rend és a megszokás csak akkor bomlik meg, amikor az ember saját szabadsága határain jár, ezzel megismeri annak lényegét, és tulajdonképpen akkor jut el önmaga lényegéhez is. Ezt az utat a hétköznapiak megbomlása jellemzi.

Ezért a szökések nagyon természetesek, eleve szükségszerűek, a logikus gondolkodás imperatívuszai, és e tekintetben egy darabig nem is nehéz logikusnak lenni. Egészen más a helyzet, amikor a végig-következő logika kerül előtérbe, hisz akkor az ember számos szökése után önmagáig jut el, és eljön az a perc, amikor önmagától kellene megszökni, de ez lehetetlen.

Minél jobban belátja Mihály ezt a lehetetlenséget, annál inkább tudatos hős, aki elveti a halált.

Amikor Gubbióban Pater Severinus szerzetessel beszélgetett, rájött, hogy eljutott addig a pontig, amikor már nincs többé számára

norma sem nosztalgia, sem szökés formájában. Megszökni csak a dekorációtól lehet és kell, és Mihály, a passzív hős ebben következetes volt, amíg lehetett, utána önmagához ért, mint a nyers húshoz.

Az olasz fény és nap, az olasz tájak, történelem és művészet most már újabb dekorációt jelentenek. Mert Mihály csodálkozik rajtuk, és elveszik bennük, néha-néha számára immár ez a dekoráció idegen marad.

Ebben a szituációban a gyermekkori élmények és a halálvágy nem elvont problémák már, hanem konkrét valóság, amely elérhetetlen. A szubjektív hős tudatában a világ így objektívizálódik.

Ennek az objektívizációnak a jegyében fejeződik be a regény. „A tények erőszakosabbak voltak nála.”

Mihály elhagyja Olaszországot, és visszatér apja vállalatába.

Helyszínen...

*Jegyzetek Devecseri Gábor Homéroszi utazás
(Gondolat, Budapest, 1961) című könyvéről*

Symposion 1964. február 13., 14.

a filológus

A filológus mindössze nyolc napra érkezett oda, ahol elméletében már huszonöt éve tartózkodott. A hősöket, az isteneket már nagyon régóta ismerte: Homérosz fokozatosan lett olvasmány, majd tanulmány, később munka, azután pihenés, és végül szenvedéllyé vált. Homérosz pedig mindazt elmondotta róluk, amit egy író elmondhatott.

A hősöket, az isteneket fényképekről is ismerte. A fényképek sok mindent sejtettek.

A fényképek most megelevenedtek: még egy dimenziót nyertek. A térben hatalmasakká váltak, időben pedig messzire eltávolodtak, olyan messzire, hogy teljes hitelességgel vallhattak keletkezésükről.

A kackiás bajuszú Agamemnón halotti maszkja, az „Artemiszion-i Zeus”, a mükénei királysírok, a mindezt magába foglaló izzó pékkemencére emlékeztető táj megnyugtató választ adott. „Igen, itt éltek az Agamemnónok, a Klütaimnéusztrák, az Aigiszthoszok, zordon, kicsinyes és nagyszerű, fojtott és fojtogató indulatok karmolta életek. Nem is élhettek volna másutt, és csak ők élhettek itt. A táj azért termi az önmagára jellemző mítoszokat, mert keretet adott egy olyan életnek, mely az ilyen mítoszok alapja; pontosabban, mert találkoztott és a történelem útján hosszú ideig együtt lélegzett ezzel az életformával, mely hiszen őt magát a tájat is alakította.”

A táj, amelyről a műemlékek vallanak, eléggé megváltozott, az emberek, akik a fojtogató légkörben is minden pillanatban találtak valami ujjonganivalót, akik a szép iránti lelkesedésben szinte megszüntették az extatikus és nem extatikus állapot közötti különbséget, akik őszintén lelkesedtek a csodákon (de már nem nagyon csodálkoztak rajtuk), ezek a bővérű emberek már régen eltűntek. A művész azonban még idejekorán megörökítette őket. Egy-egy boldog pillanat eredménye patinás derűjével minduntalan visszaterel a mindennapi csodák világába.

Ez a derű egyenetlenül ugyan, de jellegzetes módon mindenütt érződik ebben a világban. A művész, úgy látszik, legtöbbször boldog pillanataiban alkotott. Ilyen pillanatban kaphatta végleges formáját *A delphoi kocsihajtó* vagy *Szophoklész Elektrája*.

Talán csak Euripidész volt az egyetlen kivétel. Ő túlságosan sokat gyöttrődött szenvedélyes igazságkeresésében. Meg akarta magyarázni a csodákat. Folyton kutatta az érem homályos oldalát is, és mezítelen, rejtvénymentes beszédre ösztönözte Klütaimnéusztrát.

Az ő útja a legnehezebb, de a klasszikus filológusnak, aki futóversenyt rögtönöz Apollón tiszteletére, nincs más választása, az ő útján kell járni. Konstatálni az euripidészi oldalt, mert boncolgatásra nincs idő, és maga az időpont sem megfelelő, az impressziók még túlságosan frissek, és felfedett, kegyetlen tartalmukkal is lenyűgözők, olyannyira, hogy a szemlélő, ha nem találja, mögéjük képzelet, sőt követeli a derűt.

„Ha itt is, mint annyi más, ősi emlékeket őrző görög tájon, legalább egy csöpp múzeum állna, az egykori élet színes jeleivel, a rikító-erős

színek, a pompázatos, még a halottkultuszban is életet idéző művészi tárgyak láttán – melyek ma, a mi számunkra elsősorban történelmi és művészeti emlékek, de akkor elsősorban a luxusos mindennapi élet kellékei voltak – bizonyára erősebben idéződtek [volna] föl bennünk az említett sorjázó évtizedek nyüzsgő és a sorstragédiákat a mindennapok életével újra és újra befedő, elfelejtető közbeeső élete. S nem annyira a döntő, a szörnyűséges fordulatokat hozó események lebegnének előttünk, mint inkább a közöttük húzódó s a fölöttük is vi-rágzó piros, kék, arany, elefántcsont faragásos, a meg-megisméltódó erőszakos halálok között is burjánzó, hússal, bőrrel, szélben lebegő fürtökkel mozgó folyamatos, legyőzhetetlen élet.”

A mítosz szép. A mítoszáért lelkesedni kell, és lelkesedni lehet egészen addig, amíg a gyökereit fel nem tárják: a lábjegyzetek és a magyarázatok tudatosítják, de mérsékelik is a lelkesedést. Az euri-pidészi érvelő-boncoló módszer erre kényszeríti a filológust.

a költő

Az irodalmi hősökért tudatosan és egyben naivan csak a művészek és főleg a költők tudnak igazán lelkesedni. A művészet rugalmas és tagítható határai közé belefér, sőt szükségszerűen beletartozik ez a lelkesedés.

A költőnek nincsenek aggályai a mítosszal és Homérosszal szemben.

„alattam fényességes ég,
szívemben termő zűrzavar,
és nászdalt zeng a légcsepp:
így látta meg, a négyszögű
ablakból földre nézve, hű
imádód, Hellász, arcodat”.

Végre beléphetett abba a palotába, melynek tetején egy eszten-dőn át könyökölt a Trója legyőzésének postalángját leső őr. Láthatta a kopár dombokat, ahol valaha a hegyes fülű Pán szökdelt, meg-

tekinthette az Aphrodité-templom dombját, a korinthuszi Apol-lón-templom oszlopait, és az isteneket is látta. Ő komolyan vehette, és komolyan is vette az isteneket. Régóta ismeri őket, és szülőföldjü-kön most beszélni hallotta és beszéltette őket. Az ő aggályai más ter-mészetűek, mint a filológuséi. Az író belép a mítoszba, az igazságot az Olymposzon keresi, a múltba vetíti önmagát, és hitet tesz egyes istenek ellen vagy mellett. Kedvencei Héphaisztosz, Heráklész, és főleg Hermész. Hérát nem szereti.

Közismert történeteket mesél. Elmondja Perszephoné elrablását. Déméter szentélyében mindez azonban újszerűen, dinamikus-an hangzik, és hitelesen még akkor is, ha az író mellett Vajda Imre, a közzgazdász áll.

„Az aranybúza tán a levegőben
fent lebeg;
várják a titkot körül a mezőben
szellemek;
míg éltek, birtokolták, s mégsem vették észre tán;
de nő a búza, mert ők elvetették.”

A szobrok, a képek, a vázák, az oszlopok megszólalnak, testet öltenek. Homérosz, Goethe vagy Babits Mihály verseivel szólalnak meg, vagy kötetlenül, prózában beszélnek a közjük toppant íróhoz. Szemtől szemben állnak egymással, és Zeus, a nyugdíjba vonult isten – hiszen régen volt, most már úgyis mindegy – megvallja, hogy a trójai háborúban is Héra akarata teljesült, pedig a mérleget ő tar-totta kezében, meg hogy Arészt nem csak a vak énekes, ő maga sem kedvelte, és az emberek is csak azért dicsőítették, mert gyűlölték és félték tőle.

Közvetlen közelről, a helyszínen a mítosz megbabonázta az író-t, de a nyolcnapos kábulat szüneteiben mégiscsak szükség volt arány-lag korszerű magyarázatokra is. A magyarázat adva van, de az so-hasem annyira illúzióromboló, hogy az író kikölköntené költői lel-kesedéséből.

Valójában nincs is szükség túlzott naivitásra. A nyolcnapos valóság talaján vagy onnan a mítoszba rugaszkodva csak a természet, a természetesség fokozatai tárulnak fél.

„Niké temploma szép ékszer, míg szűzi Athéna
oszlopot oszlop után oszloptól oszlopig épít,
úgy van, most épít, mert mindez nemcsak emitt áll,
ám itt történik: súlyát ez a sok súlyos kő
messze hajtja, lebeg, gyönyörű szép táncra vonul fel,
mert csak pillants rá, már táncol, Pallas Athéna
szent fortélyá vezényli e mozgás nélküli mozgást.”

az útirajz-író

A turista, ha írói ambíciói vannak, útirajzot ír a városokról, az épületekről, az emberekről, szokásokról. Ott azonban, ahol a filológus igyekszik a helyszínen megbizonyosodni elméleteinek helyességéről, és a költő találkozik ihletőivel, a szokványos útirajznak nem jut hely.

Az útirajz-részletek annyira összefüggésbe kerülnek a rögtönzött, de meglepően alapos esszé- és tanulmányrészletekkel, a versidézetekkel és az itt fogant versekkel, hogy kizárólag irodalmi igényvel lépnek fel.

A görög isteneknek szentelt fejezetek kompromisszummentesen valósítanak meg egy magas fokú irodalmi igényt annak ellenére (vagy talán éppen azért), hogy az író elhatárolja magát Kekropsz királytól, aki

„...olyan sokáig élt,
hogy végül is már alakot cserélt.
Tücsök lett.
Micsoda ötlet!
Nem cserélnék vele.
Elég lenne korának a fele
(még az is szép), de maradjak csak ember.”

A Rozsdatemető színvonal a fölött

Fejes Endre, A hazudós, Magvető, Budapest, 1963, 2. kiadás.

Híd 1964/3., 337–339.

Hét novella és egy kisregény. A novellák klasszikus formájú, szellemes, tömör, legtöbbször anekdotaszerű írások, a kötelező poénal. Rövid lélegzetű alkotások szokványos keretben.

A kisregény a gyorsan sablonszerűvé vált elbeszélő formában íródott. Hosszabb írás – ugyancsak szokványos keretben.

Fejes Endre kötetét mégis a szokványosság vádja érheti legkevésbé. Pedig első pillantásra még az írásokat meghatározó motívum, sőt a konfliktus repertoárja is nagyon szegényesnek, ismétlődőnek tűnik. A szeretet, a szerelem a legfőbb góc, ahonnan szerteágaznak és tragikomikus természetességgel összegabalyodva minduntalan visszatérnek a cselekmény szálai, melyeken színes ábrándfelhőkbe burkolózva, kissé félszegen baktatnak az emberek. A szerelem, a szeretet azonban beláthatatlanul sokrétű alap, ahonnan az egymásra vészesen hasonlító mozzanatok elindulnak, és egymástól alig különbözve, fejlődésükben mégis hatalmas eltávolodást mutatnak. Ez az elbeszélések folyamatában létrejött távolság végképp megszünteti még a látszatát is az írói önismétlésnek.

Az emberek szeretnek: tehát gyűlölni is tudnak, tehát jók és kegyetlenek is. E két véglet közötti kimeríthetetlen érzelmskálán, sokszor éppen a végletekben élnek vagy tengődnek Fejes Endre hősei, izgágán, indulatosan, emberi módon; ebben a némileg légiés miliőben természetes nehezékként foglalja el az őt megillető helyet az indulatokat mérsékelő, gyakorlatias, rideg, a mindennapi egzisztenciát biztosító szilárd pont egy szédületesen forgó esztergapad, egy nyomasztóan sötét bánya vagy éppen egy vég ócska szövet képében.

Az emberek kénytelen-kelletlen kitartanak e gyakorlatilag szűk-séges rossz mellett, de mindvégig megőriznek egy bizonyos fokú

naivitást (még a felnőttek is), megátalkodottan és fáradhatatlanul építgetik, tatarozzák színes légvárait, és el kell ismernünk, ezek a légvárak meghatóan szépek, még ha sokszor hazugságokon, önámításon is alapulnak. Színességükben sohasem hatnak banálisnak, hiszen egészen közel állnak a valósághoz, amellyel párhuzamosan formálódnak, és idővel a valóságban is alapot nyerne, csak hogy addigra elveszítik meleg színüket, a fantázia elfárad, a naivitásukban is koraérett novellahősök rezignáltan konstatálják az eredményt, és fáradt mosollyal leplezik csalódásukat.

Nem, nem csüggesztő kiúttalanságban vergődő emberek ők, nem is boldogtalanabbak másoknál; tudnak tiszta szívből örülni és lelkesedni, az az egyetlen baj csupán, hogy elképzeléseik hamisnak, nem is hamisnak, csak kicsit tévesnek bizonyultak; abba az örök emberi hibába estek, hogy előre fölélték élményeik javát, képzelőerejükkel túlságosan messzire rugaszkodtak, és így a földi objektumok szükségszerűen hiányérzetet vonnak maguk után.

A konfliktus tehát elkerülhetetlen. Fejes Endre erre a folyton szaporodó konfliktussorozatra építette írásait. A szerelem és a gyűlölet végletei között meghúzódó érzelemskála felszínre kerülő legvékonyabb fonala is állandó feszültséget nyer e valóság-ábránd kettőssége révén. A felszín békés és nyugodt, nyáron gyöngyvirág és orgona ékesíti, télen pedig ezüstoffenyők és sok száz gyertya; a hegyek magasak, a fenyők az égig érnek, a tó feneketlen, a kék fényű, kis csillag pedig lekúszik a földre. De valahol mélyebben, a sorok között valóságos gyakorlati tárgyak lapulnak, amelyek végül is elkerülhetetlenül kicsinyes célok eszközeivé válnak. Bárhogy is erőlködik a tavasz, ónszínű marad az ég, és hó hullik. A tavasz legtöbbször későn érkezik. A halálos komolysággal kiejtett szép szavak felelőtlen locsogássá válnak.

Egyszer azután váratlanul előkerülnek a régi szavak, a racionális mindennapoktól megcsömörlött emberek látni akarják és ismét látni vélik a kék fényű, huncut, kis csillagot. A feszültség továbbra sem szűnik meg.

Fejes Endre rövid, koppanó mondatai mindvégig teljes intenzitással éreztetik ezt a feszültséget, nyelvtanilag szabályos mondatai

befejezetleneknek hatnak, mégis sokat mondanak, akárcsak a „csonka” mondatok alkotta novellák, amelyek közül még a kimondottan anekdotaszerű, poentikus írások is (*Eljegyzés*, *Vízagyú*) messze túlmutatnak a csattanón. A csattanót különben az író amúgy is túl korán elhasználta, és így az el is veszítette poén jellegét – az egész „anekdota” tehát egy mozaik, melynek kiegészítő színei legtöbbször megtalálhatók a többi Fejes-novellában.

A rokon motívumok ugyanis fejlettebb formájukban minduntalan felbukkannak más-más novellában, más környezetben – ahol az író egyaránt otthonosan mozog, és bizonyosságot tesz arról, hogy nemcsak az álmokat, hanem a horpadt aszfaltjárdát és az aszfalton forgolódó embereket is kitűnően ismeri.

Vigyori, *Hazudós*, *Mocorgó*: semmitmondó nevek, illetve semmitmondó elbeszélés- és kisregény-címek, de ezek a közönséges nevű emberek az észrevétlenül elsuhanó hétköznapiakon a maguk módján nagyon sokat élnek. Az író jól ismeri őket és körülményeiket, túlsúfolt életük legjellegzetesebb szakaszának keresztmetszetét mutatja be rövid lélegzetű írásában, egyúttal, ha akaratlanul is, betekintést nyújt a novellákban rögzített események előzményeibe és folytatásába is. E műveletet Fejes Endre könnyedén, gördülékenyen és művészi módon végzi – a tapasztalatokat szerencsés írói érzéssel kamatoztatja, olyannyira, hogy ha népszerűségben nem is, de színvonal tekintetében e műve mindenképpen fölötte áll népszerű kisregényének, a *Rozsdatemető*nek.

A művész-kritikus elvei

Somlyó György, A költészet évadai, Magvető, Budapest, 1963.

Híd 1964/4., 469–470.

Úgy tetszik, a kritika sokkal kevésbé prózai műfaj, mint, mondjuk, a széppróza. Szenvedélyt, állásfoglalást követel művelőjétől, vagyis egyetlen szókapcsolatos fogalommal meghatározva: szenvedélyes állásfoglalást követel, ha a kritikus igényt tart a baudelaire-i művész-kritikus, azaz fordítva: a kritikus-művész címére. Ezt a gondolatot sugallja Somlyó György kritikákat, jegyzeteket (a kritikáról), esszéket tartalmazó kötete.

A látszólag túlságosan elvonatkoztatott formula Somlyó művében egy mindennapi kritikai gyakorlat alkotta konkrét alapon, egy olyan kritikai szellemen nyugszik, melynek a gondolatsort elindító alaphibája az, „hogyan alkotó íróink tevékenységében mind kevésbé engedte megnyilvánulni a bennük rejlő kritikust; kritikusainkban pedig egyre gyéribbé tette a bennük is élő költőt. Így módon a kritika egyre kevésbé emelkedik az alkotás rangjára, elveszti művészi jellegét, régen szerzett nemességét az irodalmi műfajok között. Bürokratikus, a szó eredeti értelmében hivatali funkcióvá süllyed”.

De meghamisítanánk a kritika és Somlyó György könyvének elsődleges célját, ha a fenti megállapítást csupán az elferdült, szimplán bürokratikusá vált gyakorlat eredményének tekintenénk. A gyökerek egy része ugyanis általános szférából ered a cél, a módszer, a kritikai elvek örökös problémájának talaján. A tanácstalanul bukdácsoló író szigorú ítélőbírája, útmutatója legyen-e a kritikus, vagy vállalja az olvasót felvilágosító, a legértőbb olvasó, a titkos művészi alkotás kulcsának megfejtője humánus szerepét? Somlyó György költő, és némi rosszmájúsággal azt mondhatnánk: természetesen az utóbbi elvet ajánlja egyedül elfogadhatónak, és most már minden rosszmájúság nélkül beismerhetjük, hogy ha nincs is teljesen

igaza, mindenesetre nagyon közel áll az igazsághoz. Mert a két elv kétféle viszonyulást is föltételez. Az elsőt az előreszegzett pallas, a leeresztett sisakrostély, a kicsinyeskedő hibavadászat, a kívülállás jellemzi, míg a másik a műalkotás, a művészi munka természetének ismeretével fölverte, belülről, az élményből kiindulva, a mű pozitív hatásugarában mindenekelőtt az eredményeket és nem a hibákat mérlegelve mondja ki ítéletét. Somlyó a maga részéről mindig is inkább hajlamos volt „behódolni a művészet varázsának, mint... mindenáron védekező állásba helyezkedni előtte”. Alapállásnak mindenképpen elfogadható. Kérdés azonban, hogy ez a viszonyulás így módon megfogalmazott kizárólagosságával kellő biztosíték-e az alaposabb elemzésre. Somlyó György magabiztos igennel válaszol, de érvei, az anekdotaszerű kritikai balfogások felsorolása, már jóval bizonytalanabbak. Somlyó azonban nem elégszik meg csupán az üveglábakon álló elméleti megokolással, saját gyakorlatával bizonyít, és a bizonyítás ezúttal már sokkal jobban sikerül.

Őszintén hódol a művészetnek, hódolata tárgyát azonban – megkönnyítve elveinek gyakorlatát, de az egyoldalúságtól sem mentesen – gondosan megválogatja. Aragon, René Char, Quasimodo, Chaplin, Picasso, Szabó Lőrinc, Illyés Gyula hódolatot érdemlő művei szerepelnek a repertoáron. E kiváló művek varázsában, szinte még az olvasás hevületében, sokszor a hatás alapján rekonstruálja az értékeket. Valóban nem kíván többet az olvasó, igaz, a „legértőbb” olvasó szerepénél.

A maga szabta szerepkör határai között figyelemre méltó munkát végzett. Értékelése helytálló, és egyúttal megdönthetetlenül bebizonyította, hogy az általa meghatározott út nyújtja a legnagyobb lehetőséget a „kritikus-művész” cím eléréséhez. Az olvasás izgalmában fogant, feszültséggel telített írásai élményszámba mennek, és vitathatatlan szépírói értékekkel rendelkeznek: az átlagolvasó kezébe is kulcsot adnak a műalkotás titkának megfejtéséhez. Csakhogy Somlyó az olvasás izgalmában annyira belefeledkezik a vajúdo művészlélekbe, az alkotás folyamatába, hogy elragadtatásában elhanyagolja az esetenként felszínre hozott – igaz, legjellegzetesebb – értékek

rendszerezését, úgyhogy az értékek csoportosítva homályosak, csi-szolatlanok, nem eléggé áttekinthetők. Most lenne szükség a kívülről álló szakember tárgyilagos mérlegelésére – Somlyó azonban tagadja az effajta kiegészítés indokoltságát.

Így azután az ideális „kritikus-művészből” művész-kritikus lesz, a legtöbb olvasóból pedig legérzékenyebb olvasó, aki annyira átadja magát a műélvezet sodrásának, hogy néha – mint Szabó Lőrinc művei értékelésekor is – a pillanatnyi impresszió elstetett rögzítésével ellentétbe kerül önmagával.

A somlyói recept, éppen azért, mert nélkülözi a receptszerű me-revséget – rugalmas kritikai módszerek alkalmazására ösztönöz, és ami a legfontosabb, igazán tehetséges kritikust és nyílt kiállást követel – teljes egészében elfogadható. Önmagában azonban – különösen nagyobb igényű tanulmányok írásakor – hiányos, mert a végletekbe csap át; hiányosságát a másik végletből kell pótolni.

Kezdő írói hibák

Magyar Szó 1964. április 26., 15.

Mindent megmagyarázni és bebizonyítani. A legjelentéktelenebb mozzanatok is óriási jelentőséggel bírnak, és mivel félő, hogy az olvasó csak a felszínig jut el, esetleg csak a részletekre figyel fel, az író hosszadalmasan magyaráz: bebizonyítja a jelentéktelen mozzanatok sokrétűségét és jelentőségét. Az ember hihetetlenül sokoldalú; bonyolult folyamatok összessége. Ne mondjunk mást: rövid másod-percek alatt beszél, gondolkodik, cselekszik egyszerre.

Amíg eldördül egy pisztolylövés, az érzések és gondolatok tömege halmozódik többszörösen összetett mondatokban és a kötelező magyarázó hasonlatok felvonultatásával. Az író lelkiismeretesen beszámol minden mozdulatról, aprólékosan boncolgatja a folyamatot és az indítékot, mindent megfejt; azt is, aminek feltárása kizáró-

lag az olvasó képzelőerejének a hatáskörébe tartozik, és azt is, ami elhallgatva annyira nyilvánvaló, hogy lábjegyzetszerű magyarázatokkal kétségessé válik.

A központi hősök meglepő intenzitással gondolkodnak – sokszor hangosan; a leghetetlenebb helyzetekben sem mulasztják el bőbeszédűen kifecsegni vagy legalábbis önmagukban tudatosítani érzelmeik hullámlását és gondolatmeneteik eredetét; az író pedig mindezt hűségesen rögzíti. A forma változik – párbeszéd, visszaemlékezés – a szándék, sőt még az eszközök is ugyanazok: bemutatni az embert a maga sokféleségében, kerülni a fekete-fehér technikát, a szokványos papírfigurákat. Becsületes szándék, amely a rosszul időzített párbeszédekkel, a kettős monológ helyett beiktatott természetellenes szabályos dialógussal, végső fokon tehát egyszerű monológgal, párbeszédes erkölcsi tételek lépcsőfokaival mindvégig csak szándék maradt. Mentés ugyan a fekete-fehér technikától, az alakok azonban papírzúék maradnak. Az író minduntalan előtérbe kerül, bábáskodik felettük, vérteleníti őket, véleményt mond róluk és helyettük.

Az eseményekből levezetett lélektani elemzések a kezdő pszichológus száraz felsorolásai a mélység és a sokrétűség látszatával, konklúzióként azonban végül is nagyon szimpla relációk születnek. Minden egyszerű, sőt leegyszerűsített, csupán a magyarázat marad bonyolult.

A múlt visszatérítése az agonizáló emberek gondolatvilágába: az egyetlen sikerült rész sorsa ezáltal már eleve megpecsételődött. Az író felszabadult a merev szabályok alól, képei mozgalmasak, tisztán körvonalazottak. De ezek a részek csak önmagukban jelentenek értéket, nem váltak az egész szöveg szerves részévé, tendenciózuságuk nyilvánvaló, az író fölösleges magyarázataihoz tartoznak, és így a sokkal szerencsésebben formába önthető, frissen ható irracionális elemek elvesznek a racionális szűrkegben. Hiába a találóan összekuszált lázálmodok, ha résbetöltő szerepükkel indokolatlanul sokféle variációkban jelentkeznek, és hiába a gondosan válogatott különös zamatú szavak, ha a legegyszerűbb dolgokat sem tudják találóan nevükön nevezni.

Gondosan szerkesztett mondatok és a mindennapi kifejezések óvatos elkerülése – e túlzott stilizálásban azután a szöveg széteső lesz, a regény pedig csak mondatok sokasága. Különlegességükben is szabályos, de megengedhetetlenül különálló grammatikai sejtek. Az író túlságosan közel került témájához, és a megfelelő távolság hiánya csak részleges és homályos áttekintést eredményezett. A kép valószínűtlen, a tartalom deklaratív. Részleteiben annyira deklaratív, hogy egészében nem lehet meggyőző.

Dušan Anđelković eddig csak verseket írt – két kötete jelent meg –, és most harmadiknak a *Tavan* című regénye. Novellaírással nem foglalkozik. Kár. A *Tavan* fabulája novellakeretbe kívánczik; a gyorsan pergő esemény erőltetett, pszichologizálással, grammatikailag bonyolult, de tartalmilag nagyon is felszínes elmesélések tömegével regénnyé duzzadt ugyan, de egyúttal fölöslegesen és természetellenesen vontatottá vált.

A kezdő prózaíró a költő őszinteségével és hitvallásával írt regényt, és a költői erényeket mindvégig hangoztatta, miközben szinte tudományos pontosságra és tárgyilagosságra törekedett. Az eredmény: a zágrábi Telegram folyóirat sokat ígérő pályázatának csalódást okozó eredménye.

Félbemaradt gondolatok

J. R. Becher, A költészet hatalma, Gondolat, Budapest, 1963.

Magyar Szó 1964. május 17., 15.

Esztétikai írásaikban a szépírók általában szabatosabbak, szóki-mondóbbak a hivatásos kritikusoknál. A tapasztalatok, a műhelytitkok ismerete alapján vonnak le következtetéseket, és mindenekelőtt szenzibilitásukban bízva hoznak ítéletet. A következtetések, az ítéletek többnyire szabatosak, sőt kizárólagosak, ugyanakkor azonban éppen impresszió-jellegük miatt sokszor felületesek és egyoldalúak; nem annyira téves beállítottságuk, mint szórványos, aforisztikus, rendezetlen jellegük folytán. Szerzőjükből hiányzik a józan rendszerező készség.

Johannes R. Becher kivételesen a józanság igényével és szigorúan meghatározott egyetemes céllal írja esztétikai jegyzeteit. A cél: megvédeni a költészetet „mindennapi”, nem csak költői eszközökkel a mindennapi veszélyekkel szemben, nehogy megtörténjék az, Hölderlin szavaival élve, hogy:

„Mint egykor –
Ugyanis a művészet
Honát akarták megteremteni.
De ezenközben a hazafiasságot
Elfeledték, és Görögország,
A szépséges, szánandóan tönkrement”

Amint *A költészet hatalma* című esztétikai írásainak válogatását tartalmazó könyvéből kitűnik, J. R. Becher, a miniszter és az esztéta is a kultúra, a költészet megvédését tekintette első számú feladatának.

Józanul méri fel az adott helyzetet, nem áltatja magát, látja, hogy korunk művészete, habár egyben-másban túlhaladta a klasszikus

irodalmat, az idealizmust felülmúló világnézetünket azonban korántsem szolgálja olyan tökéletesen, mint a klasszikus irodalom az idealizmust. Ebből azonban már túlzott józansággal egyoldalú következtetéseket von le. A szolgálatot nagyon is szó szerint értelmezi, s szinte már a függőségig fokozza. A költészet célját nemegyszer szorosan összekapcsolja a napi politika elsődleges céljaival. Így azután önnön fiatalkori harcos bizalmatlanságát mindennel szemben, ami létezik, a szenvedélyes újra átgondolást, igazságkeresést is túlhaladottnak tekinti, sok esetben fölöslegesnek tartja; behódol az örökérvényűség fogalmának. Ebből következik Nietzsche félreimagyarázása és természetesen megtagadása is.

Józan, szabatos szókimondása a túlméretezett kizárólagosság következtében filozófiai tételeinek megfogalmazásakor következetesen az egyoldalúságba kergeti. Ezt ő maga is érzi, és éppen ezért a támadható felületeket már jó előre szenvedélyesen védelmezi. Tételeinek helyességét azonban az előzetes polemizálás sem tudja igazolni.

A bölcséletihez hasonló egyoldalúság esztétikai tételeiben a tartalomnak a formával szembeni elsősége állandó hangsúlyozásában és túltengésében jelentkezik, olyannyira, hogy a kettő között szinte teljesen és önkényesen megszünteti a szerves kapcsolatot. Ez az álláspont szülte az ilyen vitatható megállapításokat: „A legtöbb rossz festmény nem azért rossz, mert rosszul van festve, hanem azért festette rosszul a művész, mert rosszul gondolta el”.

A konkrét művek vagy műfajok elemzésekor azonban J. R. Becher „megfeledkezik” az üveglábakon álló általános megállapításairól: találó és figyelemre méltó értékelést nyújt. Nála a költői tapasztalat, az alkotás titkainak ismerete, a szenzibilitás sokoldalú esztétikai felkészültséggel is párosul. Íme, adva van tehát minden feltétel egy kitűnően megalapozott értékmérce felállítására. A már említett fogyatékoságoktól eltekintve J. R. Becher, úgy tűnik, képes is lenne erre. Csakhogy a józanság nála sem hozta meg a szintetizáló készséget. Tetszetős és helytálló gondolatai aforisztikus egységükben is egymástól különállóak, befejezetlenek, torzók. Aforizmáit néha ugyan, legtöbbször ugyanabban a megfogalmazásban, beleolvasztja

hosszabb lélegzetű tanulmányaiba: ezek ily módon megdönthetetlen támasztékot nyernek, és megdönthetetlen támasztékul szolgálnak, de a legtöbb aforizma még így is kívül marad a szintézisen, és elmésségében sem bír a cáfolhatatlanság erényével.

Ezt ő is látja, és próbálkozik is a veszélyes gyakorlat megváltoztatásával. „Egy ellentmondás gyötör és nyugtalanít, hovatovább komolyan szenvedek tőle. Egyrészt tisztában vagyok az aforisztikus kifejezésmód veszélyességével, élet- és művészetellenességével, nincsenek illúzióim, tudom, hogy kártékony, és nem újulhat meg semmiképp; másrészt azonban egy bizonyos gondolkodási folyamat kifejezési módjává vált számomra, a »műfajnélküli műfajává« – tehát: az aforizma ellen fordulok, a megformált befejezett mellett foglalok állást – és ugyanakkor jómagam itt állok teljes aforisztikus félbemaradottságomban, tétovaságomban.”

A példaképül Goethét választó J. R. Becher talán túlzottan szigorú önmagával szemben: aforizmái önmagukban, ha nem is mindig eredeti megszövegezésük értelmében, vitathatatlan értéket képeznek: egy helyes alapról és találóan elindított gondolatmenet folytatására ösztönöznek és ahhoz szolgálnak alapul. A gondolatmenet azonban akkor lett volna teljes, ha J. R. Becher folytatja.

Petőfi és Petőfi Sándor

Illyés Gyula Petőfi-monográfiáiról

(Nyugat, Budapest, 1936 és Szépirodalmi, Budapest, 1963.)

Symposion 1964. május 28., 12.

Tizenegy évvel a *Petőfi* megírása után mondta Illyés Gyula: „A könyv számomra is lezárult; de nem a könyv tárgya. A következő években nemegyszer fordultam vissza e kimeríthetetlen témához. Utólagosan ellenőrizni szerettem volna, hogy a most már alaposabban megismert egykorú adatok és forrásmunkák igazolják-e azt a képet, főleg azt a jellemképet, amelyet annak idején a versek és az ösztönöm sugallata szerint rajzoltam. Könyvemen – bármily gyorsan írtam is – e szempontból nem találtam igazítanivalót. Amit később e tárgyban írtam, egy-egy részlet bővebb földolgozása volt. Gondoltam arra, hogy ezeket beolvasztom a könyvbe. Erről azonban letemtettem. Megbontottam volna a könyv egységét. Számomra – s talán más számára is – e könyvben nemcsak az a kor van benne, amelyről íródott, hanem akaratlanul benne van egy kicsit az a kor is, amelyben íródott; van benne az én életem egy korszakából is valami. Ezt a levegőt hessentettem volna ki belőle.”

Csakhowy közben a *Petőfi* megjelent olasz, szerb, bolgár, horvát, szlovén nyelven is. Illyés, mint a legtöbb író, idegenkedve állt a fordítások előtt. Elsősorban a lábjegyzetek halmaza zavarta, amely formaérzékét sértette. A lábjegyzetek azonban – mivel a fordítások nem magyar olvasóközönség részére készültek – elkerülhetetlenek voltak, mint ahogy elkerülhetetlennek látszottak a francia nyelvű kiadásban is. A párizsi Gallimard cég lektorátusa, amelynek élén akkor Albert Camus állt, fel is kérte az író, a lap alatti jegyzetek készítésére.

Illyés azonban nemcsak irodalomtörténész, hanem szépíró is, mindenekeelőtt szépíró, aki a *Petőfi* olvasójának nem utolsósorban

művészi élményt akart nyújtani, minden alkalmat megragadott, hogy megőrizze a mű harmóniáját. A francia kiadó alkalmat adott erre, és a kiegészítések megírásakor Illyés a tudósi módszer helyett a szépírói módszert választotta.

Ezzel megtörtént ugyan egy másik kompromisszum, amelyet annak idején a könyv egysége és a korszellem érdekében következetesen elkerült, de amely most alaposabb körülményekkel kompromisszum volta ellenére sem csökkentette a mű értékét, és a jellegét sem változtatta meg lényegesen. A kor, amelyben a *Petőfi* íródott, az eredetinek mintegy kétszeresére duzzadt *Petőfi Sándor* lapjain valóban veszített szuggesztivitásából, de a könyv a betoldásokkal is változatlanul megőrizte egységét.

Pedig az utólagos magyarázatok jellegüknél fogva nagyon is különböznek az előzetes részekétől. A magyar irodalomtörténethez kapcsolódó alapvető, iskolai tankönyvekbe kívánczoló fogalmak és adatok ezek, amelyek csak Illyés írói műhelyében, Illyés megfogalmazásában nyernek olyan formát, hogy észrevétlenül és igényesen illeszkedhetnek a *Petőfi* igényes szövegébe. A Kossuthról, Széchenyiről, a magyarok, a magyar nyelv eredetéről, a múlt századbeli hűbéri állapotokról szóló kiegészítések szemmel láthatóan a francia olvasóközönségnek íródtak, de Illyés nem hiába bízott és választotta a szépírói módszereket: egy-két ügyes vonással, egy-két hangyagul odavetett, kételkedően gunyoros szóval, néhány könnyed, a már jól ismert dolgokkal kapcsolatos egyéni meglátással, a magyar irodalomtörténetet a franciáknál jobban ismerő olvasónak is újat tud mondani.

Ugyanakkor a kimerítő tájékoztatás mellett az új változatot – melynek a megkülönböztetés kedvéért a *Petőfi Sándor* címet adta – saját írói próbakövének is tekintette. Újabb, teljesebb képet akart rajzolni Petőfiről, és kihasználva a kedvező alkalmat, a szépírói kvalitásokat is szaporította és teljesebbé tette.

Alig hihető, hogy a találóan összeválogatott egykorú idézeteket, melyek a költő szinte regénybe illő jellemzését adják, csupán a fokozott érthetőség kedvéért vette könyvébe. Vonatkozik ez különösen

a Sass-idézetekre: „Korához aránylag igen komoly volt, de ha társai közé keveredett, vagy egyéb szórakozás alkalmával igen derült, virgonc lett, mint a csík. Mindegyikkel békében élt, senkivel sem civakodott, de később benső barátságot csak kevéssel tartott; főképp az idősebb társak társaságát kereste, s ha kis termete és kora ellenére is befogadták, bizonyos fensőbbiséget érzett, s komolyság látszott rajta, mely kicsiny, vézna természetével s korával egész ellentétben állt. Nagy hajlama s kellő bátorsága volt testi erejét túlhaladó vállalkozásba bocsátkozni, s így az ugrásnál, birkózásnál mindig szerepelt, amit mi őbenne nagyra becsültünk. Ha labdázunk, az ő kiütő botja volt legnagyobb, melyet vállára vetve, mint egy kis Herkules törtétt előre, sietve, hogy a nagyokat elérhesse.”

Sorakoznak az ilyen jellemzések; nem csak Petőfiről: emberközelségbe került az öreg Petrovics, Szendrey Júlia és Bem tábornok is: Illyés a regényíró lendületességével írja, válogatja és illeszti a már meglévők közé az új részeket. Irodalomtörténeti munkájában is megteremti az író és az olvasó harmonikus együttthaladásának feltételeit.

De nem marad meg csupán a szépírói harmónia megteremtésénél és fokozásánál: a forma rugalmassága mellett gondosan ügyel a tartalom esztétikai kiegészítésére is. Az örök példakép, Petőfi bármiről énekelt, szinte mindig önmagáról beszélt. A példakép emlékének áldozó Illyés sem fukarkodik az önvallomással, azzal a különbséggel, hogy a jelen esetben az már prózában történik, és bár saját tapasztalatai nyomán szövegezi meg őket, egy pillanatra sem kétséges, hogy megállapításai Petőfire is pontosan vonatkoznak. „Amit a kezdő újságíró az első tollbamártás után a maga utcai műsája sugására azonnal papírra vet, azt a kezdő költőknek csak rendkívüli erővel sikerül lantjukból kipendíteni: a korszerűt. A kezdő költők ugyanis mindig fölhangolt lantot kapnak és fognak kézbe: de az előttük álló kor hallása szerint fölhangoltat. A költészet a legősibb művészet. Azt terheli legtöbb hagyomány. Ott a legmerészebb új is csak a hagyomány jóvoltából az. És sehol sem lesz az újítás oly zsarnok, sehol sem akar oly örökéletű lenni. Bármily különös, így van; semmiből sem nehezebb jó verset írni, mint ami már az inasok és a

kocsislegények száján van, de még legfeljebb csak fütyülve tudják, szöveg nélkül.”

A *Petőfi* megírásának korát idéző sorokban halványul a „korszellem”, új motívumokkal bővül a könyv: a versek és az ösztön sugallta szövegrészek költői tapasztalatok eredményeiben nyernek támasztékot.

Az eredeti módszer ezzel nem változik. Petőfi Illyés által megformált alakja továbbra is a verseken nyugszik, a „jellemkép” a verssorok közül bontakozik ki, miközben a másik oldalról az eddiginél élesebben megkörvonalazva az egész országot keresztül-kasul bebarangoló diák-színész közvetlen környezetével észrevétlenül beolvad és kiegészíti a jellemképet, amely az új változatban az általános esztétikai tételek szabta szigorú határok között is magán viseli az első változat minden jellemvonását.

A francia kiadó szabad kezét adott Illyésnek: tetszés szerint bővítheti könyvét. Illyés ezt szó szerint értelmezte. Annyira szó szerint, hogy szinte már eltért az elsődleges követelményektől: a francia olvasók előtt kevésbé ismert vagy egyáltalán nem ismert magyar irodalomtörténeti alakok az aprólékosan kidolgozott környezetrajzban sokszor csak egy-egy jelzős szerkezettel kaptak közelebbi, az idegen előtt szükséges meghatározást: Illyés a magyarázataiban is megmaradt költőnek; a hidegfejű és hitelességre törekvő kritikus alaposságával magyaráz, de a mű vezérfonala mindvégig a könyv befejezését képező Segesvárott fogant vers: az olvasó kedvéért felduzzasztott mű pedig hiteles regény, melynek sem hitelességét, sem szépírói kvalitásait nem lehet elvitatni.

A Híd áprilisi számáról

Újvidéki Rádió *Panoráma* 1964. május 29.

Mintegy két hónapos késéssel jelent meg a Híd áprilisi száma. E késésekbe, úgy látszik, egy időre bele kell nyugodni [...] Hosszabb lélegzetű, színvonalas esszékben, tanulmányokban nincs hiány. A szépprózára sajnos ez nem vonatkozik. Mindössze egy novellát, Varga Zoltán *Új kaland* című írását közli a Híd. Varga Zoltán ezúttal valamivel biztosabb kézzel formálta meg ezt az elbeszélést, mindez azonban nem mentesítette az erőltetett és kezdetleges pszichologizálástól és a valószínűtlen cselekménykifejtéstől. A széppróza hiányát és hiányosságát ellensúlyozzák a versek. Különösen Vlado Gotovac és Fehér Kálmán költeményei érdemelnek figyelmet. Mindkét költő a versírói szenzibilitáson kívül rendelkezik a ma már nélkülözhetetlen elméleti felkészültséggel is, és ez tömören megszövegezett, ritmikus verseiben nagyon is érezhető. Kevésbé vonatkozik ez Gulyás József *Ének a prériről* című versére, amely azonban mozzanataiban még így is kiemelkedik a közepszerűségből.

Kritikai módszerek ajánlása...

Híd 1964/5., 557–566.

I. Péterfy Jenő művei alapján...

Egy múlt századbeli középiskolai tanár, aki fiatalkorában reménytelenül szerelmes volt, és rossz verseket írt, a társadalmi ranglétrán valahol a citoyen és a Bürger között foglalt helyett, kritikai munkásságával sok szép tanulmány tárgya lett. Irodalomtörténeti helye azonban még mindig bizonytalan, és talán még jó ideig bizonytalan marad.

II. ...a kritikák írásához

Eötvös Józsefről szóló tanulmányának rövid bevezetőjében, talán vállalkozásának igazolására – Gyulai és Csengery már megelőzték – Péterfy Jenő egy kérdő mondatlalt a jeles embereket örökös problémaként említi, akiknek megfigyelése „mindig új gyönyörrel, új tanulsággal jár”. A családi zseni szerepébe befásult „jeles ember” azóta már gyakorlatban is igazolta tételét: probléma lett, sőt már a tétel megfogalmazásakor is probléma volt, akinek művei – a megrendelésre írt színi bírálatok, hangversenykritikák, recenziók, a többnyire ugyancsak megrendelésre készült esszék, tanulmányok – előtt tanácstalanul és nemegyszer bosszankodva álltak a kortársak, és hasonlóképpen a kortársak bűnét jóvátenni igyekvő későbbi értékelői is. Már első műveit, drámaírást Gyulaié mellé állítva, a történeti-dialektikus szemlélet és a hozzáértő pszichológiai elemzés pozitívumának elismerése mellett visszalépésnek bélyegzik a tartalmi-társadalmi ítélezésben megmutatkozó bátortanságuk és következetlenségük miatt, ahol messze Gyulai mögött maradt, hiszen Gyulai nem riadt vissza az esztétika, a társadalom, a politika, sőt a napi politika egymással való szembesítésétől sem.

A vád a kritikust érte. A kritikust, akiben egyedülálló módon egyesült az esztéta, a publicista, szépiró és a gyanútlan olvasó,

a színházlátogató, és aki az esztéta fölényével, a publicista könyörtelenségével, a gyanútlan színházlátogató jóindulatával mindenekelőtt a műfaj törvényeinek tiszteletben tartását kérte számon, de az értékek felmutatása közben, a tárgynak megfelelő arányban, mintegy a későbbi vádat cáfolva papírra kerülnek ilyen sorok is: „a nagyaszony a paraszt állapota felett fényes dicsérőbeszédet tart, melyet megtapsoltak, talán éppen azok, kik a parasztélet poézise vagy sanyarúsága iránt legkevesebb érzéssel viseltetnek”. Sokszor azonban ugyancsak a tárgynak megfelelően indokoltan maradnak el még az ilyen félmondatok is. Nagyon gyakori ugyanis a publicista modorában hozott ítélet: „Sardou múzsája egy rőföskereskedő és egy játékos boltjából szerzi be készletét. Alakjai az utóbbi helyről kerülnek. Van köztük néhány divat szerint öltöztetett bábu, melyekkel Sardou ugyanazt teszi, mint a mézeskalácsos az »égő szívekkel«. Az utóbbi ékes szerelmi rímeket ragaszt rájuk; Sardou pedig a bourgeois-bölcsesség frázisaiból négy-öt felvonásra terjedő szalagot teker bábuja köré. A főmulatságot azonban a komikus babák szerzik. Némelyikük kaucsukból van; el lehet húzni jó hosszúra. A legtöbb azonban fából készült; durva festésű, de azért mégis szörnyen érthető. Drótra járnak, de azért tagjaik külön mozognak, néha olyan mulattatóan csattannak egymáshoz, hogy lehetetlen nem mosolyogni”. Ilyen kezdet után joggal vetődik fel a kérdés, van-e értelme különböző esztétikai, társadalmi, politikai szempontok szembesítésének, sőt az elmélyültebb analízisnek is. Péterfy azonban, ha a szembesítést a sorok közé vagy egy-egy szóra is korlátozza csupán, nem diszkvalifikál öncélúan és felelőtlenül, aprólékos megokolással mutatja ki a hibákat, stíluselénkítő szatirikus hangvétele megdönthetetlen támasztékot nyer, jó előre biztosítva magát a felületesség vádjától, még akkor is, ha mindössze rendelkezésre írt, gyorsan készült újsággkritikákról van szó, amelyet a recenzens a „honi zszurnalisztika rút megszokása” következtében gályarab módjára, közvetlen az előadás utáni rövid óra alatt kénytelen megszövegezni, amikor is még nagyon gyakran „nem szűrődik meg az ítélet”, az impressziók még túlságosan frissek ahhoz, hogy kellőképpen áttekinthetők legyenek.

Többször kikelt a hevenyészett, gyors bírálatok írására kényszerítő, szenzációhajhász szerkesztőségi módszerek ellen, mégis szívesen és lelkiismeretesen adózott a szenzációnak is. Szenvedélyes kritikus volt, aki magánügyének érezte az irodalmat, melyet már kezdő kritikusként is eléggé sokoldalúan művelt ahhoz, hogy könnyedén megbirkózzék a határidőre szabott recenzíóírással.

Goethe, Schiller, Kuno Fischer, Hegel, Kant, Taine, Sainte-Beuve, Renan, Ranke művei képezik tanulmányainak forrását, Baksay Sándor, Bársony István, Greguss Ágost, Sardou művei adják első kritikáinak tárgyát. Már a két névsor összevetése is magyarázni látszik Péterfy sajátos kritikus fölényét. Kezdetől fogva gátlás nélkül használja fel tanulmányainak tapasztalatait, hiszen mindvégig vallotta, hogy tudományos kérdésekben az eredetiség a legkétségtesebb érdemek közé tartozik, mert legtöbbször arról tanúskodik, hogy valaki nem tudja azt, amit előtte a tárgyról mások mondtak. Nagyrészt éppen az öncélú eredetieskedés tudatos kerülésével vált eredetivé, ugyanakkor fölényét nem is annyira kítőnő tanítómestereinek, mint kiváló szenzibilitásának köszönheti. E paradoxont igazolja már első írásainak magabiztossága is. Kezdő kritikusokra jellemző töprengések nélkül, keresetlenül, könnyedén vonultatja fel érveit, a legegyszerűbb, a szakterminológiától messzire eső kifejezéseket rehabilitálja, és a szellemes publicista stílusában e rehabilitált kifejezések nem tűnnek idegenszerűnek az igényes szövegben. Főlénye nem lekicsinylő gúny a tehetségtelen írók, a gyöngye művek iránt; amint későbbi munkái mutatják, főlénye a legnagyobbakkal szemben is megmaradt, irodalomszemléletét mindenkor egy fiktív, de szükséges kulturális magaslat, a „kívül- és fölülállás” jellemezte. Ez azonban korántsem akadályozta beható elemzésében, amely legtöbbször annyira alapos volt, hogy a műben kifejeződő „lelki tartalom” feloldozása közben szinte azonosult az íróval.

Az írók és a kritikusok örök polémiájában az írók oldalára állt. Aiszkhülosz-tanulmányában írta: „Csak mi magunk vagyunk oly okosak, hogy jobban tudjuk, mit akart a költő, mint ő maga, és a rejtett eszméket hamarabb meglátjuk, mint a nyilvánvaló költé-

szetet. Így emelünk sablonszerű »mély« eszmékből piedesztált Prométheuszna, és azt hisszük, megtiszteljük vele magunkat és Aiszkülozt.” Ő maga gondosan óvakodott a kétes értékű feltevésektől, és még a teljesen értéktelen alkotásokról sem mondott elhamarkodott ítéletet.

Pedig a megrendelési műsoron kezdetben többnyire ilyen művek szerepeltek. Bármennyire is igyekezett válogatni, a sivár körülmények között csak nagy ritkán került felszínre egy-egy értékesebb mozzanat. A legtöbb recenzeált könyv és színdarab már régen a jelentéktelen irodalomtörténeti dokumentumok lomtárába került, a recenziók azonban túléltek őket, habár a kritikák sokkal mostohább körülmények között jöttek létre, mint az elbírált művek. Gyorsan kellett írnia; véleményt mondani és beszámolót adni egyszerre.

Péterfy nem riadt vissza a legkezdetlegesebb módszerek alkalmazásától sem. Színi bírálati beszámolók, „tudósítások”. A szűkre szabott kritika kereteiben tekintélyes helyet foglal el a tartalom ismertetése, csak hogy ezt az ismertetést a szerző szemszögéből végzi, az író helyébe lép, és fölényes biztonsággal korrigálja a cselekményt. Az olvasóközönség igényét kielégítette, megírta a tudósítást, melyben elmeséli a történetet, és közben egy-egy frappáns, szellemes mondattal kimutatja a hiányosságokat, a műfaj szabályainak megfelelően „átírja” a darabot. Kétféle alkotás körvonalai bontakoznak ki e rövid lélegzetű kritikákból, az egyik: amilyen a valóságban, másik: amilyennek lennie kellene. Péterfy tolmácsolásában mindkettő élvezetes: az egyiket a szellemes-szatirikus hangsúlyos revideálás teszi azzá, a másikat a tudományos pontosság könnyed határozottsága. Mert a kritikus szépírói erényeit is felvonultatja. Amit nem tudott megvalósítani kezdetleges hangszerelésű verseiben, az már kezdetől fogva sikerült kritikáiban. A költészetéből elmaradt szépirodalmi értékek irodalomtörténeti munkáinak értékeit növelik.

A műfaj jegyeinek különleges vegyülete tisztán áttekinthető, minden kétértelműséget kizáró mértékrendszernek nyújt kifogástalanul szabályos formát, ugyanakkor teljes egészében, még ha feltételesen is, hatalmas támadható felületet képez. A támadhatóság veszélye

elsősorban az előadásmódban rejlik, amely az impresszionista kritikai módszerek szigorú kizárásával is a friss és gyorsan halványodó impressziók felsorakoztatásának látszatát kelti, a tüzetesebb vizsgálat azonban a legkétségesebb esetekben is felfedi a rugalmasan, de biztos kézzel és következetes szigorúsággal alkalmazott esztétikai normákhoz vezető fonalat.

E fölényesen csalhatalatlan szókimondó módszert legtöbbször csak a nagyon biztos érzékű és mindenképpen a jelentős szépírói tehetséggel rendelkező kritikusok engedhetik meg maguknak. A magyar irodalomban Péterfy nyitotta meg a sort, és később nagyon kevesen követték.

A kevesek között azonban mindenesetre ott szerepel Ady neve is.

III. ...az esszéíráshoz

A csapongó, minden disszonáns hangra idegesen reagáló kritikus még „gyorsan forralt” recenzióinak is szigorú formát szabott. Tanulmányai, kritikai esszéi a tankönyvszerű rendszerezés klasszikus kereteiben íródtak. Végre alapos munkát végezhetett. Különösen amikor a három maga választotta író műveit vetette vizsgálat alá: a szfinxszerűen eredeti, bonyolult, önmagával vég nélkül vívódó Kemény Zsigmondot, a felületes, zseniális, érzelgős Eötvös Józsefet és Jókait.

Jókai aktuális napi probléma volt Péterfy számára. Jelenség, amely önmagában nem, de hatásában az adott helyzetben rendkívül káros volt az irodalmi közízlésre. A kritikus a hatás megfékezése céljából a türelmetlenül harcias publicista stílusában, közvetlen a jelenséggel számolt le. Hálátlan munka volt, de nem túlságosan nehéz.

Bevezetőül rövid elemzést ad az angol és a francia regényírók „ember-felfogásáról”. Két merőben ellentétes szemléletmód bontakozik ki: a lélekbe látó igazságos ítélőbíró szempontjai az egyik, az ösztönök pszichológiáját, a szenvedélyek színjátékát az anatómus szenvtelenségével boncoló ábrázolásmód a másik oldalon. A maga nemében mindkettő szinte tökéletes módszer: az embert a maga valóságában mutatja be.

A kettő mellé most egyszerre odakerül Jókai hőse. Az ellentét óriási arányokat ölt: Péterfy, a kritikus félreáll, és Péterfynek, a publicistának vádbeszédszerű elemzése kezdődik, a megrendelésre írt újságkritikák modorában. Milyenek is Jókai alakjai? Mondjuk az *Elátkozott család* Kadarkuthy Viktorja: „Gyönyörű, magas, karcsú ifjú; termete sudár és hajlékony, szabad mozdulatai, könnyűded fejhordozása első tekintetre elárulják benne a nagy urat; arca nőiesen finom, a büszkeség sajátságos férfi vonásaival stb. S mi mindent tud ez az ifjú! Nem említem, hogy játszik orgonán, mint Bach; énekel, mint a nagy opera első tenorja, elbűvölő, mint Lavelace; Sasku *Finom társalgóját* ő írhatta volna meg; most csak fizikuma kitűnőségére ügyelek. Tíz palack bor neki annyi, mint másnak egy pohár víz, délceg táncos és ügyesebb, mint az oroszok cárijának udvari szemfényvesztője. Egy ilyen bűvészt csakugyan megszágyenít; különb csepűrágó, különb sanzsirozó, mint az, kinek ilyenféle a kenyere. De itt még a megtestesült Hány János meg nem áll. Egy erőművész is odavetődik a társaságába; markos juhászlegényeket csak úgy szór a levegőbe, mint polyvát; Viktor azonban az atlétával is elbánik. Soroljam elő többi tulajdonságait? Viktor azonkívül mnemotechnikus; egy alexandrinusokban írt hőskölteményt egy hallásra öreg hiba nélkül el tud mondani. Végül pedig olyan szörnyet tud ugrani, hogy világcsalóból istenfélő levita lesz.” És a többiek, akikben magától értetődően egyesül Siegfried ereje, Hatvani professzor ördögössége, a garabonciás ügyessége. Azután a szép, sugárzó, erényes honleányok... Dickens, Thackeray, Balzac, Zola markáns alakjai után Kadarkuthy Viktorok, Dumas-hősök magyar környezetben, annak ellenére, hogy Jókai szatírárt írt per Dumas alkotási módszereiről.

A sokszor gyermekesen naiv Jókai tehetetlenül áll a kegyetlen tollú publicista-kritikussal szemben. A fogyatékokosságok megfosztva minden pozitív kísérő motívumtól, elárvultan, felnagyítva vádolják önmagukat. A kritikus tiszteli a szándékot, a publicista azonban csak az eredményt kéri számon. Hiába Jókai törekvése a Sternekné, Dickensnek, Thackeray-k realizmusa felé, ha az útvonal hol Sue-vel, hol Verne-vel, hol Dumas-val találkozik. Jókai hősei a realizmusnak csak a

zsargonját beszélik, Jókai realizmusa Kukorica Jancsi realizmusa tragikus alaptónussal, mert az író meg van győződve valóságosságáról, sőt ami már bűn is, az olvasót is igyekszik meggyőzni erről.

Igaza volt-e Péterfynek? A maga módján kétségkívül. Tudatosan pellengérezi a hibákat – néha már a szarkazmus eszközeivel is; tudatosan számol le egy jelenséggel a tömegizlés javítása érdekében, és éppen ezért tudatosan nem említi Jókai erőnyeit. „...hol marad, kérdezhetik, a kitűnő elbeszélő, a népies nyelv mestere, a jeles festő, kinek néhány rajza a legkiválóbb írókéval versenyezhet? S nem érdemel-e külön fejezetet Jókai humora? Egész külön dolgozatot. Hanem most az egyszer úgy voltam Jókaiával, mint botanikus valami növényvel; megfosztja a szép virágkelyhet minden ékességétől, hogy jobban megláthassa egy-egy rejtett szálát. Barbár munka volt, de nem érdektelen, legalább rám nézve nem. S épp ezért bocsássa meg az olvasó, ha szinte feledők, hogy egyik élő költőnkkel van dolgunk; néhány pillanatra Jókai Mór nem volt előttem egyéb, mint az a hetven-nyolcvan kötet regény, amelyet tőle olvastam”.

Az utolsó mondat szinte kínálkozik a parafrázálásra. A hetven-nyolcvan átolvasott kötet csak objektív alap volt az elszánt támadásra, amely mindenképpen és elsősorban éppen az „élő költő” ellen irányult, aki nem az évtizedekkel előtti – egy megszabott eszmei-politikai irányvonal szolgálatában álló – munkásságával, hanem jelen alkotásaival vált egy kulturális elferdülés kulcskéntézőjévé és egy, az olvasóközönség ízlés- és igényformálására ható folyamat első láncszemévé, amelyhez lelkesen kapcsolódtak a gomba módra szaporodó epigonok; még inkább súlyosbítva az áldatlan állapotot. (Ez volt a bűne a nem epigon Mikszáthnak is, akit Péterfy rá igazán nem jellemző elhamarkodottsággal meglehetősen egyoldalúan és nem eléggé differenciáltan, látszólagos és valóságos felületessége miatt egyaránt elítélt).

Ha a művelet nem is mondható barbárnak, mindenesetre kegyetlen volt; hangnemében és módszereiben mindenképpen az. De valóban nem volt érdektelen, sőt határozottan hasznos volt; nem csak a türelmét vesztett kritikusra nézve.

Hasznosság tekintetében Eötvös-esszéje sem marad Jókairól szóló írása mögött, habár Péterfy itt látszólag sokkal szerényebb célkitűzésekkel indult. „Eötvösről két becses tanulmányunk van; a Csengeryé és Gyulai emlékbeszéde. Dolgozatomat ezekkel szemben csak az mentheti, hogy más a kiindulópontja. Nem az életrajzot veszi alapul, mint az első, s nem állítja annyira az egyént előtérbe, mint a második. Inkább a részletekben marad, s ezeket elemzi, majd az esztétika, majd a pszichológia segítségével. Csak későn bukkannak elő a részletek mögül az egyén vonásai. Találók akkor lesznek, ha beillenek azon két körrajzába, melyet Eötvösről kiváló szellemek biztos kézzel már megrajzoltak.” Felesleges szerénység és a szándék tárgyilagos meghatározása. Eötvös műveinek beható esztétikai és pszichológiai elemzése során az egységbe forrt részletek mögül fölbukkanó „egyéni vonások” valóban találóak, sokkal inkább találóak, semhogy beleférjenek az előbbi két körrajzba.

Az alap, ahonnan az egyéni vonások megvilágítást nyernek, kidolgozásában hasonlít a Jókai-esszé vezérfonalához: egyoldalúan negatív ítélet, amelynek egyoldalúsága ellenére sem lehet elvitatni objektív pontosságát.

Csak hogy Eötvös műveiben, tehát egyéni vonásaiban is sokkal bonyolultabb Jókainál, és nem lehet csupán alakjai realizmusának megcáfolásával megszabni irodalomtörténeti helyét és jelentőségét. Az alakok jellemzése ezúttal is állandóan visszatérő motívum marad ugyan, de a teljes kép érdekében sokrétűbb, tételesebb elemzésre van szükség. Az általános esztétikai tételeket gondosan és következetesen a konkrét jelenségekhez kapcsolódó sorok árnyékába rejtő Péterfy ezúttal meglepően nagyszámú általános érvényű konklúziót von le, sőt nemegyszer kritikus alkata jellegzetes vonásának, az impresszionabilitás látszólagos íratlan törvényeinek ellentétéként a konklúziók szolgálnak kiinduló pontul; ami kritikai módszereiben valójában nem jelent ugyan semmiféle lényeges változást, de mindenesetre körültekintőbb, a kritikus számára bonyolultabb műveletről tanúskodik.

A klasszikus tankönyvszerű rendszerezéstől vissza nem riadó Péterfy mégis könnyedén megoldja feladatát; a tételek általános és

konkrét vonatkozásukban egyaránt szilárdan állnak. Mindenekelőtt a fogyatékosokat kell felmutatni. A legkönnyebb és a legcsalhatatlanabb kritikai módszer; a hibák józanná teszik a kritikust, és így eredetük és gyökereik biztos kézzel fölfedhetők, ugyanakkor sötét-ségükkel élesen árnyalják az ellenkező pólust, az alkotás erejéit.

Eötvös műveiben, különösen a fiatal Eötvös írásaiban nem nehéz fogyatékosokat találni, olyan fogyatékosokat, melyeket a regényíró „kiírt” magából, de amelyek így, papírra rögzítve, magukon viselik a szerző egyéni vonásait; Péterfy ezeket a Csengery–Gyulai körrajzba szánva, következetesen ki is mutatja. Az alkotásnak az íróra vonatkozó mozzanatai különösen *A karthausiban* szembeötlőek:

„Gusztáv tulajdonkép nem is a társadalom bajain, az élet viszonyosságain törik meg, hanem egyénisége egy belső hiányosságán. Bármennyiszer méri is ki a lélek körét, bárhogyan kutatja is az emberi kedély zege-zugát, nem veszi észre, hogy csonka lelke van. Organizmusából hiányzik a leglényegesebb alkotó rész, a legcsodálatosabb, a megváltó erő. Gusztáv örökké csak szenvedni tud, és sohasem tud akarni. – S ha valóban az akarat a jellem alapja, az ember gyökere, Gusztáv növény gyökér nélkül, ideg hús nélkül. – Lehetetlen érző. Innen érthető, hogy csak vágyai vannak, s nincsenek törekvései; élete nem fejlődik, de hamvad. Gusztáv beteg volt, mielőtt még a társadalom beteggé tette volna.

E körülmény jellemző a műre és írójára is. *A karthausiban* főleg a költői ember szentimentális hajlamai nyilvánulnak. ... Krónikus szívbajban szenved a könyv; az író pedig épp általa menekszik a bajától”.

Az egyik lényegesebb egyéni vonás, amely máris kinőtt a korábbi körrajzból, adva van tehát; egy öreg társadalomban élő fiatalember, akiben az író még fiatalabb, a filozófus pedig a legfiatalabb – és éppen ezért a mű központi problémája az érzélem lesz, az érzélem, amely egyaránt rossz rajzoló, rossz elbeszélő, és „sohasem művészi”. Eötvös „Wertherje” megírásával kigyógyult annak bánatos érzélgősségéből, de az érzélem problémája, ha csökkent intenzitással is, mindvégig ott tornyosul a regényíró előtt.

Péterfynek e központi tétele olyan kulcsot adott a kezébe, mellyel már *A falu jegyzőjének* íróját is megszokott fölényével vizsgálhatta. A fiktív magaslatához szükséges látcsövet prizmával helyettesítette, amely egy pontba gyűjtötte a szerteágazó sugarakat, ugyanakkor pedig betekintést nyújtott a sugarak eredetébe. Az így kapott kép néhol hiányos maradt, de az oszlopul rögzített szilárd pontok: az érzelem, a fantázia, a szenvedély, a szatíra, az eötvösi alkotás karakterisztikus jegyeinek és eszközeinek tárgyilagos és szinte matematikailag pontos megrajzolása utat mutatott az új körrajz hiányzó részleteinek felkutatásához is.

A tárgyilagos, fölényes kritikus Kemény Zsigmondról írt tanulmányában tűnnek fel először az elfogultság jelei. Jókainál kegyetlenül igazságos, Eötvösről a tételes tudományos esztétika szigorú eszközeivel szólott, Kemény eredetisége és beláthatatlan titokzatossága lelkesedést vált ki belőle. Állásait azért nem adja fel; a sokoldalú, kifinomult érzékű kritikus fölénye változatlanul megmarad. A titkok fölcsigázzák érdeklődését, szenvedélyesen kutatja őket; Kemény, az ember érdekli, akiben rokonvonásokat fedez fel és vél felfedezni, és aki műveiben is csak szűkszavúan szól önmagáról. Mégis költő volt, aki mint politikus, egyes korábbi értékelőinek megállapításával szemben, nemcsak a mostoha politikai viszonyok hatására, hanem szabad idejében írta regényeit; „és egyáltalán alig hihető, hogy a politikus fölülkerekedte Kemény írói tehetségét »erőteljesebb kifejezésre hozta volna«. Egyszerűen azért nem, mert a költészet nem volt Keménynél jobb hiányában időtöltés, a politika szurrogátuma, hanem igazán lelki szükség. Éspedig eredeti módon. Csonka élete a költészetben lett egésszé; ez nála az elfojtott belső, félig kényszerű kitörése, az illúzióktól búcsúzó emberek újjászületése. A költészet adta meg az alkalmat, hogy Kemény a parázsról, mely benne az élet viszonyai közt szunnyadott, lefújja a hamut. Mikor Kemény írt, csak akkor érezte magát egészsnek, akkor élt és élvezett igazán. Más költőnél a költészet gyakran csak kiemeli azt, amit már az élet nyújtott; Keménynél pedig pótolja azt, mit neki az élet nem nyújthatott. Ez épp oly igaz, mint eredeti különbség, s részben megmagyarázza

Kemény regényeinek szenvedélyes vonását. Amit ő magába fojtott, azt alakjai elmondják; ezek ékesszólók, erős érzékiségűek, a szív hangját értők, lelkének lelke; ezek hallatják a gyöngéd, suttogó szót, melyet Kemény magába zárt; ezekben a szenvedély eseng, kér, követel, mi az emberben fékezve volt; hőseiben alakot ölt, kifejezést nyer olyan is, mi Keményben néma, formátlan marad.”

De Kemény még így is homályos marad; írásai többnyire csak hatalmas árnyékát észleltetik; homályos test, amely abszorbeálja a fényt, és csak ritkán és szűkmarkúan sugározza.

Péterfy látja a talány megoldásához vezető legjárhatóbb utat: tudja, hogy az esztéta mellett a biográfusra hárul a feladat nagy része, sőt éppen az életrajzi feltérképezés a célravezetőbb. Pontról pontra végig kellene kísérni a nehézkes Kemény életútját, alaposabban megvizsgálni a környezet: mondjuk Erdélynek, a költői kis országnak az emberre és az íróra tett hatását, de Péterfy mindezt csak feltételes módon említi, szépírói stíluseszköznek; és ellentétként állítja a másik, a nehezebb, valójában azonban mégis az igazi felfedezőúttal szemben, amely a művek bonyolult útvesztőin keresztül vezet az emberhez.

A reménytelennek tetsző vállalkozás eredménnyel jár, még akkor is, ha a végcél Kemény lidércszerű fantáziájához hasonlóan vibráló, kissé elmosódó képekben bontakozott is ki. Lényegében nem is az állítólagos végcél, az ember arculatának megrajzolása volt a fontos; a vállalkozás eredményeit a zegzugos út mérföldkövei, Kemény regényírói értékeinek pontos felvonultatása és megindoklása jelzik.

A népszerűtlen kritikus az olvasóközönség előtt mérlegre teszi a közönségsiker árja ellen úszó író műveit, miközben a mérleg másik serpenyőjében láthatatlanul is ott lebegnek a súlyuktól megfeszített Jókai-művek: a szakember gúnyosan keserű fintora ez a közönség felé, ízlésfejlesztő szándékkal.

Elfogult volt Keménnyel szemben, ha elfogultságnak lehet nevezni, hogy tárgyilagosságát tudatosan, szinte kizárólag a pozitívumok felkutatására fordította. Ismételjük: tudatosan; mint ahogy tudatosan végezte ugyanazt a műveletet ellenkező előjellel Jókai és bizo-

nyos mértékig Eötvös művei elemzésekor; egyoldalú, de valószínű képet alkotva. Az értékek nehezékmentes hangsúlyozása az értékek létezésének tényét bizonyítja, de Kemény irodalomtörténeti jelentőségét ezzel egy pillanatra sem hamisította meg. Péterfy megfelelő időben és helyen egy-egy mondattal vagy félmondattal mindig háttérbe szorította az esetleg téves fogalmakat támasztó dicséretnek. Főlényével szükségszerűen együtt jár az objektív mérce.

IV. Kiegészítő magyarázat

A tekintélyét megalapozó három kitűnő esszé irányvonalat szabott Péterfy további munkásságának. Írói bravúrjainak és sokoldalúságának utána is számtalan jelét adta, módszerei azonban lényegében nem változtak.

A három maga választotta téma után ismét a megrendelések következtek. Csakhogy most már helyzeténél fogva mégis nagyobb választékkal rendelkezik; így kerülnek sorra jó néhányan a tanítómesterek közül is, akiknek esztétikai és filozófiai erényeivel gazdagította kritikusi tárházát, de akiknek hibáit gyorsan felfedezte, és mintegy megszabadulva a túlzott idegen hatásból, „kiírta magából”.

Egyúttal éppen ezeknek a műveknek az elemzésekor, a hiányosságok kimutatásával vall közvetve saját nézőpontjairól és módszereiről: kritikusi gyakorlata így nyer önmaga által elméleti meghatározást.

Így lesz bármely tárgyról kifejtett elmélete, mondjuk a Beöthy catalogue raisonnéjával szemben, összefüggő tan, amely nemcsak az értékek leltározására szolgál, hanem gyakorlatának fejlesztésére is; és amint az különösen esszéiből és tanulmányaiból kitűnik, a művek elemzését nem az értékek és a hiányosságok szórványos felmutatásával végzi, hanem a költői alkotás eljárásával és módjával egyetemben, összetett folyamatként ábrázolja.

Bármennyire is otthonosan mozog az általános formulák között, konkrét alapok nélkül sohasem rugaszkodik az egyetemes kategóriák világába; szinte a pedagógus gondosságával – elsősorban önmagát biztosítva a homályosság és a kétértelműség legkisebb vádjá-

ellen is – lépésről lépésre, mondatról mondatra halad a sorok között, hogy végül az apróbb mozzanatokat rendszerezve és egyesítve, végeredményként részleteiben is megindokolva kapja esztétikai tetteit. És itt van az a pont, ahol Péterfy úgy érzi, fölébe kerekedik Sainte-Beuve-nek is, akinek csak módszere volt, de rendszere nem, és akinek fogékonyságát gyakran elhomályosította túlzott szkepticizmusa, amely érezhetően rányomta bélyegét szellemességére és kritikai sokoldalúságára.

Péterfy már alkatánál fogva sem volt ennyire a végletek embere. A finom érzékű pszichológust és moralistát jobban érdekelte ítéleteinek igazsága és törvényszerűsége, mint szépsége és frappánsága, tehát nyilvánvaló szépírói törekvéseben is objektíve korlátozott, annál is inkább, mivel a kor, amelyben élt, „sok illúzióval szegényebb a réginél; de viszont egy sem nézett bátrabban az igazság szemébe. Iparkodik tárgyilagos lenni, elfojtani vágyait, hogy a valósághoz közel juthasson. Az igazság eddig jobbra a főszeles nimbuszával volt körülvéve; volt vallási méltósága, esztétikai fénye. A mai kor érzi először mélyen, hogy az igazság rideg, fájdalmas, az emberi büszkeséget és autonómiát mélyen sebző, különösen a légvárakra romboló lehet. Innen az esztétikai vagy szemlélődő ember pesszimizmusa. De mindemellett küzd az emberi szellem, és bízva bíz, nem többé természetfölötti erőkből s kegyelemből, hanem a saját munkájában. Nem keresi többé a Jákob létráját, melyen álmodozva az égig juthatott, hanem valóban alulról felfelé épít. Nem hiszi többé, hogy valami elválasztó sorompó van közte s a többi természet között, és tudja, hogy épp csak annyi igazságot lát, amennyit szellemével felkutathat, és csak annyi szabadsága van, amennyit magának az élet harcában – ha van rá ereje – megszerezhet.”

A kor szisztémákat és szisztematikus alapos munkát követel a szellem emberétől. Péterfy eleget tett a követelménynek. Felkészültsége, szenzibilitása, fölénye, kritikai módszerei aránylag szilárd alapot biztosítottak neki igazságkeresésében és az „élet harcában”. Csakhogy fölénye és biztos ítélőképessége cserbenhagyta, amikor saját eredményeit kellett elbírálnia. Utólagos elégedetlensége mind

a sokat támadott Jókai-esszéivel, mind az agyondicsért görög tárgyú tanulmányaival szemben aggasztóan természetellenes méreteket öltött, és állandóan csökkentette kezdeményező kedvét. Meg azután a kor nemcsak a racionális igazságkeresés, hanem nagyrészt még mindig a von Groeller vasas hadbíró kapitányok kora volt. És itt Péterfy Jenő kifinomult esztétikai érzékével és sokoldalú műveltségével nem tudott, nem tudhatott teljes potenciális nagyságában kibontakozni.

Vészi Endre *Hajnali beszélgetés* című színművének előadásáról

Újvidéki Rádió *Kultúrrevü* 1964. június 16.

Május után színházi bemutatót tartani Novi Sadon, úgy tűnik, egyenlő a sikertelenséggel [...] Ezt példázza a telepi Petőfi Sándor művelődési egyesület szombati bemutatója is, amelyet csupán mintegy hetvenfőnyi közönség nézett végig. Pedig Vészi Endre színműve, a *Hajnali beszélgetés* igazán megérdemelné a nagyobb fokú érdeklődést [...] A telepi fiatalok nem léptek kellő felkészültséggel a közönség elé [...] Az együttesből egyedül Laták András tűnt ki magabiztosságával, és némileg Mókus Ilona, ez azonban nem volt elegendő ahhoz, hogy megváltoztassa az előadás amatőr jellegét, amelyet még az alapvető technikai hibák és a rendezői bizonytalanság is fokozott.

A cselekmény önállósága

Magyar Szó 1964. július 12., 14.

Az izgalmas cselekmény többnyire közönségikert biztosít a könyveknek. Fordulatosságával és feszültségével leköti a figyelmet, a középszerű olvasót is kizökkenti kényelmességéből, sőt az effajta izgalom fedezéke mellett szinte észrevétlenül polgárjogot nyer a súlyosabb mondanivaló is, amely valójában ugyan sokkal izgalmasabb az előbbinél, de száraz valóságosságával és statikusságával egymagában csak egészen kevés olvasó elismerésére számíthat, és hatása így módon legtöbbször elenyésző. A szerencsés kezű író, aki az effajta ötvözetet létre tudja hozni, a látszólagos kompromisszum ellenére kompromisszummentesen és a lehető legtisztább formában éri el a legmagasabb elérhető művészi szintet is, és egy pillanatig sem fenyegeti az elmarasztalás veszélye.

Illetve, pillanatnyilag semmiképpen. Idővel... talán. Az ötvözet arányaitól függően. És valljuk meg, ez az utólagos degradáció legtöbbször indokolt. Így kerül a legtöbb bestseller idővel lomtárba, vagy jobbik esetben – illetve szerzőik tehetségétől függően – megnyirbált népszerűségük csak bizonyos olvasói életkorra korlátozódik, magyarul: ifjúsági olvasmány lesz belőle.

Az izgalmas cselekmény mind önállóbb lesz, a hozzá kapcsolódó egyéb értékek, a szórványosan felsejlő tanulság és a belemagarázott mondanivaló, amely egykor még a cselekmény tartalmának tűnt, ijesztően megfogyatkozik, és súlytalanná válik. E rostálás következtében jutottak az ifjúsági regények sorsára, mondjuk, Dumas père vagy Jókai Mór művei. Az egyiknek – anélkül, hogy mindez a műfajok közötti értékfokozatot lenne hivatott illusztrálni – a meseterember lelkiismeretlensége és felületessége, a másinak a megdöbbentő alkotói naivság már eleve, ha nem is azonos, de mindenképpen hasonló helyet jelölt ki, és már természetszerűleg siettetett a cselekmény önállóságát.

A folyamat azonban nemegyszer tragikomikus formában még a legnagyobbakat sem kíméli. A sors iróniája legkegyetlenebbül éppen a legnagyobb szatirikussal, Swifttel bánt el. *Gulliverje* – igaz, mesterségesen megszelídített formában és megcsonkított alakban – visszavonhatatlanul a kötelező iskolai olvasmányok sorába szorult. Habár a cselekmény ez esetben valóban csak keret volt, érélyes szerkesztői beavatkozással megszabadult eredeti tartalmától, és alacsonyabb régióban, de fokozott népszerűséggel önálló karriert folytat.

A másik nagy angolnál, Defoe-nál még mesterséges szelídítésre sem volt szükség.

A már fogalomná vált *Robinson Crusoe* jellegénél fogva szükségszerűen sorakozott fel az ifjúsági olvasmányok közé. A „szakmában” otthonosan mozgó Defoe megtett ugyan minden óvóintézkedést ennek elkerülésére: az ötletet és anyagot szolgáltató Alexander Selkirk skót tengerész történetét megváltoztatta, csökkentette regényességét, valószerűbbé tette, mivel Szerb Antal szavaival élve „a valóság sohasem annyira valószerű, mint egy realista regény”.

Csak hogy a realista regény valószerűsége is archaikus alaptónust kapott azóta, eredeti célja és hivatása pedig – amelyet elsődleges defoe-i célnak is tudni be legalábbis enyhe túlzás –, az emberi civilizáció kialakulásának bemutatása, szintén homályossá vált, az érdekes cselekmény árnyékába került.

Az ötvözet tehát Defoe vitathatatlan írói kvalitásai ellenére sem tudott teljes eredménnyel megbirkózni az idővel. Egyetlen eleme döntően dominált a többi felett, ez pedig csak egyetlen eredményre vezethetett. Ezt bizonyítja ellenkező sorsával Defoe másik remekműve is, a *Moll Flanders*, amelynek cselekménye még a *Robinson*énál is változatosabb és érdekesebb, de amelynek egyensúlyát mindvégig tartja találó és sokoldalú társadalomábrázolása.

Igaz, a *Moll Flanders* népszerűségben sohasem vetekedhet *Robinson Crusoe*-val, és a megszelídített *Gulliver kalandjaival*. Márpedig – vizsgálatul az utóbbiaknak – jobb híján ez is valami.

A középút hátránya

*Hegedűs Géza, Szent Szilveszter éjszakája,
Magvető, Budapest, 1963.*

Magyar Szó Kilátó 1964. július 26., 13.

Az élmény feláldozása a szépség kedvéért régi és állandó irodalmi probléma. Még akkor is, ha az élmény történelmi jellegű, sőt az ilyen sokkal inkább megköveteli a biztos és találó kifejezési módot, melyet legtöbbször a régi álmoknak az új álmokkal való kifejezése nyújt. Ez pedig nem annyira a pontos realizálást, mint inkább a régmúlnak az egyéni ihlet által meghatározott stilizációs kifejezését jelenti, mert a régmúlt szolgáltatja ihlet legtöbbször korszerű asszociációs tartalmat is felidéz.

Ilyen szövevényes serkentő mozzanatok hozták létre Hegedűs Géza *Szent Szilveszter éjszakája* című kisregényét is. A kiindulópontot a konkrét alkotási folyamat megindításához – az író bevallása szerint – Strindberg műve szolgáltatta, szerencsére nem felépítési formájával, hanem érdekes, számos írói lehetőség kibontakozására alkalmat nyújtó tartalmával. Már Strindberg is régmúlt eseményt dolgozott fel, amelynek eredeti formája a mai író szemszögéből még sokkal archaikusabbnak tűnik.

Hegedűs Géza azonban, aki különben kiválóan ismeri a történelmi múlt eseményeit, korszerű vonatkozásokat is felfedezett Szilveszter, Ottó és Stefánia históriájával kapcsolatban. A régóta melengetett élményt szinte aktuálissá tette számára a német hatalmi törekvések évszázadról évszázadra felújuló közveszedelme és a világvége eljövételének középkori ízű komikus hisztériája. És végül is megvalósult az író rég óhajtott vágya: saját szavaival mesélte el élményét.

A megformálás sokáig váratott magára, és mégis úgy tűnik, hogy túl korán következett be. Az élmény még túlságosan közel állt az íróhoz, és nem tudta kellő eréllyel és kellő arányban feláldozni a

„szép” érdekében. Az időszerű vonatkozások és az időbeli távolság kényszerítették ugyan a nélkülözhetetlen stilizálásra, de ez a stilizálás a belső intenzitás hiányában annyira kirívó és mesterkélt, hogy csak felemás eredményt hozhatott. A régi álom közelebb került, de nem annyira, hogy elfogadható új álommá váljék.

Az író nem érzi elég meggyőzőnek saját fölényes viszonyulását az általa a részletekig ismert témához: a szépírói megformálás eszközeit, melyek észrevétlenül hivatottak megvilágítani a lényegét, nyílt véleményhangoztatással tetézi. Epizód szereplői kezébe a maga fölösleges szócsöveit adja, mellyel azok szükségszerűen passzív és homályos figurákká válnak, ezzel is megbontva a regény amúgy is vitatható egységét. A középkori jelmezbe bujtatott alakjainak egy része így módon a mai ember gondolatvilágába merészkedik, és innen ontja érveit, és regisztrálja megfigyeléseit, ami még esetleg elfogadható lenne, csakhogy a másik oldalon igazi középkori jellemek mozognak az autentikus környezetben. E kettősség megengedhető a satirikus hangvételű irodalmi műveknél, Hegedűs Géza azonban halálos komolysággal írja könyvét. Egyrészt túlságosan komolyan veszi a történetet, annyira komolyan, hogy regényt ír róla, másrészt azonban nem meri megadni szabad természetes folyamatának kifejlődését.

Az átmesélés így csak az újszerű formakísérlettel mentesül a sablonszerű ismétléstől. A nagy lehetőségeket rejtő történet frappáns körvonalaival novellába kívánczik. (Novellában már meg is írták). A körvonalak ugyanakkor egy egész regényt betöltő érdekes mozzanatokat rejtenek. Hegedűs Géza még az újszerű formamegoldással is csak a középútig merészkedik: kisregényt ír. Ezzel a mérsékelt felduzzasztással visszavonhatatlanul eltűnik a cselekmény novellisztikus frappánssága, a meggyőző epikus alapossághoz viszont nem ad elegendő teret.

Így elsősorban a történelmi váz nyújt az önmagában és jellegében rejlő feszültséggel maradandó, nemcsak egyszerű történelmi, hanem irodalmi értéket is. Az írói kiegészítés csak árnyalatul, sok helyen éppen homályos árnyalatul szolgál. Az író így mindössze csupán a témaválasztás dicséri.

Szórványos kirándulások

Szerb Antal, Szerelem a palackban, Magvető, Budapest, 1963.

Híd 1964/7–8., 890–892.

Finom kirándulások a fővonalról – mondja Kardos László Szerb Antal novelláiról és regényeiről.

E tizennégy novellát, egy esszét és egy regényrészletet, két évtized termékét tartalmazó kötet mennyiségbeli szerénységével valóban kirándulásjelleggel kölcsönöz az irodalomtörténész szépirodalmi munkáinak. A „fővonal” az irodalomtörténetírás: az adatgyűjtés és értékelés csak ritka és rövid kirándulásokat engedélyezett, így a tudományos rendszerezéssel összegyűjt anyag és adathalmaz csak szórványos rekreációkban kapott irodalmi formát, de még így is jelentős szépírói vitalitást sejtet.

Szerb Antal tudományos munkáiban is lefújta a port az irodalomtörténeti aktacsomókról, művei szellemesen mozgalmasakká váltak, néha szinte már az alaposság rovására is. „Kirándulásaiban” mentesült ettől a veszélytől, mellőzhette a józan szigorúságot, és főleg komolyan vehette és komolyan is vette a régmúlt eseményeket és alakokat: Arthus király, Lancelot lovag, Pico herceg elevenedik meg az író tolla alatt, „aki felett nyom nélkül múltak el az épeszű századok”, és aki még lelkesedni tudott a kecses, váratlan, heroikus hülyeségekért, ami valaha Európa volt. Mert az író, aki otthonosan mozog a történelem eszméi és figurái között, a modern korban szemmel láthatóan kissé tanácstalanul botorkál együtt későbbi korszerűbb tárgyú novelláinak szereplőivel és a *Pendragon legenda* hőseivel, Bátty Jánossal: fojtogatja a racionális szabályosság, a hideg kegyetlenség ebben a számára egyoldalú és lapos racionalizmusban; az *Utazás és holdvilág* hőseként tanácstalanul és reménytelenül keresi a kivezető utat.

A „heroikus hülyeségek” iránti lelkesedés azonban nem meddő nosztalgia a visszahozhatatlanul elmúlt után, csakhogy ő a felnőtt,

a XX. század embere szemével is komolyan tudta nézni a gyermekkort, és hiányolta annak valószínűtlenül valóságos színeit. Ily módon azután rövid időre a gyanútlan olvasó szerepében is tetszelegphetett, aki minden kritikai aggály nélkül ugyancsak komolyan veheti a leírt szavakat, az irodalmi hősöket pedig eleven embereknek tekintheti. És végül ő maga is novellákat ír róluk: őszinte komolysággal, de mégiscsak a felnőtt fölényével.

Így lesznek a múltat visszaidéző novellái a naiv olvasó színes képzeletvilágának és a sokoldalúan művelt irodalomtörténész tudományos félkészültségének furcsa keverékei. De a könnyed stílusú író még ezt a furcsaságot is természetessé tudta varázsolni. A misztikus, rikító színű környezet harmóniáját nem bontja meg a sorok között rejlő ironia, a fonákjára fordított póz, a modern szellemes aforizmák, a tudományos utalások, melyek szinte észrevétlenül korszerű életérzést csempésznek a középkori páncélok mögé vagy a népmese és a mitológia világába, hogy azután itt is előttünk álljon az álmokat szenvedélyesen kereső ember, aki mindenkor többre becsüli a forrongó bizonytalanságot a szürke hétköznapiak egyforma kiegyensúlyozottságánál, aki álmainak szárnyalásáért feláldozza a valóság számára alacsonyan fekvő szilárd pontját.

A garabonciás diák (*Ajándok mátkasága*) nyugtalanságtól úzve menekül a polgári megnyugvás elől, Lancelot (*Szerellem a palackban*) visszaköveteli boldogtalan szerelmét, sőt még a kortárs Tom Meclean (*A menthetetlen*) is visszautasítja a gondtalan kényelmes életet biztosító évjáradékot. És mindezt a „szent nyugtalanságért”, a bizonytalanságért, amely azonban még hozhat valamit, az álmo-kért, melyek elérhetetlensége arányosan növekszik a novellák tárgyának időbeli közeledésével, mert megvalósulásukkal szükségszerűen bagatellizálódnak, megszűnnek, kíméletlenül bebizonyítva az álmok beteljesüléséért tett heroikus erőfeszítések hiábavalóságát.

Szerb Antal kiábrándult hősei később már a XX. század jelmezeit viselik, amely túlságosan szűknek bizonyult, és viselői – akik, ha az emberiséget két részre osztanák, az író szerint mindenképpen azok közé kerülnének, akikben az Istennek nincs sok bizalma: tehát en-

tellektüelek – meglehetősen félszegen mozognak. És érzik azt, amit Tamás (*St. Cloudban, egy kerti ünnepélyen*) groteszk szellemességgel vallott meg: „Általában nem vagyok szemes ember, és nem is enyém a világ. Én vagyok az, aki évekig úgy láttam, hogy szegény Osvát Ernőnek szakálla van.” Ők azok, akik az emberiséget a teremtés nagy poéngyilkosának nevezik, és ők azok, akik énjüket a környezethez idomulva, erőszakolt attitűd mögé rejtik, kicsinyes célok eszközévé degradálva még a Nagy Gyermekkort is. „Minden bánatos barátságommal a hegyi-skót kislányhoz csatlakoztam, viharos szubjektivitással bevallottam neki, hogy mennyire imádtam, már mint kis gyermek, a keltákat, a bús ossziáni költeményeket és a félfülű kutyákat, melyek az íreknél a vágy szimbólumai, és hogy tudom, hogy a fej gaelul pen-nek mondatik, amit viszont ő nem tudott.” (*St. Cloudban, egy kerti ünnepélyen*). E szellemes álarc alatt rejlő tragikum éppen a könnyed forma által válik hatványozottan súlyossá. Szerb Antal hősei még így is érthetetlenül, de természetszerűen váltig ragaszkodnak az élethez és a teremtés nagy poéngyilkosságához.

Valójában ebben rejlik a heroizmusuk, melyet az író a szenvedélyes mesélő szertelenségével egyáltalán nem novellaszerű elbeszélésekbe foglalt. A környezetrajz, az atmoszféra túlzott előtérbe helyezése, szinte már a jellemek kidolgozásának a rovására; eltérés a cselekmény egyenes vonalvezetésétől az érdekes részletek kedvéért – mindez ellenkezik a klasszikus novella szabályaival; de Szerb Antal novellái valahogy mégiscsak arányosak maradnak, és úgy tűnik fel, történetei és mesélő stílusa éppen ilyen formát kíván: lazább keretet, amely teret ad a felduzzasztott részleteknek, de amely elejét veszi a mesélő túlzott csapongásainak. Irodalmi miniatűrrei közvetlenségükkel és látszólagos, de szükségszerű szabálytalanságaikkal szabályos, apró remekművekké válnak, habár csekély számuknál fogva korántsem nyújthatnak teljes képet egy írói gyakorlatról.

Ezek a szórványos kirándulások, a „heroikus hülyeségek” ihlette tragikomikus alaptónusú emlékek nagyon emlékeztetnek az éhezve, betegesen csavargó szerencsétlen Csokonai Vitéz Mihály törekenyen finom költeményeire.

Modern állatmesék

*Bálint György, Az állatok dicsérete,
Magyar Helikon, Budapest, 1961.*

Magyar Szó Kilátó 1964. augusztus 9., 13.

„Látod, ez itt Európa – mondja Bálint György az újszülött állatkerti majomnak. – Európa általában vasrácsokból áll. Ha nagy leszel, és jól viseled magad, majd kapsz egy tágasabb ketrecet.

Látod, milyen népszerű vagy? Ezek itt mind emberek, de azért nem kell félned.” – írja tovább *Az állatok dicséretében*, anélkül, hogy a szokásos pozitív vagy negatív végletekbe esne. (Ezópus és La Fontaine meséikben nem akartak valószínű állat-jellemrajzokat adni. Állataik csak különböző emberi tulajdonságok allegóriái.)

Bálint György, mint általában a publicisták, modern állatmeséket ír. Az állatokat nem forgatja ki eredeti mivoltukból. Nem ábrázolja őket sem rosszabbnak, sem jobbnak, mint amilyenek. Igaz, az állatok még így is jóval szimpatikusabbak az embernél, legalábbis az európai embernél, mert az állatok nem ismerik a nagyképűséget, őszinték, és mindig csak saját lényegüket adják. Márpedig ezek a tulajdonságok, melyek az adott korban az emberek között kiveszőfélben vannak, igazán megérdemlik a dicséretet, viselőik pedig kiváló alanyok a párhuzamba állításhoz, és ezzel egyúttal az ellentétek, tehát az emberi tulajdonságok kiemeléséhez.

Az állatok ily módon stilizálatlanul maradnak meg saját tulajdonságaikban, de egy-egy jellegzetes helyzetben azonosságukkal vagy ellentétességükkel így is emberi szituációkat jelképeznek.

A rövid történetek személyes írói élményen alapulnak, és találó írói megformálással szerteágazó asszociációkat keltenek. A kalitkába zárt mókus, a halomra lövöldözött galambok, az állatkert rácsai mögött tomboló oroszláncolykók megszokott, majdhogynem mindennapi jelenség, kellő szemszögből megvilágítva azon-

ban kellemetlen vallomások a harmincas évek Európájának, mint ahogy a postagalambok szökése és az elefánt bosszúja is méltán váltja ki a legőszintébb kárörömet, a pórul járt nagyképű emberekkel szemben.

Bálint azonban nem szorítkozik csupán a számára lesújtó vagy öröndetes események szépírói regisztrálására. Ő publicista elsősorban, tehetséges és szenvedélyes publicista, aki még e meghatározatlan műfajú miniatűrökben sem tudja nélkülözni a nyílt állásfoglalást, amely azonban sajátos módon nem csökkenti írásainak szépírói értékeit: a túlfűtött hangvételi ábrázolásmódba szervesen illeszkedik a gunyoros akasztófahumor, a szenvedélyes öngúny és ítélet.

Olyan időkben él, amikor: „Éppen elég gúnyolnivaló van mindenütt, és a gúnyolódás egyre veszélyesebb foglalkozássá válik. Ha valakinek megvan hozzá az ereje és módja, reggeltől estig törheti a borsot, illetve a paprikát a legkülönbözőbb ormányok alá. Izgalmas dolog ez, mert nagyon érzékenyek ezek az ormányok, és nagyon érzékenyen csapnak le, ha tiszteletlenséget szimatolnak.”

Bálint Györgynek, aki védelmére kelt a megkínzott elefántnak, volt ereje és főként bátorsága borsot törni a legkülönbözőbb ormányok alá. A legreménytelenebb helyzetben is gyűlölte a reménytelen elkeseredést; a felháborodást ismerte csupán, még akkor is, amikor a Lao-ce-i életelvet követő macska egy szép napon elhalálozott, megszűnt, és vele együtt megszűnt az író egy, az események követését teljesen kizáró lapszerkesztőség megalapítására irányuló terveinek egyetlen helyeslője és támasza is. Irigyelte a macskát, aki zavartalanul alkalmazhatta a kínai bölcs filozófiáját, mint ahogy az európai bölényeket is irigyelte, akik védett területet kaptak, míg: „Az európai embernek nincs védett területe. Egyelőre még szabad préda mindenfajta vadászok számára: vidáman és lendületesen irtják ágyúkkal, szerződésekkkel, elméletekkel, intézményekkel, tárgyalásokkal, konfliktusokkal, megegyezésekkel és szónoklatokkal. Ma-holnap már teljesen kivész, ha nem kap idejében védett területet.”

Modern és a maguk nemében aktuális állatmesék, akár csak La Fontaine meséi. Csakhogy kevésbé kedélyesek azoknál, sőt egyál-

talán nem kedélyesek. Az éles szemű publicista bizonyára érezte, hogy ő már nem kapja meg az óhajtott védett területet. Így hát nem maradt más hátra, mint hogy állatmeséiben tollára tűzze a gúnyolnivalókat. És ez is valami. Sőt, ha e műveletről még apró remekművek is születnek, akkor ez nagyon is sok.

Publicisztikai korkép

Gábor Andor, Igen, kollegáim, Szépirodalmi, Budapest, 1964.

Híd 1964/10., 1188–1191.

A publicisztika többnyire csak múltó igényeket elégít ki, tehát nélkülözi a maradandóság kritériumát, ezért szükségszerűen az irodalom mögé szorul. Az ötletek, az ötletes fordulatok csillogása tragikus gyorsasággal veszti el fényét; a formás miniatűröket a tartalom aktualitása élteti, a tartalom pedig maga is legtöbbször csak mulandó érdekesség, melynek gyors publicisztikai rögzítése kizárja az alaposabb írói feldolgozás lehetőségét. Az események, a politikai-társadalmi célok kényszerítik a publicistát a gyors munkára és így sokszor a felületességre is.

Ilyen gyors munka eredményét tartalmazza Gábor Andor kötete is. Csakhogy az ő publicisztikai írásainak nagy része cáfolja az általánosnak látszó szabályt. Nemcsak a tartalom jellege miatt, amely – ha néha csak közvetve is – még mindig őrzi aktualitását és szavatolja a feljegyzés maradandóságát is, hanem a téma megközelítése, a forma megválasztása miatt is.

A publicisták, különösen a magyar irodalomban, legtöbbször írók is, akik a két foglalkozást mindkettő, de főleg a publicisztika rovására művelik. Gábor Andor ugyancsak író is volt a szó legmindennapibb és legirodalmibb értelmében, csakhogy ő bizonyos mértékig publicisztikai munkássága idején is író maradt.

Az időszak különben – 1942-től 1949-ig –, melynek mozzanatairól a könyv megemlékezik, bővelkedik eseményekben: bőséges írói nyersanyagforrás, annyira bőséges, hogy pillanatnyilag lehetetlen megfelelő válogatással és gondos megmunkálással irodalmi formába önteni. Az időszak néhány éve még háborús év, amikor az igazi író általában elveszti hangját: a szörnyűségekkel a maguk frissességében nemigen tud mit kezdeni. Az írók ilyenkor legfeljebb haditudósítók lesznek, mint Steinbeck, esetleg szigorúan elkötelezett publicisták, újságírók, mint Gábor Andor is.

Gábor Andor kétségbeesett felháborodással ontja írásait. A távolból is tisztán látja, hogy hazája menthetetlenül vesztébe rohan. Az elesett magyar katonák leveleinek elemzésével, a fasiszta politika elképesztően ostoba és embertelen sakkhúzásainak bírálatával, a harctéri események való bemutatásával apellál a józan gondolkodásra – néha már túlzott szenvedéllyel is. A szenvedélyes felháborodás, a rettenet elleni tiltakozás maradandóságot biztosít írásainak, melyek néha nem mentesek a hisztérikus, igazságtalan vádaskodástól és az olcsó szólamoktól sem, de amelyek nagy része hozzáértő írói megformálásukkal, találó érvelésükkel, sajtósági stílusukkal értéket jelentenek a magyar publicisztikai irodalomban.

Hiba lenne azonban a publicisztikai írások súlyát bizonyos spontánul alkalmazott irodalmi elemek túltengésével mérni. Gábor Andor tudatosan választotta publicisztikai íásaiban is az írói látásmódot, ugyanakkor azonban a „tisztá” irodalom mellett a mostohább műfaj termékeinek is megadta a kellő tiszteletet. „Igen, kollegáim – írja 1945-ben a kötet sokat idézett címadó írásában –, szabadság, szabadság, de azért ezt mégse szabad. Ha Németország még nem kapitulált, akkor nem szabad azt írni, hogy kapitulált. Még akkor sem, ha egész biztos, hogy kapitulálni fog. Ez a fog az a fog, amely elharapja a szenzáció nyakát. S még akkor sem szabad azt írni, hogy Németország kapitulált (feltéve, hogy nem kapitulált), ha ez az igazán szenzációs hír ötszázezer eladott példányt is jelent (kiemelés: G. N.). A sajtó legyen szabad, ez minden igazi demokrácia szent követelése, de hazudni ne legyen szabad, még akkor se, ha nincs írott törvény rá, ahogy

nem is lehet. ... A citoyen azt különböztette meg a bourgeois-tól, hogy nem csinált a szabadságból üzletet. Mi se csináljunk, kollégáim, még jó üzletet se. Tessék elhinni azt az avas igazságot: az ügynek kell jónak lenni, nem az üzletnek”.

Ez nemcsak a kollegáknak szánt szigorú intelem, hanem saját erkölcsi hitvallása, egyben a publicisztika megbecsülése is. Nyakát törni az erőltetett szenzációnak – ez becületes és maradandó publicisztikai írások létrejöttének előfeltétele. Az érdekes esemény mindenképpen érdekes marad, de nem válik az egyetlen éltető elemmé. Természetesen mindehhez biztos íráskészségre és írói hozzáértésre is szükség van.

Gábor Andor rendelkezett ezzel. A háború utáni időszak szenzációs eseményeket vetett felszínre: elősorjázta a politikai pörök, sikasztások, visszaélések, sőt a reakció újraélése is nagy méreteket öltött. A Szabadság szerkesztője ekkor is hű maradt elveihez, pedig nagyon sokszor kénytelen volt a publicisztika legélénkebb, de egyben legszárazabb formájához nyúlni: a vitairatszerű támadó írásokhoz, melyek az írói bravúrok helyett a logikus és erőteljes érveket követelik meg. Érvei valóban meggyőzőek, de Gábor Andor nem elégszik meg csupán ezzel: szatirikus hangnemével, élénk stílusával teszi élesebbé polémiáit, mindenáron és végérvényesen bizonyít. Jól tudja, hogy az ironikus hangvételű, rövid, pattogó mondatokba szedett, mímelte rezignáció vagy szenvedélyes felháborodás sokszor hatásosabb a statisztikai adatok halmazánál és az igazság hosszadalmas bizonygatásánál. Az éles hangú írások sorában a hitelesség rovására néha helyet kap ugyan az indokolatlan szertelenség és a sok valószínűtlen, felnagyított apróság is, végső fokon azonban írásai meggyőzőek, és magukon viselik egy tapasztalt író keze nyomát.

A gyűjteményben olvasható néhány irodalmi tárgyú kritikája is, amelyek a publicisztikai hajzában maguk is publicisztikai szint kaptak. Ez még nem lenne túlságosan nagy baj, ha egyúttal nem tartának igényt a tárgyilagos értékmérő szerepére is. E kettősség csak felemás eredményt hozhatott, kritikái tehát publicisztikai művei mögött maradnak, és mindössze csak kiegészítik a majd' egy évtizedről alkotott Gábor Andor-i képet.

Különben az egész kötetet éppen ez a hiteles kép jellemzi. Az apró mozaikok nem alkothatnak ugyan szilárd egységet, de a kirívó kortünetek regisztrálása betekintést ad a közelmúlt egy válságos időszakába. A könyvet azonban nemcsak a hiteles korkép, hanem alkotóelemeinek, az egyes írásoknak igényes megformálása is dicséri.

Magyar írók szerb-horvát nyelven

Újvidéki Rádió *Kultúrrevü* 1965. október 5.

A következetes fordítói politika egyúttal külön jellegzetességet is biztosít az immár tíz éve megjelenő folyóiratnak. Éppen ezért most, amikor őrsgváltás történt a Polja szerkesztőségében, elsősorban az említett gyakorlat eredményeiről és további folytatásáról beszélgettünk a két egymást váltó szerkesztővel. Az eredményekkel többnyire elégedettek lehetünk – mondja Mileta Radovanović, a folyóirat eddigi szerkesztője. Az elmúlt években sikerült egy komoly felkészültséggel rendelkező fordító gárdát toborozni és így módon a sokszínűséggel egyidőben megfelelő színvonalat is biztosítani. Így ma már a legigényesebb francia, német, orosz és angol szövegeket is tudjuk szerb-horvát fordításban is közölni. Ezzel párhuzamosan azonban következetesen szorgalmaztuk a szlovén és macedón, valamint a Jugoszláviában élő nemzetiségek, tehát a vajdasági magyar írók műveinek fordítását is. Bányai Jánosnak, Ács Károlynak, Pap Józsefnek, Tolnai Ottónak, Domonkos Istvánnak és másoknak a Polja hasábjain rendszeresen megjelent írásai tanúskodnak erről. De éppen itt szükségünk lenne még több fordítóra, mert különösen a magyar versek szerb-horvát nyelvű tolmácsolásánál még mindig vannak nehézségeink. Talán sikerül ezt is hamarosan kiküszöbölni – folytatja a gondolatmenetet Pera Milosavljević, a Polja napokban kinevezett új főszerkesztője. Ez annál is inkább kívánatos lenne, mert a jövőben szeretnénk szorosabb kapcsolatokat teremteni egyes

magyarországi írókkal is. Néhány írótól, többek között Déry Tibortól is, már a múltban is közöltünk írásokat, de e szórványos fordításokkal nem vagyunk megelégedve. Itt is szeretnénk folyamatosságot biztosítani, hogy a jugoszláv olvasóközönség rendszeresebben olvashassa és jobban megismerje a magyar írók műveit. Természetesen igényes és színvonalas művekre gondolunk.

A „Home des lettres” arcképcsarnoka

Ifjúság 1965. október 21., 10.

Hugo von Hofmannsthallal kezdődik, és Fjodor Mihajlovics Dosztojevszkijel végződik. A kettő között még nagyon sokan elférnek: írók, szobrászok, muzsikuskok és... más jó emberek: Romain Rolland és Makszim Gorkij, Hans Carossa és Richard Strauss, sőt még a sarkkutató Scott kapitány is. Általában mindannyian jó emberek, ami nagy baj, mert az „arcképfestőt” ez a tulajdonságuk érdekli legjobban. Mert hát végső fokon ő is jó ember, és a nagy példakép, Walt Whitman, aki a több évszázados bánkódás után „a múzsákat megtanította örülni”, szintén jó ember volt.

Csak hogy a tanító, betegápoló, olykor nagyszájúan ripacskodó Whitman megteremtette a maga szabadversét, és jó költő volt. Stefan Zweig pedig „home des lettres” – amint egyik barátja jellemezte – művelt ember, aki azonban művész is akart lenni. Ez részben sikerült is neki: a maga idejében a legolvasottabb írók közé tartozott.

De amit a korabeli olvasóközönség még nem érzett (sokszor a kritika sem), az író, a művelt ember tudja: nem sikerült eléggé mélyre hatolnia, hiába igyekezett a szív pinceboltozataiba, gyökérüregbe, szennycsatornáiba világitani, ahol „a szenvedély valódi, baljóslatú bestiái foszforeszkálnak rejtve-titkosan, fantasztikus formákban és görcsösen összefonódva párosodnak és marcangolják egymást”; az eleve tévesen meghatározott útnak sem mert a végéig menni, a mű-

velt ember fölfedezte a történelem nagy pillanatait, de az író nem tudta őket kellőképpen kiaknázni: a pletykaéhséget kielégítette, de még a pletyka előnyeit sem használta ki teljesen.

Nyilvánvaló (ha egyáltalán lehet ilyen megszemélyesítést alkalmazni): a tehetség jóval a műveltség mögött kullog. Ennek azonban nem szabadna megakadályozni abban, hogy jó kritikus, portréfestő legyen. És mégis... A kívülálló még könnyen elvásztja a művelt embert az írótól, számára azonban ez lehetetlen. Végeredményben ez nem is lenne baj, csak hogy a formát olyan szerencsétlenül választja meg, hogy az nagyon sokszor szükségszerűen torzképet eredményez.

Művekről ír: de az író rajong az emberért, ahelyett, hogy a kritikus rajongna (vagy visolyogna) a műalkotásért.

Részben érthető Stefan Zweig álláspontja és módszere. Kortársakról, barátokról van szó, akik többnyire értékes műveket alkottak, de a művek még túlságosan friss keletűek, annyira közel vannak, hogy nagyon nehéz tárgyilagosan írni róluk: a közel álló művek közel álló alkotóiról azonban még nehezebb. Így születnek meg a zweigi jó emberek, szelíd, jóságos, kedves és hasonló kifejezések közé ágyazva.

Mert Zweig nem csak a történelemben, az életben is vadássza a „nagy pillanatok”: ott van, ahol nagy dolgok történnek, azok között, akik nagy dolgokat csinálnak vagy szoktak csinálni. Jobbik esetben megörökíti a műveletet, az alkotásról azonban nagyon keveset szól. Elragadtatásában legtöbbször csak az alkotóig jut, akiről éppen így tudunk meg legkevesebbet.

Tudomásul vesszük ugyan, és el is hisszük, hogy mindennél szebb volt Rilkével Párizsban sétálni, hogy Arthur Schnitzler jóságos és emberséges volt, hogy Romain Rollandnak volt a legtisztább és legjóságosabb szeme, és hogy Émile Verhaerennek is tiszta és jóságos szeme volt..., de éppen ez az, ami legkevésbé érdekel, mert eltakarja a lényegét, a művészt, akit inkább a műveiről mondott véleményen keresztül szeretnénk jobban megismerni.

Sőt maga Stefan Zweig is homályban marad. Esztétikai állásfoglalásáról nagyon keveset tudunk meg.

Megpróbálja igazolni magát: „S ha visszatekintek életemre, aligha mondhatok magaménak értékesebbet, mint hogy emberileg közel állhattam egyikükhöz-másikukhoz, s hódolatomhoz nem egy esetben tartós barátság kapcsolódhatott”. Lebilincselő szerénység, rokonszenves emberi magatartás. De az író, az értékmérő lehetne szerénytelenebb is. Mert a hódoló túlzott szerénységét éppen a hódolatának tárgyai sínnylik meg legjobban. Szürke átlagemberek lesznek, akiktől műveik, ha időben nem is, de térben nagyon messze állnak. A személyes ismerősök elmosódó járkelőkké válnak.

Szerencsére a kortársak nem mind jó barátok. Igaz, Tolsztojon még ez sem segített. Őt naplójegyzetei alapján formálja meg: nem az író, hanem a szakállas prófétát, a külön-földesurat, akivel hiába mondatja: „Folyvást ez a tolakodás! Mert mit is akarnak tőlem: Csak bámészkodni, az életembe lesni! Amit mondok, ott áll az írásaimban, aki tud olvasni, megértheti őket” – ő az első, aki folytatja a bámészkodást.

Nem tolakodó, csak úgy érzi, hogy bizonyítékokat talált tételére: „A politikusokkal, a politikai vezetőkkel és a szenvedélyt prédikáló félrevezetőkkel ellentétben a művésznek, a szellem emberének... az a feladata, hogy közvetítsen, hogy a mérték és a középút hirdetője legyen. Egyik fronton sem szabad harcolnia, hanem egyedül és kizárólag minden szabad gondolkodás egyetlen közös ellensége, a fanatizmus ellen”.

Egy-egy részletében megnyerő állásfoglalás, egészében azonban mégiscsak szűk keret a markáns barátok számára. Műveiket semmiképpen sem tudja beleilleszteni, tehát akaratlanul is megkerüli őket, és a művész helyett az emberrel próbálkozik. Meddő próbálkozás, amely eleve sikertelenségre van ítélve, még ha Zweig mindvégig következetes, akkor is.

A zweigi következetesség mégis eredményes lesz ott, ahol talán nem is sejtí. Ott, ahol a személyes ismeretség, a bizalmas vallo-mások nem könnyítik meg az útját, ahol, hogy az emberig jusson, sűrű verssorokon és hatalmas regényeken kell átküzdenie magát. A képzett literátus itt végre elemében van. Megfeledezik felszínes alapelvéről, hozzáértő virtuozitással keresi a remekmű lényegét,

megcsontosodott sablonok nélkül eleméz: konklúziói helytállóak. Az így megformált arckép hasonlít a modellre, és nélkülöz minden mesterséges szelidséget és jóságot. Így lesz Rimbaud és Joyce portréja a legsikerültebb.

Annál inkább kár, hogy Zweig legtöbbször nem elégszik meg csupán a kritikus, az esszéíró szerepével. A művelt ember többet akart, és még a műveltségét sem tudta írásaiban kellőképpen kamatoztatni.

(Egyesek szerint a homályos „arcképcsarnok” jó adag – talán tudatalatti – önreklámozást is sejtet. Lehet. De ez már túl sok rossz-májúság lenne a jóindulatú pacifista számlájára).

Egy értékelés kísérlete

*Poszler György, Szerb Antal pályakezdése,
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965.*

Híd 1965/12., 1619–1622.

Szerb Antal azok közé az írók közé tartozik, akiknek elismeréssel adózott a későbbi hivatalos irodalomszemlélet, az elismerés azonban többnyire csupán alkalmi megemlékezésekben, művei újabb kiadásainak elő- és utószavaiban merült ki, ami szükségszerűen egy szűkre szabott általános kategóriába sorozta műveit és az írókat is. Míg esszéi, irodalomtörténetei és szépprózája önmagukban is állandó hatóerővé, az irodalmi közvélemény formálójává váltak, az írókat a szakemberek rövid lélegzetű értékelése, a felületes és legtöbbször egyoldalú vizsgálat beskatulyázta a szellem-történészek és a Spengler-tanítványok tarka csoportjába, figyelmen kívül hagyva, esetleg futólag utalva csak az ironikus humanistára, az irodalmi előítéletek szellemes eloszlatójára, a sokoldalúan képzett irodalomtörténészre és a tehetséges íróra, akit lehetetlen a homályosan megkonstruált korlátok közé kényszeríteni.

Ezt a kényelmes és felületes osztályozást igyekszik Poszler György legalább részben jóvátenni, amikor tanulmányában megkísérli a pályája kezdetén álló, állandóan kísérletező író alakját megrajzolni. Aprólékosan kidolgozott, minden előítéllettől mentes írói portrét akar festeni, amelyhez óriási mennyiségű anyagot gyűjtött össze – Szerb Antal naplóját követve, az egykorú okmányoktól kezdve, a fiatal tollforgató könyv- és valóságélményein keresztül, a Minerva folyóirat köré tömörülő tudósgárda munkásságáig felméri minden olyan mozzanatként a jelentőségét, amely pillanatnyi vagy tartós hatással volt az íróra – és a tények és következtetések egymás mellé állításával sikerül is aránylag élesen megkövonyaltatni, plasztikus képet kapnia. A félszeg és nyugtalan piarista diák, a potenciális író, a korán induló Nyugat-munkatárs, a „szektákat kereső” önálló fiatal művész és tudós emberközelségbe kerül, bár, sajnos, a dimenziók csak egyetlen pontról nyertek teljes megvilágítást, és így a portré tagadhatatlanul újszerű, de ezúttal sem mentes az egyoldalúságtól.

Szerb Antal a *Könyvek és ifjúság elégiája* című vázlatos szellemi önéletrajzában irodalmi születésének időpontjául tizenhetedik életévét jelöli meg, Poszler azonban már a korábbi éveknél megkezdí vizsgálatát; a verseiben még Babitsot utánzó tizenhét éves diák is több a kezdetleges vázlatnál, és egy olyan szilárd pontot jelent, ahonnan az eddigi egyenes vonalvezetés még határozottabbá válhatna, annál is inkább, mert ezt követően már kezdenek sorakozni Szerb Antal első csiszoltabb, igényesebb írásai, amelyek végső fokon a leghitelesebb alapul szolgálhatnának arcképének megalkotásához. Tiszta, minden homályosságtól mentes művek ezek, szinte kínálkoznak egy szilárd építmény alapkövéül.

Poszler keze, elődjeihez hasonlóan, mégis itt tétovázik először, hogy azután maga is megfeddett elődjei kitaposott útjára lépjen: elveszi a régi, de még mindig használható leegyszerűsített megállapításokat, és beágyazza a gondosan összegyűjtött, a lényegre meghatározó elemek közé, ami ezután már állandó disszonáns hangként vonul végig tanulmányán.

A tanulmányíró elsősorban világnézeti szempontból vizsgálja Szerb Antal fejlődését, és amíg ez a vizsgálat a külső hatások és szubjektív vallomások felhasználásával emberi, írói, pontosabban irodalomtörténeti alakját próbálja megformálni, módszere nem marasztalható el, hiszen mindent átfogó képet még egy 160 oldalas tanulmánytól sem várhatunk el, de amikor a széppróza irodalmi értékét és helyét ugyancsak kizárólag világnézeti, sokszor belemagyarázott világnézeti alapon határozza meg, az eredmény veszélyesen egyoldalú lesz, amely természetesen visszahatásával nemcsak az eddigi egységet bontja meg, hanem újabb leegyszerűsítésekre is kötelez.

Ilyen következményekkel járt az egyik novella (*A zsarnok*) túlértékelése a többi rovására, aminek megindokolására mesterséges ellentéteket keres; és a *Szerelem a palackban* című elbeszélést és a *Pendragon legendát* a korábbi művek naiv rajongásának cáfolataként említi, holott csak a naivitás szűnt meg, a rajongás pedig éppen tudatosodott, korszerűbb formát és tartalmat nyert, amit a rezignált ironia sem takarhat el.

Poszler György módszerének fogyatékoságai ezek után már egyre gyakrabban felbukkannak az értekező próza elemzésekor is. Hiányzik nála a gyanús hangzó, a szellemtörténészekre emlékeztető intuíció, ami a szellemtörténészektől függetlenül is megvolt Szerb Antalban, és ami nélkül Szerb Antalt, az író nem is lehet teljes egészében felmérni, és talán ezért túlméretezi a portré háttérét. A külső hatásokat a filológus pontosságával kimutatja, de a szintézisre már nem futja erejéből, nem is futhatja, hiszen a *Magyar és A világirodalom történetének* írója olyan szemfényvesztő gyorsasággal növi ki az idegen hatásokat, és kerüli meg, ugorja át saját fejlődésének lépcsőfokait is, hogy a fokoként haladó utólagos vizsgálat állandóan lemarad egy fejhosszal. Vagy még inkább, amikor Szerb Antal műveinek élére helyezi és legmegfelelőbb műfajának tartja a talán történeti esszének nevezhető könyvét, *A királyné nyákláncát*.

Ezeket a megállapításokat az utólagos helyesbítések csak nehezen egyensúlyozzák. Mert amikor egy-egy konkrét mozzanat nem kény-

szeríti a szerencsétlenül megválasztott elemzési módszer alkalmazására, Poszler kiváló kritikái érzékről tesz tanúságot. „A tudományos apparátust szétfeszítő portréfestési szenvedély..., párosulva a stílus egyre könnyebbé váló kecsességével, az esszék mélyén izzó önelemző szubjektivitással, az önmaga dilemmáját feszegető közvetett líraisággal, már a harmincas évek meglepően érett novellistájának és regényírójának, a tudományt a művészethez közelítő, sajátos arculatú alkotójának az előhírnöke” – mondja találóan a fiatal íróról.

Ezek után annál inkább sajnálhatjuk, hogy a részletek vizsgálatakor nem követte a helyesen megfogalmazott általános irányvonalat.

A hatalmas anyagismerettel rendelkező Poszler azonban még így is figyelemre méltó és főleg lelkiismeretes munkát végzett. A nyilvánvaló fogyatékok ellenére is egy valószínű Szerb Antal-portrét festett. És ezzel, hogy ezt sikerült elérnie, mégiscsak törlesztett, mert a szokványos dicséretetek és elmarasztalások után, ha csupán a külső tényezők alapján is, legalább [a] potenciális író, a szinte korlátlan lehetőségek előtt álló tollforgató alakját helyesen rajzolta meg. E furcsa kettősséget tükröző tanulmány Szerb Antaljától elvártuk, hogy azt írja, amit írt, és úgy írjon, ahogyan írt.

Ezen már az sem változtat, hogy Poszler György a már megírt műveket a régi sablonok mérlegén hagyta.

Félelemből származó humor

Thomas Mann műveiben

Új Symposion 1966/16., 9–11.

Nehéz és fölösleges is volna Lukács Györgynek ama megállapítását vitatni, hogy mindig hamis dolog jelentős írók műveit elméleti kijelentéseik alapján értelmezni. Egyik oldalon a szándék kizárólagossága csak a mondathatárokat korlátozza a sokszor homlokegyenest ellenkező elveiket és álláspontokat; hiányzik az alkotási korrektúra, amely szintetizálással megmagyarázná és egy magasabb fokon elfogadhatóvá tenné, vagy a maga módján éppenséggel megcáfolná a merev elméleti hitvallást, amelyet a tiszteletet parancsoló irodalmi háttér ideig-óráig esetleg még éltet is, de azután szinte törvényszerűleg kinövi. A másik oldalon tehát mégis sor kerül a kiegészítésre, csak hogy ekkor már a steril ars poetica szétszórt elemei olyan megszire kerülnek a műalkotástól (Lukács, azt hiszem, nem véletlenül beszél *jelentős* írókról), hogy a közvetlen utalás és értelmezés tényleg hamis, vagy legalábbis merészen egyoldalú eredményhez vezetne.

Bizonyos laza összefüggés a két vágányon futó gyakorlat között azonban mégis fennáll, és ez a kapcsolat érthetően annál szilárdabb, a párhuzam annál szabályosabb, minél műveltebb, filozófiaiilag és esztétikailag képzettebb íróról van szó. Ezt mutatja Thomas Mann példája, akinek valószínűleg a legmagasabb gondolkodási kultúrája volt a korabeli Németországban, és akinek tanulmányai és levelei, ha nem is megbízható értékelési alapul, de helyenként legalább az apró műhelytitkokon is túlmutató magyarázatul szolgálhatnak írói fejlődéséhez, amely éppen az olvasottság és a gondolkozási kultúra kifejlesztette igények és a maga támasztotta követelmények folytán nagyrészt általános jellegű és tipikus is. Persze az elméleti cikkek és levelek nyújtotta magyarázat nem vezethet közvetlenül a kiforrott értékek pontos mérlegeléséhez, de nyíltan felfedi a választott alko-

tási mód legmélyebb indítóókat, melynek igazolása már kizárólag az elkészült művekre vár.

Thomas Mann-nál ez a nyíltan bevallott ösztönös indítóók az írói bizalmatlanság önmagával szemben, a félelem, amelynek tudatos levezetését a humor, a parodisztikus stílus tette lehetővé. „A tudomány által felölelt tényállások világa hatalmasan megnövekedett, és az elméleti felismerés, a tudományok minden ágában, sohasem sejtett mértékben mélyült el. Az emberi felfogóképesség azonban szűk határokhoz volt és lesz is kötve. Így elkerülhetetlen az, hogy egyes kutatók tevékenysége az általános tudomány egy-egy mindig kisebbedő szektorára szorul. Még ennél is rosszabb az ..., hogy az általános tudománynak – amely nélkül az igazi kutató szellemnek szükségképpen meg kell bénulnia – pusztá megértése is a fejlődés haladásával mind nehezebb és nehezebb lesz. Ez olyan helyzet, amelyhez hasonló a *Bibliában* a bábéli torony szimbolikus története.” Albert Einstein, a vitathatatlanul jelentős tudós írta ezt egyik alkalmi méltató cikkében, és amit ő a tudományra vonatkoztat, az, ha nem is azonos formában és azonos mértékben, végső fokon a művészetre is érvényes, és talán minden ágazat közül az irodalomra leginkább. Amíg a kutatót, a tudóst a nehezen áttekinthető bábéli zűrzavar folyton a segédmunkás posztjára akarja kényszeríteni, az író az előtte és körülötte létrejött művek az erőtlen ismétlő, sőt öntudatlan utánzó szerepével fenyegetik. És ezt a veszélyt nemcsak az irodalmi, tehát azonos vércsoportba tartozó művek jelentik. Thomas Mannban éppen a Wagner-problémával vívódva tudatosodik a szégyenérzet idegen mesterek műveivel szemben, amelynek következményét és előzményét – hogy minden művészi gyakorlat személyileg és egyénileg új, és már magában nagyon művészi alkalmazkodás a művészethez általában – ugyancsak Wagnerről szóló tanulmányában fogalmazta meg, Wagnerra és önmagára is vonatkoztatva.

Ez a kétely vagy kishitűség, az átütő sikerek után is visszatérő másnapos hangulat kezdettől fogva kíséri. Első novelláinak méltatását elérzékenyülve fogadja, és lelkendező leveleket ír Richard Dehmelnak, és még évek múltán is bevallja, hogy a *Parsifal* meg-

hallgatása után két hétig egy betűt sem tud leírni, vagy esetleg csak kicsinyben és nagyban halkan szeretne valami hasonlót csinálni. „A mi színjátékunk, kedves mester” – írja 1925-ben Hans Pfitznernek – „szellemtörténetileg már rég lejátszódott, nagyszerű és reprezentatív formában: mi, maiak már csak egyik újságírósan aktuális esete vagyunk a Nietzsche–Wagner-ügynek.” Ezek az önmaguktól kinövő és, úgy látszik, természetyszerű aggályok, az alszerénységet is leszámítva, gondos körütekintést és nagyfokú óvatosságot követelnek az alkotómunkában: valahogy úgy, ahogyan azt az angol Connolly nagyon szellemesen és egy kissé felületesen megfogalmazta: ti., hogy az embernek nem lenne szabad túlságosan „hiúnak” lenni ahhoz, hogy valamit rosszul csináljon, sem túlságosan „gyávának” ahhoz, hogy azt be is vallja. Thomas Mann igyekszik nem túlságosan hiú lenni, de a középszerűségtől való félelmet még a *Doktor Faustus* immár végérvényesen befutott írója is bevallja. És ez a félelem az alkotási folyamat tartama alatt az elméleti képzettség fejlődésével együtt fokozódik, hogy azután a végeredménnyel megszűnjék, és helyet adjon a pillanatnyi indokolt szerénytelenségnek is, a Tolsztoéhoz hasonló kijelentéseknek (fiatalkori művéről, a *Gyermekkor, serdülőkor*ról Tolsztoj magabiztosan állította, hogy „Álszerénység nélkül szólva: olyasmi ez, mint az Iliász”: „Csak tudnám már, mi lesz a *Buddenbrook ház*! Annyira biztosan tudom, hogy vannak benne olyan fejezetek, amilyeneket nem tud akárki megírni ma, és mégis félnem kell, hogy a nyakamon marad” – írja Thomas Mann első nagyobb szabású művéről; jóval tartózkodóbb Tolsztojnál, és éppen ezért nagyságának tudatában is – önbizalmával szemben állandóan ott lappang az összehasonlításból való félelem, a későbbben jöttek lelkiismeretes gyanakvása – óvakodik az egyoldalú megállapításoktól, helyenként tehát mégiscsak egészen megbízható adatokat szolgáltat szépirodalmi munkáihoz. Ez a bizonytalanság vagy félelem okozta immár túlzott tárgyilagosság azután furcsán és mégis szükségszerűen állandó és egyre tudatosabb alkotóeszközzé változtatta a humort, amely egyúttal védőpajzsul is szolgált elsősorban saját kételyei és vádjai ellen.

Kezdeti elméleti tapogatózásaiban még csak a tehetséges műkedvelő büszkeségével idézi *A Buddenbrook ház* egyik méltatásából, hogy lám, „a vonzódás a szatirikushoz és groteszkhez nemhogy nem zavarja, sőt inkább támogatja a nagy epikai formát”, hogy később kategorikusan kijelentse, a stílus terén tulajdonképpen már csak a paródiát ismeri. Igazolást könnyen talál tételéhez: Cervantestől kezdve Joyce-ig sokan szolgálhatnak példaként. Sőt ennek nyomán magát Joyce-hoz közel állónak mondja; és hiába hördülnek fel a legtájékozottabb kritikusok is, akik távolról és felülről nézve nyilvánvalóan tisztábban látják a különbséget kettőjük között, mégis úgy tetszik, hogy az önjellemzésben nagy adag igazság van. Thomas Mann kétségkívül eltúlozta a hasonlatosságot, hiszen az összehasonlítást egy olyan környezet talajáról végezte, amelyben állítólag a humorérzéknek mint életérzésnek a nagyfokú hiánya politikai szempontból már többször is nemzeti tragédiát idézett elő, saját parodisztikus felülemelkedését tehát a kelleténél nagyobb méretűnek látta, és így a formális hasonlatosság: az idő megkettőzése, továbbá a tárgyválasztás, a tematika látszólagos rokonsága kategorikus kijelentésekre adhatott okot, amely talán még az ábrázolásmódot is félremagyarázhatja. Talán. Lukács ezen a ponton a lényeges különbség illusztrálására a Joyce, sőt Hemingway és Gide ábrázolta emberek és sorsok kiúttalanságával szemben Thomas Mann szerint szemmel látható progresszív előremutatásával, kimondottan szocialista perspektíva felvázolásával érvel. Ez, ha más nem, legalább ugyanolyan merész belemagyarázás, mint az írónak a regényeihez kapcsolt esztétikai kerékkötői, és még csak nem is próbálkozik a többoldali vonatkoztatással, megelégszik egyszerűen az esztétikai kategóriák eszmei síkú cáfolatával.

Pedig ha már az összehasonlításnál tartunk, amelyig a többiek-től függetlenül Thomas Mann éppen az összeegyeztetés hátrányos eredményeitől való félelem nyomán jutott, többet kellene időzni az első lényeges, közös vonásnál, az utópia teljes hiányánál, ami persze még korántsem zárja ki az említett perspektívát – amely különben önmagában úgysem elegendő a nagyméretű eltávolodás bizonyí-

tásához –, de föltételez egy tartózkodó és fölényes hozzáállást, és ha ez a fölény nem származhat az enciklopédikus összismeretből, kénytelen a józanul szatirikus ábrázolási módhoz folyamodni: kizárva a naturalizmus minden válfaját, sajátos, egyéni módon mégiscsak közel került Joyce-hoz, olyannyira, hogy nemcsak kinővi, de túl is haladja Joyce-ot. Thomas Mann, amint ezt bevallja egyik levelében, nagyon jól tudja, hogy nem született szatirikusnak és racionalistának, de az évek múlásával egyre inkább apollói írónak érzi magát, és a dionüszoszi elem egyre gusztustalanabbá válik számára, és még az annyira csodált Wagnert is gondolkodás nélkül messze Goethe mögé helyezi, hiszen amint a *Faust* költője, aki ahelyett, hogy ünnepelné még az olyan emelkedett tárgykör nyújtotta elemeket is, mint a homályos és sötét tónusú mitológia, bizalmasodni, játszani merészel vele, és éppen ezzel minden pontját láthatóvá teszi: Thomas Mann *Józsefe* is a humoros-pszeudotudományos alapozás, a jelkép és a létezés ötvözte után afféle mitikus szélhámos lesz. „Végre valami új és szellemileg is különös”, írja lelkesedve, nem is annyira az eredmény, mint inkább az alkotás folyamatát élvezve, a goethei utashoz hasonlóan, aki nem a megérkezés, hanem csupán az utazás miatt utazik.

Ez a tulajdonság – amely szinte már vidékies alaposságra vezethető vissza, és a majdhogynem bosszantóan lassú kibontakozás folytán kizár minden modorosságot – a világfi fölényének hiányát enyhe, de következetes paródiával, tehát a félelmet ellensúlyozó valószínűségi fölénytel pótolja.

Ebbe a kategóriába, nem eléggé pontosan, Thomas Mann a komikumot is belekeveri, szerencsére azonban csak értekező prózájában, és nem követi a számtalan Joyce-utánzó természetesen sikertelen gyakorlatát, hogy a fölény jogán az alacsonyabb rendű komikum torzító eszközeivel ábrázoljon. A félelem tiszteletet és mértéktartást parancsol, torzítás helyett csak a humort, többszólamú, érzelmi hangsúlyú iróniát engedélyez, és megóv a felületességtől.

Thomas Mann ennek tudatában is, végül mégiscsak elkezd értethetetlenül magára licitálni, méghozzá a nagyon érdekes és talán

aktuális kérdés nyomán, hogy „vajon nem úgy tűnik-e, hogy a regény területén ma csak az jöhet számba, ami nem regény többé”. A kérdéssel együtt részben már a felelet is adva van, mégpedig egészen meglepő véglétszerűséggel, és sokkal meglepőbb konkrét példákkal, nevezetesen saját regényeivel, *A varázshegygel*, a *Józseffel* és a *Doktor Faustusszal*, amelyekre semmiképpen sem vonatkozhat ez a kétes értékű újdonságokat sejtető hipotézis, hiszen ez a három írásmű semmi esetre sem a regényíró hagyomány ellenpólusaként jött létre, hanem annak rafinált és lassú aprólékossággal megszabott továbbfejlesztése.

Ezért felesleges is túl sokat időzni ennél az egyetlen súlyosabb elméleti túlkapásnál, amelyet idegen szokásokhoz híven az alkotás korrigál, és a korábbi helyes esztétikai vonalvezetés is semmisnek nyilvánít, egyúttal pedig elvi alapot teremt, ha nem is az egyetlen, de talán legcélravezetőbb, korszerű alkotási módhoz. Thomas Mann szépirodalmi műveinek nincs ugyan szükségük semmiféle utólagos elvont megindoklásra, de ars poeticájának szórványos elemei legalább hasznos irodalomelméleti adalékul szolgálhatnak.

Remekmű, feltételes módban

Déri Tibor, A kiközösítő, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1966.

Új Symposion 1966/18., 19–20.

Déry Tibor történelmi regényt írt. Ambrusról, Milánó püspökéről, a későbbi Szent Ambrusról, akit – miután császári kormányzói minőségben hiába menekült éjszakának idején Ticinum felé jámborul, de követelődzően bégető hívei elől, mert az országút isteni csodatétel folytán ármányosan visszakanyarodott Milánóba, ahol már rikoltozva várta jövőendő lelkipásztort a tévelygésre hajlamos nép – 373. november 24-én, egy vasárnapi napon megkeresztelték, hétfőn ajtónállóvá avatták, kedden lektorrá, szerdán ördögűzővé, csütörtökön minisztránssá, pénteken aldiakónussá, szombaton diakónussá, vasárnap, december elsején pedig a tartományi püspökök gyülekezete előtt az aquileiai püspök egy nyitott bibliát tartva a feje fölé, az Úr Jézus nevében ünnepélyesen felszentelte; Ambrusról, aki ezek után minden vagyont szétosztogatta a szegények között, magának mindössze földbirtokait, városi magánpalotáját és a Comói-tó partján épült villáját tartotta meg; Szent Ambrusról, aki földi életének ötvennyolc évéből és két hónapjából huszonnégy évet s egy hónapot Milánó püspöki trónján töltött, miből, úgymond, félreérthetetlenül kiviláglik, hogy az Úr, magához szólítván, végtelen bölcsességében ezúttal is fölényesen ellenállt a kerek számok általánosítható, mihaszna bűvöletének.

Tehát egy olyan Ambrusról, aki fordulatos, gazdag és tanulságos életet élt, megtett sok mindent, sőt feltehetőleg még ennél is többet. Feltehetőleg... Mert nem lehet azt pontosan tudni, hogy mi mindent is gondolt és cselekedett Ambrus tizenhat évszázaddal ezelőtt, vagy akár egy évtizeddel ezelőtt is. Nagyon keveset tud manapság az író, mondják maguk az írók. Még a jelenről is, a múltból pedig még kevesebbet. Hiszen még az emlékezésnek is van egy bizonyos optimális távlat, amely a szemlélet által felvett részletek nagy hányadát is kise-

lejtezi, ami azt jelenti, hogy az úgynevezett régmúlt sematikus mivoltát még nehezebb valósággá feltámasztani. Marad tehát a múltaknak csak egy egészen kis köre: a legkönnyebben elképzelhető, a legkönnyebben birtokolható rész. Az író, aki manapság már nagyon keveset tud, és egyre inkább szűkülő részműveltségére támaszkodik, ilyen alapról rekonstruálhat csak, ha történelmi regényt akar írni. Persze a rekonstrukció hitelességét meg lehet támogatni alapos történelmi búvárkodással, de az eredmény még így sincs előre szavatolva.

Talán azért választotta Déry a megbízhatóbb utat; őt a jelen érdekli, tehát alig-alig törődik a múlttal, éppen csak szüksége van rá, hogy ide helyezze élmény- vagy gondolatanyagát. Szent Ambrus, kora és környezete kiváló keretet nyújt ehhez. És azután írni kezd. Fontoskodik és komolykodik. Megdönthetetlen érvekkel bebizonyítja az ariánusokat üldöző és a római császárt kiközösítő milánói püspök akcióinak helyességét, mert a fennálló körülmények között szükség van a császárságra és az egyházra, mivel a könnyelmű nép nem tud meglegni uralkodó nélkül, ki fegyelemre szorítja.

„Vonatkozik ez elsősorban a nagy római birodalomra, amely nyugalmas békét biztosít polgárai számára, s elsőnek szorgalmazta az igaz keresztény tanok elterjesztését a pogány földtekén. Ha a nagy római birodalom, isten ments, elpusztulna, az minden szervezett társadalom végét jelentené, azaz a világ végét.” Fellebbezhetetlen biztonsággal, szinte minden archaizálás nélkül mondja ezt Ambrus, Milánó szőke, illetve vörhenyes szakállú, kecses püspöke, akinek feje köré időközben az egyoldalú dogmákból glóriát fon az író.

Déry Tibor és a dogmák? Minden világhódító politikának ilyennek kell lenni; ilyen volt a katolicizmus is – mondaná Babits. Aztán hozzáfűzte: „A művész megérti ennek a szükségét, de a maga részéről mégsem hajlandó igába rakni a fejét.” Mert a tények, tények. És a tényeket Déry is tiszteletben tartja, még ha a jelent múlt időben ragozza is. Hűségesen elmondja Ambrus életének főbb mozzanatait, autentikus háttérrel rajzol, mintha kortársáról emlékezne meg, akit azonban évszázadokkal túlél, és így az apróbb részletekre csak bizonytalanul emlékezik. Helyeslően bólogat Ambrus szavaira,

mintha minden mondatát komolyan venné. Már-már túl komolyan, olyannyira, hogy a dogmák és a frázisok fenntartás nélküli elfogadása és megszövegezése a merev arcú, komolykodó író keze alatt gyilkos paródiává válik.

Déry is az a művész, aki nem rakja igába a fejét. Írói eszközeivel rekonstruálja a tizenhat évszázaddal ezelőtti építményt, de annak pilléreit nevetségessé teszi, s ezzel egyúttal új, sajátos stílust teremt a magyar irodalomban. Parodisztikus történelmi regényt már Déry előtt is írtak. *A kiközösítőt* ebbe a kategóriába sorolják, legtöbbször Thomas Mann könyvei mellé. Csakhogy Déry nem csupán a történelmi nyersanyagot parodizálja – talán azt a legkevésbé –, hanem a nyersanyagba visszavetített jól ismert eszmék századunkban elnyomorított függvényeit is.

„Boldog az a társadalom, mely nem gazdagokból, hanem szegényekből áll, s hol a szegénység, az erény felé vezető lesz uralkodó, nem pedig a gazdagság, a bűn útmutatója. Elégedett, szegény emberek társadalma lesz az, mely az énekesmadarak ártatlanságával táplálja szelíd életét.” Így harsogott egy szép napon Ambrus a szószékről elámult híveinek, és azután, amikor utólag ismét végiggondolta szavait, kirázta a hideg ostoba elhamarkodottsága miatt.

„Mert igaz ugyan” – harsogott Ambrus másnap a szószékről – „igaz ugyan, hogy a föld mindannyiunk közös tápszere kell hogy legyen, s valamennyiünk közös birtoka; de mi sem természetesebb, mint hogy örökölt földbirtokát mindenki jó lélekkel megtarthatja a maga s ivadécai számára... Mert nem mindenfajta szegénység áldásos, mint ahogy nem minden vagyon bűnös. Teher a sok pénz, de hasznos a kevés.”

Ezután Ambrus három napig böjtölt, de nem lehet tudni, hogy az első vagy a második szentbeszédéért tartott-e penitenciát. Mint ahogy azt sem lehet tudni, miért nem felelt a bölcs Ambrus az egyház keblére megtért Augustinusnak, a későbbi Szent Ágostonnak, aki állítólag „amilyen hangosan csak tudott” átkiabált Afrikából Milánóba, hogy: „Így hát csak úgy érhetjük el a boldogságot, ha másoknak fájdalmat szerezünk?”

Szerény és egyre szűkülő részműveltségével nagyon keveset tud manapság az író. Honnan tudhatná pontosan Déry Tibor, mit miért tett Ambrus, Milánó szent püspöke. Mégsem siratja el magát és hivatását. Ha már visszavonhatatlanul megszűnt az a tévhit, hogy az író mindentudó, még mindig megmarad a paródia, amelyet Thomas Mann saját gyakorlata alapján a széppróza szinte már első számú kifejezőeszközének vallott. Valóban, beláthatatlan lehetőségeket rejtő, bonyolult eszköz a paródia. Úgy látszik, bonyolultabb, mint Thomas Mann gondolta. *A kiközösítő* legalábbis ezt látszik bizonyítani. Mert Déry nemcsak a tartalmat, a furcsán rétegeződő tárgykört és az ide fűződő eszméket, hanem a formát is parodizálja. Még az író részműveltségéről keringő lesújtó igazságot is hasznára fordítja.

A tárgyi bizonytalanság határán a feltételes módhoz nyúl. Következtet, latolgat, feltételez. Néha már szándékosan teremt bizonytalanságot. Mert az írói mindentudás korszerű korlátai újabb stílusgazdagító elemek számára. És itt, ezen a ponton haladja túl prózája a hasonló jellegű regények színvonalát. A feltételezés mélyebbé változtatja a cselekményt, homályos, nehezen látható rétegeket fed fel, hangulatot teremt, és az előtérben mozgó alakjai is hihetetlen méretű és számú dimenziót nyernek. A komolykodásnak és a paródiának ebben a sajátságosan bonyolult, de megfelelő pontossággal kidolgozott keverékében minden kirívó szándékosság nélkül helyet kapnak az úgynevezett „pihentető értelmi elemek” is.

A nagy mű és az olvasó kedvéért áldozni kell – állítják egyes esztéták. Helyenként pihentetni kell a szemet; az érzéki elemekhez hozzá kell hangolni az értelmi kitérőket még a pongyolaság vagy a jelentéktelenség árán is. Déry Tibor ezt áldozatok nélkül megoldotta: könyvének gondolati részei kiválaszthatatlan művészi motívummá váltak az egységes anyagban.

Örkény István az eleven gyík árnyékához hasonlítja *A kiközösítőt*. Egy nem létező eleven gyík nem is egy, hanem több árnyékához. Nehéz megfogni az eleven gyíkot, az árnyékát meg szinte lehetetlen. Déry Tibor könyvének évszázadokat átszelő, jelentől ihletett és a múltból állandóan visszatérő számtalan vonatkozásának mindegyikét

is lehetetlen felfedni. Ehhez valószínűleg olyan terjedelmes, aprólékos elemzésre lenne szükség, mint maga a regény. Vagy talán még ez sem lenne elegendő. Remekműveknél általában így szokott ez lenni.

Átlagszinten

A Híd májusi számáról

Újvidéki Rádió 1966. június 14.

Alig egy héttel az áprilisi szám után elhagyta a nyomdát a Híd májusi száma is. Örvendetes ez a gyorsaság, amellyel legalább részben csökken az eltolódott megjelenési határidő, a tartalomra azonban, úgy látszik, nincs a legkedvezőbb hatással [...] A fordítások közül kerülnek ki a legérdekesebb írások, mint például Branko Pejić interjúja Lukács Györggyel, amelynek tartalmasságát az interjúalany megválasztása szinte eleve biztosítja, maga az írásmű azonban az ilyenkor elengedhetetlenül szükséges publicisztikai jegyek nélkül vontatott rögtönzéseként hat.

Az Új Symposion májusi számáról

Újvidéki Rádió 1966. augusztus 2.

A napokban hagyja el a nyomdát az Új Symposion művészeti és kritikai folyóirat legújabb száma. Címoldalán Weöres Sándor verseit közli. Az ismert magyarországi író legújabb költeményei ezek, amelyek az immár elvárt és valóságos színvonalukkal fokoznák bármely irodalmi folyóirat igényességét. A figyelemre méltó verses bevezető után azonban az Új Symposion tartalmának legerőtelje-

sebb részét az értekező próza alkotja. Terjedelem és talán alaposság szempontjából is elsősorban Raffai Ferenc Bródy Sándor prózájáról írt tanulmányát kell megemlíteni.

A Híd július–augusztusi számáról

Újvidéki Rádió *Kultúrrevü* 1966. augusztus 9.

Nem egészen két héttel a júniusi szám után megjelent a Híd július–augusztusi kettős száma is [...] Műfajszempontból külön érdekes még Deák Ferenc *Disputája*. Deák az alkotói integritás védelmében válaszol Tolnai Ottónak Benes József festőről írt korábbi kritikájára. Nehéz lenne eldönteni, hogy melyiküknek van teljesen igaza, annál is inkább, mert mindkét szóban forgó írás csak egy-egy probléma aránylag futólagos latolgatására szorítkozik, de mostanában, amikor már szinte ijesztő a csönd a művészi berkekben, minden vitacikket üdvözlünk kell.

Dosztán András Huzalplasztika című kiállításáról

Újvidéki Rádió 1966. augusztus 27.

Huzalplasztika címmel tegnap este a Forum klubban megnyílt Dosztán András munkás-képzőművész kiállítása. A tárlat címe némi magyarázatot kíván. Fehér alapon fekete vonalak: a grafit vonásokat azonban kovácsolt vas, illetve huzalok helyettesítik.

Az Új Symposion júniusi számáról

Újvidéki Rádió 1966. október 18.

Vallomás és hallgatás. Ez a tárgya az Új Symposion 18. száma első oldalain közölt két tanulmánynak. Az elsőről Bosnyák István, a másodikról Bányai János ír. Bosnyák írása, melynek teljes címe *Vallomás a vallomásról* tulajdonképpen a *Laskói esték* című kötet előszava. [...] Bányai János *A hallgatásról* című tanulmányát egy látszólag értelmetlen kérdés megfajlására alapozza. A kérdés valahogy így hangzana: meddig kompromittálja még az esztétika a művészetet? Részleges magyarázatul talán az a megállapítás szolgál, hogy bármennyire bővítik is az esztétika határterületeit, a művészetek eredményei, persze a legújabbak leginkább, kívül esnek azokon. A kérdés és a válasz között azonban számos további kérdés jelentkezik, és Bányai tanulmányában ezekre keresi a választ.

Az Új Symposion értekező prózai részéhez tartozik még az eléggé gazdag ex libris rovat, amelyet Utsi Csaba, Gerold László, Gion Nándor, Bányai János és Krajcár Imre recenziói képeznek, valamint a Centrifugális sarok, ahol Fehér Kálmán és Utsi Csaba éles hangú írását olvashatjuk az új magyar költészet antológiájáról, amelyből érthetetlenül kimaradtak a jugoszláviai magyar költők művei, illetve a *Hideg napok* című magyar film egyik kritikája kapcsán az állítólagos nemzeti bűnről. Szépprózával ezúttal Varga Zoltán és Gion Nándor jelentkezett, a Műhelyrovatban pedig Zelei Miklós és Joó Ferenc versei, valamint Guelmino Sándor elbeszélése kapott helyet. A képzőművészeti melléklet zömét Kassák Lajos művei képezik.

Az Új Symposion júliusi számáról

Újvidéki Rádió 1966. december 20.

Aktualitás és költészet. Valahogy így határozhatnánk meg az Új Symposion művészeti-kritikai folyóirat most megjelent 19. számának tartalmát. Ha a szigorú „időszerűségi” sorrendet vesszük alapul, első helyen Fehér Kálmán két írását kell említeni. Az első az Olaszországban megjelent jugoszláv költészeti antológia körül ki-robbant és már régóta folyó vitákkal foglalkozik. Mint ismeretes, az antológiából kimaradtak a crnagorai és a Jugoszláviában élő nemzetiségek költőinek versei, és ez utólag számos és sokféle kommentár-ra adott okot. Fehér Kálmán, miután lajstromozza és megválaszolja az ezzel kapcsolatos legproblematisabb cikkeket, felveti a vajdasági magyar irodalom hovatartozásának kérdését is, amelynek lényege, szerinte „nem abban van, hogy örök időkre definiálja hovatartozásának problematikáját, hanem abban, hogy értékeivel önmagát, létezését biztosítsa, hogy a kellő pillanatokban a történelmi helyzetektől függetlenül definiálni tudja önmagát, azt az örökséget, amelynek tartozéka, azt a szituációt, amelyben van, és azokat a távlatokat, amelyek meghatározzák jellegét”. Hasonló elméleti álláspont-ról válaszol másik írásában Vujicsics D. Sztojánnak, aki az Élet és Irodalom című hetilapban eléggé sematikusán írt ugyancsak a hovatartozás problémájáról. [...] Teljes hat oldalt foglalnak el Tolnai Ottó *Gerilla-dalai*. Hosszabb-rövidebb versek ezek, melyeknek igazi költői hozzáértésre valló igényesebb példányai külön is meghatározzák a folyóirat arculatát.

Kettős keret

Sánta Ferenc, Az áruló, Magvető, Budapest, 1966.

Új Symposion 1967/20–21., 26–27.

Vannak úgynevezett keretregények: egy adott esetből kiinduló, azt előrebocsátó, majd azt magyarázó-indokló módszerrel riportszerűen megírt könyvek. A magyar írók az utóbbi években feltűnően gyakran alkalmazzák ezt az oknyomozó módszert, olyan gyakran, hogy néha tünetként is foglalkoznak a beidegződött gyakorlattal. Tóth Dezső már 1963-ban mérsékelten elmarasztaló tanulmányt írt e jelenségről, és már akkor szépszájú író kerülhetett a listájára. Keretregényt írt Sarkadi, Fejes, Galgóczi Erzsébet, Bárány Tamás, Meszterházi Lajos és még elég sokan addig is, és azután is. Többnyire jó regények ezek, és mégis: elmarasztalásra ítéltettek.

Lássuk hát: riportszerűségről beszéltünk, tehát számolni kell a műfaji sajátosságokkal, a különbségekkel. A riportnál a konkrét eset, a választott téma kötelez; a tényeket nem lehet utólag átdolgozni, megmásítani, a művészi megformálás, a szélesebb körű vonatkozások felfejtése elsősorban a témaválasztás szerencséjétől függ. A regénynél lényegesen más a helyzet. A tények itt kevésbé köteleznek, az író képzelőerejére bízta magát, kigondol, *teremt*... Az okfejtés, a szembeállítás már itt sántít egy kicsit, de még így is fokozni lehet. Mert a riportszerű szerkesztés, amellet, hogy ezek szerint erősen korlátozza a művészi alakító, teremtő formálást, esetleg az írói szemlélet bizonytalanságáról is árulkodhat, hiszen becsempész valamit a fátumból, determináltságot hangsúlyoz, egyszóval: az írónak a viszonya a valósághoz az „előrebocsátás” nyomán kérdező. De miért ne lehetne ez a viszony kérdező? A választ már ismerjük régebbi, kategorikusabb formájában, újabban pedig mondhatjuk azt, hogy: „A realizmus csak korlátozott marad akkor, ha egyoldalúan a közösséggel szemben való érzéketlenség, az attól való el-

szigeteltség, a magára hagyatottság válogatottan szomorú eseteire irányul a figyelem, s az lesz a teljesebb realizmus, amelynek révén egyén és közösség egymást kölcsönösen és aktívan alakító erejének tipikus rejtelmek tárulnak fel.” A válasz azonban még ilyen „szelídített” megfogalmazásban is nehezen fogadható el, részben mert a felsorakoztatott írók regényei alapján lehetetlen ilyen merev ellentétet konstruálni, részben pedig, mert a követelmény nyomán a hangsúly ismételt az eszmei beállítottságra tolódik át, és figyelmen kívül hagyja az alkotói folyamatot és módszert, amely eredetileg impulzust adott az elmarasztaló elmefuttatásra.

Mindez persze nem jelentheti a vádak végérvényes cáfolatát, sem az előrebecsítő módszer elméleti igazolását, annál is inkább, mert Tóth Dezső szellemes ellenpróba-javaslat a függőbeszéd-jelleg megszüntetésére, vagyis az előrebecsített rész „levágására”, gyakorlati alkalmazásakor helyenként valóban írói következetlenséget fedezhet fel, ami néha csupán a könnyen elsajátítható divatos forma öncélú alkalmazását sejteti.

A keretregényeknek ezt a vázlatos természetrajzát indokolja Sánta Ferenc *Az áruló* című könyve is. Sánta Ferenc már írt korábban egy kitűnő keretregényfélért, a *Húsz órát*, amelyben mellel a riportszerű elemek merevségét is cáfolta. Most kettős keretet választott. Az egyik történelmi: témáját a huszita harcokból meríti, történelmi regényt ír, ami már önmagában is elég szigorú és tiszteletet parancsoló előrebecsítés lenne, ha az író nem csupán ürügyként választja a régmúlt eseményeit; ürügyként az aktualizálásra, mégpedig nem az események, hanem az eszmék aktualizálására, és ehhez kívánni sem lehet kényelmesebb alkalmat az egykori semleges környezetnél. A második, a divatosabb keret jóval szilárdabb: a halottak megidézett szellemei – a népért küzdő egykori huszita harcos, a császári zsoldos, a semleges életművész Eusebius püspök és a Tábor-hegyi szegény paraszt – az író szobájában gyülekeznek, hogy a régi, jól ismert események rekonstruálásával ideges, türelmetlen vitával bebizonyítsák cselekedetük helyességét, és megtalálják az árulót. Érdekes, különleges gyülekezet ez. Típusok gyülekezete. Hangsú-

lyozott, aktualizált típusok, túlságosan hangsúlyozott és túlságosan aktualizált típusok. Nehéz lesz belőlük embert faragni.

Sánta megkísérli. Méghozzá az előrebecsített keretek között, miközben az önismétléstől sem riad vissza. Újból riporterré lesz, érdektelen szemlélővé, aki provokatív kérdéseivel, ravaszul elejtett mondataival a beszélgetést irányítja. Így tette ezt a másik riportert is a *Húsz órában*, csakhogy az szilárd talajon és tágabb térségben mozgott. Az író most négy fal közé szorul, bölcséleti, eszmei problémák boncolgatására ösztönzi megidézett látogatóit, ami már eleve figyelmeztet a száraz polémia természetellenes erőltettségének veszélyére. Dinamikát kell hát teremteni a négy fal között, megmozgatni a halottak szellemeit, és életet lehelni az eszmékbe, sőt az eseményeket teljes valószínűségükben évszázadokon túlra kell vetíteni. A három feladatot persze nem lehet ilyen mesterséges szigorral különválasztani, mert természetszerűleg együvé tartoznak, és egymás segítő elemei.

Az első lépés mindenesetre sikerült. Az író feléleszti a holtakat, az asztalánál emberek, egymásra acsarkodó dühös emberek borozgatnak, akik a rutinos riportert intésére még a múltba is szívesen visszamennek, hogy újrátsszák szerepüket. Időnként felfrissül hát az összkomfortos lakás megsűrűsödött légköre, a vitapartner a szabadba lépnek, és ott is szembeállnak egymással. Itt azután kiderül, hogy csakugyan túlságosan is hangsúlyozott típusalakok. Szembeállnak egymással, de mögöttük nincs senki, pedig képviselnek valakit, valakiket. A háttér homályban marad, idegen, kevésbé artikulált hangok nem jutnak el az íróasztalig, ami azt jelenti, hogy a harmadik föladat, az eszmék megelevenítése még az ügyesen megválasztott segítőpartnerekkel sem sikerült. Sánta halottai élővé válnak, természetes életet élnek mindaddig, amíg a központi eszmei probléma bölcséleti körvonalazásáig nem jutnak. Ekkor félszegek, vértelenek lesznek, kínos erőlködéssel bizonygatják a maguk igazát, de az újságírói nyelv jól bevált, eléggé felületes kifejezéseit szajkózva, ami nagyon rosszul áll nekik. Egyedül talán csak a vén kéjenc, Eusebius püspök, az életművész van elemében még ebben a furcsa

szituációban is. Fölényes cinizmusa mindenkor kiegyensúlyozottságot szavatol, és gyakorlott tájékozottsággal vesz részt az elvi vitákban is, amikor szimpatikusabb társai szögletessé válnak a hamisan csillogó, sima mondatok között. Sokkal nehezebbek, őszintébbek ők, semhogy meglepődhetnének a korszerű frázisokkal.

Érzi ezt az író is: változtatja a képeket, szabadjára engedi az indulatokat, beszéltetni próbálja embereit saját nyelvükön, akkor is, ha az általánosságokba lendíti őket, időnként azonban felszínre bukkan egy-egy lapos mondat, ami útját állja az olyan szépen indított, felfelé ívelő párbeszédeknek, és kezdődhet minden előről, a biztonságos rövid mondatoknál, amelyek legalább a felfokozott légkört, a dinamikát megőrzik. Igen, erre kétségkívül vigyázni kell, és Sánta ezt valóban mesterien csinálja, még ha az elvont fogalmak követelte elméleti meghatározás viszonylagos nyugodtsága árán is. Pedig embereinek igazi folyamatos szellemi párbaja nem veszélyeztette volna a már megteremtett atmoszférát, csakhogy ez az alkotóeszközök kiváló ismerete mellé az általános központi problémák elmélyültebb elemzését is odakívánja.

A konklúzió természetesen így is megszülethetett. Még csak ellenpróbára sincs szükség, hogy meggyőződjünk a végkövetkeztetés, az állásfoglalás helyességéről. Igaz, ez újabb veszélyekkel jár, mert még inkább kidomborítja alakjainak típus voltát, akik közvetlen színvallásra készítetik megalkotójukat. Az igényesség ijesztően összezsugorodik. De a keretregény írója kilép a keretből, és a kérdőviszonyt is megszünteti. Bebizonyítja, hogy az elmarasztalt, divatos forma ezt is lehetővé teszi. Emellett azonban mást is bizonyít: hogy a helyes megválaszolás semmit sem javít a regény színvonalán, ha nem sikerült a megfelelő kérdésfelvetés, amikor meg esetleg már nem is lenne szükség válaszadásra.

Türelmetlen krónikás

Fejes Endre, Vidám cimborák, Magvető, Budapest, 1966.

Új Symposion 1967/20–21., 27–28.

Talán hét esztendővel ezelőtt Fejes Endre novellaciklust akart írni – így mondja. Már címe is volt: *A vasajton belül*. Sok apró novellából akarta összeállítani, de mindjárt az elsőnél baj történt: hosszúra sikerült. A következőnél csak fokozódott a gond, regénynek igen kicsi lett, novellának terjedelmes.

Egy éjszakán, sok év után, újraolvasta ezeket a novellákat. Nem egy mondatnál fölszisszent, de nem avatkozott közbe – így mondja. Maradjon minden úgy, ahogy van.

Valamikor régen egy szellemes esztéta elbeszélést írt három költőről. Az egyik közülük – afféle régi vágású ír úriember – nagyon türelmetlenül gyártotta verseit, nem tudta újraolvasni őket, undorodott a kéziratoktól, mint az eloltott cigarettavégektől. Később aztán Nobel-díjat kapott. Csak elbeszéléshős volt a türelmetlen ír költő, és sajnos még a türelmetlen ír költők is főleg csak elbeszélésekben kapnak Nobel-díjat. A kisebb-nagyobb irodalmi díjak, úgy látszik, egyre inkább a türelmesebb írókra várnak, akik nem visolyognak a kialudt cigarettavégektől és a fésületlen kéziratoktól.

Jól tudja ezt bizonyára Fejes Endre is, hiszen felszisszent a novellák újraolvasásakor, de mégsem bántotta őket, csupán az egyik szereplő nevét változtatta meg. Pedig a most megjelent novellák *A hazudós* kötet után íródtak. Az első kötetnél még türelmesebb volt az író, és jó novellákat írt. Takarékosan bánt a cselekményidővel, gondosan válogatta a színeket, a mondatokat, és megvalósította a műfaj és a téma követelte viszonylagos statikusságot. A *Vidám cimborák* színei nyersebbek, a mondatok túl nagy időszakot hidalnak át, és korlátolt számukkal nem eléggé súlyosak ahhoz, hogy mindenkor megindokolják az egyébként odakívánczó történeteket. Természetesen hiba lenne

mindezt csupán írói felületességnek tulajdonítani. Fejes sorai tudatos hangulatkeltő, légkörmeghatározó eszközként kerülnek egymás alá, tehát egy sajátos stílus hordozói. Stílusát mintha csak a közlés legelemibb követelményei tartanák fenn, szavai és mondatai mégsem válnak személytelen transzmisszióvá: külön-külön szinte hangsúlyozottan részt kérnek a megterhelésből, néha már többet is, mint amennyit elbírnak, így azután csupasz magukra hagyottságukban nehezen viselik el a krónikaszerű gyors cselekménypergetést. Mert krónikát ír Fejes Endre, pontosabban, krónikát kezd írni, de novellái valahogy elakadnak félúton, és bár jelzik a *Rozsdatemető* születését, nem lesz belőlük *Rozsdatemető*, már csak azért sem, mert „regénynek túl kicsik...”

Talán regényvázlatok lehetnének. Az *Etűd I.* és az *Etűd II.* állítólag ilyen pretenzióval íródott, azaz a készülő regény egy motívumát variálja. Ezek az írások érdekes, különleges és merész regényt sejtetnek. És még novellának is legjobbak: egy elképzelt terjedelmes szöveg kiemelt részeként higgadtabb megállapodottsággal íródtak, egy-egy szituáció felvázolásához több idő és hely jutott; elvesznek hát a csiszolatlan rögtönzés árulkodó jegyei, ugyanakkor a múltra és a jövőre vonatkozó rövid és alig észrevehető utalások következményessé és megokolttá teszik az idő és a tér esetleges nagyobb ugrásait, megteremtik a részek közötti összefüggéseket.

A többi: ceruzavázlat. Az egyiknek a címe is ez. Szabadon és szabatosan megírt gyári riport, irodalmi igénnyel: szüksézáú környezetráaj, interjúk. Nyersanyag. Fejes az ilyen nyersanyagból kitűnő szépprózáú tud írni, most azonban nem volt türelme. Sem a gyári riportból, sem többi írásából nem született igazi novella. Ceruzavázlatok, félbemaradt krónikák, kissé publicisztikai szaggatottsággal, de a régi krónikák már-már archaikus komolysággal. Nehéz volna megállapítani, hogy naivitás, bátorság vagy mérhetetlen önbizalom-e ez, most, amikor az írók egyre bizonytalanabbul válogatnak anyagban és formában, és amikor, úgy látszik, a fölényt sugalmazó paródia és a ravaszul elcsöppentett humoros elemek nélkülözhetetlen felelősségelhárító eszközök lettek. Fejest nyilvánvalóan nem kínozza a professzionális bizonytalanság: harsogóan őszinte, otthonosan mozog a

megrájzolt környezetben, halálos komolysággal rója a sorokat. Mert amilyen türelmetlenségre vall a kidolgozás, olyan megfontolt körütekintést jelez a téma- és környezetválasztás. Az író itt még nem kockáztat: emberei esztergályosok, gépkocsivezetők, hontalan csavargók, akik finom pózok nélkül élnek, tömondatokban gondolkoznak, és még szép, sokszor átfestett álmaikról is sokat sejtető, de homályos szemérmességgel vallanak. Ezt követelik az őket környező tárgyak, az olajosan forgó gépek, a rideg kőfalak, az erőltetetten hangos kiskocsmák. Fejes érzi, tudja ezt, és meggyőződése, hogy emberei élnek, lélegeznek, csálnak és szeretkeznek Párizs vagy Pest utcáin vagy házaiban, és meggyőződése, hogy mindez nagyon fontos, nemcsak lélegző hősei, hanem az olvasó és az író szempontjából is. Köntörfalazás nélkül kimondja, hiszen számára ez annyira természetes, hogy néha még írói tárgyilagosságát, cinizmusát is hajlandó feláldozni.

Elismerésre méltó kísérlet ez, származzék akár naivitásból, akár bátorságból. És kissé még vigasztaló is. Vigasztaló, hogy van író, aki esetenként még hisz valamelyest az írói mindentudásban és csallhatatlanságban, sőt néha már majdnem bizonyítani is tudja. Persze manapság ezt nehéz, szinte lehetetlen bizonyítani, időközben Fejes Endre is belátta. De hát a *Vidám cimborák* novellái hét évvel ezelőtt készültek. Igaz, később még egyszer átnézte őket a szerző, de amint a rövid előszóban mentegetőzve mondja, csupán felszisszent egyik-másik mondatnál, átírni azonban már nem volt türelme. Pedig nem is annyira a meglevő mondatokkal van baj. Azok még a riporter felületesség nyomaival is többé-kevésbé szilárdak, stílusőrzők, helytállnak önmagukért. De csak önmagukért: hiányzanak közülük a semlegesebb áttételes részek, amelyek mintegy igénytelenebb pihenőként feloldanak a darabosságot, megszüntetnék a bosszantó zökkenőket, összekötő tartalmat adnának a feltörő gazdag asszociációknak, amelyek vibráló háttérként ugyancsak lényeges stíluselemei Fejes prózájának. Lehet, hogy ez forma- vagy keretváltoztatást igényelt volna, de akkor legalább megőrzi a műfaj tisztaságát is. A krónikás pedig valószínűleg erőteljesebben bizonyíthatta volna az írástudók alaposan kétségbevont csallhatatlanságát. Így azonban csupán a szimpatikus naiv vagy önhitt kockázatvállalás marad.

Fél évtizedes irodalmi mozgalom, avagy korszaknyitó-e a Symposion

Újvidéki Rádió *Időszerű témák* 1967. március 20.

Létezik itt nálunk Vajdaságban egy Új Symposion című magyar nyelvű művészeti-kritikai folyóirat. Kiadja a noviszádi Ifjúsági Tribün, megjelenik minden hónap 15-én, 1500 példányban. Igen, tudjuk, hogy ez igazán nem nagy példányszám, de hát alighanem ennyi a jugoszláv átlag is, ami azt bizonyítja, hogy nálunk még mindig nem eléggé aktuális tényező az irodalom, tehát még sokáig aktuális lesz írni róla. A Symposionról is. Már azért is, mert ez állítólag nem csupán folyóiratot, hanem irodalmi mozgalmat jelent, mozgalmat, amelyet egy csoport fiatal indított meg, kezdetben csak szerény újságmellékletre szorítkozva. A mellékletből két évvel ezelőtt folyóirat lett, egyesek szerint komoly, irodalmi szempontból számottevő folyóirat, ami még inkább hirdeti a mozgalom újszerű, korszaknyitó jellegét. Persze az efféle megállapítások mindig vitathatók, cáfolhatók. Próbáljuk meg hát a kérdést egy rövid, többszólamú elemzéssel megvilágítani. [...] Az első könyvkritikát még nagyon sok követte, és a kínai fal, meg a darázsfaszkek... hát lehet, hogy ez is természetes, sőt indokolt reakció volt. Ilyen vesszőket címeztek akkoriban a Symposion fiataljainak: „A személyi kultusznál falánkabb rejtélyek uszítják tette a romboló, ügető hordát a veszett literatura ügyében”. [...] Az elvi-esztétikai vilongásoknak azonban jelentkezett egy veszélyesebb területe is, amit politikai színezetűnek nevezhetnénk. Megnyilvánulásai nemegyszer nehéz helyzetbe hozták a még nagyon is új Symposiont.

A Vándorbot című irodalmi és kritikai folyóirat harmadik számáról

Az Újvidéki Rádió ifjúsági műsora 1967. március 25.

Új köntösben jelent meg a Vándorbot című irodalmi és kritikai folyóirat harmadik száma. Nyomdában készült és vajdasági jelleget kapott – hirdeti az olvasót köszöntő előszó, mi pedig sietve üdvözljük a – legalábbis külalakjában – nagykorúsodó folyóiratot [...] Teret biztosítani a fiataloknak: kétségkívül becsületes és elfogadható kezdeményezés ez, szerkesztési koncepciónak azonban nagyon is önképzőköri színezetű és ijesztően kevés mindaddig, amíg nem jelentkeznek szigorúbb esztétikai igények. Úgy tűnik, hogy hiányzik az a legalább hozzávetőleges szilárd elméleti-esztétikai álláspont, amely a beérkezett kéziratokat következetesen szelektálná, és megválogatná az értékeket. Ékes bizonyítéka ennek a Tóth Ferenc egészen gyenge verseskötetéről írt még gyöngébb magasztaló recenzió, és ezt bizonyítja közvetve a harmadik szám utánérzést sugalló, át-fésületlen szépirodalmi és többnyire kezdetleges képzőművészeti anyaga is. Jó-jó, tudjuk mi, hogy ez csak a kezdet, és azt is nagyon jól tudjuk, hogy sokkal könnyebb bírálni, mint elkészíteni egy folyóiratot. Mégis úgy érezzük, megbocsáthatatlan mulasztás lett volna szemet hunyni az esztétikai felkészületlenség kirívó jegyei felett. Mindezek a megjegyzések csupán használhatnak a folyóiratnak. Azoknak pedig, akik anyagilag lehetővé tették a Vándorbot megjelenését, csak ennyit: az elmarasztalások ellenére is meggyőződésünk, hogy nem investáltak rosszul.

A jugoszláviai magyar líra helyzete az egyetemes magyar irodalomban

Újvidéki Rádió *Kultúrrevü* 1967. április 4.

Február–márciusi kettős számot jelentetett meg a Híd szerkesztősége, és a kettős számban ismét felmelegítette a *Mai magyar költők antológiájával* kapcsolatos disputát. [...] E. Fehér Pálnak az Élet és Irodalom című budapesti irodalmi hetilapban közölt válasza [...] szinte egyetlen fél mondatra szorítkozik csupán, miszerint a jugoszláviai magyar líra még nem produkált olyan életműveket, amelyek az egyetemes magyar líra egészéhez mérhetőek lennének – indokolt hát az antológiából való kizárása. Ravasz általánosságában nehezen cáfolható megállapítás ez, de alapos tényismerettel könnyen meg lehet dönteni. Ilyen alapról íródott Torma Dénes [Major Nándor] ellenválasza, amely türelmetlenül leszámol E. Fehér Pál nézeteivel, és a talán szükséges alaposabb elemzés nélkül is bizonyítani tudja egyes magyarországi irodalomtörténészek és kritikusok szakszerűtlen, irodalompolitikai viszolygását a vajdasági irodalom értékeivel szemben. A Híd azzal, hogy teret adott ezeknek a lényegbevágó kérdéseknek a megvitatásához, egyre folyóiratszerűbb mozgékonyaságról tesz tanúságot, és ezt mutatja még inkább a Szemle és részben a Figyelő rovat, valamint Hornyik Miklós *Utak és útvesztők* című recenzió-, illetve esszéssorozata.

B. Vámos Vera *Karl Jaspers filozófiája* című monográfiájáról és az Új Symposion friss számáról

Újvidéki Rádió 1967. április 11.

B. Vámos Vera tanulmánya – bevallása szerint – abból az elgondolásból született, hogy a vallásos ideológiai és a burzsoá nézetek elleni filozófiai harcot segítheti olyan kritikai igényű ismertetés, amelynek tárgya egy vallásos egzisztencialista rendszer. A szándék mindenképpen elfogadható és megokolt, hiszen éppen a bázeli filozófus az, aki szerint a marxizmus mint hit olyan elgondolásokat tartalmaz, amelyek nem élnek eleve az emberekben, és ezért erőszakkal akarnak érvényesülni. Jaspers tehát eszméi alapot akar adni a marxizmus lekicsinyléséhez. A kismonográfia szerzője az idevágó ingatag érveket erőteljes ellenérvekkel igyekszik ellensúlyozni, hogy végül leszögezze: Jaspers egyáltalán nem mély és eredeti gondolkodó. A megállapításban van egy jó adag igazság, amit a tanulmány részben igazol is, Jaspers azonban mégiscsak nagyobb formátumú és sokoldalúbb bölcsele ahhoz, hogy az alig 100 oldalas könyvben végérvényesen diszkvalifikálni lehetne.

Sinkó Ervin fényképe, egy Sinkó-idézet: ezt láthatjuk a Symposion legújabb számának a címlapján, és itt van, szükséztlenül bár, egy három pontba foglalt közlemény. A fénykép nyilvánvalóan afféle alkalmi tisztelgés az elhunyt író emlékének, a közlemény azonban már sokkal több ennél. Az első pont közli, hogy a szerkesztőség hamarosan emlékszámot ad ki, ami még mindig nem lépi át a szokványosság határait, annál inkább a második pont, amely szerint az Új Symposion ez év októberétől 1968 szeptemberéig a Sinkó Ervin munkaév jegyében fog megjelenni. Az igazi, a nagy író szelleméhez méltó tiszteletadás valójában csak ekkor kezdődik, és az így motivált, egyéves munkásság valószínűleg azzal, hogy igazolja az eredeti kezdeményezést, jelentős értékeket is felmutat. [...] A folyóirat

közli Bori Imre *A magyar avantgard történetéből* című tanulmányának második részét. A magyar futuristákkal foglalkozik, kezdve Szabó Dezső elméleti cikkeivel, ahol először dereng fel annak a lehetősége, hogy a magyar irodalomban is elképzelhető lenne a futurista jellegű költészet, amit Kassák és követői be is bizonyítottak.

Szegényes, helyenként érdekes tartalom

A Híd májusi számáról

Újvidéki Rádió *Kultúrrevü* 1967. május 30.

Alig egy héttel az áprilisi szám után megjelent a Híd májusi száma is. A terjedelme meglehetősen szerény, néhány közölt írás azonban érdekességével és aktualitásával részben ellensúlyozza ezt a mennyiségi fogyatékoságot. Az időszerűség szempontjától első helyen egy dokumentumot, a Hungarológiai Intézet megalakítását szorgalmazó indítványt kell említeni. A noviszádi Bölcsészkar Magyar Tanácskének keretében megalakított munkacsoport az indítványban hangsúlyozza, hogy a Hungarológiai Intézet megalakítását elsősorban a társadalmi élet által felvetett és sürgős megoldásra váró problémák, valamint a tudományos kutatástól mindeddig érintetlenül hagyott kérdések teszik indokolttá. Számos gyakorlati ok is felsorolható, így többek között az, hogy a jugoszláviai magyarság egyenjogú részvétele az öngazgatásban s a Vajdaság népeinek egyenjogú nyelvhasználatára föltétlenül megköveteli, hogy a fejlődésben lemaradt, kiműveletlen, a hivatali és a közéletből egészen a legutóbbi évekig kieső, elhanyagolt magyar köznyelvet intézeti szinten fejlesszük ki, terminológiai, nyelvhelyességi problémáit tudományos módszerekkel tanulmányozzuk és oldjuk meg. Persze a megalakítandó intézet a nyelvi, irodalmi és művelődéstörténeti osztállyal sokkal szélesebb területet ölelne fel, aminek szükségességéhez nem

férhet kétség, és ugyancsak indokolt volt az indítvány közlése, az olvasóközönséggel való megismertetése is. A másik, szűkebb környezetünket érzékenyen érintő kérdéssel, a vajdasági magyar irodalom helyzetével és szerepével Major Nándor foglalkozik a Hídban. A régi antológia-viták kapcsán bírálja azt a munkamegosztás-elméletet, miszerint, mondjuk, a jugoszláviai magyarságnak, kultúrájának, irodalmának az az elsődleges feladata, hogy Híd legyen a délszláv és a magyar nemzetek között, melyen aztán ezek a nemzetek nagy megértésben menetelnének majd ide-oda. Holott nyilvánvaló, hogy a nemzet részei nemcsak regionális kultúrák hordozói, hanem az egésznek is letéteményesei, és fordítva, a nemzet egyetlen része sem képzelheti magáról, hogy az ő műve teszi az egészet, a többi pedig csupán járulékosan függ rajta. Az ötödik szám erőteljes értekező-prózai részéhez tartozik még Herman István és Major Nándor értékelése, részben pedig polémiaja Lukács György fiatalkori művéről, a *Történelem és osztálytudatról*, valamint Bori Imre *Sinkó Ervin, a szépíró* című írása. Versekkel Gál László, Gulyás József és Horgas Béla, prózával Mándi Iván, Brasnyó István és Dobos László jelentkezett. A szépirodalmi rész azonban már valamivel halványabb, és mintha a válogatás esetlegességét tükrözné, amit a kezdetben említett néhány érdekes írásmű mégsem tud teljességgel ellensúlyozni.

Nacionalizmusról felnőtteknek

Az Új Symposion 24–25. számáról

Újvidéki Rádió 1967. július 4.

Érdekes és sok szempontból figyelemre méltó témacsoportosításokkal jelent meg az Új Symposion művészeti-kritikai folyóirat 24–25. kettős száma. E sokoldalú, egységesített témafeldolgozások közül, ha terjedelemben nem is, jelentőségben mindenképpen a nemzeti-ségi problémák merész taglalását kell említeni. Az ürügyet, mint annyi más lapnak annyi más cikkéhez, ismételten az úgynevezett Rehák-ügy szolgáltatta. Bosnyák István és Utasi Csaba ír a jelenségről, de nem maradnak csupán a jelenség egyedi vizsgálatánál, hanem megpróbálják felkutatni annak általánosabb érvényű, mindenkor kimutatható társadalmi összetevőit is. Sőt a folyóirat, hogy még inkább szélesebb és szilárdabb alapot nyújtson ehhez a nagyon is indokoltan megindított vitához, közli a Jugoszláv Kommunista Szövetség Központi Vezetősége végrehajtó bizottságának határozatait a nemzeti kisebbségek kérdéseiről. A három írásmű így egymás mellett érdekes párhuzamot vázol fel. A határozatok az egyik oldalon félreérthetetlenül kimondják, hogy hazánkban a nemzetiségeket valamennyi jugoszláv néppel teljesen egyenjogú tényezőnek tekintjük, ugyanakkor a Rehák-ügy filmszerűen lepergetett eseményei Utasi Csaba lelkiismeretes pontossággal összeállított írásában éppen az említett elvekkel szembeni, esetenként kirívó közömbösségeket illusztrálják, sőt egy ilyen, szinte már rosszindulatú közömbösségnek gyanúsán energikus védelmezésére mutat rá. Ennek az összehasonlító elemzésnek folytatását képezi Bosnyák István írása, amely a nemzeti mítosz vizsgálatával és – a „magunk háza táján” jelszóval – a helyes egyéni aktív magatartással foglalkozik. A folyóirat legújabb számát egyébként terjedelmében egy másik problémacsoport: a szex és a pornográfia kérdése határozza meg. Ezzel a

témakörrel foglalkozik Várady Tibor, Bálint István, Márton László, Dejan Đurković, Fehér Kálmán és Vicsek Károly tanulmánya, illetve esszéje, valamint Weöres Sándor, Radnóti Miklós, József Attila és Ladik Katalin verse. Szépprózával Brasnyó István és Gion Nándor, irodalmi vonatkozású értekező prózával pedig Bori Imre, Bányai János, Bosnyák István, Raffai Ferenc és Utasi Csaba jelentkezett.

Gondosan válogatott gyűjtemény

A Híd hatodik számáról

Újvidéki Rádió *Kultúrrevü* 1967. augusztus 1.

A napokban megjelent a Híd hatodik száma: választékos, érdekes írásgyűjteménnyel, melynek egy-egy példánya éppenséggel különlegesnek tűnik. Ez elsősorban Weöres Sándor versciklusára vonatkozik, amelyhez – gunyorosan – egyszerű jegyzetet csatolt, miszerint ezek a költemények „Egy ifjú magyar hölgy verses játszadozásai a XIX. század kezdetén”.

Túlméretezett tisztelet

Gobby Fehér Gyula, Kenyér, Forum – Symposium könyvek, 1966.

Új Symposium 1967/26–27., 31–32.

Nagyon üdvös dolog az, ha a fiatal író őszintén tisztel néhány kevésbé fiatal, elismerten jó író, és az is üdvös dolog, ha tanulni is akar tőlük, sőt még az sem baj, ha néha kissé hasonlítani is alkar az elismerten jó íróhoz, legyen az Franz Kafka, Heinrich Böll vagy bárki más. Gobby Fehér Gyula megírta *Kenyér* című könyvét, amelyből mindenképpen kiderül, hogy őszintén tiszteli Kafkát – valószínűleg Heinrich Böllt is –, igyekszik tanulni tőle, és kissé hasonlítani is hozzá. A hasonlóságot szépen ki lehet mutatni, amint azt egy-két műbíráló különösebb nehézség nélkül meg is tette, és természetes, hogy az ilyen mérlegelésnél mindig Gobby az, aki könnyűnek találta, amit ítéletként kénytelen vagyok magam is elfogadni, bár állítom, hogy Gobby mégsem olyan könnyű, ahogyan ez a hátrányos összehasonlításból kitűnik, és továbbra is állítom, most már némi fenntartással ugyan, hogy üdvös dolog az elismert írók iránti őszinte tisztelet.

Mert a kezdő fiatal író, mondjuk, igen-igen tiszteli Kafkát, ismeri műveit, és elhatározza, hogy egy novelláskötet után legalább olyan jó könyvet fog írni, mint, mondjuk, *A per*. A könyv elkészül, nem egészen úgy sikerült, ahogyan azt a kezdő fiatal író tervezte, felfedezhető jó néhány bosszantó fogyatékoság, a szerzőt azonban most már nem merném olyan határozottan *kezdő* írónak nevezni. Nehéz feladatra vállalkozott, és ha nem is valósította meg maradéktalanul, néhány alkotói vonást nagyon jól elsajátított a szinte reménytelennek látszó erőlködés közben: megtanult szigorú lenni önmagához, és igényességet tanult.

Az igényességet nem lehet elvitatni a *Kenyértől*. Egymásba folyó, alaposan átgondolt mondatokból áll a könyv, az összeválogatott szavak a helyükön vannak, és ha a válogatás nem is mindenkor a

legszerencsésebb, Gobby prózájáról végképp lekoptak a kezdői mutálás árulkodó jelei. Egyszeri, gyors végigolvasás után (a könyvet egy lélegzetre el is lehet olvasni, részben mert olvasmányos, részben pedig alig több mint százoldalas), a szokványos terminológiával megállapíthatjuk, hogy az író elsajátította az alapvető követelményeket, ami tekintettel a szakma nehézségére, nem is olyan jelentéktelen teljesítmény. Ez persze afféle, nem sokra kötelező, szimpla dicséret is lehetne, csak hogy a szigorúan vett szakmai fogások alkalmazásakor egy lényeges mozzanat, ami nemcsak igényességre, hanem merészségre is utal. Gobby Fehér Gyula ugyanis megpróbál módor nélkül írni.

Mindig csodáltam azt a nagyon kevés modormentes író, akik megfigyelésének objektív értékét nem duzzasztja megdöbbenően nagyra, de nem is homályosítja el a forma misztikuma, és egy adag rosszhiszeműséggel e negatív kvalitás mögött stílusfogyatékoságot szerettem volna felfedezni, ami esetleg bebizonyítaná a művészről – akit egy régi szellemes kritikus a legkiválóbbak közé helyez –, hogy csupán ügyes kezű mesterember. Többnyire meddő kísérletezések ezek, bár Gobby szövege esetleg táplálhatna ilyen rosszhiszeműséget, csak hogy az ő – remélhetőleg tudatos – próbálkozása nem sikerül teljesen, tehát nem is lehetünk kizárólagosak a gyanúsításkor. Kár. Mert a szándék kétségtől helyénvaló: a sajátosan szubjektív hangú írók legkonkrétabb, legmindennapi mondánivalóját a mindent egységesítő forma ereje az elvonatkoztatathatóság értékével bővíti, Gobbynál azonban eleve adva vannak az elvonatkoztatott, steril fogalmak, amelyeket egy különleges, bizarr cselekményhez akar kötni, és ez a művelet, az egységesítés, higgadt szenvtelenséget, modormentességet követel. Jó jel, hogy az író megérezte ezt, még akkor is, ha csak részben sikerült megvalósítania.

Ez már az egyszeri gyors végigolvasáskor is felsejlik, valami hiányosság mutatkozik, amit az utólagos ellenőrzés határozottan bizonyít is. A modorosság, amely helyenként vészesen emlékeztet az enyhén egyénieskedő újságírói rutinmunkára, nem vesz el nyomtalanul, és ha már így van, szükségszerűen megnövekednek a stí-

luskövetelmények. Rendben van, tudjuk, hogy a milió megkívánja a jellegtelen szavak, mondatok monoton pergetését, de ezt többféleképpen lehet csinálni, például fölényesen, elegánsan vagy nehézkesen. Gobby fölénye csak a folyamatok lelkiismeretes kíséréséig terjed; amint a gondolatok kivetítésére kerül sor, észrevehető az erőlködés, a leíró szókinccs anyaga itt is alkalmazást nyer, minek eredményeként kínos pontosságra törekvő, felületesen körülírt képzetek születnek. Ezt követően felbomlik a kiegyensúlyozottság, az egymást egyébként is gyorsan váltó események mesterségesen is felgyorsulnak: itt, ekkor kellene az erőteljesebb stílusmegoldás, amely a maga módján rögzítené a pillanatot, az elmosódó vonalakból szituációt rajzolna, és megszüntetné a tárgyak és az emberek dekorációs jellegét.

Gobby ehelyett, amikor rövid időre abbahagyja az erőltettség révén most már fölöslegesen hosszúnak tűnő magyarázkodást és meddő érvelést, a cselekményt variálja, a cselekményt, amely a könyv másik sebezhető pontja. Kissé furcsa egy olvasmányos prózánál a cselekményt kifogásolni, különösen az adott esetben, amikor szinte detektívrengény-szerű fordulatok is jelentkeznek, ezek a fordulatok idővel azonban már ismétlődnek, mivel az egész kisregény vagy elbeszélés – a műfaji bizonytalanság is innen ered – egyetlen ötletre épült, és az ötletből származó cselekmény kezdete és vége valahogy túlságosan messzire esik egymástól. A két poén között űr keletkezik, amit be lehetne ugyan tölteni, az elbeszélés keret pedig ugyanakkor változatos hangvételskálát kínál, de Gobby mintha kifogyott volna az ötletekből, esetleges epizódokat konstruál, és ekkor éled fel a kritikusan az a sanda gyanú, hogy a történeteknek és a hozzájuk fűződő életérzésnek, mondanivalónak nincsenek reális alapjai, hogy hiányzik a különleges tények valószínű indoklása, vagy egészen pontosan: hiányzik a különleges tények megfelelő különleges indoklása, aminek alapján a prezentált művet fenntartás nélkül elfogadhatnánk.

Ezek után igazán nem kell csodálkozni Kafka szellemének felidézésén, hiszen a hasonló formai jegyek mellé, az üresen maradt csattanók között ijesztő tartalmi hasonlóság is jelentkezik. Elméletben természetesen számos alternatívát felvázolhatnánk, egyebek között

felvethetnénk a kérdést, hogy a vitathatatlan igényesség nyomán egyes részeknél érezhető papirosíz helyett jobb lett volna-e az esetleges vizenyős egyénieskedés? Hagyjuk talán megválaszolatlanul a kérdést. A magam részéről még mindig vallom, bár most már komoly fenntartással, hogy üdvös dolog az elismerten jó írók őszinte tisztelete...

Gondosan szerkesztett kettős szám

Az Új Symposion 26–27. számáról

Újvidéki Rádió *Kultúrrevü* 1967. augusztus 8.

A meglehetősen feltűnést keltett 24–25-ös szám után a napokban elhagyta a nyomdát az Új Symposion művészeti kritikai folyóirat 26–27-es kettős száma. Látszatra nem rendelkezik olyan attraktív, meglepetést kiváltó anyaggal, mint az előző, tüzetesebb átolvasása azonban igényes írásokból összeállított, gondosan szerkesztett számot mutat, amely legtöbb helyen egészen érdekes olvasmányt kínál. Először is Bányai János *Táj és ember* című tanulmányának második részét említjük, amely irodalmunk fogalmának és helyének tisztázásához nyújt figyelemre méltó adalékot. Külön hangsúlyozza a kettősség fogalmának szükséges affirmálását, amely feltételezi a kisebbségi érzés kiveszését. „Ha ezt a folyamatot alapvető, és pedig nem politikai vagy ideológiai, hanem elsősorban irodalmi-esztétikai célnak vesszük, akkor meg kell érteni, hogy a jugoszláviai magyar irodalom esetében kétségtelenül magyar irodalomról van szó, amely egyetlen pillanatra sem mond le hagyományáról, egyetemességi értékeiről és arról sem, hogy szerves része legyen az országhatárokat nem ismerő irodalomnak, de ugyanakkor Jugoszláviában írt és élő magyar irodalomról is szó van, ez az utóbbi pedig lényegbevágó meghatározás. Nem helyet, területet, földrajzi betérképezést jelöl,

hanem egy irodalom, egy élő és ható művészet tartalmi, szellemi lényegét.” A másik folytatásos értekező-prózai részt Bori Imrének a magyar expresszionizmusról írt tanulmánya képezi, amelyet a jugoszláviai magyar expresszionista lírából összeválogatott szemelvények egészítenek ki. A Kritika illetve az Ex libris rovatban két fiatal vajdasági prózaíróról, Varga Zoltánról és Gobby Fehér Gyuláról szóló értékelések kaptak helyet. Az elsőről Gerold László és Podolszki József, a másodikról pedig Gion Nándor és Gerold László írt. A Kontrapunkt rovatban Burány Nándor és Bosnyák István egy-egy írása kapott helyet. Az Új Symposion közli még Gion Nándor kisregényének második folytatását és Guelmino Sándor drámakísértét. Ezenkívül a legújabb számot még tartalmaz Műhely rovat és Bogdanka Poznanović rajzai egészítik ki.

Burány Nándor, Összeroppanás, Forum, Novi Sad, 1968.

Újvidéki Rádió 1968. július 2.

Egy terjedelmes regény anyaga kisregénybe sűrítve – valahogy így jellemezhetnénk legrövidebben Burány Nándor legújabb könyvét: az *Összeroppanást*. Ez a megállapítás a továbbiakban már sejteti a regény erényeit és hibáit is, melyek közül az előbbieknél mindenképpen nagyobb teret kell szentelni. [...] Burány biztos kézzel, fokozatosan növeli a végkifejlés iránti érdeklődést. Regényének kezdetén szükséztűn, szinte a beszámoló egyhangúságával idézi fel az emlékeket: a megszállást, a belőle eredő kegyetlenségeket; a felszabadulást, az akkor jelentkező elvakult és riasztó bosszúállást, amely a legjobbhiszemű embereket is súlyos dilemma elé állította, és olyan mély nyomokat hagyott, amelyek mintegy sötét párhuzamként minduntalan odakíváncsoznak a pozitív mozzanatok mellé.

[...] Becsületesen ábrázolja a megrázkódtatást, és nálunk egyelőre még szokatlan merészséggel beszél az okairól. Könyve már ezért is figyelemre méltó alkotás a vajdasági irodalomban. A témaválasztáson túli írói erények pedig igazán jó regénnyé teszik.

Körkép 67?

Körkép 67, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1967.

Új Symposion 1968/33., 20.

„Körkép 67”, „Harmincegy mai magyar elbeszélés”: merész cím, és merész alcím. A teljesség igényével fellépő antológiákban legtöbbször éppen a teljesség hiányolható, nem csoda hát, ha hasonló gyanúok az antológiaszerű elbeszéléskötetnél is felmerül. Egyértelműen elmarasztalni ilyen szempontból mégsem tanácsos, hiszen a versek után a legszaporább műfajpéldányok begyűjtéséről és megválogatásáról van szó, és a válogatásból kimaradtak nagy száma szükségszerűen mérsékeli a kötetbe foglalt harmincegy elbeszélés teherbírását, még akkor is, ha a harmincegy író neve – abc-sorrendben: Bárány Tamástól kezdve Déry Tiborral, Fejes Endrével, Tamási Áronnal egészen Veres Péterig – ha nem is egységes és maradéktalanul elfogadható képet szavatol, egy esztendő témaválasztási és formakísérleti jellegzetességeit többé-kevésbé illusztrálni tudja.

Körkép 67: merész cím, és szépen hangzik. Érdekes tartalmat sejtet, mert, amint az egyik ismertetőben olvashatjuk, talán éppen most érkezett el az az időszak, amikor a személyi kultuszról, a diszsidens-témákról és hasonló érzékeny jelenségekről nem csupán felületes zsurnalisztikai hangnemben, hanem komoly műalkotások szintjén is lehet és kell foglalkozni.

Ezután az alcím, a *harmincegy mai magyar elbeszélés* még merészebbnek, már-már rosszértelműen pretenciózusnak tűnik. Ezeket

az írásműveket ugyanis lehetetlen „az elbeszélések” gyűjtőcímbe foglalni. A megállapítás esetleg egyoldalú is lehetne, mert a műfajhatárok nagyszabású eltolódása és kitágulása még nem kell hogy megszüntesse a műfajsajátságokat, sőt új értékeket mutathatnak fel, és igazán szívesen írnánk le, hogy a magyar elbeszélésirodalom legújabb termékei lerázták magukról a sablonokat, az anekdotikus nyűgöt, és korszerű rugalmassággal gyarapodnak.

Az említett értékeknek azonban csak az első, a negatív előjelű része lelhető meg; az anekdotikus elemek – egynehány kényszerű poéntól eltekintve – a kötelező csattanók tényleg eltűntek, a helyükbe lépő új mozzanatok azonban legtöbbször olyan rugalmasságot idéztek elő, melyeknek értékmerőit már a műfajhatárokon kívül kell keresni. Pontosabban: az érzékeny témák ismételtlen megrekedtek valahol a zurnalisztika és a publicisztika hatáskörében.

A hátrányos műfajeltolódásért sokszor nem is az írók okolhatók, Moldova érdekes tárcája, Fejes Endre fordultatos riportja vagy Tamási Áron önéletrajzi írása valószínűleg nem is kizárólagos elbeszélésigényekkel íródott, egységbontó szerepüket a változatosságra törekvő szerkesztés kényszerű kategorizálása osztotta ki. Egyes félresikerült kísérletek (például Cseres), amelyek az újszerűség, a kísérletezés ürügyén – a különlegességükben gyorsan szokványossá vált formákban merülnek ki, már nem menthetik az írókat sem a műfaj indokolatlan felaprózásáért, sem a színvonal csökkentéséért. Egy irigylésre méltó íráskészséggel művelt, de erősen középszerű novellairodalom dokumentálására szolgálhatnak csupán. Az így kapott elmarasztaló képet valamelyest menti Déry Tibor, akinek korszerűsége való tudatos törekvése maradéktalanul sikerült, vagy Lengyel József részleteiben kiváló, naivan-lírai írása.

Körkép 67: merész cím, hasznos vállalkozás, igazán kár a végeredményért, különösen akkor, ha ez a végeredmény tényleg a való helyzetet tükrözi. Vagy talán a gyűjtemény szerkesztői a *Körkép* példányait nem megfelelő kritériumok alapján válogatták össze? Ez mindenestre sokkal kényelmesebb és vígasztalóbb álláspont. Fogadjuk el tehát ezt.

Milyen humor?

*Sztáncsics András, Ünnepe után édes a pihenés,
Forum, Novi Sad, 1967.*

Új Symposion 1968/34., 7–8.

Vannak fülbemászó dallamok, amelyek már első hallásra ismerősnek tűnnek fel: éltek, a levegőben voltak mielőtt még megszülettek volna, éppen csak le kellett jegyezni őket, és szerencsére mindig akad valaki, aki erre vállalkozik. Meggyőződésem, hogy ugyanígy vannak ismerős írói témák, ötletek is, amelyek már első olvasáskor elkoptatottnak látszanak, bosszantóan érdektelenek, unalmasak, de sajnos, mindig akad valaki, aki megírja őket. Ilyen ismerős, ősrégi téma lehet a csomagok alatt nyögő kiránduló férj, a titkárnőnek udvarlóló hivatalnok, és hiszem, hogy a futballrajongó tévénező is létezett már jóval a televízió, sőt, a labdarúgás feltalálása előtt.

A felsorolt témákat Sztáncsics András könyvéből válogattam, bár az idevágó kizárólagos és valószínűleg eléggé vitatható megjegyzést semmi esetre sem vonatkoztatom a könyv egészére. Vannak a kötetnek egészen ügyesen megformált, közvetlen hangú, derűs írásai is, amelyek publicisztikai mozgékonyágukkal felülemelkednek a körben forgó meddő humorizáláson, nagy részük azonban mégis az ismerős témák közé tartozik.

Nem könnyű rövid humoros írásokból könyvet összeállítani. A humoristák próbálkozásait mindig is valami tisztelettel vegyes sajnálkozással szemléltem. Amióta a humor mesterség lett, önálló műfaj, mutatvánnyá vált, rövid ideig tartó sziporkázó mutatvány, ahol az ötlet még szó szerint értendő, valóban ötletességet követel. Egy könyvhöz pedig nagyszámú produkció, tehát nagyszámú igazi ötlet is szükséges. És az ötlet bizonyos fokig a stílust is meghatározza: a humor irodalmi szereplése óta széles skálán futott végig, kezdve az évődő, szelíd iróniától az éles, groteszk hangig; a köziz-

lés egyre merészebb mutatványokat kívánt, a humoristának tehát ötleteivel és hangnemével egyre többet kellett és kell kockáztatnia. Mutatványa egy kicsit mindig nyílt porondon folyik, legyen hát látványos, vagy legalább időszerű. Szigorú, és lehet, hogy igazságtalan követelmények ezek, de hát ezt diktálják az íratlan játékszabályok.

Sztáncsics csak részben tartja tiszteletben őket. Megpróbálkozik a látványossággal, de legtöbbször csak a régi jó szelíd keretek között, ahol nem arathat ugyan fergeteges tapsot, de a lezuhanás veszélye sem fenyegeti. Kitaposott biztonságos úton jár, erőltetett poénokkal variálja az ártatlanul meglapuló témákat, igazán kifacsar belőlük mindent, de már maga a nyersanyag nem ígér átlagon felüli eredményt Ezen még az időnként felszínre kerülő vitathatatlan publicisztikai erények sem segíthetnek, különösen akkor, ha a humorista e szelídebb válfajnak még azt az egyetlen igazán értékes velejáróját is figyelmen kívül hagyja, amit általában fojtott ironiának szoktak nevezni, és ehelyett mesterségesen felduzzasztott háttérrel rajzol, összezsugorodott méretek kitágításával kísérletezik, s ezzel még a sikerültebb részeket is elszürkíti.

Igaz, mi itt a Vajdaságban megszokhattuk volna már ezt a fajta „pihentető” humort, és akkor Sztáncsics könyvét is nagyobb lelkesedéssel fogadnánk, hiszen honi összehasonlításakor talán nem is járna nagyon rosszul. Csak hát vannak régi, ismerős dolgok, melyeket nem lehet megszokni.

Kisregények és novellák

Komáromi József Sándor, Jó szó, Forum, Novi Sad, 1967.

Új Symposion 1968/34., 8.

Komáromi József Sándor legújabb kötete elbeszéléseket és kisregényeket tartalmaz. Legalábbis ezt írták a cím alá. Már az első két... írásnak az elolvasása azonban gyanakvást szül ezzel a műfajmeghatározással szemben, a kötet végigolvasása után pedig már nyíltan feltehető a kérdés: miért nevezik ezeket az írásműveket kisregényeknek vagy elbeszéléseknek?

Hiszen nem kisregények, és nem is elbeszélések. Talán tárcáknak lehetne nevezni őket, árnyaltabb kifejezés híján. Ha nem lenne ilyen pretenciózusan feltüntetve a hovatartozás, azt gondolnám, hogy magának az írónak sincsenek ilyen magasra törő műfaji igényei. Ő csak mesélni akar kedves, sokszor banális kistörténeteket, szép szabályos mondatokat szerkeszt, néha enyhén búsongva leír egy-egy rezignált bölcs megállapítást, enyhén optimista vagy éppen enyhén humoros csattanót szerkeszt, aztán jóindulatúan széttárja a karját: ő csak ennyit akart, igazán nem tehet róla, ha egyeseknek nem tetszenek ezek az ízesen elmondott történetek. Nagyképűség nélkül bölcselkedik, tempósan ír, mint aki tudja, hogy a háta mögött ott áll egy közepszerű, de megbízható hírlap tárcarovata.

Mert ki merné azt állítani, hogy a mérsékeltségnek, a közepszerűségnek nincs létjogosultsága az irodalomban. A jó átlagszínvonalra mindig is szüksége volt az irodalomnak, persze a jó író mindig igyekezett ezen felülemelkedni. Komárominál azonban hiába keresnénk az efféle igyekezetnek a jeleit, és ekkor már felmerül egy másik alapos gyanú is: a nagyképűség hiánya nem jelzi-e az igényesség hiányát is, és vajon csakugyan ez a közepszerűség-e az a bizonyos jó és megbízható átlagnívó, amelynek túlszárnyalására igazi írói becsvággyra van szükség.

A kötet huszonnyolc írása még a mérsékelt szándék megvalósulását is kétségbe vonja. Komáromi szétfutó, kötetlenül szerteágazó témákat karol fel, bevezetőkkel, részletekben meséli el őket, és valószínűleg időtartamuktól függ írásának terjedelme, időnként felvillan egy-egy érdekesebb részlet, de az író maga is zavarba jön a kínálkozó lehetőségek kiaknázásának gondolatára, a dolog könnyebb végét választja, gyorsan lezárja az epizódot, amely esetleg bonyodalmaikat okozhatna, átugrik egy időszakot, és ismét csendesebb talajon írja mondatait. A folyamatosságot csak a legrövidebb terjedelmű írásaiban tudja megvalósítani, ezeknek a témája azonban rendszerint annyira meddő, hogy a formális egység teljesen hiábavaló.

Tárcák, karcolatok; néha egyetlen címszó alatt több is. Szórakoztató írásként szépen odaillenek napi vagy hetilapjainkba. Könyvbe már kevésbé. Legalábbis nem elbeszélések és kisregények cím alatt.

Ketten a szakadékban

Sulhóf József, Egyetlen pillanat, Forum, Novi Sad, 1967.

Új Symposium 1968/34., 8.

Ketten a szakadékba zuhannak, haldoklanak, felvillannak életük eddigi eseményei, az időrendi sorrend természetesen felbomlik – olvas néha az ember ilyesmit a modern szépprózában –, bár a körülményekhez képest ezek a történetek meglepően aprólékos kidolgozással sorakoznak. Időnként, mintegy szellemi változásként, vita a Halállal.

„Nagyon mélyre zuhantál.

De nem az élet mélyére, csak a szakadék fenekére. Nem ki az emberek közül, csak le az útról. Nem jeltelenül.”

Nem hangzik rosszul. Kissé patetikus, de hát a patetikának is hasznos szerepe lehet egy regényben.

Aztán kiderül, hogy az a bizonyos „jel” az úton maradt motor-kerékpár. Hogy a Halál segédei a kín, a fájdalom, a szenvedés, bár kaszájának éle kicsorbult már, kimarjította az emberi agy. Furcsa keveréke a szavaknak: sokat sejtető, de semmivé foszló utalások, sokat használt és könnyelműen használt nagy szavak üressége, ami éppen elegendő, hogy alaposan kétségbe vonja a pátoz hitelt, akár csak egy szokványos gyászjelentés.

Ezek, persze, csak időszakos kitérők, a regényt a hősök életútja képezi, és ennek megírása már higgadtabb, átgondoltabb írói gyakorlatot követel. Sulhóf a krónikás hűségével rója a mondatokat, futnak a képek, az események; egy pillanatra még kellemes biztonságot is sugallnak ezek a sorok, sajnos csak rövid ideig, mert a krónikás, az elbeszélő csakhamar hangos bőbeszédűségbe kezd, a leírás helyenként a hevenyészett újságcikkek stílusára emlékeztet, az általános megállapítások pedig szinte rendre közhelyekbe fulladnak, és valami bántóan kezdetleges filozofálgatásra emlékeztetnek.

Sulhóf nyilvánvalóan nem becsüli eléggé a szavakat; témáját, a feldolgozandó anyagot pedig túlbecsüli. Nem válogató, mintha mindig az először eszébe jutó, a legkönnyebben fellelhető kifejezést írná le, nem mérlegeli fogalomhordozó erejüket, és ezért ott, ahol új érzelmi telítettséget és képzettársítást kellene teremtenie, mindig megtorpan, a magaslatokat ahelyett, hogy meghódítaná, inkább megkerüli. Talán túlságosan bízik témájának erejében: a cselekményrészeknek, sőt még a mellékes epizódoknak is valamilyen bizarr, különleges kiindulópontjára bízta a terhek cipelését, csak hogy ez a nyersanyag megfelelő segédeszközök nélkül nem tud kellő lendületet venni, felületes csiszolgatása már eleve megkoptatja a fényt.

A formabontó kísérlet már ezért sem sikerülhetett. A részletek kényszer-asszociációval meghatározott esetleges sorrendje elméletileg még indokolható lenne, a szavak mértéktelen zuhataga, a mindent megmagyarázás; az írói fölénnyel párosuló tartózkodás hiánya azonban megfosztja funkciójától, fölösleges divatkövetésként mutatja be a formabontást, és megfosztja az újszerűség látszatától

is. Tehát ahelyett, hogy ellensúlyozná a már felgyülemlett fogyatékosságokat, bizonyos mértékben még tetézi is azokat, és a könyvet menthetetlenül az átlagnívóba rekeszti.

Pula 68

Felvonultak a rendezők

Új Symposion 1968/42., 27.

A rendezők felvonultak, mint máskor is, mint tavaly vagy még korábban, amikor európai színvonalú jugoszláv filmeket kezdtek csinálni. Akkoriban még többnyire ismeretlenek vagy kevésbé ismertek voltak, és meghökkentettek új tónusú produkcióikkal, merész témaválasztásukkal vagy formamegoldásaikkal. Ezért hát az idei, jubileumi, 15. pulai fesztiválon is elvárták tőlük, hogy megjelenjenek, nevükkel már-már valamilyen hízelgően vagy ironikusan rájuk aggatott izmust képviselve, és valószínűleg azt is elvárták tőlük, hogy ismét valami meghökkentőt produkáljanak. És a rendezők engedelmesen felvonultak: Pavlović, Makavejev, Rakonjac, Đorđević, Bato Čengić először és... még tízen. Filmjeikben pedig felvonultak az antihéroszok, ami túlságosan kevés volt ahhoz, hogy bárkit meghökkentsenek.

Rendezők tiszteletet parancsoló neve és fáradt vagy éppen negatív előjelű, dicsfényüktől gondosan megfosztott hősök: ennyi a 15. fesztivál jellegzetessége. És még az is, hogy az idei fesztivál gyöngébb volt a tavalyinál.

Az első kettő egyúttal magyarázata is a harmadik jelenségnek, természetesen csak akkor, ha kizárólagos jellegzetességnek fogadjuk el őket. Amikor az úgynevezett új hangvételű filmeket először bemutatták, két jóslás-alternatíva kínálkozott: megijedni a szokatlanul sötét színektől, az ideálok kíméletlen rombolását a korábbi egyoldalú-

sággal szemben ugyancsak egyoldalúnak bélyegezni – ami nagyon gyorsan az öncélú szókimondásba fullad; vagy pedig fenntartás nélkül üdvözölni a megadatott alkotói szabadságot, amely íme, végre igazi művészetet teremt, hiszen ezt még külföldön is elismerik. Az előbbi, már elhangzásakor ostobának tetsző álláspontot különösen a tavalyi minőség-expanzió cáfolta ékesen, bár megrögzött védelmezői még akkor is mondogatták, hogy társadalmunk árnyoldalait bemutató filmjeink elsősorban a pusztá tények feltárásának, vagyis a tények politikai felhasználhatóságának köszönhetik nemzetközi sikerüket, és valójában többet ártanak társadalmunknak, mint amennyit a hetedik művészetnek használtak. Annyszer leírták ezt, hogy féltő volt: még a filmek készítői is elolvassák, és esetleg, persze nem ilyen nevetséges rosszindulattal, de kamatoztatják a jó ötletet. Annál indokoltabb volt azonban a lelkesedés. Közvetlenül az idei fesztivál előtt is. Alkotóink már bebizonyították, hogy élni tudnak a szabadsággal. Minőséggel hálálták meg azt, szabad kezet kell tehát nekik adni, ez nem vitás, hiszen amikor – szinte meglepetésszerűen – cenzúramentes függetlenséget nyertek, egycsapásra komolyra változtatták filmtermésünk álderűs arculatát, joggal várhatjuk hát, hogy most, amikor még idejekorán számolnak a kitágult keretekkel, csak emelhetik a színvonalat.

Alkotókról szólva mindenekelőtt a rendezőkre kell gondolni. A jó filmek neveket is tudatosítottak – így van ez minden valamirevaló filmgyártásban, és valószínűleg így is van rendjén –, és ezzel, a köztársasági kulcsok mellett, még a válogatóbizottság is számolt. És felvonultak a rendezők: Pavlović, Makavejev, Rakonjac, Đorđević, Čengić és... még tízen: nevük, akárcsak a szájatató oroszán vagy a magasba szökő fénycsóvák, már-már cégjelzésként jelent meg, és mindjárt meg is tapsolták.

És nyolc nap alatt kiderült, hogy néha a meglepően jelentkező szabadság termékenyebben hat, mint amikor jó előre számolnak vele. Nyilvánvaló, hogy ez csak látszat, és hogy ez esetben a tények csak önmagukat bizonyítják. Ennek igazolására eléggé egyoldalú, de látványosság híján is elfogadható hipotézis kínálkozik.

A bürokratikus bábáskodás megszüntetése a születő filmek körül, ha meglepetésként érte is az alkotókat, semmi esetre sem felkészületlenül. Általában ilyenkor szoktak napvilágra bukkanni a régóta érlelt kedvenc témák, és nem csak témák. Lehetőség nyílt bizonyos értelemben az újrakezdésre, és az indulás, mert nem kezdők vagy műkedvelők indulása volt, szinte törvényszerűleg erőteljesen és látványosan sikerült. Az így kapott filmek elméleti meghatározásai azonban mindvégig csak esetlen körülírások maradtak, egységes gyűjtőfogalmat pedig a sokértelmű „új” kifejezésen kívül nemigen találtak. Az értékmérők még ezt is felbontották, amikor új jugoszláv filmekről és nem új jugoszláv filmről és még kevésbé valamilyen felvázolható irányzatról voltak kénytelenek beszélni.

Egy minőségileg gyöngébb évi sorozat után kapóra jött ez, mivel nyugodtan lehet tiltakozni a jugoszláv film válságát jelző megállapítások ellen. Ennél sokkal egyszerűbb, veszélytelenebb és valószínűleg indokoltabb is a rendezőket külön-külön elemezni, elmarasztalni, hiszen az ő nevük szabja meg a fesztivál arculatát már néhány éve. Nem vitás, hogy a végeredmény megközelítőleg így is azonos lesz, de mintegy optikai csalódásként az összképet egy fokkal magasabbra vetíti, és főleg marad még egy kényelmes és mindenki számára elfogadható kibúvó, hogy, mondjuk, Petrović, Mimica vagy Bulajić nem vett részt az idei fesztiválon.

Tehát a film válsága helyett beszéljünk inkább a rendezők rossz napjáról. A sokáig dédelgetett és érlelt nyersanyagok az induláskor szalagra kerültek, országos fesztivál azonban minden évben van, az idő sürget, és a jól sikerült prototípus megteremtése után át kell állni a sorozatgyártásra. A prototípusra azonban főleg olyan jelzők akaszkodtak, mint: merész, újszerű... egyszóval csupa olyan fogalmak, amelyeket nehéz fokozni, különösen sorozatgyártásban. Az alkotó kissé kapkodva mégis megkísérli a lehetetlent. És sorakoznak a sötét színek, amitől az idén Pulában már csak az egyik szovjet kritikus ijedt meg, felvonulnak a dicsfényüktől megfosztott hősök, a kamera kétségbeesetten váltogatja a helyét, hogy a most már dadogva megismételt verbális merészséget legalább homályos

képszimbólumokkal fokozza. A szöveg és a kép túllicitálja, ahelyett, hogy kiegészítené egymást. De hát túl kell llicitálni a korábbi alkotásokat, ami rendjén is volna, csak hogy ez nem esztétikai szempontból történik elsősorban.

Az ebben rejlő veszélyt talán csak Pavlović és Makavejev tudta teljességgel semlegesíteni. Ők ketten lakonikusan vállalták a nevükhöz könnyedén, cinikus felelőtlenséggel odaragasztott izmust, anélkül, hogy túlságosan komolyan vették volna. Pavlović *Ha majd halott és fehér leszek* című filmje első díjat kapott. A zsűri semmit sem akart kockáztatni. Egyszerű, tiszta vonalvezetésű film ez, talán egyetlen felesleges jelenet nélkül, a rendező tisztelte a cselekményt, bízott benne, a felvételező pedig bízott a rendezőben. Részleteiben tehát nem mérlegelhető, csak egészében, és egy nemzetközi második díjjal, egy hazai első díjjal meg is határozottatott a súlya.

A *Védtelem ártatlanságot* már sokkal kockázatosabb lett volna díjazni. (Csupán a rendező kapott második díjat.) Makavejev bravúroskodik, játszik, sőt pimaszkodik. Vágja, festi a régi filmeket, párhuzamokat von, állandó gondolkodásra készítet, és ezzel kockáztatja azt, hogy időnként blöfföléssel gyanúsítják a gondolkozók. De ő ezt is játékosan, könnyedén csinálja, és jól áll neki.

Mellettük már kétszer említettem Rakonjac, Đorđević és Čengić nevét. A többiek... még tízen voltak. Műszakilag szinte kifogástalan filmeket készítettek, ezen túl ők is megpróbáltak tétován játszani, felvillant egy-egy sikerült részlet, a cselekményben azonban már nem bíztak, asszociációkat a feldolgozott anyagon kívül kerestek és kerestettek, még blöffölni is megpróbáltak, de ennek már izzadságszaga volt.

És most sokan felmelegíthették volna az öncélú szókimondás elmarasztaló teóriáját, de nagyon kevesen tették, egyrészt mert a szókimondás végleg polgárjogot nyert, másrészt pedig... valahogy túl sok volt már a társadalmi szempontú kategorizáció, és túl sok a nehezen fokozható díszítő jelző. A mérleget most már az esztétikai nézőpont felé kell billenteni. Így mindenestre nem lenne korlátozva a fokozás, és talán megfelelő gyűjtőfogalmat is lehetne találni. Főleg

pedig nem lenne szükség a rendezők előrángatására, hogy mentegessük a többes számban elvonatkoztatott jugoszláv filmet. Kissé furcsa, de pillanatnyilag örülünk, hogy nem beszélhetünk egységes jugoszláv filmművészetről vagy irányzatról, mert így állítólag általános válságról sem beszélhetünk. Ez az imbolygó féligazság azonban nagyon rövid lejáratú dicsőséget ígér.

Az Új Symposion 44. száma kritika-ankétjának írásairól

Újvidéki Rádió *Elmélet, vita, gyakorlat* 1969. január 15.

A kritikával foglalkozó körkérdésre beérkezett válaszokból összeállított második műsorunkat az úgynevezett autochton értékek kíméletlen kipellengérezésével fejeztük be. Az autonóm szellemiség – lévén, hogy jugoszláviai magyar szellemiségről van szó – ezúttal is terítékre kerül, csak hogy most ellenkező, pozitív előjellel, amit Bori Imre a korábbi elmarasztalással szemben első számú követelménynek tart. [...] Amint látjuk, akárcsak előző két műsorunkban, a vélemények ezúttal is megoszlanak. Még maga a kritika fogalma is nehezen meghatározható, legtöbbször csak gyakorlati eredményei alapján tudunk úgy-ahogy hozzáférközni, elméleti távlatai pedig annyira sokszínűek, hogy lehetetlen egyetlen pontba irányítani őket. Ez a tapogatózó bizonytalanság valójában azonban az aktualitását és szükségességét bizonyítja. Ha másért nem, hát az elhangzott követelmények és követelések miatt, melyek – a jugoszláviai magyarság szellemi életének tartozékaként foglalkozunk vele első sorban – még így elszórva, időnként ellentétesen is saját érdekeinkről vallanak, tehát figyelmet érdemelnek.

Deák Ferenc *Áfonyák* című színdarabjának ősbemutatójáról

Újvidéki Rádió *Szempon*t 1969. március 4.

Pontosan egy héttel ezelőtt tartották meg a Szabadkai Népszínházban Deák Ferenc *Áfonyák* című darabjának ősbemutatóját. Az értékelők, a kritikusok rendkívüli eseménynek nevezték az ősbemutatót, hiszen régen láttuk már vajdasági magyar író művét színpadon, meg azután az előadás minősége is megérdemli az említett díszítő jelzőt. [...] Morbid, beteg társaságot gyűjt össze egy régi omladozó kolostor udvarán [...] Festői háttér, súlyos szavak. [...] A statikus könyvdráma elsősorban Virág Mihály rendező jóvoltából meglepő természetességgel elevenedett meg. [...] Sajnos mindjárt idekívánczozik Bori Imre nagyon indokolt méltatlankodása is, miszerint értékeinket nem tudjuk megbecsülni. Az ősbemutató közönsége mindössze a szokványos előadásoknak is kijáró elismeréssel reagált az író és a színészek erőfeszítésére, a szabadkai együttes pedig, amely ezúttal is erőteljesen bizonyította értékét, a pusztá létjogosultságáért kénytelen rettegni.

A Menetrend dicsérete

Újvidéki Rádió 1969. április 15.

Menetrend dicsérete címmel Ács Károlynak az idén újabb verseskötete jelent meg; sorrendben a harmadik könyve. A szerző utószót is írt a kötethez, és nagyon jó, hogy ezt tette. [...] mert, ha kissé rezignáltan is, egy komoly tudatosságot, a felelősség tudatos vállalását deklarálja, amire egy minőségileg is meglehetősen vegyes összetételű gyűjteménynek szüksége lehet, meg aztán kiindulópontként

szolgálhat a költő egyik-másik tételének megcáfolásához. Így például ahhoz, hogy az évszámok nem a versek, hanem csupán a költő életkorát jelölik. A megállapítás kétségtelenül helytálló lenne, ha ez a tény nem eredményezné a már említett minőségi különbségeket.

Rövidfilm-bemutatók a Tribünön

Újvidéki Rádió 1969. május 15.

Az újvidéki Ifjúsági Tribün nagytermében tegnap este bemutatták az 1968-as esztendő legjobb rövidfilmjeit, pontosabban azokat az alkotásokat, amelyek díjat nyertek a különböző nemzetközi fesztiválokon. [...] Nyolc rövidfilmet mutattak be, ebből négy hazai, két szovjet, egy-egy angol és román. Az arány nem meglepő, hiszen tudjuk, hogy a jugoszláv rövidfilmek már évek óta az európai élvonalban vannak, tavaly pedig különösen nagyszámú nemzetközi díjat kaptak, köztük – Želimir Žilnik filmje – a legszínvonalasabb szemle, az Oberhauseni Fesztivál első díját. Žilnik alkotása a tegnap esti mezőnyből is kiemelkedett. Bár vitathatatlan értékei ellenére sem tudunk attól az érzéstől szabadulni, hogy a jelentős elismeréshez a sötét tónus és majdhogynem negatív alapállás is hozzájárult: mellesleg a téma, a munkanélküli emberek sorsa erősen csábítgat egy tagadó viszonyulásra. [...] ma este a nemrég belgrádi fesztivál díjazott filmjei kerülnek bemutatásra.

Bosnyák István, *Laskói esték*, Forum, Novi Sad, 1968.

Újvidéki Rádió 1969. május 27.

Hét tanulmány, közéjük beékelve egy hosszú, naplószerű vallomás: ez alkotja Bosnyák István *Laskói esték* című könyvét. [...] A túlfűtöttségnek, a messzemenő szubjektivitásnak azonban az árnyoldalai is jelentkeznek. Az énközpontú szemlélet kellő óvatosság hiányában hajlamos a hozzá közel eső és őt közvetlenül érintő tényeket a többszörösére nagyítani, a meghökkentő naivitásig duzzasztani.

Németh István, *Zsebtükör*, Forum, Újvidék, 1973.

Magyar Képes Újság 1973. november 15., 16.

A Forum Könyvkiadó egyik legújabban megjelentetett könyve Németh István *Zsebtükör* című riportkötete. A szerző megbízásából a kötet anyagát Gerold László állította össze a Magyar Szóban 1964-től 1973-ig, tehát nyolc-kilenc év alatt megjelent írásokból, ami egészen óvatos számítás szerint is legalább hétszáz riportot jelent. Nehéz és nem egészen veszélytelen vállalkozás volt ez: a riportok jobbra a napi, szerkesztőségi követelményeknek megfelelően készültek, a mennyiségi teljesítményt is igencsak figyelembe véve, és mint ilyenek, a napilap oldalain más jellegű írások között megállták helyüket, de fennállt a veszély, hogy gyűjteménybe egymás mellé sorakoztatva túlságosan kiütöknének a gyors munka vagy akár az esetlegesség jegyei. Szerencsére nem így történt; a hétszáz riport elegendő alapot nyújtott egy igényes

válogatáshoz, melynek eredménye jóval több, mint a szerényen feltüntetett zsebtükör.

Faluról falura, Gazdanézőben, Műhelyek, Hétköznapiak, Néhány öreg, Írások gyermekekről: ilyen sorrendben és felosztásban kerültek kötetbe az írások. Németh István szól a világtól elszigetelt Hetinről, a kis határmenti faluról, a sepei begubózásáról, egy öreg néptanítóról, egy ácsról, akinek felesége óvónő, egy kilencgyermekes családról, az elfáradt öreg parasztokról, egy napszámban dolgozó gyerekről – vagyis a mindennapi, egy-egy cikk erejéig mindenkor érdekes újságírói témákról vagy eseményekről, melyek pusztán rutindolgozással nyilván csak alkalmi cikkek is maradtak volna. Módszereiből ítélve, látszólag Németh István sem szánta többnek őket. Pillanatképeket, tényleg zsebtükörnyi részleteket rögzít rövid lélegzetű riportokban, melyek megírásakor többnyire csupán az interjú eszközeit alkalmazza. Meglátogat egy vezérigazgatót, fazekasmesztet, kérdéseket tesz fel nekik, lejegyzi a válaszokat, vagy elbeszélget a titeli barlanglakókkal, beszámol a hallottakról, legfeljebb néhány mondattal kommentálja azokat. Őt az ember érdekli mindenekelőtt – vallja, ami esetleg a módszer hiányosságát menthetné, ha Némethnek egyáltalán szüksége lenne mentegőzésre.

Mert a gyorsan készült, sima interjúk mégis riportok, mégpedig irodalmi igénnyel megírt riportok. Valóban az ember áll Németh István minden írásának középpontjában, ami már önmagában is jóval összetettebb képet feltételez egy szokványos riportnál. A rutinos újságíró, aki éveken keresztül járja a Vajdaságot, kiváló érzékkel fedezi fel azokat a mozzanatokat, melyek egy sors, életút, társadalmi helyzet jellegzetességeit hozzák felszínre. A nádvágókról szólva például az adott képbe szinte mellékesen beleszővi a „kalup” illetve „gyalázat” értelmét, és néhány mondatban külön szól egy nyomorék fiúról. Az ilyen részletek többet árulnak el erről az idénymunkáról, pontosabban az idénymunkásokról, mint egy tízoldalas szociológiai tanulmány. Nem vitás, hogy Németh alaposan megszűri az interjúkat, beszélgetéseket, a szépirodalom és az újságírás „határ-műfaját” írói igénnyel műveli, már-már novellát kerekít a riportok-

ból, messze eltávolodva a sima interjútól, és természetesen sokkal többet mondva annál.

Németh István jó író, és a *Zsebtükör*ből ítélve elsősorban ennek köszönhetően kitűnő újságíró is. Megjelentetett egy rendhagyó könyvet – legalábbis nálunk rendhagyót –, felhívta a figyelmet egy értékes műfajra, amely avatott kezekben, amint már mondtuk, a zsebtükörnél jóval nagyobb tükrözési felületet biztosíthat.

Kányádi Sándor, *Fától fáig*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1972.

Magyar Képes Újság 1973. december 1., 16.

*„Meggvár a nap
meg a nyárfák
Róka-alkony farkas-éj
haladj tovább fától fáig
biztasd magad kislegény”*

A szokásos fülszöveg helyett ezek a sorok kerültek Kányádi Sándor *Fától fáig* című verseskötetének borítólapjára, mondanivalójukkal, formájukkal, hangulatukkal egészen pontosan jelezve az egész könyv tartalmát. Mintegy százötven vers kapott helyet a kötetben, különböző időben íródtak, különböző ihletésűek, a költő alapállása folytán azonban mégis szoros egységet képeznek. Lényegében megfontolt válogatásról van szó, amely hitelesen mutatja be az erdélyi író egész eddigi munkásságát.

Kányádi Sándor a romániai magyar írók úgynevezett középgenerációjához tartozik, a kötet verseiről ítélve kétségtelenül tehetséges költő, aki az utóbbi időben, úgy látszik, egyre kevesebbet ír. A *Fától fáig* a legújabb könyve, az itt közölt versek zöme azonban az ötve-

nes és a hatvanas évekből származik. Mai szemmel nézve, olvasva nem látványos versek ezek, sok közülük hallgatva talán hatásosabb volna. Kányádi klasszikus módszerekkel dolgozik, ragaszkodik a rímekhez, a kötött formákhoz, legfeljebb csak óvatosan oldja fel őket, de még akkor is megtartja az állandóan és könnyen követhető ritmust. Nem elmarasztalás ez, már csak azért sem, mert éppen ez a ritmus tükrözi napjaink sajátos, zaklatott légkörét, és a témákkal együtt igazán maivá, vagy ha úgy tetszik, korszerűvé változtatja a klasszikus formába öntött verseket.

Egyébként a verscímek szokványos költői témákról árulkodnak: *Bot és furulya, Ősz, Zápor, Álom, Rege, Üzenet pásztortűzhöz éjjeli szálásra* és így tovább, csak hogy mindezek a címek a költői alkattól és az emberi magatartástól függően számtalan tartalmi változatot és aszociációt jelezhetnek. Kányádi pedig vérbeli költő, indulatosan írja verseit, alapállását leegyszerűsítve talán az elkeseredésből, felháborodásból kinövő reménykedéssel jellemezhetnénk, amivel a legegyszerűbb tájkép kapcsán is feszültséget teremt; lassú ködök a székely hegyeket fedik fel, ahonnan valamikor úgy látszott, hogy csak egy lépés a mennyország, az ősznek hátába keni vérét az ég alja, a részeg motyogás harcias kiállás... Ezekbe a képekbe, a dobhártyát ingerlő sorokba összefüggően, egymást meghatározóan belefér múlt és jelen, helyenként stilizálva, de szinte minden esetben hitelesen.

Pusztán formai szempontból Kányádinak esetleg felróhatnánk azt, amit az ismertető elején erényként említettünk: az egységet. A nagy időközökben fogant versek túl közel állnak egymáshoz, fejlődési szakasz alig fedezhető fel. Mivel azonban többnyire jó versekről van szó, inkább az erény mellett maradunk.

A műkedvelő színjátszás védelmében

Magyar Képes Újság 1973. december 1., 17.

„Ott, ahol az amatőr színjátszás is alapját képezi a színházkultúrának, körültekintő, alapos, mindenekelőtt tudatos folyamat határozza meg a műkedvelés formáit, tartalmát. A műkedvelésnek itt tulajdonképpen előkészítő, mozgósító szerepe van, s elsődleges célja: felébreszteni az igényt a színművészet iránt.” – Ez lehetne a mottója a Vajdasági Amatőr Színházak Szövetsége novemberben megtartott, a tartományi magyar műkedvelő színjátszással foglalkozó tanácskozásának. A vitaindítóból kölcsönzött fenti idézet konkrét vonatkozásban, sajnos, csak elvi megállapítás, követelmény egy korántsem ennyire egyértelmű gyakorlattal szemben. Más szóval: a vajdasági magyar amatőr színjátszás jelenlegi fejlettségi foka és enyhén szólva vegyes eredményei nagyon sok kívánnivalót hagynak maguk után.

Köztudott, hogy egy korábbi művelődéspolitikai irányvonal az úgynevezett elitkultúra pártfoglalásával szinte teljesen elszorvasztotta az amatőrizmust, amely csak az utóbbi években, a megváltozott társadalmi viszonyok és egy széles körű ártértelezés nyomán tudott valamelyest elmozdulni a kulturális élet pereméről. Lényegében tehát – kevés kivétellel – a hazai magyar műkedvelő egyesületekben is jóformán előről kell kezdeni a munkát. A tanácskozás résztvevői ennek az újrakezdésnek, illetve a pillanatnyi tevékenység fejlesztésének elsősorban a szakmai vetületével foglalkoztak, egészen pontosan: a műsorpolitikával és a hivatásos szakmai segítséggel. A vegyes, sokszor véletlenszerűen összeállított műsorok kiegyensúlyozatlan, többnyire alacsony színvonalat hoztak, éppen ezért nagy szükség lenne az egységes szigorúbb kritérium megteremtésére, a Szövetség ilyen irányú egyeztető munkájára, a magyar és a más nyelvű amatőr társulatok tevékenységének összehangolására. Szorosan ide tartozik a hivatásos szakemberek esetenkénti alkalmazása, hogy ily módon is lehetővé váljék az értékes darabok igényes előadása.

Az amatőrizmus megerősödésének természetesen nem csupán szakmai akadályai vannak. A még mindig mostoha körülmények között dolgozó amatőrök mindenekelőtt komolyabb társadalmi elismerést és ezzel együtt hathatósabb anyagi támogatást várnak. Elhangzott egy figyelemre méltó javaslat, miszerint szorosabb kapcsolatot kell teremteni a munkaszervezetekkel az anyagi segítség és a tömegesítés érdekében.

A felsorolt követelmények nyilván helyénvalóak, az amatőrizmusnak az eddiginél sokkal jelentősebb szerepet kell betöltenie, ez társadalmi érdek is. A műkedvelő színjátszás, tehát a hazai magyar műkedvelő színjátszás is, nem maradhat egy kultúra adaléka, hanem szerves része kell hogy legyen annak, amihez minden érdekelt tényező következetes segítségére és munkájára szükség van.

Sütő András, *Istenek és falovacskák*, Kriterion Könyvkiadó, 1973.

Magyar Képes Újság 1973. december 15., 16.

Sütő András az egyik legismertebb romániai magyar író. Számos könyve jelent meg már, igazán népszerűvé azonban néhány évvel ezelőtt az *Anyám könnyű álmot ígér* című művével vált. Sokaknak meglepetés volt ez a könyv, még egyes romániai kritikusoknak is, elsősorban azoknak, akik kifogásolták az író „góbéskodó nyelvét”, időnkénti „Móra Ferenc-i érzelmességét” vagy „egyszerűsítő társadalomszemléletét”. E fenntartások helytállóságát most felesleges lenne elemezni, egyébként maga Sütő is az erre vonatkozó kérdésre csak amolyan fanyar, ironikus választ adott: „Ha őszinte véleményt akarsz hallani előző könyvedről, írj annál jobbat, mindjárt megtudod. Az írónak egyébként kötelessége annyiszor feltámadni, ahányszor eltemetik, de lehetőleg eggyel többször, hogy végül ő maga is könnyet hullasson sírásóinak a temetésén.”

Az *Anyám könnyű álmot ígér* meglehetősen látványos feltámadást jelentett, a kritika és a nagyközönség osztatlan elismeréssel fogadta, az elismerés azonban kötelezettséget is jelent; a következő könyv nem szorulhat a már elért színvonal alá. Sütő András most megjelentette az *Istenek és falovacskák*at, egy gyűjteményes kötetet, amelybe – ahogyan megjelölte – esszék és újabb úti tünődések kerültek. Látszólag tehát egészen más műfaj, mint az *Anyám könnyű álmot ígér*, mégis lényegbevágó közös vonások lelhetők fel. Mindezekelőtt az igényesség azonos, és az elemző merészség, amellyel az író az aktuális jelenségek egész sorát csoportosítja egy-egy kiválasztott téma köré.

Emberekről, művekről, városokról ír: Nagy Imréről, a festőről, akinek impozáns kiállítótermet emeltek Csíkszeredán; Asztalos István íróról, akivel a szerző valamikor ugyanabban a szerkesztőségben dolgozott; Tamási Áron temetéséről, amelyről sok óvatos író távol maradt; de ír Nagyenyedről, Alvincről, vagy messzebb menve, Velencéről és a perzsákról is. Bölcséleti, sőt szociológiai igénnyel megírt esszék és tünődések ezek, az arcképek vagy az adott események jóformán csak kiindulópontként szolgálnak asszociációk, tér- és időbeli összefüggések begyűjtésére, amelyek együtt széles körű társadalomrajzot nyújtanak az író hangosan kimondott véleményével kísérve. Sütő András szépíró elsősorban, erről esszékötetének szinte minden sora árulkodik, de ezúttal ez javára válik az értekező prózájának is. Olvasmányosan, élvezetesen ír anélkül, hogy felhívítaná a műfajt, könyvét akár egyhuzamban végig lehet olvasni, mint egy izgalmas regényt. Egyébként tényleg izgalmas könyv az *Istenek és falovacskák*, szókimondóan közöl tényeket és ítéleteket, szigorú önvizsgálattal tulajdonképpen azt folytatja, amit az *Anyám könnyű álmot ígér* című könyvével elkezdett. Bizonyítja, hogy az évekkel ezelőtti átütő siker nem csupán pillanatnyi feltámadás volt.

***Bővizű patakok mentén,* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1972.**

Magyar Képes Újság 1974. január 15., 16.

Négy romániai magyar író könyve négy riportot tartalmaz. A riportok szerzői: Beke György, Farkas Árpád, Fodor Sándor és Kovács György. Az első pillanatra csupán afféle alkalmi kiadványnak tetszik, a fülszöveg szerint a „mezőgazdaság szocialista átalakulásának tízéves évfordulójára hivatott emlékezni”, amely alkalommal a szerzőknek lehetőség nyílik arra, hogy „az eltelt tíz év távlatából nyomon kövessék a parasztság szocialista létformájának kibontakozását, összegezzék az eredményeket, s ha olykor számadatokat is megvallatnak, ezt csak azért teszik, hogy még beszédesebben példázzák, keressék a továbbhaladás és a kiteljesedés útját.”

A „tisztá irodalmi mércék” híveit nyilván nem sok jóval biztatja a meglehetősen sztereotip bevezető szöveg, amely még inkább kiemeli a vállalkozás alkalmi jellegét, szerencsére azonban maguk a riportok – még az irodalmi kritériumokat is figyelembe véve – jobbára eloszlatják az ilyen félelmet. A cél mind a négy esetben valóban a tízéves út felmérése, a kiindulópont a termelőszövetkezetek munkája, de a továbbiakban a négy közül legalább három igényesen felépített írás keletkezik.

A szerzők négy különböző, többnyire magyarul írt helységet, illetve tájegységet térképeznek fel, visszaidézik a kollektivizáció nem zökkenőmentes kezdeteit, a lelkesedést vagy a burkolt és nyílt ellenállást, a későbbi fejlődési szakaszt, és rögzítik a pillanatnyi helyzetet. Mindez pusztán száraz tények összegyűjtésével valószínűleg nagyon unalmas szöveget eredményezne, csakhogy a riporterek ezúttal írók is, a társadalmi átalakulás folyamatában az ember érdeklődését elsősorban: arcképeket sorakoztatnak fel, a folyamatot az embereken keresztül mérik le, és ezzel olyan keresztmetszetet adnak a szociális jelenségekről, ami szinte általános érvénnyel túlmutat a tárgyalt környezeten. Ezek a pozitív vonások Beke György, Farkas

Árpád és Fodor Sándor riportjaiban lelhetők fel, melyeken csupán a helyenkénti erőltetett kedélyeskedés ront, Kovács György riportja azonban már nem nő fel a másik háromhoz, az úgynevezett valóság-irodalom erényeit eléggé szokványos frázishalmazzal helyettesíti. Az arány persze még így is jó, az igényes írások vannak többségben, és végeredményben a *Bővizű patakok mentén* még számunkra is követhető utat jelezhet, akár évfordulók nélkül is.

A díjazott könyvről

Németh István, Lepkelánc, Forum, Újvidék, 1976.

Híd 1976/11., 1374–1375.

Németh István talán a legkiegyensúlyozottabb, legbiztosabb kezű írónk. Éppen ezért rendkívül szabatosan, röviden, tehát merészen fogalmaz akkor is, amikor írósgáról, alkotó módszeréről, műhelytitkokról, írói célkitűzéséről vagy éppen kezdeti lépéseiről vall. A díjazott *Lepkelánc* című kötetéhez amolyan előszófélét írt: gyerekeknek és felnőtteknek. Gárdonyi Gézára, az *Egri csillagokra* hivatkozik; hogy elöntötte szemét a könny, amikor az *Egri csillagokat* először olvasta, azután újra elolvasta, azután már ez nem volt elég, írnia kellett. „Mellékes, hogy mit, fontos, hogy szívbe markoló legyen. Hogy aki elolvassa, azt megindítsa... Szavakat kezdtem gyűjteni, kapkodva, mint torkos tyúk a szemeket; szemügyre vettem az embereket, a fákat, a füveket, a madarakat, a felhőket; odafigyelve ízleltem meg a falatokat a számban; milyen illata van a hajnalnak; hogyan írhatnám le tökéletesen azt a képet, mikor megy le a nap, és átvilágítja a zsenge eperfarügyeket... no meg, ami eddig mellékes volt számomra, rendszeresen falva olvastam.”

És írt. Szívbe markolóan is. Ezt lehetett idézőjelben és idézőjel nélkül mondani. Idővel az idézőjelek teljesen elkoptak. A *Lepkelánc*

vékony kis kötet, de ebben a vékony kötetben is, a harmadik bővített kiadásban érzékelni lehet az idézőjelek teljes eltűnését. És érzékelni lehet a megtett út veszélyes buktatóit.

Mert Németh István veszélyes határokig merészkedett, nagyon sokszor azon a választóvonalon egyensúlyozott, amelyen túl az érzelmek már érzélgőssé dagadhatnak. Persze itt a választóvonal közelében legélénkebbek a színek, legváltozatosabbak a képek, legerőteljesebbek a mozdulatok. Bőségesen kínálóznak a lehetőségek valaminek az újratemtéséhez, egyáltalán: valaminek a megteremtéséhez. Össze kell gyűjteni a színeket, képeket, mozdulatokat, akár egy eltaposott törökszegfű, eldobott cifra fakanál, akár egy korcs kutya ürügyén, vagy éppen amiatt. Mindenesetre bűn lenne nem összegyűjteni és nem formálni egységgé mindezt, akármilyen kockázattal jár. Egyébként is a komolyan leírt szó mindenkor a kockázatvállalást is jelenti.

Németh István komolyan ír: gyerekeknek és felnőtteknek, és sokkal többet ad a pusztá szívébe markoló élménynél, ami pedig önmagában sem kevés. A veszélyes határokon is biztonságban van. Amit vállalt, tudatosan vállalta és vállalja, bízott, mert bízhatott magában; egy-egy novella, a befejezett munka erre utal.

Lepkelánc: vagy másfél méter hosszú, cernára felfűzött, színes lepkék; novellák egy vékony kötetbe foglalva, gyorsan elmondott kis történetek csattanóval vagy csattanó nélkül; történetek, melyeknek hangulata, érzelmvilága, váltakozó és egyre gazdagodó színei ma már tartósan belevésődtek irodalmunkba. Nagyon jó, hogy így van.

Mögötte pedig: darabokra tört kőkecske, melynek hasából aranypénzek hullottak ki valamikor, rengeteg aranypénz; az óvatosság, a félelem, talán a bölcsesség is a föld alá rejtette a csillogó aranypénzeket, itt vándorolnak a közelünkben, körülöttünk; tiszta sötét esteken néha kékes láng csap fel: tisztul az arany. A régi öregek, aztán a gyerekek időnként látni vélik a lángokat. Ha mélyre ásnak, a lángok helyén aranypénzek helyett leginkább üres rókalyukakat találnak. És az egykori híres betyárok barlangjait is hiába keresik, végül jobb híján pókokat öntenek.

Legtöbbször felhagynak a kincskereséssel. Az író folytatja.

Keserves, nehéz munka a kincskeresés, különösen, ha komolyan csinálja az ember. Márpedig ezt csak komolyan lehet csinálni. De ha a kincskereső jó író, neki van igaza. A *Lepkelánc* keservesen megírt, könnyen olvasható rövid történetei is tanúskodhatnak erről.

Új irodalmi díjat osztunk ki, ezúttal először. Évről évre kiosztják majd a Szirmai Károly Irodalmi Díjat. Szeretnénk, ha értéke, rangja lenne ennek a díjnak. Természetesen ez attól függ, hogy milyen írók, milyen könyveik érdemlik majd ki. Az indulás biztató.

Először Németh István kapja, *Lepkelánc* című kötetéért.

Új magyar film

A IX. magyar játékfilmszemléről

Képes Ifjúság 1977. március 9., 19.

Nemrégiben ért véget Budapesten a kilencedik Magyar Játékfilmszemle, amelyen afféle sűrített programban a közönségnek, a hazai és a meghívott külföldi kritikusoknak bemutatták a legújabb magyar filmeket, pontosabban az egész múlt évi produkciót. Összesen tizen-nyolc filmet láttunk. Zömében már ismert vagy éppen neves rendezők műveit, tematikailag és műfajilag eléggé változatos képet kaptunk. A szemle átlagszintje is elfogadható volt. A rendezvény utolsó napján, a külföldi kritikusok tanácskozásán néhányan megjegyezték ugyan, hogy a korábbi évek erőteljesebb alkotásokat hoztak, a magyar film-művészet vitalitását azonban senki sem vonta kétségbe. Mellesleg az összehasonlítás, ha csupán a szemlék alapján történik, nem egészen megbízható, mivel korábban csak válogatott filmeket mutattak be, míg most az egész évi termést, tehát a gyöngébb alkotásokat is, a színvonal lényeges csökkenéséről azonban még így sem beszélhetünk.

Ez elsősorban olyan rendezőknek köszönhető, mint Szabó István, Fábri Zoltán, Kovács András, Dömölki János vagy Ranódy László,

akik, ha nem is nyújtják mindig a maximumot, sorozatban képesek jó és értékes filmeket készíteni, vagyis állandósítani egy szintet. Az említettek közül ezúttal Szabó István neve kívánczik az első helyre. Az ő új filmje, a *Budapesti mesék* nyitotta meg az idei szemlét, nyilván nem véletlenül. Erőteltjes, ambiciózus alkotás. Fábri Zoltán, mint már annyiszor, most is irodalmi mű megfilmesítésére vállalkozott: Sánta Ferenc *Az ötödik pecsét* című könyvét dolgozta fel a tőle megszokott komolysággal és hozzáértéssel. Ami kifogásolható: túlságosan tiszteletben tartotta az egyébként nehezen megfilmesíthető regényt, így azután a kelletténél jobban elhúzódott a bevezetés a kifejlés rovására. Kicsit azt hiszem, őrá is vonatkozott az egyik angol kritikus megjegyzése, hogy a magyar filmesek gyakran túl sokat bízna a párbeszédre és kevesebbet a képekre. Kovács András egy film készítését, illetve az alkotóművész dilemmáit mutatja be a *Labirintus* című filmjében. Őszinte vallomás ez helytálló kitételekkel, szellemes, éles fordulatokkal, bár egészében nem nő fel Kovács legjobb műveihez. Az elmúlt év legjobb filmszatórája Dömölky János nevéhez fűződik. A *kard* című alkotása viszonylag szűk területre szorítkozva maró gúnnyal és könnyed sziporkázással szól az önzetlen, esetleg hazafias színezetű cselekvés értetlenül elutasító fogadtatásáról, a szemellenzőkkel felszerelt emberek minden rendkívülitől való viszolygásáról. Ranódy László Mórincz Zsigmond *Árvácskáját* ültette át filmre sikeresen, ami sajnos nem mondható Várkonyi Zoltánra és Bán Róbertre. Ők Jókaiival, illetve Mikszáthtal próbálkoztak. A figyelemre méltó alkotások között kell még említenünk Rozs János *Pókfociját*, Sándor Pál *Herkulesfürdői emlékét*, egy fiatal rendező, Szomjas György *Talpak alatt füttyül a szél* című alkotását és Dargay Attila egész estét betöltő rajzfilmjét, a *Ludas Matyit*.

A kiemelkedőnek nevezhető művek listája elég hosszú, és ez határozza meg elsősorban egy év produkcióját, a filmművészet rangját, értékét. A magyar filmesek már hosszú évek óta tartani tudnak egy értékszintet, amely nemzetközi viszonylatban is jelentősnek számít. Ezt a szintet nem egy alkotással bizonyították a kilencedik szemlén is.

Vélemény félidőben

A XIII. magyar játékfilmszemléről

Ország Világ 1981. február 18.

Hosszú-hosszú évek óta veszek részt a Magyar Játékfilmszemlén, így majdnem „hazai szemmel” nézem a filmeket. Vagy mégis más-képp? Hosszú évek óta a magyar filmgyártás nagy erényének tartom: a bátor, határozott szókimondást, az éles, őszinte problémafelvetést, a mai élet irányainak szembesítését az egyes emberek sorsával, sorsfordulóival. Úgy gondolom, hogy erről az útról a magyar film nem tért le – legalábbis ezt bizonyítják a Filmszemle eddig látott filmjei. Változatlan érték a rendezői, gyakran a színészi és mindenképpen az operatőri munka a filmek többségében. Nem érzem azonban egyenletesnek a magyar filmek irodalmi, dramaturgiai színvonalát. Gyakran laposak a dialógusok, irodalmi szempontból tekintve megtörik a cselekményvonal. Egyik-másik film felszínesnek, felületesebb látszik. És mégis... érzem a húzó, a filmgyártást mozgó erőt. Az új filmek ősbemutatói azt a benyomást keltik bennem, hogy a rendezők figyelme szinte minden területre kiterjed. Mintha több lenne az ősbemutatók között a szórakoztató igénnyel készült film, mint a korábbi években, és mintha kevesebb lenne a „lelkizés”. De ezek túl hevenyészett impressziók, lehet, hogy tévedek. Mindennel együtt – a XIII. Magyar Játékfilmszemle már eddig is sok maradandó emlékekkel lepett meg.

Egy szem – egy színház

Gerold László, *Színház a nézőtérrel, Forum, Újvidék, 1983.*

1983. VIII. 28. (gépiratból)

Jó és hasznos könyvet lehet összeállítani Gerold Lászlónak az Újvidéki Színházban bemutatott előadásokról írt kritikáiból. Többségük ugyan napilapba íródott, alkalmi jellegük tehát nyilvánvaló, de egy pillanatra sem bántó, a szerző ugyanis olyan felkészültséggel és ambícióval írta őket, hogy könnyen kiállják az idő múlását, esszéként, tanulmányként vagy „csupán” tanulságos kritikaként tartós figyelmet érdemelnek. És ami még nagyon fontos: bár tíz év terméséből lettek összeválogatva, jobbára megtartanak egy egységes szintet, méghozzá igen magas szintet, mind a kritikai hozzáállást, mind a megírás módját illetően. Persze az időben szétszórt kritikák és bármilyen más írások kötetbe gyűjtésekor az egységességnek olyan zavaró jegyei is jelentkezhetnek, mint bizonyos stílári megoldások, fordulatok ismétlődése, ami a modorosság veszélyével jár, és ami helyenként Gerold gyűjteményében is észlelhető, szerencsére nem olyan mértékben, hogy szerkesztői intervenciót igényelne.

A kötet megjelentetését a kiadó az Újvidéki Színház fennállásának tizedik évfordulójára tervezi. Egyfajta történelmi visszapillantás is tehát a jubileum alkalmából. Ismerve Gerold mércéit, meglehetősen szigorú történelmi visszapillantás, amely első meglátásra talán megbolygatja a jubileum ünnepélyességét, a tíz éve eredményesen tevékenykedő színház esetében azonban szigorú mércéknek is helyük van a visszaemlékezésekkor. A javasolt könyv törzsanyaga tehát megfelel a kiadó (és a színház) céljainak.

A bevezetővel kapcsolatban már nem ilyen egyszerű és egyértelmű a helyzet. A kiadó két bevezetőt adott recenzióra, az egyiket Guelminó Sándor, a másikat Gerold László írta. Konceptiójában és szándékaiban Guelminó írása tetszik elfogadhatóbbnak. Sajnos

a gyakorlatban, megírás közben valahogy elsikkadt a jószándék és a koncepció is. Felemás szöveg született, amelyben a terjengősség elfedi a lényegét, görcsös erőlködés és felületesség keveredik, más szóval a hevenyészett, kelletlenül elvégzett munkának az íze érződik, és éppen ezért a végeredmény nem méltó sem a szerzőhöz, sem a tervezett könyvhöz.

Gerold Lászlóé igényesebben megírt szöveg, ezt javasolom elfogadásra a kiadónak, de bizonyos módosításokkal: a/ Feleslegesen túlteng a számonkérés az értékek és erények méltatásának rovására. Tízéves színházunk vitathatatlan eredményeivel kétségtelenül rászolgált arra, hogy többet foglalkozzunk sikereivel. b/ Ezeket a sikereket a színház elképesztően mostoha körülmények között érte el. Ezekről is, minden dramatizálás nélkül, feltétlenül szólni kell. c/ Az Újvidéki Színház és az Atelje 212 közötti párhuzam túl szorosan lett megvonva. A javasolt szövegbővítéssel ez is valamelyest feloldható lenne. (d/ A függelék, a pontos adattár csatolását szükségesnek tartom.)

Az említett módosításokkal Gerold László könyvét kiadásra javaslom.

Írta és hitte Vébel Lajos

Az azonos című könyv fűlszövege, Forum, Újvidék, 1984.

Hitte, valóban hitte Vébel Lajos mindazt, amit leírt hosszú évek során cikkeiben, kommentárjaiban, tárcáiban, melyeknek legjavát most kötetbe gyűjtötte a lezajlott események krónikájaként és mintegy közírói életrajzként.

Vébel nem tartozik az átlagos, a középszerű újságírók közé. Megtanulta a szakmát, mint bárki más, hogy szabatosan tudjon tényeket és gondolatokat közölni; besulykolta a szabványokat, de ezt már azért, hogy válogathasson közöttük, vagy változtasson rajtuk; és leírja a közhelyeket is, de csak akkor, ha biztos benne, hogy életes

tartalommal tudja feltölteni őket. Más szóval igényes publicista, aki büszke szakmai jártasságára, és sokat ad a saját véleményére. Így tudja másokkal is elhitetni azt, amiben maga hisz, harsogás nélkül, sajátos stílusú, csöndes érveléssel, amikor az eseményeket vagy jelenségeket szinte az olvasóval együtt gondolja végig, a kételyeket sem elhallgatva, jól időzített iróniával és öniróniával, ami azonban több ezer cikk megírása után sem váltott át cinizmusba. És mert ad a saját véleményére, sok mindenről és mindenkiről mer szólni, divatról és diáktüntetésekéről, rakétákról és vendégmunkásokról, írókról és huligánokról... Nem azért, hogy tudálékos következtetéseket vonjon le, hanem hogy megmagyarázza magának és másoknak a történéseket és azok hullámverését.

Vébel Lajosnak ez a második könyve. Az első – Baki Ferenc volt a társszerzője – tizenöt évvel ezelőtt jelent meg *Petőfi brigád* címmel. Második könyvében is ír a Petőfi brigádról, annak már-már egyetlen krónikásaként. Vallomása szerint ez a cikkválogatás folytatása is az előbbi kötetnek bizonyos értelemben. A brigád volt harcosainak és utódainak íródott a bekövetkezett békeidő körülményei közepette, és egy olyan történelmi korban, amelynek e szakasza nagyjából le is záródik az utolsó cikk dátumával.

Színész és költő

Miroslav Antić halálhírére

Glumac i pesnik, Dnevnik 1986. június 29., 18., fordította Tomka Judit

Jó színésznek tartottam, és mindig irigyeltem, hogy sikerül neki a közönségtől azokat a nagy tapsokat megkapni. Nagy színész volt, nem csak jó költő. És hogy az lehetett, jó verseket is kellett írnia. Egy ideig elnököm volt a Vajdasági Íróegyesületben, és akkor is inkább költő volt, mint elnök, és élveztem vele dolgozni.

Verseit olvastam magyar nyelven is, és fordításban is tetszetek. De az igazi az volt, amikor ő maga olvasta fel a műveit. Kár, hogy ilyen többé már nem lesz.

Egy életmű súlya

Dr. Szeli István akadémikus köszöntése életműdíja átadásakor

Magyar Szó 1988. március 12., 13. (gépiratból)

Szeli István megkapta a Vajdasági Íróegyesület életműdíját. Az a Szeli István, akit az elmúlt évtizedekben nagyon sokan megismerhettek tanárként, művelődési dolgozóként, társadalmi munkásként, tudományos intézmények alapító tagjaként, örökmozgó csöndes emberként, aki mindig ott volt, ahol a kultúrában fontos dolgok történtek. Sokszor az első sorokban, sokszor a középsőkben, de mindig vállalta azt, amit rábízta, és amiben értékteremtést látott, és amit vállalt, azt becsületesen végig is csinálta. A szemlélőnek néha az lehetett az érzése, hogy talán túl sokat is vállalt, apróságokkal is nagyon lelkiismeretesen foglalkozik, holott jobb lenne, ha csupán az igazán lényeges dolgokra összpontosítana. Most készül egy interjúkötete, vaskos könyvnek ígérkezik, mert sok mondanivalója van a világról, külön erről a mi világunkról, és még vaskosabb lesz a könyv, mert belekeverül részletes bio-bibliográfiája is. Itt az egykori apróságok is mintha más dimenziót nyernének, lényeges tartalommal telítődnek, érdemes volt lelkiismeretesen végigcsinálni őket. Mindezért a tevékenységéért időnként elismerésekben részesült, és ez így van rendjén.

Ezúttal azonban az írók adnak díjat, és legyen ez a díj Szeli Istváné, az íróé. Jó könyvek, igényes tanulmányok, pontos kritikai véleményezések sorakoznak életművében.

Tankönyvvvel kezdte, a középiskolásoknak írt az irodalomelméletéről, és az akkori, az 50-es évek középiskolásai még mindig em-

lékeznek erre a könyvre, mert megtanította őket megszeretni az irodalmat. Megszerettette ő a felnőttekkel is az irodalmat, mert számára is talán az irodalom a legfontosabb a világon. Megírta a *Hajnóczy és a délszlávok*, az *Utak egymás felé*, a *Nemzeti irodalom – nemzetiségi irodalom*, a *Történi történelem*, az *Erózió ellen* című könyveket, hogy csak néhányat említsünk, irodalmi és nem irodalmi témákról de ahogyan megírta, az irodalom a legnemesebb fajtából. Az értekező prózának azt az igényes válfaját műveli, amely nemcsak pontos megfogalmazásával, logikus okfejtésével, hanem szépségével, stílusával is megragadja az olvasót.

Nem tartozik a türelmetlen és a kimondottan harcias írók közé. De amit leír, abban a megértéssel és türelemmel együtt kiéleződhetnek is a dolgok és eszmék, ha erre szükség van. Nagyon fontos ez, mert rólunk ír elsősorban, a mi együttélésünkről és egymásra utalt-ságunkról, a mi szegény és gazdag világunkról. És mi tudjuk, hogy milyen bonyolult ez a világ, Szeli István és a hozzá hasonló alkotók időnként segítenek eligazodni benne, hogy kevésbé legyünk szegények, és valamivel talán gazdagabbak lehessünk.

Az egykor örökmozgó csendes ember ma már bottal jár. Nem juthat el mindig oda, ahol fontos dolgok történnek a kultúrában. De az irodalomban jelen van, és kívánjuk, hogy még sokáig jelen maradjon újabb művekkel is.

A díjkiosztás alkalmából Szeli Istvánt, az írók üdvözlőm közöttünk.

Magatartás, tisztesség, elszántság

A nyolcvanéves Herceg János köszöntése

Üzenet 1989/7–9., 491. (gépiratból)

Régóta készülök megírni egy könyvet, amely éjszakai bolyongásaimról szólna, a sötétségről, a nagyon távoli csillagokról, de főleg olyan emberekről, akikkel találkozni lehet éjszaka, írókról, festőkről, zenészekről, színészekről, koldusokról és egyéb csodabogarakról. Valahogy úgy képzelem, hogy ezek az emberek bölcs dolgokat, néha furcsaságokat mondanának nekem, én meg ezt mind leírnám később, és kissé patetikusan talán azt is megírnám, hogy egyik-másik közülük mintha világítana a sötétségben, nem olyan messziről és tisztán, mint a csillagok, az már túlادagolt pátosz lenne, de azért jólesően és közelről, és mintha...

Lassan, nagyon lassan gyűlik a nyersanyag, lehet, hogy rossz utcákba járok éjszakánként, leginkább néptelen utcákban, ahol az emberek korán nyugovóra térnek, vagy egyszerűen a maguk dolgával törődnek, és ebben nyilván nekik van igazuk. Néha azért tudok beszélgetni felebarátaimmal, nem mindig azt mondják, amire én várok, bár mondanak feljegyzésre érdemes dolgokat, ez a szöveg azonban mégiscsak lassan gyarapodik, az emberek talán túl korán nyugovóra térnek, mert fáradtak, és kicsit elégük van a világból. Szerencsére időnként találkozom Herceg Jánossal is. Neki sem tetszik túlságosan a világ, de mindig hajlandó végigjárni a majdnem kihalt utcákat, és másokat is biztat erre.

Emlékszem, egyszer régen egy elsőkönyves fiatal írónak menet közben odavetette: „Írtam a könyvedről. Megdicsértem. Azt hiszem, lesz belőled valami, mert van szuflád.” Az egykori fiatal író azóta is buzgón ír, hiszen Herceg János mintha azt mondta volna, hogy érdemes. Arra is emlékszem, hogy egyszer a legfőbb felettese, aki politikus is volt, tehát hatalommal rendelkezett, a munkahelyén kétértelmű

megjegyzéseket tett a munkájára és munkakorára. Akkor megkérdezte tőlem: „Mit gondolsz, mit akar tőlem tulajdonképpen ez a kis hólyag?” Tudtam, hogy mit akar a Kis Hólyag. Nyugdíjba akarta küldeni Herceg Jánost, mert sokan nem szeretik a sötétben, világosban bolyongó írókat és egyéb csodabogarakat. Herceg János legyintett, kimeszelt magának egy falusi házat, beköltözött oda, és azóta is ír. Van szuflája.

Azt akarom mondani, hogy sok mindent tanulhattunk és tanulhatunk tőle. Különösen mi, akik gyakran magányosnak érezzük magunkat, mert a csillagok igen messziről világítanak, az emberek pedig koránfekvők. Tanulhatunk tőle magatartást, tisztességet és elszántságot.

Talán mégsem egészen reménytelen ez a mi világunk. Érdemes nekivágni az éjszakai nagy utaknak, akármilyen fárasztóak és lehangolóak sokszor, de ha az embernek egy kis szerencséje van, időnként találkozhat Herceg Jánossal.

Akit sokáig szerettek hallgatni

Fehér Ferencről

Magyar Szó 1989. augusztus 5., 15.

Hadd kezdjem azzal, hogy ha eredeti foglalkozásomat úzném, vagyis ha irodalmat tanítanék valamelyik iskolában, igen szívesen tanítanám Fehér Ferenc verseit. Olyan versek ezek, amelyek mindenről mernek szólni, a banalitásoktól kezdve a nagyon fontos dolgokig, azzal, hogy itt a banalitások átlényegülnek és kilépnek közhelyszerűségükből, a nagyon fontos dolgok pedig érzelmi-emberi közelségbe kerülnek. És természetesen, mint annyi tanár és tanító, én is gyakran meghívtam volna Fehér Ferencet, hogy olvasson fel verseiből, beszéljen róluk, és beszéljen mindenről.

Egyszer író-olvasó találkozón voltam vele egy szép falusi iskolában. Az iskola a falu szélén épült, mögötte kukoricaföldek húzódtak.

A legnagyobb tanteremben rengeteg kisdíák gyűlt össze, értelmes, okos elemisták. Valamikor dél körül indult az író-olvasó találkozó, nagyon jó volt a hangulat, azután befutott egy vonat a falu másik szélén levő vasútállomásra, és egy sereg középiskolás szállt le, utazódíákok, akik a faluból jártak be a városba tanulni. Ők is jöttek az iskolába. Láttam őket, amint sietnek a kukoricaföldek mellett, és azt is láttam, hogy táskáikat eldugják a kukoricásba, és úgy jönnek be a nagyterembe. Szikrázó, érdekes író-olvasó találkozó volt ez, és sokáig tartott, mert senki sem akart hazamenni. Amikor véget ért, megkérdeztem a gyerekeket, hogy miért rejtették el a táskáikat. Nem akarták, hogy Fehér Ferenc észrevegye, hogy egyenesen a vonatról jöttek, tehát még nem is ebédeltek, mert akkor esetleg kurtábbra fogta volna a találkozót – mondták. Ők pedig sokáig akartak beszélgetni vele. Nem minden költőnek adatik meg, hogy gyerekek, felnőttek sokáig akarják hallgatni. Fehér Ferencet sokáig szerették hallgatni, olvasni az emberek.

Nem tudom pontosan hogyan csinálta ezt, nyilván volt valami nagyon egyszerű, de mégis nehezen megfeythető titka. Mint minden igazi költőnek. Talán a lényegre tapintok, ha azt mondom, hogy ő sohasem gyűlölködött. Vannak jó költők, a szakmát tökéletesen ismerő profik, akik kitűnő verseket írnak, de a mesterségünkkel előbb-utóbb velejáró cinizmust nem tudják, bizonyára nem is akarják eltitkolni. Fehér Ferencnek ezen a téren nem volt titkolnivalója. Ő verseiben tiszta maradt eléggé elkoszolódtott világunkban, magatartása a klasszikus költők magatartása, mi legalábbis még így tanultunk a költőkről gyerekkorunkban. Elsősorban valakiért és valamiért szólt, és nem valakik ellen. Vagy egyszerűen csak magáról beszélt, és talán ilyenkor írta legszebb verseit. Mert volt miről írnia.

Minden jó irodalomnak szüksége van ilyen költőre. A vajdasági magyar irodalom szerintem jó irodalom, és ez annak is köszönhető, hogy ő évtizedekig jelen volt ebben az irodalomban.

Fehér Ferenc sajnos többé már nem jelenik meg a faluszéleken épült iskolák író-olvasó találkozóin. A kukoricaföldek mellett hiába sietnek a szép szóra éhes diákok, hiába rejtik el táskájukat, hogy ismét találkozzanak a költővel, akit sokáig szeretnének hallgatni.

A Jó Pajtás érdekében

(kéziratból)

Rendkívül fontos újságnak tartom a Jó Pajtást, mert fontosnak tartom, hogy a jugoszláviai magyar gyerekek rendszeresen olvassanak anyanyelvükön olyan igényes és a korosztályuknak megfelelő szövegeket, melyek valóban tájékoztatnak önmagunkról és a minket érintő történésekről, és amelyek az anyanyelvi kultúra alapjain tanítanak tudatos helytállásra már a felnőtté válás előtt, olyan soknemzetiségű környezetben, ahol fokozottan szükséges önmagunk és mások megbecsülése.

A Jó Pajtás ez idáig erre szoktatta és nevelte olvasóit, didaktikus otrombaságok nélkül. Éppen ezért állandóan jelen volt a kis és kisse nagyobb diákok életében, számoltak vele, mert számolni akartak vele, mert olyan, amilyen. Számolni akarnak vele a jövőben is.

Érdemes. Értesüléseim szerint a felnőtteknek is ez a véleményük. Szakmabelieket, írókat, újságírókat kérdeztem meg, vajon dicsérnék-e egyértelműen a lapot, és ha igen, miért? Dicsérnék. És hosszú listát diktáltak le, hogy miért: kezdve a formai igényességtől – a tartalmi szakszerűségig; kezdve jelentős szerepétől a magyar nyelvű oktatásban – a magyar nyelvű íráskészség fejlesztéséig.

Tehát jelen van, mert sokan azt akarják, hogy jelen legyen írásos kultúránkban. Mindenképpen biztosítani kell fennmaradását, és mindenképpen megérdemli az anyagi támogatást.

Naplórészlet egy televízióról

1992. december 24. után (gépiratból)

...Szépek voltak azok az ünnepi fogadások, összejövetelek a nagykövetségen. Április 4-ét ugyan nem szerettem, mert akkor sokan tolongtunk, túl sok egyenruha és érdemrend gyűlt össze egy helyen, a magyar sajtó, a magyar kultúra vagy a magyar költészet napján azonban kellemes beszélgetéseket lehetett folytatni érdekes és értelmes emberekkel, és akkor még Belgrádban sem volt égbekiáltó nyomor meg tömegtüntetés, és kötetlen társalgásban üzeni lehetett Budapestre. Igaz, később halszemű és a hónuk alatt minden bizonytalan pisztolyt viselő emberek faggattak, hogy miről folyt a beszélgetés azon a nemzeti színű gyanús helyen, és én túlzott részletességgel beszámoltam nekik majdnem mindenről, beismertem, hogy szeretek a nagykövetségre járni, elegáns öltözkű emberek fogadnak már az ajtóban, az alkalmi ünnepségek nem hivalkodóak, de van ott minden, ami kell, a skót whiskytől a tokaji borokig, a téli szalámitól a töltött káposztáig, evés-ivás közben meg természetesen az irodalomról beszélgetek a jelenlévőkkel, hiszen valójában csak ez érdekel igazából, ezután aprólékosan taglaltam az irodalom gondjait, olyanra aprólékosan, hogy a halszemű emberek egy idő után rám untak, túlságosan okosnak vagy túlzottan ostobának ítélték meg (félek, hogy inkább az utóbbi kategóriába soroltak), akiből nem lehet érdemleges információkat kipréselni, szánakozva legyintettek, és felhagytak a rendszeres faggatással.

A televíziót sohasem említettem nekik. Pedig minden fogadáson szájtaltam a televízióért. Mármint a magyar nyelvű televízióért. Vagyis azt bizonygattam, hogy a magyar nyelv, a magyar kultúra és egyáltalán a magyarság érdekében a mai távirányítású és fantáziátlan világunkban mérhetetlenül fontos lenne felerősíteni a Magyar Televízió sugárzását, hogy az adásokat messze az országhatárokon túl is foghatnák azok, akik kényszerből ott ragadtak, és szeretnének

megmaradni. Akkoriban az volt a véleményem, hogy idegen hatásra a Vajdaságban beszélnek legcsúnyábban anyanyelvünket. Azóta már tudom, hogy tévedtem. Pesten annál csúnyábban beszélnek. A televízióban is. Dühös pillanataimban kissé szélsőségesen úgy szoktam fogalmazni, hogy ebben a városban tíz ember közül kilenc selypít, pöszít, de leginkább affektál, vagyis felkapdossa a szavak és mondatok farkát. Minden külső kényszer nélkül beszél magyartalanul, és az egészben ez a szomorú.

De a televízió mégiscsak televízió. Tanítja és butítja az embereket. Nem mindegy viszont, hogy milyen nyelven. Évekig ágáltam érte az elegáns és bensőséges fogadásokon, a vendéglátók persze gyorsan bemértek, tudták, hogy mi a rögeszmém, következetesen rám állítottak egy attasét vagy segédtitkárt, aki udvariasan végighallgatta okoskodásomat, biztosított, hogy továbbítja észak felé meggyőző érveimet, aztán nem történt semmi. Nekibuzdulásaimból annyi haszon származott, hogy a diplomáciai karból szereztem néhány jó barátot. Azóta is kedvelem őket, nagyon sajnálom, hogy egyikükből sem lett miniszter vagy parlamenti képviselő, pedig okos emberek. A legszerencsésebbek is legfeljebb a nagyköveti posztra kapaszkodtak fel. De ők messze vannak, általában távoli országokba küldték ki őket.

Azután mégis megszületett a Duna Televízió. Nem áltatom magam, nyilván nem az én indulatos érvelésem nyomán, de elégedett percekben a hosszú éveken át hangoztatott igazságomat látom bizonyítottnak. Magyarul beszél közelre és messzire is. Időnként egészen jó műsorokat sugároz. És nem affektál.

Focira kalkulálva

Esterházy Péterről és a fociról

1994. június 17. és július 17. között, esetleg 1998. június 10. és július 12. között (gépiratból)

Esterházy Péter könyvét olvasom, az *Egy kékharisnya följegyzéseiből* címűt, és rosszkedvűen olvasom. Nem szeretem, ha más írók... De inkább nem folytatom a mondatot, később majd úgyis végig kell írnom, de addig húzom az időt, megpróbálok kicsit mellébeszélni, ezt ugyan nem szeretem, de értek hozzá. Szóval azt írja Esterházy Péter az olimpia kapcsán, hogy ő focira van kalkulálva. Világban nokság van, találó a megfogalmazás, bár én berzenkedem az efféle henye megfogalmazások ellen, de aztán ugyancsak rosszkedvűen tudomásul kell vennem, hogy a mondat jó, és emellett még igaz is. Esterházy Péter tényleg ért a labdarúgáshoz, szereti is, és tud is focizni. Azt hiszem, a magyar írók közül ő a legjobb focista. Néhány évvel ezelőtt biztos ő volt. Valamikor régen én voltam a legjobb, bár akkor még senki sem tudta, hogy író akarok lenni, de ifjúkoromban a labdarúgó edzők és segédedzők számon tartottak mint ígéretnes futballistát, egyhetes szorgalmas edzés után bekerülhettem bármely gyári csapatba, be is kerültem, de azután elkezdtem dohányozni, mert az olyan férfiasnak látszott, elkezdtem a lányoknak udvarolni, elkezdtem irodalmat írni, és az edzők lemondtak rólam. Ilyen ernyedtt állapotban érkeztem sokkal később a Balaton partjára, ott elnézegettem a vizet és a vízimadarakat, mellettem meg Esterházy Péter futballozott. Felfigyeltem rá, hogy milyen gyorsan fut, milyen ügyesen cselez, gólokat is rúg, örültem, hogy van közöttünk egy ilyen életrevaló magyar író is. Aztán nagyon sokadszor megint hallgattam barátaim rábeszélésére, beleegyeztem abba, hogy én is a labdarúgópályára lépek. Tudtam, hogy nagy hibát követek el, előre-gedtem már, kondícióm sincs, meg egyébként sem nekem való már

az efféle komolytalankodás. Mégis pályára léptem, és ha már ott voltam, ugyancsak régi rossz szokásom szerint elhatároztam, hogy tisztességesen fogok tevékenykedni, és megpróbálok győzni. Szét-néztem magam körül, és láttam, hogy igencsak rosszul állunk. Nem emlékszem már pontosan a csapatok összeállítására, de azt tudom, hogy a mi részünkről a söprögető Ilia Mihály szegedi egyetemi tanár és minden idők egyik legjobb folyóirat-szerkesztője volt, de akkor éppen a kórházba, kés alá készülődött, a bal szélén Gál Sándor kassai költő melegített, neki fél évvel azelőtt kioperálták a kétharmad gyomrát, én meg füstölt tüdővel és kövéren álltam a pálya közepén, szemben velem Esterházy Péter nyurgán és fürgén, mögötte pedig egy ezüstös hajú festőművész védte a kapujukat, róla azt mesélték, hogy igen kemény csontú, és hajlamos a durvaságokra. Nem sok jót vártam a meccstől, de hát végig kellett játszani. Esterházyék azonnal letámadtak bennünket. A focival valahogy úgy van az ember, mint a biciklizéssel, ha egyszer megtanulta, nem felejtí el. Felidéztam ifjúkori emlékeimet: lecövekeltem, Esterházy rám vezette a labdát, megpróbált kicselezni, de hát én valamikor voltam valaki a magam kerületében, a reflexeim még jól működtek, beléptem, és messzire elpöcköltem a labdát. Aztán vártam. Esterházy elfutott a labdáért, megint rám vezette, én megint elrúgtam. Esterházy utána futott. Reméltem, hogy majd csak elfárad. Nem fáradt el. Kezdtém elunni a dolgot, éreztem, hogy el kell döntenem ezt a meccset, mert nagyon-nagyon fárasztó. Kaptam egy jó labdát valahol a pálya közepén, megcéloztam a kaput, és belőttem. Erről a gólról különféle irodalomtörténeti pletykák keringnek. Egyes források szerint Esterházy Péter azt mesélte, hogy már alig álltam a lábamon, amikor belőttem a gólt. Nem hiszem, hogy ezt mesélte. Ha mégis ezt mondta, szerintem nem gondolta komolyan. Ha komolyan mondta, nem mondott igazat. Nagyon jó labdavétellel nagyon pontos gólt lőttem. Igaz, utána mindjárt javasoltam, hogy hagyjuk abba a mérközést, menjünk el fürödni, vagy egy kocsmába, vagy menjünk haza, szóval foglalkozzunk hasznosabb szellemi dolgokkal. Az én csapatom ezt nem is bánta volna, hiszen egy-nullára vezettünk, sikerélménnyel

távozhattunk volna, az ellenfél azonban alkudozni kezdett, rövid vitatkozás után abban maradtunk, hogy még egy gólig játszunk. Rugdaltuk a labdát. Ilia Mihály kitűnően söprögetett, átpasszolt nekem a jobb szélre egy éles labdát, én bevágtam a középre, és Gál Sándor óriási gólt lőtt. Kettő-nullra győztünk. Ezután tényleg összegyogytam, leültem a Balaton partjára, és igen sokáig szótlanul néztem a vizet és a vízimadarakat. Főleg a hattyúkat. Az igazsághoz még az is hozzátartozik, hogy Esterházy Péter aznap este vagy másnap este rám vert asztaliteniszben, de én papucsban játszottam, és így is keményen ellenálltam, persze akkor is rám ver, ha nem papucsban, hanem fűzős cipőben játszom, de a focigyőzelem után kit érdekelt már az asztalitenisz.

És most már be kell fejeznem azt a mondatot, amit az írásom elején nem akartam befejezni. Hiába húztam az időt. Rosszkedvűen olvasom a könyvet, mert dühít, ha más írók fölfedezik azt, amit én is fölfedezhettem volna. Például a publicisztikában. Harminc évig voltam publicista (is), gyötrődtem ebben a műfajban, görcsösen fogalmaztam, Esterházy Péter viszont megmutatta, hogy könnyedén, elegánsan is lehet beszélni a mindennapi dolgokról. Megint lemaradtam valamiről, talán nem az én hibámból, de valaki megcsinálta, és jól csinálta meg.

Család, vihar, szerkesztés, költészet

Orbán Ottó rendet csinált

Népszabadság 1994. október 10., 12. (gépiratból)

A legvégén kezdem, a költészetnél. Azért kezdem a legvégén, mert a verseket sohasem szerettem, vagy csak titokban szerettem, nyilván amiatt, mert tudtam, hogy sohasem fogok jó verseket írni, így hát legegyszerűbb volt meggyőzni magamat, hogy a költők ko-

molytalan emberek, akik többnyire kóklerkednek, improvizálnak, ezzel együtt néha sikeres sorokat is gyártanak, még engem is képesek elkápráztatni olykor, de én mégiscsak konok prózaíró vagyok, és nem hiszek a rövidtávú bűvészkedéseknek. Aztán néhányszor megleptek a költők, bebizonyították, hogy nagyon komolyan is tudnak dolgozni, de én még akkor sem hittem nekik igazából, rövidtáv-futóknak tartottam őket, akik majd hamarosan kifulladásra kerülnek.

Orbán Ottóról is sokáig csak annyit tudtam, amennyit egy kortárs magyar írónak tudnia kell egy másik kortársáról. Vagyis tudtam róla, hogy jó költő, akinek szinte mindenütt közlik a verseit, de ezeket a verseket nekem nem kell okvetlenül elolvasnom, látatlanból is elhiszem róluk, hogy jók.

Így indultam el egy nyáron személyes találkozásra Orbán Ottóval, anélkül, hogy előre tudtam volna, hogy találkozni fogok vele. Szigligetre hívtak meg az Alkotóházba, beparancsoltam családomat egy kis gépkocsiba, és útnak indultunk. (Zárójelben megjegyzem, hogy én az átlagos apáknál jobban aggódom a családomért, elsősorban a gyermekeimért. Erre jó okom van: a fiammal tizenegy napos korában édesanyja beleszédült egy üvegajtóba, édesanyja fél óra múlva meghalt, őt véresre vagdálva ápolgatták és varrogatták a kórházban, végül mégis életben maradt, de én éjszakánként legmélyebb álmomban is sokáig folyton azt hallottam, hogy keservesen sír. A lányom valamivel szerencsésebb volt, vele nem történt ilyen baleset, de miattam ő sem kezdte igazán boldogan az életét. Magyarországon született, de engem akkor írói idétlenségeim miatt éppen nem engedtek be Magyarországra, így hát nem látogathattam meg, emiatt lányomat zabigyereknek tartották, és emellett még komoly szülői hibát is elkövettünk, Katalin névre kereszteltük, kezdettől fogva mindenki egyszerűen csak Katinak szólította, amire körülötte sokan csodálkozva kapták fel fejüket, hiszen a szomszédos kiságysokban Jeanettek, Nicolettek, Norbertek és Natasák feküdtek, lányomnak tehát teli torokból kellett bömbölnie, hogy kiverekedje magának az őt megillető kicsinyke helyet ebben a világban. Bömbölt is derekasan, azután Jugoszláviában is ordított és verekedett, de

akkor legalább tudtam, hogy miért. Persze aggódtam érte, akárcsak a fiamért, de ezt eltitkoltam a két gyerek elől, mert nem akartam, hogy elpuhuljanak. Kemény, jó nevelést kaptak, nem is volt velük semmi komolyabb baj. Szigligetre is nyugodtan elvihettem őket.)

Az Alkotóházban nagyon jó társaság fogadott. Ott mindig remek emberek jöttek össze, szerettem velük lenni, általában szerettem együtt lenni a magyar írókkal. A szerkesztőktől azonban mindig óvakodtam. Írói pályafutásomtól kezdve mindig csak akkor adtam kéziratot, ha kértek tőlem. Nem tolongtak mindenkor körülöttem, de általában azért rendszeresen kérték az írásaimat, én természetesen könnyelműen mindenkinek megígértem, hogy postafordul-tával küldöm a legújabb művem, de mivel eredendően lusta vagyok, sokszor kapkodni, magyarázkodni kényszerültem. Ezúttal azonban készültem. Egy novelláskötetet állítottam össze előzőleg, ebből a kötetből három novellát még sehol sem jelentettem meg. Így érkeztem a vidám társaságba, összeölelkeztem barátaimmal, megébedeltem, és vártam.

Nem kellett sokáig várnom. Orbán Ottó jött be hozzám először. A keze már akkor is remegett egy kicsit, a hangja azonban egyáltalán nem remegett. Nem költőként, szerkesztőként jött. Megkérdezte, hogy van-e eladó prózám. A lelkem mélyén – bár nem a legmélyén – szélesen elvigyorodtam. Minden valamirevaló írónak van eladnivalója, mondtam önérzetesen, azzal kezébe nyomtam a három novellát. Átlapozta őket, egyből kiválasztotta a legjobbat, és elkészönt tőlem. A másik kettőt is gyorsan eladtam, de megfogadtam magamban, hogy ezentúl figyelmesebben fogom olvasni Orbán Ottó verseit. Ismét felbukkant az életemben egy költő, aki nemcsak jó verseket ír, hanem dolgozni is tud. Történetesen szerkeszteni.

Ő is a családjával együtt nyaralt Szigligeten, nyilván ő is féltette gyermekeit – két szép lányát –, ha nem is olyan betegesen, mint én a magam gyermekeit. Egy derűs nyári délutánon elkocsikáztam a Balaton-felvidékre egy filmes ismerősömhöz. Előtte ráparancsoltam gyermekeimre, hogy távollétemben is viselkedjenek illedelmesen. A látogatás jól sikerült, szép tágas nyárikonyhában ültünk,

könnyű bort iszogattunk, közben jött egy nyári vihar, de én mindig szerettem a viharokat, még akkor is, ha fákat döntöttek ki. Ezen a napon és ezen az estén dőltek a fák. Nem tudtam, hogy fiam a vihar előtt Orbán Ottó lányával nekiindult a szigligeti várromoknak. Araszoltak fölfelé a hegyoldalon, a fejük fölött meg egyre lejjebb jöttek a felhők. A hegyfokról német turisták ereszkedtek lefelé, egyikük közölte, hogy odafönt olyan villamosságot érzett a levegőben, hogy szó szerint égnek meredt a haja. A két gyereknek volt magához való esze, visszafordultak, bementek a lakosztályunkba, kiültek a teraszra, és várták a vihart. A vihar meg is jött, tördelte a fákat, a felhőkből zuhogott az eső, a két fiatal meg mindenféle haszontalanságokról fecsegett. Orbán Ottó közben dühösen és aggódva kereste a lányát. Elvonult a vihar, a két gyerek lesétált a társalgóba, én a filmesektől elindultam hazafelé, és csodálkoztam a kidöntött fatörzseken.

Ekkor történt meg az, hogy Orbán Ottó rendet vágott a családjában. Röviden, pattogósan megmondta, hogy vihar előtt és viharban hogyan kell viselkedni. Azt hiszem, ritkán szokta felemelni a hangját, de akkor sokan meghallották. És azt is hiszem, hogy a hangerőnek volt foganatja. Mire én hazaértem a letöredezett fatörzsek és faágak között, már mindenütt csönd volt. A lányom nyugodtan aludt, a fiam felébredt félig-meddig, felnyitotta fél szemét, közölte velem, hogy túlélte egy gyönyörű vihart, majdnem szerelmes lett az éjszaka, de úgy látszik, a dolog nem jön össze. Nem is jött össze. Azon az éjszakán nem aludtam, mert akkor is a kelleténél jobban aggódtam gyermekeim sorsa miatt. Feltételezem, hogy Orbán Ottó nyugodtan aludt. Hiszen rendet csinált. Mert ő rendet tud csinálni a családi körben, a szerkesztői munkában és a saját költészetében is. Lehet, hogy remeg a keze, a hangja azonban nem remeg. Az idén megjelentetett egy könyvet *A költészet hatalma* címmel. Az alcím: *Versek a mindenségről és a mesterségről*. Pretenciózus cím. Halvány-sárga könyvborítóra írták rá fekete betűkkel. Érdemes elolvasni. És érdemes elolvasni Orbán Ottó elkövetkezendő verseit is. Őszintén ajánlhatom, hiszen én nem szeretem a verseket.

Nem öregedett meg

Herceg Jánosról, aki 86 évet élt

Népszabadság 1995. március 3., 15. (gépiratból)

Nyolcvanadik születésnapját még elég szépen megünnepeztük. Engem is felkértek, hogy beszéljek róla, valami olyasfélét mondtam, hogy álmatlan éjszakáimon, amikor a kihalt utcákon kódorgok, mindig abban reménykedem, hogy a sötétben majd bölcs öregemberekkel találkozom, akik majd megfontoltan és okosan beszélnek nekem az életről. Olyan öregemberekkel szerettem volna találkozni, mint Herceg János. Megtapsolták a beszédemet, maga Herceg János is tapsolt, én meg majdnem elszégyelltem magam, amiért öregembernek neveztem, valójában nem volt öreg, legfeljebb gyöngülő hallása utalt erre, de az sem igazán.

Nyolcvanadik születésnapja után is rendszeresen bejárt kéthetenként az Újvidéki Rádióba, és miután szalagra olvasta írásait a földművelésről, a kultúráról, vagy éppen a magyarságról, betért hozzám az irodámba, mindig egyenes derékkal és komoly arccal, tiszta ingben és nyakkendőben, frissen vasalt ruhában. Lármás találkozások voltak ezek, tulajdonképpen csak én lármáztam, Herceg János csöndesen töprengve beszélt, időnként rám szólt, hogy ne ordítózak, meghallja ő a halkabb normális beszédet is, csak a motyogást nem hallja már, de az nem is érdekli. Én tovább ordítottam, mert fontosnak tartottam, hogy tisztán meghallja mindazt, amit mondok, még ha belereked is a torkom.

Az emberek mosolyogva mentek el a folyosón az ajtó előtt. Később már nem mosolyogtak. Mert mi odabent egyre kellemetlenebb dolgokról beszélgettünk, néha talán tényleg nem kellett volna mindent kikiabálni. De hát Herceg Jánosnak egyre kevésbé tetszett a körülöttünk forttyogó világ, és nekem sem tetszett. Persze az irodalomról, az írókról is szót ejtettünk, Ilyenkor lecsöndesedett a társal-

gás, főleg ő beszélt, neves magyar írókról, régi és új ismerőseiről, magáról igen ritkán, ekkor rendszerint közbekiabáltam, a fiatalabb pályatárs nagyképűségével tanácsoltam neki, hogy hanyagolja az apró napi jegyzeteket, írjon egy vaskos könyvet a saját életéről. Arról, hogy már egészen fiatalon befutó pesti író maradhatott volna, és akkor talán..., de ő mégis a kisebbségi író sorsát vállalta fel könyvekkel és sok-sok rövid karcollal, és arról... egyebek között arról, hogy miért nem szerették sohasem a politikusok. Innentől kezdve ismét emelkedett a hangerő, az emberek elsötétült arccal suhantak végig a folyosón, mert Herceg János sem szerette a politikusokat.

Az országhatárokat sem szerette. Kimért, udvarias ember volt, de a határőrökkel legtöbbször ingerülten összevitatkozott, egy-egy külföldi útja után rövid jegyzetei megkeményedtek. És közben írt saját életéről is, magányosan egy magyarok lakta kis bácskai faluban, ahol vészes gyorsasággal fogyatkozott az őslakosság, akkor már nem találkoztunk kéthetenként, az országban elfogyott a benzin, akadozott a közlekedés, melleleg az ország is megfogyatkozott, legfeljebb telefonon keresztül kiabálhattam a csöndesen írogató Herceg János fülébe.

Most már telefonban sem. Pedig egyre jobban hiányoznak a lármás találkozások.

Nyilakat a rossz levegőbe

*Pintér Lajos, Ezredfordulóponton,
Széphalom Könyvműhely, Budapest, 1995.*

Népszabadság 1995. július 15. (gépiratból)

Nem sokkal az idei könyvhét után az Írók Könyvesboltja dedikálás nélkül küldte el címemre Pintér Lajos legújabb verseskötetét, az *Ezredfordulópontont*, dedikáció helyett a költő valakinek a közvetítésével rövid levelet mellékel, melyben megírta, hogy közbejött betegsége miatt nem mehetett el a könyvesboltba, de ha meggyógyul, majd mindenfelét beír a kötet első lapjaira. Rátelefonáltam, hogylétte felől akartam érdeklődni, nem találtam meg, tehát meggyógyult már, egyik nagyon közeli ismerőse közölte velem, hogy tulajdonképpen nem is volt igazán beteg, csak hát érzékenyek a légzőszervei, és ehhez időnként a költői képzelőerő is hozzájárul, de az efféle bajokat nem kell túlzottan komolyan venni. Egyetértettünk.

Én már egészen fiatal költő korában sem vettem komolyan az efféle bajait. Valamikor a hetvenes évek vége felé egy meleg nyári napon kisebb társaságban lombos diófa alatt üldögtünk, itt szolgálták fel számunkra a vasárnapi falusi ebédet: húslevest, különféle húsokat, kelt kalácsot; mindezek után sört ittunk. Pintér Lajos kissé lehűtve kérte a levest és melegen a sört. Ő volt közöttünk az egyetlen költő, persze hogy körberöhögtük, talán túlságosan harsányan élcelődtünk, majdnem megsértődött, mondván, nagyon sok költőnek érzékenyek a légzőszervei, nem tűrik a rossz levegőt, de szerencsére nem volt sértődékeny alkat, haragudni azonban tudott, természetesen nem a barátaira, akikkel nagy komolysággal társalgott világ-megváltó vagy inkább nemzetmentő lehetőségekről és szándékokról; csak azokra haragudott, akik ezt megakadályozták, kiolvasható volt ez első kiforrottabb verseiből is, és nekem határozottan tetszetek ezek a versek kihegyezett sorokkal és kihegyezett nyilakkal.

Költői haragjához szelíd ironia is párosult, nem akart senkit sem megbántani, tisztelte és szerette az embereket, az oktan állatokat, a békésen röpködő vagy éppen turbékoló madarakat. Egy másik közös vasárnapi ebédünkön vendéglátóink galamblevessel akartak kedveskedni, de ehhez galambokat kellett volna fogni. Pintér Lajos nem volt hajlandó kifosztani a galambfészkeket, így hát keménykötésű prózaíróként nekem kellett felkapaszkodnom a padlásra, bár én sem szívesen bántottam az ártatlan szárnyasokat, még jó, hogy volt mellettem egy gyakorlatias gondolkodású kislány is, aki minden teketória nélkül beszolgáltatta a konyhára a kért galambokat, a költő őszinte bánatára. Kicsit csodálkoztam is, hogy legújabb könyvében kék cinkék, búbos pacsirták, fekete rigók, házi verebek és egyéb madarak mellett alig esik szó galambokról, holott a galambokat is nagyon szereti, és néha nyilván sajnálja is.

Amolyan olcsó poénként most idekíváncozna a galamblelkű költő elnevezés, ami azonban ellentmondana a könnyen haragra lobbano költőnek, és nem is lenne igaz. Pintér Lajos ifjú költő korában ifjú szerkesztő is volt egy folyóiratnál, egy jól szerkesztett és az akkori körülményekhez képest merészen szerkesztett folyóiratnál, és ő volt az, aki gyakorta hangoztatta, hogy a folyóirat csak addig lesz jó, amíg szerkesztői és szerzői el nem gyávulnak, és hogy erre nagyon vigyázzanak valamennyien. Ma is jó folyóiratot szerkesztenek, Pintér Lajos pedig közben megírt nyolc könyvet.

A nyolcadik könyv, az *Ezredfordulóponton* hangja már visszafogottabb, mint az első köteteknél, a költő ma már nem nevezhető egészen fiatalnak, mértéktartóan és mégis meghatóan nosztalgizálhat is néha, sőt időnként megsértődik, ami azelőtt nem volt szokása, mint ahogyan az elérzékenyülés sem, de még ha kissé megszomorodva is az idő múlása és a világ ilyen való alakulása miatt, még mindig tud haragudni. A kihegyezett nyilakat az új versekben gondosabban beágyazza lassú, majd hirtelen felgyorsuló és sajátosan lüktető sorok közé, a nyílhegyek többfelé meredeznek figyelmeztetően, mert a tárgykör kiszélesedett, a Kárpát-medencéből Közép-Európára, egész Európára, az egész világra, még a csillagokra is, amelyek kissé

romantikusan ragyogva néznek le ránk még akkor is, ha legtöbbször nem sok örömük telik abban, amit odafentről látnak. Pintér Lajos is ritkán örül, nyilván jó oka van rá, a rossz levegő még mindig megköhögteti, és a legfontosabb dologban hű maradt régi önmagához: nem gyávult el. És ezt ma is jó versekben tudja érzékeltetni.

A filmezés bizonytalan időre elhalasztódik

Az Objektív Filmstúdió mozgóképeskönyve, Budapest, 1995.

1995 nyarán (gépiratból)

Jó egy évvel ezelőtt, amikor módfelett meleg nyár volt, az Objektív Filmstúdióban fölvetődött az ötlet, hogy meg kellene kérni néhány író, író, író filmnovellákat, melyeket a filmesek megjelentetnének egy gyűjteményes kötetben, e novellákból később esetleg forgatókönyvek is születhetnének, még később pedig akár filmek is – természetesen jó filmek –, ily módon is prezentálva irodalmunk és filmművészetünk gyümölcsöző kapcsolatát, mindez talán még javíthatna valamelyest a magyar film jelenlegi sanyarú állapotán, sőt az irodalomra is jótékony hatással lenne, ami szintén nem ártana a mostani viszonyok között.

Engem is meghívtak a pályázatfélére, elfogadtam a meghívást, mert jó ötletnek tartottam a kezdeményezést, mások is jó ötletnek tartották – összesen tizenhárman voltunk –, a gyűjteményes kötet tényleg megjelent az idei könyvhétre, *Az Objektív Filmstúdió mozgóképeskönyve* címmel, elég csöndes fogadtatásban részesült, pedig... De erről majd később.

Az ember nehezen és kissé ügyetlenkedve beszél olyan könyvről, melyben a saját írása is szerepel, ezért a saját írásmtól a továbbiakban eltekintek, és csak a másik tizenkettő szerző novelláját szeretném dicsérni, mert megérdemlik.

Mindenesetre mielőtt elhatároztam volna, hogy a rádióban mondok valamit a szóban forgó kötetről, kicsit tájékozódtam a sorsáról, hiszen lassan már a következő nyár is elmúlik, és ez a nyár [is] majdnem olyan meleg volt, mint a tavalyi. Elégge lesújtó információkat tudtam meg. A szépreményű akció, az időjárástól függetlenül, ez idáig annyi eredménnyel járt, magyarán annyi pénzt hozott a folytatáshoz, hogy meg lehetne csinálni egy negyed, jó esetben egy fél filmet. Tehát ismét kevés film lesz, messze elmaradtunk az eredeti nemes céloktól.

Pedig a tizenkét író: Csaplár Vilmos, Csiki László, Fejes Endre, Grendel Lajos, Kardos István, Kertész Ákos, Lázár Ervin, Márton Gyula, Salamon András, Schwajda György, Spiró György, Vámos Miklós tisztességes munkát végzett. Igényes írásokat szállítottak le: klasszikus novellákat, szigorú szakmai szabályoknak megfelelő filmnovellákat, vagy a két műfaj egyre inkább elmosódó határaival valamiféle keverék alkotást, de az utóbbi évtizedek változó és szinte minden esetben izgalmas és érdekes témáival, melyeket érdemes volna továbbírni és lefényképezni.

A fényképezés, pontosabban a filmezés a jelek szerint bizonytalan időre elhalasztódik. A nagy ambíciókkal megírt filmnovellák megmaradnak a szerény kivitelezésű, szépreményű kötet lapjain. Itt is érdemes elolvasni őket, irodalomnak nem rosszak. A címlapon egyébként is egy szép régi, talán túl régi írógép látható, amelyből vékony filmszalagok tekerednek elő igen kuszan és rendezetlenül.

Naplórészlet ajánlással

Rozsályi Annamária, Csüti és Nikoló, Littera, 1996.

1996 (gépiratból)

Csüti és Nikoló... Nem tetszik a cím, árulkodóan nőies, kissé komolytalan, majdnem gyermeteg. Bevallom őszintén, férfisovinizta vagyok, tehát imádom a nőket (mint nőket), de nem szeretem, ha leveleken kívül mást is írnak, érzélgősségükkel, nyafkaságukkal folyton elárulják magukat, holott az íráshoz megfontolt ráció kívántatik női negédség nélkül... Tisztelet a kivételnek.

Rozsályi Annamária a kivételek közé tartozik. Pontosan és szabatosan fogalmaz, és mielőtt leírna valamit, alaposan tájékozódik, ami azt jelenti, hogy tájékoztatni is tud, amikor az olvasót a világ-színház körüli fantasztikus utazásaira invitálja. Megbízható kalauza minden korosztálynak. De nem csupán tájékoztat, beszélni és beszélteni is tud, az utazások érzelmekkel telítettek, a megjelenítés hiteles, a párbeszéd pergőek, helyenként szellemesek, vagyis szépen elhelyezkednek az irodalomnak és a publicisztikának azon a határán, ahol az igényes szöveg olvasmányossá válik.

Nem véletlenül említettem „minden korosztályt”. A *Csüti és Nikoló* kelendő könyv lehet, talán még a cím sem olyan rossz, mint ahogy első olvasásra tetszik. Érdemes megtámogatni kinyomtatását...

1996 (a könyv hátlapjáról)

Jó volna okosan álmodni. Vagy ha ez nem mindig lehetséges, legalább szíven álmodni, amint ezt Rozsályi Annamária teszi...

Egy svájci üzletember, aki gyakran hazatér

Jeszenszky Iván, *Kitelepítettek, Littera Nova, Budapest, 1995.*

1996 után (kéziratból)

Jeszenszky Ivánnak hívják, életének első tíz évét Magyarországon töltötte, az osztályharc kiéleződésekor családját kitelepítették Ebésre, egy Debrecen környéki kis faluba, illetve annak valamelyik romos tanyájára, ahol nyüzsgtek a patkányok, az emberek meg elkoszolódtak, volt, aki sokkal korábban meghalt, mint esetleg normális életkörülmények között. Az első tíz évnek akadtak tehát igen kellemetlen színfoltjai is, rosszkedvűen távozott az országból, a második tíz évvel Jugoszláviában, a Vajdaságban próbálkozott. Itt nem telepítették ki, bár patkányok nyilván itt is előfordultak, ő mindenesetre becsülettel leérettsgizett, és rockzenekart alapított. Igazából mégsem érezte jól magát, sok minden nem tetszett neki, egyebek között az sem, hogy zenekarával mozgalmi dalokat kellett játszania az ifjúsági munkaakciókon. Ingyen.

Elment hát Svájcba, ahol tartósan meglepedett, időnként képeket festett, titokban alighanem írogatott is, elsősorban azonban megpróbált pénzt keresni, természetesen nem képeivel és írásaival. A pénzkeresés bizonyára sikerült, mert amikor nemrég Pesten találkoztam vele, éppen ellopták a gépkocsiját, de a szeme sem rebent, az autóról alig ejtett néhány szót, inkább a mostanában megjelent első könyvéről beszélt.

A könyv címe *Kitelepítettek*, ő dokumentumregénynek nevezi, valójában az is: fontos, helyenként megrázó tényeket közöl az adott korszakról, a kitelepítések korszakáról, az Ebesen eltöltött napokról és évekről, emberi sorsokról és patkányokról. Azóta elég sok idő eltelt már, higgadtan össze lehet foglalni az igaz történeteket, Jeszenszky Iván ezt teszi, gyűlölködés nélkül idézi fel az eseményeket, talán ezért választotta a megregényesítési formát, holott egy szikárabb élménybeszámoló minden bizonytal hatásától lett volna,

de félő, hogy indulatosabb is. A témáról persze írtak és írnak mások is, de hát vannak dolgok, melyekről szükséges többször szólni, akár élménybeszámolóban, akár dokumentumregényben, még akkor is, ha egy svájci üzletembernek nincsenek kimondottan szépirodalmi ambíciói, legfeljebb tartósan letáborozik az irodalom közelébe.

Az irodalom, a könyv, vagy éppen a saját könyve néha még manapság is jó hatással lehet a hidegfejű üzletemberekre.

Jeszenszky Iván egyre gyakrabban bukkan fel Budapesten, bejelentette egy újabb dokumentumregény megírását, és menet közben alapított egy könyvkiadót. Ismerve a jelenlegi helyzetet, ez éppen-séggel nem tűnik nagyon virágzó vállalkozásnak, bár ki tudja. Aki egy romos tanyáról vágott neki a nagyvilágnak, és még pénzt is tudott gyűjteni, talán a könyvek között is talpon marad.

Irigylem a drámaírókat

Szakonyi Károly, *A bűntény, Neoprológus, Budapest, 1996.*

Népszabadság, 1996. augusztus 28., 9. (gépiratból)

Elolvastam Szakonyi Károly *A bűntény* című novelláskötetét, és ismételen be kell vallanom, hogy mindig is irigyeltem a drámaírókat. Nem túlságosan, de mégis... Pontosabban azokat az írókat, akik egyformán vagy majdnem egyformán jól tudnak szépprózát és drámát is írni. Időnként megpróbáltam velük „versengeni” (ezt idézőjelben mondom) a magam körülményes módján, leginkább úgy, hogy megírtam egy regényt vagy novellát, melyek megítélésem szerint egészen jól sikerültek: a leíró részek pontosak és hangulatosak voltak, a cselekmény szépen futott, ahogy az a nagykönyvben meg van írva, a motívumok rimeltek, a párbeszédok ritmikusan hullámoztak, az volt az érzésem, hogy némi módosítással könnyen átültethetők egy másik műfajba, színpadra, rádióra... Megtettem ezt

sokszor, néha igazam lett, de csak néha. Legtöbbször csalódottan kellett tapasztalnom, hogy a másik műfajban vontatottak lettek az én prózában fogant történeteim, és elmondva talán a párbeszédek sem voltak olyan meggyőzőek, mint leírva. Aztán jöttek az udvarias, de könyörtelen dramaturgok, megdicsérték kiváló munkáimat, és biztos kézzel kihúzták a legjobb sorokat. Felháborodtam, vitatkoztam velük, végül beismertem, hogy igazuk van, azóta is igyekszem tanulni tőlük. Kissé bosszúsán azt is tudomásul kellett vennem, hogy mások ezt már előttem megtanulták. Mármint a drámaírást. Tisztán megfogalmazott egyszerű mondataik hatásosak a könnyen áttekinthető szituációkban. Belenyugodtam, hogy mint mindenütt, ezen a területen is a profik a legjobbak.

Messziről azonban mindig kajánkodva figyelem, hogy ezek a színpadi deszkákra és hanghatásokra céltudatosan utazó írók mikor bukkannak fel egyszer vagy ismét a szépprózában. Mert itt azért én is eléggé otthon vagyok, tehát fanyaloghatok és aggályoskodhatok.

Szakonyi Károly megjelentetett egy alig százoldalas kötetet, ha jól számolom, huszonnégy novellával, és én mindjárt maliciózan megállapíthattam, hogy nem lehet büntetlenül jó drámát és jó prózát írni egyszerre. Először is nem biztos, hogy a huszonnégy novellából mindegyik novella. Meg aztán, ha mégis novellát mondunk, a lágy, szentimentális lekerekítések leírva másképpen csattannak, mint a színpadon vagy a rádió hullámhosszán. Ha egyáltalán csattannak.

Persze a műfaji kölcsönhatásoknak vannak előnyei is. Méghozzá számos előnye. Egyfajta bátorságot adnak a szélesebb skálán mozgó íróknak. Témaválasztásban, formába öntésben egyaránt. Vállalni meri a végletességet, az elérékenyülést és a kegyetlenséget, hiszen a kettő majdnem ugyanaz, a szinte vegytiszta szépséget és borzalmat, más szóval a hihetlent, egyszerűen azért, mert hitelesen le tudja írni. Majdnem drámai tömörséggel.

Azt akarom mondani, hogy *A bűntény* izgalmas könyv, lehet, hogy nem fog mindenkinek tetszeni, aki elolvassa, de nagy erénye, hogy nem lehet közömbösen elsiklani felette. Az alig százoldalas novelláskötet kapcsán ismételtelen be kell vallanom, hogy irigylem a drámaírókat.

Guelminó Sándor koporsójánál

Budapest, 1997. április 18. (gépiratból)

Tegnap egy olyan értekezleten vettem részt, ahol kicsit furcsa határozatot hoztunk. A Magyar Írószövetség Választmánya szavazott új tagok fölvételéről, köztük egy immár halott költőről, Guelminó Sándorról. Őt vettük fel elsőnek az Írószövetségbe a jelöltek közül, mindenki magasba emelte a kezét, én is, én azonban csalódottan. A többiek leginkább csak a verseit, írásait ismerték, természetes az, hogy részavaztak, én viszont személyesen is jól ismertem Guelminó Sándort, és ezért elvártam volna, hogy egy ilyen magabiztos és céltudatos ember még sokáig életben maradjon.

Kezdő újságíró volt, amikor évtizedekkel ezelőtt először találkoztam vele, már első írásaiból lehetett látni, hogy jeles művelője lesz ennek a nehéz szakmának. Az is lett. Nem csak íráskészségével, hanem sokoldalúságával is. A sporttól a külpolitikáig szinte mindenről szakavatottan tudott szólni, és főleg írni. Biztonsággal mozgott a történetek és a betűk világában. Magánéletében is. Szép termetű, jóképű fiú volt, szerették a lányok, irigyeltük emiatt, szép lányt vett el feleségül, házasságában okos fiút nevelt föl.

Magabiztosságát kissé eltúlzottnak éreztem, amikor kiderült, hogy az irodalomban is maradandót akar alkotni. Aztán mégis megcsinálta. Nem állítom, hogy csupa remekművek kerültek ki a kezeiből, de jó verseket írt, melyek olvastán egyhangúlag választották be a magyar írók többé-kevésbé hivatalos társaságába, mégpedig azok, akik emberként alig vagy sehogyan sem ismerték. Én ismertem barátként is. Olyan barátként, akivel nem kellett naponta értekezni ahhoz, hogy tudjuk: bármikor számíthatunk rá. Írásaira is számíthattunk. Éppen ezért szavaztam csalódottan a választmányi ülésen.

Tudom, hogy szeretett élni, és élni akart, nem tehet róla, hogy megállt a szíve. Az ember azonban becsapottnak érzi magát, ha elmegy valaki, akit megbecsült és kedvelt, vagy éppen szeretett.

Sokan érezzük ezt, akik eljöttünk a temetésére, meg azok is, akik messziről temetik. Guelminó Sándornak még élni kellett volna... De mást ilyenkor nem lehet mondani: Nyugodjék békében!

Vitatkozni szeretnék

– *Simsay Ildikóval*

1997. április 28. után (gépiratból)

Nagyon sajnálom, hogy már nem vitatkozhatom Simsay Ildikóval. Pedig szívesen veszekednék és pörölnék vele a művészetekről, a politikáról, akármiről, akár a halálról is. Hiszen mindenről volt véleménye. Tehát beszélgethetnénk arról, hogy bizonyos embereknek sohasem szabadna meghalniuk. Mert ők mindig mozognak, rájuk mindig lehet számítani, segítenek, ha kell, villámgyorsan véleményt formálnak a világról, és ezt ki is mondják, igen hangosan. Az ilyen emberekkel érdemes vitatkozni, ezekkel érdemes élni...

Egyszer leültetett egy kényelmetlen karosszékbe, megengedte, hogy cigarettára gyújtsak, és megfestette a portrémat. Szép az a kép, én kicsit csúnya vagyok rajta, majdnem olyan csúnya, mint a valóságban, a férje rá is mordult emiatt, márpedig ő igazán jártas a festői szakmában, és biztosan igaza volt, én mégis Ildikónak hittem, az ágyam fölé szegeztem a falra a festményt, és mindenkinek büszkén mutogatom magamat, mert jó az a kép, aki festette, az tudott festeni. Festés közben persze beszélt. Ma sem emlékszem, hogyan vetődött fel a téma, de a festékek kavargatásakor igen meggyőzően elmagyarázta, hogy van isten, és hogy a hit megszépíti az életünket. Kétkedésre hajlamos ember vagyok, vitatkoztam vele, aztán megnéztem a kész festményt, és elhittem a mondandóját. Azóta is önelégülten és kövéren ülök egy kényelmetlen karosszékben, és szent meggyőződésemmel, hogy Simsay Ildikóval megéri vitatkozni, átgátni kell vele, és írni kell róla.

Írtam róla. Áttételesen elmotyogtam, hogy jó festő, jó ember, aki mindannyiunkat túl fog élni, mert szeret élni, magától értődő haragossággal szereti a családját, a férjét, a gyerekeit, a barátait és ezt az egész nyomorult világot. Ebben tökéletesen igazam volt. Aztán hazugságokat írtam róla. Beültettem egy előkelő hegyoldali villába, ahol kegyetlen dolgok zajlanak, de ő ott is rendet tart, mert amihez hozzáfog, azt hozzáértéssel csinálja.

Most mindezt abbahagyta. Csúnyán itt hagyott bennünket. Beszélni és írni még sokáig fogunk róla. Csakhogy vitatkozni már nem tudunk vele. Pedig nagyon meggyőzően tudott szólni az életről.

„a Hitelt szeretném dicsérni”

1997. május (kéziratból)

Sokakkal ellentétben nekem az a meggyőződésemmel, hogy irodalmi folyóirataink szerkesztői szobáiban tehetséges szerkesztők, sőt esetenként jó írók ülnek. Sorolhatnám ábécésorrendben ezeket a folyóiratokat az Alföldtől a Tiszatájig, a Kortársától a Holmiiig vagy akár a Pannon Tükörtől, a Forrástól a Vigiliáig. Nem azért mondom ezt, mert tőlem is szoktak kéziratot kérni, hanem azért, mert sokaktól kérnek jó kéziratokat, de valahogy igen keveset kapnak. Pedig ők igyekeznek. Mármint a szerkesztők. Kissé értetlenül nézem a végeredményt, néha arra gondolok, hogy talán a termelőkkel és a szállítókval, vagyis az írókkal lehet baj, de ezek csak röpké gondolatok, én még sohasem mondtam rosszat íróársaimról, és továbbra sem szándékozom rosszat mondani, megteszik ezt mások, inkább dicsérni szeretném azokat, akik a szerkesztői székekben vagy otthon, a saját íróasztaluk mögött ülnek.

Hogy a tárgyra térjek, nem az imént felsorolt folyóiratokat, hanem a Hitelt szeretném dicsérni. Megtehetem ezt elfogultság nélkül, mert ott hét-nyolc éve nem közöltem semmit, legfeljebb ígér-

gettem a legújabb remekműveimet, de azokat sem küldtem el, amiért nagyon szégyeltem magam, mert alapjában véve szavatarító ember vagyok. Egyszer régen egy színházi hangosító haláláról írtam, közben megpróbáltam politizálni, persze csak módjával és áttételesen, nem volt az rossz írás, a folyóirat felvállalta, meg én is vállaltam a mondandómat.

Az áttételes virágnyelvre ma már nincs szükség, a Hitel az egyenes beszédre is ráhangolt, ezt olvasom ki a legújabb számából, a májusi számból is, a legelején kicsit talán ezért emlegettem a jó szerkesztőket és a jó írókat.

Csoóri Sándor például a *Hétköznapi futamokban* igen egyenesen szól egy erdélyi élmény kapcsán, ezt régebben is megszoktuk tőle, ma meg elvárjuk, nemcsak tőle, hanem más íróktól is. Bertha Bulcsutól már csak múlt időben. Alig másfél éve még együtt irodunk [!] egy szűk irodában, ahol kapásból feldobott témára kellett tárcafélét írunk, ő azt is jól csinálta, mint azt a másikat, ki tudja hányadikat, amelyet most közöl a Hitel *Laboratórium, este tíz óra* címmel. Kányádi Sándor is hozzáértően műveli a verselést, mint ahogy Csiki László a regényírást, Szekér Endre az esszéírást, Vathy Zsuzsáról meg kiderül, hogy nemcsak írni tud, hanem beszélgetni is értelmes emberekkel izgalmas témákról, mondjuk az '56-os sortüzekről. És ehhez még a legvégén Görömbei András is hozzáragasztja okos írását a kisebbségi létértelmezésekről. Mellesleg nem ez az egyetlen, a határokon túlra is kitekintő összegezés.

Nem sorolom tovább, mert kissé zavarban vagyok, talán nincs is igazam, amikor nagyon-nagyon burkoltan, de mégis elmarasztalóan szólok a magyar írókról. Egyik-másik folyóirat némelykor rám cáfolhat. Mint a Hitel májusi száma is.

Naplórészlet írókról és szerkesztőkről

– és az *Osiris* Kiadóról

1997. (gépiratból)

Az íróknak nagy szívük van, a szerkesztőknek sötét a lelkük; az írók szeretik, megvédik egymást, és összetartanak; a szerkesztők ellenben gyanakvóak, ravaszak, és hajlamosak az alattomos gáncsoskodásra. Nagyjából ez a tévhit fogalmazódott meg bennem pályám legelején, és magam sem tudom, miért, de némi módosításokkal még ma is ezt vallom néha, talán azért, mert mint annyian mások, én is ragaszkodom némely ifjúkori rögeszmémhez.

Egyébként sikeresen futottam neki az irodalomnak, a szerkesztők nem gáncsoltak el, első könyvem ugyan elég százalmas és sovány füzetecske lett minden tekintetben, a kritika azonban elnéző jóindulattal fogadta, felbátorodtam, második könyvemmel már első díjat nyertem egy regénypályázaton, és fényképem egyetlen napilapunk címlapjára került, igaz, hogy a legaljára, de mégis a címlapra. Mindez 1968-ban történt a régi nagy Jugoszláviában, amit nagyon sokan szépnek, erényesnek és mosolygósnek láttak, én ugyan azon kevesek közé tartoztam, akik kételkedtek erényességében, de abban az esztendőben helyeslően bólogattam, hiszen központilag szervezett, spontán tömegtüntetések robbantak ki a népesebb városokban a Csehszlovákiának nyújtott szocialista testvéri segítség ellen. Díjnyertes regényemet is ilyen szellemben írtam, úgy éreztem, tökéletesen a vonalon vagyok, szövegembe tehát becsempészhettek néhány rebellis mondatot is a nemzeti egyenjogúságról, a kutya sem fogja észrevenni, legfeljebb csak azok, akiknek írok. Első fokon bevált az ötlet, a címlapra kerültem, a következő lépcsőn azonban már megelőzött a politika. A regényírás ugyanis nyűgös és hosszadalmas munka, a politika sokkal rugalmasabb és elevenebb. Mire a tekintélyes díjat átvettem, a tüntetők hazavonultak, a politikusok megbékéltek egymással, én meg

ott álltam egy problematikus kézirattal, mely díjat kapott, de immár a kiadhatóságát is megkérdőjelezték. A kiadó demokratikus lépésre szánta el magát, sokszorosította a regényt, elküldte véleményezésre a vajdasági magyar íróknak, és összehívta őket tanácskozásra. Vagy hetvenen voltunk magyar írók akkoriban azon a tájon, majdnem mindenki eljött. A kiadó természetesen nem bízott az írókban, nem tudta, hogy mit fognak mondani. Én sem tudtam. A Főszerkesztő azonban semmit sem bízott a véletlenre. A tanácskozás előtt fél órával bekértett magához, és nyájasan elbeszélgetett velem. Sima modorú ember volt, mint általában a szerkesztők, elmagyarázta, hogy a nemzetközi helyzet megváltozott, néhány, a Szovjetunió és az egész tábor ellen csattogó érdes mondatot csiszoljunk le, akkor nem lesz semmi baj, a regény ezzel a módosítással is remekmű marad. Meggyőzött, beleegyeztem a csiszolásba, így mentünk el az írók közé.

Kellemes meglepetés várt rám. Az egybegyűltek egyhangúlag kiálltak mellettem. A legnagyobb hatást egy daliás termetű tekintélyes idősebb író keltette. Beszéde mindössze két tömondatból állt, és így hangzott: „Az írók között mindig voltak kurvák. Mi ne legyünk azok.” Ezután mindenki arra szavazott, hogy a regényemet sürgősen ki kell nyomtatni, úgy, ahogy van.

Ekkor felállt a Főszerkesztő, mosolyogva közölte, hogy ő már megegyezett a szerzővel a kisebb módosításokban, a könyv természetesen meg fog jelenni, és nem lesz semmi baj. Teljesen fölösleges heveskedni és trágárkodni. Íróársaim megrökönyödve és rosszalóan néztek rám, én meg nagyon szégyelltem magam. Azóta is szégyellem magam, és meg vagyok győződve, hogy az íróknak nagy szívük van. Büszkén állíthatom, hogy minden magyar íróval beszélő viszonyban vagyok, mindössze talán csak kettővel nem vagyok hajlandó együtt fellépni a nyilvánosság előtt. Vagy legfeljebb hárommal.

A kiadókkal, szerkesztőkkel azonban óvatoskodom. Kéziratot sohasem kínálok fel nekik, csak akkor adok, ha kérnek, és hivatalosan csak röviden beszélgetek velük. Nem hivatalosan persze hosszabban, sok barátom van közöttük, ifjúkori véleményem lényegesen megváltozott, igazán remek emberek, gyanítom, hogy engem to-

vábbra is becsapnak, de igazságosan ítélkeznek, értik a szakmájukat, és én az ilyesmit mindig nagyra becsültem.

Az Osiris Kiadó eddig kétszer kért tőlem kéziratot. Jó barátom kérte, akiben teljességgel megbízom. De azért informálódtam egy kicsit, mérvadó helyen elismerően bólogattak az Osiris hallatán. Jó kiadó, jó könyveket jelentet meg, szép könyvesboltjuk van. Szorgalmas lányok dolgoznak ott, és kemény fiúk irányítanak. A kemény fiúk időnként nehéz fiúk. Rámenősek, gátlástalanul kifacsarják a pénzt a könyvekre, ahonnan csak lehet, mert még sokáig szeretnének jó könyveket kiadni. Kedvemre való ügyben keménykednek. Ez talán azt is jelenti, hogy a lelkük nem olyan sötét, amint azt régen egy fiatal író gondolta.

Énekelve szép

Kőváry György Európahimnusz című költeményéről

„A szerkesztő” aláírással, Kelet 1998/1.

Jó lapot, folyóiratot jó írásokból lehet szerkeszteni. Tudom, hogy ez igen megkopott közhely, de hát a közhelyek legalább igaznak bizonyultak, meg aztán azért is kénytelen vagyok leírni, mert a Kelet idei első száma nem költői remekművel indul. Pesszimista, cinizmusra hajló számítógépes korunkban az elemző elmék bizonyára találnának gyöngé sorokat is az itt közölt versben*. Szigorúan szakmai szempontból. Túlságosan összezsúfolódnak a harsogó nagy szavak, kicsit talán vágyálmokat is idéz a rímekbe foglalt kép, az optimista hangvétel helyenként majdnem fellengzős. De hát ez ilyen műfaj! A himnuszok általában a magasban szárnyalnak, komolyan veszik még az ünnepi közhelyeket is, hiszen lelkesíteni szeretnének. Hallottam a verset énekelve is. Azt hiszem, a sanyarú évtizedek sut-

* A költemény a folyóiratoldal másik hasábjában olvasható.

togásai után nekünk is jót tesz a hangosabb lelkesedés az újból beindult rendszeres munkában. Egyebek között a Kelet szerkesztésében is. Elődeink szorgosságát követve jó és igényes írások begyűjtésével.

Bálint Tibor, a tájékozott polgár

Erdélyi Örmény Gyökerek füzetek 2002. február, 1–2. (gépíratból)

Egy igen tehetséges, sőt sikeres költő, aki általában a magasságokban lebegett, mesélte valamikor régebben, hogy valamelyik sikeres Könyvhéten dedikálás közben felfigyelt egy furcsa férfiúra, aki tétován lapozgatta a pultra kirakott könyveket, amolyan tanácstalan és tájékoztatlan olvasónak vélte, szóba elegyedett hát vele, segíteni akart neki. Aztán nagyon gyorsan meglepetten tapasztalta, hogy az illető módfelett tájékozott az irodalomban, és nem csak az irodalomban. Tájékozott polgár. Bálint Tibornak hívták a könyveket lapozgató embert. A költő korábban néhányszor hallotta már a nevet, de mint afféle költő, nem foglalkozott behatóbban a szépprózai művekkel, a kötetlen beszélgetés után előkereste Bálint Tibor néhány könyvét. Előbb megállapította, hogy a tájékozott polgár írni is tud. Aztán megállapította, hogy egészen jó író. Majd pedig azt, hogy kiváló erdélyi magyar író. Tovább már nem fokozta.

Mondjuk ki tehát egész egyszerűen: Bálint Tibor magyar író. Csöndesen megírta a maga könyveit Kolozsváron vagy annak környékén, és korunkhoz méltó elborzasztó kifejezéssel élve versenyképesen beépült az egyetemes magyar irodalomba. Valamivel szebben azt mondhatnánk, hogy a ma élő magyar prózaírók legjobbjai közé tartozik. Bizonyosság erre az *Önkéntes rózsák Szodomában*, a *Zokogó majom* című regény, vagy a *Bábel toronyháza*. És persze az elbeszélések és a mesék.

Közben látszólag tétován lapozgat a könyvekben, a történelemben és napjainkban. Valójában nagyon céltudatosan csinálja. Ezt időnként még a lírai költők is észreveszik.

Mert jó könyveket ír.

A Márai Sándor-díj rangot jelent. Kiváló író, tisztességes polgár adta hozzá a nevét.

Bálint Tibor rászolgált a díjra.

„Ritkán panaszkodik...”

2002. augusztus 27. előtt (kéziratból)

Ritkán panaszkodik, és ha mégis, legfeljebb azt említi meg, hogy mostanában gyakran megfájdul a térde. Időnként régebben is fájt, de nem ilyen nagyon. Lehet, hogy kés alá is kell mennie.

Véletlenül tudom, hogy nem a sok térdepléstől erednek a fájdalmak, hanem inkább attól, hogy túl sokszor felállt. Először egy közepes nagyságú folyó mellől, ahonnan eljött egy nagyobb folyóhoz Budapestre, valahol Kőbányán húzta meg magát, a közelben egy furcsa háromszögletű vasúti csomóponton amolyan kamaszos elszántságból vagy talán élni akarásból kifosztotta a tehervagonokat, melyekben a szovjet kártérítési holmikat tárolták. Volt ott minden. A festményektől, rádióktól kezdve a hasábfáig. Akkor is felállt, és megmentette a kevés megmenthetőt, persze saját hasznára is.

Ötvenhat októbere után immár érettebb fejvel természetesen börtönbe csukták, ahol emberi módon elbúcsúzott a halálra ítéltektől, akik gyakran goromba életigazságokat mondtak neki, mielőtt a bitófához indultak.

Ő túlélte, filmeket csinált később, rajzokat rajzolt, festményeket festett, kerámiát égetett, sőt verseket is írt. Életvitele és tapasztalatai nyomán hajlamos a sarkos, egyértelmű fogalmazásokra minden műfajban. Ez lehet erény, esetleg hiba is. Ítélje meg mindenki a maga ízlése szerint.

A térde természetesen egyre jobban fáj. De hát ez a gyakori felállásokkal jár, egy könyv esetében is.

III. MESÉK

A SÁRKÁNYÖLŐ KIRÁLYFI

Szerb népmesék Vuk Karadžić gyűjtéséből

A Jung Károly szerkesztette kötet (Forum, Újvidék, 1987.) alább közölt két meséjét Gion Nándor fordította

Szent Száva és az ördög

Szent Száva egyszer egy hegyi ösvényen találkozott az ördöggel. Az ördög megijedt tőle, el akart szökni előle, de már nem volt hová, így hát összetalálkoztak.

- Adjon isten! – köszöntött rá Szent Száva.
- Hagyjál engem békén! – dünnyögte az ördög.
- Hogy vagy? – kérdezte Szent Száva.
- Semmi közöd hozzá!
- Hová indultál?
- Ehhez sincs semmi közöd!
- Mit szeretnél csinálni?
- Szívesen kertészkednék, ha lenne egy darabka földem, és ha találnék egy társat, akivel a földet művelnénk.

Azt mondja erre Szent Száva:

- Nézd, testvér, ha kertészkedni akarsz, leszek én a társad, de előbb beszéljük meg, hogy mit fogunk ültetni.

Az ördög erre azt feleli:

- Utálok ugyan papokkal együtt dolgozni, de nem bánom, kössünk szerződést, és lássunk munkához.

Megegyeztek, hogy előszörre hagymát ültetnek: így is tettek. Amikor a hagyma nőni kezdett, az ördög megszemlélte. Láttá, hogy milyen szép zöld a szára, de nem nézte meg, hogy mi van a földben. Magasra nőtt a hagyma szára, és akkor Szent Száva odahívta az ördögöt, és azt mondta:

- A termés fele az enyém, fele a tiéd. Válaszd ki a részedet!

Látta az ördög, hogy milyen szép a hagyma szára, és a termésnek azt a részét választotta, ami a föld felett van, Szent Szávának pedig maradt az, amit a föld takar. Hanem ahogy a hagyma érni kezdett, az ördög egyre gyakrabban jött ki megnézni, és nemigen tetszett neki, hogy fonnyadozik a hagyma szára. Megérett a hagyma, a szára megsárgult és teljesen elfonnyadt, Szent Száva pedig kiszedte a hagymát a földből, és elvitte. Bánkódott az ördög. Elhatározta, hogy még egyszer felese lesz Szent Szávának, ezúttal káposzta termesztésében.

– Most az enyém lesz az, ami a földben van, és a tiéd, ami a föld felett – mondta.

Elültették a káposztát, szép levelek nőttek ki a földből, aztán kikekedtek a káposztafajok is. Látván ezt az ördög azt gondolta: ha a föld felett ilyen nagy káposztafajok nőnek, a földben biztosan még nagyobb valamije lesz, és már előre örült. Ősszel Szent Száva kívágta a káposztát, az ördögnek a gyökér maradt. Jött az ördög valamivel később ragyogó arccal és hatalmas zenebonával, s nagy dárídót csapott. De elalélt menten, amikor kihúzta az első gyökeret, és látta, hogy a föld alatt éppen semmi sincsen. Megkérte hát Szent Szávát, hogy kösenek újabb szerződést: ültessenek krumplit, és ami a földben terem, az legyen Szent Száváé, az övé pedig az lesz, ami a földből kihajt.

Így cselekedtek. Elültették a krumplit. Kihajtott a krumpli; ki is virágzott. Boldogan nevetett az ördög: azt hitte, hogy most túljárt Szent Száva eszén. De eljött az ősz, elhervadtak a virágok, elszáradtak a krumpli levelei, Szent Száva pedig hazavitte a krumplit. Majd megpukkadt dühében az ördög, hogy íme, megint becsapódott, megbánta már, hogy egyáltalán szóba állt egy pappal, de most már azért sem hagyta annyiban a dolgot! Újabb egyezséget kötöttek, hogy búzát vetnek, és ami a föld fölén nő, az lesz Szent Száváé, ami a földben marad, az lesz az ördögé. Amikor megnőtt a búza és kalászba szökkent, megnézte az ördög, és így morfondírozott:

– Micsoda szép búzaszálak nőnek ki abból a kis magból!

Szent Száva aratókat fogadott, betakarította a termést, az ördögnek nem maradt semmi. Sírva fakadt az ördög, és mérgesen azt mondta:

– Idefigyelj, csuhás, telepítsünk együtt szőlőt, és ha ezúttal is becsapsz, vége a közösködésünknek!

Ültettek hát szőlőt. A harmadik évben meghozta az első termést, szép fürtöket, akkor ismét összeültek, hogy válasszon ki mit kíván. Szent Száva megkérdezte az ördögöt:

– Melyiket szeretted jobban, pajtás, a levét vagy a sűrejét?

– Én a sűrejét szeretem, a levét neked hagyom – mondta az ördög.

Megérett a szőlő, Szent Száva leszüretelte, kipréselte belőle a bort – az ördögnek odaadta az üledéket, a törkölyt. Az ördög gondolt egy nagyot, felhígította vízzel a szőlőmaradékot, kikalapált egy üstöt, és hozzálátott pálinkát főzni. Kérdi tőle Szent Száva:

– Mit csinálsz, pajtás?

– Pálinkát főzök, testvér.

– Hadd kóstoljam meg!

Az ördög töltött Szent Szávának egy pohár pálinkát, az kortyintott egyet, kortyintott még egyet, meg még egyet, aztán keresztet vetett, és megáldotta a pálinkát.

– Vénembernek orvosság, fiatalnak bolondság – mondta az ördög, és gyorsan eliszkolt onnan.

Azóta sem mutatkozik a papok közelében.

A két garas

Volt egyszer egy ügyeskedő szegény ember, megpakolt egy zsákot mohával, befedte azt gypjával, és elindult a vásárra, hogy eladja gypjúként a mohát a zsákkal együtt. Útközben azonban találkozott egy hozzá hasonló másik szegény emberrel, aki szintén zsákot cipelt a vásárra. Ebben a zsákban gubacs volt, tetején néhány szem dióval, mert ez a másik ember dióként akarta eladni a gubacsot. Beszélgetni kezdenek, kérdezik egymást, ki mit visz a zsákban, az egyik mondja, hogy gypjút, a másik meg, hogy diót. Mindkettőnek megfordult a fejében, hogy akár ne is menjenek a vásárra, itt az úton is üzletet köthetnének, kicserélhetnék a zsákokat. Csakhogy az, aki a mohát vitte, minduntalan azt bizonygatta, hogy a gypjút értékesebb, mint a dió, és kérte, hogy amaz még fizessen is valamit. Hosszasan alkudoztak, végül megegyeztek, hogy az, aki a gubacsot cipelte, ad a másiknak még két garast, de nem volt nála pénz, ezért megígérte, hogy majd később megadja a tartozását, és biztosítékként erre testvérbarátságot kötöttek. Ezután kicserélték a zsákokat, ment mindkettő vissza a maga útján, gondolván, hogy alaposan túljárt a másik eszén. Hanem otthon, amikor kiürítették a zsákokat, látták, hogy ezúttal bizony emberükre találtak, nehéz lenne megállapítani, hogy ki kinek járt túl az eszén.

Bizonyos idő múltán az, aki a mohával megtömött zsákot adta el, felkerekedett, hogy legalább a két garasát behajtsa. Az egyik faluban meg is találta az adósát, az éppen a papnál dolgozott napszámban.

– Testvér, te becsaptál engem – mondta neki.

– Testvér, te is becsaptál engem – mondta erre a másik.

– Hanem a tartozást, a két garast illene megadni, hiszen még testvérbarátságot is kötöttünk!

A másik is elismerte, hogy a tartozást illene megadni, de mivel most sem volt pénze, azt mondta:

– A pap háza mögött van egy mély verem, ott biztosan van pénz elég, meg mindenféle drága holmi, mert a pap igen gyakran lejár

oda. Estére engedj le engem zsákban egy kötélén, összeszedem a sok drága holmit, aztán minden elosztozunk testvériesen, és én még a két garast is megadom.

Megegyeztek ebben, a pap napszámosa szerzett zsákot és kötelet, este belebújt a zsákba, a barátja pedig leengedte a verembe. Hanem a veremben csak búzát talált, semmi mást. Nem merte megmondani a barátjának, hogy nincs lent semmi nekik való, mert félt, hogy amaz akkor nem húzza ki a veremből. Ezért visszabújt a zsákba, és felkiabált.

– Megpakoltam a zsákot, testvér, mindenfélével, húzzad fel!

Amaz felhúzta a nehéz zsákot, és akkor arra gondolt, hogy ő bizony nem osztzik senkivel a zsákmányon, vállára kapta a zsákot, és eliszkolt a falun keresztül. Igen ám, de kutyák eredtek a nyomába; ő futott, de egyre jobban kifáradt, a zsák is már lelógott a válláról, és ekkor a barátja elkezdett kiabálni.

– Emeld feljebb a zsákot, testvér, mert halálra marnak a kutyák!

Erre az ahelyett, hogy feljebb emelte volna, a földre dobta a zsákot. Mire a barátja azt mondta:

– Testvér, te be akartál csapni engem!

– Te is becsaptál engem!

Végül mégiscsak összebékültek, és az, aki adós volt két garassal, ismét megígérte, hogy ha a barátja legközelebb meglátogatja, megadja neki a tartozását. Ezzel elbúcsúztak egymástól.

Elég sok idő elmúlt azután, a pap napszámosa összegürcölt magának egy kis házat, és meg is nősült. Egy nap, amikor a ház előtt ült a feleségével, észrevette, hogy jön feléjük a barátja.

– Asszony, baj van! – mondta. – Ennek az embernek tartozom két garassal, de most sincs pénzem. Hanem én most bemegyek, lefekszem a házban, és halottnak tettetem magam. Te pedig takarj be, sírjál és jajgassál, bizonygasd, hogy meghaltam, hátha akkor békében hagy bennünket, és elmegy innen.

Hanyatt is feküdt gyorsan a házban, összekulcsolta kezét, az asszony betakarta, aztán kiment a ház elé, és nagy jajgatásba, siránkozásba kezdett. Odaér az ember, aki a két garasáért jött, kérdezi, hogy jó helyen jár-e, itt lakik-e a barátja.

– Itt lakott – siránkozott az asszony, de most már holtan fekszik bent a házban.

– Isten bocsásson meg bűnös lelkének – mondta erre elérzékenyülve az ember. – Mi egykor testvérbarátságot fogadtunk. Együtt dolgoztunk és üzleteltünk. Ha már holtan találtam szegényt, megvárom a temetését, és elkísérem utolsó útjára.

Az asszony próbálta lebeszélni, mondván, hogy sokára lesz a temetés, legjobban tenné, ha hazamenne.

De amaz nem tágitott.

– Isten ments! Hogy hagyhatnám itt a barátomat? Várok én akár három napig is, amíg el nem temetik.

Bement erre az asszony a házba, és odasúgta a férjének, hogy a barátja nem akar elmenni. A férj visszasúgta, hogy az asszony siessen azonnal a paphoz, beszélje meg vele, hogy ravatalozzák fel a templomban, ahogy a többi halottat is szokták, akkor talán elmegy haza a barátja.

Szólt is az asszony a papnak, az meg eljött a halottvivőkkel, koporsóba tették a mozdulatlanul fekvő embert, és elvitték a templomba, felravatalozták a templom közepén, azzal, hogy másnap majd elsiratják és eltemetik.

De a barátja továbbra sem tágitott. Azt mondta, hogy ő majd viraszt egész éjjel a halott mellett. És tényleg ott maradt a templomban éjszakára.

Azon az éjjelen rablók jöttek arra. Előzőleg egy gazdag kastélyt fosztottak ki, meg voltak pakolva kincssel, díszes ruhákkal, drága fegyverekkel. Amikor látták, hogy a templomban gyertyák égnek és világosság van, azt mondták:

– Menjünk be a templomba, és osszuk el a zsákmányt!

Be is csörtettek a templomba, a virrasztó jó barát rémülten elbújt egy sötét sarokba. A rablók meg leültek osztozkodni. Osztották a zsákmányt két marokkal, az aranyat süvegszámra. A végére egy kard maradt, arról nem tudták megállapítani, hogy sokat ér-e vagy keveset.

– Majd én mindjárt kipróbálom – állt fel az egyik rabló. – Ha egyetlen csapással sikerül levágnom ennek a halottnak a fejét, akkor sokat ér ez a kard.

Meghallotta ezt a felravatalozott ember, felült gyorsan, és elkezdett kiabálni:

– Segítetek, halottak! Hol vagytok?

– Itt vagyunk! – kiabálta vissza a sarokból a barátja.

Felugrottak erre a rablók, és csapat-papot, zsákmányt otthagya kirohantak a templomból. Elfutottak elég messzire; hanem aztán mégis megálltak, és a haramiavezér korholni kezdte embereit:

– Az istenért, mi volt ez?! Mi, akik végigfosztogattuk az egész környéket, kastélyokat raboltunk ki, sem éjjel, sem nappal nem féltünk a veszedelemtől, most megfutamodtunk a halottaktól? Menjen valaki vissza a templomba, és nézze meg, mi történik ott!

– Én ugyan nem megyek – mondta az egyik.

– Nekem sincs mehetnékem – mondta a másik.

– Inkább szembeszállok tíz élővel, mint egy halottal – mondta a harmadik.

Aztán mégiscsak akadt közülük egy, aki vállalkozott rá, hogy visszamegy. Odaosont a templom falához, meghúzódott az ablak alatt, és hallgatózott. Odabent a két jó barát már elosztotta egymás közt a rablók kincsét, a ruhákat, a fegyvereket. De a végén összevesztek a két garason. A kint fülelő rabló ilyen kiabálást hallott:

– Hol van az én két garasom? Ide a két garasomat!

A nagy veszekedésben az, aki tartozott két garassal, meglátta a rabló fejét az ablakon kívül, odarohant, kinyúlt az ablakon, lekapta a rabló süvegét, és a barátja markába nyomta.

– Ehol e! A két garas fejében, hogy vinne el az ördög!

Visszarohant a rabló a társaihoz, és félholtan rebegte:

– Adjunk hálát az istennek, hogy megúsztuk ép bőrrel! Rengeteg halott kelt fel a sírjából. Mi a zsákmányt két marokkal és süveggel mértük, ezek meg két garasonként, és még így sem jut mindenkinek. Még az én süvegemet is elvették két garas fejében!

A SZÉPEN ZENGŐ PELIKÁNMADÁR

Jugoszláviai magyar népmesék

A Penavin Olga és mások gyűjtéséből Jung Károly által szerkesztett kötetből (Forum, Újvidék, 1986) az alább közölt négy mesét Gion Nándor mesélte újra

Mese a kökényszemecskéről

Volt egyszer egy szegény ember meg egy szegény asszony. Volt nekik egy kis kakasuk meg egy tyúkocskájuk. A kakas meg a tyúk kiment az erdőbe kapingálni. Egyszer csak a kakas meglátott egy kökényfát. Fölment rá, és elkezdte rázni az ágakat. A tyúk meg szedegette a kökényszemeket a fa alatt. Egyszer csak megakadt egy szem a torkában, és elkezdett fuldokolni.

Megijedt a kakas, szaladt a kúthoz.

– Kút, adjál vizet: vizet viszem pitykének, mert mindjárt megfullad a kökényszemecskétől!

Azt mondja neki a kút:

– Nem adok én neked vizet, míg nem hozol nekem ágat.

Szaladt a kakas a fához.

– Fa, adjál nekem ágat: ágat viszem kútnak, kút ad vizet, vizet viszem pitykének, mert mindjárt megfullad a kökényszemecskétől!

– Nem adok én neked ágat, míg nem hozol nekem szép lánytól koszorút.

Szaladt, szaladt a kakas, egyszer csak találkozik egy szép lánnyal.

– Szép lány, adjál koszorút: koszorút viszem a fának, fa ad ágat, ágat viszem a kútnak, kút ad vizet, vizet viszem pitykének, mert mindjárt megfullad a kökényszemecskétől!

– Nem adok én neked koszorút – mondta a szép lány –, míg nem hozol nekem papucsot.

Megint szaladt a kis kakas, beszaladt a papucsoshoz.

– Papucsos, adjál papucsot: papucsot viszem a szép lánynak, szép lány ad koszorút, koszorút viszem a fának, fa ad ágat, ágat viszem a kútnak, kút ad vizet, vizet viszem pitykének, mert mindjárt megfullad a kökényszemecskétől!

– Nem adok én neked papucsot, amíg nem hozol nekem cipőt.

Szaladt a cipészhez.

– Cipész, adjál cipőt: cipőt viszem a papucsosnak, papucsos ad papucsot, papucsot viszem a szép lánynak, szép lány ad koszorút, koszorút viszem a fának, fa ad ágat, ágat viszem a kútnak, kút ad vizet, vizet viszem pitykének, mert mindjárt megfullad a kökényszemecskétől!

Azt mondja neki a cipész:

– Nem adok én neked cipőt, míg nem hozol nekem csizmát.

Szaladt a csizmadiához.

– Csizmadia, adjál csizmát: csizmát viszem a cipésznek, cipész ad cipőt, cipőt viszem a papucsosnak, papucsos ad papucsot, papucsot viszem a szép lánynak, szép lány ad koszorút, koszorút viszem a fának, fa ad ágat, ágat viszem a kútnak, kút ad vizet, vizet viszem pitykének, mert mindjárt megfullad a kökényszemecskétől!

– Nem adok én neked csizmát, míg nem hozol nekem csirizt.

Szaladt a kakas a macskához.

– Macska, adjál nekem csirizt: csirizt viszem a csizmadiának, csizmadia ad csizmát, csizmát viszem a cipésznek, cipész ad cipőt, cipőt viszem a papucsosnak, papucsos ad papucsot, papucsot viszem a szép lánynak, szép lány ad koszorút, koszorút viszem a fának, fa ad ágat, ágat viszem a kútnak, kút ad vizet, vizet viszem pitykének, mert mindjárt megfullad a kökényszemecskétől!

– Nem adok én neked addig csirizt, míg nem hozol nekem tejet – mondta a macska.

Szaladt a kakas a tehénhez.

– Tehén, adjál tejet: tejet viszem a macskának, macska ad csirizt, csirizt viszem a csizmadiának, csizmadia ad csizmát, csizmát viszem a cipésznek, cipész ad cipőt, cipőt viszem a papucsosnak,

papucsos ad papucsot, papucsot viszem a szép lánynak, szép lány ad koszorút, koszorút viszem a fának, fa ad ágat, ágat viszem a kútnak, kút ad vizet, vizet viszem pitykének, mert mindjárt megfullad a kökényszemecskétől!

– Nem adok én neked tejet, amíg nem hozol nekem füvet.

Szaladt a kakas a réthez:

– Rét, adjál nekem füvet: füvet viszem a tehénnek, tehén ad tejet, tejet viszem a macskának, macska ad csirizt, csirizt viszem a csizmadiának, csizmadia ad csizmát, csizmát viszem a cipésznek, cipész ad cipőt, cipőt viszem a papucsosnak, papucsos ad papucsot, papucsot viszem a szép lánynak, szép lány ad koszorút, koszorút viszem a fának, fa ad ágat, ágat viszem a kútnak, kút ad vizet, vizet viszem pitykének, mert mindjárt megfullad a kökényszemecskétől!

A rét adott neki füvet, vitte a tehénnek, a tehén adott tejet, vitte a macskának, a macska adott csirizt, vitte a csizmadiának, a csizmadia adott csizmát, vitte a cipésznek, a cipész adott cipőt, vitte a papucsosnak, a papucsos adott papucsot, vitte a szép lánynak, a szép lány adott koszorút, vitte a fának, a fa adott ágat, vitte a kútnak, a kút adott vizet, a vizet vitte a tyúknak – de mire odaért, a tyúkocskák már megfulladtak a kökényszemecskétől.

Tyúkocska

Volt egyszer, hol nem volt, hetedhét országon innen, az Óperenciás-tengeren túl, volt egyszer egy tyúkocska. Ez a tyúkocska a kert alá tojogatott, és a kert meghajlott bánatában. Arra ment egy szarka, kérdi a kerttől:

– Mi lelt téged, kert, miért vagy úgy elbúsulva?

– A tyúkocska alá tojogatott, és én bánatomban meghajlottam. Azt mondja erre a szarka:

– No, ha így van, akkor én kitépem a farkamat bánatomban!

Elrepült vissza az erdőbe egy nagy diófára.

– Mi lelt téged, szarka, hová lett a farkad?

– Nagy baj van a faluban! A tyúkocska a kert alá tojogatott, s a kert meghajlott bánatában. Én meg bánatomban mind kitéptem a farkam.

Erre azt mondta a diófa, hogy ő meg lehullajtja a leveleit. És le is hullatta mind. Egy szegény ember gyakran járt arra, mindig a diófához kötötte ökröcskéit. Amikor látta, hogy a diófának nincs egy levele sem, kérdezte:

– Hová lettek a leveleid?

– Nagy baj van a faluban! A tyúkocska a kert alá tojogatott, a kert meghajlott bánatában; a szarka kitépte a farkát bánatában, én meg bánatomban lehullattam a leveleimet.

Azt mondta erre a szegény ember:

– No, ha így van, én bánatomban agyonütöm mind a két ökröcském!

Elő is vette a fejszét, s agyonütötte az ökröcskéket. Azzal elment le a Dunára, hogy vizet igyon. Mikor odaért a vízhez, kérdezte tőle a Duna:

– Ugyan, szegény ember, hol vannak az ökröcskéid, miért nem hoztad őket itatni?

– Ó, ne is kérdezd, nagy baj van a faluban! A tyúkocska a kert alá tojogatott, s a kert meghajlott bánatában; a szarka kitépte a farkát bánatában; a diófa lehullatta leveleit bánatában; én meg bánatomban agyonütöttem az ökröcskéimet.

Azt mondta erre a Duna:

– No, ha így van, akkor én vérré változom!

Rögtön vérré is változott.

Ment a szolga vízéért a Dunára két korsóval. Amikor odaért, látja, hogy piroslik a víz. Kérdezi tőle, hogy miért ilyen piros. Azt mondja a Duna:

– Nagy baj van a faluban! A tyúkocska a kert alá tojogatott, s a kert meghajlott bánatában; a szarka kitepte a farkát bánatában; a diófa lehullatta leveleit bánatában; a szegény ember agyonütötte ökröcskéit bánatában; én meg bánatomban vérré változtam.

– No, ha így van, akkor én a két korsót összetöröm!

Össze is törte a két korsót, és indult haza. Otthon a gazdasszony tésztát gyúrt, kenyeret akart sütni, várta a vizet. Kérdezte a szolgát:

– Hol vannak a korsók a vízzel?

– Hát, gazdasszony, nagy baj van a faluban! A tyúkocska a kert alá tojogatott, s a kert meghajlott bánatában; a szarka kitepte a farkát bánatában; a diófa lehullatta leveleit bánatában; a szegény ember agyonütötte ökröcskéit bánatában; a Duna vérré változott bánatában; én meg bánatomban összetörtem a két korsót.

Azt mondta erre az asszony:

– No, ha így van, én a tésztát mind-mind felhányom a falra!

És felhányta a tésztát a falra.

Jön be a gazda:

– Asszony, mi lelt téged, megbolondultál?!

– Jaj, ember, ne is kérdezd, nagy baj van a faluban! A tyúkocska a kert alá tojogatott, s a kert meghajlott bánatában; a szarka kitepte a farkát bánatában; a diófa lehullatta leveleit bánatában; a szegény ember agyonütötte ökröcskéit bánatában; a Duna vérré változott bánatában; a szolga összetörte a két korsót bánatában; én meg bánatomban felhánytam a tésztát a falra.

Azt mondta erre a gazda:

– No, ha így van, én bánatomban felgyújtom a házat!

Fel is gyújtotta a házat, s mindenük leégett.

Itt a vége, fuss el véle, s ha nem hiszed, járjál a végére!

A gonosz mostoha

Volt egyszer, hol nem volt, hetedhét országon is túl, még az Óperenciás-tengeren is túl, a kurtafarkú malac túrásán is túl volt egyszer egy szegény ember és egy szegény asszony. Azoknak volt egy kislányuk és egy kisfiuk.

Telt-múlt az idő, az asszony meghalt. Az ember újból megházasodott. Hát a mostoha bizony gonosz volt, a gyermekeket nem szerette. Egy éjjel azt mondta az embernek, hogy vigye el a gyermekeket az erdőbe, és hagyja ott őket. Igen ám, de a kislány nem aludt, meghallotta, hogy mit mond a mostohája az apjának. Reggel, amikor felkeltek, megreggeliztek, átfutott a szomszédba, és kért a szomszédasszonytól hamut. Volt egy szép köténykéje, s abba bele-tette. Amikor kiértek a faluból, kezdte szórogatni. Beértek az erdőbe, jó messzire. Az apjuk kivágott egy fát, felkötötte egy másikra, hogy azt majd a szél oda-odaveri, így a gyerekek azt hiszik, hogy az apjuk vágja a fát. Őket meg elvitte még messzebb. Azt mondta, maradjanak ott, ő majd elmegy fát vágni, hogy legyen mivel tüzelniük. A gyerekek ott is maradtak, az apjuk meg elment haza, s otthagya őket az erdőben. Azok megéheztek, elfáradtak, elálmosodtak; haza kellene menni, estefelé van, nem jön az apjuk. A kislány mondja az öccsének:

– Menjünk haza, apánk itthagyt bennünket!

Azt mondja a kisfiú:

– Jön az mindjárt, várjunk még egy kicsit!

Vártak, vártak, sötétedni kezdett. Elindultak hazafelé. Megkeresték az erdőben azt az ösvényt, ahová a hamut szórták, és azon bizony szépen hazataláltak. A házuk előtt leültek a padra. A mostohájuk aznap csirkepaprikást főzött, málét is készített hozzá. Hallják a gyerekek, hogy azt mondja a mostoha az apjuknak:

– Látod-e, mennyi hús megmaradt, hogy nincsenek itthon azok a kölykök? Megmaradt a csirkének a két lába.

A kisfiú beszólt az ablakon:

– Adja ide, édesapánk, a mi részünket, hogy megegyük!

Az apjuk megszánta, és bevezette őket a házba.

Kaptak egy-egy csirkelábat, megették, kimártogatták a málével a zsírt, azzal lefeküdtek. Igen ám, de a kislány most sem tudott elaludni. És ismét hallja, hogy mondja a mostohája:

– Messzebbre vidd el ezeket a kölyköket, hogy ne tudjanak hazajönni!

Reggel korán felkeltek, azt mondja az apjuk:

– No, gyerekek, megyünk az erdőbe, fát fogunk vágni ismét!

A kislány tudta, hogy milyen fát fognak vágni, ismét átfutott a szomszédháza; de hamu már nem volt, mert előzőleg mindet elvitte. Adott neki a szomszédasszony korpát. Beleöntötte a kötényébe, és elindultak. Ahogy kiértek a faluból, a kislány kezdte szőrogatni a korpát. Igen ám, de ahogy ő szórta, a madarak felszedeggették. Beértek az erdőbe, ő ott is szórta tovább, de ott még több madár volt, megették a korpát. Az apjuk most is otthagya őket, azzal, hogy elmegy fát vágni.

Eljött az este, keresik az ösvényt, hogy haza tudjanak menni, de nem tudtak rátalálni. Ahogy keresgéltek, mind beljebb értek az erdőbe, s kiértek egy tisztásra. A tisztáson volt egy szénaboglya. A kisfiú erősen megszomjazott, meglátott egy farkasnyomot tele vízzel.

– Állj meg, édes testvérem, iszom ebből a farkasnyomból, olyan szomjas vagyok!

Azt mondja a lány:

– Ne igyál, mert akkor farkas leszel, és megeszel engem!

Mentek tovább a tisztáson, a fiú látott egy kisebb lábnyomot, tele vízzel. Lehajolt, és ivott belőle. A lány mendegélt, egyszer csak észreveszi, hogy nincs a kisfiú, hanem egy báránka fut utána. Mennek tovább, odaérnek a szénaboglyához. A báránnyal mindjárt enni kezdte a szénát, a lány meg belebújt a szénaboglyába.

Ott éldegéltek ezután az erdőben, szedegették a vad gyümölcsöt, azt ette a lány, a báránnyal meg füvet és szénát evett.

Egyszer a király fia, aki nőülni készült, elhatározta, hogy elmegy az embereivel az erdőbe vadászni. Összegyűjtötte a vadászatokat, fel-

ültek a hintóra, s kimentek az erdőbe. Sok kutya volt, közöttük egy öreg kutya is. Amikor kiértek arra a tisztásra, megálltak, ott hagyták a hintót, a kutyaiknak meg adtak zsemlét, hogy egyenek. Az öreg kutya elfutott a zsemlével oda a szénaboglyához, s letette, hogy megegye. Igen ám, de egy kéz kinyúlt a szénából, és ellopta a zsemlét. A kutya visszafutott, megint kért zsemlét.

– Nem adtatok neki? – kérdezte a királyfi.

– Adtam – mondta a szolgája.

– Adjál még egyet!

A szolga adott. A kutya megint csak odafutott vele a szénához, s letette. Újra kinyúlt egy kéz, elvette a zsemlét. A szénaboglya mellett egy báránka legelt.

A királyfi meglátta, hogy a kutya hova vitte a zsemlét, odament, és beszólt a szénába.

– Gyere ki, mert lövök!

A lány megijedt, nem mert kijönni, de a királyfi ismét hívta, végül mégis kimászott a szénából. Gyönyörű szép lány volt. A királyfinak megtetszett, s elhatározta, hogy nem nőül meg azzal a másikkal, hanem azzal a másikkal, akit neki szántak, hanem hazaviszi ezt a szép lányt, és ez lesz a felesége. Nem is vadásztak, hanem fordultak vissza. Igen ám, de a lány nem akart menni. Rongyos ruháskában volt, leszakadt már a viganója, köténye is elszakadt. De a királyfi addig beszélt a lelkére, hogy elindult.

Hanem a hintóba csak úgy akart beülni, ha magával viheti a báránnyal is. Elvitték hát a báránnyal is. Amikor hazaértek, az öreg király megharagudott, amiért a fia nem akarja elvenni feleségül azt a másikkal. De a királyfi azt mondta, hogy neki ez a lány kell, akit az erdőből hozott.

Meg is volt a lakodalom. Aztán az ifjú párnak gyermeke született. De annak a másikkal az anyja boszorkány volt. Ott lakott a királyi udvarban, és elhatározta, hogy megbosszulja, amiért a királyfi nem az ő lányát vette feleségül. Amikor meglett a baba, az anyára rávágott egy vesszővel, s az aranyos tollú kacsává változott. Kifutott a kacska az udvarba, volt ott egy tó, abba befutott. A boszorkány

meg a saját lányát fektette az ágyba. Kipirosította az arcát, mintha nagyon lázas lenne. Jött a királyfi, s mondta, hogy szoptassa meg a gyermeket. A boszorkány meg azt mondta, hogy adják oda a báránynak, az majd meghordozza, és a kisgyermek elalszik. Oda is adták, a bárány elvitte le a tó partjára, letette, s így szólt:

– Néném, néném, aranyrécém, gyere, szoptasd meg a te kicsi ártatlankádat!

A kacsza kijött a vízből, egyet bukfacezett, ismét szép lány vált belőle. A kicsikét megszojtatta, megfüröszttötte, visszakötötte a pólyába, odaadta a báránynak, az visszavitte. Bölcsőbe tették, és elaludt.

Így ment ez napokig. Igen ám, de a királyfi meglegelte, s elhátározta, hogy meglesi, hová viszi a bárány a kisbabát. Láta, hogy a tóhoz megy vele, és ott elkezdte mondogatni:

– Néném, néném, aranyrécém, gyere, szoptasd meg a te kicsi ártatlankádat!

A kacsza kijött, egyet bukfacezett, s lánnyá változott. Elvette a kicsikét, megszojtatta, megfüröszttötte, de bizony a királyfi alig tudta végignézni. Mikor látta, hogy a kacsza megint bukfacezni akar, odafutott, és megfogta. A lány ekkor elmondta, hogy a boszorkány elátkozta: vesszővel rávágott, ezért változott kacsává, s most a boszorkány lánya fekszik az ágyban.

A királyfi nagyon megharagudott, visszament a kastélyba, megragadta a boszorkány lányát, rögtön a ló farkához köttette, a boszorkányra pedig ráparancsolt, hogy a feleségét hozza vissza a házba, mert ha nem, kettőbe hasítja. A boszorkány rásuhintott a lányra, levette róla az átkot. Akkor a királyfi a boszorkányt is a ló farkához köttette, és végighordoztatta a városon. A báránka táncolni kezdett, a fején a bőr megpattant, egy gyönyörű szép legény ugrott ki belőle. Mikor ezt meglátták, még nagyobb lett az öröm. Nagy keresztelőt csaptak, mulattak, s még ma is élnek, ha meg nem haltak.

A szegény ember fia meg a csodaló

Volt egyszer egy ember, annak volt három fia. A két idősebb nagyon okosnak tartotta magát, a legkisebb azonban amolyan lézengő volt, akit a többiek butának tartottak.

Na jó, egy napon valamennyien kimentek a rétre szénát gyűjteni. Gyűjtöttek egy nagy kazal szénát. Hanem másnap, amikor az apjuk kiment a rétre, látja, hogy híja van a kazalnak: valaki az éjjel lopott a szénából. Ráparancsolt a legidősebb fiára:

– Ma éjjel menj ki őrizni a szénát, és fogd meg a tolvajt!

A fiú fogadkozott, hogy majd ő megőrzi a szénát. Este kiment a kazalhoz, elvackolt a tövében, lefeküdt, és virrasztott. Éjfél felé szel-lő kezdett fújdogni, meglegyintette a fiút, és ő elaludt. Reggel jön az apja, látja: híja van a szénának.

– No, te nem őrizted meg a szénát!

Másnap este kiment a rétre a középső fiú. Megvetette ő is az ágyát, de még magasabb ágyfejet csinált mint a bátyja, s még mélyebben elaludt éjfélkor. Éjfél után loptak a szénából ismét.

Harmadik nap azt mondja a legkisebb, butának tartott fiú:

– Édesapám, én megőrzöm azt a szénát, ha már a testvéreim nem őrizték meg!

– No, jó, eredj, fiam!

Ki is ment este a legkisebb fiú a szénához, vetett magának ő is ágyat, de nem ott, ahol a bátyjai, hanem fent, a kazal tetején. És boronát tett maga mellé, hogy az bökdösse az oldalát, nehogy elaludjon. Így várta meg az éjfélt.

Egyszer csak három ló termett ott a kazalnál, tépik, eszik a szénát. A fiú leste odafönről, aztán ráugrott az egyik lóra, erősen megragadta a sörényét.

– Megvagy! Te többet nem mégyl el. Szántani fogod a földünket az ekével.

Akkor megszólalt a ló:

– Kedves gazdám, kíméld meg az életemet, mert én nem szoktam ekét húzni, én tündérló vagyok! Hanem szakíts ki az én söré-

nyemből három szálát: az egyik ezüst lesz, a másik arany, a harmadik meg gyémánt. A farkamból is szakíts ki egy szálát: az lesz majd a gyufád, azzal meggyújthatod a másik hármát, ha bajba kerülsz.

Megtette ezt a fiú, és elengedte a lovat.

Reggel jön az apja megvizsgálni a szénát.

– No, fiam, mi van?

– Megvan a széna! – mondja a fiú. – És megvan a tolvaj is!

Azzal elmeséli az apjának, hogy mi történt, de azt nem árulta el, hogy ő mit kapott a tündérlótól.

Közben a városban kidoboltatta a király, hogy férjhez akarja adni a három lányát. Három aranyalmába belevéssete a lányok nevét, az almákat feltetette a királyi palota magas tetejére: ki melyik almát onnan le tudja venni, azé lesz az a királykisasszony. Megtudták ezt az egész országban, jöttek oda bárók, grófok, királyfiak. De egyik aranyalmát se tudta senki levenni. A király már a falvakban is kihirdette, hogy jöjjenek a legények szerencsét próbálni.

A legidősebb fiú azt mondja az apjának:

– Tudja mit, apám? Én elmegyek, megpróbálom.

– Én is megpróbálom – mondja a középső fiú.

– Na, jól van, menjetek!

A legkisebb fiú is szeretett volna szerencsét próbálni, de testvérei letorkolták.

– Nem, nem lehet, te buta vagy, csúffá teszel bennünket a királykisasszonyok előtt!

Hát nem engedték a legkisebbet. Amazok ketten felnyergelték a lovakat, és elmentek.

A legkisebb fiú akkor átment a szomszédba.

– Kedves szomszéd, adjon nekem lovat, én is elmennék szerencsét próbálni!

– Nem lehet! Buta vagy te ahhoz.

– Megfizetem, amibe kerül, csak adjon egy lovat!

Jól van, adott neki a szomszéd lovat: egy öreg gebét, amit már semmire sem tudtak használni.

A fiú elindult a két bátyja után. Azok lovagoltak elöl, ő meg vándorogott mögöttük. Egyszer csak beletoccsan egy pocsolóba. Kínlódik, kínlódik az öreg ló, de nem tud kimászni a kátyúból. Visszanéz a másik két testvér, és azt mondja:

– Csupa sár lett az a bolond! Így legalább majd visszafordul, és hazamegy.

Amikor azok már messze jártak, a fiú elővett egy szálát a tündérlő söregyéből, és meggyújtotta. Hát erre aztán ezüst lett rajta minden, a vén gebe is ezüstszőrű paripává változott. Száguldani kezdett a fiú, s előbb ért a városba, mint a bátyjai. Ott megsarkantyúzta a lovát, felugrott a palota tetejére, és elvette az egyik aranyalmát. Aztán gyorsan vissza abba a pocsolóba, ahol volt!

Jönnek vissza a testvérei, és gúnyolják:

– Te nyomorult, mit kínlódsz itt! Menj haza, minden készen van már!

Hazamentek mind a hárman.

Másnap pedig ismét elindultak szerencsét próbálni. Hanem a legkisebb fiú most is beleragadt a pocsolóba, bátyjai meg csúfolódva otthagyták. Akkor ő meggyújtotta a tündérlő söregyéből a másik szálát. Hát arany lett rajta minden, meg a lován is. Ismét odaugrott a palotához, és elvitte a másik aranyalmát.

Harmadnap is így történt. A legkisebb fiú beleragadt a pocsolóba, akkor meggyújtotta a harmadik szőrszálát, gyémántruha lett rajta, és gyémántszőrű paripa lett a vén gebéből. Elhozta a harmadik aranyalmát is, és hazatért. Hazaérték a testvérei is, elmondták, hogy három deli királyfi ezüst-, arany- és gyémántruhaban elvitte az aranyalmákat. A legkisebb fiút meg gúnyolták, kinevették. Azt mondja akkor a fiú az anyjának.

– Édesanyám, szedje össze az én szennyes ruhámat, tegye a tarisznyába, és tegyen bele egy pogácsát is! Elmegyek világgá, mert nem tűnnek engem itt a testvéreim.

Becsomagolt neki az anyja, ő meg fogta magát, felült a lovára, és nekivágott a világnak. Elhatározta, hogy elszegődik a királyhoz. El is ment a palotába, és jelentkezett munkára. Felfogadták, adtak neki munkát, és adtak neki egy kis szobát, hogy legyen hol laknia. Fogta

azt a poros, piszkos tarisznyáját, és felakasztotta a falra. Csak hogy abban a tarisznyában benne volt a három aranyalma is!

Dolgoztatott a palotában, teltek-múltak a napok; egyszer arra jön a legfiatalabb királykisasszony, és megáll előtte.

– Azt a piszkos tarisznyádat vidd el valahová, mert csak csúfítja a falat! Vidd ki, tedd el, ahova akarod!

– Hát jól van, nem szép a tarisznyám; de van ám benne valami!

– Akkor is vidd ki innen!

– Én addig nem viszem ki, míg a királykisasszony bele nem nyúl!

No jó, belenyúl a királykisasszony, kotorász benne.

– Nem találok benne semmit.

– Csak egészen a fenekéig nyúljon bele!

Belenyúl, és elővesz egy aranyalmát. Megnézi, hát az ő neve van rajta! Hm, belenyúl ismét, kivesz még két aranyalmát – azon meg a másik két királylány neve van! Szalad rögtön az apjához. Mutatja a három aranyalmát a királynak, és mondja, hogy egy királyfi van a palotában.

– Ez lehetetlen! – mondja a király. – Biztosan ellopta az almákat valakitől.

Elvették az aranyalmákat, elvették a tarisznyát is, a fiút meg bezárták a lúdólba. Ő hallgatott, szó nélkül ült a lúdólban egy hétig. Akkor hadat üzent a szomszéd király, és kitört a háború. Mindenki a harcba ment, csak a fiú maradt az ólban. Arra megy a legfiatalabb királykisasszony, a fiú megszólítja:

– Én is szeretnék elmenni a háborúba harcolni! Segíthetnék a király őfelségének.

– Te nem mehetsz el! – mondja a királylány.

– Szeretnék elmenni! Sokat segíthetnék.

Végül a királylány megszánta, kiengedte a fiút. A fiú pedig felnyergelte a vén gebét, és amikor senki sem látta, elővette a tündérlő sörényének a szálait; mert azok sohasem égtek el egészen. Meggyújtotta az egyiket, és ezüstdíszben kivágtatott a harctérre. Gyorsan szétverte az ellenséget, és azt mondta a királynak:

– Én a király őfelsége előtt ismeretlen vagyok, meg a király is ismeretlen énelőttem. Adjon nekem valamit emlékébe!

– Hát mit adjak? Mi van itt a harctéren?

Végül is egy zsebkendőt adott neki, amelyen királyi pecsét volt. A fiú visszament az ólba. De másnap a királylány megint kiengedte, és ő akkor aranyos díszben nyerte meg a csatát. Újból kapott egy királyi pecsétet zsebkendőt. Harmadik napon gyémántruhában és gyémántszőrű lovon végleg legyőzte az ellenséget. A király adott neki még egy zsebkendőt; a fiú ekkor megvágta az ujját, bekötötte a zsebkendővel, és az bevéreződött.

Boldogan hazatértek mindannyian, és a király meséli:

– Egy vitéz megnyerte nekem a háborút. Ha ő nincs, elvesztem volna.

– Ki volt az a vitéz? – kérdezik tőle. A király nem tudta megmondani.

A fiú meg visszament a lúdólba, ott lapított.

A király továbbra is gondban volt, hogyan adja férjhez a lányait. Ki hirdette, hogy egyik lányát annak adja, aki őbelőle kanászt csinál. A fiú megkérte a legfiatalabb királylányt, hogy engedje őt ki ismét az ólból. Az ki is engedte. Akkor ostort font, és kihajította legelni a disznókat. Egyszer arra megy a király, a fiú kérdezi tőle, hogy mi van a palotában.

– Nagy felfordulás van – mondja a király –, nem tudják, hogy ki vitte el az aranyalmát, és hogy ki mentette meg az országot a háborúban.

– Majd én rendet csinállok ott – mondja a fiú. – Addig őrizze itt a disznókat.

A király vállára vetette az ostort, őrizte a disznókat. Nem lehetett azokat otthagyni, nehogy kárt csináljanak.

A fiú bement a palotába, és elmondta a királykisasszonynak, hogy kicsoda ő valójában.

– Hol van édesapám? – kérdezte a királylány.

– Odakint őrzi a disznókat. Kanászt csináltam belőle.

Behívták a királyt. Nagyon dühös volt, hogy kanászt csináltak belőle, de megbékélt, amikor a fiú megmutatta a zsebkendőket meg a tündérlő sörényszálait, és elmesélte, hogy ő vitte el az aranyalmákat, és ő mentette meg a királyt és az országot. Így hát feleségül adták hozzá a legkisebb királykisasszonyt.

IV. HANGJÁTÉKOK

Nézd, milyen szépen kezdődik a nap!

Zvonimir Bajšić *Gle, kako lepo počinje dan* című hangjátékát Gion Nándor fordította; az Újvidéki Rádió magyar nyelvű drámaprogram-szerkesztősége 1975. április 19-én mutatta be

Személyek:

MIROSLAV, nyugalmazott tanár

MARIOLA, jókarban lévő özvegyasszony

(Csöngetés. Ajtónyitás.)

MIROSLAV Jó reggelt, nagyságos asszonyom. Itt vagyok.

MARIOLA Oh, ilyen korán?

MIROSLAV Hát... (szünet) Bemehetek?

MARIOLA Tessék, tessék.

(szünet)

MIROSLAV Leülhetek?

MARIOLA Hogyne.

(szünet)

MIROSLAV A táskámat az asztalra tenném, ha ez önt nem zavarná.

MARIOLA Tessék.

(szünet)

MIROSLAV A kávé elkészült?

MARIOLA Kávé? (elmosolyodik) Nem.

MIROSLAV Jó. (szünet) Ez az ön erkélyecskéje...

MARIOLA Igen?

MIROSLAV Szép a kilátás innen.

MARIOLA Ugyan mire? Egy kis pázsitra, a szemközti utcára, erre a beton-hangyabolyra. Csupa toronyház.

MIROSLAV Legalább nem unatkozik.

MARIOLA Igaz, nem unatkozom. Odakint mindig történik valami.

MIROSLAV Ez a fontos.

MARIOLA Tessék?

MIROSLAV Az a fontos, hogy nem unatkozik. Ez a legfontosabb. Egyetért vele?

MARIOLA Nem tudom. Nem gondolkoztam ezen.

MIROSLAV Nem gondolkozott? Ó, pedig gondolkoznia kell. Az ugyanaz, mint amikor átmegy az útesten, és nem néz szét jobbra, balra, hogy jön-e valami autó. Bátran elindul, egyszer csak... bum! Így van az unalommal is. Akkor fogja el, amikor legkevésbé várja. És fenemód ragadós ám az unalom. Próbálja levakarni, elűzni, de nem megy!

MARIOLA *(elneveti magát)* Ugyan már!

MIROSLAV Mindenki azt hiszi, hogy az unalom valami ártatlan dolog, mint, mondjuk, a megfázás. Az ember tüsszög három napig, elhasznál tíz zsebkendőt, és kész. Hogyisne! Tartós nyomokat hagy, mint azt mondani szokták.

MARIOLA Miféle nyomokat?

MIROSLAV Kinél hogy. Valakinek a szívére húzódik, másoknak az agyára. A nőknél, hogy úgy mondjam, általában azok a külső nyomok észlelhetők. Kiszárad az arc, szürke és érdes lesz, mint, teszem azt, a csomagolópapír. A szem elveszíti színét, beködösödik, kialszik. A keblek, bocsánat a kifejezésért...

MARIOLA Ebben a hónapban korábban jött.

MIROSLAV Tessék?

MARIOLA Ebben a hónapban korábban jött, mint egyébként.

MIROSLAV Korábban, mint egyébként?

MARIOLA Ötödike előtt.

MIROSLAV Ma... én nem is tudom, hanyadika van ma.

MARIOLA Harmadika.

MIROSLAV No és?

MARIOLA Semmi. Semmi baj. Tegnap megkaptam a nyugdíjamat, tehát nincs probléma.

MIROSLAV Korábban, mint egyébként? Én ma először vagyok itt.

MARIOLA Tudom, de azok a többiek, azok mindig ötödike után jöttek. Ötödike és tizedike között.

MIROSLAV Magácskánál tehát nagy a forgalom.

MARIOLA Most már nem, amióta az áramot és a vizet átalányban fizetem. Maradt csak a lakbér és az önök rádió- és tévéelőfizetése.

(szünet)

MIROSLAV Asszonyom, én nem pénzbeszedő vagyok!

MARIOLA Nem?

MIROSLAV Nem.

MARIOLA Akkor hát mit csinál itt, az istenért?!

MIROSLAV Betértem kávézni.

MARIOLA Kávézni?

MIROSLAV Az ön meghívására.

MARIOLA Én kávézni hívtam önt?! Ismeretlen embert?! Akit először látok!

MIROSLAV Ne tettesse magát, asszonyom!

MARIOLA Hát idefigyeljen!

MIROSLAV Vigyázzon, forr a víz!

MARIOLA Hadd forrjon! Mi köze hozzá?

(szünet)

MIROSLAV Jó, akkor semmi. Tévedés volt, ezt fogjuk mondani.

Meglátott közlőről, csalódott, és most mindent visszavon.

MARIOLA Mit vonok vissza?!

MIROSLAV Jó, jó, ne pazaroljuk a szavakat. Mintha mi sem történt volna. Már megyek is...

MARIOLA Itt valami félreértés van.

MIROSLAV Nincs félreértés. Legalábbis nálam nincs.

MARIOLA Talán eltévesztette a címet?
 MIROSLAV Nem.
 MARIOLA Én, személyesen hívtam önt a lakásomba?
 MIROSLAV Személyesen ön, drága asszonyom. Az előbb kint állt az erkélyen.
 MARIOLA Igen, kint voltam.
 MIROSLAV És kávé darált.
 MARIOLA Igaz.
 MIROSLAV Én pedig a pázsiton sétáltam.
 MARIOLA Lehet, megengedem.
 MIROSLAV Nincs mit megengednie, asszonyom. Én tényleg a pázsiton sétáltam.
 MARIOLA Meglehet. Most úgy tetszik, mintha láttam volna is önt.
 MIROSLAV Persze hogy látott; látta, amikor megálltam. Megálltam, és azt gondoltam: nézd, milyen szépen kezdődik a nap! Kora reggel az erkélyen kávé darál egy vonzó hölgy. A fák lombjai között már énekelnek a madarak, az éjszaka kóbor kutyái most alszanak, távolból vonatfüty hallatszik, a tűzhelyekben fellobbannak az első lángok. Remegő orrcimpákkal szívtam be a frissen pörkölt kávé illatát. Ön mindezt megértette, elmosolyodott, és fejbiccentéssel jelezte...
 MARIOLA Nagyon kellemetlen mindez.
 MIROSLAV Igen. Az ember egy pillanatra azt hiszi, hogy felragyogott a nap, szemét az égre emeli, mélyet lélegzik, a lelke megkönnyebbül, és akkor nyakába zúdul a zápor. A vidám kanárimadárból egy pillanat alatt ázott veréb lesz.
 MARIOLA Nagyon kellemetlen.
 MIROSLAV Elnézést a zavarásért, tisztelt asszonyom, mintha mi sem történt volna. Ha valaha véletlenül találkozna az utcán, nyugodtan nézzen el a fejem felett.
 MARIOLA Ostoba helyzet, határozottan ostoba. Na jó, üljön vissza, és igyuk meg azt a szerencsétlen kávé.
 MIROSLAV Igazán kedves, de...
 MARIOLA Üljön csak, ha már itt van!

MIROSLAV Ismétlem, igazán kedves, de azt a kávé nyilván nem nekem szánta.
 MARIOLA Az ördög vigye azt a kávé! Nem engedhetem, hogy ön csak így elmenjen.
 MIROSLAV Köszönöm, már minden tárgytalan. Ön nem hívott meg engem, én viszont nem vagyok pénzbeszedő.
 MARIOLA Hát akkor tegyük fel, hogy ön valóban pénzbeszedő. Eljött, benyújtotta a számlát, megitta a kávé, és viszontlátásra a jövő hónapban.
 MIROSLAV De hát én nem vagyok pénzbeszedő!
 MARIOLA De nehéz ember. Vegyük úgy, mintha pénzbeszedő volna! Vagy szomszéd. Az unokahúgom férje. Elhunyt férjem ismerőse. Esetleg, mondjuk, a piacról jöttem éppen hazafelé, útközben rosszul lettem, és ön hazatámogatott. Erre megkínálom kávéval, és köszönetet mondok. Akarja így?
 MIROSLAV Haragudni fog rám, de ismételten közlöm, hogy nem vagyok sem a szomszédja, sem unokahúgának a férje, sem... és így tovább.
 MARIOLA Ön mindenben, hogy úgy mondjam, ennyire pedáns?
 MIROSLAV Mindenben.
 MARIOLA Akkor semmi... bár érthetetlen számomra, miért ne ihatná meg a kávé, ha már belebonyolódtunk...
 MIROSLAV Nem bonyolódtunk bele, asszonyom.
 MARIOLA Minek nevezzem ezt akkor?
 MIROSLAV Legjobb, ha semminek. Mert nem történt semmi. Erre jártam, és elmentem itt a ház előtt. Mint száz másik ház előtt naponta.
 MARIOLA Most már valóban elég! Üljön le, és igya a kávé!

(Széktologatás, kanálcsörgés)

Ha édesen szereti, itt van a cukor.

(szünet)

MIROSLAV *(olvas)* „Sűrög-forog a menyecske – pirosra sül a pecsenye.”

MARIOLA Tessék?
MIROSLAV A falvédőről olvasok.
MARIOLA Ó, igen. Már legalább harmincéves. Lánykoromban hímeztem.
MIROSLAV *(olvas)* „Az én uram csak a vizet issza – nem is sírom a lányságom vissza”. Megkapó.
MARIOLA Tetszik?
MIROSLAV Szépen hangzik. Költő állította össze?
MARIOLA Dehogyan. Ezt csak én úgy...
MIROSLAV Ön egyedül?
MARIOLA A zaboki nagynénimnél is volt valami hasonló a konyhában.
MIROSLAV *(olvas)* „Hogyha boldog akarsz lenni – tanulj meg tisztelni, szeretni!” Tanulságos.
MARIOLA Mi van az ön kávéjával? Én már megittam az enyémet, ön meg hozzá sem nyúlt.
MIROSLAV Úgy látszik, nem értettük meg egymást. Én, asszonyom, nem akarok a terhére lenni. Ha nem látnak szívesen, ha nem hívnak meg...
MARIOLA Nem hívtam meg?! Hiszen legalább ötször kínáltam kávéval!
MIROSLAV Az ilyen meghívás engem nem érdekel. Így én ihatok kávé az első kricsmiben, itt a sarok mögött.
MARIOLA Maga nem valami kedélyes ember.
MIROSLAV Ellenkezőleg. Ha jobban megismerne, láthatná, hogy határozottan jó kedélyű vagyok.
MARIOLA Tehát a látszat csal.
MIROSLAV Igen.
MARIOLA Mit tegyek? Postán küldjek meghívót?
MIROSLAV Drága asszonyom, meghívás és meghívás között akkora különbség van, mint bolha és elefánt között. Mert ha kora reggel, amikor a nap első sugarai ott csillognak a nyírfák levelein, az ember megáll a pázsiton, mivel az erkélyen észrevett egy vonzó külsejű hölgyet, aki szép álmoktól boldo-

gan még mindig olyan meleg, mint a frissen sült kenyér, és ha ez a hölgy kávé készíti és rámosolyog az emberre, akkor az a kávé – kávé! De ez itt, amit most kényszeredetten kínálgat, mint valami pénzbeszedőnek, ez ugyan micsoda? Közönséges kotyvalék!
MARIOLA Ugyan, mit számít az, hogy mosolyogtam-e vagy sem. Ha éppen azt akarja, vegyük úgy, hogy magára mosolyogtam, és intettem is, hogy jöjjön föl egy kávéra.
MIROSLAV Vegyük úgy?
MARIOLA Rendben van, valóban magára mosolyogtam, és meghívtam kávéra.
MIROSLAV És a kezével is intett?
MARIOLA Igen.
MIROSLAV Lám, ezt észre sem vettem. Mintha csak a fejével biccentett volna. Holott ön még a kezével is intett.
MARIOLA Így van.
MIROSLAV És ön is megérezte, amint kilépett az erkélyre, hogy ez a reggel valahogy rendhagyóan kezdődik?
MARIOLA De még mennyire! Amint leléptem az ágyról, a talpamba szúrt egy szálka.
MIROSLAV Ez veszélyes lehet. Kivette a szálkát? Az egészet?
MARIOLA Azt hiszem, igen.
MIROSLAV És intett nekem, azt mondja?
MARIOLA Intettem, persze.
MIROSLAV Ilyen reggelen jólesik új arcot látni, igaz?
MARIOLA Hát nem rossz. Tehát?
MIROSLAV Mi?
MARIOLA A kávé.
MIROSLAV Miféle kávé?
MARIOLA Már ki is hűlt.
MIROSLAV Kihűlt-e vagy sem, nekem mindegy.
MARIOLA Akkor rendben van. Mert van, aki nem szereti hidegen, mások viszont csak hidegen isszák. Azt mondják, úgy kevésbé ártalmas, és jól tesz az arcbőrnek.

MIROSLAV Nekem mindegy. Én nem iszom se hidegen, se melegen. Egyszer kamaszkoromban megittam két-három csésze kávé. Undorító volt. Azóta soha többet...

MARIOLA Most sem?!

MIROSLAV Eszem ágában sincs.

MARIOLA Hát akkor mi a fenét huzakodunk a kávé miatt?!

MIROSLAV Nem a kávé miatt huzakodunk, hanem a meghívás miatt. Ön le akarta tagadni, hogy meghívott engem.

MARIOLA Ezek szerint ön nem kávézni jött?!

MIROSLAV Nem.

MARIOLA Öntsek egy pohár pálinkát?

MIROSLAV Pálinkát lehet.

MARIOLA Hála istennek. És még azt mondja, hogy nem nehéz ember.

MIROSLAV Nem is. Sőt egyre szórakoztatóbb vagyok.

MARIOLA Lehet, hogy ez magának szórakoztató, de nekem nem.

MIROSLAV Akkor nem kellett volna meghívnia.

MARIOLA A meghívást most hagyjuk, kérem! Nem kell a kávé, jó, legyen pálinka, és minden rendben. *(pálinkát tölt)*

MIROSLAV És magácska? Töltsön magának is!

MARIOLA Én nem iszom pálinkát.

MIROSLAV Azt hiszi, hogy majd egyedül iszom? Ha nekem pálinkázhatnék, lett volna, beugorhattam volna...

MARIOLA Az első kricsmibe. Tudom.

MIROSLAV Itt a sarok mögött.

MARIOLA Itt a sarok mögött.

MIROSLAV Látja, milyen jól megértjük egymást. Tehát hol a másik pohár?

MARIOLA *(sóhaj)* Legyen az is! *(pohárcsörgés)*

MIROSLAV Hát akkor egészségére, asszonyom... Mi is a neve?

MARIOLA Mariola.

MIROSLAV Mariola? Szép név. Engem szólítson Miroslavnak.

MARIOLA Magát Miroslavnak hívják?!

MIROSLAV Ismert valakit, akit Miroslavnak hívtak?

MARIOLA Hát ismertem.

MIROSLAV Talán a férje volt Miroslav?

MARIOLA Nem.

MIROSLAV Hát akkor egészségére, Mariola!

MARIOLA Egészségére!

MIROSLAV Egészségére, Miroslav!

MARIOLA Így kell mondani?

MIROSLAV Így lenne rendjén.

MARIOLA Akkor egészségére, egészségére!...

MIROSLAV Nehéz kimondani?

MARIOLA Nehéz.

MIROSLAV Próbálja meg! Kezdetben kissé furcsa lesz, de egy-két perc múlva már menni fog, mint a karikacsapás.

MARIOLA *(határozottan)* Gyerünk, igyuk már meg ezt a pálinkát minden huzavona nélkül.

(koccintás)

Hű, ronda ital!

MIROSLAV Meg kell ismételnie.

MARIOLA Miért?

MIROSLAV Mert én nem ittam meg az enyémet.

MARIOLA Hát igya meg!

MIROSLAV Csak akkor, ha kimondja: egészségére, Miroslav! Ha én önt nevére neveztem, úgy van rendjén, hogy ezt viszonozza. Majd én töltök.

MARIOLA Maga azt hiszi, hogy én iszok még egy pohárral ebből a méregből?

MIROSLAV Ön mintha szándékosan sértegetni akarna engem. De hát miért hívott meg egyáltalán? Miért nem hagyta, hogy nyugodtan végigmenjek a pázsiton? Járjam a magam útját.

MARIOLA *(mérgesen)* Nézze, Miroslav!

MIROSLAV Tessék?

MARIOLA Oh, semmi. Igyuk ki ezt a pálinkát...

MIROSLAV Egészségére, Mariola!

MARIOLA Egészségére, Miroslav!

(pohárcsörgés – szünet)

MARIOLA Hű! Hála neked, Istenem. Most jó volt?

MIROSLAV Kitűnő. Szabályszerű.

MARIOLA Végre kvittek vagyunk.

MIROSLAV Mi az, hogy kvitt?

MARIOLA Kiegyenlítettük a számlát.

MIROSLAV Ismét a pénzbeszedőre céloz. Azt akarja mondani, hogy nem hívott meg?

MARIOLA Dehogy.

MIROSLAV És nem intett nekem?

MARIOLA Intettem. Csak azt akarom mondani, meghívtam magát kávéra, kávé nem kapott, viszont kapott pálinkát, és most kvittek vagyunk.

MIROSLAV Kvitt! Micsoda borzalmas szó. Hogy fejezheti ki így magát? Nem érzi, hogy ez a szó mennyire nem illik ebbe a puha, álomteli reggelbe? Kvitt! Brrr... Német szó, germán, kemény, egyértelmű. Kvitt. A szó éles *k*-val kezdődik, a legszörnyűbb hanggal. Utána *v* következik. Miért? Mert csúszós, síkos, a legsíkosabb a hangok között. És miután a *v* hangon megcsúszott, mint a banánhéjon, hová jut? A kihegyezett *i* hangra, amely szúr és vág. Tehát miután a hatalmas *k* kiröpítette, mint a parittyát, ön végigcsúszik a *v* hangon egyenesen az *i* bárdja alá. KVI! Az embert felnyársalták. És mi van a végén? *T*, nem igaz? A *t* a leghalkabb hang. Olyan keskeny, hogy szinte már nem is hang. Olyan, mint a kerítés az udvarban, vagy mint a fal, aminek nekiütközik az ember. Ez a *t*, kérem szépen, olyan, mintha az ember egy szikláról lezuhanna a szakadékba, és ott lenn valaki, bocsánat a kifejezésért, még fenéken is rúgná az embert. Íme, azért van itt ez a *t*. És ön még azt mondja nekem, hogy kvittek vagyunk. Pálinka, és kvitt!

MARIOLA Ön bizonyára sokat olvasott.

MIROSLAV Ez igaz.

MARIOLA Nos, én viszont nem ügyelek a szavakra. Ami a szívemen, az a számon.

MIROSLAV Asszonyom, *kvitt* helyett igazán választhatott volna kifejezést a mi szótárunkból is. Mondhatta volna: a dolog le van zárva. Vagy: pálinka, és ezzel vége.

MARIOLA Hát ez ugyanaz.

MIROSLAV Ugyanaz? Hallgassa csak ennek a szónak a ritmusát, hogy: *vége*. Lágyan elnyúló dallam, ami tulajdonképpen a végtelességig visszhangzik az ember fülében. Sohasem fejeződik be. Megfoghatatlan. Lényegében ellentmond az értelmének. Azt jelenti, hogy semminek sincs vége.

MARIOLA Hát ha így nézzük a dolgokat, lehet, hogy nem a legszerencésebben fejeztem ki magam.

MIROSLAV Erről van szó. Hanem, mondja csak, mi van azzal a szálkával?

MARIOLA Szálkával?

MIROSLAV Amikor kilépett az ágyból. Mezítláb a parkettra.

MARIOLA Még egy kis szúrást érzek a talpamban, de nem lesz semmi baj.

MIROSLAV Ismertem egy asszonyt, vidéki, tudatlan teremtes volt; ő nem a lábát, hanem a kezét szúrta meg. Parkettot kefélt vagy fényezett, és egy kis szálka a tenyerébe szúródott. Ügyet sem vetett rá, végezte a munkáját, áztatott, mosott, mosogatott. Három nap múlva azután kezdtek merevedni az ujjai, a tenyere kivörösödött és fájt. De a munka nem vár. Az asszony dolgozik tovább, gondolván, majd elmúlik, máskor is elmúlt. De ezúttal nem múlik. Gennyes daganat keletkezik, már az egész karja fáj, a hóna alatt megdagadtak a mirigyek. Meg sem tudja mozdítani a karját, belázasodik, ég az egész asszony, nyeli az aszpirint, issza a teákat, kenegeti magát százféle kenőccsel. Semmi sem használ. Tíz nap múlva a tenyere a háromszorosára duzzadt.

MARIOLA És? Mi volt tovább?

MIROSLAV Nem tudom.

MARIOLA Tudja, de nem akarja megmondani!

MIROSLAV Nem tudom. Éppen akkor utaztam el onnan, hogy soha vissza ne térjek. Emlékszem még, hogy az a szerencsétlen, elveszett asszony a vasútállomáson állt, az egészséges kezével megpróbált búcsút inteni nekem, míg a másik keze, mint egy le-tört ág, lógott az oldalán.

MARIOLA Borzasztó!

MIROSLAV Lássuk hát akkor, mi van az ön szálkájával! Üljön közelebb, és nyújtsa ide a lábát!

MARIOLA Nem fogok talán...?!

MIROSLAV Adja csak, adja! Ilyen esetben ne feszélyezzük magunkat! Vegye le a papucsot. Így. Itt szúrta meg, nem? Látszik, szépen látszik. Egy kicsit még piros. Fáj itt?

MARIOLA Nem.

MIROSLAV Itt?

MARIOLA Nem.

MIROSLAV És ha itt megnyomom?

MARIOLA Ott sem.

MIROSLAV Jó jel. Úgy látszik, nem tört bele a szálka. Bár nem ártana fertőtleníteni egy kis pálinkával. Van zsebkendője?

MARIOLA Tessék.

MIROSLAV Mindjárt elintézzük. Így. Éget?

MARIOLA Nem. Hűt. Egészen kellemes.

MIROSLAV Na látja!

MARIOLA Már bizsereg is.

MIROSLAV Bizsereg? Jó... Hanem, mit is akartam mondani?! Igen. Látja, kedves Mariola, az előbb még csak félvállról kezelt engem, mint valami unalmas férget, egy betolakodót, akit ajánlatos minél hamarabb kitessekelni a lakásból, most viszont már itt nyugszik a lábacska az ölemben. Egy helyes asszony meleg lábacska. Érti már a különbséget a KVITT és a VÉGE között? Ez nem KVITT, hanem az a gyönyörű VÉGE, ami semmire sem kötelez. A szavak röpködnek, mint az úrhajósok a csillagok között, léteznek is, meg nem is, mint a felfújtt léggömbök. Olvas újságot?

MARIOLA *(erélyesen)* Miroslav úr, maga rokonszenves ember, és örülök, hogy megismerhettem, de...!

MIROSLAV De – itt az ideje, hogy föltegye a levest.

MARIOLA *(elképedve)* Micsoda?!

MIROSLAV Az ön konyhája jóízű levesek ellenállhatatlan illatát őrzi. Ez a tisztaság, melegség, ezek a feliratok... minden csillog, minden lélegzik. Hogy őszinte legyek, amint beléptem, elfogott a vágy egy jó, házilag készített leves után, amit egy vidám, kedves, teltkarcsú háziasszony társaságában fogyasztanék el. Hát, kérem, ilyesmi már csak a mesékben van! Azok a tyúklevések, gombalevesek meg májgombócok, savanyú levesek – valamennyi gyógyír az elfásult gyomornak. Gondosan és szeretettel főzött leves! Itt az áll: „Hogyha boldog akarsz lenni – tanulj meg tisztelni, szeretni!” A rádió meg közben stájer polkák dallamait sugározná. Gyorsan ide a lábast, vizet bele, és tüzet alá!

MARIOLA Itt akar maradni ebédre?!

MIROSLAV Természetesen. Ne vesztessük az időt!

(edénycsörgés, vízcsobogás)

MARIOLA Kvitt!

MIROSLAV Tessék?

MARIOLA Mondom: kvitt! Sőt kvitt, kvitt!

MIROSLAV Hogy értsem ezt?

MARIOLA Ami a szívemen, az a számon. Így!

(szünet)

MIROSLAV Jó. Rendben van. *(szünet)* Mondom, rendben van. Stimmel. *(szünet)* Jó, hát legyen!

MARIOLA *(elneveti magát)* Rendben van.

MIROSLAV Stimmel.

MARIOLA Mondom, rendben van.

MIROSLAV Jó.

MARIOLA Stimmel. *(hangosan nevetni kezd)* De jóember...!

MIROSLAV Miroslav!

MARIOLA Miroslav, ez mégse járja! Ön tényleg kedves, sőt szeretetreméltó, meg mulatságos is, de ami illik – az illik, ami nem járja – az nem járja!

MIROSLAV Ne hamarkodja el a dolgot! Majd ismét mond valamit, amit később letagad. Mert – minden illik, drága Mariola. Nincs olyan, hogy nem illik.

MARIOLA *(elneveti magát)* Ez bizonyára afféle szerelem az első látásra...

MIROSLAV Még ott a pázsiton.

MARIOLA ...ha már megengedem, hogy úgy bánjon velem, mint egy csitivel. A levesből azonban mégsem lesz semmi!

MIROSLAV Biztos benne?

MARIOLA Tökéletesen. Még ha akarnék is főzni, nincs miből! Nos? Elégedett a válasszal?

MIROSLAV Tökéletesen.

MARIOLA Tehát?

MIROSLAV Tehát – gyújtson tüzet! A levesbe való marhahús itt van a táskámban. Meg a csont is. Éppen a piacról jöttem, amikor megláttam önt az erkélyen.

MARIOLA Nem!!!

MIROSLAV Igen. Íme, nézze meg, szép, friss hús!

MARIOLA De jóember!

MIROSLAV Miroslav.

MARIOLA Miroslav! Miroslav úr!

MIROSLAV Dobjuk a húst a fazékba!

(vízcsobbanás)

MARIOLA Mélyen tisztelt Miroslav úr!

MIROSLAV Egy kevéske sót!

MARIOLA Nem!

MIROSLAV Még nem? Később?

MARIOLA Oh! Le kell ülnöm.

MIROSLAV Üljön le! Ha nem érzi jól magát, majd én segítek. Ezúttal hajtsa a fejét az ölembe.

MARIOLA Töltsön egy pohár pálinkát!

MIROSLAV Örömmel. *(pálinkát önt)*

MARIOLA Azt mondja: nincs olyan, hogy nem járja?

MIROSLAV Nincs bizony, kedves Mariola. Az ön korában ezt már illene tudni. Régen volt diáklány.

MARIOLA Mit rejteget még abban a táskában?

MIROSLAV Apróságokat. Fogkefét, papucsot és pizsamát.

MARIOLA Pizsamát? Nem gondolja talán...

MIROSLAV Gondolom.

MARIOLA Mit gondol?!

MIROSLAV Azt gondolom, amiről ön azt gondolja, hogy nem gondolom.

MARIOLA És mindezt csak úgy hordozza a táskájában?

MIROSLAV Csak így. Mindennap. Ez az elvem. Sose tudhatni, mikor lesz rá szükség. Az ember kóborol ötven évig, és semmi. Aztán egy napon, kora reggel, amikor a nap első sugarai...

MARIOLA *(gúnyosan)* ...csillognak a nyírfák levelein.

MIROSLAV ...csillognak a nyírfák levelein, az ember megáll a pázsiton...

MARIOLA Mivel az erkélyen észrevett...

MIROSLAV ...egy vonzó külsejű hölgyet...

MARIOLA ...aki rámosolyog...

MIROSLAV Int is a kezével, na és? Na és? Megiszol a hölgnél egy pohár pálinkát, udvariasan megköszönöd, és hazamész, mert nincsenek nálad a fő kellékek. Szerszám nélkül vagy. Teljesen felkészületlenül. Hazaszaladsz a holmidért, visszatérsz, becsöngetsz a lakásba, és erre az én Mariolám helyett egy ostoba férfi dugja ki a pofáját. Mondom neki: „Én már kora reggel itt voltam. Márpedig, ki korán kel, aranyat lel”. Mire ő: „Addig üsd a vasat, míg meleg!” Egymáshoz vágunk még néhány elmés közmondást, és végül én leforrázva elpályázhatok. Nem, velem ilyesmi nem fog megtörténni. Én mindig készen állok. A birtoklásra. Ahogy Bolognában mondanák: pronto!

MARIOLA Miroslov, maga fantasztikus! Azt hiszem, ilyen még regényekben sincs.

MIROSLAV Nincs, asszonyom. Merthogy a regényeket az élet írja, ahogyan mondani szokták. Az élet pedig, amint ön is tudja, általában hitvány, dadogós, nyomorúságos, jellegtelen, így aztán a regények is ilyenek.

MARIOLA Semmit sem veszítettem, hogy nem olvastam őket?

MIROSLAV Semmit. Egyszer, ha majd unatkozunk, elmeséli élete regényét. Fogadok, hogy legfeljebb két-három oldalnyi történet. Az írók ezt persze felhívítják, mivel a vaskos könyveket drágábban el lehet adni, mint a vékonyakat.

MARIOLA Mit szólna hozzá, ha most én ajtót nyitnék, és elkiáltanám magam: Kifelé?!

MIROSLAV Semmit sem szólnék hozzá.

MARIOLA Biztos?

MIROSLAV Nem ismer még?

MARIOLA Nem.

MIROSLAV Kár. Nos, fognám a holmimat, elköszönnék, és lemennék a lépcsőkön. Ez történné.

MARIOLA Megpróbáljuk?

MIROSLAV Tessék.

(szünet)

MARIOLA És mi lesz a marhahússal? Már a fazékban van.

MIROSLAV Mit számít egy kiló marhahús ilyen sorsdöntő pillanatokban? Ahogyan a kártyások mondanák: egy kiló húsért nem taglózunk le az ökröt.

MARIOLA Valóban itt akar maradni ebédre?

MIROSLAV Természetesen.

MARIOLA És még... ebéd után is?

MIROSLAV Igen. Sőt itt akarok aludni is.

MARIOLA Hohó! Nincs két szobám, sem két ágyam!

MIROSLAV Talán nem értett meg...

MARIOLA De igen...

MIROSLAV Azt hiszem, mégsem. Tehát: magácskával akarok aludni, az ön ágyában, az ön paplana alatt! Egymás mellett, összefonódva! Még mindig nem érti?

(szünet)

MARIOLA (elhaló hangon) Istenem!

(szünet)

MIROSLAV Asszonyom, önt használatba kell venni.

(szünet)

Isten ellen való véték lenne hagyni, hogy egy ilyen egészségtől sugárzó töltött galamb elhervadjon! Ezekkel az élénk szemekkel, ezzel a piros arccal, az egyszerű, kedves és bizalmas lelkével, formás lábbal, amely már az ölemben nyugodott, az édes gyümölcsre, földieperre emlékeztető...

MARIOLA (hűvösen) Komplet gyümölcstorta!

MIROSLAV Micsoda?

MARIOLA Gyümölcstorta.

(szünet)

(zene)

MIROSLAV (letörten és őszintén) Drága asszonyom, bocsásson meg! Egész halom ostobaságot összefecsegttem. Ha a kutya megenné, megveszne tőle.

MARIOLA (megkönnyebbülten) Végre beismeri!

MIROSLAV Nem tudom, mi volt velem. Talán ez a gyönyörű nap...

MARIOLA Jól rám ijesztett.

MIROSLAV Csúnya, nyomorúságos, ostoba, idétlen, pökhendi... sajnálatos viselkedés.

MARIOLA Istenem, emberek vagyunk.

MIROSLAV Ne vigasztaljon! Az egyetlen, amit megtehet értem, hogy az egészet szépen elfelejti. Mintha...

MARIOLA Nem történt semmi. Ezt szintén mondta.

MIROSLAV Legalább valami okosat is mondtam az ostobaságok özönében.

MARIOLA Életemben ilyesmi még nem történt velem. Egyik nőismerősömnek, az én korombeli, volt egy hasonló esete. De ő szerelmes leveleket kapott. Olyan – izgató leveleket. Hetekig tartott. Az az úr, ahogyan a levélíró bemutatkozott, alaposan felkavarta. Az asszony már aludni sem tudott, és folyton csak arra gondolt, amiről a levelek szóltak. Szó volt ott mindenről. Tudja, még olyan trágárságokról is. Az embernek égnek állt a haja. De hát az ismerősöm magányos asszony, nem volt ereje tűzbe dobni a leveleket, és megfélekedezni róluk. Fogyott, mint a Hold, egyre sápadtabb lett, a szemei karikásak lettek, a kezei remegtek, szóval szörnyű állapotban volt. A levelek pedig tovább érkeztek. Egyre borzalmasabbak voltak – olyan értelemben, érti, ugye. A nők meg befolyásolható teremtségek, rájuk mindennel lehet hatni. Látja, én is milyen sokáig hallgattam magát, és micsoda ajánlatokat tett nekem! Még egy kevés, és ki tudja...

MIROSLAV Könyörgök, hagyja...

MARIOLA Nos, ez az ismerősöm, amint mondtam, teljesen becsavarodott. Mi, barátnők aggódni kezdtünk érte, és ő végül elárulta a titkát. Megtanácskoztuk, hogy mit tehetnénk, természetesen az ő tudta nélkül, és megkértük a szomszédot, aki valamikor a rendőrségen dolgozott, hogy próbálja kideríteni, ki a levélíró. Alig egy hét alatt végére is járt a dolognak. Tudja, ki írta a leveleket? Egy taknyos kamaszlány, még majdnem kislány. Ezzel szórakozott a kis nyivásza.

MIROSLAV Később mi történt a barátnőjével?

MARIOLA Meggyógyult. Nemrég férjhez is ment.

MIROSLAV Bizonyára ahhoz a szomszédjához, aki valamikor a rendőrségen dolgozott.

MARIOLA Ismeri őket?

MIROSLAV Nem, de hát így logikus a dolog.

MARIOLA Azt akarja mondani, hogy az eset összefűzte őket?

MIROSLAV Hát nézze, a szomszéd is olvasta azokat a leveleket, elképzelte az ön barátnőjét különböző veszélyes helyzetekben, működni kezdett a fantáziája, és hát az ember a gyakorlatban is ki akarta próbálni azt, amit elképzelt.

MARIOLA Lehet. Hanem, most bevallhatna nekem valamit.

MIROSLAV Ne emlékeztessen rá, drága asszonyom. Szégyellem magam... Nem is találok mentséget. Hülyén viselkedtem.

MARIOLA Ne beszéljen így, Miroszlav úr! Semmi borzasztó nem történt. Mindez emberi, mindez érthető.

MIROSLAV Önnek jó szíve van. Más az ön helyében már kidozott volna a lakásból, és letaszított volna a lépcsőköön. És jól tette volna. Mert nem mindenki olyan elnéző az emberi gyöngeségek iránt, mint ön, drága jó asszonyom. Kit érdekel, hogy mi van a felszín alatt; hogy milyen a lelke? Belekapaszkodnak a szavaidba, mintha a szavak villamosbeli fogantyúk volnának. Igen, sokfélék vagyunk. A világ olyan, mint egy mező, amelyet sokszínű virágok borítanak, de ugyanakkor kórók, gyomok és bogáncsok is.

MARIOLA Szépen fejezi ki magát. Kellemes hallgatni.

MIROSLAV Az az én balszerencsém, asszonyom. Egyik szó szüli a másikat, és az ember egyet gondol, de mást mond. Az előbb megbizonyosodott róla, hogy ez milyen katasztrofális következményekkel járhat. Ha ön nem ilyen megértő, hanem mindent, amit mondtam, készpénznek vesz, mi minden történhetett volna! Végül valóban a paplan alá kerültünk volna, ahogyan említettem.

MARIOLA (*elmosolyodik*) Igen, ezt mondta.

MIROSLAV Na jó, a paplan még nem a legrosszabb. Csakhogy, ha két különmű lény a szóban forgó paplan alatt találja magát, ki szavatolhatja, hogy minden csupán „jó éjszakát”-tal és „jó reggelt”-tel végződik. Mondja, ön szavatolná?

MARIOLA Ne kezdjük ismét!

MIROSLAV Csak azért említem, mert elszörnyedek a gondolatra, hogy megfontolatlan szavaim milyen borzalmas következményt vonhattak volna maguk után. Boldogtalan vagyok emiatt. Ha meg tud érteni.

MARIOLA Túlágoston a szívére veszi. Szerencsére nem történt semmi rossz, és én örülök, hogy megismerhettem egy tisztességes és okos úriembert. Szép szavút és... jó érzésút.

MIROSLAV Kedves Mariola, ön igazi angyal. Én pedig ördög vagyok.

MARIOLA Igazságtalan önmagához. Fáj, ha így beszél. Együtt fogunk ebédelni, azután beszélgetünk, ön pedig elfelejti szépen az egészet.

MIROSLAV Miket is fecsegetem én? Olyasmit, hogy: „Asszonyom, önt használatba kell venni!” Szörnyű! Közönséges!

MARIOLA Hagyjuk ezt! Egy asszony nem mindig így érzi ezeket a dolgokat. Akár bókna is veheti.

MIROSLAV Ön gúnyolódik.

MARIOLA Nem gúnyolódom. Minden attól függ, ki mondja. Rokonszenves ember-e az illető, vagy pedig egy közönséges fráter.

MIROSLAV De hát én az adott esetben módfelett közönséges voltam!

MARIOLA Engem nem könnyű becsapni. Engem nem tévesztett meg a látszat. Hiszen ön is mondta, hogy az embernek a lelkébe kell nézni, és nem csupán a szavait hallgatni.

MIROSLAV „Használatba venni!” Már maga ez a kifejezés is... Ha ön nem ilyen nemes lelkű, bizonyára azt gondolta volna, hogy én arra a legrosszabbra gondoltam... arra, tudja, mire gondolok.

MARIOLA Tudom.

MIROSLAV Arra a csúnya, barbár, közönséges... érti?

MARIOLA Értem.

MIROSLAV „Önt használatba kell venni.” Hogy tudtam kimondani ilyen szörnyűséget?

MARIOLA Hunyjunk szemet felette!

MIROSLAV Mintha, ne adj isten, afféle feslett ember volnék. Kéjenc. Hogy nem süllyedtem a föld alá?!

MARIOLA Ne szomorítson engem is, meg saját magát is! Semmi oka sincs rá.

MIROSLAV Ön nem érti, hogy mit jelent az a kifejezés!

MARIOLA Értem.

MIROSLAV Nem, nem érti, mert ha értené, soha meg nem bocsátana nekem.

MARIOLA Tisztességes szándékú emberek között minden megbocsátható.

MIROSLAV Nem érti!

MARIOLA De értem.

MIROSLAV Nem, nem érti. Kérem, mondja meg, hogy mit jelent!

MARIOLA Hát... azt.

MIROSLAV Azt? Mit?

MARIOLA Hát... azt, azt, amit az emberek, ha rokonszenvesek egymásnak...

MIROSLAV Igen?

MARIOLA És megfedkeznek magukról, nem tudják, mit tesznek.

MIROSLAV De mit tesznek?

MARIOLA Mit tesznek, mit tesznek, ugyan már! Nyilván csókolódnak.

MIROSLAV Csókolódnak, tudom, de hogyan csókolódnak?

MARIOLA Hogyan?! Valahogyan. Ahogy azt csinálni szokták.

MIROSLAV Még mindig nem érti ezt a mondatot: „Asszonyom, önt használatba kell venni.”

MARIOLA Azt akarja mondani, hogy csak úgy, szerelem nélkül?

MIROSLAV Sokkal rosszabb! Az embertelen. Mintha nem is emberek lennénk, hanem állatok. Érti már?

MARIOLA De hát ön nem így gondolta?

MIROSLAV Persze hogy nem, de így fejeztem ki magam. Azt is hihette volna, hogy megragadom önt a hajánál fogva, leszaggatom a ruháit, az ágyra döntöm és... szóval kihasználom önt.

MARIOLA Úristen!

MIROSLAV El tudja képzelni?

MARIOLA Miért, ha nem így gondolta?

MIROSLAV Azt maga elé kell képzelnie, hogy megértse, milyen elvetemülten viselkedtem.

MARIOLA Felejtjük el! Spongyát rá!

MIROSLAV Gondolja el: fogom a haját, tépem a ruháját, taszigálom önt az ágy felé. Borzasztó. Elképzelte?

MARIOLA Igen... nem, dehogy.

MIROSLAV Az én kedvemért!

MARIOLA Jó, de...

MIROSLAV Képzelje el ezt az undorító jelenetet! Nos, maga elé képzelte?

MARIOLA Igen, persze.

MIROSLAV És mit lát?

MARIOLA Azt... azt, amit maga is mondott.

MIROSLAV És ön, szegénykém, mit tett volna?

MARIOLA Védekeztem volna.

MIROSLAV Hogyan?

MARIOLA Foggal, körömmel.

MIROSLAV Foggal, körömmel? Hogyan?

MARIOLA Hát, ha akaratom ellenére a magáévé akart volna tenni, megharaptam volna a száját, az arcát, a nyakát.

MIROSLAV De ha én ettől még inkább begerjedek?! Ha megveszek? Hogyan védte volna meg akkor a becsületét?

MARIOLA Van rá valamilyen mód.

MIROSLAV Például?

MARIOLA Van rá mód, bár inkább nem beszélnek róla, kissé kínos. Persze, ha a nő védekezni akar.

MIROSLAV Gondolja, hogy van rá mód? Megengedem. De ha önre is áttérjed a gerjedelem? Mert az ragályos, ha nem tudná. Mint a bárányhimlő. Reszketés fogja el, megkábul, az agya ki-kapcsol, mintha sohasem működött volna. Mi van akkor a védekezéssel?

MARIOLA Nos... az esetben...

MIROSLAV Aha! Nem tud válaszolni!

MARIOLA Miért vitatkozunk ezen egyáltalán?

MIROSLAV Azért, hogy teljesen megértse, hogy az előbbi viselkedésem elítélendő, megvetést érdemel, és nem vagyok méltó a vigasztalására! Ezért!

(szünet)

MARIOLA Hanem szeretném, ha beismerne valamit.

MIROSLAV Igen?

MARIOLA Ismerje be, hogy azt a meghívást a kávéra, meg azt, hogy az erkélyről magára mosolyogtam, és intettem, hogy jöjjön fel – ismerje be, hogy ezt kitalálta!

MIROSLAV Asszonyom! Mariola...!

MARIOLA Kérem, ne sértődjön meg! Miután összeismerkedtünk, beszélhetünk nyíltan.

MIROSLAV Kedves Mariola!

MARIOLA Ha nem akar, ne válaszoljon! Tulajdonképpen nem is fontos.

MIROSLAV Kedves Mariola, ha legalább egy szemernyi tehetségem volna hozzá, válasz helyett egy képet festenék önnek.

MARIOLA Képet? És mit ábrázolna?

MIROSLAV Először is egy keskeny utat, apró salakkal megszórva. Azután egy nyírfát. Továbbá a kelő nap ferde sugarait, ahogy az ön erkélyének peremét összekötik az én kalapom karimájával.

MARIOLA Pompás. És?

MIROSLAV Az erkélyen megjelenik ön, és elnéz fölöttem, miközben én a fa alatt állok. Ön nem lát engem. A jelenés egy-két pillanatig, talán háromig tart, és ön eltűnik. Én folytatom az utamat. Minden kialszik.

MARIOLA Gyönyörű kép. Ilyen jól az emlékezetébe véste?

MIROSLAV Merthogy napról napra ismétlődik, kedves Mariola!

MARIOLA (felkiált) Nem!

MIROSLAV Igen.

MARIOLA Ezt nem tudtam!

MIROSLAV Ön merengve néz a távolba, az ég felé, vagy hová is! Én pedig állok lenn a pázsiton, és fohászkodom, hogy egy reggel tekintsen már le a földre. A földre, kedves Mariola! Mit vár ön az égtől?

MARIOLA Hová nézhetnék?! Amint felkelek, kimegyek az erkélyre friss levegőt szívni. Még álmos vagyok, nem is látok semmit.

MIROSLAV Kegyetlen dolog volt ez az ön részéről, valljuk meg. Koldus áll lenn a földön, és a kezét nyújtja. Csak azért emlitem ezt, hogy igazoljam a ma reggeli ostoba viselkedésemet, ha ez egyáltalán lehetséges. Mert én napokon át ott lent gubbasztottam, és arra gondoltam: miért nem vagyok én Rómeó, hogy Júliám észrevegyen!

MARIOLA *(elneveti magát)* Én és Júlia, ugyan már!

MIROSLAV Miért ne, asszonyom?! Mert benne vagyunk már a korban? Mert többé nem járunk rövidnadrágban, és nem szopjuk az ujjunkat? Mert az évek folyamán bölcsebbek, tapasztaltabbak, komolyabbak lettünk? *(egyre inkább belelendül)* Drága asszonyom, az olyan zöldfülű, mint amilyen Rómeó volt, amint beleütközött az első különmű teremtésbe, azon nyomban megállapította, hogy ő az egyetlen! Hát komoly dolog ez?! A környéken még ezer és ezer ugyanilyen pisis Juliska élt. De nem, ő az egyetlen, mondja Rómeó! Nem, ő az egyetlen, mondja a kis szüzike, akinek még a dadája törölte a tudja már, micsodáját! Hát mondja! Amikor mi, akik már megismertük, hogy így fejezzem ki magam, ennek a világnak a flóráját és faunáját, amikor mi kinyilatkozunk: „Ő az!”, akkor ez nevetséges, komolytalan, méltatlan, infantilis, szégyenletes. De amikor ezt azok mondják, akik még azt sem tudják, hol van az a bizonyos dolog, és mire szolgál, akkor ez mindjárt a gondviselés hangja, a sors intelme és világtragédia. Egyébként nem is csoda, ha tudjuk, hogy Shakespeare úr hol vakarta össze ezt a nevetséges történetet. Ponte rosso, signora mia! Bóvli! Kevés pénz, sok festék. Mire hazaér vele, lekopott a festék, elcsorgott a pénz. Dobhatja a fenébe!

MARIOLA Nagyon kérem, ne haragudjon. Üljön már le! Kér egy pálinkát?

MIROSLAV Kérek. Látja, ha én történetesen afféle pelyhes állú kamasz volnék, ön pedig, bocsánat a kifejezésért, amolyan kis szeplős orrú csitri, akkor csak elfütyentem magam onnan lent-ről, és felkiabálok: „Kicsikém, ha besötétedik, itt várlak a bal első bokorban. Puszilla, pá!” Mindez normális volna, rokonszenves, megható. De így? Mi marad hátra? Kitalálni egy nevetséges me-

sét bizonyos meghívásról, ostobán viselkedni, számárságokat fecsegni – és persze: mindent elrontani!

MARIOLA Ha nem így cselekszik, én soha meg nem ismertem volna magát! Márpedig most határozottan örülök, hogy megismerhettem.

MIROSLAV Rombolok, pusztítok. Ráfújok a pitypangra, pihéi szétröppennek, megszűnik, mintha nem is létezett volna.

MARIOLA Ne beszéljen így! Elszomorít.

MIROSLAV Nem tudom elmondani, milyen boldogtalan vagyok emiatt. Legjobb, ha elmegyek, eltűnök, ha még nyomom sem marad.

MARIOLA Nyugodjon meg, drága Miroszlav úr! Semmi sincs elrontva. Egy kis jószándékkal, kölcsönös megértéssel minden helyrehozható. Engedje meg, hogy én vegyem kézbe az irányítást! Íme, a fogkefét a fürdőszobába visszük, a papucsot az asztal alá helyezzük...

MIROSLAV *(hirtelen felkiált)* Ne tegye ezt! Ne csinálja! Ne, asszonyom!

MARIOLA Miért ne? Azok után, hogy így kitárulkozott?!

MIROSLAV *(gyorsan)* Borzasztó dolgok vannak még, melyekről nem érkeztem beszélni.

MARIOLA Magával kapcsolatban?

MIROSLAV Igen.

MARIOLA Mi az?

MIROSLAV Meglehetősen csúnya dolog.

MARIOLA Nem tudom elhinni.

MIROSLAV Megbánja.

MARIOLA Mondja el!

MIROSLAV Inkább nem.

MARIOLA Mégis!

(szünet)

MIROSLAV Kedves Mariola, nem ön az egyetlen!

MARIOLA Micsoda?!

MIROSLAV Mondom, nem ön az egyetlen.

MARIOLA Van más is?

MIROSLAV Vannak.

MARIOLA Hol?

MIROSLAV A szomszédos utcákban.

(szünet)

(halkan) Látja, jobb, ha elmegyek.

(szünet)

MARIOLA Borzasztó.

(szünet)

MIROSLAV Igen.

(szünet)

MARIOLA Miért vallotta ezt be?

MIROSLAV Ilyen vagyok, őszinte. Ön elől semmit sem tudnék eltitkolni. Tiszteletből.

MARIOLA De hát mi a fenének kell magának ennyi nő?!

MIROSLAV Nem tudom. Megegett. Apránként. Összegyűlt, éven át.

MARIOLA Egyik szó szüli a másikat.

MIROSLAV Igen.

MARIOLA „A fák lombjai között már énekelnek a madarak...”

MIROSLAV „A távolból vonatfüty hallatszik...”

MARIOLA „A tűzhelyekben fellobbannak az első lángok...”

MIROSLAV Igen.

MARIOLA Fura alak maga.

MIROSLAV Igen. Gondolja, hogy börtönbe is kerülhetnék?

MARIOLA Miket beszél? Miért?

MIROSLAV Hát... nem kártyázom, nem iszom, meg politikával sem foglalkozom.

MARIOLA Ez most hogy kerül ide?

MIROSLAV Nem tudom. De a sakkot és a dominót utálom. Az újságok keresztretjtvényei pedig, isten a tanúm, lehangolóbbak,

mint a vasárnapi séta a szülőkkel. Valamikor régen, amikor még kabezót* és vattacukrot lehetett kapni... emlékszik?

(szünet)

MARIOLA Miroszlav, maga egy nagy gyerek. Úgy sétál a világban, megjárja. Elveszíti majd a fejét. Azt fogja hinni, hogy rátalált Hófehérkére, holott az a gonosz mostoha lesz.

(szünet)

MIROSLAV (halkan) Drága Mariola...

MARIOLA Ne mondjon semmit! Üljön le, és pihenjen! Helyezze magát kényelembe! Érezze magát otthon!

MIROSLAV Drága Mariola, ön egy finom hölgy, s én nem szeretném félrevezetni.

MARIOLA Ismét vallani akar?

MIROSLAV Igen. A legfontosabbat elhallgattam.

MARIOLA Nős talán?

MIROSLAV Nem. Sohasem nősültem.

MARIOLA (fellélegzik) Akkor jó. Nem szükséges éppen mindent bevallania. Néhány apróságot tartson meg magának!

MIROSLAV Ne legyenek illúziói, kedves Mariola!

MARIOLA Meg kell mondania?

MIROSLAV Muszáj.

MARIOLA Semmiképpen sem tudja elhallgatni?

MIROSLAV Nem.

(szünet)

(erősen szégyenkezve) Tudniillik én tanár vagyok.

(igen hosszú szünet)

MARIOLA (felkacag) Oh, hát ez?! Minden helyrehozható! Van rá mód!

(zene)

* A Bambihoz hasonló üdítőital volt.

Még képesek röpcédulát osztogatni!

Guy Foissy *On n'a idée de distribuer des tracts!*... című darabját Bajomi Lázár Endre fordításából Gion Nándor alkalmazta rádióra; a hangjátékot az Újvidéki Rádió magyar nyelvű drámaprogram-szerkesztősége 1973. december 18-án mutatta be

Személyek:

FÉRJ

FELESÉG

JÓTÉKONY HÖLGY

CSENDŐR

HERCEGNŐ

FELESÉG *(nyugtalanul)* Mikor jön már? Nézz ki az ablakon! Látnod? Jaj, istenem... látod már?

FÉRJ Dehogy! Még korán van. Csak most díszítik az utcát.

FELESÉG Jaj, csak legalább idejében készen legyünk!

FÉRJ *(még mindig az ablakban)* Az utcaseprő seper, kefé, fertőtlenítővel, szagtalanítóval locsolja fel a járdát. Transzparenszeket akasztanak ki: „Isten hozta a Jótkony Hölgyet! Köszöntjük a Jótkony Hölgyet!” Fehér és piros, fehér és arany...

FELESÉG Transzparenszeket? Jaj, nekünk is ki kellett volna tenni.

FÉRJ Dehogy! A lakásban nem kell. Transzparens a házban belül? Az nevetséges. Elég ez a néhány virágfüzér. Esetleg a Jótkony Hölgy meg sem érti: azt hiszi, a karácsonyt ünnepeljük...

FELESÉG Ha egyszer nem volt más. Jaj, csak elkészüljünk, istenem, csak tiszta legyen minden! Segíts már...

FÉRJ Hű, a mindenit!...

FELESÉG Na, mi az? Jön már?

FÉRJ Jaj, milyen takaros lesz az utcánk. Színes papírokat ragasztanak a falrepedésekre. Ebben a versenyben persze a mi házunknak

kell győzni. Deszkakerítést állítottak fel, eltakarja az üres telket a lebontott gyár előtt. A deszkákon a tenger, a nap. Ezt nevezem ünnepnek! Tudod, kijönnek a tévétől, a rádiótól, *(odamegy a feleségéhez)* Cickuskám, olyan boldogok leszünk...

FELESÉG Inkább segíts már, egyedül nem jutok semmire...

FÉRJ Idehallgass... Pihenj egy kicsit. Különben olyan vörös leszel, mint a rák, amikor megérkezik. A Jótékony Hölgy. Tudja ő, hova jön. Tudja, hogy milyen helyzetben vagyunk, ne félj...

FELESÉG De mégis, ha rend van a lakásban, az mégiscsak jobb, jobb benyomást kelt...

FÉRJ Dehogya!... Nem valami szemléről van szó... Azon az íráson, amit kaptunk, mondd, olvastad legalább a lapot, amit kaptunk, olvastad, mi van rajta?

FELESÉG Hát persze, de nem erről van szó.

FÉRJ Dehogya! Idehallgass: „Folyamodványukra válaszolva” – ez a mi petíciónk volt: „munkát és kenyeret akarunk” – „folyamodványukra válaszolva, a Jótékony Hölgy abban a megtiszteltetésben fogja részesíteni városnegyedünket, hogy meglátogatja.” „Megtiszteltetésben!” Hallod? Ez csak világos. Érted?

FELESÉG Hát már hogy ne érteném!

FÉRJ Mi olyanok vagyunk, amilyenek. És olyanak is mutatkozunk. Jó, nem bánom, egy kicsit betömjük a nagy lyukakat, az üres telket, megszüntetjük a legbüdösebb bűzt, igen, de ez rendjén van, ezt megköveteli az udvariasság. Hiszen a Jótékony Hölgynek olyan kényes a szeme meg az orra. De várd csak ki a végét: a Hölgy ragaszkodott hozzá, hallod, a Hölgy ragaszkodott hozzá, hogy személyesen idefáradjon, és megmondja nekünk, hogy mennyire foglalkoztatja a helyzetünk. „Foglalkoztatja!”...

FELESÉG *(miközben vadul takarít)* Jaj, istenem!

FÉRJ De nem biztos. Minden lakásba nem mehet be...

FELESÉG Jaj, jaj! De mégis bejöhet! Segíts már!

FÉRJ Az a fő, hogy bejöjjen. Be kell csálni. Ha már egyszer itt lesz, én tudom, mit mondok neki! Mindent betanultam, mindent beté-

ve tudok. Megmondom majd neki: „Hölgyem, nagyságos asszonyom”... nem, ez régmódi... „Asszonyom, a sors úgy hozta...”

FELESÉG Honnan fogjuk tudni, hogy bejön-e?

FÉRJ Hát bizony, azt senki se tudja előre...

FELESÉG *(lesújtottan)* Akkor nem is jön. Tudod, hogy nekünk sose volt szerencsénk, nem, sose...

FÉRJ Az egyik lakásba nem megy be, a másikba bedugja az orrát...

FELESÉG *(felháborodottan)* „Bedugja az orrát!”

FÉRJ Hát szóval csak úgy találomra... Vaktában, na. Vagy kiszámolja: Egyedem-begyedem, tengertánc... vagy: ec-pec, kimehetsz, holnapután bejöhetsz... cérnára, cinegére, ugorj cica az egérre... Tudom is én? Lehet, hogy van valami szisztéma, a Hölgy semmit sem bíz a véletlenre!

FELESÉG A fene! Mi az isten áll itt kint?

FÉRJ Mi bajod?

FELESÉG A plakátok! A lányod falragaszai!

FÉRJ A hétszentségit! Mit keresnek itt?

FELESÉG Úgy látszik, nem bírta mind elvinni...

FÉRJ A cafat! Az istenverte cafat! Nem megmondtam ezerszer, hogy látni sem akarom a házamban ezeket a disznóságokat! Dobd ki szaporán az egészet! Ez tisztességes ház. Azért, mert szegények vagyunk, azért még rendes emberek maradtunk!

FELESÉG Ugyan hova tegyem őket?

FÉRJ Dobd ki!

FELESÉG De hová?

FÉRJ Hogyhogy hova?

FELESÉG Igen, hova?

FÉRJ Mit tudom én!

FELESÉG Látod, nem olyan egyszerű, Kuttyuskám...

FÉRJ Dugd el. Megvan: oda, ni, abba az izébe, a seprők közé.

FELESÉG És ha a Hölgy meglátja őket?

FÉRJ Légy észnél, Cickuskám, azt a zugot, ahol a seprűket tartjuk, csak nem mutatjuk meg a Hölgynek. Megmagyarázzuk neki, milyen helyzetben vagyunk, s ő majd intézkedik. Meghiszem azt!

Megmondták: azoknak a problémáit, akiket meglátogat, megoldja. Tedd el őket, ha egyszer mondom!

FELESÉG És a többiekét?

FÉRJ Miféle többiekét?

FELESÉG Azokét, akiket nem látogat meg.

FÉRJ Na, most már te is úgy okoskodsz, mint a lányod? Követelőzni, tüntetni? Hajcihó, céció? Nem, anyuskám, azt már nem! Elég nekem a lányod!

FELESÉG De én nem azt mondtam.

FÉRJ Ugyan, légy már ésszel, nem olyan bonyolult ez, az istenfát! Egyszerre nem megy minden. Így hát kisorsol néhányat, és hopp! Azok nyernek. Ez a helyzet. Aztán legközelebb jönnek a többiek. Ha bejön, kész a kocsis, nincs több probléma, érted, nincs több probléma, lesz munka, élet...

FELESÉG Ne izgasd fel magad, még nincsen itt, amilyen pechesek vagyunk. Jaj, istenem! Talán már jön is... Menj az ablakhoz.

FÉRJ Nem... ó... még nem jön.

FELESÉG Mi az? Valami zajt hallok.

FÉRJ Jönnek az iskolás gyerekek. Elöl a kicsik, hátul a nagyok. Kis zászlókat nyomnak a kezükbe, szép papírkötényt kötnek fel. Nahát? Az egyiknek nem kell, egy kis idétlen takonypócnak. Csatt! Kapott egy jó nagy pofont. Fogod rögtön a zászlót, te kis pimasz? Na persze, most meg bömböl. Ezek a mai fiatalok, nahát! Odata-szigálják a nagyok mögé. Úgy kellett neki!

FELESÉG Szerencse, hogy még nincs itt, nézd, milyen nagy por van!

FÉRJ Na, már sorakozik a rezesbanda. Nicsak: az a hosszú mafla, aki puzónon játszik, az is ott van köztük. Úgy látszik, kijött a szanatóriumból... Tyű, de nagy a sürgés-forgás, úgy látszik, nemso-kára jön már a Hölgy...

FELESÉG Szerencse, hogy nincs itt...

FÉRJ Ezt már mondtad.

FELESÉG Nem őrá gondoltam, hanem a lányunkra.

FÉRJ Micsoda? Hogyhogy „szerencse, hogy nincs itt”? Jópofa vagy, mondhatom! Éppenséggel szeretném, ha itt lenne. Akkor

látna a saját szemével, hallaná a saját fülével. Bizony. S akkor tán rájönne, hogy nem handabandázással lehet megváltoztatni a világot. Hanem csak úgy, ha tisztességes életet él, mint az apja. Persze, nem mondom, az embert sokszor éri ez meg az. Megesik, hogy balszerencse... Én például most, ugye, átmenetileg munkanélküli vagyok, de úgy nem kap állást az ember, ha csak üvöltözik: „Munkát, kenyeret!” Igen, vedd tudomásul, az apád találkozik a Hölgygel, és minden rendbe jön...

FELESÉG És ezt te nekem mondd?

FÉRJ Neked hát! És ha nem jön fel, akkor ő megy le, igen, az apád. És hála a Hölgynek, minden megváltozik. Az egész életünk. Olyan lesz, mint régen, mint a gyár bezárása előtt. És most aztán szerencsénk lesz, meglásd, nem zárják be megint!

FELESÉG Igen, Kutyuskám.

FÉRJ És te, Cicuskám, mellettem leszel. Váll váll mellett haladunk majd a boldogság felé. Igen, jó lenne, ha itt volna a lányunk. Azt mondanám neki: ülj csak le, és fogd be, különben kapsz egy frászt, ahogy az apám szokta mondani. Erről jut eszembe: az én apám nem elégedett volna meg vele, hogy jól odaszó egy ilyen gyereknek: ő bizony agyonverte volna. Ülj le, és idehallgass, azt mondanám neki. Idefigyelj: először is szépen köszönök majd a Hölgynek, meghajtom magam, megmagyarázom neki a helyzetünket, elmondom, milyen nyomorúságosan élünk, miért írtunk neki, miért fordultunk hozzá, miért ő az utolsó reményünk, hogy utána már nincs semmi, semmi...

FELESÉG Na, de Kutyuskám, elragadtatod magad!

FÉRJ Tessék? Mit mondtál? Mit is mondtam? Vagy úgy! Igen, meg fogja érteni az a lány. Sőt, isten bizony, megmondom a Hölgynek, hogy a lányunk rossz útra tért, nem kér, hanem követel. Mondja meg neki, Hölgyem, mondja meg neki, hogy ez nem helyes. Világosítsa fel, hogy foglalkozik a helyzetünkkel, hogy kegyed a mi boldogulásunkon fáradozik, hogy amiért kegyed gazdag, azért még van szíve, s azért kegyed még jó, irgalmas, nagylelkű... Ó, a rosseb egye meg! magam is ellágyulok,

jól belejöttem, a kutya úristenit! Ha így folytatom, a végén még elbőgöm magam!

FELESÉG De szerencsére nincs itthon, s szerintem így a jobb.

FÉRJ *(elégedetten)* Ó, tudtam én, hogy egy szép napon minden rendbe jön, minden megoldódik. Ez már nem maradhatott így soká.

FELESÉG A földre csurgott a ragasztó.

FÉRJ Mit beszélsz?

FELESÉG Itt, ni! Itt van a ragasztó!

FÉRJ Hol az istenbe?

FELESÉG Itt, a kredenc előtt.

FÉRJ Az a cafat! Megint feldöntötte a ragasztós vedrét, mielőtt elment!

FELESÉG Nem vitte el! Ott van abban a zugban.

FÉRJ Hogyhogy ragasztó nélkül ment el?

FELESÉG A fiújának volt egy nagy vedre: kettőjüknek is elég.

FÉRJ A fiúja? Miféle fiúja?! Rakásra van neki... De mifélék!

FELESÉG Az a dagi, akinek úgy rángatózik a képe, az a disznópofájú.

FÉRJ Ahá!... Ja igen, az, aki folyton csak békának nevezi?

FELESÉG Igen, az.

FÉRJ Ki nem állhatom: így béka, úgy béka, ne felejtse el az ecseted, béka, ott légy pontosan a tüntetésen, béka, te viszed a röpcsi-
ket, béka. Az idegeimre megy!

FELESÉG Hogy tud békának nevezni egy lányt!

FÉRJ Hát ha még tudnád, amit én... El tudod képzelni, hogy én téged békának nevezlek?

FELESÉG Nem, Kutyuskám.

FÉRJ Nevetséges is lenne, Cicuskám!

FELESÉG Hogy fogjuk lekaparni? Olyan ragacsos, mint a madárlép...

FÉRJ Márpedig le kell. Képzeld el, bejön a Hölgy, jó napot, barátaim, igen, mert esküszöm, hogy barátainknak nevez majd minket, szóval bejön, lép egyet, és bummm, odaragad a patája!

FELESÉG *(felháborodottan)* A Hölgynek, a patája!

FÉRJ Kénytelen lesz a csukáját ott hagyni a szoba kellős közepén.

Az lesz csak muris látvány! Várj, van egy ötletem, told csak az asztalt oda a kredenc elé.

FELESÉG Az asztalt a kredenc elé?

FÉRJ Igen, így ni, különben azt is látni fogja, hogy nem nagyon nyitogatjuk a kredencet, jelzem, gondolhatja is, hogy nem szedjük elő minden vasárnap a portóis készletünket. Így ni... ide... szépen... de azért úgy, hogy ki lehessen nyitni...

(elhelyezik az asztalt – kintről láрма hallatszik)

FELESÉG Istenem! Már itt is van!

FÉRJ Várj. Megnézem. Nem... Mi történik? Micsoda zúr... Jaj, az a cafat! Ó, a cafka! Ezt sejtettem volna!

FELESÉG A lányod?

FÉRJ Hát persze. Mit képzelsz, ki más?

FELESÉG Mi az ördögöt csinál?

FÉRJ Na, mit képzelsz, mit?

FELESÉG Plakátot ragaszt.

FÉRJ Nyertél!

FELESÉG Hogyhogy?

FÉRJ Mondom, hogy nyertél. Ez a lány nem fér a bőrébe, ennek ez a mániája: mihelyt meglát egy falat, hopsz! nem állja meg, hogy plakátot ne ragasszon rá. Ez valami ideges kényszerképzet, a fene tudja. Még ide is, most, amikor a Jótékony Hölgyet várjuk, még most is képes plakátot ragasztani. Isten tudja, kire ütött. Ezt biztos, hogy nem tőlem örökölte.

FELESÉG A mai fiatalok nem tisztelnak senkit és semmit.

FÉRJ Hé!... Nahát!

FELESÉG Mi az már megint?

FÉRJ Egy nagy melák rendőr. Juj! De hisz ez a lányunk!

FELESÉG Mit csinál vele?

FÉRJ Nahát a disznó! A hajánál fogva vonszolja!

FELESÉG De hát eredj le, véd meg!

FÉRJ Csigavér, Cicuskám. Nem eszik olyan forrón a kását...

FELESÉG Engedjék el, szadisták!

FÉRJ Idenéz! Bújj el!

FELESÉG Elviszik! Mit csinálnak vele, Kutyuskám?

FÉRJ Há-á-át, amit szoktak. Nem most kapják el először. Azt hinnené az ember, hogy szereti ezt a cécót. Egy darabig fogva tartják, kap egypár kék foltot, amíg meg nem nyugszik, aztán kiengedik. De azt, hogy a hajánál fogva vonszolják, azt már nem tűrhetem! Igen, igen: tiltakozni kéne!

FELESÉG Nem valami finom emberek, annyi szent.

FÉRJ Nem bizony. Az ember azt hinné, hogy direkt keresik a balhét abban az utcában, ahol a Hölgy fog jönni! Nem férnek a bőrükbe, ki hallott már ilyet! A szomszédok majd jól kiröhögnek bennünket.

FELESÉG Jaj, nagyon idegesít ez az egész mindenség, kutyuskám.

Ó! Virágot kellett volna venni! Egy kis csicsás csokrot...

FÉRJ Igazad van. Elkelve ide. Olyan szomorú a szoba. Leszaladjak érte?

FELESÉG Jaj, dehogyis! Ne hagyj egyedül!

FÉRJ Ne félj!

FELESÉG De képzeld: mi lenne, ha akkor jönne, mikor nem vagy itt?

FÉRJ Tudnád te, hogy mit mondj neki. Mert, ugye, egy kis virágcsokor meg a füzérek, a lampionok, a színes gömbök meg egy Jézuska a komódon, az nagyon édes. Búzavirágot veszek, nem, inkább kökörcsint, az olcsóbb. S egyúttal érdeklődöm: mi van az-
zal a fruskával.

FELESÉG Nem! Ne menj el!

FÉRJ Mindjárt visszajövök. Csak egy ugrás a virágbolt. Nézhetsz az ablakból.

(léptek, ajtócsukás)

FELESÉG Ó, istenem, add, hogy addig ne jöjjön a Hölgy, amíg nincs itt. Ó, istenem, add, hogy addig ne jöjjön a Hölgy, amíg nincs itt. Ó, istenem, add, hogy a Hölgy akkor jöjjön, amikor

már itt lesz. Add, hogy jöjjön a Hölgy. Mindent megtehet értünk. Ó, istenem, add, hogy jöjjön a Hölgy, de ne akkor, amikor egyedül vagyok. A Hölgy, aki mindent elintéz. Ámen.

(sürgés-forgás, láрма, sípszó)

Ó, istenem, mi ez az éktelen ricsaj! Biztos jön már. Jön a Hölgy! Jön a Hölgy!

(sziréna, lótás-futás, sürgés-forgás, kiabálás, sípszó)

De mi történik itt? Hisz a Hölgy nem lármázik. *(megnyugtatta magát, saját magához beszél)* Aszongyák, olyan aranyos a Hölgy, olyan nyájas, a szeme kék, a mozgása kecses, a dereka ringó, mindent ért, amit mondanak neki, mindent megért, tudja, mit beszél, ahogy kell. Aszongya: így csinálja, úgy csinálja. És az ember már tudja is, mitévő legyen. Mert egyedül nem tudhassa. Az embernek mindig szüksége van segedelemre. Ő meg segít, segít ám, de még hogy! Mi a baj? Hát bizony, Hölgyem, baj van. Na, akkor fogja, itt ez a pénz. Itt a csekk, csekk meg megint csak csekk, vagy egy lakás, vagy egy lakás plusz csekk, vagy egy lakás csekk nélkül, vagy egy kocsi, vagy egy kocsi plusz csekk, vagy egy kocsi, egy lakás meg egy csekk, egyszóval minden, amire az embernek szüksége van, és újra csupa napfény az élet...

(Mialatt így álmodozik, egyre nő a kinti ricsaj, egyre közelebből hallatszik a zajongás. A Feleség nem bírja tovább, idegroham fenyegeti, feláll)

De hát mi történik itt! Valami mészárlás? Kutyuskám, Kutyuskám!

(az ablakhoz rohan és üvölt: „Kutyuskám!”)

(ajtónyitás)

Kutyuskám! Megsebesültél! Megverték!

FÉRJ Nem, semmi az egész, csak elestem. Tessék, itt a virág. Megcsúsztam. Félre... félre... izéltem, és hopp, elvágódtam.

FELESÉG Na de hát ez a rémes ricsaj, ez a képtelen kiabálás, ez a vérontás, feküdj csak le szépen, ide ni. Majd bekötlek.

FÉRJ Épp erről van szó. Meg akartam tudni. Megint ők csinálták!

FELESÉG A lányunk? Jaj, uramisten!

FÉRJ Nem tudom, benne volt-e ő is, meg tudott-e szökni, de az ő bandája volt. Felismertem azt a nagy marhát, szóval, na, azt az izét... azt a varangyot! Összevissza futkostak. Marokszámra szórták a röpcédulákat, isten tudja, miért. „Le a Hölgyel! Nem kell a Hölgy!” – ilyesmit kiabáltak. El tudod képzelni? Milyen illetlenség. Épp aznap, amikor idefáradt. Bolondok ezek a fiatalok. Na, erre fogom magam, és odamegyek, hogy szétnézzek. Irtó dulakodás volt, mert a rendőrök gumibotozták őket. Jól odasóztak, nem mondom. Érthető is.

FELESÉG Persze: érthető, hogy az istenbe képesek röpcédulákat szórní?

FÉRJ Ahogy mondod, Cicuskám. Ha mindenki fogná magát, és röpcédulát szórna, hogy megmondja, ami a begyében van, sose lenne vége a cécónak.

FELESÉG Vagy plakátot ragasztana. Ne mozdulj, Kutyuskám.

FÉRJ Vagy újságot. Szóval. Egy szó, mint száz. Fogom magam, odamegyek, hogy szétnézzek. Te meg, mázlid van, te úgy bámulnál az ablakból, mintha páholyban lennél!

FELESÉG Bámult a frász.

FÉRJ Hát akkor mit csináltál?

FELESÉG Imádkoztam.

FÉRJ I-mád-koz...? Teremtő úristen! Még ilyet! Hogy te mit ki nem találsz! Egy szó, mint száz: fogom magam, odamegyek, hogy szétnézzek. Felágaskodom lábujjhegyre, nyújtom a nyakam, kimeresztem a szemem, igen, na, szóval, hogy jobban lássak. S mivelhogy éppen a járda szélén álltam, pang! Megcsúszok, aztán egyszerre csak ott térdelek megfürödve, merthogy amikor éreztem, hogy elesek, előredűltem, hopp, megfeszítettem a derekam. Paaang! Térdre estem, képzeld!

FELESÉG Szegény Kutyuskám, remélem, a nadrágod nem lyukadt ki?

FÉRJ Nem, nyugodt lehetsz, de a térdemmel jól megírtam.

FELESÉG Hál' isten.

FÉRJ Hát... aztán csak érzem, hogy minden izeg-mozog felettem, megpróbálok feltápaszkodni, emelem a bal lábam, a jobb lábam, és akkor, képzeld, Cicuskám, a sok mozgó láb közt, az ember azt hihette: táncolnak, az egyik ment, a másik szaladt, minden mindenütt végestelen-végig: láb hátán láb. Pokoli lábvány! Vagyis: látvány...

FELESÉG Szörnyű! Agyontaposhattak volna.

FÉRJ És ebben a láberdőben, képzeld, mit nem látok hirtelen?

FELESÉG Kit?

FÉRJ Nem kit: mit.

FELESÉG Nem a szatócs volt.

FÉRJ Nem.

FELESÉG Akkor nem tudom.

FÉRJ Egy röpcédulát! Igen, képzeld, egy röpcédulát! Na, mondom magamban, mielőtt feltápaszkodnál, vedd fel azt a röpcsit, még ha nem is láttál semmit, legalább valami horogra akad azért. Igen, hát nyújtom a bal karom, igen, tudom, ez a rövidebb, de hát ha egyszer a jobb kezemben a csokrot tartottam. Aztán nyújtom a törzsem, közben még mindig ott guggolok, persze a fenekem meg kidülledt, másképp nem lehetett. Másképp nem.

FELESÉG De furcsák vagytok ti, férfiak.

FÉRJ Megfogom a röpcédulát. Abban a minutában...

FELESÉG Jaj, szentséges isten, mi történt veled megint, Kutyuskám?

FÉRJ Meglöknek hátulról, igen, fenéken billentenek, ha így jobban tetszik. Fenéken ám!

FELESÉG Ki? Ugyan ki?

FÉRJ Honnan tudjam? A fenekemnek nincs szeme, nem?

FELESÉG Biztos a pékné volt, az a bűdös ringyó, az sose hagy ki semmit!

FÉRJ Nem tudom, ha mondom. Szóval fenéken billentettek, így mondtam, nem azt mondtam, hogy odanyúlt valaki... Az nem ugyanaz!

FELESÉG Az a cafrika mindenre képes.

FÉRJ Hát megint csak lendülök egyet előre, orra bukom, elvágódom. Vigyázok: el ne veszítsem a virágot, hisz azért mentem le. Fogódzkodok. Pif-paf-puff!

FELESÉG Nahát, mi az már megint?

FÉRJ Rám vetik magukat a többiek is!

FELESÉG Az állatok!

FÉRJ Nem. Rám rogytak, összeestek, rám estek. Bumm, puff! Mint a kuglibábuk, rám hulltak. Körülöttem meg rohantak a népek, üvöltöztek kínjukban. Aztán egyszerre néma csend. Kikecmergek, egy, kettő, még egy, megint egy, még egy pacákot lehányok magamról, felállok. Ott álltam egy szál magamban ezen az oldalon: a többi meg mind agyonbotozta a rendőrség!

FELESÉG Derék vitéz vagy, Kutyuskám. Igazi hős!

FÉRJ A másik oldalon a többi nép bámult, persze, mért ne? Természetes, hogy az ember kíváncsi az ilyen cirkuszra! Hát látják, hogy kiegyenesedek. Tapsolnak. Meghajlok.

FELESÉG Jaj, bravó! Bravó, Kutyuskám! Ha meggondolom, hogy én meg közben egyre csak imádkoztam, mint egy barom, ahelyett hogy megcsodáltak volna. Jaj, de bosszant, de bosszant!

FÉRJ Egy szó mint száz: így jártam a virágoddal, hercegnőm!

FELESÉG Kutyuskám!

FÉRJ Cicuskám!

(Kopognak az ajtón. Nagyon erősen döngetik)

FELESÉG *(hosszú szünet után)* Kopogtak...

FÉRJ *(hosszú szünet után)* Hallottam...

(ismét erősen kopognak)

FELESÉG Megint kopognak.

FÉRJ Biztos valami tévedés.

CSENDŐR Rendőrség! Kinyitni!

FELESÉG A rendőrség! Kutyuskám!

FÉRJ Hallottam...

FELESÉG Elvisznek.

FÉRJ Ne félj. Én alul voltam, engem nem láttak.

FELESÉG Még akkor se, amikor megtapsoltak?

CSENDŐR Kinyitni! Rendőrség! Nyissátok már ki, a kutya istenit!

FÉRJ Türelmetlenkedik. Kinyitom. Vágj nyugodt képet, mintha mi sem történt volna. *(majd)* Jó, jó, megyek már...

CSENDŐR Épp ideje!

FELESÉG Kutyuskám! A röpcédula! A röpcédula a kezeden maradt!

FÉRJ Az istenit! Lássuk, mit ír rajta: *(olvassa)* „Le a Hölggyel, nem kell a Hölggy, a Hölggy nem tehet értünk semmit...” Jaj, nahát!

CSENDŐR Na, mi van? Máma nyitják ki, vagy holnap?

FÉRJ Megyek, megyek máris! „A Hölggy semmin sem tud változtatni. Csakis ti magatok tudtok könnyíteni a sorsotokon!” Jaj, még ilyet! „Le a Hölggyel!” ... Jaj, istenem!

FELESÉG Dobd el gyorsan!

FÉRJ Hova a fenébe?

(még erősebben kopognak)

FELESÉG Megint kopognak!

FÉRJ Hallottam...

FELESÉG Add ide nekem...

FÉRJ Mit csinálsz vele?

FELESÉG Oda, abba a zugba, a ragasztó meg a plakátok mellé.

(kopognak)

CSENDŐR Kinyitni!

FÉRJ Megyek, megyek, nyugalom...

(kinyitja az ajtót)

CSENDŐR Férj úr?

FÉRJ Igen.

CSENDŐR Ide is ellátogat a Hölggy. Készüljenek fel a fogadására. Végeztem.

(Becsukja az ajtót. Léptek nesze, majd egy szörnyű esés zaja. Egyhangú, halk beszéd)

FÉRJ Elvétette a grádicsot... Hát persze: ha nem figyelmeztetik az embert...

FELESÉG Meg kellene már javíttatni...

FÉRJ Meg bizony...

FELESÉG Egyszer még valami komoly baleset...

FÉRJ Biztos, igen, baleset...

FELESÉG Képzeld el, hogy a Hölgy is épp így elvéti...

FÉRJ Hölgy is, így...

(Lassan ráébrednek a helyzetre, feleszmélnek, nagyon idegesek lesznek)

A Hölgy! A Hölgy, az istenfáját!

FELESÉG A Hölgy! Kutyuskám! A Hölgy! Rendet kell rakni, ki-takarítani!

FÉRJ Dehogyan... ugyan, ne izélj már... nyugalom. Nagy nap virradt ránk. Életünk esélye. Nyugodj meg. Eljön. A Hölgy hozzánk! Hozzánk! Hozzád! Hozzám!

FELESÉG *(szintén ideges)* Jaj, istenkém! Hozzád, hozzám!

FÉRJ Nyugodj már meg! Ne legyél ilyen nyámnyila, a teremtet-sít! Ez nagy esemény. Ma kezdődik életünk második fejezete. Hála a Hölgynek, minden problémánk megoldódik. Mindent meg fog tenni értünk. Vakon fogjuk követni, vakon fogunk hallgatni rá.

FELESÉG Mindjárt elájulok... érzem...

FÉRJ Na, asszony, ne izélj, ne hisztizz nekem, nem most van az ide-je! Megmondtam: nyugi! Amikor belép a Hölgy, éppen nagyon is nyugodtnak kell lennünk, fesztelennek, alázatosnak, hadd lássa: jó lelki egyensúlyban vagyunk. Ha beadod a kulcsot, hogy fog az kinézni, mi? Előrelépek, meghajolok, megszólalok: „Ó, Hölgyem, semmi az egész, csak a nejem nyiffant ki, tisztelettel.” Képzeld csak el: szép kis helyzet, nem? Lazíts, ereszd el magad!

FELESÉG Mást se teszek...

FÉRJ De még jobban. Lélegezz mélyet. Nyugodtan. Így ni! Ne nyúlj semmihez. Már késő takarítani. Lazítsunk. Engedjük el ma-gunkat, lélegezzünk jó mélyet! így ni!... Jó... így már rendben... FELESÉG Micsoda izgalom, sose lesz elég erőm...

FÉRJ Dehogyan! Éppenséggel nagyon is erősnek kell lenned. Nagy nap ez! Az erős ember szembenéz az ilyesmivel. Jó. Egyszó-val, tehát. Beszéljünk másról. Az jó! Jó! Jó!

FELESÉG Ja, persze!

FÉRJ Ihatnál?

FELESÉG Ó, igen! Szomjas vagyok.

FÉRJ Egy kis vizet? Vagy bort?

FELESÉG Jaj, persze!

FÉRJ Na, itt van ez a kis víz. Igyál! *(a Feleség iszik)* Jobban vagy?

FELESÉG Jaj, persze!

FÉRJ Idefigyelj, Cickuskám... Jobban vagy?

FELESÉG Jobban...

FÉRJ Pompás, akkor hát... Beszéljünk másról. Mondd, miről be-széljek?

FELESÉG Nem tudom.

FÉRJ Persze, ha a Hölgyről beszélünk, az nem jó.

FELESÉG Nem bizony.

FÉRJ Van egy ötletem.

FELESÉG Rajta, rajta.

FÉRJ Felolvasok valamit. Azzal eltelik az idő, nem gondolunk semmire. És amikor megérkezik majd a Hölgy, szépen letesz-szük a könyvet, szép nyugodtan fogadjuk. Fogadjunk, Cicuskám, hogy nyugodtan fogadjuk. Remek. Zseniális. Mít olvassak?

FELESÉG Nem tudom. Nincs is könyvünk.

FÉRJ Dehogy nincs! Az a könyv, amit tegnap a grundon leltem. Mondtam neked: ott a kis vendéglő személtládájában, az a kifő-zés, ahol mindennap csak egy ételt főznek, meg virslit. Aszon-gyák, azelőtt nagyon jól lehetett enni ott. Na, de nem ez a kérdés. Hova tetted?

FELESÉG A kredenciókba.

FÉRJ Tyű!... Vigyázz, ott van előtte a ragasztó... Vigyázz...

(kihúzza a fiókot)

FÉRJ Na, nem is boszorkányság. Nahát, ez muris... Szakács-könyv... Cicuskám, ez a sors intése. Megjön a Hölgy, tele lesz a buksánk, és csapunk egy finom kis lakomát! Inkább has szakadjon, mint étel maradjon! Mint azelőtt! Válogathatunk! Ó, idehallgass, olyan szép, mint egy költemény: „Daraboljuk fel a nyulat, pirítsunk szeletkékre vágott szalonnát, pörköljük meg benne egy kicsit a húst.” Hallod? Milyen szép szavak, az embernek folyik a nyála! És így tovább: „Ha már szép piros, piros, mint a szép asszony orcája, piros, mint az alma, piros, mint a százas bankó, szép csínján kivesszük”... hallod-é, cicuskám, „szép csínján kivesszük a serpenyőből, és figyelmesen, gondosan, szerelmetesen ráhelyezzük a tálra”...

(kintről láрма hallatszik)

FELESÉG Hallod...

FÉRJ *(egyre hangosabban)* „Rántást keverünk, egy jó kanálnyi lisztel meg a szalonnazsírral.” Jujuj! Isteni!...

(felharsan a zene, megszólal a rezesbanda, kiáltások, éljenzés)

FELESÉG *(remegve)* A Hölgy... itt a Hölgy... a Jótékony Hölgy érkezik... Kutyu... Kutyus... kám...

(iskolás gyerekek éljenzik a Hölgyet)

FÉRJ *(felemeli a hangját, hogy elnyomja a lármát, egyre költőibb lesz, szaval)* „Tegyük vissza a nyulat a fazékba, engedjük fel egy kis vízzel, vagy ha van, húslevesse. Hámozzunk meg egy tucát kis hagymát...” Kicsit, nem nagyot! „Tegyük bele a leveszöldséggel, petrezselyemmel együtt! Hagyjuk csendesen forni két órán át, azután tálaljuk!” És együk, zabáljuk, faljuk, amíg nem lesz a hasunkból egy nagy hordó!

FELESÉG A Hölgy! A Hölgy! Kutyuskám.

(Teljes csend. Majd kopognak az ajtón. Megint teljes csend)

Kopognak.

FÉRJ Hallottam.

(Megint kopogtatnak, majd az ajtó kicsapódik. Katonás léptek)

FELESÉG Csendőr. Mit akar...

CSENDŐR Haptákkk! Itt a Hölggggy!

HÖLGY Barátaim... Barátaim!...

FÉRJ *(halkan)* Ugye megmondtam...

HÖLGY Barátaim! Hadd szorítsam meg a barátaim kezét.

FÉRJ és FELESÉG *(fojtott, halk hangon)* Éljen a Hölgy! Éljen a Hölgy!

Dicsőség a Hölgynek!

HÖLGY Köszönöm! Köszönöm! Jó napot, barátaim.

FELESÉG *(súgva)* Kutyuskám... A csendőr belelépett a ragasztóba.

HÖLGY Pihenj, pihenj, derék csendőr... Mi baja van, vitéz uram?

Csak nem hascsikarás?

CSENDŐR Ideragadtam...

HÖLGY De hisz maga részeg, vitéz uram! Na, majd ellátjuk a baját. *(majd a házaspárhoz, nagyon anyáskodó, sznob hangon)* Tehát?

Probléma? Van?

FELESÉG Add elő, fiam, a kéréseid...

FÉRJ Tisztelt Hölgy! Az a megtiszteltetés, hogy szerény hajlékunkba látogat...

CSENDŐR Nem igaz! Nem vagyok részeg! Csak ideragadtam.

FÉRJ ...megédesíti a nyomorúságos helyzetünket. A balszerencse folytán mi, tisztességes dolgozók...

CSENDŐR Különben is mindenki tudja, hogy se a katona, se a csendőr sose issza le magát. Ideragadtam, de nem vagyok részeg.

FÉRJ ...nyomorra kárhoztattunk. Minden reményünk kegyed felé száll, kegyed a mi egyetlen reményünk, Hölgyem...

HÖLGY *(közbevág)* Köszönöm, barátom, köszönöm, nagyon kedves, nagyon nyájas. De én megértem, átérzem a maguk helyzetét. Ó, nem valami fényes, nem igaz? Gond, nehézség... Azt hiszi, mi

nem vagyunk tisztában vele? Azt hiszi, mi közömbösen megyünk el mellette? Azt hiszi, mi nem halljuk a panaszt, amely felénk száll? De igenis, halljuk.

FÉRJ *(közelebb lép, és szinte eszeveszetten)* Ó, köszönöm, köszönöm! *(a Feleséghez)* Na, Cicuskám, nem megmondtam: látod, mindenki tisztában van.

HÖLGY Csendőr, maga mire vár? Magának közbe kell lépnie, valahányszor nagyon közel jönnek hozzám ezek az emberek.

CSENDŐR Nem tudok, ideragadtam, az asztal ide van ragasztva, mindenki ideragadt!

HÖLGY Elég legyen! És hagyja abba ezt a hastáncot, hogy lehet egy meglett zsandár ilyen parázna és buja?... Hol is tartottam?

FÉRJ Hogy... szóval, hogy meg tetszik segíteni minket...

FELESÉG *(rémülten)* Na de Kutyuli!..

HÖLGY Meg. Köszönöm, barátom. Megrendülten tekintünk erre a sok szociális esetre, higgyék el, mert valójában szociális esetekről van szó, tekintve, hogy hazánkban a nép többsége boldogságnak örvend. De ennek ellenére, mivelhogy ezek a kivételes esetek fennforognak, álmunk nyugtalan. Hogyan is tudnánk aludni, mikor előfordulnak emberek, hazánkban, szinte a szomszédban, akik szenvednek, boldogtalanságban kínlódnak, a szó szoros értelmében nélkülöznek, igen, nélkülöznek szép hazánkban! Hiába gondolunk arra aztán, hogy másutt még rosszabb a helyzet, csak nem tudunk nyugodtan aludni, a maguk boldogságát akarjuk, azt, hogy mindenki boldog legyen, de vigyázat! Azok, akik kiabálnak, követelőznek, röpcédulákat szórnak, plakátokat ragasztanak, az erőszak hívei, tudják meg, hogy őket bizony elhallgattatjuk!

FÉRJ Helyes, Hölgyem.

HÖLGY A becsület mindig elnyeri jutalmát...

FÉRJ Ó, igen, el, Hölgyem. Milyen kár, hogy a lányunk nincs itt...

FELESÉG Köszönöm, köszönöm, Hölgyem...

HÖLGY Nem akarjuk, hogy ezentúl a gondjaik és bajaik megbénítsák életüket...

FELESÉG Nem, nagyságos asszonyom.

CSENDŐR Én ezt nem értem, de nagyon nem.

HÖLGY De mondják csak: azt hiszik, hogy csak maguk, egyedül... Azt hiszik?

FÉRJ Há-á-á... nem...

CSENDŐR *(erőlködik)* Jaj... nahát... ejnye!

HÖLGY Azt hiszik, nincs meg nekünk is a magunk gondja-baja?

Nem gondolják, hogy a közérdekkel is törődnünk kell? Maguk kérnek, kérnek, s igazuk is van, hogy kérnek, és persze kapnak is. De azt hiszik, őszintén hiszik: boldogabbak lesznek, ha egyre többet kapnak?... Kérdezzék meg azoktól, akik gazdagok...

FÉRJ Hát... munkát...

FELESÉG Rendes lakást...

HÖLGY Azt hiszik, hogy csak ennyi az élet? A legközvetlenebb anyagi igények kielégítése? Gondolkozzanak, kérem... igen... tudom... van egy bizonyos minimum... ígérem, azt meg is kapják...

FÉRJ és FELESÉG *(egy szuszra, lehajtott fővel)* Köszönjük!

HÖLGY Mindig csak többet, egyre többet! Ha a szegények tudnák, milyen semmiség a pénz. A pénz keveset számít... Az a fontos, hogy tisztességesen éljen az ember. Hát azt gondolják, hogy a gazdagok, akikre maguk irigyek, akiket szerencsésnek mondanak, boldogak?

FÉRJ Há-át... nem mondom... igen...

HÖLGY Téved. Mindjárt be is bizonyítom magának. Várjon csak! Rögtön kis takaros meglepetésben részesítem. Igen, itt helyben, csodálatos meglepetésben. Megrendítő meglepetésben. Igen! Maguknál! Maguknál! Vitéz úr, nyissa ki az ajtót!

CSENDŐR Lehetetlen!

HÖLGY Mit mond? Hagyja abba ezt a nevetséges komédiát. Biztos úr, nyisson ajtót!

CSENDŐR Még a széket is a padlóhoz ragasztották, nagyságos asszony, bolondok ezek!

HÖLGY Miket beszél maga összevissza?

FÉRJ Ó, semmi, semmi... Majd én kinyitom, ne fáradjon, biztos úr.

(ajtónyílás)

FELESÉG (tiszteletudóan) Ki ez?

HÖLGY Jaj, gyermekem, ha tudná. A maga álma, legtitkosabb álma. Meg vagyok róla győződve. Millió francia nő álma... Itt, a lakásban. Itt, maguknál, találja ki, kit hoztam ide... A rózsaszín szemű Hercegnőt...

FELESÉG Egek!

HÖLGY A keleti Hercegnőt...

CSENDŐR Vigyázz!... különben, az isten verje meg!...

FELESÉG Hercegnő?...

FÉRJ Akiről annyit írnak a lapok, aki csak lefátyolozva jár ki?

FELESÉG Csakugyan ő, maga?

HERCEGNŐ (éneklő kiejtéssel) Én, magam...

FÉRJ Nahát, erre igazán nem számítottunk...

FELESÉG Hercegnő, Fenség...

HÖLGY Nem szabad megmutatnia az arcát a palotán kívül, így írják elő keménykötésű népének szokásai, de maguk, maguknak szabad egy pillantást vetni a fátyol alá, meggyőződhetnek róla. Nem csalás, nem ámtítás...

CSENDŐR De hozzá ne nyúljanak!

FÉRJ Tényleg ő az.

HÖLGY Talán csak maguk egyedül a világon láthatták fedetlen arcát a palotáján kívül.

FELESÉG Milyen szép!

HÖLGY A Hercegnő fáradt, gondolom elcsigázott...

FÉRJ Széket! Hé, biztos úr, nem hallja? Adjon egy széket, hallja!

CSENDŐR Lehetetlen.

FÉRJ Itt, ezt ni...

FELESÉG Foglaljon helyet a díványon, Hercegnő, ez a legkényelmesebb nálunk...

HÖLGY Jöjjön, drága kis keleti virág...

FELESÉG Hallottad, hogy szólítja?...

FÉRJ (halkan) De mit keres itt?

FELESÉG Az adományok...

FÉRJ Biztos vagy benne?

FELESÉG Biztos.

FÉRJ Biztos?

FELESÉG Igen.

FÉRJ Várjon, Hercegnő, hozok egy vánkost.

HÖLGY Nem, felesleges, csak egy pillanatra tértünk be. Látni akarta magukat, meg akart ismerkedni magukkal.

HERCEGNŐ (halkan) Üljenek le, barátaim, ide mellém...

HÖLGY Nem.

HERCEGNŐ Idefigyeljenek, figyeljenek... Szerelmi csalódás ért. Hűtlen lett a férjem...

FELESÉG Ó, Fenség!

HERCEGNŐ Oly boldogtalan vagyok. A Herceg, a férjem, ismerik? Rám sem mereszti már mérges szemét...

FELESÉG Hallatlan!

HÖLGY Minő fájdalom ilyesmit hallani. Ó... maguk, akik kis apró-cseprő mindennapi gondjaikról panaszkodnak...

HERCEGNŐ Kikerül. Ha olykor találkozunk palotánk 643 folyosójának egyikén...

HÖLGY 643.

HERCEGNŐ Ahol búsan és barnán bolyongok, rám se néz, s a rózsaszín falak felé fordítja tekintetét.

HÖLGY Rózsaszín! Figyeljenek!

HERCEGNŐ Már hozzám sem szól. Még az asztalnál sem nyitja ki a száját, hacsak nem azért, hogy egyék.

FÉRJ Még szerencse.

FELESÉG Szegény Hercegnő...

HÖLGY Fel tudják fogni: minő kálvária ez?

HERCEGNŐ Már arra sem méltat, hogy minden újhholdkor megtisztelje nyoszolyám...

FÉRJ Tyúha!

HÖLGY Az újhhold nem tesz jót neki.

HERCEGNŐ És mindez miért. Tudják, miért?

FELESÉG Nem tudjuk, Hercegnő.

HERCEGNŐ Mert egy idegen cselszövő, egy közönséges perszóna megigézte. Oly szép az a boszorka, mint a felkelő nap. Gyermeekáldást ígért neki, megígérte neki azt a fiút, akit én még nem szültem neki, de akit igenis megszülettem volna, ha kitartóan látogatja nyoszolyám. A fiúgyermeket, az örököst. Ha a Herceg eltaszít, belehalok.

FELESÉG Eltaszítani kegyedet! Ó, a disznó!

HÖLGY Nana!

FELESÉG Bocsánat, Hercegnő!

HÖLGY Nos, hallják? Mennyi baj van ezen a szegény földön. Ezek után volna-e még bátorságuk a maguk kis apró-cseprő hétköznapi gondjaikkal törődni? Vajon a maga férje el akarja-e taszítani magát? Nem, persze hogy nem. Folytassa, Hercegnő.

HERCEGNŐ Ah! Milyen szívesen odaadnám ezt a sok felesleges pénzt, amely szinte égeti a kezemet, az egész vagyonomat, gyémántjaimat, nyakékeimet, palotáimat, kertjeimet, mindent, az égvilágon mindent egy olyan igaz szerelemért, mint a maguké. Egy hajlék lehet szegény, egyszerű. Igen, lelkem mindig a szegény szerelmet választaná a gazdag szívtelen és rideg helyett.

HÖLGY Milyen igaz, milyen emberi!...

HERCEGNŐ Egy szobácska és egy kis szív, dom...

FÉRJ Ez egy nyomortanya, kérem. Minden emeleten nagy a bűz...

HÖLGY Hallgasson, maga ostoba, hisz a Hercegnő álmodik...

HERCEGNŐ Egy szobácska és egy szerető szív, akarom mondani, két szerető szív. Itt élni szívem szerelmével. Elfeledni a dúsgazdag és körülrajongott asszony minden gondját. Azoknak a milliónknak az egyszerű életét élni, kik boldogok ebben az országban, azoknak a nőknek az életét, akik nem is tudnak boldogságukról. Az igazi életet. Bará... taim... bará... taim... hogy én mennyire irigylem magukat...

(elpityeredik)

CSENDŐR Én ideragadtam...

HÖLGY Csend, sír a Hercegnő.

HERCEGNŐ Visszamegyek szomorú palotámba... az unalom... az egyhangúság, a sivatag, sivatagi népem közelébe, amely tudja, hogyan vigasztaljon meg férfias hűségével. De szívenben meg fogom őrizni a maguk áldott emlékét. Sohasem lesz szerencsém a maguk boldog életét élni. Aggó!

HÖLGY Na, ez megvan. Látják? Minő semmiség a maguk gondja az övéhez képest, nem igaz? Milyen egyszerű volna minden, ha a pénz boldogítana... de nem így van. Nemde?

FELESÉG (roppant meghatottan, teljesen beleadja magát) De mennyire!...

FÉRJ (ő már világosan lát) Ugyan, Cicuskám...

HÖLGY Gondoljanak a Hercegnőre. Kísérjék figyelemmel kalandjait a sajtóban, a tévében, a rádióban. Immár saját szemükkel látták. Immár ismerik. A környéken mindenki irigyelni fogja magukat, sőt: ünnepelni, tisztelni. Tessék, itt vannak a képes lapok, amelyekben róla beszélnek. Ne köszönje meg nekem, tudjuk, hogy ezzel könnyítünk magukon, hozzájárulunk, hogy elfelejtsek gondjaikat, és elviselhessék a mindennapi élet bajait. Felejtse nek... felejtse nek... Csak a besavanyodottak kérnek többet... És felajánlunk egy egyéves előfizetést a Hercegnők Lapjára, meg a Hercegnő-Tükör című havi mellékletére. Így aztán lépésről lépésre követhetik a Hercegnő nyomait szomorú élete során. Jöjjön... Jöjjön, kicsi Hercegnő, kis törékeny virág...

HERCEGNŐ Várjon... hadd hagyjak valamilyen emléket látogatásomról új barátainknak.

FÉRJ Nahát!

HERCEGNŐ Egy kis keleti parfüm, hogy palotám kellemes illata bebalzsamozza szerény, de csinos kis lakásukat... Tessék... Isten velük... Isten velük, barátaim...

HÖLGY Remélem, legjobb tehetségünk szerint segítettünk magukon... Viszontlátásra, és ne habozzanak: értesítsenek, ha valami baj van.

(hallatszanak a lépteik, egyre messzebből beszél)

FÉRJ *(kirobban, dühös)* A disznók! A kutya úristenit az ilyen disznóknak!

FELESÉG *(izgatottan)* Nyugodj meg, Kutyuskám, hallgass!

FÉRJ Parfüm! Képeslap! Tojok az egészre!

FELESÉG Hallgass, még meghallják!

CSENDŐR Én mindenestre hallom... Én ideragadtam.

FÉRJ A plakátokat! Keresd meg a plakátokat!

FELESÉG Mit akarsz? Nem. Nem, Kutyuskám!

FÉRJ A plakátokat! A ragasztós vedret! Szaporán!

(zuhanás)

FELESÉG Jaj, a Hercegnő. Lezuhant a lépcsőn.

FÉRJ És az ecset? Ja, itt van...

(újabb zuhanás)

FELESÉG Jaj, a Hölgy!... Mégiscsak meg kell javíttatni ezt a lépcsőt! Kutyuskám! Hová megy?

FÉRJ Letartóztatták a lányunkat. Beállok helyette. Így van rendjén, nem? Elvégre az apja volnék? Nahát, ezek a disznók!

FELESÉG Kutyuskám! Várj meg engem is! Ne csinálj valamilyen meggondolatlanságot!

(futó léptek zaja)

CSENDŐR *(kis idő múltán)* És ki az a marha, aki itt rekedt, ragasztóba ragadt lábbal? Én... *(majd)* Én is el akarok menni, én is! Nem akarok végképp ideragadni! Anyu, Anyuci! Nem akarok ide-
ragadni...*(zokog)*

Megbombáztuk New Havent

Joseph Heller *We bombed in New Haven* című darabját
Papp Zoltán fordításából Gion Nándor alkalmazta rádióra;
a hangjátékot az Újvidéki Rádió magyar nyelvű drámaműsor-
szerkesztősége 1974. december 14-én mutatta be

Szereplők:

ŐRNAGY

STARKEY *(kapitány)*

HENDERSON *(őrmester)*

BAILEY *(tizedes)*

SINCLAIR *(tizedes)*

JOE CARSON *(örvezető)*

FISHER *(közkatona)*

RUTH *(a Vöröskeresztől)*

IFJÚ FISHER *(Fisher kisöccse)*

STARKEY FIA

(Távolról zene hallatszik, valamelyik amerikai induló dallamai)

ŐRNAGY *(messziről kiabál)* Starkey kapitány... Starkey kapitány!

STARKEY *(rövid szünet után, halkan, kissé hadarva, mesterkélt közvetlenséggel, mint a rádió műsorvezetői, amikor nyájaskodnak a hallgatókkal)* Starkey kapitány én vagyok, kedves hallgatóink. Illetve én játszom Starkey repülőkapitány szerepét. Mert én tulajdonképpen színész vagyok, ezt Önök is jól tudják. Hallhattak engem már mindenféle hangjátékban, sokkal különb szerepekben is, mint ez a mostani. No mindegy. Most kapitány vagyok, és többnyire bombázásokra adok parancsot az alárendeltjeimnek, a repülőknak. Derék fiúk ezek a pilóták, szívesen bombáznak, még az életüket is feláldozzák néha. De ez Önöket ne zavarja, kedves hallgatóink. Ők sem igazi repülők, játszanak, jól-rosszul: ők is csak

színészek. És Ruth is csak játszik. Ruth az én nőm. Ő a második legszebb nő ezen a támaszponton...

ŐRNAGY *(valamivel közelebről hallatszik a hangja)* Starkey kapitány!

STARKEY Ez a kiabáló úr az őrnagyunk. Engem keres, bizonyára újabb bombázásra akar parancsot adni. Nekem fogja kiadni a parancsot, hiszen ő itt az őrnagy. De azért ez nehogy megtévessze önöket. Ő is csak színész, aki éppen most őrnagyot játszik. Igaz, néha komolyan játssza, mintha...

ŐRNAGY *(egészen közelről hallatszik a hangja, a zene megszűnik, mindketten a mikrofon előtt beszélnek)* Starkey kapitány!

STARKEY Igenis, őrnagy úr!

ŐRNAGY Dolgoznunk kell.

STARKEY Igenis! Hova mennek ma?

ŐRNAGY Konstantinápolyra.

STARKEY Konstantinápoly ma már nem létezik, csak Isztambul létezik.

ŐRNAGY Tudom.

STARKEY Akkor miért Konstantinápolyra megyünk?

ŐRNAGY Nem mi megyünk oda. Ők.

STARKEY Miért mennek ők oda?

ŐRNAGY Mert a parancsban az áll.

STARKEY Veszélyes lesz?

ŐRNAGY Azok számára, akik túlélnek, nem. Azok számára, akik nem élnek túl – bízvást elmondhatom, veszélyes.

STARKEY Megölnek majd ott valakit?

ŐRNAGY Igen.

STARKEY Ha már meg kell halni valakinek, per ma, miért kell egy ilyen Konstantinápoly fölött meghalnia, ami még csak nem is létezik. Mondanák legalább Isztambulnak. Ez legalább olyan név, amiért érdemes meghalni.

ŐRNAGY A parancsban az áll, hogy Konstantinápoly.

STARKEY Kérdezhetek valamit?

ŐRNAGY Miért? Most mit csinál?

STARKEY Gondolom, őrnagy úr, tudja, hogy én nem vagyok nehéz ember. Nem panaszkodom, megteszem, amit mondanak, és azt is tudom, hogy mindent összevéve elég jó kis helyem van itt nekem. De azért hébe-hóba eszembe jut, hogy voltaképpen mégiscsak kérdezni kellene valamit. Lehet? Ki itt a parancsnok?

ŐRNAGY Én vagyok a parancsnok.

STARKEY Nem úgy értem. Ki itt a góré? Ki rendezi a parádét?

ŐRNAGY Én rendezem a parádét!

STARKEY Én úgy értem, az egész parádét. Ki az, aki azt mondja önnek, hogy azt mondja nekem, hogy azt monddam az embereknek, hogy ma menjenek – a jó Krisztusát – Konstantinápolyra?

ŐRNAGY Az ezredes.

STARKEY És az ezredesnek ki mondja? Tudom – a tábornok; őrnagy úr, avasson be engem minden katonai titok legtitkosabb titkába. Ki az igazi parancsnok, és ki felel itt igazában a dolgokért?

ŐRNAGY Hagyjuk ezt. Mennyi idő van?

STARKEY *(kiábrándultan felsóhajt)* Riadóztassam az embereket?

ŐRNAGY Igen. Lesz egy kis dolgunk.

STARKEY Sorakoztatom őket. *(élesen a sípjába fúj, riasztja az embereket)* Lesz még idő, lesz. Igen... Azt hiszem...

„Idő nekem, s idő neked,

S lesz még idő száz habozásra,

Száz látomásra és átláttamozásra,

Mielőtt teát kapunk, és pirított kenyeret.”*

(amíg szaval, bakancsos lábak dobogása hallatszik, bejönnek a katonák)

HENDERSON *(gúnyosan utánozva)* „Mielőtt teát kapunk, és pirított kenyeret.” *(ugyanolyan gúnyosan folytatja)* Kapitány úr, Henry Wadsworth Longfellow-t csinál T. S. Eliotból. *(a sorhoz sokkal inkább illő finom iróniával szaval)* „Mielőtt teát kapunk, és pirított kenyeret.”

* T. S. Eliot, J. Alfred Prufrock szerelmes éneke, részlet

STARKEY *(szárazon)* Köszönöm, Henderson őrmester. Kész gyönyör valakitől kioktatást kapni, aki oly mindenre kiterjedő műveltséggel és gyakorlattal rendelkezik, mint ön.

HENDERSON *(ugyanolyan szarkasztikusan)* Szót sem érdemel, Starkey kapitány úr. Kész gyönyör segíteni valakin, kapitány úr, akinek oly égetően szüksége van segítségre.

(az emberek nevetnek Henderson replikájára)

STARKEY Helyes, akkor kezdjük. Kezdjük a létszámmellenőrzéssel.

BAILEY Kapitány úr, Rudolph Bailey tizedes, parancsára szolgálatra jelentkezem, én készen állok, csak erre vágyok, én bedobom magam. *(rövid szünet)* Vagy inkább ne csináljam ezt?

STARKEY Inkább ne. Tehát létszámmellenőrzés. Henderson őrmester!

HENDERSON Jelen, kapitány úr!

STARKEY Bailey tizedes!

BAILEY Jelen, kapitány úr!

STARKEY Sinclair tizedes! *(rövid szünet)* Sinclair! Nem hall a fülétől?

SINCLAIR *(visszakiabál neki)* Nem lát a szemétől?

STARKEY Miért nem jelentkezik „jelen”-nel, amikor hallja, hogy a nevén szólítom?

SINCLAIR Miért nem jegyzi be, hogy „jelen”, amikor látja, hogy az orra előtt állok? Te süket kurvapecér, te.

STARKEY *(védekezve)* Fel kell olvasnom a névsort, erről van szó. Itt van ez a lista, ebből kell felolvasnom. Azonkívül az utasításokhoz is tartanom kell magamat. Tehát itt van, vagy nincs itt?

SINCLAIR *(fáradtan)* Itt vagyok, kapitány úr.

STARKEY Nagyon köszönöm. Joe Carson örvezető.

JOE CARSON Jelen, kapitány úr.

STARKEY Harry Fisher közkatona.

FISHER Jelen, kapitány úr.

STARKEY Helyes. Itt vannak tehát mindnyájan, és szükségünk is van mindnyájukra. Pompás. Mehetünk tovább. *(Starkey modora*

könnyedre, szeretetreméltóra fordul) Átadom az üdvözléseket, fiúk. Az őrnagy úrét, az enyémet, az Egyesült Államok elnökéét. Önök azért lettek iderendelve, mert... háború van.

(az emberek mozgolódnak, mormognak, hangos tetszésnyilvánításban törnek ki, aztán rövid, kihívó, megvető felkiáltásokban, mielőtt megtennék egyéni észrevételeiket)

HENDERSON Szóval erről van szó. Háború van.

STARKEY De még mennyire van, Henderson.

SINCLAIR És Samu bácsinak rám van szüksége.

STARKEY De még mekkora, Sinclair. Most tehát már tudják, hogy mi itt a tennivalónk. Háború van. A mi kötelességünk – az Önök kötelessége – harcolni! És a mai célpont... *(nevet)* kérdezze csak meg valaki, hogy mi is lesz a mai célpont.

FISHER Igenis, kapitány úr. Mi a mai célpontunk?

STARKEY Maga el sem fogja hinni, Bailey.

FISHER Fisher, kapitány úr, Fisher.

STARKEY Akkor hát maga nem fogja elhinni, Fisher.

HENDERSON Henderson viszont el fogja hinni. *(szünetet tart, hogy megfelelően előkészítse a viccét)* Bismarck, Észak-Dakota.

STARKEY Nem bizony. Konstantinápoly.

FISHER Tessék? Kapitány úr!

BAILEY Ez igen, a jóistenit neki.

JOE Az meg hol van?

HENDERSON Odafent, ahol maguk, nagyfejűek élnek, nem tudja ott senki, hogy...?

STARKEY Tudjuk, Henderson.

HENDERSON ...ma már Isztambulnak hívják.

STARKEY Azt is tudjuk.

HENDERSON Erre föl maguk mégis elküldenek bennünket.

STARKEY De el ám! Ma le fogjuk bombázni Konstantinápolyt a térképről.

HENDERSON Konstantinápoly nincs is rajta a térképen. Ilyen nevű helység már egyáltalában nem létezik.

STARKEY *(lendületes jókedvvel)* Henderson, kedves fiam, nem a mi dolgunk töprengeni a miérteken. Az önök dolga: önként meghalni – értem.

SINCLAIR Egen. Ezért aztán máris halottak vagyunk mindnyáján.

STARKEY Nem, ez így nem pontos.

HENDERSON De, ez így a pontos. Sorsunk meg van pecsételve, így van? Más szóval halottak vagyunk máris.

FISHER A probléma az, hogy én még csak azt sem tudom, halottak vagyunk-e, vagy sem.

JOE Hol itt a probléma? Itt vagyunk, élünk, és... *(énekel)* „Katona gyerek sose kesereg.” *(beszél)* Mi a probléma?

FISHER Kapitány úr. Kapitány úr, ma tényleg megbombázzuk Konstantinápolyt?

STARKEY Tényleg, Fisher.

FISHER Tényleg nagyon veszélyes a bevetés?

STARKEY Tényleg, fiam. Attól tartok, tényleg.

FISHER Lesz, akit megölnék?

STARKEY Egen.

FISHER Ki lesz az?

ŐRNAGY *(hangja süvít)* Starkey!

STARKEY Igenis, őrnagy úr.

ŐRNAGY Jöjjön ide, kérem.

STARKEY Igenis, őrnagy úr. Megyek! *(hallatszik, ahogyan eltávolodik)*

FISHER Ki lesz az? *(rövid szünet)* Most mit csináljunk?

JOE Várunk, pajtikám. Azt csináljuk, hogy várunk. *(borús, zavart viharszünet)*

HENDERSON Miért nem énekelünk valamit? Igen, én ezt csinálnám... ha én volnék a parancsnok.

BAILEY Az ám. Megpróbálhatnánk. És azt hiszem, tudom is azt a nótát, amit most...

JOE *(énekel)* „Háááááp, háp, háp...”

(Henderson, aztán Fisher, aztán Bailey mindnyájan átveszik a dallamot, és a következő szöveget John Philip Sousa Mindörökké a csillagos lobogójának dallamára éneklük.)*

NÉGYEN „Háp, háp, háp, sárga kacsaláb.

A kacsanép mocsárban él,

Folyó partján anyja után

Kacsasorba lép.”

SINCLAIR Hagyjátok abba, az isten szerelmére. Hagyjátok abba! *(abbahagyják az éneklést)* Mi az istennyilának örültök annyira?! Itt van nekünk ez a rohadt bevetés, amit meg kell repülnünk. Konstantinápoly – de az ám!

BAILEY Szóval már énekelni se szabad.

FISHER Igazad van, Sinclair. Ettől a mai bevetéstől én is fázom.

SINCLAIR Te? Mit fázol te? Hiszen én vagyok az, akit megölnék.

JOE Egy kicsit én is félek. Egy kicsit elkezdtem félni ettől az egésztől.

HENDERSON Én nem félek.

BAILEY Egyáltalán nem is izgat? Ugyan, Henderson.

HENDERSON Engem ugyan nem. Megmondjam, miért?

FISHER Miért?

HENDERSON Mert igazában nem is vagyok katona, azért. Igazában valami egészen más vagyok. Színész vagyok... aki egy katona szerepét játssza. A rádióhallgatók tudják. Igaz? A tetejében nem is olyan rosszul, mi? Csak egy kis játékról van szó, amit szépen összehozunk itten. Játék, szórakozás, egy kis parádé, amit azért ne vigyünk nagyon túlzásba, és nehogy elfelejtsük közben, mik vagyunk a valóságban.

SINCLAIR Hát ez az.

HENDERSON Idehallgass, Sinclair – ez a katona, akit én itt eljátszom, még csak nem is élt, akkor hát hogyan ölhetnének meg engem? Ezt a katonát egyszerűen kitalálta valaki, ez a katona az ő képzeletének a koholmánya.

* *The Stars and Stripes Forever* az Amerikai Egyesült Államok hivatalos nemzeti indulója.

BAILEY Szóval így? Akkor miért panaszkodsz mindig?
 HENDERSON Mert kicsi a szerepem, azért. Tulajdonképpen az én szerepem itt a legfontosabb. És még valamit elmondok. Én vagyok itt a legjobb. Nekem kellene a kapitánynak lennem.
 FISHER Túl fiatal vagy te ahhoz, hogy te légy a kapitány.
 JOE Én vagyok itt a legöregebb, mégis csak őrzető vagyok.
 HENDERSON Öreg Joe! Mit számít a kor? Én mindent meg tudnék csinálni ebben a háborúban. Ő nem tud megcsinálni semmit. Ez a kapitány.
 FISHER Nehéz szerep. Azt se tudja, a mi oldalunkon áll-e, vagy ezeken.
 JOE Ezekén. Katonatiszt, vagy nem? Nem csinál ez semmit a maga feje után, csak amit az Őrnagy mond neki. Nem is várnak tőle többet.
 FISHER Éppen erről beszélek. Nincs semmi fogódzója. Nincsenek saját szempontjai. Nagyon nehéz szerep.
 HENDERSON Nekem nem volna nehéz. Hőst csinálnék belőle. Felizzítanám a szövegét. *(Starkey-t utánozza)* Nálam nem volna ilyen „Átadom az üdvözléteket. Önök mind azért lettek iderendelve... mert háború van.” Vinnék bele nektek hangot. Vinnék bele nektek... *(szaval)* „A résre újra, még egyszer, barátaim. Vagy halottaink zárják a falat.”*
(megint normálisan mondja) Hej, gyerekek! Fölráznám én ezt az egész butikot úgy... Vinnék bele... *(teljes hangerővel)* „Isten, áldd Henriket! Anglia, Szent György!”
(az emberekhez, megint normálisan beszél) Na? Hogy tetszik?
 BAILEY Egyre pocsékabb.
 FISHER Bezony. És ez nem is V. Henrik. Hogy micsoda, azt nem tudom, mert még abban sem vagyok biztos, hogy itt mi folyik.
 JOE Háború, kisfiam, hát ez az, ami itt folyik. Benne vagyunk, kisfiam, egy nagy, veszedelmes háborúban. Érted? Mi itt a probléma?

* Shakespeare, V. Henrik, részlet

FISHER Rendben van, legyen háború. De nekünk mi itt a dolgunk? Ki az ellenség? És egyáltalán: kik vagyunk mi? Úgy értem – tényleg Konstantinápolyra repülünk ma bevetésre, vagy csak el akarjuk ezt hitetni?
 SINCLAIR Hát ez az. Ha megyünk, miért megyünk? Milyen okunk van rá?
 HENDERSON Milyen okunk, Sinclair? Á, én tudom, milyen okunk van rá.
 SINCLAIR Akkor ki vele. Mi az, ami menni kényszerít bennünket?
 HENDERSON Az őrnagy! Ez az okunk rá. Ez az, ami menni kényszerít bennünket... ez a vén vízilóba ojtott...
(az emberek nevetnek, lármáznak, heccelődnek)
 ŐRNAGY Starkey, hívja ide Henderson őrmestert.
 STARKEY Henderson őrmester!
 HENDERSON Igenis, kapitány úr.
 STARKEY Lépés, indulj!
 HENDERSON Igenis! *(hallatszik, ahogyan elindul)*
 FISHER Ugass, kutyám, csontot adok, ha megeszed, húst is adok. Haha!
(Az emberek megint lármázni, hülyéskedni kezdenek, amint Henderson a tisztek felé menetel. Töredékeket énekelnek a Sousa-indulóból, aztán Henderson szavalatát utánozzák az V. Henrikből.)
 HENDERSON *(az őrnagy előtt)* Igenis, őrnagy úr.
 ŐRNAGY Csináljon rendet az emberek között. Már rég át kellett volna vennie a parancsnokságot.
 HENDERSON Igenis, őrnagy úr. *(miután visszatért hozzájuk, hogy kedvében járjon az őrnagynak, hangosan és hivatalosan rivall rá az emberekre)* Kész, befejezni, emberek, befejezni. Értve?
 ŐRNAGY Starkey, vonultassa be őket, és menjünk tovább.
 STARKEY Jól van, emberek. Ideje munkához látni. Mozgás, mozgás. Gyerünk.

ŐRNAGY Jól van, emberek, önök mindnyájan tudják már, hogy hova fognak menni, és mit várnak maguktól. Minden világos?

HENDERSON Tényleg Konstantinápolyt fogjuk megbombázni, Őrnagy úr?

ŐRNAGY Tényleg.

HENDERSON Minek?

ŐRNAGY *(pillanatig gondolkodik)* Ez a konstantinápolyi bevetés sima ügy, ilyenről álmodik a katona. Tudniillik rajtaütés lesz, Van még kérdés?

BAILEY Miért irtjuk mi a törököket?

ŐRNAGY Ehhez nekünk semmi közünk. Van még kérdés? *(az emberek hallgatnak)* Tehát nincs! Jó bevetésre repülnek ma, emberek, Ha minden jól megy, nem marad élő lélek Konstantinápolyban. Ez az a bevetés, katonák, amire büszkék lehetünk.

SINCLAIR Nekem nem tetszik. Nekem egyáltalán nem tetszik.

ŐRNAGY Miért nem, Sinclair?

SINCLAIR Mert ennek a végén kéne jönni, a hangjáték végén, azért. Nem szeretnék ilyen hamar meghalni. *(az emberek nevetnek)* Hát igen, ti aztán könnyen röhögtök. De valakit megölnék ma, és az én vagyok. Pedig épp hogy csak elénekeltem a belépőmet. *(az Őrnagynak)* Miért ne ölhetnének meg a darab végén?

ŐRNAGY Akkor másvalakit ölnek meg.

SINCLAIR Miért ne lehetnék én az a másvalaki?

ŐRNAGY Mert magát most ölik meg.

SINCLAIR Nem akarok ilyen hamar meghalni. Sőt, nem is akarok tovább itt maradni.

ŐRNAGY Akkor kellett volna ezt meggondolnia, amikor önként jelentkezett.

SINCLAIR Nem jelentkeztem önként.

ŐRNAGY Az se számít. Most itt van, és ezen már annyit sem változtathat, mint a körme feketéje. Álljon vigyázzba, ahogy az elő van írva, és adja meg a rangomnak járó tiszteletet. Figyelem! E pillanattól fogva mindenki vigyázzban áll, ha én szólok magukhoz.

SINCLAIR És velem mi lesz? Nem kellene nagyobb zúrt csapnom amiatt, hogy megölnék?

ŐRNAGY Nem kellene. Lelépni. Essünk túl ezen a konstantinápolyi bevetésen olyan gyorsan, amilyen gyorsan csak lehet. Pontosan tizennyolc perc múlva mindnyájan újra itt jelentkezzenek művészi tornára. Van még kérdés?

FISHER Őrnagy úr!

ŐRNAGY Na jó, mit akar, Fisher?

FISHER Elhozhatom a kisöcsémet?

ŐRNAGY Még nem. Van még kérdés? Nincs? Akkor indulás. *(hallatszik, ahogyan elmasíroznak a katonák)* Starkey, törölje Sinclair nevét a névsorból! Ezenkívül azt akarom mondani, hogy Henderson körül valami nem stimmel.

STARKEY Én sem szeretem. Beképzelt, engedetlen, megbízhatatlan, mocskos szemétláda.

ŐRNAGY Örülök, hogy így van vele. Rövid úton meg fogok szabadulni tőle.

STARKEY Azt hiszem, ez helyre teszi majd a dolgokat, őrnagy úr.

ŐRNAGY Igen?

STARKEY Kit fognak megölni a hangjáték végén?

ŐRNAGY Soha ki nem találná.

STARKEY Engem?

ŐRNAGY Dehogy, világos, hogy nem magát. Maga biztonságban van, Starkey. Bízsa ezt rám. Maga mindig biztonságban lesz, mert teszi a dolgát, és nem kockáztat semmit. Úgyhogy nyugodjon meg, nézze felülről a dolgokat, élje világát, vegye feleségül a nőjét. Soha semmi rossz nem éri magát.

STARKEY Őrnagy úr. Még egy kérdést. Miről szól ez az egész?

ŐRNAGY Ez? Az időről.

STARKEY Ez ugyan nem. Hanem a háborúról.

ŐRNAGY Majd rájön. Most pedig szórakozzon a nőjével. Már jön is a kedves vöröskeresztes nővér kávéval és fánkkal. Szórakozzanak. Viszontlátásra.

STARKEY Viszontlátásra, őrnagy úr.

RUTH Ha én egy süket nagy va... vagyis vu... vulgáris valaki lennék... most valami butaságot mondanék... vagy valami disznóságot... mondjuk... tetves kurvapecérek... és a hallgatók közül sokan jól nevetnének rajta. De én nem vagyok süket nagy va... vagyis vu... vulgáris valaki... így hát nem is mondok semmiféle butaságot... Nem mondom azt sem, hogy... mondjuk... tetves kurvapecérek... és a hallgatók közül nem is nevet jól rajta senki.

STARKEY Ruthikám, nem vagy te egy nagy va... vagyis vulgáris valaki, nem is mondtál semmi hülyeséget, ezért aztán nem is nevettek rajta. Adjál egy kis kávé, légy szíves. Talán földob egy kicsikét az elkövetkezendőkre. *(kávécsészék csörgése)*

RUTH Mik következendnek el?

STARKEY Kénytelen leszek kihallgatásra sorakoztatni. Kénytelen leszek elvinni az embereket valahová, ahol senki se lát bennünket, és feltenni nekik néhány nagyon fontos kérdést olyasmiről, ami engem egyáltalán nem érdekel.

RUTH Mikor?

STARKEY Pár perc múlva. Épp most estünk túl ezen a konstantinápolyi bevetésen.

RUTH Tényleg? Milyen volt?

STARKEY Tudatom veled, mihelyt a kihallgatás megtörtént. Mondd csak, Ruthikám, kis bogaram, mit csinálsz, miután itt befejezted?

RUTH Talán keresztretjtvényt fejtek.

STARKEY Ne tedd, az isten szerelmére. Gondolom, flammós* leszek.

RUTH *(mélatlankodva)* Mire?

STARKEY Rád.

RUTH Hát nem szörnyű? Tudod, Starkey, te majdnem mindig akkor akarsz csak látni, amikor te akarsz látni.

STARKEY Ez az én önzetlen természetem miatt van. Csak temiatad csinálom. Elég unalmas társaság lennék, ha akkor is a nyakadon lógnék, amikor látni sem akarlak.

* éhes

RUTH És mit ajánlasz, mit csináljak közben? Kávé daráljak? Vagy elkezdjem más flammóját lecsillapítani?

STARKEY *(csúfondárosan)* Erről jut eszembe, kis bogaram. Izé... lefeküdtél te Henderson-nel?

RUTH Izé... nem biztos. Melyik az a Henderson?

STARKEY Az őrmester.

RUTH Még nem.

STARKEY Le szoktál te feküdni az őrnaggal?

RUTH Már nem.

STARKEY Hagyd ezt, Ruthikám. Válaszolj őszintén. Féltékeny vagyok.

RUTH *(kételkedve)* Tényleg?

STARKEY Talán.

RUTH Akkor válassz őszintén. Nő vagy?

(Starkey hápog meglepetésében, kávé prüsszöl)

STARKEY Ruthikám! Hová tetted a jó modorodat, a Krisztusát? Elég rohadtul személyeskedő kérdés ez egy olyan úriemberrel szemben, akivel lefekszel.

RUTH Próbálkozzunk másfelől. Szeretsz?

STARKEY Hát ez egyre rosszabb!

RUTH De hát ha egyszer tudni akarom, a Krisztusát neki! Azt se tudom, ki vagyok én itt, vagy mit jelentek itt másnak. Fogalmam sincs róla, mit várnak tőlem, hogyan játsszak veled, vagy bárki mással. Csak egy rohadt vöröskeresztes nővérke vagyok én? Ennyit jelentek neked? Ha majd megölnek téged is...

STARKEY Engem ugyan nem.

RUTH De ha mégis, meghasadjon utánad a szívem?

STARKEY Az esetben elvárom, hogy az egész világ szíve meghasadjon utánam. *(nevet)*

RUTH Mondd, Starkey, mennyiért hagynád abba ezt az örökös vigyorgást? Nem sok minden van itt, amin vigyorgni lehet.

STARKEY No jó. Mi van?

RUTH Nem tudom, hogy viselkedjem veled. Nem tudom, mit kell válaszolnom, ha hozzám beszélsz... sőt, azt sem tudom, mit kellene éreznem irántad. Ezért aztán tudni akarom. Szeretsz, vagy nem szeretsz?

STARKEY No jó, akkor megmondom. Válassz: igazat mondjak, vagy hazudjam?

RUTH Melyik a jobb?

STARKEY Ha neked lennék, beélném a hazugsággal.

RUTH Nem, én az igazságot akarom. Szeretsz?

STARKEY Nem.

RUTH Akkor jöhet a hazugság.

STARKEY Igen, én igazán szeretlek téged, Ruth, jobban szeretlek, semhogy szavakkal el tudnám mondani.

RUTH Drágám! *(túljátszva)*

STARKEY És tudod, drágám, mit szeretek benned a legjobban?

RUTH A testem?

STARKEY Eltaláltad. Bezony.

RUTH Jó kis test, mi? A fej egy kicsit avított. De a combok még jók, a didik pláne első osztályúak.

STARKEY Te vagy a második legcsinosabb lány a támaszponton.

RUTH Valamikor én voltam az első. De aztán küldtek ide még egy nőt. Hogy ízlik a kávé?

STARKEY Ajaj!

RUTH Tudom – pocskék, mi? Akkor mi van? Színésznő vagyok, nem szakácsnő! Mindent el tudok játszani.

STARKEY Kivéve egy szakácsnőt.

RUTH Hát már az is szerep? El tudnám játszani Viktória királynőt. El tudnám játszani Liza Doolittle-t, a külvárosi virágárus-lányt, sőt el tudnám játszani a nagy angol szerző, Shakespeare Vili örökbecsű művéből, a *Lear király*ból Cordéliát.

STARKEY A nyavalyát tudnád!

RUTH De el tudnám.

STARKEY Képtelen volnál annyi ideig tartani a szád, hogy Cordéliát játszhas. Amikor Lear végül hozzád fordul, és azt mondja:

„S most örömkünk
– végső, de nem utolsó, te, kinek
Ifjú szerelméért Burgund teje
S Frankhon bora versengve küzdenek,
Mit szólsz te, hogy szerezz egy harmadot,
Busábbat, mint testvéridé? Beszélj!”

RUTH Húha, ez jó. És mit mondok?

STARKEY „Semmit.”

RUTH Semmit?

STARKEY Úgy bizony, „Semmit”.

RUTH Ó. *(húzza a szót egy hosszú, drámai pillanatig)* „Semmit”.

STARKEY Egen. És épp azért kerülnél bajba, mert csak ennyit kellene mondanod: „Semmit.” Belepusztulnál ott helyben.

RUTH Nem én.

STARKEY De nem ám! Inkább elkezdenél bókokat szórni a bolondos vén királyra, és ezzel kinyírnád a következő négy felvonást. Hercig kislány vagy te, bogaram... csak egy kicsit ütődött. Ezért okosan teszed, ha töltesz ide még kávé. Mintha már hallanám az én drága kis idiótáimat, amint büszkén masíroznak vissza mind Konstantinápolyból.

(Egy hang a menet ritmusát diktálja. Amint az első ember megjelenik, Starkey átveszi a vezénylest)

Egy-kettő, egy-kettő, egy-kettő – egy. Ez az, fiúk, erről van szó, így kell megoldozni a gázsiért! Egy-kettő, egy, ttő – egy, ttő – egy!

RUTH Rajta, fiúk, vegyetek. Forró a kávé. Friss a fánk.

STARKEY Nem érnek rá. Tanyázz le itt, kis bogaram. Mihelyt végeztem, rögtön szükségem lesz rád.

RUTH Lehet, hogy nem leszek itt.

STARKEY De még mennyire itt leszel.

RUTH Hát így állunk? Ugyan mire föl vagy benne ilyen biztos?

STARKEY Mert az őrnagy úr itt tart. Én megyek a fiúkhoz.

ŐRNAGY Együnk egy fánkot, Ruth. Kettőt.

RUTH Helyes. Hogy mennek a dolgok?

ŐRNAGY Már-már azt kell mondanom, egészen jól. Végeztünk ezzel a konstantinápolyi bevetéssel, meghozzá anélkül, hogy túl sok zúr támadt volna körülötte, nem igaz? És ez volt a legrázósabb része.

RUTH Én mit csináljak? Tele vagyok ambícióval.

ŐRNAGY Tanuljon meg ehető fánkot csinálni. Hol van Henderson? Henderson! Jönnie kellene, állítólag épp itt kellene elhaladnia. Henderson!

RUTH Itt jön. Csupa vér a ruhája.

ŐRNAGY Rázós dolog volt ez Konstantinápoly fölött, igaz?

HENDERSON Igenis, őrnagy úr. Az volt... rázós.

ŐRNAGY Tudom. Igazán sajnálom. Büszke vagyok most magára, Henderson. Nagyon büszke.

HENDERSON Köszönöm, őrnagy úr. Áldja meg érte az Isten.

ŐRNAGY Ruth, átadom önnek Henderson őrmestert. *(eltávolodik)*

HENDERSON Hű, hogy mit kellett átélnem! Örülök, hogy maga itt van. Adjon egy kis kávé, drágaságom, jó? Le vagyok hervadva.

RUTH Mondja csak, kedvesem, mondja.

HENDERSON Tisztára kivagyok.

RUTH Magát is szeretem.

HENDERSON Nem hibáztatom érte.

RUTH Milyen a kávé?

HENDERSON Tényleg pocskék.

RUTH És én milyen vagyok?

HENDERSON Na, na.

RUTH Tudja-e, ki féltékenykedik magára?

HENDERSON Mindenki.

RUTH Starkey kapitány.

HENDERSON Jó oka van rá. Ő is pocskék.

RUTH Nem mondta neki véletlenül azt, hogy lefeküdtem magával?

HENDERSON Miért mondtam volna?

RUTH Ő azt hiszi, hogy lefeküdtem magával.

HENDERSON Mert hülye.

RUTH Miért volna hülye! Ennyi erővel lehetnék én a maga szeretője is.

HENDERSON Öreg maga énhozzám. Az anyám lehetne.

RUTH Ez vér a ruháján?

HENDERSON *(alig figyelve oda)* Ez? Vér.

RUTH Jó adagot kapott belőle.

HENDERSON Amennyi csak volt benne, mind felhasználtam.

RUTH Miben?

HENDERSON Sinclairben.

RUTH Melyik az a Sinclair?

HENDERSON Ő az a kölyök, aki pilótát játszott. Épp most ölték meg a konstantinápolyi bevetésen.

RUTH Tényleg?

HENDERSON Egen. Karjaimban halt meg, épp az imént. Hé, mi van magával?

RUTH *(teljesen fel van dűlva, kis híján sírva falod)* De hát ez rettentetes! Tényleg meghalt? Tisztára mintha darabokra vagdálnának, amikor ilyesmit hallok. Szegény, szerencsétlen kölyök!

HENDERSON Jól van már, na. Nem kell ekkora jelenetet csapni miatta.

RUTH Nem-e? Mit várnak tőlem, hogyan játszom el? Viseljem bátran? Nem, köszönöm. Az ilyen szerepből nem kérek.

HENDERSON Tudja, igazában nem halt ám meg. Igazában nem is ölték meg.

RUTH Akkor hol van? Mutassa meg nekem.

HENDERSON Jól van, megmutatom magának. Hé, Bailey... Joe! Gyertek ide! Merre van Sinclair? Kinn van valahol?

BAILEY Nincs. Hogy volna?

HENDERSON Várjon meg itt. Előkaparom magának.

RUTH Jó. Kaparja elő nekem.

HENDERSON Előkaparom. Ide helybe hozom magának.

RUTH Nyomás – kaparja elő. *(halkan, szomorúan folytatja)* Ó, Istenem, Istenem! Istenem, ismét megölték egy embert.

STARKEY Hé, Ruthikám! Légy szíves, ne szívd ennyire mellre, jó?

RUTH Meghalt, nem? Jaj, mit érdekel az engem! Miért én legyek az egyetlen, aki sajnálja, és sír miatta, amikor senki más oda sem bagózik? Sírhatok én magam miatt is. Isten a tudója, van elég sírnivalóm, és Isten a tudója annak is, hogy elég gyakran támad sírhatnékom. Betöltöttem a harmincnegyediket, és még mindig hajadon vagyok. Senkinek sincs rám szüksége, hosszú távon.

STARKEY Nekem szükségem van rád.

RUTH Hosszú távon?

STARKEY Na igen... úgy, gondolom... senkinek...

RUTH Starkey, ez most nagyon fontos, úgyhogy mondd meg az igazat. Kérlek. Nős vagy te, vagy nem vagy nős?

STARKEY Ugyan miért olyan fontos ez?

RUTH Gyerekem lesz.

STARKEY *(meglepetten füttyent)* Erre meg mit lehet mondani?

RUTH Mondjuk, megkérdezed, hogy a tiéd-e.

STARKEY Hát hogy a tiéd, az egyszer biztos. Az enyém-e?

RUTH Választhatsz: mondjam az igazat, vagy hazudjak?

STARKEY Melyik a jobb?

RUTH A tiéd.

(az emberek nevetnek)

STARKEY *(megadja magát)* Nem vagyok nős.

RUTH Tehát? Tehát elveszel?

STARKEY Hát... Persze. Borulj a keblemre. Mosolyoghatok egy icipicit?

RUTH Igen.

STARKEY Énekelhetek?

RUTH Nem.

STARKEY *(azért énekel)* „Én meg a Mollykám.”

RUTH „Harmadik a kisbabánk.”

MINDKETTEN „Égi boldogság ragyog le ránk.”

HENDERSON *(futástól lihegve érkezik)* Fiúk! Hol a jó istenben van Sinclair?

JOE Kicsoda?

BAILEY Lazíts egy kicsit, Henderson.

HENDERSON Idehallgassatok. Sinclairet kerestem. És képtelen vagyok megtalálni.

BAILEY Talán mert meghalt.

FISHER Talán mert megölték a konstantinápolyi bevetésen.

BAILEY Talán ezért voltál képtelen megtalálni.

HENDERSON Ezt én is tudom. De igazában hol van? Mármint most.

BAILEY Égben?

JOE Pokolban?

HENDERSON Hagyjátok abba a hülyéskedést, jó? Túvé tettem érte az egész kócerájt. Képtelen vagyok megtalálni.

BAILEY A végében nézted?

FISHER Talán kórházba vonult.

BAILEY Talán hullaházba.

JOE Ott van a helye: a hullák között. Lehet, hogy már a temetőben.

Mert a halottakat általában oda viszik, a temetőbe.

HENDERSON Édes istenem, fiúk, ugye, hülyéskedtek? Csak nem gondoljátok komolyan, hogy Sinclairet igazán megölték? Csak nem gondoljátok, hogy tényleg halott, hogy...

(Távolról gyászkiáltást szólal meg, a Takarodót játssza. Pár másodpercig az emberek szélütötten állnak, aztán, ahogy a gyászzene folytatódik, Bailey, Joe meg Fisher érdes nevetésben törnek ki, Henderson a gúny tárgya.)

BAILEY Nekünk volt igazunk! Nagyképű, bezsongott okostóbiás!

FISHER Ott van hát. Ott van, ahol lennie kell, a temetőben.

JOE Mondtam neked. Épp most temetik. Azt csinálják vele, amit ilyenkor csinálni szokás – eltemetik.

HENDERSON *(kiabál)* Starkey! Hé! Starkey!

STARKEY Mi van?

HENDERSON Kinek az ötlete volt ez, az isten szerelmére! Takarodó!

STARKEY Sinclair emlékére. Épp most temetik.

HENDERSON Sinclairet? Kissé zavarban vagyok egy némely dolog miatt.

STARKEY Nincs itt semmiféle zavarba ejtő dolog. Sinclair halott, épp most temetik, és mi nélküle folytatjuk, amit elkezdtünk.

HENDERSON De valóságosan hol van most?

STARKEY Komolyan beszél?

HENDERSON Szeretném tudni.

STARKEY Sinclair nem létezett. Sinclair nem élt. Sinclair nem halt meg.

HENDERSON Akkor kit temettünk az imént?

STARKEY Sinclairt. De Sinclair nem volt valóságos személy. Temetése sem volt.

HENDERSON Akkor miért temettük el?

STARKEY Mert megölték.

HENDERSON Hol van az a pofa, aki azt a katonát játszotta, akit véletlenül megölték...

STARKEY Nem véletlenül. Véletlenek nincsenek.

HENDERSON Véletlenül. Az én gépemen ölték meg, amikor az egyik bombánk felrobbant, nem? Ez pedig véletlen. Színész volt, velem egykorú, úgy nagyjából. Kis ideje még itt volt. Most meg már nincs itt.

STARKEY Nem is kell itt lennie. Nincs rá többé szükségünk, Ezért öltük meg.

HENDERSON Utána fogok nézni.

STARKEY Nem fog!

HENDERSON Fogok.

STARKEY Most ugyan nem, de nem ám. Szükségem van magára. Átveszem a parancsnokságot. Kissé fárasztó, hogy minden apró teendő miatt vitáznom kell magával.

HENDERSON Akkor mehetek?

STARKEY Elmehet, hogy tiszta egyenruhát öltön a minnesotai kirándulásra.

HENDERSON Micsoda?

STARKEY Igen, Minnesota. Emberek, a legközelebbi célpontunk Minnesota.

BAILEY Mi van Minnesotában?

STARKEY A legközelebbi célpontjuk, emberek. Kérdés?

HENDERSON Hol van Sinclair?

STARKEY Erre már válaszoltam egyszer. Gyerünk átöltözni.

Fisher, maga itt marad, kerítse elő a kisöccsét. *(lábdobogás)*

FISHER Igenis, kapitány úr! *(szünet)* Öcskös, gyere be! Ide a mikrofonhoz!

IFJÚ FISHER Itt vagyok. Szóval itt történik minden?

FISHER Igen.

IFJÚ FISHER Hol vannak a repülők, a bombák, a célpontok?

FISHER Arra kinn valahol. A harcok, azok nem itt folynak. Kinn, messze.

IFJÚ FISHER A hallgatók nem is látják? Illetve nem is hallják?

FISHER Nem tetszene nekik. Itt nem történik kegyetlenkedés, nem folyik vér. Itt senkit meg nem ölnek, úgyhogy nem kell nyugtalanzkodni. A nyilvánosság előtt nem történik kegyetlenkedés.

IFJÚ FISHER Shakespeare-ben egész csomó kegyetlenkedés történik.

FISHER Shakespeare közönsége durva népség volt. A mi közönségünk finom. Azért vagyunk itt, hogy jól érezzük magunkat.

IFJÚ FISHER Tarthatnék itt beszédet? A hallgatóknak?

FISHER Persze. Ha végzel vele, mielőtt jönne valaki. Nyomás.

IFJÚ FISHER Mit mondjak?

FISHER Mondd azt, hogy köszönöd.

IFJÚ FISHER De mit?

FISHER Hogy beengedtek ide. Köszönettel tartozol mindenkinek, hogy beengedtek ide, és hogy katona lehetsz!

IFJÚ FISHER *(elfogja a szégyenkezést)* Nem.

FISHER Mondd nekik azt, hogy halló. Nyomás. Annyi az egész, mintha csak telefonálnál.

IFJÚ FISHER Nem.

FISHER Majd én megmutatom. Halló? *(egy pillanatig figyel, aztán a kisöccséhez)* Látod? Mintha csak telefonálnék.

IFJÚ FISHER Talán később. Hol vannak a többiek?

FISHER Mindjárt itt lesznek. Figyeld csak meg, hogy be fog gerjedni a nép. Valóságos lázadás lesz. Jönnek! *(lábdobogás)*

JOE Hát ez meg ki?

FISHER Az öcsém.

JOE Isten hozott, öccse.

HENDERSON Mondd csak, honnan a francból kerültél te ide?

FISHER Most már ő is benne van a kompániában.

HENDERSON Benne? Hiszen még gyerek. Gyerek vagy te még ahhoz, mi?

IFJÚ FISHER *(komolyan)* Nekem azt mondták, minél fiatalabb korban kerülök a katonasághoz, annál jobb nekem. Azt mondták, minél hamarabb megölnék, annál kisebb törés áll be az életemben.

HENDERSON Hát ez jó, az anyjuk istenit. Kölyök kell nekik, hát kerítenek egy kölyköt. Idióták kellene nekik, kerítenek azt is, méghez a valódiakat.

JOE Hé, Henderson. Neked állítólag ténykedned kellene. Amíg Starkey kapitány ideér, te irányítod a dolgokat.

HENDERSON Ami Starkey dolga, csinálja meg Starkey. Úgyis ő kapja érte a csillagos ötöst. Ülünk le.

IFJÚ FISHER Ez az összes tennivalónk?

FISHER Csak kis időre. De aztán jó dolgunk lesz.

HENDERSON *(szarkasztikusan)* Jó dolgunk lesz, annyi bizonyos. Gyönyörű élményekkel szolgálhat a háború...

FISHER Nemsokára szabadságra megyünk.

HENDERSON Dől majd hozzánk a pénz meg a plecsni.

BAILEY Engem meg előléptetnek.

JOE Nő, pia lesz dögivel.

FISHER Végigjárjuk a világ legklasszabb városait.

HENDERSON Mielőtt leromboljuk őket.

BAILEY Engem meg előléptetnek.

FISHER Rómában megnézzük a Kolosszeumot.

BAILEY De csak egyszer.

JOE Aztán nyomás a lányokhoz, a szépséges olasz, vidám lányokhoz, tánc, szerelem!

FISHER Megnézzük a Szent Péter-bazilikát.

BAILEY De csak egyszer!

JOE Aztán nyomás vissza a vidám lányokhoz. Hé, Henderson, emlékezz csak, micsoda murit csaptunk, te, én meg azok a vidám lányok! *(mély lélegzetet vesz, aztán dalra gyújt)*
„Szám a szádra,
Vágy a vágyra,
Nyomj az ágyra,
És ha jó volt, kezd elölről!”

HENDERSON *(lelkesen emlékezik)* Aha – aha – aha. Ezt aztán kénytelen vagyok beismerni. Gyerekek, Nápolyban olyan hatalmas micsodáik vannak, hogy majd kiverik velük az ember szemét... Ők csalinak hívják.

BAILEY Párizsban...

FISHER Megnézzük a Louvre-t.

BAILEY De csak egyszer! Mert aztán én berogyok egy ilyen mindentudó francia vidámlánnyal, és akkor olyat, de olyat...

HENDERSON De csak egyszer!

BAILEY Hohó, itt én vagyok a viccmajster! A te dolgod a szövegelés.

HENDERSON Aha! Meg előléptetni is téged fognak.

JOE Szexorgiákat rendezünk New Yorkban, New Havenben, Los Angelesben...

BAILEY New Havenben ugyan nem – három hete megbombáztuk New Havent.

HENDERSON *(gúnyosan tapsol)* Örvendezzünk, barátaim. Megbombáztuk New Havent.

FISHER Három hete Philadelphia volt soron.

BAILEY Boston.

JOE Amszterdam. Meg Stockholm, Svédországban.

FISHER Denver, Coloradoban.

HENDERSON És következik: Minnesota. Ez most a dolgunk. Akarjátok-e tudni, igazában mi az én dolgom? Halljátok! *(Henderson énekelni kezd. A többiek bekapcsolódnak, és lármásan végigéneklük a nótát)*

„Fönn a fejem, lenn a seggem,
Talpam mindig az üveggen,
Így megyek én bom, csindaratta bom, bombázni.

Magasabb a besorolás,
Ha pontosan célba találsz,
És csak folyton bom, csindaratta bom, bombázol.

Ha van elég találatod,
Áldást ad rá majd a papod.
Nem érdekli, mit szól hozzá bom, csindaratta, Szent Péter.

Fönn a seggünk, a fejünk lenn,
Talpunk mindig az üvegen,
Így megyünk mi bom, csindaratta bom, bombázni.”
BAILEY „Köpünk rájuk rágógumit.”
MINDNYÁJAN „És eközben bom, szüntelenül bom, csindaratta
bom, bombázunk!”

(a nóta nevetéssel fejeződik be)

HENDERSON Hát ez az. Ezt azért be kell vallani. Lesznek itt még
bitang jó murik.
BAILEY Csak előbb még meg kell repülnünk ezt a bevetést Min-
nesotára.
JOE Ahol Hendersont megölik.
HENDERSON Tényleg? Tényleg megölnék engem, Joe?
JOE Ez már bizonyos.
BAILEY Ezért tudnak engem előléptetni.
HENDERSON Igaz, tényleg. A kurva anyjukat! Tényleg meg kell
halnom? Most mindjárt?
BAILEY Bizony. Neked, meg neked, Fisher.
FISHER Hé, álljon meg a menet! Álljunk csak meg egy pillanat-
ra! Nem én vagyok az, akinek most meg kell halni. Joe-nak kell
meghalni.

JOE *(komoran)* Hát igen. Valahogy azt reméltem, nem fogod észre-
venni a különbséget. Merthogy én is szeretnék egy kicsit lófrálni
még itten, annak ellenére, hogy öregszem.
HENDERSON Hát én nem megyek.
BAILEY Menned kell, Henderson. Különben hogy léptetnek elő
engemet?
HENDERSON Te tényleg azt gondolod, hogy el kellene mennem
megöletni magam? Úgy, mint Sinclairnek?
BAILEY Hát nem egészen úgy. Mert ugye Sinclair megsebesült
és elvérzett. Te meg a levegőbe repülsz... egy nagy robbanás...
mindjárt a reptér felett, hogy mindenki fültanúja lehessen a távo-
zásodnak.
HENDERSON Hát én ezt nem csinálom!
BAILEY Nekem pedig kell az előléptetés – a jó istenit neki! Min-
nesotára kell repülnöd, és meg kell öletned magad.
HENDERSON Ki mondja ezt?
BAILEY Én mondom ezt. Meg az őrnagy.
HENDERSON Hát akkor én is mondok neked valamit. Most fo-
gom magam, és nem megyek, és nem öletem meg magam csak
azért, mert itt mindenki azt várja tőlem, hogy menjek, és ölessem
meg magam.
JOE *(mogorván)* Ha ő nem megy, én sem mehetek. De meg nem is
akarok meghalni.
BAILEY Jól van, engem nem érdekel. Nem az én gondom. Üldö-
géljünk csak itten, ne csináljunk semmit, és majd meglátjuk, mi
lesz, amikor Starkey megjön.
HENDERSON Mi lesz, amikor Starkey megjön?
BAILEY Fölpattanok és elordítom, hogy...
FISHER Vigyázz!
BAILEY *(dühösen)* Hé, állítólag ez az én szövegem! Mi az istennek
lopkodod a szövegemet? Vigyázz!
STARKEY *(evés közben beszél)* Hé, föl, föl! Ha jól tudom, vigyázz-
állásban illene fogadniuk. Mi van itt?
BAILEY Egy kisdéd lázadás van készülóban. Afféle fölkelés.

STARKEY Miféle fölkelés?
BAILEY Hendersontól kérdezze.
STARKEY Na, elég, fiúk, dolgunk van. Nem érünk rá játszadozni.
BAILEY Henderson nem akar Minnesotára menni, hogy ott megöljék.
STARKEY Miért?
HENDERSON Miért ne?
STARKEY Szóval miért nem akar? Miért nem akarja megöletni magát, Henderson?
HENDERSON Maga mit eszik?
STARKEY Fánkot.
HENDERSON No látja, ezért. Hogy jön maga ahhoz, hogy fánkot egyen, amikor én nem eszem fánkot?
STARKEY Édes istenem, hát erről van szó? Ha magának adom a fánkot, hajlandó megöletni magát?
HENDERSON A fánk már a magáé. Úgyhogy ölesse meg maga magát.
STARKEY A tetejében az a fánk még csak nem is jó. Idehallgasson, Henderson, őszintén sajnálom, hogy most megint kénytelen vagyok rászállni magára, és elkezdni itt kritizálni, és azt is őszintén sajnálom, hogy mi ketten nem nagyon kedveljük egymást, és nem jövünk ki egymással. De hát be kell látnia, hogy maga se nagyon könnyíti meg a helyzetemet, igaz-e? Próbáljuk tehát kizárni a személyeskedést ebből az egészből. Mindkettőnknek megvan a maga dolga. Magának a magáé, nekem az enyém.
HENDERSON Magának jobb dolga van, mint nekem.
FISHER Maga kapta a fánkot.
JOE Maga kapta a lányt.
HENDERSON Lehet, hogy maga még jó kávé is kap.
STARKEY Hát, mindenki nem kaphat mindenből.
HENDERSON Ez aztán pompás egy sorocska, mondhatom. Ezt a közhelyet kellene megbombáznunk, nem pedig Minnesotát.
STARKEY Kezd már megint elmocsarasodni a szövege, Henderson.

HENDERSON Cseréljünk foglalkozást, maga meg én.
STARKEY Na nem. Ki van zárva. Én szeretem a munkámat, Henderson. Éppen ezért nem fogom hagyni, hogy maga kitúrjon az állásomból. A parancsokat továbbra is én fogom adni magának.
HENDERSON Hát így állunk? Csakhogy miért én legyek az, aki fogja magát, és meghal, míg maga meg, az őrnagy életben marad? Méltányos ez?
STARKEY Ki törődik azzal, hogy méltányos-e, vagy sem? Maguk most fogják magukat, és lerombolják Minnesotát, még mielőtt túl késő lesz.
HENDERSON Mire lesz túl késő?
STARKEY Hát... gondolom, arra lesz túl késő, hogy lerombolják. Henderson, kedves barátom... fogadja meg a tanácsomat ez egyszer. Jöjjön, a keblemre ölelem.
HENDERSON Buzi maga, hallja?
STARKEY Nem, dehogy. Miért kérdi?
HENDERSON Miért ölelget?
STARKEY Ja? Csak hogy barátságosabb hangnemben... tudja, atyaián... Hogy úgy szólhassak magához, mint atya a fiához.
HENDERSON Azt tanácsolja hát, hogy menjek?
STARKEY Mennie kell.
HENDERSON Ezt most mint atya mondja? Vagy mint kapitány? Vagy mint színész? Vagy mint barát?
STARKEY Úgy mondom ezt magának, mint ember.
HENDERSON Nyavalyás egy válasz ez, hallja.
STARKEY Nincs jobb a raktáron.
HENDERSON Akkor kiszállok.
STARKEY Nem szállhat ki, már késő. Túlságosan belemászott. Mindnyájan túl messzire mentünk. Késő már az efféle vitákra is. Gyerünk, mielőtt ideér az őrnagy. *(tapsol)* Készülődni! Mindenki! Dolgunk van. Újabb várost kell megbombáznunk, újabb millió ember várja, hogy megöljük.
IFJÚ FISHER Kapitány úr. Kapitány úr, én nem tudom, hogy mit kell csinálnom.

STARKEY Maga kicsoda?
 FISHER A kisöcsém.
 STARKEY Ugrás, szálljon be valahová. Oda.
 IFJÚ FISHER Igenis, kapitány úr. Kapitány úr!
 STARKEY Mi van?
 IFJÚ FISHER Engem is meg tetszik majd ötletni?
 STARKEY Hogyan? Én?
 IFJÚ FISHER Igenis, ön, kapitány úr.
 STARKEY Mikor?
 IFJÚ FISHER Most.
 STARKEY Én? Nem, dehogy. Én nem ötletek meg senkit. Mindaddig nem fogjuk megöletni magát, amíg ez nem válik szükségessé.
 IFJÚ FISHER Köszönöm szépen, kapitány úr.
 STARKEY Létszámellenőrzéshez sorakozó! Gyerünk, emberek, gyerünk. *(rövid szünet)* Mindenki a helyén? Akkor kezdjük. Henderson! *(nincs válasz)* Henderson őrmester! *(most sincs válasz)* Henderson, a jó úristenit magának... hogy a francba nem tud... feleljen... amikor... *(meglepetten)* Hol van Henderson?
 JOE Gondolom, nincs itt.
 ŐRNAGY Mi történt? Mi van itt, Starkey?
 STARKEY Henderson eltűnt.
 ŐRNAGY Hogyhogy? Ha jól tudom, itt kellene lennie.
 STARKEY De nincs.
 ŐRNAGY Kerítsék elő. Mi az, hogy nincs itt? Keressék meg. Nélküle nem tudunk előbbre jutni. Meg kell halnia, most, amikor felszállunk Minnesotára.
 FISHER Nem jelentkezik.
 JOE Nem látom.
 ŐRNAGY Meg fogom ölni, a ragyogó úristenit neki! Hová lett?
 JOE Talán dezertált. *(valaki nevetni kezd)*
 ŐRNAGY Mi van ezen nevetnivaló? Megmutatom én most valakinek, hogy hol lakik az úristen, meg én, aztán majd elmegy a kedvük az okvetetlenkedéstől, emberek.
 BAILEY Helyes!

ŐRNAGY Na jó. Maguk is azt akarják, hogy továbbmenjünk, igaz? Nem ülhetünk itt ítéletnapig, igaz? *(néhány másodpercig nincs válasz)*
 FISHER Akkor hát mehetünk haza?
 ŐRNAGY Nem, haza nem mehetnek.
 JOE Eltávozást kaphatok? Egész csomó szabadságom van még benn.
 ŐRNAGY Nem, eltávozást nem kaphat, Joe. Most nem.
 JOE Hanem mikor?
 ŐRNAGY A bevetés után.
 JOE A bevetésen engem megölnék.
 ŐRNAGY Akkor nem is lesz szüksége eltávozásra.
 JOE Követelem az eltávozásomat.
 ŐRNAGY *(elkeseredetten kiabál)* Hol van Henderson? *(nincs válasz)*
 Fecnikre szaggatom, az hétszentség!
 BAILEY Bemehetünk az öltözőinkbe várakozni?
 ŐRNAGY Igen! Várakozzanak! Tennünk kell valamit, Starkey.
 STARKEY Igenis, őrnagy úr.
 ŐRNAGY *(halkan)* Figyelni kell őket. Tulajdonképpen soha nem bíztam bennük. Szüntelen figyelni kell őket.
 STARKEY Elmenjek figyelni őket?
 ŐRNAGY Magának Hendersont kell megtalálnia.
 STARKEY Mi a szándéka vele?
 ŐRNAGY Meg akarom ölni.
 STARKEY Na nem, most komolyan.
 ŐRNAGY A legkomolyabban. Meg akarom és meg fogom ölni.
 STARKEY Nem ölheti meg, ez kizárt.
 ŐRNAGY Miért nem?
 STARKEY Viccel?
 ŐRNAGY Maga viccel?
 STARKEY Nem ölhet meg csak úgy embereket.
 ŐRNAGY Miért?
 STARKEY Mert nincs hozzá... egyszóval nem.
 ŐRNAGY Na és mit gondol, mit csinálunk mi itt?

STARKEY *(zavartan)* Megőrült? Mit gondol, kicsoda maga?
ŐRNAGY Na, mit gondol, ki vagyok én? *(Starkey nem válaszol)*
Menjen, kerítse elő nekem Hendersont, hogy megölhessem, es-
sünk túl rajta minél hamarabb.
STARKEY Komolyan gondolja, hogy meg fogja ölni?
ŐRNAGY Meg kell ölnöm.
STARKEY Itt helyben? Itt, ennyi szem- és fültanú előtt?
ŐRNAGY Meg kell ölnöm.
STARKEY Idehallgasson. Komolyan gondolja, amit mond?
ŐRNAGY Komolyan gondolja, amit kérdez?
STARKEY Édes istenem! Miért nem ad egyenes választ a kér-
désre?
ŐRNAGY *(csúfondárosan)* Miért nem ad maga?
STARKEY A jóistenit neki, bolondot akar csinálni belőlem a rá-
dióhallgatók előtt?
ŐRNAGY Ne kiabáljon.
STARKEY Elnézést kérek.
ŐRNAGY Ne szitkozódjék.
STARKEY Elnézést kérek.
ŐRNAGY Ne feleseljen.
STARKEY Elnézést kérek.
ŐRNAGY És ne szálljon szembe a felettesével.
STARKEY Elnézést kérek. Elnézést kérek, de... kérdezhetek va-
lamit?
ŐRNAGY A fenébe is, ki vele.
STARKEY Szerepet játszik most? Vagy tényleg komolyan is gon-
dolja, amit mond?
ŐRNAGY Nem ez a lényeg. Hát nem érti? Az a lényeg, ami törté-
nik. Ez az, amire régen rá kellett volna jönnie. Most pedig kerítse
elő Hendersont.
STARKEY Honnan?
ŐRNAGY Nézze meg a felesége szobájában.
STARKEY *(keserű gúnnyal)* Igenis, őrnagy úr. *(csoszog egy-két lé-
pést, szaval)*

„Ember vagyok.
S nem vagyok holmi tárgy.
Modern felnőtt emberi lény vagyok, kortárs.
Becsületes és tisztességes vagyok, érző emberi lény.
Nős vagyok, dolgozom a megélhetésért.”
(kopog az ajtón, azután normális hang) Ruth! Ruthikám!
RUTH *(ajtó mögül hallatszik a hangja)* Menjen innen!
STARKEY Ott van az az ember?
RUTH Menjen innen!
STARKEY Engedj be, hé! Mi van veled, mézecsém? *(ajtónyitás)*
RUTH *(megkönnyebbülten)* Istenem, drágám, te vagy az! Te vagy
az! Olyan boldog vagyok! Úgy félek!
STARKEY Nyugi, mézecsém. Nyugi. Mitől félsz?
RUTH Nem tudom. Valakit üldöznek.
STARKEY És akkor mi van? Nincs ok a félelemre.
RUTH Ezt mondod te. Drágám, tűnjünk el innen. De most mind-
járt. Valahogy rossz irányba fordultak a dolgok – csak azt tudom,
hogy valami rosszra fordult.
STARKEY Semmi sem fordult rossz irányba.
RUTH Akkor te most mit keresel itt? Miért nem vagy valahol oda-
kint, ha jól tudom, arra a hülye minnesotai bevetésre kellett volna
repülnöd.
STARKEY Henderson kiszállt a buliból. Eltűnt.
RUTH Jól tette.
STARKEY *(szigorúan)* Hol van ez az ember?
RUTH *(megretten)* Kicsoda?
STARKEY Itt van az az ember?
RUTH Kicsoda? Miről beszélsz? Mit akarsz te éntőlem?
STARKEY Tudnád te, kicsoda. Henderson. Az, akit keresünk.
RUTH Nem! Nem lehet, hogy te is! Nem tudom...
STARKEY Dehogynem, mézecsém. Hiszen te mindent tudsz.
Csak épp hazudni nem tudsz jól. Itt van ez az ember?... Várj,
ne felelj még. Ha hazudsz, tudni fogom, hogy hazudtál. Ha
azt mondod nekem, hogy nincs itt, tudni fogom, hogy itt van.

Ha azt mondd, hogy nem is láttad, tudni fogom, hogy igenis láttad.

RUTH Mindezt azért mondd, hogy belezavarodjak.

STARKEY Úgy van. És most, hogy belezavarodtál, ismét felteszem a kérdést. Drágaságom, hol van az az ember?

RUTH *(hevesen zihál)* A szekrényben.

STARKEY Szóval a szekrényben. *(kopogás, aztán száraz, éneklő hangon)* Csigabiga, gyere ki, ég a házad ideki. *(ajtónyitás, jókedvűen folytatja)* Á, itt van a mi Hendersonunk. *(szigorúan)* Milyen ruha van magán?

HENDERSON Civil ruha. Valaha nagyon népszerű viselet volt.

STARKEY Mit keres maga... mondja csak, tényleg, mit keres maga a feleségem szekrényében?

RUTH Ne hülyéskedj, kérlek. Elég öreg vagyok ahhoz, hogy az anyja lehessenek.

HENDERSON Én vagyok elég fiatal ahhoz, hogy a fia lehessenek.

RUTH Vagyis te vagy elég öreg ahhoz, hogy az apja lehess.

STARKEY Nem vagyok az apja.

RUTH Akkor is segíts neki. Segíts, hogy kijusson innen.

STARKEY Neki segítek? Tudatában van ön, Henderson, annak, mennyi bajt okozott... Minden áll. Senki sem tud csinálni semmit.

HENDERSON Kiszálltam.

STARKEY Hogy érti azt, hogy kiszállt? Épp most?

HENDERSON Épp, mielőtt Minnesotára kellett volna repülnöm, hogy megöljenek. Miért csináljam, ha nem akarom?

STARKEY Miért ne csinálná, ha mi akarjuk? Hiszen, csak szerepjátás az egész.

HENDERSON Nem akarok már szerepet sem játszani. Meguntam, hogy játsszam a katonát. Tudja, kezdem azt hinni, hogy már szemész se akarok lenni. Haza akarok menni. *(gyámoltalanul)* A mamához.

STARKEY A vállára borulni, ugye?

HENDERSON Haza akarok menni.

STARKEY És ha adnánk magának kitüntetést, meg több pénzt, meg előléptetnének hadnaggyá?

HENDERSON Nem!

STARKEY Kapitánnyá?

HENDERSON Nem!

STARKEY Ruthikám! Mit is kellene most csinálnom?

RUTH Segítened kellene neki, mézecsém, hogy...

STARKEY Nem kellene megtalálnom és visszahoznom azt az embert?

RUTH ...segítened kell neki, hogy kijusson innét.

STARKEY Az ajtók le vannak zárva.

RUTH Te meg én ki tudunk jutni, igaz? Talán ki tudjuk csempészni magunkkal.

STARKEY Én ezt nem tehetem, nem azért vagyok itt.

RUTH De igenis teheted, drágám.

STARKEY A ragyogó úristenit! – nem én vagyok itt a negatív hős! Nem én vagyok az, aki rendezi itt a parádét! Hát én vagyok? Én csak teszem, amit mondanak, ugyanúgy, mint mindenki más.

RUTH Segítened kell!

STARKEY Rendben van, segítek neki. Megteszem, amit tehetek. Nem is lesz olyan nehéz. Tudok egy könnyebb, biztosabb utat. Henderson, maga egyszerűen elmegy az őrnagyhoz, megmondja neki, hogy kiszáll, és hogy gondoskodjék valakiről, aki beáll a maga helyére.

HENDERSON Nem.

STARKEY Miért?

HENDERSON Félek.

STARKEY Mitől?

HENDERSON Az őrnagytól.

STARKEY Az őrnagytól? Az őrnagy máris esztétét, tisztára idegbajos lett, azt se tudja, mit csináljon.

HENDERSON Mondja meg neki maga énhelyettem. Látni sem akarom még egyszer.

STARKEY Mitől fél? Nem kényszerítheti magát, hogy menjen, ha maga nem akar menni.

RUTH Mit csinálhat?

STARKEY Semmit. Szabad országban élünk, nem? Dühönghet, elmondhatja magát mindennek. Talán még a pénzét is visszatarthatja egy ideig. De ennél tovább aligha mehet.

HENDERSON Hazudik most? Vagy igazat beszél? Barátom, én már észre sem veszem a különbséget.

STARKEY Nincs időm hazudni. Én csupán azt akarom, hogy megint simán menjenek a dolgok, ne legyen senkinek kellemetlensége. Jöjjön vissza, legyen szíves, könnyítsük meg egymás dolgát.

HENDERSON Mehetnének együtt?

STARKEY De még mennyire.

RUTH Kimagyarázkodsz helyette?

STARKEY Persze hogy kimagyarázkodom. Megígérem.

HENDERSON Megígéri? Megígéri, hogy számíthatok magára?

STARKEY A szavamat adom rá. Menjünk az őrnagyhoz. *(lépések)*

ŐRNAGY Á, itt van a mi Hendersonunk. *(dühösen)* Megérdemel-né, hogy szétverjem a fejét!

HENDERSON Lassan a testtel, hé, legyen szíves. Nyugi-nyugi.

ŐRNAGY Hová tette az egyenruháját, a hétszentségét magának!

HENDERSON Kiszálltam, és kész. Majd Starkey kapitány elmondja.

STARKEY Őrnagy úr! Én mondtam neki, hogy...

ŐRNAGY Henderson, azonnal vegye föl az egyenruháját!

STARKEY Őrnagy úr. Őrnagy úr, én...

ŐRNAGY Azt a parancsot adtam Hendersonnak, hogy azonnal vegye fel az egyenruháját. Vitába akar szállni a parancssal, Starkey?

STARKEY *(lehervad)* Igenis nem, őrnagy úr.

HENDERSON Nem veszem.

ŐRNAGY Henderson, parancsot adtam magának, hogy azonnal vegye fel az egyenruháját.

HENDERSON Parancsot, nekem? Meg van maga veszve? Mit képzelsz, ki maga?

ŐRNAGY Henderson! Még egyszer és utoljára megparancsolom, hogy azonnal vegye fel az egyenruháját! Ez a parancs végleges és megmászhatatlan.

HENDERSON Maga megőrült. Nem maradok itt tovább egy per-cet sem.

ŐRNAGY Ha megmozdul, lelövöm!

HENDERSON Azt próbálja meg! *(lépések, lövés, Henderson feljajdul)*

STARKEY *(rövid szünet után, lelkesen)* Pompás volt, Henderson.

Kitűnően játssza a halottat. Fiú, ez igazán nagyon jó volt. *(rövid szünet)* Jó, jó. Azért ne vigye túlzásba Henderson. Álljon fel, kérem. Gyerünk. Hé! Mozduljon meg, jó? Gyerünk, gyerünk... Ó, ó, ó... Istenem! Istenem! Vér! Igazi vér! Meghalt! Tényleg meghalt! Tényleg megölte, őrnagy úr?

ŐRNAGY *(csöndesen)* Válasszon: igazat mondjak, vagy hazudjak.

STARKEY Én nem tudhattam, hogy maga tényleg meg akarja ölni.

ŐRNAGY Fáj ez magának?

STARKEY Csak azt mondtam, hogy én nem tudtam előre.

ŐRNAGY De hát mit számít ez tulajdonképpen? Annyira kedvelte talán? Olyan jól ismerte? Jelentett többet magának egy pusztá névnél? Egyáltalán, törődött maga valaha is Hendersonnal? Na hát akkor, számít az magának, hogy él-e vagy meghalt?

STARKEY Nem számít.

ŐRNAGY Hát persze hogy nem számít. Úgyhogy azonnal intézze el a föltöltését. Ezért van itt.

STARKEY Rendben van. Jöjjön be a feltöltés. Hány jelöltünk van?

ŐRNAGY Háromszáz nevet tartunk nyilván a Jegyzéken.

STARKEY Rendben van. *(kiált)* Jöjjön be az első!

STARKEY FIA Helló... papa.

STARKEY *(meglepetten)* Fiam, te mit keresel itt?

STARKEY FIA Behívtak katonának.

STARKEY *(fájdalmasan)* Nem lehet. Téged? Téged aligha. Lehetetlen. Hisz csak... nemrégén születettél. Mintha... csak most lett volna.

STARKEY FIA Most vagyok tizenkilenc.

STARKEY Képtelenség.

STARKEY FIA Mi lesz velem?
STARKEY Meg fognak ölni, fiam. Fölszállsz egy repülőgépen, az felrobban, így ölnek meg, fiam.
STARKEY FIA Én nem akarom ezt, papa.
STARKEY (*elmélázva*) Tudom, nem is bírom elhinni. Egészen aprócska kölyök voltál, amikor legutóbb láttalak.
STARKEY FIA Most is egészen aprócska kis kölyök vagyok.
STARKEY Nem tehetek róla.
STARKEY FIA Te mit csináltál, amikor ez az egész dolog történt?
STARKEY Mit? A munkámat végeztem, gondolom.
STARKEY FIA Tizenkilenc esztendő volt rá, papa, hogy megments engem ettől az egésztől. Miért nem tettél valamit?
STARKEY Képtelenség volt.
STARKEY FIA És most?
STARKEY Most is egyszerűen lehetetlennek tartom.
STARKEY FIA Papa, hát nem érted?
STARKEY (*kábán*) Tudod, olyan muris... hogy nemrég...
STARKEY FIA Nem akarok még meghalni!
STARKEY ...még csak nő se voltam... úgyhogy nem tehetek róla.
STARKEY FIA Dehogynem tehetsz róla! Mit tettél addig, amíg tehettél volna valamit?
STARKEY Fogd be a szád! Az apád vagyok!
STARKEY FIA Fogd be te! A fiad vagyok... (*könyörög*) Papa... apu... édesapám... Jó ember, segíts. (*rövid szünet*) Ha még kisbaba volnék, akit babakocsiban tolsz magad előtt, és valaki ki akar na ragadni onnan és megölni, nem hagynád, igaz? És most hagynád, hogy elkapjanak, kiküldjenek engem oda, és megöljenek?
STARKEY (*erélyesen*) Nem! Nem! Nem hagyom!
STARKEY FIA Édesapám! Köszönöm.
STARKEY Kijuttatlak innen! Megszöktetlek! Azonnal menj el innen. Gyorsan, gyorsan! (*léptek*) Nem, ne arra! Erre. Szaladj, szaladj!
ŐRNAGY (*gúnyosan*) Hát akkor hívja be a következőt, Starkey.
STARKEY (*kiált*) Küldjék a következőt!
STARKEY FIA Helló... papa.

STARKEY Te hogy kerülsz ide megint?
STARKEY FIA Vártak rám kint. Elkaptak. Azt mondták, vissza kell ide jönnöm, hogy megölhessenek.
STARKEY Tévedés történt. Nem téged kell megölni.
STARKEY FIA Nem történt tévedés. Csak már késő.
STARKEY Nem késő. Én megmentelek! Segítek neked, hogy egérutat nyerhess! Most az ablakon át mész. Ne hagyd, hogy bárki is feltartóztasson. Mondd nekik, hogy az én fiam vagy. Futás! (*rövid szünet*) Jól van, eltűnt. (*kiált*) Kérem a következőt!
STARKEY FIA Helló... papa.
STARKEY Mi... mi ez? Őrnagy úr! Ön azt mondta, hogy háromszáz név van azon a jegyzéken.
ŐRNAGY Mind a háromszáz az övé.
STARKEY (*szomorúan*) Fiam... Tudod te, ki vagyok én?
STARKEY FIA Igenis, kapitány úr. Ön a kapitány úr.
STARKEY Tudod te, miért vagy itt?
STARKEY FIA Azért, hogy felszálljak egy gépen, és megölsem magam. Ön fog erre parancsot adni nekem.
STARKEY És engedelmeskedsz?
STARKEY FIA Ha muszáj?
STARKEY Őrnagy úr, mennie kell?
ŐRNAGY Igen, mennie. Itt az idő.
STARKEY Menned kell, fiam.
STARKEY FIA Akkor most majd feldühödsz? Felemeled legalább a hangod? Teszel valamit, legalább annyit, hogy megmutasd, mégis törődsz egy kicsit velem?
STARKEY Mondjuk, mit?
STARKEY FIA (*meglepetten*) Mit-e? Mondjuk szájon vágod az őrnagyot. (*felkiált*) Vágd szájon... kérlek!
STARKEY Nem. Nem tehetem.
STARKEY FIA Akkor legalább vágj földhöz valamit, törj be egy ablakot... föl se jaidulsz? Papa, ezek meg fognak engem ölni!
STARKEY Őrnagy úr! Igazán el kell küldenem most, hogy megölse magát?

ŐRNAGY Igen.
STARKEY Látod? Nem tehetek róla.
STARKEY FIA A fogad sem csikorgatod?
STARKEY Tessék?
STARKEY FIA A fogad sem csikorgatod? Nem vered ököllel a melled? Meg fogsz-e siratni legalább?
STARKEY Meg foglak siratni. Megígérem.
ŐRNAGY Itt az idő.
STARKEY FIA Megyek.
STARKEY Isten veled... fiam.
STARKEY FIA Szarházi!

(gyorsan távolodó léptek, majd felhangzik a hangjáték kezdésénél is hallott induló)

STARKEY *(rövid szünet után)* Hát ez van, kedves hallgatóink. Persze, ami történt itt, az igazában nem történt meg. Parádé volt, előadtunk egy darabot, és én igazában nem vagyok kapitány. Igazában színész vagyok. *(felemeli a hangját, hogy túlkiabálja a közletről hallatszó repülőmotorok zaját)* Ahogy ezt önök is tudják!

(a repülőzaj távolodik, ismét csak az induló hallatszik)

Gondolják, hogy én igazában is engedtem volna, hogy a fiamat háborúba vigyék, és ott megöljék?... Csak állnék itt, és beszélnék magukhoz, és a kisujjamat se mozdítanám érte? *(hisztérikus fájdalommal)* Na nem! Azt már nem! Csak mivel nincs háború...

(a távolban hatalmas robbanás, az indulót a Takarodó dallama váltja fel)

Nincs háború! Nem is volt soha háború. Nem is lesz soha háború. Ma este itt nem öltek meg senkit. Ez az egész csak szerepjátás volt... Kitalált történet... parádé. *(keserűen)* Nem öltek meg soha senkit.

(Takarodó)

Akiért a harang szól

Ernest Hemingway **For Whom the Bell Tolls** című regényét Sőtér István fordítása nyomán Gion Nándor alkalmazta rádióra; a hangjátékot az Újvidéki Rádió magyar nyelvű drámaprodukciós szerkesztősége 1976. június 26-án mutatta be

Szereplők

ROBERT JORDAN	amerikai önkéntes a spanyol polgárháborúban (30 éves)
ANSELMO	spanyol forradalmár (68 éves)
PABLO	egy szabadcsapat vezére (50 éves)
PILAR	Pablo felesége (45-50 éves)
MARIA	spanyol lány a szabadcsapatban (20-22 éves)
AGUSTÍN	a szabadcsapat tagja (30-35 éves)
RAFAEL	cigány, a szabadcsapat tagja (30 éves)
PRIMITIVO	a szabadcsapat tagja (45 éves)
FERNANDO	a szabadcsapat tagja (40-45 éves)
ANDRÉS	a szabadcsapat tagja (25-30 éves)
ELADIO	a szabadcsapat tagja (25 éves)
EL SORDO	egy szabadcsapat vezére (50-60 éves)
GOLZ TÁBORNOK	egy köztársasági hadosztály parancsnoka (50 éves)
SEGÉDTISZT	a köztársasági hadsereg tisztje (35-40 éves)
KARKOV	orosz újságíró (40-45 éves)

I. rész

(Katonainduló-szerű zene, amelyet lassanként lábdobogás, kiabálás, gépkocsi zúgása vált fel. Katonák sürgölődnek. A hangzavarba élesen belesüvít a repülőgépek zúgása)

ANSELMO *(kiabál)* Ezek a mieink! Ezek nem fasiszta gépek, Roberto! Ezek a mi repülőink!

JORDAN Igen, a mieink!

ANSELMO A mieink gyönyörűen repülnek!

JORDAN Az bizonyos!

ANSELMO És mi fogunk győzni!

JORDAN Nekünk kell győznünk.

ANSELMO *(a repülőgépek eltávolodtak, rövid szünet után valamivel halkabban, de még mindig emelt hangon mondja)* Biztosan mi győzünk... És ha majd győztünk, gyere el hozzánk vadászni.

JORDAN Mire vadászunk?

ANSELMO Vaddisznóra, medvére, farkasra, vadkecskére...

JORDAN Szeretsz vadászni?

ANSELMO Szeretek, lelkem. Jobban, mint bármit. A falubeliek mind vadászok. Hát te?

JORDAN Én nem szoktam. Nem szeretek állatot ölni.

ANSELMO Én másképp vagyok ezzel. Én embert nem szeretek ölni.

JORDAN Senki sem szeret, aki épelméjű. De egy szavam sincs elene, ha valóban szükség van rá. Ha az ügyért történik.

ANSELMO A vadászat mégis más. Ha meglátogattál volna odahaza a házámban, amikor még állt, megmutattam volna neked egy vaddisznó agyareit. Én lőttem lent az erdőben. És ott voltak a farkasok irhái is. Télen, mély hóban vadásztunk. Szürkületkor találtam el az egyiket a falu szélén, amikor éppen hazafelé tartottam egy novemberi éjszakán. A padlókon négy farkasbőr hevert. Elkoptak a sok lábtól, de azért farkasbőr volt mind a négy. Vadkecske-szarvakat is láthattál volna nálam. Azokat a Sierrában szereztem. Sasom is volt, egy avilai madárbalzsamozó tömte ki,

kifeszített szárnnyal, olyan sárgán és élesen tekintett szeme az emberre, mint egy eleven sasé. Szép vadászsákmány volt; s én bizony akárhányszor szívesen elnézegettem.

JORDAN Elhiszem.

ANSELMO A faluban egyszer kiszögezték egy medvém mancsát a templom kapujára. Tavasszal lőttem: a hegyoldalon talákoztam vele, mély hóban. Azzal a mancsával döntött ki egy nagy fatörzset.

JORDAN Az mikor volt?

ANSELMO Hat éve. Később gyakran úgy rémlett nekem, mint-ha a mancsa emberi kéz volna, de azért szívesen elnézegettem a templomajtóra szegezett fonnyadt tenyerét, meg a hosszú kar-mait.

JORDAN Büszke voltál rá?

ANSELMO Büszkén emlékeztem arra a kora tavaszi napra, amikor megvítam vele a hegyoldalban. De az ölésnek, ha az ember a maga fajtáját öli, sohasem marad kellemes emléke.

JORDAN Nem szegezheted a mancsukat a templomra.

ANSELMO Ki gondol olyan barbárságra? Igaz, hogy az ember keze hasonlít a medve mancsára.

JORDAN A melle is hasonlít a medve mellére. Ha megnézed a lenyúzott medve izmait, olyanok, mint az emberé.

ANSELMO Cigány babona szerint a medve az ember testvére.

JORDAN Az amerikai indiánok is azt vallják. Ha medvét ölnek, bocsánatot kérnek tőle. A koponyáját felfestik a fára, és mielőtt otthagyják, megkérlik, bocsásson meg nekik.

ANSELMO A cigányok azért hiszik emberi fajzatnak, mert a bőre alatt ugyanolyan a teste, mert megissza a sört, szívesen hallgat zenét, és szeret táncolni.

JORDAN Az indiánok is ezért tartják a rokonságot.

ANSELMO Hát az indiánok is cigányok?

JORDAN Nem. De egyformán vélekednek a medvéről.

ANSELMO Értem. Csakhogy a cigányok még azért tartják testvé-
rüknek a medvét, mert annak is mulatsága a lopás.

JORDAN Neked nincs cigány vér az ereidben?

ANSELMO Nincs. Én igazi spanyol vagyok. De sokat voltam együtt cigányokkal, s még többet, amióta elkezdődött a mozgalom. Sokan élnek itt a hegyek között. Náluk nem bűn a gyilkosság a törzsön kívül. Tagadják, de így van.

JORDAN Akárcsak a móroknál.

ANSELMO Igen. De a cigányoknak sok olyan törvényük van, amit letagadnak. S most, a háborúban éppen olyan gonoszak lettek, mint azelőtt.

JORDAN Nem értik meg, hogy miért van háború. Nem értik meg, hogy miért küzdünk.

ANSELMO Nem. Csak azt tudják, hogy háború van, és az emberek megint büntetlenül ölhetnek, úgy, mint a régi időkben.

JORDAN Te már öltél embert?

ANSELMO Öltem. Többször is. De nem szívesen. A gyilkosságot bűnnek tartom, még akkor is, ha a fasisztákat irtjuk. Nagy különbség van medve és ember között, és nem hiszek a cigányok babonáiban, nem hiszem, hogy az állatok a testvéreink. Nem! Én ellene vagyok, hogy embereket gyilkoljanak.

JORDAN Mégis gyilkoltál.

ANSELMO Megtettem, és megteszem ezután is. De ha megérem, megpróbálok majd ártatlanul élni, hogy bűnbocsánatot nyerjek.

JORDAN Kitől?

ANSELMO Honnan tudjam? Ha nincs többé Isten, sem Fiú, sem Szentlélek, hát ki bocsát meg? Én nem tudom.

JORDAN Nincs többé Istened?

ANSELMO Nincs, testvér, nincs! Gondold el: ha volna Isten, soha nem engedte volna azt a sok mindent, amit én láttam, a két szemmemmel. Hát csak legyen nekik Istenük.

JORDAN Ők mindig Istenre hivatkoznak.

ANSELMO Nekem is hiányzik, hisz vallásban nevelkedtem. De most minden ember önmagának felelős.

JORDAN Tehát önmagadtól vársz majd bocsánatot?

ANSELMO Valahogy így, ha már ilyen jól rátapintottál az igazságra. De a gyilkosság mindenképpen bűn, akár van Isten, akár

nincs. Én így gondolom. Mindig nagyon nehezen szántam rá magam arra, hogy elvegyem a másik ember életét.

JORDAN Most meg kell ölnünk ellenségeinket, hogy megnyerjük a háborút. Ez mindig is így volt.

ANSELMO Igaz. Háborúban ölnünk kell. De én ebben különöc vagyok.

JORDAN Siessünk, öreg. A tábornok már vár bennünket. *(tülekednek a katonák és járművek között)* Rengeteg ember gyűlt itt össze.

ANSELMO Támadásra készülünk. Hamarosan megtámadjuk a fasisztákat.

JORDAN Ezt honnan tudod?

ANSELMO Tudom. Néhány nap múlva megtámadjuk őket. De előbb te meg én felrobbantjuk a hidat, ott a vonalak mögött, hogy a fasiszták ne tudjanak erősítést hozni.

JORDAN Sokat tudsz, öreg.

ANSELMO *(büszkén)* A hídról magával Hotze tábornokkal beszéltem. Már el is készítettem mindent, bepakoltam a hátizsákomba...

JORDAN Mit mondtál? Kivel beszéltél?

ANSELMO Hotze tábornokkal. Ő irányítja a támadást.

JORDAN Értem. Golz tábornokkal.

ANSELMO Igen. Hotze tábornokkal.

JORDAN *(nevet)* Ti spanyolok furcsa neveket adtok az idegeneknek. Engem hogy hívnak, öreg?

ANSELMO *(csodálkozva)* Robertónak. Te vagy Roberto Hordan, az Inglés.

JORDAN Robert Jordan vagyok, és nem angol, hanem amerikai.

ANSELMO Mindenki azt mondja, hogy inglés vagy. Az Inglés, aki vonatokat és hidakat robbant.

JORDAN Nem vagyok angol. Amerikai vagyok, aki a Spanyol Köztársaságért harcol!

ANSELMO Inglés, amerikai, mindegy.

JORDAN Nem mindegy, de legyen. Az a fontos, hogy felrobbant-suk azt az átkozott hidat... Öreg, téged hogy is hívnak?

ANSELMO Anselmónak. Tudod jól, hogy Anselmónak.

JORDAN Persze, Anselmo. Elfelejtettem. Nem tréfálok, valóban elfelejtettem... A fene egye meg, ez rossz előjel.

ANSELMO Ne is gondolj rá. Siessünk. A tábornok mindenképpen beszélni akar veled, mielőtt elindulnánk.

JORDAN Rossz előjel, a fene egye meg. De majd nem gondolok rá.

ANSELMO Ne gondolj rá. Minden rendben lesz, te meg én szépen felrobbantjuk azt a hidat.

JORDAN Ketten kevesen leszünk hozzá.

ANSELMO Majd segítenek a partizánok. Vannak embereink a fasiszták vonalai mögött is... A hegyekben. Majd elvezetlek hozzájuk. Leszünk elegen ahhoz a hídhöz.

JORDAN Lehet, hogy a hídnál megint embert kell ölnöd, Anselmo.

ANSELMO Megteszem, ha kell. Bár nem szívesen. Még egy püspököt sem ölnék meg szívesen. A legrosszabb földbirtokost sem ítélném halálra, de megdolgoztatnám őket, amíg élnek, ahogy mi dolgozunk a földeken, meg ahogy az erdőirtással kínlódunk a hegyekben! Hadd lássák, mire született az ember! Ott kéne aludniuk, ahol mi alszunk. Azt kéne enniük, amit mi eszünk. De a legfontosabb, hogy dolgozniuk kellene. Ebből tanulnának!

JORDAN És ha túlélnek, egy idő múlva megint csak szolgáskorba hajtának benneteket.

ANSELMO Abból nem tanulnak, ha meggyilkoljuk őket. Nem irtahatod ki őket, mert a magvukban még nagyobb gyűlölet támad ellened. A börtön semmit sem használ. A börtön is csak gyűlöletet támaszt. Ezt minden ellenségünknek meg kellene tanulnia.

JORDAN De azért mégis öltél!

ANSELMO Öltém. Nem is egyszer, s még fogok is. De nem szívesen, mert ha ölök is, bűnnek tartom.

JORDAN Voltál már ütközetben?

ANSELMO Nem. Segoviában a mozgalom kezdetén harcoltunk, de legyőzték bennünket, és megfutottunk. Szaladtam én is a többiekkel. Mondhatom, a zűrzavarban azt sem tudtuk, mit csinálunk, és azt sem, mit kellett volna tennünk. Nekem csak egy nagy-

öbű sörétes puskám volt, a Guardia Civilnek azonban Musere. Száz yardról sem találtuk el őket, azok pedig háromszáz yardról puffantottak le bennünket, mint a verebeket. Gyorsan tüzeltek, és sokat eltaláltak közülünk, mi meg úgy álldogáltunk ott előttük, mint a megriadt juhnyáj... Mit gondolsz, lesz ütközet a hídnál?

JORDAN Lehet.

ANSELMO Ahány ütközetet láttam, még mindegyikben megfutottunk. El sem tudom képzelni, hogy fogom bírni. Öreg is vagyok már, meg már sokat is átéltem.

JORDAN Felelek érted.

ANSELMO Te már sok ütközetben harcoltál?

JORDAN Sokban.

ANSELMO Mit gondolsz, ez milyen lesz a hídnál?

JORDAN Majd meglátjuk. Előbb el kell jutnunk a hídhöz. Legelőbb pedig a tábornokkal kell beszélnem.

(a tülekedés, készülődés elhalkul körülöttük)

ANSELMO Megérkeztünk végre. Menj be a tábornokhoz, Robert, beszélj vele. Én addig iderendelem a dzsipet.

(ajtónyitás, ajtócsukódás, az egyszerre elhalkuló külső zajokat egy írógép kopogása váltja fel)

JORDAN Salud. *(tisztelgés és bokacsattanás)* Robert Jordan vagyok. Golz tábornok hivatott.

(az írógép kopogása megszűnik)

SEGÉDTISZT Majd jelentem a tábornok elvtársnak. *(távolodó léptek, a hangja messzebről hallatszik)* Tábornok elvtárs, Robert Jordan van itt.

GOLZ *(a másik helyiségből kiált)* Jöjjön be! *(léptek, majd bokacsattanás, tisztelgés)* Jöjjön, jöjjön. Vártam már. Ülünk le, Jordan elvtárs.

JORDAN Köszönöm.

GOLZ Tudja, miért hívtam.

JORDAN Tudom, a híd miatt. A hídrobbantás miatt.

GOLZ Igen. Azt is tudja, melyik hídról van szó?

JORDAN Tudom. Jártam valamikor arra. Még békeidőben.

GOLZ *(ingerkedve)* Az kellemes kirándulás lehetett. Most nem lesz olyan kellemes. Mert fasiszták vannak arrafelé.

JORDAN Azért kell felrobbantani a hidat. Vagy nem?

GOLZ De igen. *(tréfálkozik)* Hogy maga milyen komoly fiatalember, Jordan elvtárs. És bátor fiatalember. Nem fél a fasisztáktól, igaz? Hidat is tud robbantani?

JORDAN Hidat is tudok robbantani.

GOLZ Jó, beszéljünk komolyan. Ezúttal nehéz dolga lesz, nehezebb, mint máskor.

JORDAN Miért?

GOLZ Csak úgy felrobbantani gyerekjáték. Érti, mit mondok?

JORDAN Értem, igenis.

GOLZ Gyerekjáték. De ha csak úgy felrobbantja a hidat, akkor semmit sem csinált.

JORDAN Igenis, tábornok elvtárs.

GOLZ A robbantást összhangba kell hoznia a támadás megállapított órájával. Érti, ugye? Szabály szerint ez már az ön dolga. Tehát érti, hogy ez az ön dolga, szabály szerint. Szabály szerint. Ez az, ami nem megy!

JORDAN Miért nem, tábornok elvtárs?

GOLZ *(ingerülten)* Miért? Hány támadást látott már? És még azt kérdezi, hogy miért nem? Mi biztosít arról, hogy parancsaimat nem változtatják meg? Ki biztosít arról, hogy nem halasztják el, hanem szabályszerűen megindítják? Volt már olyan támadás, amelyik szabályszerűen zajlott le?

JORDAN Ha az ön támadása, akkor a meghatározott időben indul.

GOLZ Sohasem az én támadásom. Én vezetem, de nem az enyém, tehát alkalmazkodnom kell hozzá. Sohasem adták meg azt, amit kértem, még akkor sem, amikor kötelességük lett volna. De nem is ez a legnagyobb baj. Van itt egyéb is. Ismeri azokat az embereket. Mínek erről bővebben beszélni? Mindig közbejön valami. Valaki mindig közbeszól. Érti ugye, miről beszélek?

JORDAN Tehát mikor robbantsam fel a hidat?

GOLZ A támadás kezdetén. Amint a támadás megindult. De ne előbb. Hogy ne küldhessenek tartalékot azon az úton. Tudnom kell, hogy ebből az irányból nem érkezik tartalék.

JORDAN És mi a támadás időpontja?

GOLZ Majd közlöm. De a napot és az órát csak hozzátvetőlegesként, lehetőségként tekintse. Csak úgy, hogy résen álljon abban az időpontban. A hidat a támadás megindulása után robbantsa föl. Az az egyetlen út, ahol erősítéseket hozhatnak. Csakis itt vonulhatnának tankokkal vagy tüzéséggel vagy kocsival a szoros felé, amelyet támadok. Tudnom kell, hogy a híd eltűnt. De ne robbantsa fel hamarabb, mert ha elhalasztjuk a támadást, közben kijavíthatják. A támadás megindulása után kell robbannia. Okvetlenül számítok rá, hogy a híd eltűnik. Csak két ember őrzi. Anselmo, aki most önnel megy, éppen onnan jött. Nagyon megbízható ember. Majd meglátja. A hegyek közt vannak a társai. Vegyen magához annyi embert, amennyire szüksége van. Minél kevesebben legyenek, de elegendő! Különben ilyesmire nem is kell figyelmeztetnem.

JORDAN Miből állapítom meg, hogy megindult a támadás?

GOLZ Egy teljes hadosztály indul rohamra. Légitámadás készíti elő a hadműveletet. Azt hiszem, ön nem süket. Vagy igen?

JORDAN Amint tehát a gépek megkezdik a bombázást, vegyem úgy, hogy elkezdődött a támadás?

GOLZ Ez nem mindig bizonyos. De most így lesz. Ez az én támadásom!

JORDAN Értem. De nem mondhatom, hogy nagyon tetszik a feladat.

GOLZ Nekem sem nagyon tetszik. Ha nem vállalkozik rá, most mondja meg. Ha úgy gondolja, hogy nem tudja végrehajtani, most mondja meg.

JORDAN Vállalkozom rá. Minden rendben lesz.

GOLZ Ezt akartam hallani. Hogy ez a híd nem okoz majd semmiféle kínos meglepetést. Hogy ez biztos.

JORDAN Biztos.

GOLZ Nem szeretem ilyesmire kérni az embereket, különösen ilyen körülmények közt nem. Önnek sem akarnám egyszerűen megparancsolni, hogy ezt tegye. Tudom, miféle kényszerhelyzetet teremtenek önnek ezek a feltételek. Inkább megpróbálok mindent részletesen kifejtetni, hogy tisztán lássa a feladat lehető nehézségeit és fontosságát.

JORDAN De hogyan nyomul majd La Granja felé, ha a híd felrobban?

GOLZ A szoros elfoglalása után kijavítjuk. Nagyon bonyolult, gyönyörű művelet. Olyan gyönyörű és bonyolult, mint általában a rohamok. A tervét Madridban dolgozták ki. Ez is Vicente Rojo mesterműve, az elpuszkázott professzoré. Én indítom a támadást, de mint mindig, most sem elegendő erővel. Mindamellet jobban bízom, mint máskor. Sikert érhetünk el, ha kikapcsolhatjuk a hidat. Elfoglalhatjuk Segoviát. Nézze, megmutatom, hogyan.

JORDAN Inkább ne tudjak róla.

GOLZ Helyes, legalább kevesebb terhet kell odaátra cipelnie, ugye?

JORDAN Inkább most se tudjak róla! Így, ha valami történnék, legalább nem én fecsegetem el.

GOLZ Nem tudni: mindig jobb. Néha azt kívánom, bár magam se tudnék róla. De azt az egy dolgot, azért tudja arról a hídról?

JORDAN Igen. Azt tudom.

GOLZ Remélem. Nem tartok önnek előadást. Ígyunk. A sok beszédetől megszomjaztam. (*pohárcsörgés*) Hordan elvtárs... Spanyolul furcsa neve van, Hordan elvtárs!

JORDAN Hogy ejti spanyolul a Golzot, tábornok elvtárs?

GOLZ Hotze. (*mély torokhangon*) Hotze. Hotze tábornok elvtárs. Ha tudtam volna, hogy Golzot így ejtik spanyolul, jobb nevet választok, mielőtt idejövök. Tudtam, hogy egy hadosztályt bízna rám, akármilyen nevet választhatok; és éppen Hotzénél ragadtam meg. Heneral Hotze. Most már nem cserélhetem ki. Hogy tetszik önnek a partizánmunka?

JORDAN Tetszik. (*nevet*) Használ az egészségnek; sokat van az ember szabadban.

GOLZ Nekem is tetszenék, ha olyan fiatal lennék, mint ön. Úgy hallom, ügyesen robbant hidakat. Nagyon helyes. Én ugyan csak hallomásból értesültem a tehetségéről, a munkáját nem láttam. (*ingerkedve*) Igazán fel tud robbantani egy hidat? (*pohárcsörgés*) Ígyék ebből! Valóban tud robbantani?

JORDAN Néha sikerül.

GOLZ Csak igyekezzék, hogy most igazán sikerüljön. De már eleget beszéltünk a hídról, mindent tud róla. Nagyon komolyak vagyunk, tehát megengedhetünk magunknak egy kis tréfát is. Mondja, sok lány van a túlsó oldalon?

JORDAN Nem érek rá lányokkal foglalkozni.

GOLZ Nem értek egyet önnel. Minél szabálytalanabb a szolgálat, annál szabálytalanabb az élet. Az ön szolgálata nagyon szabálytalan. Most látom: le kellene nyírnia a haját!

JORDAN Le szoktam nyíratni, ha szükséges. Elég gondom van lányok nélkül is. (*hirtelen*) És milyen egyenruhát kellene viselnem?

GOLZ Semmilyen. A frizurája rendes, csak ugrattam. Egészen másfajta ember, mint én. Ön csak a lányokra nem gondol. Én semmire nem gondolok. Sohasem gondolkozom. Ne is próbáljon gondolkozásra csábítani.

SEGÉDTISZT De tábornok elvtárs...

GOLZ Ne pofázz! (*magyarázólag R. J.-hez*) Látja, Jordan elvtárs, a segédtiszt is nagyon komoly fiatalember. Nem érti a tréfát. Emellett sokat beszél. (*emeltebb hangon*) Ne pofázz, hallod-e? Tréfálok, ha kedvem tartja. Csak az olyan komoly embereknek van joga hülyéskedni, mint én. Igaz, Jordan elvtárs?

JORDAN Igen. Biztosan igaz.

GOLZ Igaz, hát. Nos, igya ki, aztán menjen. Megértett mindent?

JORDAN Meg... Megértettem.

GOLZ Három nap múlva álljon készen. Akkorra várhatja a támadást. Érti?

JORDAN Igenis.

GOLZ Induljon. A dzsip már várja. Sok szerencsét!

JORDAN Köszönöm.

(*tisztelgés, távolodó léptek*)

SEGÉDTISZT Tábornok elvtárs! Egy újságíró van itt. Karkov...

JORDAN (*megtorpan*) Karkov? Karkov nekem nagyon jó ismerősöm.

GOLZ Igen?

JORDAN Időnként kioktat engem, de nem veszem tőle rossz néven. Okos ember.

GOLZ Hát akkor üdvözlje az ismerősét, de most csak rövid lelkét vegyen tőle. Magának most fontosabb dolga van.

JORDAN Igenis.

(*ajtónyitás, az írógép kopogása*)

KARKOV (*kedélyesen*) No nézd csak. Robert Jordan, az amerikai tanár.

JORDAN Karkov! Maga hogy kerül ide?

KARKOV (*gúnyosan*) Én mindig ott vagyok, ahol fontos dolgok történnek. És mindig fontos emberekkel találkozom.

JORDAN Amint látja, néha én is ott vagyok, ahol fontos dolgok történnek.

KARKOV Látom. Használt magának, hogy időről időre kioktatam. Talán sikerül befejeznem a nevelését. Nem érdektelen dolog, úgy látom, tanárokat tanítani.

JORDAN Nem hinném, hogy tanár lesz belőlem, ha visszatérek Amerikába. Valószínűleg ki fognak közöszíteni, mert vörös vagyok.

KARKOV Nos, legrosszabb esetben eljön a Szovjetunióba, és ott folytatja tanulmányait. Ez lesz a legjobb megoldás.

JORDAN De hisz spanyol szakos vagyok!

KARKOV Sok országban beszélnek spanyolul. S ne feledje, hogy már kilenc hónapja nem tanított, márpedig ez alatt a kilenc hónap alatt sok mindent el lehet sajátítani. Miféle dialektikai könyveket olvasott?

JORDAN *A marxizmus kézikönyvét*, Emil Burns szerkesztésében.

KARKOV Ez is valami, ha elolvasta az egészet. Ezeröttszáz oldal, és van min gondolkozni mindegyik oldalnál. De vannak még más könyvek is, amelyeket el kell olvasnia.

JORDAN Most nincs időm.

KARKOV Tudom. Úgy értem, majd egyszer. Sok mindent el kell olvasnia, hogy megértse, mi történik most. Szüksége lenne még egy könyvre, amelyik megmagyarázná a fontosabb tennivalókat. Talán én fogom megírni. Remélem, én leszek az, aki megírom.

JORDAN Nem tudom, ki írhatná meg jobban, mint maga.

KARKOV Ne hízelegjen. Én csak újságíró vagyok. De mint a többi újságírónak, nekem is az a legnagyobb vágyam, hogy irodalommal foglalkozzam. Most éppen Calvo Sotelóról írok tanulmányt. Fasiszta volt, igazi spanyol fasiszta, Franco és a többi nem ilyen. Tanulmányoztam Sotelo valamennyi írását és beszédét. Örülhetünk neki, hogy megölték.

JORDAN Azt hittem, nem hisz a politikai gyilkosságokban.

KARKOV Igen gyakoriak. Igen-igen gyakoriak.

JORDAN De...

KARKOV Mi nem helyeseljük az egyéni kegyetlenkedést. Legalábbis a terrorista gyilkosságokat és az ellenforradalmi szövetkezéseket nem. Mégis azt hiszem, igen gyakoriak a politikai gyilkosságok.

JORDAN Úgy érti...

KARKOV Nem úgy értem. Kivégezzük és elpusztítjuk az emberiségnak a söpredékét, az áruló-kutya tábornokokat s a vérlázítóan hűtlen tengernagyokat. Elpusztítjuk őket, de ez nem gyilkosság. Érti a különbséget?

JORDAN Értem.

KARKOV Szeretek tréfát űzni mindenből, bár a tréfa is elég veszedelmes dolog. De ha tréfálok is, ne higgye, hogy a spanyol nép nem fogja egyszer megbánni, hogy nem lőtt főbe egy csomó tábornokot, akik ma még parancsolnak. Pedig nem szeretem a főbelövést, érti?

JORDAN Én nem utálok őköt. Nem szeretem őket, de nem is utálok.

KARKOV Tudom. Már mondták nekem.

JORDAN Ennyire fontos ez? Csak őszinte akartam lenni.

KARKOV Sajnálatos dolog, de ennek tulajdonítható, hogy megbízhatóként kezelnek olyan embereket, akiknek sokáig kellene még várniuk, amíg megérdemlik ezt a minősítést.

JORDAN Engem megbízhatónak tekintenek?

KARKOV Munkájában igen. De még egyszer-kétszer el kellene beszélgetnünk, hogy lássam, hogy megbízhatók-e a gondolkodásában is. Sajnos sohasem beszélgettünk komolyan.

JORDAN Gondolkodásomat felfüggesztem a győzelemig.

KARKOV Talán nem kell sokáig felfüggesztenie. De igyekezzék egy kicsit mégis tornásztatni néha.

JORDAN *(kissé gúnyosan)* A Mundo Obrero* szoktam olvasni.

KARKOV Ez jó. Ez nagyon jó. Látja, én is megértem a tréfát. Azért sok értelmes dolgot lehet olvasni a Mundo Obreróban. Erről a háborúról sehol sem olvashat értelmesebbeket.

JORDAN Igen, egyetértek magával. De hogy hiánytalan képet kapjunk a történelekről, ahhoz mást is kell olvasni, mint pártlapokat.

KARKOV Akkor sem kap hiánytalan képet, ha hús újságot olvas el. S mi haszna lenne, ha megismerné a valóságot? Én ismerem, s nincs egyéb vágyam, mint hogy elfelejtsem.

JORDAN Olyan rossz a helyzet?

KARKOV Jobb, mint volt. A nehezén túljutottunk, de még sok bajunk van. Nagy hadsereget szervezünk. Egyes részei, például Mosto, El Campesino, Lister és Durán csapatai megbízhatók, sőt több mint megbízhatók, nagyszerűek. A brigádjaink is megvannak még, bár a szerepük változó. De az olyan hadsereg, melynek jó és rossz részei vannak, nem nyerheti meg a háborút. Egységes politikai nevelést kell adnunk mindenkinek; tudniuk kell, miért küzdenek, fel kell ismerniük a feladat fontosságát. Mindnyájuk-

* Munkások Világa, a Spanyol Kommunista Párt folyóirata.

nak hinniük kell a küzdelemben, és el kell fogadniuk a legszigorúbb fegyelmet. Egy nagy hadsereget szervezünk, anélkül, hogy időnk lenne beléjük verni azt a fegyelmet, amely nélkül hadsereg nem állja meg helyét a tűzben. Néphadseregnek hívjuk, de híján lesz a néphadsereg előnyeinek és a sorozott hadsereg fegyelmének. Majd meglátja. Igen veszedelmes feladat.

JORDAN Nincs valami bizakodó kedvében.

KARKOV Nem. Most jöttem vissza Valenciából, ahol sok emberrel találkoztam. Valenciából nem sok reményt hozhat magával az ember. Madridban kedvezőnek, világosnak látszott a helyzet... kétség nem férhetett a győzelemhez. Valencia más. Ott a Madridból elmenekült gyávák kormányoznak. Remekül érzik magukat a pocsolyában, a bürokratikus kormányzásban, és mélységesen megvetik a madridiakat. Az a rögeszméjük, hogy csökkenteni kell a háborús népbizottság hatalmát. Hát még Barcelona! Látnia kellene Barcelonát!

JORDAN Ott mi van?

KARKOV Mint egy vígopera, olyan a város. Azelőtt a félcédulások és a regényes forradalmárok paradicsoma volt, most meg játékatónaké. Azoké, akik szeretnek egyenruhát viselni, akik feszítenek és hencegnek, vörös-fekete sálakat hordanak, akik imádják a háborút, feltéve, hogy nem viszik őket a harctérre. Valenciában megfájdul az ember feje, Barcelonában pedig a hasát fogja nevetésben.

JORDAN Mi volt az a POUM-puccs?

KARKOV Nem volt komoly dolog! Félcédulások és fanatikusok gyerekes mozgalma. Akadt ugyan közöttük néhány becsületes, félrevezetett ember is... S volt ott egy meglehetősen jó koponya, és igen sok fasiszta pénz. Nem is olyan sok. Bolond emberek!

JORDAN Sok áldozata volt a puccsnak?

KARKOV Nem túl sok, legalábbis nem annyi, ahányat már agyonlőttek, vagy eztán fognak agyonlőni. Az egész POUM* olyan,

* Partido Obrero de Unificación Marxista, azaz Egyesült Marxista Munkáspárt.

mint a neve: komolytalan. Azért csinálták az egész összeesküvést, hogy megöljenek engem, s hogy megöljék WALTER, MODESTÓT, PRIETÓT. Szép, vegyes névsor, ugye? Nem sokban hasonlítunk egymásra. Nem öltek meg soha senkit, sem az arcvonalon, sem egyebütt. Legfeljebb BARCELONÁBAN.

JORDAN Maga ott volt?

KARKOV Ott. Egy táviratot küldtem lapomnak, melyben részletesen leírtam a trockista gyilkosok alávaló szervezkedését és aljas fasiszta cselszövéseiket. Köztünk szólva azonban az egész nem volt komoly dolog. Nin volt az egyedüli komoly ember. Már a markunkban tartottuk, de elmenekült.

JORDAN Most hol van?

KARKOV Párizsban. Mi azt mondjuk, Párizsban van. Kedves fickó volt, de csupa politikai elhajlás.

JORDAN Igaz, hogy összeköttetésben álltak a fasisztákkal?

KARKOV Ki nincs velük összeköttetésben?

JORDAN Mi például.

KARKOV Ki tudja? Remélem, mi nem. *(nevet)* Maga egyébként elég gyakran jár a vonalaik mögé.

JORDAN *(nevet)* Jobban érzem magam ott. Minél közelebb az arcvonal, annál rendesebbek az emberek.

KARKOV Hogy érzi magát a fasiszta vonalak mögött?

JORDAN Nagyon jól. Igen derék embereink vannak odaát.

KARKOV Nos, valószínűleg nekik is megvannak a maguk derék embereik a mi vonalaink mögött. Ha megtaláljuk, agyonlőjük őket, és ők is agyonlövők a mieinket. Ha odaát van önáluk, gondoljon arra, hány embert küldhettek át mihozzánk.

JORDAN Gondoltam már rá.

KARKOV Hát mára lesz min gondolkoznia.

JORDAN Enélkül is lesz min gondolkodnom, Karkov. Most sietnem kell.

KARKOV Az a dzsip ott kint magát várja?

JORDAN Igen.

KARKOV Egy szikár öregember ül rajta.

JORDAN Nagyon rendes öregember, biztosíthatom, hogy nincs összeköttetésben a fasisztákkal.

KARKOV Elhiszem. Akkor hát, viszontlátásra. Időnként majd még kioktatom magát.

JORDAN Viszontlátásra, Karkov. Örülök, hogy találkoztunk.

(Ajtónyitás, ismét hallatszik a külső zaj. Egészen közel: motorgyújtás)

ANSELMO Ugorj fel, Roberto! Indulunk!

JORDAN Mindent felpakoltál, öreg?

ANSELMO Mindent. A dinamitot, a robbantókészüléket, a gyújtózsínort, a karabélyodat. Még a hálósákosodat is.

JORDAN *(fellép az autóra, elhelyezkedik)* Rendben van. Indulhatunk.

(Felbőg a motor, elindul a kocs, aztán a motorzúgás belevegyül a külső tábori zajba. Zötyögő autón folytatják a beszélgetést.)

ANSELMO Megbeszéltétek a tábornokkal?

JORDAN Megbeszéltük.

ANSELMO Kedves ember. Szeret tréfálkozni.

JORDAN Szeret tréfálkozni. Akárcsak Karkov.

ANSELMO Ki az a Karkov?

JORDAN Egy barátom. Nem ismered.

ANSELMO Hotze tábornok nagyon jó tábornok.

JORDAN Örülök, hogy ő vezeti a támadást.

ANSELMO Felrobbantjuk neki azt a hidat.

JORDAN Igen. Felrobbantjuk neki a hidat.

ANSELMO Remélem, megállok a helyem.

JORDAN Felelek érted, öreg. Mindent világosan meg fogok magyarázni.

ANSELMO Akkor nincs baj. A parancsot teljesíteni fogom. De ha visszagondolok a segovai lövöldözésre... ha most is lövöldözés lesz, szeretném pontosan tudni, mi lesz a dolgom, nehogy megint futás legyen a végére.

JORDAN Mi ketten együtt maradunk. Mindenkor megtudod tőlem, hogy mi a dolgod.

ANSELMO Akkor nincs baj. Ha megmondod, meg is teszem.

JORDAN *(elkeszen)* Miénk a híd és az ütközet, ha lesz.

ANSELMO *(ünnepélyesen)* Ez a mi hivatásunk.

JORDAN *(higgadtan)* Igen. Bizonyára.

(Rövid szünet. Csak a gépkocsi zúgása, az emberek kiabálása hallatszik.)

ANSELMO Szeretek veled dolgozni, Roberto. Szeretem, hogy olyan hidegvérű vagy.

JORDAN Dolgoztál már mással is?

ANSELMO Dolgoztam. Egy ideges emberrel dolgoztam. Ő is hidakat meg vonatokat robbantott. Bátor ember volt, de nagyon ideges. Ezt nem szerettem.

JORDAN Hogy hívták?

ANSELMO Elfelejtettem a nevét. Ő is idegen volt.

JORDAN Emlékszel az arcára?

ANSELMO Szőke volt, mint te, de nem olyan magas. Nagy kezű, törött orrú...

JORDAN Kaskin. Kaskin volt, alighanem.

ANSELMO Az. Igen, ő az. Mi van vele?

JORDAN Áprilisban meghalt.

ANSELMO *(rövid szünet után szomorúan)* Előbb-utóbb mindenkire sor kerül... És hogyan halt meg?

JORDAN Fogságba esett, és megölte magát.

ANSELMO Hát az hogy történt?

JORDAN Megsebesült. Nem akart fogoly lenni.

ANSELMO De mégis, hogy történt?

JORDAN Nem tudom.

ANSELMO Amikor a robbantásokhoz készülődtünk, mindig megígértette velünk, hogyha megsebesül, lelőjük. Ha nem tudna elmenekülni. Furcsákat mondott.

JORDAN Szegény öreg Kaskin.

ANSELMO Előítélete volt az öngyilkossággal szemben. Így mondta nekem. Attól is nagyon félt, hogy megkínózzák.

JORDAN Erről is beszélt neked?

ANSELMO Igen. Mindnyájunknak elmondta.

JORDAN Bolond beszéd volt ez.

ANSELMO Az bizonyos, hogy furcsa ember volt. De nagyon értett a robbantás mesterségéhez. És nagyon bátor volt.

JORDAN Viszont bolond is. Az ilyen munkánál helyén legyen az ember feje, és rend legyen a fejében. Nem sokat használ ilyenkor a bolond beszéd.

ANSELMO Nem szerettem vele dolgozni. Nem szerettem, hogy olyan ideges.

(Lassan elmarad a katonatábor zaja, már csak a dzsip motorjának a zúgása hallatszik)

JORDAN Nemsokára besötétedik. Meddig megyünk a dzsippel?

ANSELMO Az első vonalakig. Onnan gyalog folytatjuk. A sötétben szépen átcúsunk a fasiszta vonalakon, és be a hegyekbe. Ott már ismét biztonságban leszünk.

JORDAN Sok emberünk van arrafelé?

ANSELMO Száznál is többen. De apró csoportokban. Hány emberre lesz szükséged?

JORDAN Majd megmondom, ha már megnéztük a hidat.

ANSELMO Persze, előbb a hidat akarod megnézni.

JORDAN Legelőször biztos helyre kell vinnünk a robbanóanyagot. Legfeljebb félóránnyira a hídtól, ha lehet.

ANSELMO Nagyon egyszerű. Majd Pablo barlangjába visszük a csomagokat.

JORDAN Ki az a Pablo?

ANSELMO Gerillavezér.

JORDAN Milyen ember?

ANSELMO Hát... majd meglátod. Valamikor nagyon jó vezető volt. *(a kocsi megáll, megszűnik a motorzúgás)* Innen már gyalog megyünk.

(Hallatszik, ahogy leugrálnak a dzsipről, szedik le a csomagokat.)

JORDAN Elbírod a hátizsákot, öreg?

ANSELMO Elbírom. Elviszem, ahová csak akarod. Bennem megbízatsz, Roberto.

JORDAN Megbízom benned, öreg. Ismerlek.

(Elindulnak gyalogosan, szuszogva lépkednek az úton.)

ANSELMO Örülök, hogy így beszélsz.

JORDAN *(vidáman)* Én is szeretek veled dolgozni, öreg. Szeretném, ha sok ilyen emberem volna.

ANSELMO *(meghatottan)* Köszönöm. Örülök, hogy így beszélsz.

(Rövid szünet, csak a lépteik hallatszanak)

JORDAN Jól ismered az utat?

ANSELMO Nagyon jól ismerem. Átvezetlek a fasiszta vonalakon. Mire megvirrad, a hegyekben leszünk, a fák között.

JORDAN Szeretsz a hegyekben, öreg?

ANSELMO Szeretek. Nagyon szép most a hegyekben. Kizöldültek már a fák, a madarak is énekelnek. Igen, szeretek a hegyekben...

(Madárénekre emlékeztető halk, lágy zene. A következő rész ezzel a zenével kezdődik és madárénekekkel folytatódik.)

II. rész

(Az első rész befejezésekor hallatszott halk, könnyű zene, amelyet fokozatosan erdei neszek, madárcsicsergések váltanak fel.)

ANSELMO *(messziről kiabál)* Roberto! Roberto! *(közelebbről szól)* Roberto, elaludtál talán?

JORDAN Megjöttél, öreg?

ANSELMO Megjöttem, minden rendben van. Elaludtál?

JORDAN Nem. A madarakat hallgattam. Tehát minden rendben van?

ANSELMO Igen. Beszéltem Pablóval. Hamarosan itt lesz ő is, és elvezet bennünket a barlangjához.

JORDAN Milyen ember ez a Pablo? Vagy kérdeztem már tőled?

ANSELMO Kérdezted.

JORDAN Akkor nem válaszoltál.

ANSELMO Valamikor nagyon jó vezető volt...

JORDAN És most?

ANSELMO Már nem a régi. Már nem olyan vakmerő, mint valamikor. Megszedte magát, lovai is vannak. Most már félti a bőrét és a lovait.

JORDAN Tehát nem megbízható?

ANSELMO Nem tudom. Pablónál nem lehet tudni. Azt hiszem, használható lesz. Bivalyerős ember, nagy kerek feje van, szinte a vállából nő ki, a nyaka nem is látszik. Három hónappal ezelőtt még részt vett egy vonatrobbanásban. Az a Kaskin járt itt, akiről azt mondtad, hogy meghalt már. Ő robbantotta fel a vonatot, és Pablo csapata meg El Sordo csapata segített neki.

JORDAN El Sordo is gerillavezér?

ANSELMO A legjobb gerillavezér ezekben a hegyekben.

JORDAN Miért nem hozzá megyünk?

ANSELMO Majd találkozunk vele is. De a híd, amit fel kell robbantanunk, Pablo területén van, nélküle semmit sem tehetünk. *(lehalkítva a hangját)* Itt jön Pablo.

(Rövid szünet)

JORDAN Salud, camarada!

PABLO Salud.

ANSELMO Hát ez Pablo. Ő itt a góré. *(kissé hízelegve)* Nagyon erős ember.

JORDAN Látom.

PABLO Te inglés vagy?

JORDAN Nem vagyok angol, amerikai vagyok.

PABLO Mindegy, idegen vagy. Mivel igazolod magad?

JORDAN *(papírcsörgés)* Itt ez a levél, nézd meg a pecsétet rajta.

PABLO Miféle pecsét ez?

JORDAN Kettő is van rajta. Az egyik a katonai titkosszolgálaté, a másik a vezérkaré.

PABLO *(mogorván)* Már láttam ilyen pecsétet. De itt csak én parancsolok. Mi van a csomagokban?

ANSELMO *(büszkén)* Az éjjel átcúsztunk a vonalakon, és egészen idáig cipeltük ezt a dinamitot a hegyen át.

PABLO *(megenyhülten)* Éppen jókor hoztok dinamitot. Igen. Itt elkél a dinamit. Mennyit hoztál nekem, idegen?

JORDAN Nem neked hoztam a dinamitot. A dinamit más célra való. Téged Pablónak hívnak, igaz?

PABLO *(ellenségesen)* Mi közöd hozzá?

ANSELMO Pablónak hívják.

JORDAN Sok jót hallottam már rólad.

PABLO Mit hallottál rólam?

JORDAN Azt mondják, kiváló gerillavezér vagy, híven kitartasz a köztársaság mellett, és hűségedet tetteiddel bizonyítod. Megbízható és vakmerő férfi vagy. A vezérkar üdvözlét hozom neked.

PABLO Arról beszélj inkább, hogy mit akarsz itt a dinamittal?

JORDAN Felrobbantom a hidat.

PABLO Melyiket?

JORDAN Az az én dolgom.

PABLO Ha a híd ezen a területen áll, akkor az én dolgom. Az ember ne robbantson hidat ott, ahol lakik. Sose dolgozz ott, ahol laksz. Én tudom a dolgom. Aki itt egy év óta megmaradt életben, az tudja a dolgát.

JORDAN A hídrobbantás az én dolgom. De még megtárgyalhatjuk kettesben. Nem segítenél vinni a zsákokat?

PABLO Nem.

ANSELMO *(dühösen hadarva)* Állat vagy te, Pablo. Igen, vadállat vagy! Kerge, hülye vadállat! Agyvelő helyett rothadó májat hordasz a fejedben. Most dől el mindnyájunk sorsa! És ha békén akarsz itt élni, akkor az emberiség érdekét, a nép érdekét többre kell becsülnöd, mint a saját rókalyukadét.

PABLO Hallgass, öreg. Mindenkinek azt kell tennie, amihez ért, de azt a legjobb tudása szerint. Én itt lakom, és Segovián túl dolgozom. Ha itt bajt keversz, a fasiszták kiűznek bennünket a he-

gyekből. Csak addig maradhatunk itt, amíg csendben meglapulunk. Ez a rókák bölcsessége.

ANSELMO *(keserűen)* Úgy van. Te bölcs róka vagy, s nekünk farkasokra volna szükségünk.

PABLO Farkasabb farkas vagyok, mint te!

ANSELMO A fenét... Farkasabb farkas, mint én! Mint én, aki ma-holnap hatvannyolc éves leszek. *(köp)*

JORDAN *(békítőleg)* Ne veszekedjete. Te ilyen idős vagy már, Anselmo?

ANSELMO Hatvannyolc leszek július havában.

PABLO *(sóhajt)* Ó, bár megérnénk a júliust. No, hadd vigyem azt a csomagot. Add ide, te inglés! A másikat bízd az öregre.

JORDAN Majd én viszem a csomagot.

PABLO *(nyögve felemeli a csomagot)* Én viszem. Induljunk. Induljunk, menjünk a barlanghoz.

(Elindulnak, hallatszanak a lépteik, és ismét felerősödnek az erdei zajok.)

JORDAN *(rövid szünet után, menetközben suttogva beszél)* Nem tetszik nekem ez az ember, Anselmo. Nem szeretem, hogy olyan gondterhelt és bánatos az arca.

ANSELMO *(suttogva válaszol)* Pablo nagyon megváltozott. Mostanában mindig rosszkedvű és szomorú.

JORDAN Rosszfajta szomorúság ez: olyan, amilyen cserbenhagyás vagy árulás előtt festi meg az ember arcát. Ez a szomorúság a lelépni készülő arcáról ismerős.

ANSELMO A végén minden jó lesz, majd meglátod. Lehet, hogy Pablóra nem számíthatunk, de bízok Pilarban.

JORDAN Az ki?

ANSELMO Pilar? Pablo asszonya. Csúnya asszony, csúnya, és ronda szája van, de ő legalább hű a köztársasághoz. Ő majd helyrerázza Pablót.

(Lónyerítés hallatszik)

JORDAN *(fennhangon)* Itt rejtetted el a lovaidat, Pablo?

PABLO Igen. *(büszkén)* Öt szép lovam van. Megnézheted őket, ha értesz a lovakhoz.

(A lónyerítés közelebből hallatszik)

JORDAN *(lelkesen)* Remek állatok. Gyönyörűek! Megvan a lovaságod, mindened.

(A nyugtalanzkodó lovak közelében beszélgetnek)

PABLO Én zsákmányoltam mindet.

JORDAN A legjobb lovad az a fehér csillagos pejkanca. De az a daganat a felső lábszárán, az nem tetszik nekem.

PABLO Nem számít. Három nappal ezelőtt megütötte. Nagyobb baj már azóta megmutatkozott volna rajta... Itt vannak a nyergek is, azokat is megnézheted.

JORDAN Ohó! Két katonanyerged is van.

PABLO Megöltünk két guardia civilt. Két csendőrt.

JORDAN Az ám a nagyvad.

PABLO Segovia és Santa Maria del Real között leszálltak az úton. Leszálltak a nyeregből, hogy elkérjék egy kocsis papírjait. Elbántunk velük, anélkül, hogy a lovaknak bajuk esett volna.

JORDAN Már sok csendőrt intéztetek el?

PABLO Jó egynéhányat. De csak ennek a kettőnek a lova maradt épen.

ANSELMO Pablo robbantotta fel a vonatot Arrevalónál. Igen, azt is ő csinálta.

PABLO Volt velünk egy idegen is, az csinálta a robbantást. Nem ismered?

JORDAN Bizonyára Kaskin volt.

PABLO Igen. Ilyen furcsa neve volt. Most hol van?

JORDAN Meghalt.

PABLO *(elkeseredetten)* Meghalt. Persze hogy meghalt. Így végezzük mi mindnyájan.

ANSELMO Minden ember így végzi. Eddig még mindenki így végezte. De mi bajod, ember? Miért vagy ilyen bánatos?

PABLO Mehetünk, ha megnéztétek már a lovakat.

(Elindulnak)

JORDAN Mi fúrja az oldaladat, Pablo?

PABLO *(szuszogva dűnnyög)* Nagyon erősek a fasiszták. Nem is képzeled, hogy milyen erősek... Én látom, hogy egyre erősebbek, és egyre jobbak a fegyvereik. Egyre több a lőszerük. Itt vannak ezek a lovak, itt vagyok én, mi vár rám? Üldözés és halál. Semmi más.

ANSELMO Te is üldözöd őket, nemcsak ők téged.

PABLO Én már nem, öreg. Én már nem. Ha meg elhagyjuk ezeket a hegyeket, hová mehetünk? Erre felelj! Hová?

ANSELMO Sok a hegy Spanyolországban. Elmehetünk a Sierra de Gredosba is innen.

PABLO Én már nem. Engem már eleget üldöztek. Most még valahogy megvagyunk itt. De ha felrobbantasz egy hidat, továbbüldöznek. Unom már. Hallod-e, te idegen, mi jogon jössz te ide, és parancsolsz te nekünk?!

JORDAN Semmit sem parancsoltam neked.

PABLO Majd arra is sor kerül. Tudom.

JORDAN Csak a kötelességemet teljesítem. Azok küldtek engem ide, akik a háborút igazgatják. Azt teszem, amire parancsom van, s hidd el, fontos a dologom.

PABLO Nekem meg itt az a legfontosabb most, hogy ne zavarjanak. Engem a kötelesség azok mellé állít, akikkel együtt élek. S magamra is kell gondolnom.

ANSELMO Magadra is, igen. Ezt teszed már régóta. Magadra és a lovaiddra. Mert amíg lovaidd nem voltak, mellettünk álltál. Azóta pedig te is kapitalista lettél, olyan, mint a többi.

PABLO Nem vagy igazságos, öreg. Én mindig kockáztattam a lovaimat az ügyért.

ANSELMO *(megvetően)* Hát aztán. Mit számít az? Lopni, azt tudsz. Jól enni, gyilkolni, azt tudsz. De harcolni? Azt nem!

PABLO Öreg vagy, tudhatnád, hogy a harangot is a nyelve veri!

ANSELMO Öreg vagyok, nem félek semmitől, és lovaim sincsenek.

PABLO Öreg vagy, már nem soká élsz.

ANSELMO *(gúnyosan)* Öreg vagyok, csak a halálomig élek. Én nem félek a rókáktól. A farkasoktól sem. Ha ugyan farkas vagy, Pablo.

PABLO Fogd be a szád. Ki látott már ilyen fecsegő vénembert? Mindjárt odaérünk a barlanghoz.

JORDAN Egy embert látok ott, valami botot farag.

PABLO Az Rafael, a cigány. Most is a napot lopja, egész délelőtt a barlang előtt ül, és várja az ebédet.

RAFAEL *(távolabbról hallatszik a hangja)* Hé! Kit hozol, Pablo?

PABLO Az öreget meg egy dinamitost!

(Rövid szünet, sietnek, hangosabban szuszognak)

RAFAEL *(közelebbről)* Ne vidd közel a barlanghoz a dinamitot, Pablo. Tűz ég odabent.

PABLO *(hallatszik, ahogy ledobja a csomagot)* Vidd odébb te, cigány, ha félsz. Rakd a fa mellé.

RAFAEL Majd később. Most dolgom van.

JORDAN Ülünk le, kicsit kifáradtam. Min dolgozol, Rafael?

RAFAEL Rókacsapdát csinállok. Egy csapással agyonvágja. Eltöri a hátgerincét. Így ni! *(csattanás)* Ügyes, igaz?

ANSELMO *(gúnyosan)* Nyulat fog vele. Cigány. Rókának hazudja a nyulat. Ha rókát fogna, elefántot hazudna.

RAFAEL És ha elefántot fognék, öreg?

ANSELMO Azt hazudnád, hogy tank.

RAFAEL Szerzek majd tankot is. Lesz egy kis tankom. Akkor beszélj majd.

ANSELMO A cigányok sokat markolnak, keveset fognak.

JORDAN Még igaza lehet Rafaelnek. Tankot könnyen szerezhetünk. Nem nehéz dolog.

RAFAEL Ezekkel a csomagokkal? A dinamittal?

JORDAN A dinamittal. Majd megtanítlak rá. Csapdát kell készíteni a tankoknak. Könnyebb, mint gondolnád.

RAFAEL Ketten is nyélbe üthetjük?

JORDAN Miért ne?

RAFAEL Hé, öreg! Vidd félre azokat a csomagokat, nehogy kár essék bennük. Úgy vigyázz, hogy kincs van bennük.

ANSELMO *(nevet)* Bemegyek a barlangba borért.

RAFAEL Hozz nekem is egy poharat.

JORDAN Van borotok?

RAFAEL Miért ne volna? Egy tele tömlővel. Pablo egész nap rájár.

JORDAN Mit eszünk?

RAFAEL Amit kapsz, pajtás! *(vidáman)* Úgy élünk, mint a tábornokok!

JORDAN Mit csinálnak a cigányok a háborúban?

RAFAEL Megmaradnak cigánynak.

JORDAN Jó mesterség.

RAFAEL A legjobb. Hogy hívnak?

JORDAN Robertónak.

RAFAEL Mondd, csakugyan foghatunk tankot?

JORDAN Ha mondom! Nem hiszed?

ANSELMO *(csészéket zörget, örvendezve)* Idenézz, Roberto! Csészéjük is van, mindenük van!

PABLO *(távolabbról)* Hamarosan enni is kaptok. *(közelebb jön)* Van dohányotok?

JORDAN Nekem van cigarettám. Vegyetek.

PABLO Ismerem ezeket a kartonszopókás, hosszú cigarettákat. Sok levegő, kevés dohány. Annak a másiknak, a furcsa nevűnek is volt ilyen.

JORDAN Kaskinnak. Vegyetek többet.

ANSELMO Itt a bor is. Fogjátok a csészéket.

(Isznak, csettintenek)

JORDAN Jó bor, kicsit tömlőszagú, de ízletes.

RAFAEL Mondd csak, Roberto, mi történt azzal a... a Kaskinnal?

JORDAN Meghalt. Fogságba esett, és megölte magát.

RAFAEL Kár érte. Szépen felrobbantotta azt a vonatot.

JORDAN Te is ott voltál a vonalnál?
 RAFAEL Ott. Mindannyian ott voltunk.
 PABLO Jön már az ebéd.
 RAFAEL Nézzétek, ki hozza!
 JORDAN Ilyen szép lány is van a csapatban? Miért ilyen rövid a haja?
 MARIA *(leteszi az edényt a földre)* Hola, elvtárs.
 JORDAN Salud.
 MARIA Bizonyára éhes vagy. Egyél.
 JORDAN Köszönöm. Nem is sejtettem, hogy itt ilyen szép lányt találok. Gyönyörű az arcod. De miért ilyen rövid a hajad?
 MARIA Egyél és ne bámészkodj. A börtönben nyírták le a hajamat. Már majdnem kinőtt.
 ANSELMO Tányér nincsen, Roberto. Láss neki a bicskáddal. A tálból eszünk mindnyájan, spanyol szokás szerint.

(Megcsörrennek a kések, evés közben beszélgetnek)

JORDAN Hogy hívnak?
 MARIA Mariának. Hát téged?
 JORDAN Robertónak. Régóta vagy itt a hegyekben?
 MARIA Három hónapja.
 JORDAN Három hónapja? Azóta nőtt ki a hajad?
 MARIA Le volt borotválva. Rendszeresen leborotválták a valladolidi börtönben. Három hónap alatt nőtt ennyire. Három hónappal ezelőtt vonaton vittek dél felé. Amikor Pablóék felrobbantották a vonatot, a rabok szétszaladtak, de a legtöbbet elfogták. Engem nem. Idejöttem.
 RAFAEL Elbújt a sziklák között, úgy találtam rá. Tyű, de csúnya volt! Magunkkal vittük, de útközben sokszor gondoltam, hogy jobb volna elhagynunk valahol.
 MARIA Hát a másik, aki ott volt a vonalnál? Az a másik szőke, az idegen, az hol van?
 JORDAN Meghalt. Áprilisban.
 MARIA Áprilisban? Hisz áprilisban robbant fel a vonat!

JORDAN Igen. A robbantás után tíz napra meghalt egy másik akcióban.
 MARIA Szegény. Nagyon bátor ember volt. És most te folytatod az ő dolgát?
 JORDAN Én.
 MARIA Vonatokat is robbantottál?
 JORDAN Hármat.
 MARIA Itt?
 JORDAN Estremadurában. Ott dolgoztam, mielőtt idejöttem. Sok a munka ott.
 MARIA Miért jöttél ide, a hegyekbe?
 JORDAN Hogy a szőke helyére álljak. Ismerem ezt a vidéket, még a mozgalom előtti időkből.
 MARIA Jól ismered?
 JORDAN Nem nagyon jól. De gyorsan tanulok, és van egy jó térképem, meg egy jó vezetőm.
 MARIA Az öreg Anselmo? Az öreg nagyon jó.
 ANSELMO Köszönöm, Maria.
 JORDAN Nagyon szép arcod van. Kár, hogy nem láttalak, amikor még nem volt lenyírva a hajad.
 MARIA Majd kinő. Hat hónap múlva már jó hosszú lesz.
 RAFAEL Akkor láttad volna, amikor felszedtük a vonat mellett. Olyan csúnya volt, hogy kilelte az embert a hideg.
 JORDAN Kinek az asszonya vagy. Pablóé?
 PABLO *(mérgeesen dűnnyög)* Unom a beszédeteket. Fejezzétek be az evést. Megnézem a lovaimat. *(hallatszik, ahogy eltávolodik)*
 JORDAN Pablóé vagy? Úgy látszik, megsértődött...
 MARIA *(nevet)* Pablóé? Megnézted Pablót?
 JORDAN Ha nem az övé, akkor Rafaelé. Rafaelt megnéztem.
 MARIA Rafaelé sem vagyok.
 RAFAEL Senkié. Furcsa ez nagyon. Senkié. De jól főz!
 JORDAN Csakugyan senkié?
 MARIA Ha mondom! Senkié! Sem tréfából, sem komolyan. Még a tiéd sem.

JORDAN *(zavartan)* Nem-e? Annál jobb. Amúgy sincs időm nőkre.
 RAFAEL Tizenöt perced sincs? *(ingerkedve)* Egy negyedórát sincs?
 MARIA Hallgass, Rafael.
 JORDAN Elpirultál, Maria.
 MARIA *(zavartan nevet)* Akkor bemegyek a barlangba.
 JORDAN Maradj még...
 MARIA Nem. Bemegyek a barlangba. Kellenek még a csészek?
 RAFAEL Hagyd a csészeket. *(hallatszik, ahogy Maria eltávolodik)* Mi
 hárman még maradunk, iszunk egy kis bort. *(bort tölt a csészekbe)*
 Tessék, Roberto... Nesze neked is, öreg. Van elég borunk, több
 mint egy fél tömlővel. Az egyik lovon hoztuk.
 ANSELMO Ez volt Pablo utolsó vállalkozása. Azóta semmit sem
 csinált.
 JORDAN Hányan vagytok?
 RAFAEL Heten, és két nő.
 JORDAN Kettő?
 RAFAEL Igen. Ez a lány és Pablo asszonya, Pilar.
 JORDAN Persze. Pilar hol van?
 RAFAEL A barlangban. A lány nem tud főzni, csak azért dicsér-
 tem, hogy örömet szerezsek neki. Pablo asszonyának szokott se-
 gíteni.
 JORDAN Az milyen nő?
 RAFAEL Kicsit goromba. *(erőltetetten nevet)* Kicsit nagyon is go-
 romba. Pablo csúnya, igaz? Az asszonyához mit szólnál? De azt
 el kell ismerni, hogy bátor, százszorta bátrabb, mint Pablo. Csak
 egy kicsit goromba.
 ANSELMO Kezdetben Pablo is bátor volt. Kezdetben komolyan
 vette a dolgát.
 RAFAEL Több embert pusztított el, mint a kolera. A mozgalom
 kezdetén. Pablo többet ölt meg, mint a sárgaláz!
 ANSELMO Most már nagyon bágyadt. Se hús, se hal. Fél a ha-
 láltól.
 RAFAEL Talán azért, mert kezdetben annyi embert ölt. Mondom,
 hogy többet irtott ki, mint a fekete dögvész.

ANSELMO Ezért is, meg a vagyonért is. És folyton csak iszik.
 Nyugalomba szeretne vonulni, mint egy bikaviador. Csakhogy
 nem vonulhat nyugalomba.
 RAFAEL Ha átmegy a mieinkhez, elveszik a lovait, őt meg beso-
 rozzák a hadseregbe. Oda a hadseregbe még én sem kíváncszom.
 ANSELMO A hadseregben nincs is cigány.
 RAFAEL Hát aztán? Ki bolond katonának menni? Azért csináltuk
 a forradalmat, hogy katonáskodjunk? Én szívesen harcolok, de
 nem a hadseregben!
 JORDAN Hol vannak a többiek?
 RAFAEL Ketten alszanak bent a barlangban. Ketten odafent őr-
 ködnek a fegyvernél...
 JORDAN Miféle fegyvernél?
 RAFAEL Nagyon furcsa neve van... Valamilyen géppuska.
 JORDAN Mennyit nyom?
 RAFAEL Egy ember elbírja, de nehéz. Három lábon áll, a lábakat
 be lehet hajlítani. A legutóbbi nagy támadásnál szereztük.
 JORDAN Hogy teszitek bele a töltényt?
 RAFAEL A géppuska tetején van egy kerek vasdob, oda kell rakni.
 JORDAN Hisz ez Lewis-golyószóró! Ismeritek a szerkezetet?
 ANSELMO Én nem értek hozzá.
 RAFAEL Én sem sokat. De vannak, akik értenek hozzá. Pablo asz-
 szonya is.
 JORDAN *(iszik a boroscsészből)* Hát lássuk végre Pablo asszonyát!
 Még ha olyan rossz, mint a híre, akkor is túl kell egyszer esni az
 ismerkedésen.
 RAFAEL *(ijedten)* Én nem hívom ide. Engem gyűlöl.
 JORDAN Miért?
 RAFAEL Nem tudom. Úgy bánik velem, mint egy naplopóval.
 ANSELMO *(gúnyosan)* Micsoda igazságtalanság!
 RAFAEL Nem szereti a cigányokat.
 ANSELMO Micsoda balítélet!
 RAFAEL Pedig benne is folyik cigány vér. *(nevet)* Azért tudja, mit
 beszél! Úgy éget és csíp a nyelve, mint a bivalykorbács. Úgy érzi

az ember a beszédét, mintha egyenként szaggatná le róla mind a hét bőrt. Csuda, milyen goromba asszony.

JORDAN Hogy fér meg Mariával?

RAFAEL Jól. Szereti a lányt. De ha valaki kerülgetni kezdené...
(*csettint*)

ANSELMO Nagyon jól bának a lánnyal. Gondját viseli.

RAFAEL Pedig nagyon furcsa volt az a lány, amikor felszedtük a vonatnál. Nem akart beszélni, egyfolytában sírt, és ha valaki hozzáért, úgy remegett, mint az ázott kutya. Csak jóval később javult meg. De aztán nagyon szépen megjavult. Ma meg különösen szelíd volt. Ilyen szelídnek még sosem láttam, amilyen most volt, amikor veled beszélgetett. Mi bizony otthagytuk volna a vonatnál. Láttuk, milyen szomorú, csúnya, nem jó semmire, nem érdemes miatta visszamaradni. De az öregasszony kötelet kötött a derekára, és a végével ütötte-verte, úgy terelte maga előtt, amikor makacskodott. Amikor valóban összeroskadtt volna, a hátára vette. Aztán már nem győzte vinni, s nekem adta, hogy cipeljem.

ANSELMO Csúnya helyzet lehetett a vonatnál.

RAFAEL Soha életemben nem láttam olyan robbanást. A vonat szépen, rendesen közeledett. Már messziről láttuk. Olyan izgatott lettem, hogy kimondani sem tudom. Láttuk a füstjét, aztán hallottuk a füttyét. Aztán csak csiha-csiha... Csihaha: jött és jött és nőtt... a robbanás pillanatában pedig hirtelen leszakadtak a mozdony elülső kerekei, fekete felhő borította el az egész világot, velőtrázó dörrenés hallatszott, a mozdony a porfelhőben felemelkedett, fadarabok úsztak a levegőben...

PILAR (*dühösen*) Mit locsogsz itt, te trágya közt csinált, részeges, lusta cigány? Felelj!

RAFAEL (*rémműlten*) Ezekkel az elvtársakkal társalogtam. Az egyik a dinamitos...

PILAR Azt én is tudom! Tűnj el. Hívd ide Andrést; odafent őrködik a tetőn.

RAFAEL Megyek, Pilar. (*távolodó léptek*) Vacsoránál találkozunk, Roberto.

PILAR Na ne mondd! Ha jól számoltam, ma már háromszor ettél.

Tűnj innen!

RAFAEL (*távolabbról*) Megyek. Megyek már, Pilar.

PILAR (*jókedvűen*) Hola, idegen. Hogy vagy, és hogy van a köz-társaság?

JORDAN Jól. Jól vagyunk. Én is, a köztársaság is.

PILAR Örülök. Te is egy vonat végett jöttél?

JORDAN Nem. Nekem egy híddal gyűlt meg a bajom.

PILAR Semmiség. Mikor dolgozunk megint vonattal? Most már lovaik is vannak.

JORDAN Később. Most a híd nagyon fontos.

PILAR A lány azt mondja, meghalt az elvtárs, aki felrobbantotta a vonatot.

JORDAN Meg.

PILAR Kár érte. Sohasem láttam még olyan robbantást. Tehet-séges ember volt. Tetszett nekem. Meg lehetne ismételni azt a vonat-ügyet? Sok itt a férfiak dombok közt. Nagyon elszaporod-tak. Már alig lehet élelmet kapni. Úgyis el kell mennünk innen. S most, hogy lovaik is vannak...

JORDAN A hidat kell elintéznem.

PILAR Hol az a híd?

JORDAN Itt, a közelben.

PILAR Annál jobb. Robbantsunk fel minden hidat a környéken, aztán tűnjünk el. Már belebetegszem ebbe a helybe. Túl sokan va-gyunk már itt. Az semmi jóra nem vezet. És csak a sült galambot várjuk. Förtelmesen unom.

JORDAN Felrobbantjuk a hidat hamarosan.

PILAR (*dühösen*) Nézzétek Pablót, ott megy az erdőben. (*kiabál*) Gye-re ide, te nyomorult, részeg disznó! (*halkabban*) Magával vitt egy ku-lacsot, hogy majd egyedül nyakal a fák között. Folyton iszik. Bele-pusztul a tétlenségbe. (*vidáman*) Fiatalember, örülök, hogy eljöttél.

JORDAN Én is örülök.

PILAR Meg fogjuk érteni egymást. Igyál egy csésze bort.

JORDAN Már ittunk. Hát te?

PILAR Ebédig nem iszom. Árt a szívemnek. (*kiabál*) Hé, Pablo! Ré-szeg disznó! (*sajnálkozza*) Eltűnt. Valamikor nagyon derék ember volt. De már vége. Még valamit mondok neked: vigyázz a lánynyal. Mármint Mariával. Nagyon rossz dolga volt eddig. Értesz?

JORDAN Értlek. De miért figyelmeztetsz?

PILAR Mert láttam azután, hogy veled találkoztam, amikor visszajött a barlangba. Már előbb is figyelt tégedet, mielőtt kijött.

JORDAN Pedig csak tréfálkoztam vele.

PILAR Nagyon rossz állapotban szedtük fel. Most, hogy jobban van, el kellene mennie innét.

JORDAN Nem nehéz. Anselmóval át lehet küldeni a vonalakon.

PILAR Ti ketten majd Anselmóval elviszitek, ha elintéztétek a dolgokat.

JORDAN Hát... Elvihetjük.

PILAR Ej, hát minden férfi egyforma!

JORDAN Nem szóltam én semmit. Maria gyönyörű, azt te is tudod.

PILAR Még nem gyönyörű, még csak most kezd szépülni. Te is így érted, mi? Ezek a férfiak! (*sóhajt*) Szégyellhetjük magunkat mi, asszonyok, hogy mi hozunk benneteket a világra. Komolyan gondolom. Mondd csak, nincsenek valamilyen árvaházak a köztársaságban, ahol gondját viselik az ilyen lányoknak?

JORDAN Hogyne volnának. Nem is messze, a valenciai parton. Meg másutt is. Ott jól fognak vele bánni. Gondo-zhat gyerekeket. Kiürített falvak gyerekeit. Majd kitanítják.

PILAR Az jó lenne. Pablo már egészen beleháb-orodott. A tétlenségbe, meg hogy itt van ez a lány. Ahányszor meglátja, belebetegszik. Legjobb, ha most már elmegy.

JORDAN Majd elvisszük, ha itt végzünk.

PILAR Te majd vigyázol rá, ha rád bízom, ugye? Úgy beszélek veled, mintha rég ismernélek.

JORDAN Nem csoda olyan emberek-nél, akik egyformán gondolkoznak.

PILAR Nem veszek ígéretet tőled, mert ami lesz, az lesz. Csak akkor ígérd meg, hogy tisztességes leszel hozzá, ha nem viszed el.

JORDAN Akkor? Miért akkor?

PILAR Mert nem akarom, hogy megbolonduljon, ha elmész. Elég bolondos már így is. Sok a bajom vele.

JORDAN Ha felrobbantottuk a hidat, elvisszük. Feltéve, hogy életben maradunk.

PILAR (*ingerülten*) Nem szeretem az ilyen beszédet. Az ilyen beszéd sohasem hoz szerencsét.

JORDAN Csak azért beszéltem így, mert ígéretet vártál tőlem.

Egyébként én sem szeretem a kuvikolást.

PILAR Hadd lássam a kezedet! Add ide! Néha jövőbe látok.

JORDAN Tessék. (*lehalkítja a hangját*) Nézd, az öreg elaludt.

PILAR Hallgass!

(*Rövid szünet*)

JORDAN Mit látsz a tenyeremből? Nem hiszek a tudományodban, úgyhogy nem ijesztess meg.

PILAR Vidd innen a kezed. (*rosszkedvűen*) Semmit se láttam.

JORDAN De láttál. Csak kíváncsiságból érdeklődöm. Nem hiszek az ilyen dolgokban.

PILAR Miben hiszel?

JORDAN Sok mindenben, de ebben nem.

PILAR Miben?

JORDAN A munkámban.

PILAR Tudom. Azt láttam.

JORDAN Hát még mit láttál?

PILAR (*keserűen*) Semmi különöset... Azt mondtad ugye, hogy nagyon nehéz a híd-robbantás?

JORDAN Nem. Csak azt mondtam, hogy fontos.

PILAR De nehéz is lehet?

JORDAN Igen. Most le is megyek, és megnézem a hidat. Hány emberetek van?

PILAR Öten, akikre számíthatsz. A cigány semmire sem használható, pedig jóindulatú. A szíve jó. Pablóban nem bízom.

JORDAN El Sordónak hány embere van?

PILAR Talán nyolc. Este meglátjuk, ha eljön. Nagyon hasznos ember. Neki is van dinamitja. De nem sok. Beszélj vele.

JORDAN Kiküldtél érte?

PILAR Minden éjjel eljön. Szomszéd. Barát és elvtárs.

JORDAN Mi a véleményed róla?

PILAR Jóravaló ember és ügyes. Amikor felrobbantottuk a vonatot, nagyszerűen megállta a helyét.

JORDAN A többi bandában összesen hány ember van?

PILAR Ha idejében felvilágosítjuk őket, összegyűjthetünk vagy ötven eléggé megbízható fegyverest.

JORDAN Mit jelent az, hogy eléggé megbízhatók?

PILAR Minél kisebb a veszély, annál inkább számíthatsz rájuk.

JORDAN Hány töltény jut egy-egy puskára?

PILAR Talán húsz. Attól függ, mennyit hoznak magukkal ehhez a vállalkozáshoz. Ha ugyan beleugranak. Ne feledd, ez a híd-ügy nem hoz a konyhára sem pénzt, sem zsákmányt, és ahogy a szavadból értem, nagyon veszélyes, utána még ki is kell majd vonulnunk erről a vidékről. Majd meglátod, hányan ellenzik a robbantást.

JORDAN Persze.

PILAR Épp ezért jobban tennéd, ha minél kevesebbet beszélnél. Kár elijeszteni őket.

JORDAN Igazad van.

PILAR Ha megnézted a hidat, ma éjjel beszélünk El Sordóval.

JORDAN Lemegyünk most a hídhoz Anselmóval.

PILAR Ébreszd fel. Akarsz egy karabélyt?

JORDAN Köszönöm, jó ha van, de most úgysem használnám. Épp csak szétnézek odalent, s nem akarok zavarogni. Köszönöm a tanácsaidat. Örömet hallgatlak.

PILAR Őszintén igyekeztem beszélni.

JORDAN Akkor mondd meg, mit láttál a tenyeremben!

PILAR Eridj már! Semmit sem láttam. Menj. Majd én vigyázok a felszerelésedre.

JORDAN Takard be, és senki se nyúljon hozzá. Jobb helyen van ott, mint a barlangban.

PILAR Majd betakarjuk, és senki sem nyúl hozzá. Menj csak a hídhoz nyugodtan. Ébreszd fel az öreget.

JORDAN *(gyöngéden)* Anselmo. Ébredj. Ébredj öreg, lemegyünk a hídhoz, szétnézzünk ott egy kicsit.

ANSELMO *(ébredve)* Igen... Persze... *(felállnak mind a ketten)* Persze. Mehetünk.

(Elindulnak, először tétován, csoszogva, gallyak ropognak a lábuk alatt; ahogy távolodnak, egyre szabályosabban lépnek, mintha katonák menetel-nének, majd pedig zene vált át a lépteik ütemére)

III. rész

(A második rész végéről hallott zene, amely katonásan menetelő léptek dobogásába vált át, majd a léptek szabálytalanok lesznek, botladoznak, gallyak recsegnek.)

AGUSTÍN Állj! Ki vagy? Ki járkál ott a sötétben? *(fegyverzár kattog)*

ANSELMO Elvtársak!

AGUSTÍN Miféle elvtársak?!

ANSELMO Pablo elvtársai. Nem ismersz bennünket?

AGUSTÍN Ismerlek. Te az öreg Anselmo vagy, és valami istenverte idegent vezetgetsz. De parancsunk van. Tudod a jelszót?

ANSELMO Nem, lentről jövünk.

AGUSTÍN Tudom. A hídtól jöttök. Mindenről tudok. Csakhogy a parancs, parancs! Ismerned kellene a jelszó második felét.

JORDAN Hogy hangzik az első fele?

AGUSTÍN Elfelejtettem. No, eridj az anyád kínjába. Menj a tábor-túzhöz és a dinamitodhoz. *(nevet)*

ANSELMO *(halkan)* Ez a gerillafegyelem. *(hangosabban)* Ereszd vissza a gyújtószeget.

AGUSTÍN Már megtettem. Két ujjammal leeresztettem.

ANSELMO Ha egy Mauser gyújtószege egyszer kicsúszik a bütykeid közül, megjáród velem, mert elsül!

AGUSTÍN Ez is Mauser. De nagyon erős fogása van az ujjamnak.
Mindig így ereszttem vissza.

ANSELMO Hova irányítod a puskád?

AGUSTÍN Rád! Mindig pontosan rád. Ha elérsz a táborba, intézkedj, hogy váltsanak fel, mert éhen döglök itt. Azonkívül a jelszót is elfelejtettem.

JORDAN Hogy hívnak?

AGUSTÍN Agustínnak. Agustínnak hívnak, és megöl az unalom ezen a helyen.

JORDAN Átadjuk az üzenetet.

AGUSTÍN Várj, megnézek közelebből. *(közeledő léptek, dűnnyögve gyufát keres)* Hol az az átok gyufa? *(sercenés)* Aha, szóval te vagy az a dinamitos. Hasonlítasz a másikra, aki a vonatot robbantotta fel, de valahogy mégis másféle vagy. Mondd csak, áruld el nekem, mi az igazság azzal a híddal?

JORDAN Miféle híddal?

AGUSTÍN Hogy fel kell robbantanunk valami nyomorult hidat, és aztán mennünk kell az anyánk kínjába innen.

JORDAN Nem tudom.

AGUSTÍN Még hogy te nem tudod. Micsoda zagyva beszéd! Hát kié az a dinamit?

JORDAN Az enyém.

AGUSTÍN S nem tudod, mire kell? Engem ugyan ne bolondíts.

JORDAN Tudom, mire kell, s majd te is megtudod kellő időben.
De most a táborba megyünk.

AGUSTÍN Menj az édesanyádba! Adhatok egy tanácsot?

JORDAN Ha nem az anyámmal van kapcsolatban.

AGUSTÍN Én mindig így beszélek. Lehet, hogy csúnya. A fene tudja. Mindenki úgy beszél, ahogy akar. Ide hallgass! Bánom is én azt a hidat! Akár híd, akár más, nekem mindegy. És unom már ezeket a hegyeket is. Nem siratom meg őket, ha odább kell állnunk. Ők se sírnak utánam. Csak egyet mondok, jól vigyázz a robbanószeredre!

JORDAN Köszönöm a tanácsot. Tőled féltsem?

AGUSTÍN Tőlem nem. Azoktól, akik ringyó módra vannak eleresztve.

JORDAN Úgy? Hát köszönöm.

AGUSTÍN Ne köszönd. Inkább a holmidra vigyázz.

JORDAN Valami baj történt?

AGUSTÍN Akkor nem rabolnám ilyen csevegéssel tőled az időt.

JORDAN Köszönöm a figyelmeztetést. Most megyünk a táborba.

AGUSTÍN Menjetek, és szólj, hogy küldjenek ide valakit, aki tudja a jelszót.

JORDAN Találkozunk a táborban?

AGUSTÍN Rövidesen.

JORDAN Akkor gyérünk. *(elindulnak)*

ANSELMO *(menet közben)* Agustín derék ember. Ocsmány szája van, sokat mókázik, de komoly ember.

JORDAN Ismered?

ANSELMO Régóta. Úgy megbízom benne, mint magamban.

JORDAN Abban, amit mond?

ANSELMO Abban is. Pablo nagyon megromlott. Láthattad.

JORDAN Mit tegyünk?

ANSELMO Mindnyájunknak őrizni kell a csomagot.

JORDAN Kinek?

ANSELMO Neked, nekem. Az asszonynak. Agustínnak. Mivel-hogy veszélyt sejt.

(Rövid szünet)

JORDAN Te tudtad, hogy ilyen zavaros állapotok vannak itt?

ANSELMO Nem tudtam. Hirtelen romlott el a helyzet. Mégis hozzájuk kellett jönnünk, mert ez itt Pablo és El Sordo területe. A kedvükbe kell járnunk, ha fel akarjuk használni őket, s nélkülik nem végezhetjük el a dolgunkat.

JORDAN És El Sordo?

ANSELMO Az derék ember. Olyan derék ember, amilyen hitvány a másik.

JORDAN Szerinted igazán olyan hitvány?

ANSELMO Egész délután ezen gondolkodtam. S most, hogy a saját fülünkkel hallottuk, most már tudom. Igazán.

JORDAN Mi lenne, ha itthagynánk őket, s más csapatoktól szerez-nénk embereket?

ANSELMO Nem. Ez Pablo földje. Meg sem mozdulhatunk, hogy ő ne tudjon róla. Minden lépést meg kell gondolnunk.

(Rövid szünet, messziről tompa beszédzaj hallatszik)

JORDAN Megérkeztünk végre. Úgy látom, tűz ég a barlangban.

ANSELMO A többiek mind bent vannak már. Bizonyára boroznak, és a vacsorát várják.

JORDAN Vigyük be a csomagokat, jobb ha szem előtt vannak.

(Fölemelik a csomagokat, a tompa beszédzaj egyre közelebből hallatszik, majd hirtelen megszűnik. Táborné pattogása)

PILAR Hola, Inglés! Megnézted a hidat?

JORDAN Meg. Egész délután lent voltunk az öreggel. Hanem nagyon elhallgattatok, ahogyan beléptünk. Talán rólam beszéltetek?

PABLO Mit hoztál be?

JORDAN A holmimat. *(lerakják a csomagokat)* A dinamitot, Pablo.

PABLO Kint nincsenek jó helyen?

JORDAN Valaki nekimehet a sötétben.

PABLO Nem szeretek dinamitot tartani a barlangban!

JORDAN Messze van a tűztől.

PILAR Hát ezek az embereink, Inglés. Primitivo, Andrés, Eladio, aztán a cigány, akit már ismersz, és Pablo...

PABLO *(gúnyosan)* És Maria.

PILAR ...egy emberünk, Fernando, lent van a városban, Agustín pedig őrségen.

JORDAN Agustínnal találkoztunk. Azt mondja, hogy meghal az unalomtól.

PABLO Attól senki sem hal meg. Hadd haldokoljon egy kicsit.

JORDAN Ülünk mi is a tűz mellé, öreg. Van borotok?

MARIA Majd mindjárt hozok, Roberto.

JORDAN Köszönöm, Maria.

PABLO *(ellenségesen)* Kevés borunk maradt.

JORDAN Akkor nem kérek. Hozzál vizet, Maria.

(Kínos csönd, torokköszörülés, edénycsörgés, tűz pattogása)

PILAR Mindjárt kész lesz a vacsora, Inglés.

JORDAN Köszönöm, Pilar. Megéheztem ott lent a hídnál. *(rövid szünet)* Gyűjtsatok rá, emberek. Sok cigarettát hoztam.

PABLO Akárcsak az a másik, aki a vonatot robbantotta.

JORDAN Igen.

PABLO Valami olyasmit kellene megint nyélbe ütni. Megint egy vonatot.

JORDAN Megtehetjük azt is, Pablo. Majd ha elintéztük a hidat.

PABLO *(kimérten)* Nem veszek részt ebben a dologban. Sem én, sem az embereim.

(Kínos csönd)

JORDAN Hallod ezt, Anselmo? Akkor egyedül intézzük el a hidat, öregem.

ANSELMO Hát nem is visszük magunkkal ezt a gyáva kutyát.

PABLO Mit mondtál?

ANSELMO Semmit, ami rád tartoznék! Nem hozzád szóltam.

JORDAN Nélküled is elintézzük, Pablo.

PABLO Nem! Itt semmiféle hidat nem fogsz felrobbantani.

JORDAN Nem-e?

PABLO *(komoran)* Semmiféle hidat.

JORDAN Majd megkérdezzük az asszonyodat is. *(emeltebb hangon)* Te mit szölsz ehhez, Pilar?

PILAR *(kissé távolabb edényekkel csörög, ingerülten válaszol)* Fel kell robbantani a hidat.

PABLO Hogyan?

PILAR A robbantás mellett vagyok, és ellened, Pablo! Ennyi az egész.

PABLO Én és az embereim nem veszünk benne részt.

PILAR Kérdezzük meg őket. Primitivo?!

PRIMITIVO Én veletek tartok, Pilar.

PILAR Andrés?

ANDRÉS Én nem törődöm a híddal, de az asszonnyal tartok.

PILAR Eladio?

ELADIO Én is.

PILAR Hát te, cigány?

RAFAEL Még én is.

PILAR Hallottad ezt, Pablo? Mind mellettem állnak. Én meg a köztársaság mellett állok. A köztársaság pedig a híd! Később majd ráérünk egyéb tervekkel is foglalkozni.

PABLO *(rekedten)* Te... te bivalyfejű, ringyószívű asszony! Azt hiszed, hogy a híd robbantás után még egyéb is lesz? El tudod képzelni, hogy mi lesz az az egyéb?!

PILAR Ami lesz, az lesz. Aminek lennie kell, az lesz.

PABLO Úgy fognak üldözni bennünket ezért a hóbortért, amely a kutyának sem használ, úgy meghajszolnak minket, mint a nyulakat. Az életedet nem félted?

PILAR Semmit sem félték. Hiába ijesztgetsz, te gyáva kutya!

PABLO Gyáva kutya? Gyávának szídsz egy férfit, mert van esze, mert előrelátó! Gyávának szírod a józanságot!

ANSELMO Ahhoz is kell józanság, hogy felismerjük a gyávaságot.

PABLO Meg akarsz halni, öreg?

ANSELMO Nem.

PABLO Akkor ne járjon a szád. Sem neked, sem az asszonynak. Ne fecsegetek arról, amihez nem értetek. Az életünkről van szó! Én gondolkodom itt mindenki helyett. *(beszédet tart)* Nem hiába én vagyok itt a vezér! Tudom, hogy mit beszélek. Ti nem látjátok tisztán a helyzetet, az asszony meg az öreg pedig csak a száját jártatja. És ez az idegen is csak azért jött ide, hogy az idegenek javát szolgálja. Az ő kedvéért áldozzuk fel magunkat? Én a mindnyájunk élete és biztonsága mellett vagyok.

PILAR Biztonság? Olyan nincs. Itt oly sokan keresik a biztonságot, hogy ez már maga kész veszedelem. Ha sokat óvatoskodunk, mindent elvesztünk.

PABLO Igenis van biztonság! Veszélyben is van annyi biztonság, hogy az ember tudja, milyen kockázatot vállal. A bika viador is tudja, mit csinál, ezért nem vállal kockázatot, és nem esik baja.

PILAR Amíg fel nem ökleli a bika. Láttam éppen elégszer. *(dühösen)* Te magyarázod nekem, mi a biztonság?! Kilenc évig a három legrosszabbul fizetett matadorral éltem, s most te akarsz kitanítani arra, mi a félelem, és mi a biztonság?! Ne beszélj nekem a biztonságról, Pablo, és másról se beszélj! Mit vártam én tőled valaha, és mi lett belőled! Egy év háború elég volt ahhoz, hogy ellustuljál, iszákos és gyáva légy!

PABLO *(tétován)* Ne szídj... Ne az emberek előtt! És idegen is van itt!

PILAR Akkor is. Akkor is, hallod? Vagy még mindig azt hiszed, hogy te parancsolsz itt?

PABLO Azt. Itt én parancsolok.

PILAR De most elég a tréfából! Én parancsolok itt, érted? Nem hallod, ember? Ha óhajtod, itt lakhatsz, jól is lakhatsz, bort is ihatsz, részt vehetsz a munkában is. Parancsolni azonban én parancsolok.

PABLO Le kéne téged lőni, az idegennel együtt.

PILAR Próbáld meg! Majd meglátod. Azt is láthatod, hogy ki parancsol itt.

PABLO Én.

PILAR Dehogy. Figyelj csak rám. Kapard ki a viaszt abból a szőrös füledből. Jól figyelj. *(tagolva)* Én parancsolok!

PABLO *(rövid szünet után gúnyosan)* Rendben van. Te parancsolsz. Ha úgy akarod, ez a jöttment idegen is parancsolhat. És mehetek a pokolba mind a ketten. Lehet, hogy sokat iszom és lusta vagyok, gyávának is szídhatsz; de abban tévedsz, hogy buta vagyok. *(elhallgat)* Rendben van, te vagy a parancsnok, és légy boldog vele. De ha nő vagy, és ráadásul parancsnok is, akkor adj enni!

PILAR Maria! Tálald fel a vacsorát! Addig ihatok még egy pohár bort. Van elég jut mindenkinek.

(*Edények csörgése, sürgölődés, a férfiak felszabadultabban dűnnyögnek*)

RAFAEL Megnézted jól a hidat, Roberto?

JORDAN Meg. Könnyű lesz felrobbantani. Elmagyarázom.

RAFAEL Magyarázd. Mindenkit érdekel.

JORDAN (*papírlapot vesz elő*) Le is rajzoltam a hidat...

PRIMITIVO No nézd csak! Ez maga a híd!

PILAR (*távolabbról*) Egyetek közben.

JORDAN Együnk. Közben majd magyarázok.

PILAR Maria, rakj a tálakra.

JORDAN (*kanalazás közben magyaráz*) A hídon két ór áll mindig, a híd két végén. Ezeket majd én és Anselmo elintézzük. Egyébként az őrházban összesen hét katona és egy káplár van, ezeket rátok bízom... Lejjebb, a fűrészmalomnál szintén őrség van, ezeket El Sordo csoportjának kellene elintézni...

ELADIO Hol van El Sordo?

PILAR Nem értem, hol késik. Már egy órája itt kellene lennie.

JORDAN Üzentél neki?

PILAR Nem. Minden este eljön.

ELADIO Talán dolga akadt. Valami munka.

PILAR Lehet. Holnap biztosan átjön. Lesz még időnk holnap is megbeszélni, Inglés?

JORDAN Holnap is megbeszélhetjük vele.

ANDRÉS Magyarázd meg, hogy fogod felrobbantani a hidat, ha már megöltétek az öröket.

JORDAN Megjelöltem itt a rajzon, hogy hova helyezem a dinamitot. A híd mindkét oldalára, nézd.

ANDRÉS És hogyan gyújtod be?

JORDAN A gyújtózsínort az öreggel kihúzzuk messze a hídtól, aztán megnyomjuk a gyújtószerkezetet... Az egész átkozott híd ketté fog szakadni.

MARIA Sok ilyet csináltál már, Roberto?

JORDAN Te is figyelsz, Maria? Igen, sokat.

MARIA Mi is láthatjuk majd, hogyan csinálod?

JORDAN Miért ne?

PABLO (*gúnyosan*) Hamar meg fogod látni. Te meg fogod látni, az bizonyos.

PILAR Fogd be a szád, Pablo! Te gyáva kutya. Fogd be a csőrödet, te vészmadár.

PABLO Helyes. Befogom a számat. Most te parancsolsz. Nézd meg te is azt a szép rajzot. De jusson eszedbe, hogy nem vagyok ostoba. És adjál bort, befejeztem a vacsorát.

JORDAN Én is befejeztem. Elment az étvágyam. (*felkel*) Kimegyek járni egyet.

RAFAEL Veled megyek, Roberto. (*kiindulnak*)

PABLO (*gúnyosan*) Menjél, cigány. Menjél Robertóval.

(*Elhalkul, majd megszűnik a barlangban hallott zaj*)

RAFAEL Miért nem ölted meg Pablót?... Hallod, Roberto? Miért nem ölted meg?

JORDAN Miért öltem volna?

RAFAEL Előbb-utóbb úgyis meg kell ölnöd. Miért nem használtad fel az alkalmat?

JORDAN Komolyan beszélsz?

RAFAEL Hát mit gondolsz, a többiek mire vártak? Azt hiszed, minden maradhat a régiben azután, ami történt?

JORDAN Akkor nektek kellene végeznetek vele.

RAFAEL Ugyan! Ez a te dolgod. Háromszor-négyszer is azt hitük, hogy megöled. Pablónak nincsenek barátai.

JORDAN Megfordult a fejemben, de aztán mást gondoltam.

RAFAEL Tudom, láttuk mi is. Mindenki észrevette, hogy készül téll rá. Miért nem tetted meg?

JORDAN Azt gondoltam, hogy nem szívesen látnátok, s az asszony se.

RAFAEL Ugyan! Az asszony úgy várta, mint a ringyó a pénzes vendéget. Zöldebb vagy, mint amilyennek látszol.

JORDAN Lehet.

RAFAEL Öld meg most.

JORDAN Orgyilkosság lenne.

RAFAEL Nem baj. Kisebb a veszély. Öld meg most!

JORDAN Ocsmányság lenne. Nem ilyen eszközökkel kell az ügyért harcolni.

RAFAEL Kössél bele. De öld meg. Nincs más orvosság.

(Léptek közelednek)

PABLO Gyönyörű éjszaka. Szép idő lesz.

RAFAEL *(kissé zavartan)* Te is kijöttél, Pablo?

PABLO Valamennyien kijöttünk levegőzni kicsit elalvás előtt. Csak az asszonyok maradtak a barlangban. Mosogatnak.

JORDAN Pilar dühös még?

PABLO Ne hallgass az asszonyra. Pilar néha durva, de különben jó asszony. Él-hal a köztársaságért. Ne az ellentéteket nézzük. Meg fogjuk érteni egymást, örülök, hogy közénk jöttél. Ne törődj az ilyen veszekedésekkel. Mi téged szívesen látunk. De most bocsáss meg, meg akarom nézni, jól kikötötték-e a lovakat. *(távolodó léptek)*

RAFAEL *(súgva)* Ugye, megmondtam? Most elhiszed? Elszalasztottad az alkalmas pillanatot. Utánamegyek.

JORDAN Mit akarsz?

RAFAEL Semmit. De legalább elkapom, ha szökni akar.

JORDAN El tud szökni a rétről lóháton?

RAFAEL Nem.

JORDAN Hát akkor menj oda, ahol lóra ülhet.

RAFAEL Ott van Agustín.

JORDAN Helyes, beszélj Agustínnal. Mond el neki, mi történt.

RAFAEL Agustín szívesen megöli.

JORDAN Az is megoldás. Eridj föl hozzá, és mondj el neki mindent, úgy, ahogy történt.

RAFAEL És aztán?

JORDAN Majd meglátjuk. Én bemegyek a barlangba, beszélek Pillarral. Te pedig indulj.

RAFAEL Megyek, Roberto, megyek.

(Léptek, majd egyre közelebből hallatszó edénycsörgés, a tábortűz pattogása.)

PILAR Már visszajöttél, Inglés? Fogadok, hogy Maria miatt...

JORDAN Maria miatt és miattad.

PILAR *(jókedvűen)* Nézd, milyen szép lány. Tetszik neked? Vagy vékony egy kicsit?

JORDAN Nekem nagyon tetszik.

MARIA *(nevet)* Ezért kapsz egy csésze bort. Idd meg, ettől még jobban tetszem. Sokat kellene még innod, hogy gyönyörűnek láss.

JORDAN Akkor inkább nem iszom. Már úgyis szebb vagy, mint gyönyörű.

PILAR Így kell társalogni! Így, szépen. Hát még mit tartasz róla?

JORDAN Hogy értelmes vagy.

MARIA *(kuncog)* Milyen jól kezdődik, és milyen rosszul végződik, Don Roberto.

JORDAN Ne szólíts Don Robertónak.

MARIA Csak tréfálok. Tréfából mondjuk, hogy Don Pablo. Tréfából mondjuk azt is, hogy Senorita Maria.

JORDAN Ezzel nem szoktam tréfálni. Az elvtársiasság mindennél szebb és szentebb számomra ebben a háborúban. A gúny megbomlasztja a hitet.

PILAR *(gúnyosan)* Ilyen vallásos vagy a politikában? Te nem szeretsz mókázni?

JORDAN Szeretek. De nem a megszólítással. A név olyan, mint egy lobogó.

PILAR A lobogókról is mondhatnék egyet-kettőt. Bármelyikről. *(nevet)* Előtte bárki tréfálhat bármiről. A régi piros meg aranszínű lobogót gennyvéresnek hívtuk. A köztársasági bíborszínnel megtöltött lobogót gennyvéresnek és hipermangán színűnek. Ez is tréfa.

MARIA Biztos kommunista. És ezek a kommunisták nagyon komoly emberek.

PILAR Kommunista vagy, Roberto?

JORDAN Nem. Antifasiszta.

PILAR Régóta?
 JORDAN Amióta megismertem és megértettem a fasizmust.
 PILAR Mennyi ideje annak?
 JORDAN Majd tíz éve.
 PILAR Nem nagy idő. Húsz esztendeje vagyok köztársasági.
 MARIA Apám egész életében köztársasági volt. Ezért lőtték agyon.
 JORDAN Az én apám szintén egész életében köztársasági volt, s a nagyapám szintén.
 PILAR Melyik országban?
 JORDAN Az Egyesült Államokban.
 PILAR Agyonlőtték őket?
 MARIA Ugyan. Az Egyesült Államok a köztársaságiak országa. Ott senkit sem lőnek agyon azért, mert köztársasági.
 PILAR Mindenesetre jó, ha valakinek már a nagyapja is köztársasági volt. Jó vére vall.
 MARIA Akkor Roberto meg én egyformák vagyunk. Igaz, Roberto?
 PILAR Álljatok csak egymás mellé! Első látásra azt hinné az ember, hogy testvérek vagytok. *(nevet)* Szerencse, hogy nem vagytok mégsem.
 MARIA Most már tudom, miért éreztem azt, amit most érzek. *(el-mélázva)* Most már világosan látok...
 JORDAN Megsimogathatom a hajad, Maria? Egész nap erre vágytam.
 MARIA Igen... Meg... én is egész nap erre vágytam. Még...
 JORDAN *(rekedten)* Majd később.
 PILAR Hát velem mi lesz?! Én csak nézzek és hallgassak? Azt hiszitek, hogy fából vagyok? Bár visszajönne most Pablo, a semminél ő is jobb.
 MARIA Akarsz még egy csésze bort, Roberto?
 JORDAN Kérek.
 PILAR Ha így folytatod, lesz neked is egy részeges kutyád, akár csak nekem. Sokat megivott már. Hallgass ide, Inglés!

JORDAN Nem inglés. Amerikai.
 PILAR Hát figyelj ide, te amerikai! Hol akarsz aludni?
 JORDAN Odakünn. Van hálózsákom.
 PILAR Helyes. Tiszta az ég?
 JORDAN Igen.
 PILAR Tehát kint. Hát akkor aludj kint. A holmi pedig velem alhat.
 JORDAN Jó. Maria! Hagyj magunkra egy pillanatig.
 MARIA Miért?
 JORDAN Beszélni akarok Pilarral.
 MARIA Menjek el?
 JORDAN Menj ki egy pillanatra. *(távolodó léptek)*
 PILAR Mi baj?
 JORDAN A cigány azt mondta, hogy Pablót meg kellett volna...
 PILAR Nem. Tévedett.
 JORDAN Ha kell, én...
 PILAR Elhiszem, hogy megtetted volna. Nem, nem szükséges. Figyeltelek. Helyesen ítélted meg a helyzetet.
 JORDAN De ha muszáj...
 PILAR Nem. Nincs rá szükség. A cigány rosszindulatú.
 JORDAN A gyenge ember veszélyessé válhatik.
 PILAR Nem értesz ehhez. Pablónak már minden ereje rég elpárolgott.
 JORDAN Nem értem.
 PILAR Mert még fiatal vagy. Később majd megérted. *(kiált)* Maria, bejöhetsz! Már nem beszélünk.
 MARIA *(közeledve)* Már jönnek a többiek is. *(hangok, beszélgetés távolabbról)* Jönnek lefeküdni. Késő van már.
(Bejönnek a férfiak, matatnak, beszélgetnek, alváshoz készülnek)
 PILAR Jobban tennéd, ha te is lefeküdnél, Roberto. Nagy utat tetél meg.
 JORDAN Helyes. Viszem a hálózsákomat.
 ELADIO Te kint alszol, Inglés?

JORDAN Igen. Szép idő van.
 ELADIO Nagyon hideg lesz az éjszaka.
 JORDAN Jó hálózásom van.
 RAFAEL Egyedül még a jó hálózásokban is megdermedsz.

(Harsány nevetés)

TÖBBEN Jól mondja a cigány!

(Jordan kimegy a barlangból, a nevetés, kiabálás egyre messzebbre hangzik, lassanként megszűnik, csak Jordan motozása hallatszik, végül csupán az éjszakai erdei zajok. Rövid szünet után könnyű, óvatos léptek)

JORDAN *(álmosan)* Ki az?... Ó, te vagy az?
 MARIA *(suttog)* Fázom...
 JORDAN Bújj ide be. Hideg van. Bújj be mellém a hálózásokba.
 MARIA Nem. Nem akarom...
 JORDAN Bújj be hozzám. Majd később beszélgetünk róla.
 MARIA Roberto...
 JORDAN Bújj be, nyulacska.
 MARIA Félek.
 JORDAN Ne félj, Maria. Bújj be.
 MARIA Hova?
 JORDAN Ide. Van elég hely. Segítsek?
 MARIA Ne. Majd bemegyek. *(motozás, ijedten kérdezi)* Mi ez?
 JORDAN Ne félj. *(visszafojtottan nevet)* Ez a pisztoly. Mindig pisztollyal alszom. Várj, odébb teszem.
 MARIA Szégyellem magam.
 JORDAN Ne szégyelld. Miért? Ne.
 MARIA Nem, nem szabad. Félek, és szégyellem.
 JORDAN Nyulacska. Kérlek.
 MARIA Nem szabad. Ha nem szeretsz. Nem.
 JORDAN Szeretlek.
 MARIA Én is szeretlek. Nagyon szeretlek. Tedd a kezedet a fejemre. *(halkan sírni kezd)* Szeretlek...
 JORDAN Ne sírj, Maria.

MARIA *(rövid szünet után)* Nem tudok csókolni. Nem tudom, hogy kell.
 JORDAN Nem is kell.
 MARIA De igen. Akarom. Mindent akarok.
 JORDAN Nem kell semmit. Most nagyon jól vagyunk. Nagyon sok a ruha rajtad.
 MARIA Mit tegyek?
 JORDAN Segíték. *(motozás)*
 MARIA Így jobb?
 JORDAN Jobb, sokkal. Neked is jobb?
 MARIA Sokkal jobb... És elmehetek veled, ahogy Pilar mondta?
 JORDAN El.
 MARIA De nem otthonba, ugye? Veled.
 JORDAN Nem. Otthonba.
 MARIA Nem, nem, nem. Veled. Az asszonyod leszek. *(sír)*
 JORDAN Ne sírjál... Szeretted már másokat is?
 MARIA *(elcsuklik a hangja)* Soha. De már sok minden megesett velem!
 JORDAN Kik tették?
 MARIA Sokan.
 JORDAN Nem kell beszélni róla.

(Rövid szünet)

MARIA Most már nem szeretsz.
 JORDAN Szeretlek.
 MARIA Nem. *(bágyadtan)* Nem fogsz szeretni. Mégis elviszel egy női telepre. El is megyek a telepre, és soha nem leszek az asszonyod.
 JORDAN Szeretlek, Maria.
 MARIA Nem. Nem igaz. *(sóhajt)* Még sohasem csókoltam férfit. Soha.
 JORDAN Akkor most csókolj meg engem.
 MARIA Már akartam. De nem tudom, hogyan kell. Amikor az a dolog történt velem, körömszakadtáig védekeztem, amíg csak bírtam. Addig verekedtem, amíg... amíg az egyik ráült a fejem-

re... és haraptam... és akkor bekötötték a számat, és a karomat a nyakamra csavarták... és aztán a többiek megtették velem.

JORDAN Szeretlek, Maria. Nyugodj meg, senki sem csinált veled semmit. Tehozzád nem érhettek. Senki sem nyúlt hozzád, nyulacska!

MARIA Azt hiszed?

JORDAN Tudom.

MARIA És szeretni is tudnál?

JORDAN Még jobban.

MARIA Majd megpróbálok ügyesen csókolni.

JORDAN Nem baj, ha ügyetlenül. Csak csókolj meg. *(Maria arcon csókolja)* Ne így.

MARIA Az orrommal mit csináljak? Azon már sokat gondolkodtam.

JORDAN Így, kissé hajtsd oldalt a fejed.

MARIA Így jó?

JORDAN Nyulacskám. Drágám. Édesem. Szerelmem.

MARIA Mit mondasz?

JORDAN Egyetlen szerelmem.

MARIA Nem kell szégyellnem magam?

JORDAN Nem.

(Rövid szünet)

JORDAN Mezítláb jöttél.

MARIA Mezítláb.

JORDAN Tehát tudtad, hogy mellém fogsz feküdni?

MARIA Tudtam.

JORDAN És nem féltél?

MARIA Nagyon. De attól jobban féltem, hogy a cipőmet nem teszem majd le.

JORDAN Hány óra most?

MARIA Nem tudom. Nincs órád?

JORDAN De van. Itt van mögöttem.

MARIA Vedd elő.

JORDAN Nem.

MARIA Akkor hajolj át a vállamon. *(fészkelődés)*

JORDAN Egy óra van.

MARIA Az állad nagyon szúrja a vállamat.

JORDAN Bocsáss meg. Nincs borotvám.

MARIA Nem baj, ez is jó. Szőke a szakállad?

JORDAN Szőke.

MARIA És megnő?

JORDAN Addig már nem, amíg a hidat elintézzük. *(szünet)* Maria, figyelj ide! Akarod?

MARIA Mit?

JORDAN Akarod, hogy?

MARIA Igen. Mindent. Kérlek. És ha mindent együtt csinálunk, akkor a többi olyan, mintha nem is történt volna.

JORDAN Ezt te gondoltad ki?

MARIA Nem. Pilar mondta.

JORDAN Pilar nagyon okos.

MARIA És még valamit mondott. Azt üzeni neked, hogy nem vagyok beteg. Ő ért ehhez, és azt mondta, hogy mondjam meg neked.

JORDAN Ő mondta, hogy mondd meg nekem?

MARIA Igen. Beszélgettem vele, és megmondtam neki, hogy szeretlek. Szerettelek, már amikor ma megismertelek... akkor is szerettelek, amikor még nem is láttalak. Meg is mondtam Pilarnak, és Pilar azt tanácsolta, hogyha bevallom neked, mi történt velem, akkor mondjam meg azt is, hogy nem vagyok beteg. A másik dolgot már régebben mondta, rögtön a vonatrobbanás után.

JORDAN Mit mondott?

MARIA Azt mondta, hogy semmi sem történhetett azzal, aki nem fogadja el, ami vele történt. És ha szeretek valakit, akkor elmúlik. Mert én meg akartam halni.

JORDAN Igazat mondott.

MARIA Most örülök, hogy nem haltam meg. Oly boldog vagyok, hogy élhetek. Szeretsz?

JORDAN Most szeretlek igazán.

MARIA És az asszonyod leszek?

JORDAN Amíg a munkám ilyen, nekem nem lehet asszonyom.
De most az asszonyom vagy.

MARIA Ha az vagyok, akkor az is maradok. Most az asszonyod vagyok?

JORDAN Igen, Maria. Igen, kicsi nyulacskám.

(Szünet)

MARIA Siessünk, tegyük meg gyorsan, amitől elmúlik a többi mind.

JORDAN Akarod?

MARIA Akarom... Akarom. Akarom. Akarom.

(Halkan kezdődő, egyre erősödő, majdnem éles zenehang, amely a következő folytatás elején repülőgépzúgássá változik át.)

IV. rész

(A harmadik rész befejezésekor hallott zene, amely egyre fülsértőbbé válik, majd repülőgéprajok zúgásává változik.)

ANSELMO Az átkozottak! Milyen sokan vannak...

JORDAN Ezek nem a mi gépeink, öreg.

ANSELMO Tudom. Fasiszta gépek. Átkozott fasiszta gépek.

JORDAN Jártak már itt azelőtt is ilyen gépek?

PABLO Ennyi még soha. Mit gondoltok, meglátták a lovakat?

PILAR Még a cigarettád hegyét is megláthatták, ha akarták. Sokan vannak.

PABLO De észrevették-e őket? Mit gondolsz, Inglés?

JORDAN Aligha, Pablo. Ha ugyan nem kaptak utasítást, hogy lovakat keressenek. De én nem hiszem.

PABLO Remélem, nem látták meg a lovakat.

JORDAN Nem sokat törődnek most a te lovaiddal.

(A repülőek elvonulnak, lassanként megszűnik a zúgás)

PABLO Menjenek az anyjuk keservibe.

JORDAN Ne idegeskedj, Pablo. Olyan szép reggel van. Gyerünk, dolgozzunk valamit. Anselmo!

ANSELMO Tessék, Roberto.

JORDAN Reggeliztél már?

ANSELMO Igen.

JORDAN Akkor végy magadhoz valami ennivalót délre. Őrt kell állnod az országút mellett, s mindent feljegyezned, amit ott látsz.

ANSELMO Nem tudok írni.

JORDAN Arra semmi szükség. *(kitép egy papírlapot)* Idenézz, ide-rajzoltam egy kis tankot. Ha tankot látsz elvonulni az úton, mind-egyiknél húzz ide egy vonalat. Ha négy van, húzd át valamennyit az ötödikkel.

ANSELMO Így szoktunk mi is számolni.

JORDAN Jó. Menjünk tovább. *(újabb papírlapokat tép)* Két kerék és egy kocka: teherautó. Ha üres, rajzolj egy kört. Ha csapatokat szállítanak, egy vonalat húzzál... Ezzel jelzed az ágyúkat. Ez itt a személyautók jele. Ez meg a lovasság jele.

ANSELMO Nagyon ügyes.

JORDAN Ezek a páncéltörő ágyúk. Gumikeréken járnak. Ezek a légvédelmi ágyúk. Érted?

ANSELMO Értem.

JORDAN Vidd magaddal a cigányt, ő majd megmondja, hol helyezkedel el, hogy felválthassunk. Keress egy biztos helyet, de ne legyen túl közel.

ANSELMO Értem.

JORDAN Rafael, gyere csak ide. *(léptek)* Hogy vagy?

RAFAEL Jól. És te? Jól szórakoztál az éjszaka?

JORDAN Aludtam.

RAFAEL *(nevet)* Az sem rossz.

JORDAN Figyelj ide. Arra kérlek, menjetek el Anselmóval valahova, ahonnan szemmel tarthatjátok az országutat. Ő ott marad, te pedig megjegyzed a helyet, hogy odavezethess engem vagy akárkit, aki később felváltja Anselmót. Te meg keress magadnak

egy helyet, ahonnan a fűrészmalmot figyelheted. Nézd meg, nem látsz-e valami változást az őrség körül.

RAFAEL Miféle változást?

JORDAN Most hány ember van ott?

RAFAEL Nyolc. Utoljára ennyit láttam.

JORDAN Nézd meg, hogy most hányan vannak. Figyeld meg, milyen időközökben váltják az őreket a hídnál.

RAFAEL Hogy milyen időközökben?

JORDAN Hogy mennyi ideig áll kinn az őr, s mikor váltják fel.

RAFAEL Nincs órám.

JORDAN Vidd el az enyémet. Tessék.

RAFAEL *(ámuldozik)* Micsoda óra! Milyen furfangos! Hét nyelven beszél. Nézd csak, mennyi szám van rajta! Ez az óra az órák órája.

JORDAN Csak ne játssz vele. Le tudod róla olvasni az időt?

RAFAEL Hogyne. Déli tizenkét óra: üres gyomor. Éjszaka tizenkét óra: alvás. Reggeli hat óra: Üres gyomor. Esti hat óra: részegség. Egy kis szerencsével. Éjjel tíz óra...

JORDAN Fogd be a szád. Ne bohóckodj. Azért küldelek el, hogy megjegyezd az őrváltás idejét a nagy híd és út menti őrhelynél, valamint a fűrészmalomnál.

RAFAEL Sok munka. Nem küldenél ki valami alkalmasabb embert?

JORDAN Nem, Rafael. Ez nagyon fontos. Vigyázz, tisztességesen végezd a dolgodat! Óvatosan mozogj, nehogy észrevegyenek!

RAFAEL Persze hogy óvatosan mozogok. Minek kell engem figyelmeztetni, hogy óvatosan mozogjak? Azt hiszed, le akarom magam lövetni?

JORDAN Légy egy kicsit komolyabb. Komoly feladatot kaptál.

RAFAEL *(lehalkítja a hangját)* Te mondd, hogy legyenek komolyabb? Hát te milyen voltál az éjjel? Meg kellett volna ölnöd egy embert, s ehelyett mit csináltál? Nem embert öltél, hanem egy újat csináltál! Repülőgépek jöttek, mint a sáskák, hogy nagyapáink nyomdokába küldjenek mindnyájunkat, s velünk együtt a meg

nem született unokákat is, beleszámítva a kecskéket, macskákat és poloskákat, s a gépek el-elsötétítették az eget, és üvöltöttek, mint az oroszlánok, hogy megtúrósodott a tej az anyák mellében, s te engem arra kérsz, hogy legyenek komolyabb! Én már régóta komoly vagyok.

JORDAN *(nevet)* Jól van. Hát akkor ne légy olyan komoly. Fejezd be a reggelidet, és indulj az öreggel.

RAFAEL Hát te? Te mit csinálsz?

JORDAN Várom El Sordót.

RAFAEL Elbújt az a repülőgépek elől. Ma reggel sokunkat megizzasztottak a gépek.

JORDAN Más dolguk van azoknak, mint hogy gerillaharcosokra vadásszanak!

RAFAEL Lehet. De ha mégis az a dolguk?

JORDAN Ugyan. A legjobb német könnyűbombázók jöttek erre felé. Nem cigányok üldözésére küldik ki őket.

RAFAEL Szörnyűségesek. Én bizony félek tőlük.

PILAR *(távolabbról)* Menj már a dolgodra, lusta cigány. Te meg, Inglés, gyere reggelizni.

JORDAN *(elindul)* Jövök már, Pilar. *(belép a barlangba, ahol edénycsörgés, beszélgetés zaja hallatszik)*

MARIA Itt a reggelid, Roberto.

JORDAN Van tejetek? Micsoda lakoma!

PILAR Mindenünk van. És mióta itt jártak a repülők, már a félelemnek is bővében vagyunk.

FERNANDO Salud, elvtárs!

JORDAN Salud. Veled még nem találkoztam eddig.

PILAR Fernando az éjjel La Granjában volt.

JORDAN Minden este elmegy La Granjába?

FERNANDO Vagy én, vagy valaki más. Hírekért, dohányért, apróságokért.

JORDAN Vannak ott embereink?

FERNANDO Vannak. Hogyne volnának. Akik az erőműnél dolgoznak. És mások is.

JORDAN Mit mesélnek?
FERNANDO Semmi újat. Északon még rosszul állunk. Igaz, hogy ez nem újság. Északon kezdettől fogva rosszul álltunk.
JORDAN Hallottál mást is?
FERNANDO Nem. Azaz... Most jut eszembe... azt hallottam, hogy a köztársaság támadásra készül.
JORDAN Micsoda?
FERNANDO Hogy a köztársaság támadást készít elő.
JORDAN Hol?
FERNANDO Az még bizonytalan. Talán itt, talán a Sierra túlsó oldalán.
JORDAN Ezt mondják La Granjában?
FERNANDO Igen. Majdnem elfelejtettem. Nagyon sokat fecsegnek ott a támadásokról.
JORDAN Kitől származhat ez a sok beszéd?
FERNANDO Kitől? Sok embertől. A tiszték beszélnek a segoviai és ávilai kávéházakban, a pincérek pedig továbbadják. Így terjednek a hírek. Egy idő óta egyébről sem beszélnek, mint a köztársaság offenzívájáról, ami majd errefelé indul.
JORDAN Mit tudsz még?
FERNANDO Semmit, ember. De igen. Valami olyasmit is hallottam, hogy a köztársaságiak hidakat akarnak robbantani a támadás megindulásakor.
JORDAN Mi?! Tréfálsz?
FERNANDO Dehogy tréfálok, ember.
PILAR Ez nem tréfál. Sajnos nem.
JORDAN Hát, köszönöm a híreidet.
FERNANDO Azt is rebesgetik, hogy csapatokat küldenek a hegyek megtisztításra. Hír szerint már úton is vannak. De ilyen pletykák mindig vannak, nem is érdemes törődni velük.
PILAR Hallod ezt, Pablo? Ehhez mit szólsz? Hogy is állunk azzal a biztonsággal?
PABLO *(gúnyosan)* S hogy állunk a hídjainkkal?
FERNANDO Miféle hidakkal?

PILAR Szamár! Te még semmit sem tudsz. Egyél.
FERNANDO Ne haragudj, Pilar. Nem kell az ilyen mendemondákra adni. Amire emlékszem, azt elmeséltem neked és ennek az elvtársnak.
JORDAN Másra nem emlékszel?
FERNANDO *(önérzetesen)* Nem. És még szerencse, hogy ezekre emlékszem, mert csak szóbeszéd. El is engedem a fülem mellett.
JORDAN Eszerint talán egyébről is hallottál?
FERNANDO Talán hallottam, de nem érdekelt. Egy éve mást sem hallok, mint pletykákat.
MARIA *(nevet)* Mondj el nekünk még néhány pletykát, Fernandito.
FERNANDO *(büszkén)* Ha emlékeznék, akkor sem mondanék többet. Nem volnék férfi, ha minden pletykának bedőlnék.
PILAR *(megvetően)* Férfi büszkeséggel fogjuk megmenteni a köztársaságot.
PABLO Dehogy. Te fogod megmenteni hídrobbantással!
PILAR Ne morogj, Pablo. Ne morogj folyton.
JORDAN Anselmo és a cigány elmentek már?
PILAR Elmentek. Ti is kimehettek most már. Eleget ettetek.
(A férfiak kiindulnak a barlangból)
MARIA Te maradj még, Roberto. Egyél. Alig ettél valamit. Egyél jó étvággal, hogy több rossz pletykát bírjon el a gyomrod.
JORDAN Már ezek is elvették az étvágyamat.
MARIA Elég baj. Egyél még, mielőtt újabb híreket hallasz.
FERNANDO *(kintről kiabál)* Pilar! El Sordo jön!
PILAR El Sordo?! Végre egy jó hír is, Inglés. Tudtam, hogy el fog jönni.
JORDAN Tegnap este kellett volna már jönnie.
PILAR Mindegy. Az a fontos, hogy itt van. Maria, te menj ki, most komoly dolgokról fogunk beszélgetni. *(Maria távolodó léptei)* Figyelj ide, Inglés! Tudod már, mit akarsz mondani El Sordónak?
JORDAN Tudom.

PILAR Akkor jó. Mert szükséavú ember, nem olyan, mint mi ket-
ten... És vigyázz, mert idegenek előtt bárgúnak tettet magát.
Pedig nagyon okos és értékes ember.
JORDAN Jó...

(Közeledő súlyos léptek)

EL SORDO Hola, asszony. Hola, idegen.
PILAR Ülj le, Santiago. Inglés, ez Santiago El Sordo, akit már any-
nyira vártunk.
EL SORDO Inglés? Nem russo?
JORDAN Americano.
EL SORDO Az itt nincs sok.
JORDAN Egyelőre.
EL SORDO Déli vagy északi?
JORDAN Északi.
EL SORDO Akkor inglés. Mikor robbantasz?
JORDAN Már te is hallottál róla?
EL SORDO Persze.
JORDAN *(lassan)* Holnapután délelőtt.
EL SORDO Úgy...? Szóval inglés vagy? Hoztam neked valamit.
JORDAN *(örömmel)* Whisky?! Erre igazán nem számítottam.
EL SORDO Hozzál poharakat, asszony. Hármat.
PILAR Én nem iszom.
EL SORDO Akkor kettőt.

(Rövid szünet, amíg töltenek a poharakba)

JORDAN Honnan szerezted a whiskyt?
EL SORDO *(kajánul)* Kotyvasztottam... No, ne ijedj meg. La Grá-
nitból hoztam. Az éjjel hallottam, hogy jött az angol robbantó. Ne-
ked szereztem. Szereted?
JORDAN Nagyon. Remek whisky.
EL SORDO Örülök. Az éjjel hoztam. A hírekkel együtt.
JORDAN Milyen hírekkel?
EL SORDO Sok csapatmozdulat.

JORDAN Hol?
EL SORDO Segoviánál. Láttad a repülőgépeket?
JORDAN Láttam.
EL SORDO Baj, mi? Miféle gépek voltak?
JORDAN Heinkel egytizenegyesek. Heinkelek és Fiat vadászok.
EL SORDO Nem szeretem őket.
JORDAN Én sem. És a csapatmozdulatok?
EL SORDO Villacastin és Segovia közt. A valladolidi úton. A Vil-
lacastin és San Rafael közt. Sok, nagyon sok. No, igyál még.
JORDAN Mi a véleményed?
EL SORDO Hogy valamire készülünk.
JORDAN Talán.
EL SORDO A fasiszták tudják. Felkészülnek.
JORDAN Lehet.
EL SORDO Miért nem már éjjel robbantasz?
JORDAN Parancs.
EL SORDO Kitől?
JORDAN A vezérkartól.
EL SORDO Úgy?
PILAR Fontos az, hogy mikor robbantod fel a hidat?
JORDAN Nagyon fontos.
PILAR És ha csapatokat vonultatnak fel rajta?
JORDAN Majd elküldöm Anselmót a vezérkarhoz, s jelentést te-
szek a csapatmozdulatokról és az összevonásokról.
EL SORDO Figyeltetted az utat?
JORDAN Igen.
EL SORDO Én is. Miért nem robbantod fel most a hidat?
JORDAN Parancsot kaptam.
EL SORDO Kár. Nem tetszik nekem.
JORDAN Nekem sem.
EL SORDO Rám szükség lesz?
JORDAN Hány embered van?
EL SORDO Nyolc.
JORDAN Két helyen kell támadnunk.

EL SORDO Mondjad.

JORDAN El kell vágni a telefont, az útkaparóháznál meg kell támadni az őrséget, visszafelé a hídőrséget elintézni.

EL SORDO Egyszerű. Vállalom.

JORDAN A parancsot megkapom írásban is.

EL SORDO Kár leírni. És Pablo?

JORDAN Ez esetben az ő emberei odalent vágják el a telefonhuzalokat, elintézik a fűrészmalom őrségét, aztán ők is a hídon át vonulnak vissza.

PILAR S mi lesz aztán? Hogyan menekülünk el innen? Nálunk hét férfi van, két asszony és öt ló. Nálatok, Santiago?

EL SORDO Nyolc ember és négy ló. Kevés a ló.

PILAR Tizenhét emberre kilenc ló. A málhát nem számítva.

JORDAN Nem lehetne lovakat szerezni?

EL SORDO Egy éve tart a háború. Négy ló. Holnapra még nyolc legyen.

JORDAN Annyi. Mivel úgyis elmegy innen, nem számít, mit szól a szomszédság. Nincs mit óvatoskodni. Nem tudnál elkötni vagy megugratni nyolc lovat?

EL SORDO *(tűnődve)* Lehet. Talán egyet sem. Talán többet is.

JORDAN Van golyószóród?

EL SORDO Van.

JORDAN Tudtok banni vele?

EL SORDO Én. Kicsit. Nem sokat lőttem vele. Nem akartam lármát. A töltényekért is kár.

JORDAN Kézigránátod van?

EL SORDO Bőven.

JORDAN Hány töltény, puszkánként?

EL SORDO Sok. Százötven. Vagy még több.

JORDAN És még hány embert tudnál összeszedni a tieiden kívül?

EL SORDO Mire?

JORDAN Lefegyverezni az őröket, és elzárni a híd környékét, amíg fel nem robbantom.

EL SORDO Az örök, az semmi.

JORDAN Jó lenne, ha még húsz embert össze tudnál szedni.

Mindegyiknek akadna dolga.

EL SORDO A használható kevés.

JORDAN Hány van?

EL SORDO Négy. Talán.

JORDAN Miért ilyen kevés?

EL SORDO Nem megbízhatók.

JORDAN A lovakat sem lehet rájuk bízni?

EL SORDO Csak a megbízhatókra.

JORDAN Legalább még tíz ügyes emberre volna szükség.

EL SORDO Négy van.

JORDAN Anselmo azt mondta, száznál többet találok itt a hegyekben.

EL SORDO Nem érnek semmit.

JORDAN Te is harmincről beszéltél, Pilar. Harminc elég használható emberről.

PILAR Mi van Elias embereivel, Santiago?

EL SORDO Nem érnek semmit.

JORDAN Tízet sem lehet összeszedni?

EL SORDO Négyet.

JORDAN A tieid legalább megbízhatók?

EL SORDO Amíg nem ég a föld a talpuk alatt. *(nevet)* Ne félj, Inglés, az enyémeikért felelek. Kemény dió lesz?

JORDAN Attól tartok, igen.

EL SORDO Én nem bánom. Négy jó ember több, mint száz rossz. Ebben a háborúban sok a rossz, és kevés a jó. Napról napra kevesebb. Hát Pablo?

PILAR Tudhatnád. Egyre kevesebbet ér.

EL SORDO Mindegy. Igyál, Inglés. Én ott leszek az embereimmel és még négygyel. Az tizenkettő. Van hatvan dinamitrudam. Kell?

JORDAN Hány százalékos?

EL SORDO Nem tudom. Közönséges dinamit. Viszem.

JORDAN Jó lesz. Felrobbantjuk a kis hidat is. Erre ugyan nem kaptam parancsot, de egy füst alatt felrobbantom a kis hidat is.

EL SORDO Ott leszek. És szerzünk lovakat.
JORDAN Mit gondolsz, sikerül?
EL SORDO Talán.
PILAR Hová megyünk, ha elvégeztük a munkát?
EL SORDO Hová?
PILAR Azt tudnunk kell.
EL SORDO Persze.
PILAR Nem lesz olyan egyszerű. Jó előre meg kell gondolnunk.
EL SORDO Mitől félsz, asszony?
PILAR Mindentől.
EL SORDO Pablóval már sok mindent megúsztatok.
PILAR Mit gondolsz, hova meneküljünk?
EL SORDO Van elég hely. Épp elég. Ismered Gredost?
PILAR Nem jó. Ott már sokan vannak. Amint lélegzethez jutnak a fasiszták, mindjárt megtisztítják.
EL SORDO Igaz.
PILAR És nehéz odajutni.
EL SORDO Semmi sem könnyű. Éjjel nyugodtan menetelhetünk. Itt maradni nagyon veszélyes. Csoda hogy már eddig is nem táltak ránk. Gredos biztosabb hely, mint ez.
PILAR Tudod hova szeretnék menni?
EL SORDO Hova? Paramerába?
PILAR A köztársaságba szeretnék eljutni.
EL SORDO Megtehetjük.
PILAR Hát az embereid? Mit szólnának?
EL SORDO Semmit. Velem eljönnek.
PILAR A mieink, nem tudom, jönnének-e. Maga Pablo sem akar. Azt mondja, itt nagyobb biztonságban érzi magát. Katonának már öreg, legfeljebb, ha behívják a többi korosztályt is. A cigány sem akarna. A többiről nem tudom.
EL SORDO Nem tudják, milyen nagy veszélyben élnek itt. Mert itt már hosszú ideje nem történt semmi.
JORDAN Úgy van. Pedig még több repülőgépet is fognak látni, mint ma. Egyébként is azt hiszem, Gredosban több dolgozotok akadna.

EL SORDO *(barátságtalanul)* Hogy?
JORDAN Sokkal eredményesebben dolgozhatnánk Gredosban.
EL SORDO Úgy! Ismered Gredost?
JORDAN Hogyne. Onnan könnyen meg lehet támadni a vasúti fővonalat. Akár mindennap szétrombolhatnánk, ahogy mi csináljuk, délen, Estremadurában. Sokkal hasznosabb munkát végezhetnénk, mint a köztársaság területén.
EL SORDO Jól ismered Gredost? Jól?
JORDAN Jól.
EL SORDO *(gúnyosan)* Hallod ezt, Pilar? Az idegen jól ismeri Gredost. Milyen utat választanál odamenet?
JORDAN Barco de Ávila felé. Az is jobb hely, mint ez. Onnét is könnyű megtámadni az országutat és a vasutat. Béjar és Plasencia között.
EL SORDO Nagyon nehéz.
JORDAN Mi is azt a vasútvonalat támadtuk meg, mégpedig Estremadurában, sokkal veszélyesebb helyen.
(Egyre feszültebb lesz a hangulat, érződik, hogy Pilar és El Sordo megsértődtek Jordan dicsekvése miatt.)
EL SORDO Ki az a mi?
JORDAN Az estremadurai gerillacsapat.
EL SORDO Sokan vannak ott?
JORDAN Talán negyvenen.
PILAR *(gúnyosan)* És csupa hősök, mi? Hős idegenek! Onnan jött az a rossz idegzetű, furcsa nevű vonatrobbanó is?
JORDAN Kaskin? Onnan.
PILAR Most hol van?
JORDAN Meghalt, mint már elmondtam.
PILAR Te is onnan jöttél?
JORDAN Igen, én is.
PILAR Most már tudod, hogy miért kérdeztem?
JORDAN Sejttem.
PILAR Idefigyelj, Inglés! Nyugodt ember vagy?

JORDAN Azt hiszem, igen.

PILAR Az a múltkori robbantó jól értette a dolgát, de olyan ideges volt, hogy majd megbolondult.

JORDAN Nem csoda, hogy akad közöttünk ideges is.

PILAR Egy szóval sem mondom, hogy gyáva volt. Bátran viselkedett, de összevissza beszélt... Emlékszel Santiago, hogy milyen furcsa ember volt az a robbantó?

EL SORDO Kicsit furcsa volt.

JORDAN (*komoran*) Meghalt.

EL SORDO Hogy történt?

JORDAN (*ingerülten*) Nem úgy, ahogyan már elmondtam. Én lőttem le! Súlyosan megsebesült, nem lehetett elszállítani. Otthagyni nem akartam, mert elfogták volna. Inkább agyonlőttem.

PILAR Mindig erről a lehetőségről beszélt. Ez volt a rögeszméje.

EL SORDO Hogy történt? Vonatnál történt?

JORDAN Épp egy vonattal tértünk vissza, ami sikerült. Hazafelé a sötétben fasiszta járőrökkel találkoztunk, s miközben futottunk, golyó találta, de csontot nem ért, csak a lapockáját. Egy ideig velünk futott, de a sebe miatt nem bírta. Nem akarta, hogy otthagyjuk, s én lelőttem.

EL SORDO Sebaj. Jobb úgy.

PILAR Biztosan tudod, hogy az idegeid rendben vannak?

JORDAN Biztosan. Az idegeim tökéletesen rendben vannak. Továbbá azt is tudom, hogy legjobb lesz, ha indultok Gredosba, amint ezt a híd-ügyet befejeztük.

PILAR (*hirtelen felcsattan*) Indulunk ám a hengegő édesanyádba! Te nyavalyás idegen! Ne beszélj te arról, hogy mi majd mihez kezdünk aztán! Te csak szedd össze a holmidat, térj haza a köztársaságba, minket meg hagyj békén dönteni, hogy itt vagy a szomszéd hegységben döglünk-e meg.

EL SORDO Végre megadtad neki, Pilar.

PILAR Itt élünk, és itt halunk meg! Tudom én nagyon jól, hogy mi lesz a vége. Kedvellek, Inglés, de ha arról van szó, hogy mit csinálunk azután, akkor te fogd be a szádat.

JORDAN (*bocsánatkérően*) Igazad van. Nem avatkozom a dolgotokba.

PILAR Máris beleavatkoztál! Te visszamész a köztársaságba, ez rendben van. De abba már ne szólj bele, hogy velünk mi legyen, akik nem vagyunk itt idegenek, s már akkor is itt éltünk-haltunk a köztársaságért, amikor neked még az anyád teje csurgott az álladon.

EL SORDO Élni fogunk. Nyugodj meg, asszony.

JORDAN Úgy látom, egyikőtök sem kívánczik Gredosba.

PILAR (*megenyhülten*) Majd meglátjuk. Adj egy pohárral abból a furcsa italból. Berekedtem a mérgeződéstől.

EL SORDO Látod, elvtárs, minden másképp volna, ha nem éppen reggel kellene felrobbantani a hidat. Értem a terved, tudom, hogy el kell intézni az őrszemeket, és el kell zárni a híd környékét, hogy nyugodtan dolgozhass. Meg is tesszük. De hajnalban, vagy estefelé sokkal könnyebb lenne. Egyébként egy szavunk sincs a terved ellen. De nappal bajos eltűnni erről a vidékről.

JORDAN Gondoltam erre. De nemcsak nektek lesz nappal, hanem nekem is.

EL SORDO Neked könnyebb, mert egyedül vagy. Mi meg sokan.

PILAR Esetleg visszatérünk utána a táborba, s csak alkonyatkor indulunk útnak.

EL SORDO Az is veszélyes. Talán még veszélyesebb.

JORDAN Nem tudom. Ezt is meg kell gondolnunk.

EL SORDO Éjjel könnyű volna felrobbantani a hidat. De ha egyszer ragaszkodsz hozzá, hogy nappal robbantod, vállalnunk kell a következményeket.

JORDAN Azt én is tudom.

EL SORDO Nos? Hát akkor miért nem éjjel?

JORDAN Mert fejbe lőnének érte.

EL SORDO Ha meg nappal robbantasz, mindannyiunkat agyonlőhetnek.

JORDAN Ami engem illet, a robbantás után már ez nem nagyon érdekel. Persze megértem az aggodalmatokat... Nappalra nem tudnátok visszavonulási tervet kidolgozni?

EL SORDO Megpróbálhatjuk. Majd kiterveljük. De megmondom, hogy mit nem találunk rendjén. Te úgy beszélsz a gredosi visszavonulásról, mintha valami egyszerű hadmozdulatról volna szó. Pedig csoda lenne, ha csakugyan sikerülne.

JORDAN Nagyon sajnálom...

EL SORDO Hallgass rám. Ma bőbeszédűbb vagyok, mint máskor. Azért, hogy megértsük egymást. Már az is csoda, hogy még mindig itt vagyunk; tisztára a fasiszták lustaságának és ostobaságának köszönhetjük. De hamarosan nekik is megjön az eszük. Persze mi is nagyon óvatosak voltunk mostanáig, és nem zavartunk rendet itt a hegységekben.

JORDAN Tudom.

EL SORDO De ezután el kell mennünk innen. És jól gondoljuk meg, hogyan.

JORDAN Nyilván.

EL SORDO Hát akkor most igyunk. Eleget beszéltem.

PILAR Amióta ismerlek, ennyit még nem hallottalak beszélni. Ettől a vacak italtól eredt meg a nyelved.

EL SORDO A whiskytől? Dehogy! Hanem attól, hogy ennyi beszélnivalóm még soha nem volt.

JORDAN Őszintén köszönöm a segítséged és hűséged. Tudom, hogy mind a kettő nagyon sokat ér. Azt is tudom, mennyi bajt okozok azzal, hogy fényes nappal kell végrehajtanom a hídrömböztetést.

EL SORDO Erről ne beszéljünk tovább. Azért vagyunk itt, hogy mindent megtegyünk, ami tőlünk telik. Csak annyit mondtam, hogy kemény fába vágjuk a fejszénket.

JORDAN *(keserűen nevet)* Pedig papíron egyszerű a feladat. Papíron kiszámították, hogy akkor kell a hidat felrobbantani, amikor már megindult a támadás, hogy ne szállíthassanak a hídon erősítéseket. Ez csak elég egyszerű.

EL SORDO *(sóhaj)* Bár tehetnék a papírjukra valamit. Bár föléje guggolhatnék, s odatehetnék valamit.

JORDAN A papiros nem vérzik.

PILAR Valamire legalább lehetne használni. De örülnék, ha felhasználhatnám a parancsodat arra, amire most különösen nagy kedvem van.

JORDAN Nekem is volna hozzá kedvem. De úgy nem lehet háborút nyerni.

PILAR Tudom. Mit gondolsz, mit szeretnék igazán?

JORDAN Eljutni a köztársaságba.

EL SORDO Majd elmész, asszony. Ha megnyerjük a háborút, mindenütt köztársaság lesz.

PILAR Jó, jó. De az ég áldjon meg benneteket, hagyjuk most ezt. Ebédet kell főznöm annak a sok lusta férfinak.

EL SORDO Nekem is mennem kell. *(valamennyien felállnak)* Várnak az embereim. *(valamennyien elindulnak kifelé a barlangból)* Sürgősen lovakat kell szereznünk.

(Kilépnek a barlangból, éles szélsüvítés hallatszik)

JORDAN Gondolod, hogy sikerülni fog?

EL SORDO Sikerülni kell. Bár átkozottul nehéz lesz. Sokkal nehezebb, mint gondoltam volna.

JORDAN Miért?

EL SORDO *(rosszkedvűen)* Hallgasd a szelet. Fordítsd felé az arcodat. Havat hoz.

JORDAN Havat?! Ilyenkor?! Júniusban?!

EL SORDO Havat. Ma estig fehér lesz itt minden. Megmaradnak a lovak nyomai.

JORDAN Ugyan! Júniusban!

EL SORDO Főzd az ebédet, asszony. Megyek.

JORDAN *(tétován)* Salud, camarada.

EL SORDO *(elmenőben)* Holnap még eljövök hozzátok.

(Rövid szünet)

JORDAN Mit beszél ez az ember, Pilar? Hó ilyenkor?

PILAR Attól tartok, El Sordo tudja mit beszél. Régóta él itt a hegyekben. De beszéljünk vidámabb dolgokról. Szerelmeskedtetek az éjszaka?

JORDAN Maria mondott valamit?

PILAR Nem akarta bevallani.

JORDAN Én sem.

PILAR Egyszer szerelmeskedtetek. Csak vigyázz rá nagyon.

JORDAN És ha teherbe ejtem?

PILAR Az a kisebbik baj.

JORDAN De itt, ilyen körülmények közt...

PILAR Maria úgysem marad itt. Veled megy.

JORDAN De hova megyek én? Oda nem vihetek asszonyt!

PILAR *(elmélázva)* Ki tudja? Ahová te mész, oda akár két nőt is vihetsz.

JORDAN Mit beszélsz!

PILAR Idefigyelj. Nem vagyok gyáva, de ma reggel különösen tisztán látok. Vagyunk egynéhányan, akik nem tudjuk, hogy megérjük-e a jövő vasárnapot.

JORDAN Ma milyen nap van?

PILAR Vasárnap.

JORDAN Hol van még a jövő vasárnap? Ha megérjük a szerdát, akkor már rendben leszünk. De az ilyen beszédet nem szeretem.

PILAR Mindenkinek szüksége van arra, hogy nyíltan beszélhesen valakivel. Azelőtt ott volt a vallás, meg a többi értelmetlenség, most meg mindenkinek szüksége van valakire, akinek mindent őszintén bevallhat, mert különben akármilyen értékes ember, magányossá lesz.

JORDAN Mi nem válhatunk magányosakká. Mi együtt vagyunk.

PILAR Amióta megláttam azokat a repülőgépeket, nem tudok elfelejtkezni róluk. Együtt is semmik vagyunk ilyen gépekkel szemben.

JORDAN Ha akarjuk, mi leszünk a győztesek.

PILAR Nézd csak, megvallom neked, hogy elszomorodtam, de azt ne gondold, hogy el is csüggedtem. Elhatározásomon semmit sem változtathat.

JORDAN Délre majd elmúlik a szomorúságod. Olyan az, mint a pára.

PILAR Egész életemben kísért ez a szomorúság. Olykor aztán rám tör. De az én szomorúságom más mint Pablóé, nem gátol abban, amire egyszer elszántam magam.

JORDAN Elhiszem.

MARIA *(távolról)* Pilar, odamehetek már hozzátok?! *(nevet)* Befejeztétek a komoly beszélgetést?!

PILAR Gyere, kopaszka! *(közeledő, futó lépték)* Vidítsd föl az Inglésedet! *(halkabban)* Engem is felvidíthatna valaki. No, megyek az ebédet csinálni.

MARIA Valami baj van, Roberto?

JORDAN Nincs semmi baj... Az az ember, El Sordo, furcsákat mondott. Azt mondta, hogy hó fog esni.

MARIA Ilyenkor?

JORDAN Azt mondta, estig itt minden fehér lesz.

MARIA Az rossz lenne neked?

JORDAN Nagyon rossz.

MARIA Nem fog hó esni. Júniusban? Dehogyan lesz hó...

(A szél egyre erősebben süvít, és harsogó zenévé változik.)

V. rész

(A negyedik rész végén hallott zene, amelyet éles szélsüvítés vált fel, később ez elhalkul, a barlangban a tábortűz körül ülő emberek beszélgetészaja, edénycsörgés, tűzpattogás hallatszik. Egy pillanatra ismét élesen süvölt a szél, mint amikor ajtót nyitnak és behallatszanak a külső zajok. Valaki belép a barlangba, lábáról leveri a havat)

PABLO *(részegen, mindvégig részegen beszél, néha túljátszva a részegséget)* Esik a hó, Inglés. Szép fehér lesz minden körülöttünk. Látad a havat?

JORDAN Láttam.

PABLO Ez nem áll el egyhamar. Addig nem, amíg a derekunkig nem ér.

JORDAN Mindannyian ide húzódtatok, a tűz köré? Az őrségen nem maradt senki?

PABLO Ugyan, minek örködni ilyen ítéletidőben.

PILAR A cigány és Anselmo még nem tértek vissza, amióta elküldted őket, hogy az utat figyeljék.

JORDAN Majd itt lesznek hamarosan.

PABLO Nem örülsz a hónapnak, Inglés?

JORDAN Nem nagyon, Pablo.

PABLO Oda az offenzívád, Inglés! Gyere ide, ülj le a tűz mellé.

JORDAN Mit gondolsz, sok havat kapunk?

PABLO Nagyon sokat. Te sem örülsz, asszony, mi? Nem szereted a havat, amióta parancsnok lettél.

PILAR Felőlem! Ha havazni van kedve, hát havazzék.

PABLO Igyál bort, Inglés. Egész nap iszogattam, amíg a hóra vártam.

JORDAN Adj egy csészét!

(*Edénycsörgés, koccintás*)

PABLO A hóra! Szép a hó, igaz-e, Inglés? Most majd nem alszol a szabadban, mi?

JORDAN Nem?

PABLO Ahhoz hideg van most. S a föld is nedves.

JORDAN (*szelíden*) Mi a véleményed? Aludjak idebent?

PABLO Én azt ajánlanám.

JORDAN Köszönöm, de én mégis inkább odakint alszom.

PABLO A hóban?

JORDAN Igen. A hóban.

PABLO Fázni fogsz.

JORDAN Ne törődj vele, Pablo... (*halkabban*) Szépen havazik, igaz Maria?

MARIA Szépen... De téged hátráltat a munkádban. Nem lesz baj?

JORDAN Talán. Mi baj lehetne? Kész a vacsora?

PILAR Hamarosan kész lesz. Adjak addig egy szelet sajtot?

JORDAN Kérek!

PABLO Maria!

MARIA Tessék?

PABLO Töröld le az asztalt.

PILAR (*dühösen*) Pucold le a disznóságot, amit magad után hagytál! Előbb az arcod és az inged legyen tiszta, aztán töröldj az asztallal.

PABLO Maria!

PILAR Ne hallgass rá. Részeg.

PABLO Maria! Nézz ki, havazik-e még? Szereted a havat?

JORDAN Ne hallgass Pablóra. Adj még egy pohár bort, Maria.

PABLO Most aztán fuccs a támadásnak! (*nevet*) Nincs híd! Semmi sincs, csak hó.

JORDAN (*gúnyosan*) Mit gondolsz, Pablo, sokáig havazik még? Mit gondolsz, nyár végéig nem áll el?

PABLO De eláll, azt nem mondom... Ma és holnap azonban...

JORDAN Honnan tudod?

PABLO Kétféle hóvihar van. Az egyik fajta a Pireneusokból jön. Az mindig nagy hideget hoz, de ennek már elmúlt az ideje.

JORDAN Tehát nem ez fenyeget. Ez is valami.

PABLO A másik fajta, mint ez a mostani, a tenger felől jön. Ha onnan fúj a szél, az sok havat hoz.

JORDAN Hol szerezted ezt a nagy tudományt?

PABLO Valaha fuvaros voltam. Akkoriban mifelénk még nemigen ismerték a teherautót. Nagy kordékon fuvaroztunk. Sokat jártam a hegyekben... s kitapasztaltam az időjárást.

JORDAN Értem. De hogy kerültél a mozgalomba?

PABLO Baloldali ember voltam, mióta az eszemet tudom. Mindig köztársasági párti voltam.

ANDRÉS Most is az vagy, igaz, Pablo? (*többen fölnevetnek*)

JORDAN Mivel foglalkoztál a forradalom kitörése előtt?

PABLO Egy lókupecnek dolgoztam. Zaragozában. A bikaviadalokra szállított lovakat, meg a hadseregnek. Így ismerkedtem meg Pillarral. Akkoriban egy matadorral élt együtt, Finito de Palenciával.

ELADIO Nem volt valami kiváló matador.

PILAR Nem valami kiváló? Mit tudtok ti a matadorokról? Semmit!

(Ismét belép valaki a barlangba, egy pillanatra besüvít a szél)

RAFAEL Ezt az átkozott időt...

PABLO Ni, megjött a cigány!

JORDAN Mi újság, Rafael?

RAFAEL *(vacogva)* Megfagytam. Hatóránként váltanak a hídnál.

A nagy hidat ketten őrzik állandóan. Nyolc ember meg egy káplár lakik az útkaparóházban. Itt az órád.

JORDAN Mi újság a fűrészmalomnál?

RAFAEL Ott az öreg vigyáz. Szemmel tartja a malmot is, meg az utat is. Nemsokára itt lesz.

JORDAN Mi történik az úton?

RAFAEL Semmi különös. Olyan a forgalom, mint máskor. Sok autó, semmi más.

JORDAN Jól végezted a dolgod.

RAFAEL Ott maradtam, amíg fel nem váltották az őrséget. Délben váltották, aztán hat órákor. Nem valami könnyű szolgálat! Örülök, hogy nem vagyok közöttük... Azt hiszem, jön is már az öreg.

(Anselmo belép a barlangba, a szél süvítése)

JORDAN *(vidáman)* Itt vagy, öreg! Mindjárt jókedvem kerekedik, ha meglátlak.

ANSELMO Feljegyeztem mindent, ami az úton történt.

JORDAN Majd később elmondod. Most melegedj a tűznél, és igyál. Maria, hozzá! bort Anselmónak!

ANSELMO Belepett a hó odakint...

PABLO Hallod ezt, Inglés? Belepte a hó az öreget. Még mindig havazik, Inglés.

MARIA Te kérsz még bort, Roberto? Mennyit töltsék?

PABLO *(a lány hangját utánozva)* Roberto! Mennyit töltsék, Don Roberto?

PILAR Hallgass már, részeg disznó. Kész a vacsora. Ehettek.

(Mozgolódás, edénycsörgés, evéshez készülődnek)

JORDAN Ülj le te is, Maria.

MARIA Én majd a végén, Pillarral.

JORDAN Ülj le, egyél velünk.

MARIA Nem, azt nem lehet...

JORDAN Na mondom, ülj le bátran! Nálunk nem szokás, hogy a férfiak előbb esznek, mint a nők.

MARIA Nálátok. De nálunk úgy illik, hogy megvárjam, amíg a férfiak befejezik.

PABLO Ne beszélj annyit! Egyél vele! Igyál vele! Hálj vele, és halj vele! Úgy tégy mindent, ahogy náluk szokás!

JORDAN *(keményen)* Részeg vagy, Pablo? Tényleg olyan részeg vagy, amennyire mutatod magad?

PABLO Persze. Halljuk, Inglés, hogy hívják azt a csodavilágot, ahol a férfiak egy asztalnál esznek a nőkkel?

JORDAN Montana államnak hívják. Az Egyesült Államokban van.

PABLO Aha! Aztán ott a férfiak is szoknyát viselnek, ugye? Akár csak az asszonyok?

JORDAN Ott nem. Az csak Skóciában szokás.

PABLO Hallgass rám, Inglés! Ha te szoknyát viselsz odahaza...

JORDAN Mondom, hogy nem viselek szoknyát.

PABLO Ha mégis szoknyát viselsz, mit hordasz alatta?

JORDAN Nem tudom, mit viselnek a skótok. Már magam is gondolkoztam rajta.

PABLO Nem a skótok! Bánja a fene, mit csinál az a buta nép. Tőled kérdezem, Inglés, hogy mit viselsz otthon a szoknyád alatt?

JORDAN *(türelmetlenül)* Már kétszer megmondtam, hogy nem viselek szoknyát. Még részegen sem.

PABLO *(panaszosan)* De hát tudnom kellene, hogy mit hordasz alatta. Mindenki tudja, hogy ti otthon szoknyában jártok, még a katonák is. Láttam fényképeken, meg a cirkuszbán. Mondd meg, mit viselsz a szoknyád alatt, Inglés?

JORDAN *(dühösen)* A tojásaimat!

(Hangos nevetés a tűz körül)

PABLO Azt elhiszem, bár akinek ezekből a dolgokból bőven jutott, az nem visel szoknyát!

PRIMITIVO Hadd beszéljen, ne válaszolj neki, Inglés. Láthatod, hogy részeg. Inkább arról beszélj, hogy mi terem meg a ti országokban?

JORDAN *(evés közben)* Búza, zab, cukornád. Temérdek szarvasmarhát és juhot is tenyésztünk.

PRIMITIVO Hegyek is vannak arrafelé?

JORDAN Vannak, Primitivo. Hogyne, hatalmas hegységek.

PRIMITIVO Hát legelőitek vannak?

JORDAN Az is van. Rengeteg dús legelőnk.

AGUSTÍN Kié a föld? A parasztoké?

JORDAN Többnyire azé, aki műveli. Valaha minden föld az államé volt, de később mindenki, aki kijelentette, hogy feljavítja, kapott százötven hektárt.

AGUSTÍN Hisz ez a legjobb földreform!

PRIMITIVO Eszerint nálatok kommunizmus van?

JORDAN Dehogyan. Mindezt csak a köztársaság csinálta.

AGUSTÍN Felőlem akár a köztársaság is megvalósíthat mindent.

ANDRÉS Nagybirtok nincs nálatok?

JORDAN De van. Nem is kevés.

ANDRÉS Akkor bizonyára ott is történik jogtalanság.

JORDAN Természetesen. Nagyon sok a jogtalanság.

ANDRÉS Nem próbáljátok felosztani a nagybirtokokat?

JORDAN De igen. Adóztatással próbáljuk megszüntetni.

PRIMITIVO Ha ez így van, akkor a nagybirtokosok meg a gazdagok előbb-utóbb fellázadnak az adók és a kormány ellen. Ugyanazt teszik majd, mint nálunk a fasiszták.

JORDAN Lehet.

ELADIO Akkor pedig nektek is úgy kell harcolnotok, mint ahogy mi harcolunk itt.

JORDAN Bizony akkor nálunk is harcra kerül sor.

ELADIO Sok fasiszta él köztetek?

JORDAN Egyelőre nincs sok, de ha eljön az ideje, nagyon sokan lesznek, akik ráeszmélnek, hogy ők is fasiszták.

ELADIO Miért nem végeztek velük, mielőtt fellázadnak?

JORDAN Nem irthatjuk ki őket előzetesen.

ANDRÉS Tudod-e hol nincsenek már fasiszták, Inglés?

JORDAN Hol?

ANDRÉS Pablo városában.

PRIMITIVO Tudod, mi történt ott?

JORDAN Hallottam valamit.

PRIMITIVO Pablo valamennyi fasisztát elfogta, aztán egy mély szakadékba dobáltatta őket.

JORDAN Pilar mondott valamit...

PABLO Akkor nem jól tudod. Az asszony nem látott mindent.

PILAR Mondd el neki, Pablo, mit csináltak. Ha én nem tudom, hát mond el neki.

PABLO Minek? Még senkinek sem mondtam el.

PILAR Elhiszem. Nem dicsekszel vele. Tudom, hogy azt kívánod magadban, bár meg se történt volna.

PABLO Nem igaz! Ha mindenhol megöltek volna minden fasisztát, akkor most nem kellene háborút viselnünk. De azért nem bánám, ha másképp történt volna.

PRIMITIVO Hát ez meg mit jelent? Megváltoztak a politikai elveid?

PABLO Nem változtak meg. Csak azt mondom, hogy barbár dolog volt. Nagyon kegyetlen voltam akkoriban.

PILAR Most meg részeg vagy.

PABLO Az vagyok, szíves engedelmeddel.

PILAR A kegyetlenségedet jobb szerettem. A részeg ember aljasabb, mint akármelyik gonosztevő.

PABLO Asszony vagy, nem értesz hozzá. Annyi bort ittam, hogy berúgtam, s most boldog volnék, ha nem végeztem volna ki azokat az embereket. Sokszor bánt miattuk a lelkiismeret.

AGUSTÍN *(fenyegetően)* Mit gondolsz, hol vagy? Miket beszélsz?
PABLO Boldog volnék, ha feltámadnának. Életre kelteném valamennyit.

AGUSTÍN Az édesanyád keservét! Hagyd abba, vagy takarodj innét! Fasisztákat öltél meg!

PABLO Boldog volnék, ha feltámaszthatnám őket.

PILAR *(gúnyosan)* S utána száraz lábbal átkelnél a hullámokon. Életemben nem láttam még ilyen pipogya férfit. Tegnap még volt valami emberi formája, de ma már úgy nyivákol, hogy egy beteg kölyökmacskán is túltesz.

PABLO Vagy mindegyiket meg kellett volna ölnünk, vagy senkit.

AGUSTÍN Ne törődj Pablóval, Inglés. Láthatod, hogy tökrészeg. Inkább mondd el, hogy kerültél Spanyolországba.

JORDAN Tizenkét évvel ezelőtt jártam itt először. Spanyolul tanultam, s meg akartam ismerni az országot. Otthon, az egyetememen a spanyol nyelvet tanítom.

PRIMITIVO Tanáros képed van.

PABLO Nincs tanáros képe. Mert nincs szakálla.

PRIMITIVO Csakugyan tanár vagy, Inglés?

JORDAN Tanársegéd.

PRIMITIVO És tanítasz?

JORDAN Tanítok.

ANDRÉS De miért éppen spanyolt? Sokkal könnyebb volna angol tanítanod, hiszen te angol vagy.

ANSELMO Hiszen úgy tud spanyolul, mint mi. Miért ne taníthatná a nyelvünket?

PABLO Nem igazi tanár. Nem igazi tanár, mert nincs szakálla.

FERNANDO Angolul biztosan jobban tudsz. Nem tennéd jobban, ha angol tanítanál? Könnyebb is lenne.

PILAR De hiszen nem spanyolokat tanít...

FERNANDO Remélem.

PILAR Örör vagy te, Fernando. Amerikaiakat tanít spanyolra. Észak-amerikaiakat.

FERNANDO Hát azok nem tudnak? A dél-amerikaiak tudnak.

PILAR Azokat tanítja spanyolra, akik nem tudnak. Akik egymás közt angolul beszélnek.

FERNANDO Az ő helyében én mégiscsak angolt tanítanék. Mert az az anyanyelve. *(bocsánatkérően)* Nem akartalak megsérteni, Don Roberto.

AGUSTÍN Teszek rád. És még egyszer teszek rád. Azért csináltunk forradalmat, hogy Don Robertónak szólítsuk egy elvtársunkat?

FERNANDO Az a nézetem, hogy a társadalomban mindenki szólítson mindenkit Don-nak. A köztársaságban is.

PABLO Don Robertónak nincs szakálla. Nem is igazi tanár.

JORDAN Már nő a szakállam.

PABLO Az nem szakáll. Az nem igazi szakáll. Nem is vagy te igazi tanár.

AGUSTÍN *(elkeseredetten)* Teszek mindnyájatokra. Akármi legyen, ha ez nem tébolyda.

PABLO Miért volna tébolyda? Nekem csak az tűnik fel, hogy Don Robertónak nincs szakálla.

MARIA De igenis van.

PABLO Neked tudnod kell. Neked aztán tudnod kell.

JORDAN Biztos, hogy részeg vagy te, Pablo?

PABLO Én? Részeg vagyok! Inni mindenki tud, de berúgni nem könnyű. Én berúgtam.

JORDAN *(fenyegetően)* Nem vagy te részeg. Gyáva vagy.

(Hirtelen csend lesz, csak a tűz pattogása, és kintről a szél zúgása hallatszik)

PABLO Te Inglés... Ne sértegesd te engem! Így akartok megszabadulni tőlem? Nehéz lesz.

JORDAN Te gyalázatos! Te gyalázatos bakkecske.

PABLO Lehet, hogy az vagyok. De arra várhatsz, hogy megsértődöm. Ha befejezted a vacsorát, igyál, Inglés, s ints az asszonynak, hogy nem sikerült.

JORDAN Ne ugass! Magam számlájára sértegetlek.

PABLO Kár. Úgysem sértődöm meg. Igyál, Don Roberto.

JORDAN *(megvetően)* Don Pablo.

PABLO Nem vagy tanár, Don Roberto. Nincs szakállad. Hogy az utadból félretehess, akkor meg kéne öljél. De ahhoz meg neked nincs elég vér abban, amit a szoknyád alatt hordasz.

JORDAN Sok mindent tanulok tőled, Pablo.

PABLO Én tanítom a tanárt. Igyekezz, Don Roberto, a végén még jó barátok leszünk.

JORDAN Már most is azok vagyunk.

PABLO De még jobb barátok is lehetünk.

JORDAN Hát akkor máris jobb barátok vagyunk.

AGUSTÍNÓ: Én kimegyek. Azt mondják, hogy élete végéig mindenkinek meg kell enni egy tonnára való trágyát, de én nem hagyom, hogy egy fél mázsát a fülemen tömjetek be máris.

PABLO Mi baj, negro? Nem tetszik, hogy Don Roberto meg én jó barátok vagyunk?

AGUSTÍN Vigyázz a nyelvedre! Engem te ne nevezz negrónak.

PABLO De hiszen mások is így hívnak. A minap is mondta valaki, hogy Agustín majdnem olyan fekete, mint a cigány. Mások is negrónak hívnak.

AGUSTÍN Mások hívhatnak, de te nem!

PABLO Blancónak nevezzetek?

AGUSTÍN Nem.

PABLO Hát akkor minek? Vörösnek?

AGUSTÍN Azt lehet! Vörösnek! Rojónak! A hadsereg vörös csillagát viselem. De a nevemet is ismered. Agustínnek hívnak.

PABLO Ez aztán a hazafi. Idenézz, Inglés, ha példás hazafit akarsz látni!

(Csattanás, Agustín pofonüti Pablót. Utána csönd.)

ANDRÉS Nyughass, Agustín.

AGUSTÍN (újából pofonüti Pablót) Szétverem a pofáját ennek a disznónak.

PABLO (vontatottan) Ezért is kár. Hiába, még most sem hívtatok ki. (újabb csattanás) Hallod-e asszony! Hiába pofoztatsz Agustínal. Nem sértődöm meg. Nem vagyok bolond!

AGUSTÍN Te bakkecske!

PABLO Az hát. Ismered te is az asszonyt.

AGUSTÍN (újából pofonüti) Te gyáva bakkecske.

PABLO Kár a fáradságért. Nincs itt senkinek bátorsága, hogy megöljön. A pofozkodás pedig hülyeség.

AGUSTÍN Te állat!

PABLO A beszéd is hülyeség. (kiöblíti a száját borral és köp) Még kevesebbet ér, mint a pofon.

AGUSTÍN Legszívesebben széttaposnálak, mint a férget!

PABLO Ez sem ér semmit. Hagyd abba, Agustín. Ütni sem érdekes, csak a kezed fájdul meg tőle.

AGUSTÍN (rekedten) Kimegyek innen. Megfulladok köztetek. (elindul)

PABLO Miért mész ki? Havazik odakint! Helyezkedj itt kényelembe.

AGUSTÍN (megtorpan) Te...! Te...!

PABLO Én! Én! Én még akkor is életben leszek, amikor te már rég meghaltál!

AGUSTÍN (fenyegetően) Biztos vagy benne?

PABLO Igyunk! (bort tölt) A tanár úr egészségére! A parancsnok señora egészségére! És a többi holdkóros egészségére!

AGUSTÍN (visszajön és kiüti Pablo kezéből a csészét) Eleget ittál már.

PABLO Kár érte. Kiömlött a bor. Ez számárság.

AGUSTÍN Belefojtalak a borodba!

PABLO Hiába, hiába! Nem látod, hogy részeg vagyok? Márpedig ha én részeg vagyok, akkor nem vitatkozom. Különben sem vagyok bőbeszédű ember. De az okos embernek néha be kell rúgni.

PILAR Teleteszem a gyávaságodat! Azt hiszed, nem ismerlek! Te aljas, gyáva kutya.

PABLO (nevet) Halljátok ezt az asszonyt? Na megyek, megnézem a lovakat.

AGUSTÍN Menj, és mocskold be őket! Hiszen azt szoktad, ugye?

PABLO Én nem. (elindul) Én aztán nem.

AGUSTÍN Hát mit csinálsz a lovakkal?

PABLO *(megtörpan)* Megnézem, hogy rendben vannak-e.
 AGUSTÍN És közben meghágod őket, ugye?
 PABLO Ha tudnád, hogy szeretem őket! Mert még a fenekük is szebb és eszesebb, mint ti valamennyien együttvéve. Na, mulassatok jól! *(nevet)* Mesélj nekik valami szépet a hídról, Inglés! Magyarázd meg nekik, hogy mi lesz a dolguk. Arra is tanítsd meg őket, hova vonuljanak vissza, ha elkészültek. Hová viszed őket, Inglés, a robbantás után? Hol bújtatod el majd a nagy hazafiakat? Mert én például egész nap ezen gondolkodtam.
 AGUSTÍN S mit süttöttél ki?
 PABLO Hogy mit süttöttem ki? Mi közöd hozzá, hogy mit süttöttem ki?
 AGUSTÍN Mondd meg!
 PABLO Sok mindent. Sok minden járt az eszemben.
 AGUSTÍN Micsoda?
 PABLO Az, hogy holdkórosok vagytok. Ez az asszony vezet benneteket, akinek a combjai között van az esze, meg ez az idegen, aki azért jött ide, mert tönkre akar tenni benneteket.
 PILAR Hordd el magad! Ki innen, és kint rázd ki a rondaságodat a hóra, vagy a lovaidat nyomd tele!
 AGUSTÍN *(elismerően)* Ez jó volt, Pilar!
 PABLO Megyek. *(megindul kifelé)* De hamarosan visszajövök. *(félrelibbenti a barlang nyílását elzáró pokrócot, a szél besüvit)* Havazik, Inglés. *(nevet)* Még mindig havazik.

(Néhány pillanatig síri csönd a barlangban, Pablo eltávozott)

PILAR Most már látod, hányadán vagyunk vele, Inglés.
 JORDAN Mit gondolsz, mihez fog kezdeni?
 PILAR Nem lehet tudni. Minden kitelik tőle.
 JORDAN Hol a golyószóró?
 PRIMITIVO Ott a sarokban. Szükség van rá?
 JORDAN Majd később. Csak tudni akartam, hol van.
 PRIMITIVO Jó helyen, amint látod. Becsavartam a pokrócba, hogy száraz maradjon. A dobok a ládában vannak.

PILAR Azt nem teszi meg. A golyószóróval nem. Attól ne tarts.
 JORDAN Hisz magad mondtad, hogy minden kitelik tőle.
 PILAR Igen, de a golyószóróhoz nem ért. Inkább bombát dob, azt jobban megszokta.
 RAFAEL Nagy hülyeség és gyengeség volt, hogy nem öltük meg. Robertónak már tegnap le kellett volna lőnie.
 PILAR Lehet, hogy igazad van, cigány. *(fáradtan)* Öljétek meg. Most már én is azt mondom.
 AGUSTÍN Én is azt mondom: végeznünk kell vele, mert különben ő öl meg bennünket.
 PILAR Hárman megmondtuk a véleményünket. Agustín, én és a cigány. Mondják meg a többiek is. Te mit mondasz, Andrés?
 ANDRÉS Matarlo. Megölni.
 PILAR Hát te, Eladio?
 ELADIO Én is azt tartom. Sok bajt okozhat még nekünk. Jót nem várhatunk tőle.
 PILAR Primitivo?
 PRIMITIVO Amit a többi.
 PILAR Fernando?
 FERNANDO Nem tarthatnánk fogságban?
 PRIMITIVO Nincs most arra időnk, hogy foglyokkal vesződjünk! Legalább két embernek kellene őrizni. S a végén mit csinálnánk vele?
 RAFAEL El lehetne adni a fasisztáknak.
 AGUSTÍN Azt már nem! Ilyen aljasságra nem vagyok kapható.
 Hallgass inkább, cigány!
 RAFAEL Csak úgy mondtam. A fasiszták örülnének, ha megkaparinthatnák.
 AGUSTÍN Ezt hagyjuk. Ocsmányság lenne!
 RAFAEL Nem ocsmányabb, mint ő.
 AGUSTÍN Egy gazság nem menti a másikat. Egyszer csak mindnyájan egyetértünk, az öreg és az Inglés kivételével.
 PILAR Nekik semmi közük hozzá. Ez a mi dolgunk. Beszélj addig, amíg vissza nem jön. Locsogj, amíg egy kézigránátot nem szed ki a köpenye alól, és fel nem robbant bennünket.

FERNANDO Elveted a sulykot. Nem akarom elhinni, hogy ilyesmi kitelik Pablótól.

AGUSTÍN Én sem hiszem. Mert ha megtenné, vége volna a borának. Pedig mindjárt vissza fog jönni a borért.

RAFAEL Adjuk át El Sordónak. Sordo majd eladja a fasisztáknak. Meg is lehetne vakítani; akkor könnyebben elbánhatunk vele.

PILAR Fogd be a szád, cigány! Megérdemelnéd, hogy téged vakítsanak meg.

PRIMITIVO A fasiszták egy lyukas garast sem adnának érte. Mások is próbáltak már ilyen üzletet kötni, de soha semmit sem kaptak. Meg inkább téged is agyonlőnének.

RAFAEL Én mégis azt mondom, hogy megvakítva könnyen el lehetne adni.

PILAR Cigány! Megjárod, ha nem hagyod abba.

RAFAEL Miért, hiszen Pablo is megvakította azt a sebesült csendőrt, azt elfelejtettétek?

PILAR Hallgass!!

FERNANDO Engedjete engem beszélni. Még nem fejeztem be.

PILAR Hát fejezd be, Fernando. Fejezd már be, az istenért!

FERNANDO Egyetértünk ugyebár abban, hogy Pablót nem érdemes sem elfogni, sem őrizetbe venni. Abban is egyetértünk, hogy illetlen lenne kiszolgáltatni...

PILAR Fejezd már be! Nyögd ki már a végét!

FERNANDO *(a közbeszólásokról tudomást sem vesz, mindvégig nyugodtan folytatja)*... kiszolgáltatni pénzszerzés, vagy egyéb nyereszkesedés céljából. Az a véleményem ennél fogva, hogy a legjobb lenne, ha egyszerűen félretennők az útból, mivel ily módon nagyobb a valószínűsége, hogy célunk érdekében tervbe vett eljárásunkat megfelelő siker koronázza.

PILAR *(felvevén)* Fernando!

FERNANDO Ez az én véleményem, s azt hiszem, nézetemet kellő módon alátámasztja az a tény, hogy ez az ember súlyos veszélyt jelent a köztársaság számára.

PILAR Szűzanyám! Ennek elég a szája, hogy még itt is bürokráciát csináljon vele.

FERNANDO ...Súlyos veszélyt jelent, mind szavaival, mind legújabb cselekedeteivel. Minthogy azonban a mozgalom érdekében végzett régi és hasznos tevékenységéért bizonyos elnézést érdemel...

PILAR *(egy tányért csap Fernando elé)* Figyelj ide, Fernando. Nesze, itt egy kis főtt hús, edd meg az összes formaságok betartásával, és ne pofázz többet. A véleményedet már ismerjük.

PRIMITIVO Akkor pedig, Inglés...

JORDAN Kész vagyok. Megteszem. Ha valamennyien így határoztok, vállalom a végrehajtást.

MARIA Ne! Ne!

PILAR Neked mi közöd hozzá? Fogd be a szád, Maria!

JORDAN Még ma éjjel a végére járok.

(Hirtelen besüvít a szél a barlangba, súlyos léptek közelednek)

PABLO *(kedélyesen, de már nem részeg hangon)* Rólam beszéltetek? Zavarok talán? *(fenyegető csönd, Pablo dűnnyögve járkal, bort tölt magának)* Van még borunk, hála istennek. Pedig ma igazán sokat megittam belőle.

AGUSTÍN Marad is, jut is. Még berúghatsz tőle egyszer-kétszer.

PABLO *(vidáman)* No, az egyiknek már megjött a szava. Fogadd őszinte szerencsekívánataimat, Agustín. Már attól féltem, hogy megnémultál.

AGUSTÍN Én? Mitől némultam volna meg?

PABLO Hát attól, hogy visszajöttem!

AGUSTÍN Azt hiszed, számít, hogy visszajöttél?

JORDAN Igyál, Pablo! Milyenek voltak a lovak?

PABLO Gyönyörűek, Inglés. A hó is ritkul már.

JORDAN Azt hiszed, eláll?

PABLO Azt. Sokkal ritkábban hull, és már csak dara. A szél még nem állt el, de a havazásnak vége. Megfordult a szél.

JORDAN Mit gondolsz, tiszta időnk lesz holnap?

PABLO Lehet. Úgy nézem, hideg, de tiszta idő lesz. Változik a szél járása.

JORDAN Lám, milyen barátságos lettél. Változó, akár a szél. És csúnya disznófejed van.

PABLO Az idő kedvezni fog a munkánknak, Inglés.

PILAR A munkánknak? A munkánknak?!

PABLO Hát persze. Odakint meggondoltam a dolgot. Miért ne maradhatnánk meg egymással, szép egyetértésben?

PILAR Miben akarsz egyetérteni velünk?

PABLO Mindenben. A hídrobbantásban. Mindenben.

AGUSTÍN Hozzánk szegődsz? S amit az előbb mondtál?

PABLO Miért csodálkozol, Agustín? Megváltozott az idő, én is megváltoztam.

AGUSTÍN Lám, az idő. Azt sem bánod, hogy pofonütöttelek?

PABLO De azt igen. *(nevet)* Mégis veletek tartok.

PILAR Idefigyelj, Pablo.

PABLO Hallgatlak, asszony.

PILAR Mi történt veled?

PABLO Semmi. Meggondoltam magam. Ez az egész.

PILAR Persze hallgatóztál.

PABLO Nem tagadom. De egy szót sem értettem a beszédedekből.

PILAR Attól félsz, hogy megölünk?

PABLO *(kimérten)* Azt nem. Ismerhetsz. Attól én nem félek.

AGUSTÍN De az istenfádat, mi történt veled? Lerészegszel, mindnyájunkba belekötsz, kutyába sem veszed a feladatunkat, halállal fenyegetsz minket, megsérted a nőket, fellázadsz a parancs ellen...

PABLO Részeg voltam.

AGUSTÍN Most pedig...

PABLO Kijózanodtam, és megváltozott a véleményem.

AGUSTÍN Bízzanak benned a többiek, ha akarnak. Én nem bízom.

PABLO Mindegy, Agustín. Akár bíztok, akár nem, csak egyetlenegy ember vezethet el benneteket Gredosba. Az az egy ember pedig én vagyok, senki más.

AGUSTÍN Gredosba?

PABLO Oda! Mert máshova a híd után nem mehetünk.

MARIA *(suttog)* Roberto? Pilar azt mondja, hogy minden szót hallott. Mindvégig hallgatózott.

JORDAN *(suttogva)* Én is azt hiszem. *(hangosabban)* Tehát mellénk állsz, Pablo?

PABLO Igen, Inglés.

FERNANDO *(méltóságteljesen)* Ha jól értettünk, Pablo, hajlandó vagy közreműködni a híd érdekében.

PABLO Jól értettél, Fernando.

PRIMITIVO Ószintén beszélsz?

PABLO Igen.

FERNANDO S mit gondolsz, sikerül? Most már bízol benne?

PABLO Hogyne. Te talán nem bízol benne, hogy sikerül?

FERNANDO Én bízom! Csakhogy...

AGUSTÍN Hát én elmegyek.

ANDRÉS Már megint idegeskedsz, Agustín?

PABLO Hideg van odakint.

AGUSTÍN Nem bánom. Járok egyet. Nem bírom tovább ebben a diliházban.

FERNANDO Ne nevezd ezt a barlangot bolondok házának.

AGUSTÍN Közveszélyes örültek tanyája. Azért megyek ki, mert nem akarok köztetek megbolondulni.

(Távolodó léptek, ismét szélsüvöltés, majd rövid ideig csönd)

PABLO Milyen papírok azok ott előtted, Inglés? Írtál valamit?

JORDAN Lerajzoltam a hídrobbantás tervét.

MARIA Megnézhetem én is, Roberto?

JORDAN Persze. Űlj ide mellém.

PABLO Hogy sikerült a rajz?

JORDAN Jól. Nagyon jól.

PABLO Én a visszavonulás útját rajzolgom a fejemben.

JORDAN És hogy sikerült?

PABLO Nagyon jól.

PRIMITIVO Kigondoltál valamit?

PABLO Ki. Mindenfélet. Megnézném én is a rajzaidat, Inglés.

PRIMITIVO Én is.

JORDAN Gyertek ide mindannyian.

(Mozgolódás, lépések, összegyűlnek az asztal körül, papírlapok csörgése, valaki idegesen dobolni kezd az ujjával az asztalon)

JORDAN Értetek belőlük valamit?

PRIMITIVO Nem sokat.

JORDAN Az a fontos, hogy én értsem.

PABLO Igen, az a fontos. Akkor sikerülni fog. És szép időnk lesz hozzá. A hó már nem esik.

JORDAN De megmaradnak benne a nyomok. És El Sordo ma éjszaka akar szerezni nyolc lovat.

PABLO Lovakra szükségünk lesz.

PILAR Szegény El Sordo. Ma éjjel biztos megpróbál elkötni nyolc lovat.

PABLO Nehéz lesz. De szükségünk van a lovakra...

(A dobolás az asztalon egyre erősödik, mintha távoli lódobogássá változna, ami megfelelő ütemű zenével folytatódik)

VI. rész

(Az ötödik rész végén hallott zene, amely fokozatosan dübörgő lódobogássá változik, aztán csak egyetlen közeledő ló lábdobogása hallatszik)

JORDAN *(suttogva)* Maria! Ne mozogj. Maradj a zsákban.

MARIA Mi történik?

JORDAN Egy lovas közeledik.

MARIA *(rémműlten)* Lovasok jönnek?

JORDAN Azt hiszem, csak egy lovas katona. Nem látom rendesen. Még alig virrad.

MARIA Mit tegyünk?

JORDAN Maradj a zsákban. Feküdj nyugodtan, hogy célozni tudjak a pisztollyal.

(Egyre közelebből hallatszik a lódobogás, aztán hirtelen megtorpan a lovas. Pisztolydörrenés. Lónyerítés, száguldó, távolodó lódobogás)

JORDAN *(most már hangosan beszél)* Maria, öltözz gyorsan.

MARIA Lelőtted?

JORDAN Lelőttem.

(Kissé távolabbról mozgolódás, álmos beszélgetés, kérdezősködés)

PILAR *(távolabbról kiabál)* Mit csináltok ott kint a hóban, Inglés?!

Nem fértek el ketten a zsákban?

JORDAN Ne locsoj, asszony! Talpra mindannyian!

(Futó, közeledő lábdobogások, többen jönnek feléjük)

PILAR Mi történt, Inglés?

JORDAN Egy lovas katona járt itt. Lelőttem.

PILAR Hol van?

JORDAN Ott vonszolja a lova a fák között. Primitivo, fuss utána, és fogd meg a lovat.

PRIMITIVO Megyek, Inglés!

(Futkosás, kiabálás, kiabálva, idegesen beszélgetnek)

JORDAN Ki volt az éjszakai őrsége?!

PILAR Rafael. Az anyja keserves cigány...

JORDAN Lehet, hogy vannak még lovasok a közelben. Hozzatok ki a golyószórót!

PILAR *(bekiált a barlangba)* Agustín! Hozd gyorsan azt a golyószórót!

JORDAN Anselmo, segíts Agustínnak. Vigyétek fel a golyószórót a dombra. Te feküdj mellé, tartsd erősen a lábát, hogy ne mozogjon, ha lőni kell vele.

ANSELMO Megyünk, Roberto!

PRIMITIVO *(messziről kiabál)* Inglés! Elkaptam a lovat!

JORDAN Vezesd ide!

PILAR *(bekiált a barlangba)* Andrés! Eladio! Hozzatok ki kézigránátkat is!

PABLO Mit gondolsz, Inglés, jönnek még katonák?

JORDAN Nem tudom, Pablo. Úgy látszik, a lovas mit sem sejtve ért ide. Nem lónyomokat követett, nem is volt túlságosan éber, meglepettnek látszott, amikor engem észrevett.

PABLO Szerencsénk volt, hogy te meg Maria kint aludtatok. Csak ne jöjjenek újabbak ennek a nyomában.

JORDAN Alighanem egy társától eltévedt őr volt. De ha a járőrnél észreveszik, hogy elmaradt, követni fogják a nyomait a hegyek között. Ha el nem olvad addig a hó. Vagy valami nem történik a járőrrel.

(Lónyérítés közelről)

PABLO Nézd, micsoda ló!

PRIMITIVO Nagyon szép ló. *(lihegve beszél, közelebb vezeti a lovat)*
Alig tudtam elkapni.

PABLO Add ide, Primitivo. Odaviszem a többi közé.

JORDAN Ne vidd, Pablo! A nyomok idevezetnek. Tovább kell vezetnünk a lovat.

PABLO Igazad van. Ráülök és ellovagolok vele messzire, s ha már elolvadt a hó, visszahozom. Milyen okos vagy már kora reggel, Inglés.

JORDAN Én felmegyek a golyószóróhoz. Te pedig küldj le valakit a völgybe.

PABLO Nincs rá szükség. Lovasok ezen az úton nem tudnak feljönni, mi pedig három ösvény között választhatunk. Jobb, ha nem hagyunk nyomokat, repülőgépek is jöhetnek, mire kisüt a nap. Add ide a borostömlőt, Pilar!

PILAR Hogy megint berúgjál! Itt vannak inkább a kézigránatok.

PABLO Dehogy rúgok be. Komoly a helyzet. De azért csak add ide a tömlőt. Nem szeretném, ha egész nap vizet kellene innom, amíg a fasisztákat csalogatom minél távolabbra a barlangtól.

JORDAN Ülj fel a lóra!

PABLO Milyen gyönyörű ló. Nyugodj meg egy pillanatra. *(felül)*
Így! Gyerünk innét, minél gyorsabban! *(távolodó lódobogás)*

JORDAN *(parancsokat ad, kiabálva)* Andrés, nyergeld fel és készítsd elő a többi lovat. Ha lövéseket hallasz, hozd őket magaddal az erdőn át a szakadékhoz, te csatlakozz hozzánk, a lovakat bízd az asszonyokra! Fernando, ügyelj, hogy a csomagjaimat is elhozzák. De a legfontosabb: óvatosan hozzátok a csomagokat!

PILAR Maria és én mindent elkészítünk az elköltözéshez.

JORDAN Jó. Eladio, kutasd át a halott katonát. Primitivo, te siess fel a dombra Agustínékhoz!

PRIMITIVO Igen.

JORDAN Gyorsan csomagoljatok itt, asszony!

PILAR Rendben lesz minden. De ha a cigány még egyszer a szemem elé kerül...

JORDAN Megyek a golyószóróhoz. *(elindul)*

MARIA *(utánafut)* Roberto! Elkísérhetlek?

JORDAN *(nem áll meg, menetközben beszélget)* Nem. Segíts Pilarnak.

MARIA Veled megyek.

JORDAN Nem, Maria.

MARIA Én is tudnám tartani a gépfegyver lábát úgy, mint Anselmo.

JORDAN Semmiféle lábat nem kell tartanod, sem a géppuskáét, sem másét. Inkább vigyázz a menyegzői ingedre.

MARIA Csókolj meg!

JORDAN Nem szégyelled magad?

MARIA Nem. Egyáltalán nem.

JORDAN Most fordulj vissza. Sok munka vár ránk. Talán harcolni is fogunk, ha fölfedezték a nyomokat.

MARIA Láttad, mit viselt a mellén az a katona?

JORDAN Persze.

MARIA A Szent Szív volt a köpenyére hímezve.

JORDAN Igen. A Navarraiak mind így viselik.

MARIA Ott lőtted meg?

JORDAN Nem. Alatta. Most menj vissza.

MARIA Én mindent láttam.

JORDAN Te nem láttál semmit. Csak egy férfit lovon. Menj vissza!

MARIA Mond, hogy szeretsz.
JORDAN Nem. Most nem.
MARIA Most nem szeretsz?
JORDAN Hagyj. Menj vissza. Ilyenkor nem lehet szerelemmel is foglalkozni.
MARIA A gépfegyver lábát akarom tartani, és tüzelés közben folyton azt fogom mondani, szeretlek, szeretlek!
JORDAN Bolond vagy. Menj már vissza.
MARIA Nem vagyok bolond. Szeretlek.
JORDAN Akkor menj vissza.
MARIA Jó. Visszamegyek. És ha te nem is szeretsz, én épp eléggé szeretlek mindkettőnk helyett.
JORDAN Szeretlek, de menj vissza. Ha puskalövéseket hallasz, gyere utánunk a lovakkal. Segíts Pilarnak a csomagok szállításánál. Lehet, hogy semmi sem történik. Remélem...
MARIA Jó. Megyek. *(visszaindul)*
JORDAN Primitivo, várjál! *(meggyorsítja lépteit)*
PRIMITIVO Gyere, Inglés! *(rövid szünet)* Már azt hittem, a kis kópás is idejön a golyószóróhoz.
JORDAN Visszaküldtem, hogy segítsen Pilarnak.
PRIMITIVO Ha nem nyírták volna meg ennyire, egész csinos lány lenne.
JORDAN *(szórakozottan)* Igen.
PRIMITIVO Az ágyban milyen?
JORDAN Hol?
PRIMITIVO Az ágyban.
JORDAN Vigyázz a nyelvedre!
PRIMITIVO Azért nem kell megsértődni...
JORDAN Hagyd abba!
AGUSTÍN *(kissé távolról)* Gyere már, Inglés, nézd meg: jól helyeztük el a fegyvert?
JORDAN Mindjárt, Agustín! *(halkabban)* Primitivo, te vágj fenyőgallyakat, és hozd ide gyorsan.
PRIMITIVO Minek?

JORDAN Hogy álcázzuk a golyószórót. Siess!
AGUSTÍN No nézd meg, Inglés.
JORDAN Ez nem jó hely a fegyvernek. Messzebbre kell vinni. Ide! *(együtt cipelik a fegyvert)* Majd segítek. Ide tegyétek a köveket. Itt van egy! Ezt tegyétek a másik oldalra. Hagyjatok helyet a csőtorolat mozgásának. Ennek a kőnek messzebb kell feküdnie. Tudjátok, hogyan kell bánni vele?
AGUSTÍN Már próbáltuk. Néhányan tudjuk. Megpróbáltuk szét-szedni és ismét összeállítani a barlangban az asztalon. Egyszer szétszedtük, és két napig nem tudtuk összeállítani. Azóta nem szedtük szét.
JORDAN Működik?
AGUSTÍN Működik. De nem engedjük, hogy a cigány és a többiek hozzányúljanak.
JORDAN Látjátok? Ott, ahová az előbb tettétek, használhatatlan volt, most meg ezek a sziklák megvédenék, ha oldalról támadnak rátok. Az ilyen fegyverrel lapos terepet kell keresni. Oldalról kell őket elkapni, látod?
AGUSTÍN Látom. De eddig nem szorultunk még védelmi helyzetbe, csak egyszer, amikor elfoglalták a várost.
JORDAN Most legalább ezt is megtanuljátok. Csak egy-két dologra kell ügyelni.
RAFAEL *(messziről kiabál)* Hola, Roberto! Hola, Agustín! Hola, Anselmo!
ANSELMO Itt a cigány.
JORDAN Büdös kurafi! Hol a pokolban jártál?
RAFAEL *(jókedvűen fut feléjük)* Nézzétek, milyen két szép nyulat fogtam! Rajtakaptam őket, és mindkettőt elfogtam. Nagyban szelmeskedtek a hóban.
JORDAN És az őrhelyed?
RAFAEL Nem sokáig voltam oda. *(közelükbe ér, hirtelen suttogni kezd)* Mi történt? Riadó van?
ANSELMO Lovasok portyáznak.
RAFAEL A Krisztusát! Láttátok őket?

AGUSTÍN Az egyik már a táborban van. Eljött hozzánk reggelire.

Az anyád keserves...

RAFAEL Mintha lövést hallottam volna. Mi az Isten! Egészen idáig jött?

JORDAN Idáig, őrszem úr!

RAFAEL Jaj, Szűzanyám! Szegény, szerencsétlen ember vagyok!

JORDAN Ha nem cigány lennél, agyonlőnélek.

AGUSTÍN Így is agyon kellene lőni.

ANSELMO Csúnyán viselkedtél, cigány.

RAFAEL Ne, ne mondjatok ilyet. Nagyon sajnálom. A nyúl volt az oka. Szürkület előtt meghallottam a hímet, a közelben ugrált a hóban. Képzeltetitek, milyen lármát csaptak. Elindultam a hang felé, de elmenekültek. Követtem a nyomukat a hóban, s valamivel följebb megtaláltam őket, s agyonütöttem mind a kettőt. Nééztek csak, milyen kövérek. Pilar mit süt majd! Nagyon sajnálom. Megöltétek a lovast?

JORDAN Meg.

RAFAEL Te ölted meg, Roberto?

JORDAN Én.

RAFAEL *(hízelegve)* Bátyám! Csodálatos ember vagy!

JORDAN Az anyád...! Vidd a nyulakat a táborba, és hozz valami reggelit.

RAFAEL Nézd, milyen kövér nyulak. Egy bödön zsír van mind-egyikben. Álmomban sem láttam ilyen nyulakat!

JORDAN Menj már!

RAFAEL Neheztelsz rám, Roberto?

JORDAN Nem neheztelek. De szégyellheted magad, hogy ott-hagytad az őrhelyedet. Mi történt volna, ha egy egész lovascsapat szakad a nyakunkba?

RAFAEL A Krisztusát! Milyen okos vagy!

JORDAN Idefigyelj! Többé nem hagyod el az őrhelyedet. Soha többé. Én nem fenyegetőzőm.

RAFAEL *(elindul)* Hát persze! Nem is lesz többé ilyen szerencsém! Hogy két ilyen nagyszerű nyulat találjak egyszerre. Soha az életben!

JORDAN Anda! És siess vissza!

(Rövid szünet)

AGUSTÍN Micsoda haszontalan egy ember!

ANSELMO Nincs politikai meggyőződése, nem ismeri a fegyelmet, semmit sem lehet rábízni.

JORDAN De holnap őt is fel fogom használni. Furcsa lesz nézni, miképp viselkedik egy cigány a háborúban. Fel kellene őket menteni, mint a kvékereket, vagy mint a testileg és szellemileg alkalmatlanokat. Semmi hasznukat nem látni. De ma még az alkalmatlanokat sem mentik fel. Senkit sem mentenek fel ebben a háborúban, mindenkire szükség van.

PRIMITIVO Itt vannak a fenyőgallyak, Inglés.

JORDAN Jól van, Primitivo. Agustín és Anselmo, tűzdeljétek körül a golyószórót, hogy felülről eltakarják a gallyak.

ANSELMO Így jó lesz?

JORDAN Jó. A többit is. – Primitivo!

PRIMITIVO Tessék.

JORDAN Te menj föl arra a sziklára, és figyeld, hogy jön-e valaki.

PRIMITIVO Rendben van.

JORDAN Ne lőj, akárkit látsz is odalent. Guríts le egy kódarabot. Így adjál jelt nekünk. Ha meghallod, hogy kettőt füttyentek, igyekezz a sziklák mögött ide a golyószóróhoz kerülni.

PRIMITIVO Értem. Nagyon egyszerű.

JORDAN Egy kis követ guríts le. És vigyázz, nehogy meglássanak!

PRIMITIVO Helyes! Ledobhatok rájuk egy kézigránátot?

JORDAN Csak akkor, ha már megszólalt a golyószóró. Lehet, hogy a lovasok, ha jönnek, csak a bajtársukat keresik, és nem próbálnak feljebb hatolni. Lehet, hogy Pablo nyomát fogják követni. Nem akarunk verekedni, ha valahogy elkerülhető a küzdelem. Mindenképp el kell kerülnünk a harcot. De most már indulj.

PRIMITIVO Megyek. *(elindul)*

JORDAN És te, Agustín? Értesz ehhez a fegyverhez?

AGUSTÍN Meg tudom tölteni. Célozni. Lőni vele. Mást nem.

JORDAN Nem szabad lőnöd, amíg ötvenméternyire nincsenek, és csak akkor, ha egészen bizonyos, hogy a barlanghoz vezető ösvényre tértek.

AGUSTÍN Igen. Milyen messze van az az ötven méter?

JORDAN Mint az a szikla, ott. Ha tisztet látsz, először őt lődd le, s csak azután fordítsd a fegyvert a többi felé. Lassan mozgasd. Erősen tartsd, hogy el ne mozduljon, és gondosan célozz, de ne lőj ki többet hat tölténynél, mert a géppuska tüzelés közben felugrik. Mindig csak egy emberre célozz, és csak azután fordítsd a másikra. Lovasoknak a hasába célozz.

AGUSTÍN Igen.

JORDAN Anselmo, te tartsd a fegyver lábát, hogy el ne mozduljon. Így! Neked kell tölteni a fegyvert is.

ANSELMO Te hol leszel, Roberto?

JORDAN Itt fönt, baloldalt, ahonnét mindent látok, és fedezni tudlak benneteket a karabéllyal.

AGUSTÍN Ha beljebb kerülnek, vérfürdőt fogunk rendezni.

JORDAN Remélem, nem kerül rá sor.

AGUSTÍN Ha nem kellene a híddal törődni, most nagy vérfürdőt rendezhetnénk, aztán odébbállhatnánk.

JORDAN Nem sokat érnénk vele, Agustín. A híd felrobbantása fontos, ennek meg semmi jelentősége sem lenne.

AGUSTÍN Miért ne lenne jelentősége! Ahány halott fasiszta, annyi fasisztával kevesebb.

JORDAN Igaz. De, ha felrobbantjuk a hidat, elfoglalhatjuk Segoviát. A tartomány fővárosát. Erre gondolj! Először azt fogjuk elfoglalni.

AGUSTÍN Komolyan hiszel ebben? Azt hiszed, el tudjuk foglalni Segoviát?

JORDAN Igen, ha a hidat rendben felrobbantjuk.

AGUSTÍN Szeretném, ha nagy vérfürdőt rendezhetnénk itt és a hídnál is.

JORDAN De nagy az étvágyad! Holnap reggelre tartogatok neked egy kis vérfürdőt. El kell tenni láb alól az őrt a fűrészmalomnál.

AGUSTÍN Szívesen.

JORDAN S végezni kell a másik őrrrel is, az útkaparó kunyhójánál.

AGUSTÍN Elintézem akár az egyiket, akár a másikat, vagy mind a kettőt.

JORDAN Nem lehet mind a kettőt. Egyszerre kell végezni velük.

AGUSTÍN Mindegy, hogy melyiket. Elég régóta várok már, hogy történjék valami ebben a háborúban. Pablo mellett már nagyon ellustultunk.

(Guruló szikladarab zöreje)

ANSELMO Hallgassatok! *(suttogva beszél)* Primitivo jelez valamit.

(Suttogva beszélgetnek)

JORDAN Hajolj le, Agustín. Hajolj le!

AGUSTÍN Mit látsz?

JORDAN Lovasok!

AGUSTÍN Hányan?

JORDAN Négyen.

AGUSTÍN Erre tartanak?

JORDAN Erre.

(Távoli és lassan közeledő lódobogás)

AGUSTÍN Aha! Látom már őket. Gyertek csak közelebb! Erre gyertek a lovaikkal!

JORDAN Bár fordulnának másfelé.

AGUSTÍN *(izgatottan)* Gyertek csak, gyertek! Fiatalon fogtok meghalni mind a négyen. Te! Te is! Te is amott!

JORDAN Bár ne kerülne rá sor! *(megkönnyebbülten)* Jól van, megálltak.

(Egy pillanatra megszűnik a lódobogás, azután távolodik)

AGUSTÍN Fasiszta disznók!

JORDAN Jól van, elmennek. Pablo nyomát követik.

AGUSTÍN *(hangosabban beszél)* Megölhettük volna mind a négyet.

JORDAN Meg. De mi történik, ha lövünk!

ANSELMO Jön a cigány a táborból.

JORDAN Ints neki, hogy menjen vissza. Elég bajunk van itt nélküle is.

(Guruló lódobogás zöreje)

ANSELMO Ismét lovasokat jelez Primitivo.

JORDAN Lapuljatok. Ints a cigánynak is, hogy feküdjön le.

AGUSTÍN Egy egész csapat jön.

(Közelgő lódobogás, erőteljesebb az előbbinél. Ismét suttogó párbeszéd.)

JORDAN Húszan vannak.

AGUSTÍN Nézd, milyen szép, kettes sorokban jönnek.

ANSELMO Sokan vannak.

JORDAN Ezekkel kellene most megküzdeni, ha azt a négyet agyonlőttük volna.

AGUSTÍN Öljük meg őket! Ez lenne az igazi vérfürdő.

JORDAN Nyughass, Agustín. Elmennek ezek is a többiek után.

(Távolodó lódobogás)

AGUSTÍN *(csalódottan)* Elmennek az átkozottak.

JORDAN Pablo jó munkát végzett. Maga után csalta őket.

AGUSTÍN Pedig de szívesen megöltem volna őket.

JORDAN Jobb így. Nem vettek észre bennünket.

ANSELMO Jó fedezéket készítettünk.

JORDAN Igen, jó volt a fedezék, öreg.

(Ismét hangosan beszélgetnek)

AGUSTÍN Hú, de megizzadtam, amíg a fasisztákat vártam.

JORDAN Szerencsénk volt.

ANSELMO Örülök, hogy eltűntek a közelünkből.

JORDAN Anselmo, te most már elmehetsz. Menj a tegnapi őrhelyedre, vagy bármilyen más alkalmas helyre, ahonnét, úgy, mint

tegnap, szemmel tarthatod az utat. Szürkületig kell ott maradnod, aztán felváltalak.

ANSELMO Nem baj, hogy nyomokat hagyok?

JORDAN Alulról kerülj fel, ha majd elolvadt a hó. Az út sáros lesz. Figyeld meg, nagy-e a forgalom, és lehet-e tanknyomokat látni a sárban. Ez lesz a mai munkád.

ANSELMO Megengeded...

JORDAN Tessék.

ANSELMO Engedelmeddel inkább elmennék La Granjába, hogy megérdeklődjem, mi történt ott az éjjel. Közben valaki más örködnék helyettem.

JORDAN Nem félsz, hogy lovasokkal találkozol?

ANSELMO Nem, ha már elolvadt a hó.

JORDAN Van valami megbízható embered La Granjában?

ANSELMO Van. Egy asszony. Több asszony is.

AGUSTÍN Úgy van, ott sokan rokonszenveznek velünk, még dolgoznak is nekünk. Nem akarnál inkább engem elküldeni?

JORDAN Inkább az öreg menjen. Te értesz a géppuska kezeléséhez, Agustín. És a mai nap még nem ért véget.

ANSELMO Rögtön indulok, mihelyt elolvadt a hó. Hamarosan elolvad.

JORDAN Mit gondoltok, elfogják Pablót?

AGUSTÍN Pablo nagyon ravasz. El lehet fogni a szarvasbikát kutyák nélkül?

JORDAN Néha.

AGUSTÍN De nem Pablót. Már csak árnyéka annak, aki volt, de azért nagy dolog, hogy még mindig kényelmesen él a hegyekben, és akkor issza le magát, amikor kedve tartja.

JORDAN Valóban olyan ravasz?

AGUSTÍN Még annál is ravaszabb.

JORDAN Én még nem tapasztaltam, hogy ilyen ügyes.

AGUSTÍN Hogyhogy nem? Ha nem volna ügyes, az éjjel meghalt volna. Úgy látom, Inglés, nem sokat értesz a politikához és a gerillaháborúhoz. Mindkettőnél az a fontos, hogy életben maradjon

az ember. Láttad, milyen ügyesen kivágta magát az éjjel, pedig alaposan rámásztunk.

JORDAN Most, hogy Pablo ismét velünk tart, nem akarok róla rosszat mondani.

AGUSTÍN Rosszat mondhatsz róla, de ravasznak nagyon ravasz.

JORDAN Majd meglátjuk... Anselmo, el tudsz menni napvilágnál La Granjába?

ANSELMO El. Természetesen nem fogok katonabandával bevonulni.

AGUSTÍN És harangot sem köt a nyakára, és zászlót sem fog lobogtatni.

JORDAN Hogyan jutsz oda?

ANSELMO Az erdőn át.

JORDAN És ha megállítanak?

ANSELMO Vannak okmányaink.

JORDAN Mindnyájunknak vannak, de akkor gyorsan meg kell enni az áruló iratokat.

ANSELMO Sokszor eszembe jutott már. Kár, hogy nem szeretek papírt enni.

JORDAN Vihetnél magaddal egy kis mustárt. Én a bal zsebemben hordom a magunk papírjait, a jobb zsebeemben hordom a fasisztákét, így aztán nem tévesztem el, ha sürgősen kell az egyik, vagy a másik.

AGUSTÍN Idefigyelj, Roberto. Azt mondják, a kormány mindinkább jobbra tolódik. Elvtárs helyett Señort és Señorát mondanak a köztársaságban, te is arrébb tolhatod a zsebeidet.

JORDAN Ha majd egészen jobbra tolódtak, a farzsebeemben fogom hordani az okmányokat.

AGUSTÍN Remélem, megmaradhatnak az ingedben. De lehet, hogy megnyerjük a háborút, és elveszítjük a forradalmat.

JORDAN Nono! De ha nem nyerjük meg a háborút, akkor nem lesz többé sem forradalom, sem köztársaság, se te, se én nem leszünk, nem lesz más, csak egy nagy...

ANSELMO Én azt mondom, hogy meg fogjuk nyerni a háborút.

AGUSTÍN Utána pedig agyonlőjük az egész csőcseléket, kivéve a jó köztársaságiakat.

ANSELMO Ha megnyertük a háborút, nem lövünk agyon senkit. Igazságosan fogunk kormányozni. Mindenki annyit kap a javakból, amennyi áldozatot hozott értünk. Azokat pedig, akik ellenünk harcoltak, felvilágosítjuk, hogy belássák tévedésüket.

AGUSTÍN Nagyon sokat kell majd agyonlőnünk. Sokat, sokat, sokat!

ANSELMO Nem lövünk agyon senkit, még a vezetőket sem. Jobb belátásra bírjuk őket.

AGUSTÍN Én már tudom, mihez kezdünk velük.

JORDAN Ugyan mit, te gazember?

AGUSTÍN Két remek mesterségem van a számukra.

JORDAN Halljuk a két tervet, te ronda szájú!

AGUSTÍN Ejtőernyő nélkül ugratjuk le őket a repülőgépekről, de csak a kedvesebbeket. A nem olyan kedveseket a kerítések tartóoszlopaira húzzuk rá, aztán lelőjük őket, hogy a többiek is helyet kapjanak.

ANSELMO Komisz beszéd ez. Ilyesmit sohasem fogunk megengedni a köztársaságban.

AGUSTÍN Persze hogy nem. Elragadtattam magam. De mikor a lovasokat megláttam, és eszembe jutott, hogy agyonlőhetném őket, úgy éreztem magam, mint a kanca, amely az istállóban a ménre vár.

JORDAN Tudod, miért nem öltük meg őket?

AGUSTÍN Tudom, tudom. De úgy rám jött a kívánság, mint a kancára a vágy. Nem tudhatjátok, az mi, ha még sohasem éreztétek.

JORDAN Alaposan megizzadtál. Azt hittem, a félelemtől.

AGUSTÍN A félelemtől. A félelemtől is, meg emiatt is. Nincs ennél erősebb vágy az életben.

ANSELMO Jön a cigány.

JORDAN Mondtam, hogy küldd vissza.

ANSELMO Alighanem a reggelit hozza.

JORDAN Akkor menj, és vedd el tőle, de ne engedd ide.

(Távolodó léptek)

AGUSTÍN Te, Inglés, nem éreztél még sohasem ilyen gyilkolási vágyat?

JORDAN *(elgondolkozva)* Nem tudom. Mi hidegvérűen ölünk. De ti spanyolok nem, és talán nem is tudnátok. Mi is kénytelenek vagyunk embert ölni, de ti másképp gyilkoltok. Mintha ez lenne a vallásotok. Háborúk, inkvizíciók.

AGUSTÍN És téged nem fertőztünk meg?

JORDAN *(bizonytalanul)* Nem tudom... Lehet. De hagyjuk ezt a kétes értékű bölcselkedést. Mit gondolsz, hol járnak most a lovások?

AGUSTÍN Ha Pablo nyomát követik, akkor már messze az erdőben.

JORDAN Hacsak közben rá nem bukkantak El Sordo tanyájára.

AGUSTÍN Hú! Erről egészen megfeledkeztem. El Sordo az éjjel lovakat lopott nekünk. A hóban megmaradhattak a nyomok.

JORDAN Reméljük, a fasiszták nem bukkannak rá. Mindenesetre eddig még nem találták meg, mert akkor már lövöldözéseket hallanánk.

(Közeledő léptek)

ANSELMO Itt a reggeli, Roberto. Húsos szendvicsek. És bor.

JORDAN Végre. Rettenetesen megéheztem.

ANSELMO Én megyek...

JORDAN Nem eszel velünk?

ANSELMO Majd lent a táborban. Utána indulok La Granjába.

JORDAN Vigyázz magadra, öreg.

ANSELMO *(elmenőben)* Ismerem az utat.

(Rövid szünet, Jordan és Agustín evéshez készülődik, azután evés közben folytatják a beszélgetést)

JORDAN Pilar szép nagy szendvicseket küldött. És nálam hagyma is van.

AGUSTÍN Olyan szagod lesz, hogy a fasiszták megérzik az erdőben.

JORDAN Add ide a borostömlőt, hogy leöblítsem.

AGUSTÍN Kell a másik szendvics?

JORDAN Köszönöm, nem.

AGUSTÍN Edd meg. Nem szoktam reggel enni.

JORDAN Igazán nem kell?

AGUSTÍN Persze hogy nem.

JORDAN Akkor add ide. Nagyon éhes vagyok.

AGUSTÍN Mindig hagymát reggelizel?

JORDAN Csak ha van.

AGUSTÍN Nálatok így szokás?

JORDAN Nem szokás. Sőt, megszólják azt, aki hagymát eszik.

AGUSTÍN Örülök neki. Mindig civilizált országnak néztem Amerikát.

JORDAN Mi bajod a hagymával, Agustín?

AGUSTÍN A szaga nem tetszik. Egyébként olyan, mint a rózsa.

JORDAN Olyan, mint a rózsa. Nagyon olyan. És a rózsa olyan, mint a hagyma.

AGUSTÍN Furcsa ember vagy te, Inglés. Egészen más, mint az a másik robbantó, akivel együtt dolgoztunk.

JORDAN Nagy a különbség kettőnk között.

AGUSTÍN Micsoda?

JORDAN Én élek, ő meghalt.

AGUSTÍN Nem csak az.

JORDAN Nem. Az az ember sokat szenvedett.

AGUSTÍN Hát te? Te nem szenvedtél?

JORDAN Nem. Azok közé tartozom, akik keveset szenvednek.

AGUSTÍN Én is. Vannak, akik szenvednek, és vannak, akik nem. Én nem szoktam szenvedni.

JORDAN Én sem. *(tele szájjal nevet)* És így meg éppen nem.

AGUSTÍN Én a többiekért szenvedek.

JORDAN Mint általában a jó emberek.

AGUSTÍN Magamért csak keveset.

JORDAN Nincs feleséged?
AGUSTÍN Nincs.
JORDAN Nekem sincs.
AGUSTÍN De neked ott van Maria.
JORDAN Igen.
AGUSTÍN Furcsa dolog. Mihelyt hozzánk került, Pilar úgy elkülönítette mindnyájunktól, mint egy karmelita szüzet. El nem tudod képzelni, milyen féltékenyen vigyázott rá. Neked meg rögtön odaadta, mint valami ajándékot.
JORDAN Nem így volt.
AGUSTÍN Hát hogyan?
JORDAN A gondjaimra bízta...
AGUSTÍN Te meg úgy őrözd, hogy minden éjjel vele vagy.
JORDAN Ne beszéljünk erről többet. Én nagyon komolyan vigyázok rá.
AGUSTÍN És mi lesz később? Ha már felrobbantottuk a hidat?
JORDAN Velem jön.
AGUSTÍN Akkor ígyál. És éljetez boldogan. *(rövid szünet)* Mondok mégis valamit, Inglés.
JORDAN Tessék.
AGUSTÍN Én is szerettem Mariát. Nagyon. Jobban, mint hinnéd.
JORDAN Elhiszem.
AGUSTÍN Olyan nyomot hagyott bennem, amely egyhamar nem fog elmúlni.
JORDAN Elhiszem.
AGUSTÍN Sohasem nyúltam még hozzá, és nem volt hozzá semmit közöm, de azért nagyon szerettem. Inglés, ne bánj vele könnyelműen.
JORDAN Vigyázok rá.
AGUSTÍN Nem tudod, milyen lenne egy ilyen lány, ha nem volna forradalom. Nagy felelősség terhel. Sokat szenvedett szegény.
JORDAN Feleségül veszem.
AGUSTÍN Nem. Nem erre gondoltam, a forradalomban erre nincs szükség. De azért nem fog ártani.

JORDAN Feleségül veszem. Nagyon szeretem.
AGUSTÍN Majd később. Mikor már alkalmas az idő. A szándék a fontos.
JORDAN Az megvan.
AGUSTÍN Ha azt látom, hogy könnyen veszed, agyonlőttelek volna, mikor az első éjjel vele voltál. Az ilyesmiért nálunk embert is ölnek.
JORDAN Idehallgass. Kevés az időnk, nem jut a formaságokra. Holnap harcba indulunk. Számomra ez nem sokat jelent, de ketőnknek annyit, hogy ki kell használnunk az időt.
AGUSTÍN Segíthetek nektek? Ha tehetek valamit érted és a lenyírt fejűért...
JORDAN Nincs mit. Rendben vagyunk.
AGUSTÍN Oly keveset tehet az egyik ember a másikért.
JORDAN Dehogy! Nagyon sokat.
AGUSTÍN Mit?
JORDAN Akármi történik, ma és holnap a harc során, fogadd meg a parancsaimat, bízzál bennünk, és engedelmeskedj, még ha nehezedre esik is.
AGUSTÍN Bízom benned. A lovasok óta és amióta elküldted a lovat, azóta bízom benned. Ha meg kell halnom valakiért holnap, boldogan és könnyű szívvel halok meg.
JORDAN Ezt eddig is éreztem. De jólesett hallani.
AGUSTÍN Primitivo is sokat ér. Pilar is sokkal többet, mint gondolnád. Az öreg Anselmo is. Andrés is. Eladio is. Nagyon nyugodt, megbízható ember. Fernando is. Igaz, nehéz, mint a higany, és unalmasabb, mint egy ökör, de ha küzdelemre kerül sor, férfi a javából. Majd meglátod.
JORDAN Örülök neki.
AGUSTÍN Van két gyenge emberünk: a cigány és Pablo. De Sordo csapata még nálunk is többet ér.
JORDAN Akkor rendben van.
AGUSTÍN Igen. De azért jobb szerettem volna, ha ma történik.
JORDAN Én is. Én is szeretnék már túl lenni rajta.

AGUSTÍN Ki tudja? Talán még ma is harcolunk.

JORDAN Talán. De inkább ne ma. Akármi történik is, ma el kell kerülnünk.

(Távoli égdörgésre emlékeztető hang)

AGUSTÍN Mi ez? Égdörgés?

JORDAN Hallgass! *(rövid szünet)* Lövöldözés.

AGUSTÍN El Sordo vidékén! Megtalálták őket. *(most már tisztán kivehető a fegyverropogás)*

JORDAN *(vontatottan)* Igen. Azt hiszem El Sordóék vidékén harcolnak.

AGUSTÍN Akkor nekünk is harcolni kell, Inglés.

(Távoli fegyverropogás, amely lassanként égdörgés szerű morajjá változik, majd ennek megfelelő folytatásos zene)

VII. rész

(A hatodik rész végén hallott zene, amely előbb égdörgésszerű morajjá változik, majd távoli fegyverropogássá, amely változó hevességgel a párbeszéd közben is hallható.)

AGUSTÍN Harcolnunk kell, Inglés! A fasiszták El Sordót támadják!

JORDAN Várjál, Agustín.

AGUSTÍN Gyerünk, meg kell őket segíteni!

JORDAN Nem.

AGUSTÍN Gyűjtsük össze az embereket! Induljunk!

JORDAN Nem, itt maradunk.

(Közeledő, futó léptek)

PRIMITIVO Hallod ezt, Inglés?!

JORDAN Primitivo, miért hagytad el az őrhelyedet?

PRIMITIVO Teszek rád meg az őrhelyedre! El Sordót támadják! Nem hallod? *(lihegve hozzájuk ér)* Mit tegyünk?

JORDAN Semmit.

PRIMITIVO Meg kell segíteni őket.

JORDAN Lehetetlen. Reggel óta tudom már.

PRIMITIVO Hogyhogy?

JORDAN El Sordóék lovat loptak az éjjel. A havazás megszűnt, és a nyomok elárulták őket.

PRIMITIVO Meg kell őket segíteni, nem hagyhatjuk őket magukra. Elvtársaink.

JORDAN Most semmit sem tehetünk értük. Tennénk, ha lehetne. Nyugodj meg, Primitivo.

PRIMITIVO A felső úton hamar eljutunk hozzájuk, lovakkal és gépfegyverekkel. Épp idejében érkeznenek.

JORDAN Rám figyelj.

PRIMITIVO A lövöldözésre figyelj!

AGUSTÍN Elvesztek... Elvesztek...

JORDAN Ha odamegyünk, mi is elveszünk. Nem oszthatjuk meg az erőinket. Nekünk holnap a hidat kell felrobbantani.

(Felerősödik a távoli csatazaj)

PRIMITIVO Hallod?! Ez vérengzés.

JORDAN Ha bekerítették őket, akkor az. De egy-két ember talán még így is elmenekülhet.

PRIMITIVO Ha most rögtön elindulunk, a hátuk mögé kerülhetünk. Gyerünk mi hárman a lovakkal!

JORDAN És aztán? Mi történik, ha hátba támadjuk őket?

PRIMITIVO Csatlakozunk Sordóhoz.

JORDAN Hogy vele pusztuljunk? Nézz a napra. Még korán van.

PRIMITIVO Nem érdekel, hogy korán van. Nem érdekel, hogy süt a nap, és hogy világos van. Segíteni akarok Sordóékon.

JORDAN Nem lehet. Ezt el kell viselni. Ez együtt jár a háborúval.

AGUSTÍN Igazán semmit sem tehetünk?

JORDAN Semmit.

PRIMITIVO Nem küldhetnél ki kettőnket a géppuskával? Agustín és engem.

JORDAN Semmit sem ér. Az sem érne semmit, ha mindnyájan odamennénk.

PRIMITIVO Hogy rohadnának meg. Hogy rohadnának meg valamennyien.

JORDAN Nyugodj meg, Primitivo. Nemsokára nekünk is ki kell állnunk.

AGUSTÍN Itt jön az asszony.

JORDAN Mi az, Pilar? Mit akarsz itt?

PILAR *(lihegve hozzájuk ér)* Itt a távcsöved, Inglés. *(rövid szünet)* Sordóra rájár a rúd.

JORDAN Rá.

PILAR Szegény. Szegény Sordo!

PRIMITIVO Derék szomszédunk és derék elvtársunk volt.

PILAR Hogy állhat az ütközet?

JORDAN Rosszul... nagyon rosszul!

PILAR Elbántak vele?

JORDAN Azt hiszem.

PILAR Szegény. Biztos a lovak miatt történt.

JORDAN Valószínűleg.

PILAR Szegény Sordo. A cigány egész regényt mesélt a lovasokról. Mi volt az?

JORDAN Előbb egy járőr jött, utánuk egy nagyobb csapat.

PILAR Meddig?

JORDAN Vagy száz méterre közelítettek meg bennünket, de aztán észrevették Pablo nyomát, és azt követték. Ütközben, úgy látszik, rábukkantak El Sordóékra.

PILAR Azt mesélte a cigány, olyan közel jöttek, hogy a géppuska az első ló szügyét súrolta. A látcsövet a barlangban találtuk.

JORDAN Összecsomagoltatok?

PILAR Amit csak elvihetünk. Mi újság Pablóról?

JORDAN Negyven perccel előzte meg a lovasokat. Sikerült maga után csalnia őket. Az ő nyomait követték.

PILAR *(nevet)* Sohasem fogják megtalálni Pablót. És mi is megmelegültünk.

JORDAN Ma igen.

PILAR De mi lesz Sordóval? Tehetünk érte valamit?

JORDAN Semmit.

PILAR Szegény. Nagyon sajnálom Sordót. Bizonyos vagy benne, egészen bizonyos, hogy elbántak vele?

JORDAN Igen. Nagyon sok lovast láttam.

(Ismét felerősödik a fegyverropogás, kézigránátok is robbannak)

PILAR Hallod? Szegény, szegény Sordo.

(Rövid ideig hallgatnak)

JORDAN Primitivo a segítségére akart menni.

PILAR Primitivo? Megőrültél? Sok a bolond errefelé!

PRIMITIVO Segíteni akarok rajtuk.

PILAR Ugyan, ne érzelegj. Elég hamar megdöglesz felesleges kirándulások nélkül is.

PRIMITIVO Ne ugass, asszony!

PILAR Viselkedj úgy, ahogyan férfihoz illik, felnőtt férfihoz. Hiszen már őszül minden szőröd.

PRIMITIVO Ne csúfolódj. Ha az embernek egy kis szíve vagy fantáziája van...

PILAR Akkor uralkodjék rajta! Velünk fogsz meghalni, nincs arra szükség, hogy idegenek után szaladgálj. Ami pedig a fantáziát illeti, abból a cigánynak is van. Micsoda regényt adott elő a lovasokról!

PRIMITIVO Ha itt vagy, nem nevezed regénynek. Nehéz percek voltak.

PILAR Ugyan! Néhány lovas jött, és mindjárt el is ment. Ezzel hősködsz. Ennyire jutottunk a sok lustálkodásban.

PRIMITIVO Talán Sordo helyzete nem elég súlyos?

PILAR Nem mindegy? Ha megtörtént, hát megtörtént. Ne vezítsd el a tojásaidat mások balszerencséje miatt.

PRIMITIVO Kapd be! Nem lehet elviselni a nők butaságát és durvaságát.

PILAR Hogy legalább azzal segítsék az olyan férfiakat, akiknek a nemzéshez nincs elég muníciójuk.

JORDAN Hagyjátok abba! Ne gorombáskodjatok. Fogd be a szád, Pilar!

PILAR Jól van, Inglés. *(szomorúan)* Mindenkinek van valami baja, nekem is.

PRIMITIVO *(gúnyosan)* Csak nem kaptad el tőlem a félelmet, aszszony?

PILAR *(megenyhülten)* Tudom, hogy nem félsz, Primitivo. Sajnálom, hogy az előbb durván beszéltem veled. Nyakig vagyunk a hínárban valamennyien!

JORDAN A többiek hol vannak?

PILAR A tartalékok még érintetlenek. Jól el van rejtve. Bármely percben indulhatunk. Maria vigyáz a csomagjaidra.

JORDAN Ha repülőket támadnának, feltétlenül vidd a barlangba.

PILAR Gondolod, hogy még repülőket is küldenek El Sordóra?

JORDAN Ha másképpen nem tudnak végezni velük. Hol van Rafael?

PILAR A cigányodat elküldtem, hogy szedjen egy kis gombát a nyúlhoz. Sok gomba terem errefelé. Azt hiszem, még ma megehetjük a nyulat, noha jobb lenne holnapig vagy holnaputánig várni vele.

JORDAN Azt hiszem, jobb lesz, ha ma esszük meg.

PILAR Persze. Ki tudja, hogy holnap...

(Hirtelen elhallgatnak a fegyverek. Rövid szünet)

PRIMITIVO Már vége?

JORDAN Nem. A hangerőről ítélve támadás volt, de El Sordóék visszaverték. Most valószínűleg körülvették őket a fasiszták, fedezékbe vonultak, és a repülőgépeket várják.

PILAR El Sordo jól kifogta. Irtózom a repülőgépektől.

PRIMITIVO *(gúnyosan)* Tényleg?

PILAR Ne gúnyolódj, Primitivo. Elhiszed, hogy nem akartalak megsérteni az előbb?

PRIMITIVO Tudom én azt. Rosszabbat is láttam már. De vigyázz a nyelvedre, asszony. Sordo a jó barátom volt.

PILAR Nekem tán nem? Idefigyelj, lapos arcú. Háborúban az ember nem beszél az érzéseiről. Elég bajunk van magunknak is.

PRIMITIVO Torkig vagyok veled.

PILAR Ezt a savanyú embert! Végy be egy hashajtót.

JORDAN Ne kezdjétek újra! *(szórványos lövések hallatszanak távolról)* Sordóék ismét lövöldöznek.

PRIMITIVO Tehát még élnek.

AGUSTÍN A fasiszták nyilván körülvették őket, és most arra várnak, hogy erősítést kapjanak.

PILAR Igyekezni fognak, hogy még napvilágnál végezzenek velük.

PRIMITIVO Vajon hogy érezhetik magukat Sordóék?

JORDAN Majd megtudjuk. Ez vár miránk is előbb-utóbb.

PILAR Lehet, hogy már holnap.

PRIMITIVO Mi hoztuk bajba Sordót a lovakkal. Miattunk került kutyaszorítóba. Nincs kiút. Még csak meg sem adhatják magukat.

JORDAN Milyen szép is volna az a háború, amelyben tüstént megadnák magukat, akiket bekerítenek.

PILAR Itt a megadást az agyonlövés követi. Ha szerencséje van az embernek, előzetes szenvedés nélkül.

PRIMITIVO Sordónak nem lesz ilyen szerencséje.

AGUSTÍN *(sóhajt)* Múljon már el ez a nap.

PRIMITIVO *(kétségbeesett lelkesedéssel)* Ha kihúznák estig...! Ha sötétedésig tartani tudnák magukat, akkor megmenekülnének.

(Távolról repülőgépzúgás hallatszik)

AGUSTÍN Nem menekülnek meg.

(A repülők közelednek)

PILAR Jönnek a repülők. Az átkozottak.

PRIMITIVO Három jön...

AGUSTÍN Három repülő nyolc partizánra...

PILAR A fasiszták nem takarékoskodnak.

(A repülőgépek felettük húznak el)

JORDAN Feküdjetek le! Legalább bennünket ne vegyenek észre.

(A repülőgépek valamelyest eltávolodnak, azután bombarobbanások)

AGUSTÍN *(rövid szünet után, amikor már csönd lesz)* Vége.

PRIMITIVO Lehet, hogy saját lovasságukat bombázták hülyére, és nem ártottak Sordónak.

AGUSTÍN El Sordónak vége.

PRIMITIVO *(majdnem sírva)* Ezek az átkozott repülőgépek halálra ijeszti az embert, de nem ölnek meg senkit.

PILAR Nagy csönd van. Szegény Sordo.

MARIA *(feléjük futva kiabál)* Roberto! Roberto! Láttam a repülőgépeket.

JORDAN Miért nem vagy a csomagoknál?

MARIA *(hozzájuk érkezik)* Mit csináltak a repülőgépek?

JORDAN Sordókat bombázták.

MARIA Még mindig harcolnak?

JORDAN Nem. Befejezték.

MARIA Ó... *(zavartan)* Hoztam nektek bort.

PRIMITIVO Én nem kérek.

AGUSTÍN Én sem.

JORDAN Igyatok csak. Ne hagyjátok el magatokat.

PRIMITIVO Idefigyelj! Nem félek a haláltól, de hogy így magukra hagytuk őket...

JORDAN Nem tehattünk másképp, Primitivo.

PRIMITIVO Tudom. Mégis...

JORDAN Nem tehattunk másképp. Most pedig ne beszéljünk több róla.

PRIMITIVO Helyes. De mégiscsak hagytuk őket...

JORDAN Ne beszéljünk róla. Agustínnal menjete le a táborba. Ott majd összeszeditek magatokat.

AGUSTÍN Gondolod, ma már nem fenyeget bennünket veszély?

JORDAN Azt hiszem, elvonultak a lovasok. Én mindenesetre itt maradok még az asszonyokkal, és figyelem a völgyet. Megvárjuk Pablót.

AGUSTÍN Ő bizonyára közelebből nézte az öldöklést.

JORDAN Lehet. Menjete.

(Agustín és Primitivo dűnnyögve elmennek)

PILAR *(rövid szünet után)* Nagyon letörte őket a dolog.

JORDAN Nem csak őket.

PILAR Nem csak őket. De hát nem segíthettünk Sordón, ugye, Inglés?

JORDAN Nem. Minket is megöltek volna. Vigyáznunk kell magunkra, hogy holnap felrobbanthassuk a hidat.

PILAR Fel fogjuk robbantani.

JORDAN Igen.

PILAR Utána elmegyünk ebből az átkozott fenyvesből. Nem is képzelitek, hogy meg lehet unni a fenyőket. *(erőltetett vidámsággal témát vált)* Ugye te is unod, Maria?

MARIA Én szeretem a fenyőerdőt.

PILAR Mit szeretsz rajta?

MARIA Az illatát. És oly jó a tűhegyű leveleken járni! Szeretem a magas fákon átlengő szellőt és az egymáshoz verődő ágak ropogását.

PILAR Te mindennel elégedett vagy. Ha egy kicsit jobban főznél, minden férfi boldogan elfogadna, de én nem tudok unalmasabbat, mint a fenyőerdő. Te még nem láttál nyírfaerdőt, tölgyest és gesztenyést. Azok az erdők! Ott minden fa más, ott van szépség, változatosság. A fenyőerdő maga az unalom. Neked mi a véleményed, Inglés?

JORDAN Én is szeretem a fenyőt.

PILAR Túl sokat voltunk köztük. Azonkívül a hegyek is untatnak. Csak két irány van: föl és le. A fasiszták városai mind lent vannak.

JORDAN Mész-e valaha Segoviába?

PILAR Ugyan! Ezzel a csúnya arccal? Hisz ezt mindenki ismeri.

MARIA Te nem vagy csúnya.

PILAR Én nem vagyok csúnya? Ilyennek születtem, egész életemben csúnya voltam. De tudjátok-e, mit érez a csúnya nő? Tudod-e, mit jelent a csúnyaság egy egész életen át, amikor belülről szépeknek hiszi magát az ember? Furcsa élet... Derék férfi lehetett volna belőlem, de nő vagyok, és csúnya. S mégis hány férfi szeretett, s hány férfit szerettem! Különös! Figyelj ide, Inglés, érdekes. Nézd meg a csúnyaságomat, nézd meg közelebbről.

JORDAN Miért beszélsz erről?

PILAR Inkább Sordóról beszéljek?

JORDAN Nem vagy csúnya.

PILAR Ne hazudj. Na, nézd már meg ezt a csúnyaságot. Titokban mindig az volt az érzésem, hogy a szerelem elvakít, s nemcsak én nem látok, de a másik sem. Egy nap meg hirtelen csúnyának fog találni, s igaza lesz. Kitisztul a szeme.

MARIA Nem vagy csúnya.

PILAR Egy idő múltán, ha már majd éppen olyan csúnya egy nő, mint én, oly csúnya, amilyen csak nő lehet, akkor, mondom neked, egy kis idő múlva ismét kicsírázik benne az a buta érzés, hogy szép. Úgy nő, mint a bolondgomba. S ha aztán újra hatalmába kerített ez a rögeszme, egy másik férfi megint azt mondja majd a nőről, rólad, hogy szép. Vagyis előlről kezdődik minden. Most azt hiszem, éppen túl vagyok rajta, de újra elkezdődhet. Te boldog vagy, Maria, mert nem vagy csúnya.

MARIA De csúnya vagyok.

PILAR Kérdezd meg az Inglésedet. Te szép vagy, én pedig csúnya vagyok.

MARIA Nem.

PILAR Csúnya vagyok... és El Sordo meghalt. Megölték azok az átkozott repülőgépek.

MARIA Ne légy rosszkedvű, Pilar.

PILAR Vidíts fel.

MARIA Szívesen. De hogyan?

PILAR Meséld el, mit csináltok éjszakánként a hálózásokban az Inglésddel.

MARIA Nem. Azt nem.

PILAR De igen. Mondd el, hogy volt az első éjszaka.

MARIA Nem lehet.

JORDAN Hagyd békében a lányt.

PILAR Fogd be a szádat, Inglés. Hallgass ide, Maria! Legalább valamit mondj el.

MARIA Nem mondok semmit.

PILAR Maria! Legalább egyvalamit mondj el, hogy ne faggassalak tovább.

JORDAN (*fenyvegetően*) Ha nem volnék rád utalva, meg arra a részeseges férjedre...

PILAR Mi lesz, Maria?

MARIA Nem lehet, Pilar, nem lehet!

JORDAN Mondtam, hogy hagyd békén.

PILAR Maria? Ne félj, nem akarlak bántani. A magad jószántából beszélj róla. Mondj el valamit, akármit.

MARIA Nem, nem lehet.

PILAR De igen. Most rögtön elmondasz valamit. Most rögtön. Azonnal. Akármit.

MARIA (*rövid szünet után*) Megmozdult a föld. Igazán. De erről nem lehet beszélni.

PILAR (*megenyhülten*) Úgy? No lám. Egyszóval ezt érezted.

MARIA Nem éreztem! Megtörtént!

PILAR Tudom, hogy megtörtént. De másnak el ne mondd, mert úgysem hiszi. Nincs cigány vér benned, Inglés?

JORDAN Nem tudok róla.

PILAR (*elgondolkodva*) Maria sem tud róla, hogy volna benne. Nagyon furcsa dolog.

MARIA Pedig megtörtént, Pilar!

PILAR (*sóhaj*) Miért ne, kislányom? Fiatalkoromban úgy megmozdult alattam a föld, hogy azt hittem, kiszalad alólam, és sohasem kerül többé a talpam alá. Minden éjszaka megtörtént.

MARIA Hazudsz!
PILAR Persze hogy hazudok. Legfeljebb háromszor mozdul meg az ember életében. Legfeljebb háromszor... De alattad igazán megmozdult?
MARIA Igazán! Nagyon is igazán!
PILAR Neked is megmozdult, Inglés? Ne haragudj!
JORDAN Megmozdult. Igazán.
PILAR Jól van. Ez igen.
MARIA Mit jelent az, hogy háromszor?
PILAR Háromszor mozdulhat meg így a föld az ember alatt. Nektek most mozdult meg először.
MARIA Csak háromszor?
PILAR Mit akarsz? A legtöbb embernek egyszer sem mozdul meg. De egészen bizonyos, hogy most megmozdult?
MARIA Majdnem leestem.
PILAR Akkor elhiszem.
JORDAN Miféle babona ez a három földrengéssel?
PILAR *(lekicsinylően)* Babona? Te csak hagyd a babonákat, te kis angol, te!
JORDAN Ez is olyan boszorkányság, mint a tenyérjósítás?
PILAR Ez más. A cigányok szerint nagyon egyszerű dolog, nincs benne semmi boszorkányság.
JORDAN Csakhogy mi nem vagyunk cigányok.
PILAR Az igaz, de szerencsések volt, azért történhetett meg veletek is. Nem csak a cigányoknak lehet ilyen szerencséjük, néha másokkal is megesik.
JORDAN Komolyan azt hiszed, hogy az ember alatt háromszor indulhat meg így a föld?
PILAR Eridj innen, Inglés! Fiatal vagy te még ahhoz, hogy komolyan beszéljek veled!
MARIA Pilar!
PILAR Hallgass! Egyszer már átélted, még két alkalom vár rád.
JORDAN Hát te?
PILAR Kétszer. Kétszer éltem át! És nem lesz harmadik. Soha!

MARIA Miért nem?
PILAR Most már elég legyen! Korodhoz képest sokat járatod a szád.
JORDAN Miért nem harmadszor?
PILAR Hallgass, kérlek! Hallgass!
JORDAN Ha túlélem a háborút, majd a nőket tanulmányozom. Rajtad kezdem, Pilar. Egy nap alatt is sikerül elég bonyodalmat támasztanod. Pedig még nem játszottad el a fortélyaidat, ha ugyan a tenyérjósítást nem számítom annak. Úgy van, a tenyérjósítás. Azzal nem mókáztál. S nem árultad el, mit láttál. Mondanék valamit, Pilar!
PILAR Halljuk!
JORDAN *(idegesen)* Hagyj már fel ezzel a titkolózással. Unom a maszlagaidat.
PILAR Ugyan?
JORDAN Nem hiszek sem szörnyetegekben, sem jövődómondásban, sem a tenyérjósításban, sem a többi cigányos zagyvaságban.
PILAR Nem-e?
JORDAN Nem. És jól tennéd, ha békén hagynád a lányt.
PILAR Helyes. Békében hagyom.
JORDAN S a pokolba a rejtélyeiddel! Így is épp elég a dolgunk, minek nehezítsük meg ezekkel a sületlenségekkel. Kevesebb varázslatot és több munkát kérek.
PILAR Meglesz. Meglesz a több munka.
JORDAN Az kell most. El Sordóék meghaltak. Nagyon kevesen maradtunk a holnapi hídrobbantáshoz.
PILAR Leszünk elegenden. Minden férfit csatasorba állítunk. Maria meg én majd vigyázunk a lovakra. A férfiakat két csoportra osztjuk, az egyik csoport felrobbantja a fűrészmalmot, a másik az útkaparázóházat, és elintézik az öröket. Te nyugodtan foglalkozhatsz a hidaddal.
JORDAN És ki vezeti a csoportokat?
PILAR Az egyiket Pablo, a másikat esetleg Agustín.

JORDAN *(gúnyosan)* Pablo? Nem bízom benne.

PILAR Ma szépen elcsalta közelünkől a lovasokat. Mit akarsz?

JORDAN Igaz. A lovasokat elcsalta innen. De én már abban sem vagyok biztos, hogy ő visszajön.

PILAR Vissza fog jönni.

JORDAN Azt sem hiszem, hogy olyan nagyon ravasz. És azt sem, hogy valamikor olyan bátor és vakmerő volt.

PILAR Semmit sem tudsz. Pablo ma roncs, de ha abban az időben láttad volna!

JORDAN Ugyan!

PILAR Szülővárosában egy szálíg kiirtotta a fasisztákat.

JORDAN Folyton ezzel dicsekszetek.

PILAR Nem dicsekszünk. Csúnya dolog volt.

JORDAN Mondd el!

PILAR Nem akarom Maria előtt.

MARIA Kibírom.

JORDAN *(gúnyosan)* Na, mondd el a nagy akciót.

PILAR Hát jó... Egy éjszaka megtámadtuk a csendőrök barakkját.

JORDAN Te is ott voltál?

PILAR Ott voltam, de mindent Pablo irányított. Éjszaka körülbírt a barakkot, elvágta a telefonvezetékét, az egyik fal alá dinamitot helyezett, és megadásra szólította fel a csendőröket. Nem adták meg magukat. Napkeltekor fölrobbantotta a falat. Két csendőr elesett, négy megsebesült, négy pedig megadta magát. A tető lezuhant, a fal bedőlt, kijöttek, megadták magukat, Pablo a falhoz állította őket, mi vigyáztunk rájuk, ő pedig bement, és végzett a sebesültekkel. Aztán kijött egy tiszt pisztollyal. Láttál már olyat, Inglés?

JORDAN Láttam. Csúnya, idomtalan szerszám: az agya gömbölyded és kicsi, csöve lapos és hosszú.

PILAR Igen. Pablo nem tudott bánni vele, megmagyaráztatta magának az egyik csendőrrel. Akkor azt mondta nekik: „hadd lássuk, hogy tudtok meghalni! Megtanulhattátok, eleget gyilkol-

tatok. Gyilkoltátok a parasztokat. Még a tulajdon anyátokat is lelőttétek volna.” A fal mellé térdeltette őket, mögéjük lépett, és egyiket a másik után tarkón lötte.

JORDAN Több fasiszta nem volt?

PILAR Volt még vagy húsz. Csupa gazdag emberek. Azok is kézre kerültek, de azok közül már egyet sem lőttünk agyon.

JORDAN Tudom. Azokat a szakadékba löktétek.

PILAR Pablo előbb cséphadaróval agyonverette őket. Az egész városka összegyűlt, és verte a fasisztákat.

JORDAN Részegek voltak az emberek?

PILAR Részegek. Mert ne higgyétek, hogy abban a városban fenivadak élnek. Derék emberek, természetes igazságérzettel és jó szándékkal. De már a kegyetlenség feltámadt bennük, s az ital a fejükbe szállt, se nem láttak, se nem hallottak. Nem tudom, más országban így van-e, Spanyolországban gyalázatosak a részegek, ha nem bortól rúgnak be, hanem pálinkától. Ilyenkor minden kitelik tőlük, amire józan fejjel nem volnának kaphatók. A te hazádban is így van ez, Inglés?

JORDAN Így. Hétéves koromban anyám elvitt Chióba, egy lakodalomra. Engem szemeltek ki uszályhordozónak, egy velem egyidős kislánnyal, s együtt vittük a virágot.

MARIA És vittétek is? Jaj, be szép lehetett.

JORDAN Mialatt a városban tartózkodtunk, egy négert lámpavasra húztak, aztán elégették. Mondom, felhúzták a négert, először azzal a szerkezettel, amellyel az ívlámpát szokták leszedni és ismét felhúzni, de a szerkezet eltört a súlya alatt...

MARIA Szörnyű! Csak azért, mert néger volt...

PILAR Részegek voltak? Azért égették meg a négert, mert részegek voltak?

JORDAN Nem tudom. Én a redőny mögül figyeltem, mi történik odakint. Az ívlámpa épp az ablak előtt állott. Nagy tömeg ordított az utcán, s amikor másodszor is felhúzták a négert...

PILAR Ha hétéves voltál, és csak a redőny mögül leskelődtél, nem tudhatod, részegek voltak-e, vagy sem.

JORDAN Mondom, a négert másodszor is felhúzták, de akkor már az anyám elhurcolt az ablakból, így a többit már nem láthattam. De azóta nem egy alkalmam volt kitapasztalni, hogy a részegség ugyanaz minden országban. Csúf és embertelen.

MARIA Hétéves voltál. Nem neked való jelenet volt, nagyon fiatal voltál még. Én még csak cirkuszban láttam négert. Ha ugyan a mórok is nem négerék.

PILAR Van, amelyik néger, van, amelyik nem az. Mesélhetnék neked egyet-mást a mórokról.

MARIA Én többet tudok róluk! Én olyasmit is tudok, amit te nem.

PILAR Arról ne beszéljünk. Mire való az? Ne is gondoldj arra... Hol hagytam abba?

JORDAN Várj! Egy lovas közeledik!

PILAR Pablo? *(lelkesen)* Pablo jön! Hiába kételkedtél, Inglés. Látdod, visszajön.

JORDAN Integess neki.

PILAR *(kiabál)* Pablo! Ide gyere! Pablo!

JORDAN Ő majd elmondja, hogy pontosan mi történt El Sordóékkal. Bizonyára ott volt a közelükben.

(Gyorsan közeledő lódobogás, hallgatnak, amíg Pablo hozzájuk érkezik és leugrik a prüszkölő lóról)

PABLO Nem kell már őrt állnotok. A fasiszták elvonultak.

PILAR El Sordónak vége, ugye?

PABLO Vége.

PILAR Láttad?

PABLO Láttam. Rakjuk fel a géppuskát a ló hátára, és menjünk a táborba.

JORDAN Fogd a lábakat... *(felpakolják a fegyvert)* Maria, hozd a látcsövemet. *(elindulnak)*

(Menet közben, a lovat maguk után húzva beszélgetnek)

JORDAN Mi is hallottuk a lövöldözést. Láttuk a repülőgépeket is.

PABLO Én El Sordóék közelében voltam. De nem segíthettem rajtuk. Túl sokan voltak a fasiszták.

PILAR Repülőék nélkül mégsem bírtak Sordóval.

PABLO Nem. Sordóék visszaverték az első támadást. De aztán fel kellett vonulniuk egy hegytetőre. Ez a hegy olyan, mint egy kelevény. Rossz hely. De nem volt választása, ide kellett visszahúzódnia, négy emberével és két sebesült lóval.

JORDAN Sordónak nyolc embere volt.

PABLO A többiek elesetek az első támadásnál. Sordo ötödmagával vonult fel a hegytetőre. És két sebesült lóval. A lovak megdöglöttek. Sordóék a döglött lovakat használták fedezékül.

JORDAN Tartották magunkat.

PABLO Igen. Tartották magukat. Visszaverték a fasisztákat. Hallottam, amikor az egyik tiszt káromkodott, aknavetőket követelt. De nem voltak aknavetőik. Aztán üzentek a repülőgépekért, és vártak.

JORDAN Körülzárták Sordókat?

PABLO Körülzárták őket. Nagyon türelmetlenek voltak, szerettek volna minél gyorsabban végezni velük. Többször is felszólították Sordót, hogy adja meg magát.

PILAR Szegény Sordo.

PABLO Nem adta meg magát, csöndesen heverték a hegytetőn, a döglött lovak mögött.

PILAR Tudta, hogy meg fog halni.

PABLO Tudták mind az öten. Csöndesen heverték ott fönt, a fasiszták pedig idegeskedtek. Sértegették őket, mindenféle trágárságokat kiabáltak nekik.

PILAR Sordo nem lőtt rájuk?

PABLO Akkor nem. Nem lett volna értelme, a fasiszták is fedezékben voltak, onnan ordítottak. Különösen egy tiszt, egy kapitány idegeskedett. Végül Sordo egy pisztollyal ötször belelőtt az egyik döglött lóba.

PILAR Miért?

JORDAN Talán, hogy a fasiszták azt higgyék, hogy mind az öten öngyilkosok lettek?

PABLO A hülye kapitány el is hitte. Kilépett a fedezékből, és elindult fel a hegytetőre. Iszonyatos szidalmakat ordított, és csak ment előre. Sordo pedig lekaszála a golyószóróval.

PILAR Ez jó! Ez nagyon jó volt!

PABLO Sordo utána úgy nevetett, hogy visszhangzott az erdő a nevetésétől.

JORDAN *(halkan)* Aztán jöttek a repülőgépek.

PABLO Aztán jöttek a repülőgépek, és megbombázták a hegytetőt. Olyan volt az a hegytető, mint egy ronda, mérges kelevény.

(Rövid szünet)

PILAR Az átkozottak!

PABLO Mikor a repülőgépek elmentek, a fasiszták felkúsztak a hegytetőre, és levágták Sordóék fejét.

PILAR Micsoda?

PABLO Lefejezték a hullákat. A fejeket egy zsákba rakták, a zsákot rákötözték egy lóra, és elvonultak.

PILAR Bizonyára mutogatni akarják Sordo fejét La Granjában.

PABLO Lehet.

(Futó léptek közelednek feléjük)

PRIMITIVO *(feléjük futva kiabál)* Pablo! Láttad Sordóékat?

FERNANDO Mi történt velük? Láttad őket?

PABLO Láttam, Fernando. Láttam őket fej nélkül.

FERNANDO Mit beszélsz?!

PABLO A fasiszták lefejezték őket, és zsákba rakták a fejüket.

FERNANDO Szörnyű!

PABLO Igen. Szörnyű.

FERNANDO Micsoda barbárok ezek a fasiszták! Ezt a barbárságot ki kell irtanunk Spanyolországból... A méltóság hiányzik belőlük.

PILAR *(maró gúnnyal)* Igen, Fernando. Meg kell őket nevelni. Elvesszük repülőgépeiket, tankjaikat, tüzérsegüket, és megtanítjuk őket a méltóságra.

FERNANDO Így lesz. Örülök, hogy egyetértesz velem, Pilar.

PILAR *(halkan)* Hülye. *(hangosabban)* No, menjünk a táborba.

FERNANDO Micsoda barbárság...

PILAR Inglés, Maria! Ti sétálhattok még. Ti szeretitek a fenyőerdőt. Ma még élvezzétek.

JORDAN Jó, sétálni fogunk.

PILAR Élvezzétek a fenyveseteket. És hallgassátok a tücsköket, holnapra még azok is megnémulnak.

(Halkan kezdődő, egyre erősödő tücsökciripelés, amely megfelelő lágy zenével folytatódik.)

VIII. rész

(A hetedik rész végén hallott zene, amely fokozatosan békés tücsökciripeléssé változik. Jordan és Maria éjszaka a barlang előtt, a hálózsákban beszélgetnek.)

MARIA *(halkan)* Roberto, szégyellem magam. Nem akarnám, hogy csalódj bennem, de nagy fájdalmaim vannak. Nem hinném, hogy ma éjjel jó tudnék lenni hozzád.

JORDAN Csupa fájdalom az élet. Nem baj, nyulacska. Nincs semmi baj. Nem csinálunk semmi olyat, ami fáj.

MARIA Nem arról van szó. Csak az bánt, hogy nem tudok olyan lenni hozzád, amilyen szeretnék.

JORDAN Nem baj. Majd elmúlik. Akkor is együtt vagyunk, ha nyugodtan fekszünk egymás mellett.

MARIA Igen. De azért mégis szégyellem magam. Azt hiszem, még mindig attól szenvedek, ami akkor történt velem. Nem te vagy az oka, de én sem.

JORDAN Ne beszéljünk róla.

MARIA Én nem akarok róla beszélni. De nem akartam ma éjjel elmaradni mellőled. Csak azért mondtam.

JORDAN Hallgass, nyulacska. Majd elmúlik, és többet nem töprengünk rajta.

MARIA Igen.

JORDAN Feküdj szorosan mellém, nyulacska. Éppen úgy szeretlek, ha nyugodtan fekszel a sötétben, mint ha szerelmeskednénk.

MARIA Nagyon szégyellem, mert azt gondoltam, hogy megint úgy lesz minden, mint az első éjszakán.

JORDAN Úgy nem lehet mindig. Ez is ugyanolyan jólesik, mint a másik. Majd szép csendesen fekszünk és alszunk. De előbb egy kicsit beszéljünk. Még alig beszélgettem veled.

MARIA Beszéljünk a holnapi napról és a munkádról. Szeretnék jobban érteni hozzá.

JORDAN Nem. Legokosabb, ha nem beszélünk sem a holnapi napról, sem arról, ami ma történt. Egyszerűen ne beszéljünk a veszteségekről, amit pedig holnap meg kell tennünk, az meg fog történni. Félsz?

MARIA Ugyan, én mindig félek. De most annyira féltelek téged, hogy nem is törődöm magammal.

JORDAN Nem szabad féltened, nyulacska. Sokszor volt már részem ilyesmiben. Még rosszabbakban is.

MARIA Rosszabbakban is?

JORDAN *(rövid szünet után)* Beszéljünk Madridról és madridi napjainkról. Majd ha együtt elmegyünk...

MARIA Ó, Roberto, mennyire sajnálom, hogy ma nem járhatok a kedvedben. Nem tehetnék érted mégis valamit?

JORDAN Beszéljünk Madridról. Mi ketten elmegyünk Madridba.

MARIA Jó. Beszéljünk Madridról.

JORDAN Drágám. Idefigyelj! Múlt éjszaka Madridról gondolkodtam. Elképzeltem, mit fogunk mi ketten ott csinálni. Úgy képzeltem, hogy mialatt felkeresem barátaimat, magadra hagylak a szállodában. De másképp lesz. Nem foglak egyedül hagyni a szállodában.

MARIA Miért?

JORDAN Mert nagyon szeretlek. Sohasem hagylak el többé. Együtt megyünk majd a Seguridadra, megszerezünk a papírokat, aztán megvásároljuk az üzletekben mindazt a ruhát, amire szükséged van.

MARIA Kevésre van szükségem, és azt magam is meg tudom venni.

JORDAN Szó sincs róla, sokra van szükséged. Együtt megyünk majd el, rengeteg finom ruhát vásárolunk, és te nagyon szép leszel bennük.

MARIA Ne maradjunk inkább a szállodában? El is küldethetnénk az üzletekbe. Hol az a szálloda?

JORDAN A Plaza del Callaon. Jó dolgunk lesz ott, abban a szobában. Széles ágy van benne, tiszta takarók, meleg víz és fürdőkád, azonkívül két beépített szekrény; az egyikbe az én holmimat rakjuk, a másikba a tiedet. Széles ablakok nyílnak az utcára; odalent tavaszi díszben állnak a fák. Tudok néhány helyet, ahol jól lehet enni. Titkos helyek, de jó konyhájuk van. Ismerek olyan boltokat is, ahol mindig kapni bort és whiskyt. Megvesszük az ételt-italt, hazavisszük, és megesszük, ha megéhezünk, aztán én megiszom a whiskyt, te meg a manzanillát.

MARIA Én is meg szeretném kóstolni a whiskyt.

JORDAN Nehéz szerezni belőle, de azt hiszem, jobban is szereted a manzanillát.

MARIA Tartsd meg a whiskydet, Roberto. Nagyon szeretlek. Téged és a whiskydet, amiből nem akarsz nekem adni. Milyen disznó vagy!

JORDAN Hát azért kóstolhatsz belőle, de whisky nem való nőnek.

MARIA Épp elég olyan dologban volt már részem, ami nem való nőnek. Ha abban az ágyban fekszünk, felveszem a nász-ingemet.

JORDAN Nem. Szép pongyolákat veszünk majd neked, meg pizsamát is, ha akarsz.

MARIA Hét inget fogunk venni, a hét minden napjára egyet. Neked is veszünk egy tiszta inget. Ki szoktad mosni az ingedet?

JORDAN Néha.

MARIA Majd én mindent tisztán tartok, whiskyt töltök a poharadba, meg vizet is öntök hozzá. S veszek olajbogyókat, sózott tőkehalat, mogyorót, hogy legyen mit enned, amikor iszol. És egy

teljes hónapig nem mozdulunk ki a szobából. *(elszomorodva)* Ha ugyan jó tudok majd lenni hozzád.

JORDAN Az nem fontos. Igazán nem fontos. Lehet, hogy kiújult a seb, amit akkor kaptál... könnyen meglehet. De az ilyesmi hamar elmúlik. S ha nem, keresünk neked egy jó orvost Madridban.

MARIA Tegnap még olyan jó volt minden.

JORDAN Ezentúl is jó lesz minden.

MARIA Beszéljünk még Madridról...

JORDAN Jó.

MARIA Hátha nagyon csúnya leszek a lenyírt hajammal! Nem fogsz velem szégyent vallani?

JORDAN Nem leszel csúnya. Nagyon édes vagy. Édes az arcod, és szép az alakod, nyúlánk és karcsú, és a bőrod bársonyos és aranybarna színű, és mindenki el akar majd venni tőlem.

MARIA Ugyan, dehogy vesznek el tőled! Sohasem fog hozzám nyúlni más férfi, amíg élek. Dehogy vesznek el tőled!

JORDAN Sokan meg fogják próbálni. Meglátod.

MARIA Annyira szeretlek, hogy úgy fognak félni tőlem, mint a forró olomtól. És te? Ha szép nőkkel találkozol, akik ugyanolyan műveltek, mint te, akkor szégyellni fogsz engem, ugye?

JORDAN Soha. Feleségül veszlek.

MARIA Ha akarod. De amióta nincs vallás, ez nem is fontos, azt hiszem.

JORDAN Mégis jó volna, ha összeházasodnánk, Maria.

MARIA Ha te akarod. Idefigyelj! Elmehetünk egy másik országba, ahol még van vallás, s ott megesküdhetünk.

JORDAN Az én hazámban még van vallás. Ott összeházasodhatunk, ha te is akarod. Nőtlen vagyok, nincs semmi akadálya.

MARIA Örülök, hogy nőtlen vagy, de annak is örülök, hogy anynyi nővel volt már dolgod, mert Pilar szerint csak az ilyenekből lesz jó férj. Remélem, most már több nővel nem lesz dolgod, mert abba belehalnék.

JORDAN Eddig sem volt dolgom sok nővel. Amíg meg nem ismertelek, nem tudtam, hogy ennyire lehessen szeretni.

MARIA Nagyon sok nőt ismertél.

JORDAN De nem szerettem egyiket sem.

(Rövid szünet)

MARIA Idefigyelj. Pilar mondott nekem valamit.

JORDAN Mit?

MARIA Nem mondom meg. Beszéljünk inkább Madridról.

JORDAN Mit akartál mondani?

MARIA Semmit.

JORDAN Pedig jobban tennéd, ha megmondanád. Hátha fontos.

MARIA Azt hiszed, fontos?

JORDAN Igen.

MARIA Honnan tudod, hogy fontos, ha nem tudod, mit akarok mondani?

JORDAN Látom rajtad.

MARIA Hát akkor nem titkolózom. Pilar azt mondta, hogy holnap mindnyájan meghalunk, és te ezt éppen olyan jól tudod, mint ő, de nem törödsz vele. Ezt nem rosszállólag mondta, hanem elismeréssel.

JORDAN *(dühösen)* Ezt mondta? Mégiscsak kibújik belőle a cigány! Mint a kofák és a kávéházi hadvezérek.

MARIA Ne haragudj rá.

JORDAN Mocskos szájú, babonás vénasszony! Beszéljünk Madridról!

MARIA Tehát nem igaz?

JORDAN Persze hogy nem! Hagyjuk ezt a rondaságot!

MARIA Beszéljünk Madridról.

JORDAN Elgondolkodtam a hajadon, és azon, mit kezdhethetünk vele. Egyforma hosszan nőtt, és olyan fejedelmi, mint egy állati prém. Szeretem megérinteni, mert nagyon szép, és ha végighúzom rajta a kezemet, akkor olyan, mintha szél borzolná a búzaföldeket.

MARIA Húzd végig rajta a kezedet!

(Rövid szünet)

JORDAN Nyulacska!

MARIA Inglés!

JORDAN Nem vagyok Inglés.

MARIA De az vagy, az én Inglésem vagy.

JORDAN Akkor nem bánom.

(Rövid szünet)

MARIA Ugye, már jobban csókolok?

JORDAN Maria. Szeretlek. Olyan kedves vagy, olyan csodálatos és olyan szép, és olyan boldoggá teszel, hogy meg tudnék halni, amikor szeretlek.

MARIA Én mindig meghalok, ha együtt vagyunk. Te nem?

JORDAN Csak majdnem. Egy pillanatra. Az első éjszakán tényleg te is érezted, hogy megmozdult alattunk a föld?

MARIA Igen. Amikor meghaltam. Ölelj át. Nem vagyok jól, de ölelj át.

JORDAN Nem. Fogom a kezed. A kezed nekem elég.

MARIA És nem úgy érezted másokkal is?

JORDAN Nem. Igazán nem.

MARIA De már sok nőt szerettél.

JORDAN Néhányat. Egyiket sem úgy, mint téged.

MARIA És velük nem érezted ezt? Igazán nem?

JORDAN Velük is jó volt, de nem ilyen.

MARIA Legalább egyszer megéltük. Nagyon szeretsz? Tetszem neked? Később szebb leszek!

JORDAN Így is gyönyörű vagy.

MARIA Tudom, hogy ez nem igaz. De simogasd meg a fejemet!

JORDAN Szeretlek.

MARIA Úgy szeretek csókolózni. De még mindig nem tudok jól.

JORDAN Nincs mit tanulnod.

MARIA De igen. Ha a te asszonyod leszek, azt akarom, hogy mindenért szeress.

JORDAN Jobban, mint most? Nem is akarom. Nem tudom, mi történnék, ha még ennél is jobban tetszenél.

MARIA Majd meglátod! Most csak azért szórakoztat a hajam, mert ilyen furcsa. De mindennap hosszabb lesz, s ha majd meg-nő, nem leszek ilyen csúnya... Akkor talán majd jobban szeretsz.

JORDAN Édes tested van. Nincs édesebb a világon!

MARIA Olyan, mint egy gyereké, olyan sovány.

JORDAN Én jobban tudom. Némely szép testből valamely bűvöllet árad. Van, amelyikből igen, van, amelyikből nem, nem tudni, miért. A tiedből nagyon, nagyon erősen.

MARIA Csak neked.

JORDAN Nem.

MARIA De igen. Csak neked, és mindig csak neked, örökké csak neked. De én többet is akarok adni. Meg akarom tanulni, hogyan kell gondot viselni rád.

JORDAN Majd megtanulod.

MARIA És mit csinálunk a hajammal?

JORDAN Madridban elmegyünk együtt a fodrászhoz, és levágatjuk oldalt és hátul, olyanra, mint az enyém. Úgy jobb lesz a városban, amíg meg nem nő.

MARIA Olyan leszek akkor, mint te. És aztán soha többé nem akarok változtatni rajta.

JORDAN Dehogynem. Meg fog nőni, és szép hosszú lesz, csak meg kell várnunk, hogy visszakapja a formáját. Mennyi ideig tart, amíg megnő?

MARIA Egészen hosszúra?

JORDAN Csak olyan hosszúra, hogy a válladig érjen. Azt szeretném, ha a válladig érne.

MARIA Mint Garbónak a filmen?

JORDAN Igen.

MARIA A vállamig...

JORDAN A válladig fog omlani, és csigákba csavarodik a vége, mint a tenger hulláma. Érett búza színe lesz, jól illik majd az arcod aranybarna bőréhez. Én meg hátrahajtom a fejedet, és a szemedbe nézek, és erősen magamhoz szorítlak.

MARIA Hol?

JORDAN Mindenütt. Ahol leszünk. Mennyi idő alatt nő meg a hajad?

MARIA Nem tudom, mert azelőtt sohasem vágattam le. Azt hiszem, fél év alatt a fülemig fog érni, és egy év alatt olyan hosszú lesz, amilyennek szeretnéd. Tudod, mi lesz az első dolgunk?

JORDAN Mondd meg!

MARIA Lefekszünk abba a híres, nagy, tiszta ágyba, a te híres szállodád híres szobájában, belenézünk a szekrény tükrebe, meglátjuk benne egymást, és hozzád fordulok így..., és átölellek így..., és megcsókollak így.

(Rövid szünet)

JORDAN Nyulacskám, mi nem fogunk mindig abban a szállodában élni!

MARIA Miért nem?

JORDAN Mert lakást fogunk bérelni. Valamelyik kis utcában, amelyik a Buen Retiro park körül húzódik. Ismertem egy amerikai asszonyt, aki ott szobákat adott ki, és a lakások árát is tudom, természetesen csak a forradalom előtt. Vannak lakosztályai, amelyek a parkra nyílnak, és az ablakból látni az egész parkot. A vasrácsot, a virágágyakat, a kavicsos utakat, a zöld gyepet, az árnyékos fákat és a szökőkutakat. Most virágzik a gesztenye. Ha Madridban leszünk, sétálunk a parkban, és evezhetünk a tavon, ha már visszaengedték bele a vizet.

MARIA Miért nincs benne víz?

JORDAN Novemberben lecsapolták, mert a repülőgépek könnyen tájékozódtak a víz fénye nyomán. De azt hiszem, már visszaengedték bele a vizet. Nem tudom bizonyosan. De ha nincs is víz benne, akkor is sétálhatunk a parton, és felkereshetjük azt a ligetet, ahol a világ minden részéből való fák állanak, kis táblákkal, amelyekről megtudhatod, mi a nevük, és melyik országban nőnek.

MARIA Előbb szeretnék moziba menni. De a fák is nagyon érdekelnek. Megtanulom veled együtt a nevüket... és aztán elfelejtem őket.

JORDAN Ne hidd, hogy az olyan, mint egy múzeum. Szabadon nőnek, és dombok is vannak a parkban, s az helyenként olyan

sűrű, mint egy őserdő. Aztán túl a parkon a könyvespiac, a fasorokban százával állnak a bódék, teli használt könyvekkel. A forradalom óta nagyon sok könyvet találni ott, a szétbombázott házakból lopták el őket, vagy a fasiszták könyvtáraiból. Az egész napot ott tudnám tölteni a könyvesbódék között, ha ráérnék.

MARIA Mialatt te a könyvesbódében nézelődsz, én rendbe szedem a lakást. Lesz-e annyi pénzünk, hogy cselédet tarthassunk?

JORDAN Természetesen! Felfogadjuk Petrát, a szállodából. Nagyon jól főz, és nagyon tiszta. Újságírókkal ebédeltem egyszer a szállodában, nekik főz. Villamos tűzhely van a szobájukban.

MARIA Ha akarod, felfogadjuk. Vagy én keressek valakit? Mondd csak, a munkád nem fog tőlem elválasztani? Hát ha nem engedik meg, hogy veled maradjak...

JORDAN Talán kaphatok Madridban is munkát. Elég régóta dolgozom velük, a mozgalom kezdete óta. Talán adnak majd munkát Madridban. Még soha nem kértem. Eddig mindig az arcvonalon dolgoztam.

MARIA Jó volna, ha Madridban maradhatnál.

JORDAN Tudod-e, hogy amíg veled nem találkoztam, soha semmit sem kértem tőlük! Nem voltak igényeim. Csak egy vágyam volt: hogy megnyerjük a háborút. Nagyon tiszta voltam becsvágyaimban. Sokat dolgoztam, és most, hogy téged megszerettelek, úgy szeretlek, mint azt, amiért eddig küzdöttem. Úgy szeretlek, mint a szabadságot, a méltóságot és az ember ahhoz való jogát, hogy dolgozzék és ne éhezzen. Úgy szeretlek, mint Madridot, melyet megvédtünk, úgy szeretlek, mint bajtársaimat, akik elestek. Sokan estek el. Sokan, sokan, nem is tudod, milyen sokan. De nagyon szeretlek, ugyanúgy szeretlek, mint azt, amit a legjobban szeretek a világon, de még annál is jobban szeretlek. Nagyon szeretlek, nyulacskám. Jobban, mintsem meg tudnám mondani. Sohasem volt feleségem, és most te vagy a feleségem, és boldog vagyok.

MARIA Igyekszem, hogy minél jobb feleségem lehessen. Nincs valami nagy gyakorlatom, de majd igyekszem mindent megtanulni, ami ehhez szükséges. Ha Madridban lakunk, jó. Ha má-

sutt, jó. És ha sehol sem lesz lakásunk, és mindig veled kell majd mennem, az lesz a legjobb. Ha elutazunk a hazádba, megtanulok angolul, úgy, ahogyan a többiek beszélnek. Megtanulom az ottani szokásokat, és úgy fogok viselkedni, ahogyan te.

JORDAN Nagyon neveltséges lesz.

MARIA Valószínűleg. Sok hibát fogok elkövetni, de te majd figyelmeztetsz, és másodszor már nem fogok hibázni, legfeljebb még egyszer.

JORDAN Szeretlek, nyulacska.

MARIA Egyébként nem kell miattam aggódnod. Nem fogom megnehezíteni a munkádat, nem is avatkozom bele. Ha segíthetek valamiben, te majd megmondod.

JORDAN Persze.

MARIA Pilar addig is majd megtanít rá, hogyan kell egy férfinak gondját viselni. S miközben ezt tanulom, majd magam is rájövök egyre-másra, s te is megmagyarázod, amit tudnom kell.

JORDAN Nem sok dolgod lesz velem.

MARIA Már hogyne lenne. Ma reggel is jól ki kellett volna rázni a hálósákodat, s kiszellőztetni mindent alaposan. Aztán mielőtt leszáll a harmat, be kell vinni, fedél alá.

JORDAN Aztán? Mondd tovább, nyulacska.

MARIA Aztán ki kell mosnom a harisnyádat, meg is kell szárítanom! Legalább két párnak kell lenni.

JORDAN Hát még?

MARIA Kitisztítom és megolajozom a pisztolyodat, csak mutasd meg, hogyan csináljam.

JORDAN Inkább csókolj meg!

MARIA Megmutatod, ugye, mit kell csinálni a pisztolyoddal?

JORDAN Jól van. Majd megmutatom.

MARIA Ha megtanítasz lőni, akkor bármelyikünk agyon is löheti a másikat vagy magát, ha muszáj. Mondjuk, ha megsebesülünk, vagy el akarnak fogni bennünket.

JORDAN *(bosszankodva)* Pompás gondolat! Még sok ilyen remek ötleted van?

MARIA Nincs sok. De mondok még valamit. Pilartól kaptam egy borotvát, meg is mutatta, hogy kell használni. Mindig nálam van. Pilar megmagyarázta, hogy egyszerűen csak oda kell nyomni az élet a fül mögé, s egy rántással visszahúzni a pengét. Pilar azt mondja, semmi az egész, nem fáj, s ha már vérezni kezd, nem is lehet elállítani.

JORDAN Tökéletesen igaz. Ott egy fő ütőér húzódik.

MARIA De azért jobban szeretném, ha agyonlőnél. Ígérd meg, hogy megteszed, ha kell. Én is megtenném neked.

JORDAN Természetesen.

MARIA Nagyon köszönöm. Tudod, hogy nem könnyű.

JORDAN *(egyre gúnyosabban)* Szívesen.

MARIA De még mást is megtennék.

JORDAN Még azon kívül, hogy agyonlőnél?

MARIA Igen. Ha elfogynak a cigarettáid, majd sodrok neked. Erre is Pilar tanított. Keménynek kell lennie, de azért jól szeleljen, és ne szóródjék ki belőle a dohány.

JORDAN Remek.

MARIA És ha megsebesülsz, ápolni foglak. Én váltom majd a kötetést, megmosdatlak, etetlek.

JORDAN De mit csinálsz, ha nem sebesülök meg?

MARIA Akkor is, ha megbetegszel, melletted maradok, levest főzök neked, tisztába teszek, meg minden. Felolvasok, hogy ne unatkozzál.

JORDAN De hátha nem betegszem meg?

MARIA Akkor reggelenként behozom a kávédat.

JORDAN És ha nem szeretem a kávé?

MARIA De igenis szereted. Láttam.

JORDAN És mit csinálsz, ha megunom a kávé, nem kell agyonlőnöd, nem sebesülök meg, de még csak meg sem betegszem, abba hagyom a dohányzást, egyetlen pár harisnyám marad, és a hálósákomat magam szellőztetem? *(tréfálkozik)* Nos? Mi lesz akkor?

MARIA Még sok mindent csinálhatok. Ha a te hazádban kedved kerekedik az itteni ételekre, főzni is fogok neked.

JORDAN És mit csinálsz még?

MARIA Beiratkozom abba az iskolába, ahol megtanulhatom, milyennek kell lennie a jó feleségnek, ha ugyan van olyan iskola.

JORDAN *(komolyan)* Van, de neked nincs rá szükséged.

MARIA Pilar mondta, hogy nálatok ilyen iskolák is vannak. Egy folyóiratban olvasta. Azt is lelkemre kötötte, hogy tanuljak meg angolul, nehogy szégyenkezzél miattam. Itt és Madridban is...

JORDAN Mikor mondta ezt?

MARIA Ma, mialatt csomagoltunk. Örökösen arról beszél, mit kell tennem, hogy jó feleség lehessenek.

JORDAN Bizonyára ő is Madridba szeretne menni. Mit mondott még?

MARIA Azt, hogy nagyon kell vigyáznom a testemre, s jó kondícióban kell tartanom magamat, akár a bikaviadoroknak. Azt tartja, ez nagyon fontos.

JORDAN Az is. De nálad ez még korai gond.

MARIA Nem. Szerinte a mi fajtánknak különösen óvatosnak kell lennie. Valaha ő is éppolyan karcsú volt, mint én, de az ő idejében az asszonyok keveset mozogtak. Elmondta, milyen mozgásokat végezzek, és lelkemre kötötte, hogy ne egyek sokat. S azt is megtudtam tőle, mit nem szabad ennem. Sajnos elfelejtettem, de meg fogom kérdezni.

JORDAN Burgonyát.

MARIA Igen, burgonyát és zsírban sült ételeket nem szabad. S amikor a fájdalomról beszéltem neki, azt tanácsolta, ne áruljam el neked, igyekezzem elviselni a szenvedést, úgy, hogy ne tudj róla. Mégis elmondtam, mert nem akartam hazudni, és féltem, hogy azt hiszed, nem lesz több közös örömünk, és nem fog megisméltódni az, ami már volt.

JORDAN Jól tetted, hogy megmondtad.

MARIA De úgy szégyellem. Mindent megteszek neked, amit kívánsz. Pilar elmondta, mit tehet egy asszony a férjéért.

JORDAN Nincs semmire szükségem. Amink van, közös, és abból közösen vesszük ki a részünket. Szeretek melletted feküdni, sze-

retem a testedet érezni, és tudni, hogy mellettem vagy. S ha meggyógyulsz, minden rendben lesz.

MARIA Nincs szükséged arra, hogy segítsek rajtad? Elmagyarázta, mit kell tennem.

JORDAN Nem. Nélküled semmire sincs szükségem.

MARIA Az nagyon jó. Ugye, elhiszed, hogy mindent megteszek, amit kívánsz? De meg kell magyaráznod nekem, mert tudatlan vagyok, és sok mindent nem értettem meg abból, amit Pilar mondott.

JORDAN Nyulacska, olyan csodálatos vagy!

MARIA Épp csak meg akarom tanulni, mi a teendője a jó feleségnek, és ha esetleg valami nagy hibát követnék el, kérlek, figyelmeztess, mert nagyon szeretlek. Lehet, hogy rosszul emlékszem majd egyre és másra, és különben is olyan bonyolult dolgokat magyarázott nekem...

JORDAN Mit mondott még?

MARIA Olyan sokat, hogy nem is emlékszem rá. Azt tanácsolta például, mondjam el neked, mi történt velem, mert te jó ember vagy, és megérted az ilyesmit. De legjobb lenne, ha nem beszél-nénk róla, csak ha újra elővesz a fájdalom; akkor mondom el neked, hogy megszabaduljak tőle.

JORDAN Még most is így nyomja a lelkedet?

MARIA Nem. Amióta veled voltam, úgy érzem, mintha meg sem történt volna. Csak a szüleim miatt bánkódom; ez a fájdalom sohasem fog elmúlni. De azért szeretném, ha megismernéd a történetet, hogy a büszkeségedet ne sértse, ha egyszer a feleséged leszek. Nem adtam meg magam egyiknek sem. Nem hagytam magam, legalább kettőnek kellett lefognia, különben nem bírtak volna velem. Az egyik a fejemre ült, úgy fogott le. Azért mondom ezt el, hogy a büszkeségedet ne sértse, ami velem történt.

JORDAN Te vagy az én büszkeségem. Ne mondd el!

MARIA A te büszkeséged kedvéért mondom el. Apám a falu bírāja volt, mindenki tisztelte. Anyámat is tisztelték: jó katolikus volt, és apámmal együtt lótték agyon, akinek köztársasági érzelmeit

mindenki ismerte. Végignézttem a kivégzésüket. Apám „Viva la Republica!” kiáltással halt meg, a vágóhíd fala mellett. Anyám mellette állt, s azt kiáltotta, „Éljen a férjem, aki ennek a falunak a bírása volt!” Azt reméltem, hogy engem is agyonlőnek, és elhatároztam, hogy azt kiáltom: „Éljen a köztársaság, és éljenek a szüleim!” De nem lőttek agyon, hanem...

JORDAN Nem mondd el!

MARIA *(egyre felhevültebben)* Idefigyelj! Mégis elmondom neked. A Mataderóban történt kivégzések után bennünket, a kivégzettek rokonait, akiket még nem lőttek agyon, a város főtérére vezettek. Csaknem mindenki sírt, de voltak olyanok is, akik már érzéketlenné váltak, és a könnyeik kiapadtak. Én sem sírtam. A kivégzést a csendőrök hajtották végre, és még mindig ott állottak, újabb áldozatokra várva, de a falangisták elhajtottak bennünket onnét. A csuklóinkat kötözték össze, s így tereltek bennünket, asszonyokat és lányokat, végig az utcán a főtérré, s a borbély üzlete előtt állítottak meg, épp szemben a községházával. Két ember végigmustrált bennünket, s az egyik így szólt: „Ez a bíró lánya!” A másik pedig azt felelte: „Kezdjük hát vele!”

JORDAN Maria...

MARIA Elvágta a csuklómon a kötelet, és karomnál fogva bevitték a borbélyüzletbe, felemeltek és leültettek a székbe, és szorosan lefogtak. Láttam az arcomat a borbélyüzlet tükreben, s azoknak az arcát is, akik lefogtak, és azét a háromét is, akik fölém hajoltak, de már nem emlékszem az arcukra, mert csak a magamét bámultam. Úgy éreztem magam, mintha egy fogorvos székében ülnek, éppen csak nagyon sok volt a fogorvos, és mind tébolyult. Felismerhetetlen volt az arcom, úgy megváltoztatta a szenvedés, de egész idő alatt csak azt figyeltem, és tudtam, hogy az én arcom. *(elcsuklik a hangja)*

JORDAN Hagyd abba, Maria!

MARIA Akkoriban még varkocsba fontam a hajamat. A tükörben láttam, hogy megfogják az egyik fonatot, és úgy megrántják, még érzéketlenségemben is belenyilallt a fájdalom. Borotvával vágták le előbb az egyiket, aztán a másikat, és a borotva belevágott a fe-

jembe, a fülem mögött, és láttam, hogy vér folyik a sebből. Érzed a sebhelyet az ujjad alatt?

(Rövid szünet)

JORDAN Érzem. De nem volna jobb, ha másról beszélénk?

MARIA Ez még semmi. A legrosszabbról úgysem fogok beszélni. Tehát levágták mindkét fonatomat, és mindnyájan nevettek, egyikük szembe fordult velem, és a hajfonatokkal az arcomba csapott. „Így avatunk mi vörös apácákat! Hogy mielőbb egyesülhess proletár testvéreiddel, te vörös Krisztus menyasszonya, te!” Aztán újra meg újra az arcomba csapott a hajfonatokkal, aztán a szájamba tömte, és hátul a nyakamon összekötötte őket, körös-körül, a többiek meg röhögtek.

JORDAN Nyugodj meg, Maria.

MARIA Mindenki nevetett, aki csak látta, és mikor a tükörben megláttam nevető arcukat, sírni kezdtem, pedig addig a pillanatig egészen érzéketlen voltam a kivégzések miatt. Aztán kopaszra nyírtak, egyikük felvett egy üveg jódot a borbély asztaláról, a megnedvesített dugót végighúzta a fülemben, ahol megvágta, és még ezt a kis fájdalmat is megéreztem rémületemben. Aztán az az ember szembe állt velem, és jóddal U. H. P. betűket írt a homlokomra. Mikor a falangista befejezte a pingálást, hátralépett, hogy szemügyre vegye művét, helyére tette a jódosüveget, félrerakta az ollót. „A következő!” mondta. A két karomnál fogva kivitte a borbélyüzletből...

JORDAN Ne beszélj...

MARIA *(hisztérikusan)* Lábam beleakadt a borbély holttestébe, amely az ajtóban feküdt, s a mennyezetre bámult szürke arcával... Aztán csaknem beleütköztem Concepcion Graciába, legjobb barátnőmbé, akit ketten hurcoltak magukkal, és láttam, hogy nem ismer meg, de amikor rám ismert, felsikoltott, és egész idő alatt hallottam a sikoltozását, miközben átvezettek a téren a községházába, apám irodájába, ahol ledobtak a heverőre. *(sírni kezd)* Itt történtek velem a legszörnyűbb dolgok.

JORDAN Nyulacskám! Ne beszélj többet erről! Ne beszélj többet, mert attól félek, nem tudok úrrá lenni gyűlöletemen.

(Rövid szünet)

MARIA *(nyugodtabban)* Helyes, nem beszélek többé róla. Gonosz emberek voltak, szívesen megölnék közülük néhányat. Csak azért mondtam el neked, hogy a büszkeséged ne szenvedje meg, ha a feleséged leszek. Most már sok mindent meg fogsz érteni.

JORDAN Talán jó, hogy elmondtad. Ha holnap szerencsénk lesz, megölünk néhányat közülük.

MARIA Falangistákat? Mert ők tették ezt velem.

JORDAN A falangisták nem harcolnak, ők csak a vonalak mögött gyilkolnak. Az ütközetben nem velük kerülünk szembe.

MARIA Nem ölhetnél meg néhányat közülük is? Úgy szeretnék megölni néhányat!

JORDAN Sokat öltem meg, és még többet fogok. Amikor vonatokat robbantottam, sokan meghaltak.

MARIA Szeretnék veled lenni, amikor vonatot robbantasz. Amikor Pilar magához vett, kicsit bolond voltam. Nem beszélt neked erről?

JORDAN De igen. Hagyjuk, nyulacska!

MARIA Teljesen érzéketlen voltam, már csak sírni tudtam. De van még valami, amit el kell mondanom neked, mert nem akarom elhallgatni. Lehet, hogy nem fogsz feleségül venni. De ha nem is akarsz feleségül venni, Roberto, azért ugye, megengeded, hogy együtt maradjunk?

JORDAN Feleségül foglak venni.

MARIA És még valamit. Megfeledkeztem róla. Lehet, hogy sohasem szülhetek neked sem fiút, sem lányt, amiatt, ami történt velem. Ezt is meg kellett mondanom. Nem is tudom, miért feledkeztem meg róla.

JORDAN Nem fontos, nyulacska. S talán nem is igaz! Majd az orvosok megállapítják. Nem is akarok én gyereket, amíg ilyen világot élünk. Tiéd lesz minden szeretetem, ami tőlem telik.

(Madárszárnyak csattogása a közelben és bagolyhuhogás)

MARIA *(ijedten)* Mi volt ez?

JORDAN Semmi, nyulacska. Ne félj. Csak a baglyok röpködnek. Nem kell félned.

MARIA Gonosz madarak. Nem szeretem őket.

JORDAN Nyugodj meg. Aludjál.

MARIA Igazán nem számít, amit elmondtam? Igazán feleségül veszel?

JORDAN Máris házasok vagyunk. Ezennel feleségül veszek.

A feleségem vagy. Büszke vagyok rád és a szüleidre. De most már aludj, nyulacska, mert kevés időnk van.

MARIA Igazán feleségül veszel? Vagy csak mondod?

JORDAN Igazán.

MARIA Akkor elalszom, és ezzel a gondolattal fogok felébredni.

JORDAN Én is.

MARIA Jó éjszakát, férjem.

JORDAN Jó éjszakát. Jó éjszakát, feleségem.

(Békés tücsökciripelés, amelyet ismét megzavar a szárnyasuhogás, ami egyre gyakrabban ismétlődik. Folytatásként ennek megfelelő diszsonáns zene)

IX. rész

[rádiófelvételtől hallomásból lejegyzett fejezet]

PILAR Inglés, ébredj, Inglés!

JORDAN Jól van...

PILAR Én vagyok itt, Pilar.

JORDAN Mi bajod, asszony? Azt hittem, Maria lökött meg.

PILAR Hagyjad Mariát aludni, kelj fel mellőle.

JORDAN Miért?

PILAR Pablo elment.

JORDAN Mit beszélsz?!

PILAR Elment.

JORDAN Mikor?
 PILAR Vagy egy órája.
 JORDAN És?
 PILAR Valamit elvitt a csomagodból.
 JORDAN Mit?
 PILAR Nem tudom, gyere be a barlangba, és nézd meg magad.
 JORDAN A piszkos disznóvér. *(lépések)*
 PILAR *(suttogva)* Csendesen. A többiek még alszanak.
 JORDAN Semmit sem látok a sötétben. Hol vannak a csomagjaim?
 PILAR *(suttogva)* Gyere. Itt.
 JORDAN Az isten verje meg!
 PILAR Mit vitt el?
 JORDAN A robbantókészüléket meg a gyutacsokat és a kanócokat.
 PILAR Most mi lesz?
 JORDAN *(sóhajt)* Így őrzöd a holmimat?
 PILAR A zsákok felett aludtam és fél karommal átöleltem őket.
 JORDAN Jó álmod van.
 PILAR Idefigyelj! Pablo az éjjel felkelt, és én megkérdeztem tőle, hová megy. Vízelni, azt felelte. Én tovább aludtam. Mikor ismét felébredtem, nem tudom, mennyi idő múlva, s még mindig nem találtam magam mellett, azt hittem, szokása szerint a lovakhoz ment ki. S mikor még mindig nem jött vissza, megijedtem, megtagattam a zsákokat, észrevettem rajtuk a lyukakat, és kimentem hozzád.
 JORDAN Jó...
 PILAR Inglés, engem legalább annyira bánt, mint téged. Mindent elkövetnék, hogy visszaszerezsem, amit elvesztettél. Ne vádolgasságatlanul. Pablo mindkettőnket becsapott.
 JORDAN Tudom.
 PILAR Most nem tudsz robbantani?
 JORDAN Így is felrobbantjuk a hidat, Pilar. Pablo tulajdonképpen néhány fényűzési tárgyat vitt el, a fene essen belé.
 PILAR Nagyot vétettem ellened és a köztársaság ellen.

JORDAN Á, hagyd, asszony, inkább aludj még egy kicsit.
 ANSELMO Itt az idő? Indulunk, Roberto?
 JORDAN Még nem. Aludj, öreg.
 AGUSTÍN Hogy lehet így aludni, ha állandóan fecsegték?
 ANSELMO Mi történt?
 ELADIO Mi történt, Inglés?
 PILAR Aludjatok!
 AGUSTÍN Most már felvertél bennünket, asszony. Mi történt, há?
 PILAR Pablo elment.
 AGUSTÍN Ó, a gyáva disznó. Sejthettük volna.
 PILAR Elvitte a robbantószerkezetet.
 AGUSTÍN Az átkozott.
 ELADIO Mért nem öltük meg mindjárt?
 JORDAN Mikor mindjárt?
 RAFAEL Ha mindjárt megöljük, akkor most...
 ELADIO Most hogy fogjuk felrobbantani a hidat?
 JORDAN Pilar! Gyűjts tüzet, és főzzél kávé az embereknek! Most már úgysem fognak aludni. Én kimegyek, és felkeltem Mariát. Valakit küldj ki a lovakhoz!
 PILAR Cigány, öltözz, és menj ki a lovakhoz!
 RAFAEL Igen, megyek, Pilar, megyek. *(lépések)*
 JORDAN Juhocskám. *(női hang sóhajt)* Juhocskám, ébredj!
 MARIA Roberto.
 JORDAN Öltözz! Fel kell kelnünk.
 MARIA Baj van?
 JORDAN Pablo elment. De azért nincs semmi baj.
 MARIA Segíthetek valamit?
 JORDAN Eleget segítettél már így is.
 MARIA Magamon segítettem.
 JORDAN Mindkettőnkön. Egyikünk sincs egyedül. Öltözz gyorsan, lovacska, hideg van.
 MARIA Roberto.
 JORDAN Igen.
 MARIA Ma együtt leszünk, ugye?

JORDAN Ha majd elvégeztem.
 MARIA Előbb nem?
 JORDAN Nem. A lovagnál kell maradnod.
 MARIA Nem maradhatnék veled?
 JORDAN Nem. Olyan munkám van, amihez csak én értek, és fél-
 tenélek.
 MARIA De rögtön hozzám jössz, ha befejezted?
 JORDAN Rögtön. Gyere, Maria, menjünk be a többiekhez. *(lé-
 pések)*
 PILAR Mindjárt kész a kávé, de ehetek is, ha akartok. Nem baj,
 ha tele is lesz a hasatok, úgysincs orvos, aki meggyógyítaná, ha
 kilyukasztják.
 AGUSTÍN Ne beszélj így, asszony, ronda a szád, mint az ordas
 kurvák...
 PILAR Te csak törődj, Agustín, a golyószóróval! Vagy félsz talán?
 AGUSTÍN Fogd be a szádát!
 FERNANDO Most mi lesz, Inglés?
 JORDAN Először is csend legyen!
 ELADIO Lesz hidrobbantás, he?
 JORDAN Lesz, Eladio. Hozd ide a kézigránátokat! *(lépések)*
 ELADIO Tessék. Van egy egész kosárral.
 JORDAN Honnét szereztétek?
 ELADIO Honnét? A köztársaságtól kaptuk. Anselmo hozta.
 ANSELMO Én hoztam őket. Hatvanat egy zsákban.
 JORDAN Hogy működnek?
 ELADIO Vagyont ér mindegyik.
 JORDAN Kipróbáltátok már?
 PILAR Persze hogy kipróbáltuk. Ezekkel dobálta meg Pablo az
 őrt.
 AGUSTÍN Áh! Hogy adta volna ki ott azt a mocskos lelkét!
 PILAR Hagyd abba, Agustín, nincs ennek értelme.
 JORDAN Mindig felrobbannak a gránátok?
 ELADIO Mindig. Eddig még egyik sem mondott csütörtököt.
 JORDAN Milyen gyorsan robbannak?

FERNANDO Mihelyt elhajítod.
 ELADIO Elég gyorsan.
 PILAR Ugyan! Ezt a szót, hogy „mindig”, nem ismeri sem a mi
 lőszerünk, sem az övék.
 JORDAN Eladio azt mondja, hogy mindig felrobban.
 PILAR Nem én mondtam.
 ELADIO Mindegyik felrobban. Ne hazudj, asszony!
 PILAR Honnan tudod, hogy mind felrobban? Pablo dobálózott
 velük, te senkit se öltél még meg.
 AGUSTÍN Hogy a Pablód édesanyját...
 PILAR Csend legyen, Agustín! *(csendesen)* Mit akarsz a gránátok-
 kal, Inglés?
 PRIMITIVO Megdobálod velük a hidat?
 JORDAN A dinamithoz erősítem őket. Zsineget kötök rájuk, és
 megrántom. Így robbantom fel a dinamitot, és remélem, a hidat
 is.
 FERNANDO Más megoldás nincs?
 JORDAN Nincs, Fernando.
 PRIMITIVO Veszélyes lehet.
 JORDAN Ti még nagyobb veszélyben lesztek.
 PRIMITIVO Mi nem vagyunk fontosak. Csak neked sikerüljön a
 hidat fölrobbantani.
 JORDAN Meglesz. Igaz, a robbantószerkezettel könnyebb lett
 volna, de hát...
 FERNANDO Azt elvitte Pablo.
 AGUSTÍN Bár megöltem volna!
 FERNANDO Már az este gyanús volt az a mocskos pófája.
 PRIMITIVO Sejtette, mi lesz ...

(Pilar közbevág)

PILAR Hallgassatok, ezen már nem segíthetünk. Igyátok meg a
 kávé, és készüljünk!
 JORDAN Anselmo! Gyere csak ide!
 ANSELMO Tessék, Roberto.

JORDAN Faragj néhány faéket, öreg! Szükségünk lehet rá.
ANSELMO A robbantáshoz?
JORDAN Igen.
ANSELMO Én ugye veled megyek a hídra?
JORDAN Velem jössz, öreg. Ahogy megbeszéltük. *(csörömpölés)*
ANSELMO Mindjárt megcsinálom az ékeket.
PILAR Idd meg a kávédat, Inglés.
JORDAN Köszönöm... Hogy vagy, asszony?
PILAR Jól. Gyorsan magamhoz tértem.
JORDAN Észrevettem.
PILAR És te? Mi a véleményed most, amint elkezdjük?
JORDAN Az a véleményem, hogy kevesen vagyunk.
PILAR Nagyon kevesen. De Maria egyedül is őrizheti a lovakat, ott nincs szükség rám. Majd kipányvázzuk őket. Katonalovak, nem ijednek meg egy kis lövöldözéstől. Majd elmegyek az alsó őrhöz, és elvégzem azt, ami Pablónak lett volna a kötelessége. Akkor eggyel többen leszünk.
JORDAN Jó. Gondoltam, hogy átvállalod.
PILAR Ne aggódj, Inglés, rendben lesz minden. Azt se feledd el, hogy váratlanul fogja érni a fasisztákat.
JORDAN Igen.
PILAR Még valamit mondok. Ami a tenyérjósást illeti...
JORDAN *(felcsattan)* Miféle tenyérjósást?
PILAR Ne dühösködj, kisfiú! Mikor megérkeztél, megnéztem a tenyeredet. De az csak amolyan cigánykomédia volt. Fontoskodni akartam.
JORDAN Hagyd abba!
PILAR Ostobaság volt. Hazugság az egész. Minek idegesítelek az ütközet napján?
JORDAN Nem vagyok ideges.
PILAR De igen, Inglés. Féltem a mi ügyünket. De minden jól fog menni. Ezért születünk.
JORDAN Nincs szükségem politikai népbiztosra.
PILAR Igen megszerettelek, Inglés.

JORDAN Na, most ne beszéljünk erről.
PILAR Csak meg akartam neked mondani, hogy ne nyugtalanodjál. Jól fogunk dolgozni.
JORDAN Persze. Persze hogy jól fogunk dolgozni.
PILAR Mikor indulunk?
JORDAN Nemsokára.
PILAR Mi felkészültünk. – Hé, ti híres férfiak! Senki sem fél?
AGUSTÍN Senki.
FERNANDO Ne ugass, asszony!
AGUSTÍN Csak a cigány fél, de ő nincs itt, hahaha. *(többen nevetnek)*
JORDAN Na, ki tud köpni közületek?
FERNANDO Én.
JORDAN Na lássuk, Fernando! *(Harákol, köp, a többiek nevetnek)*
FERNANDO Tessék. Láthatod, nem félek.
PILAR Te piszkos öszvér. A tűzbe köpj, ha hencegni akarsz!
FERNANDO Nem köptem volna a földre, Pilar, ha nem tudnám, hogy elmegyünk innét.
PILAR Jól ügyelj, hogy hova köpsz, One, mert könnyen meglehet, hogy örökre ottmaradsz.
AGUSTÍN Úgy járok, mint a fekete macska.
PILAR Csak tréfálok, Agosto.
AGUSTÍN Én is. Köpök a levesbe. Azért örülnék, ha már indulnánk.
JORDAN Hol a cigány?
AGUSTÍN A lovaknál. Idevezette őket a közelbe.
JORDAN Hogy van?
AGUSTÍN Nagyon fél. *(nevetnek)*
PILAR Figyelj ide, Inglés! *(lépések)*
PILAR Pablo!
AGUSTÍN Most nem maradsz életben.
PILAR Te?! Te?!
PABLO Én. Hola, Inglés! Hoztam öt embert Ilias és Alexandros csapatából a lovukkal együtt.
JORDAN Hol a robbantókészülék?

PABLO Bedobtam a szakadék széléről a folyóba. Van valami italtok? (*lépések, italtöltés hangja*) Aztán eszembe jutott, hogy kézigráttal is fel tudod robbantani a hidat.

JORDAN Nekem is.

PILAR Mi történt veled?

PABLO Semmi. Visszajöttem.

PILAR Miért?

PABLO Semmiért. Volt egy gyenge percem. Elmentem, de... visszajöttem. Adjatok még inni. (*töltés hangja*) A szívem mélyén nem vagyok gyáva.

AGUSTÍN Az nem, de gazember vagy. Hogy a csodába is ne volnál. No de azért örülök, hogy megjöttél, te ördögfajzat.

PABLO Csak öt embert kaptam. Folyvást lovagoltam, mióta itt hagytalak benneteket. Kilencen nem tudtátok volna végrehajtani. Soha. Amikor elmentem, Inglés, azt gondoltam, belátod, hogy lehetetlen, és feladod a tervet. De... amikor eldobtam a robbantókészüléket, másképpen láttam a dolgot.

JORDAN Örülök, hogy láthatlak. Elintézzük majd gránátokkal. Fel fognak robbanni. A többi nem fontos.

PABLO Nem teerted tettem. Te szerencsétlenséget hozol ránk. Mindennek te vagy az oka. El Sordo halálának is. De miután eldobáltam azt a vackot, nagyon magányosnak éreztem magam.

FERNANDO Az anyád.

PABLO Azért ellovagoltam a többiekért, hogy mégis lehetővé tegyem a sikert. (*kiabálva*) A legjobbakat hoztam el, akiket csak megkaphattam. A híd közelében hagytam őket. Ők azt hiszik, még én vagyok itt a főnök.

PILAR Te vagy, ha akarod.

PABLO Sokat gondolkoztam az El Sordo-eset óta. Azt hiszem, ha végeznünk kell, végezzük el együtt.

PILAR Hát, Isten hozott. Nem is hittem soha, hogy elárulhatsz minket.

PABLO Az árulástól olyan nyomasztó az egyedüllét, hogy nem bírtam volna elviselni.

PILAR Nem bírtad elviselni 15 percig.

PABLO Ne csúfolódj, asszony, visszajöttem.

PILAR Már mondtam az előbb, hogy Isten hozott. Nem hallottad?

Na, idd meg a kávédat, és gyerünk. Ez a komédia untat engem.

(*töltés*)

PABLO (*köp*) Vah! Ez kávé?

FERNANDO Persze hogy az.

PABLO Hogy vagy, Fernando?

FERNANDO Jól.

PABLO Nem szeretek egyedül lenni. Tegnap, amikor szintén egyedül voltam, de a többiekért dolgoztam, nem éreztem magam rosszul. De az éjjel, ember, de megjártam!

PILAR Elődöd, a híres Iskarióti Júdás felakasztotta magát.

PABLO Ne beszélj így, asszony! Nem látod, hogy visszatértem?

Ne beszélj nekem Júdásról, mert én visszatértem.

PILAR Kiket hoztál magaddal? Használható emberek?

PABLO Elég jók. Jók, de... ostobák. Halálra készek. A te ízlésed szerint.

PILAR Te... te...! Azt hiszem, férfi sohasem veszítheti el teljesen, amije egyszer volt.

PABLO Mindent vállalok, amit ez a nap hoz.

PILAR Elhiszem, hogy visszatértél felénk. De ember! Messzi jártál már nagyon!

FERNANDO Adj még egy kortyot az üvegből! Aztán induljunk!

JORDAN Öreg! Készek az ékek?

ANSELMO Készek, Roberto.

JORDAN Agustín? A golyószóró?

AGUSTÍN Rendben.

PILAR Minden rendben van, Inglés, mindent bepakoltunk. A cigány itt vár ránk a barlang előtt a lovakkal.

JORDAN Mehetünk. (*lépések*)

PRIMITIVO Minden vackot összepakoltál, Pilar. Csak feleslegesen terheled vele a lovakat.

PILAR Ledobálhatunk róluk mindent, ha kell, de ha meg tudjuk tartani, felhasználhatjuk a felszerelést a legközelebbi táborban. *(nyerítés)*

PRIMITIVO Fogd be a lovad száját, cigány! Felriasztják a fasisztákat.

RAFAEL Már azt hittem, sohasem bújtok elő a barlangból. Hideg van itt kint.

ELADIO Még félsz is, ugye? *(nevetés)*

JORDAN Na, pakoljatok fel gyorsan a lovakra. Mire megvirrad, a hídnál kell lennünk.

PABLO Inglés!

JORDAN Mit akarsz, Pablo?

PABLO Sajnálom, hogy elvittem a holmit.

JORDAN De hoztál helyette, amire szükségünk van.

PABLO Azt hiszem, szerencséd lesz a hídrobbantással.

JORDAN Reméljük.

PABLO Hoztam öt embert és öt lovat. A lovakra szükségünk lesz a robbantás után.

JORDAN Azok nem a mi lovaink.

PABLO Mieink lehetnek, ha a gazdáik elesnek a harcban. Akkor nekünk mindegyikünknek jut ló.

JORDAN Én elmenekülök akár gyalog is.

PABLO Lesz neked is lovad, Inglés. Lesz ló mindnyájunk számára.

PILAR Indulunk, Inglés. Felraktunk mindent a lovakra. *(lépések)*

JORDAN Pablo, elég töltényt hoztál magaddal?

PABLO Eleget.

JORDAN Gránátot?

PABLO Azt is.

JORDAN Tudod ugye, mi a teendő?

PABLO Természetesen. Végzünk az őrszemmel. Elvágjuk a vezetőket. Visszavonulunk a hídfőre. Fedezzük a hidat, miközben felrobbantod.

JORDAN Valószínűleg mindenkit meg kell ölnötök az őrházban.

PABLO Megöljük őket. Minden rendben lesz, Inglés.

JORDAN Amióta visszajöttél, valahogy sokkal jobban érzem magam. Úgy érzem, megfordult a szerencse.

PILAR Mit csináltok ott ti ketten? Úgy viselkedtek, mint két maricón*. Hát hiszen egyéb sem hiányzik. Vigyázz, Inglés, ne menj túl közel Pablóhoz, mert még ellopja a megmaradt robbantóanyagodat is.

PABLO Nem értesz te engem, asszony. Az Inglés meg én megértjük egymást.

PILAR Nem ért meg téged senki. Sem Isten, sem anyád. Én sem. Sokat beszélsz. Úgy látom, mégiscsak félsz a bikától.

PABLO Az anyád...

PILAR Neked még anyád sem volt. Gyerünk gyorsabban, mert a végén még elpárolog az a nagy bátorságod.

JORDAN Gyere csak közelebb, Pilar!

PILAR Mit akarsz?

JORDAN Tudod a dolgod?

PILAR Tudom. Százszor elmondtad már. Elvágjuk a telefont, elintézzük az őrséget, a hídon keresztül visszavonulunk. Utána te felrobbantod a hidat, aztán együtt várjuk Pablóékat.

JORDAN A két őrt fenn a hídon én intézem el az öreggel.

PILAR A híd a te dolgod, és minden, ami rajta van. A többit bízd ránk nyugodtan. Csak mi lesz utána?

PABLO Talán mégiscsak eljutunk Edosba. Az éjszaka ezen gondolkoztam.

PILAR Ha csak gondolkoztál volna!

JORDAN Na ne veszekedjete!

PABLO Ti előbb végeztetek, mint én. Fedezzétek majd a visszavonulásomat!

JORDAN Nyugodt lehetsz. Agustín fog fedezni a golyószóróval.

PABLO Jobb szeretném, ha te fedeznél, Inglés.

JORDAN Mért?

* buzi (spanyol)

PABLO Mert nem akarnám, hogy Agustín merő jóindulatból a hasamba lőjön.
JORDAN Nyugodt lehetsz. Még ha Agustín lő is, ügyelni fogok, hogy fölétek lőjön.
PABLO Akkor rendben van.
JORDAN Még egyszer figyelmeztetlek benneteket, hogy a mieink virradatkor indítják a támadást a fasiszta vonalak ellen. Ti is csak akkor támadjatok!
PILAR Hányszor mondtad már! Olyan vagy, Inglés, mint egy vénasszony.
JORDAN A repülőgépeink kezdik a támadást. Meg fogjátok halani a repülők zúgását és a bombarobbanásokat. Akkor aztán minél gyorsabban végezzetek az őrséggel!
PILAR Most sem értem meg jobban, mint amikor először hallottam.
JORDAN Csak ellenőrzésképp mondtam.
PILAR Hagyj már békén! Már két napja fejből tudok mindent.
PABLO Ideges vagy, asszony, hm? Félsz talán?
PILAR Ezt te kérdezed tőlem?
JORDAN Csendesebben. *(lépések)*
PABLO Akkor ordítozz majd, ha a lövöldözésre kerül sor.
PILAR Ordítani fogok akkor is, biztos lehetsz benne. Még az Inglés is meghallja fönt a hídon.
JORDAN Lehet. *(lépések)* Közel van az őrház. De ne veszekedjétek már!
MARIA Mi baj van, Pilar?
PILAR Gyere ide, kislány! *(lépések)* Nincs semmi baj. Csak az Inglés fecseg túl sokat.
MARIA Roberto!
JORDAN Hogy érzed magad, nyulacska?
MARIA Jól vagyok, Roberto.
JORDAN Ne félj!
MARIA Nem félek.
JORDAN Mindent megszerveztünk. Te a lovakkal maradsz.
MARIA Inkább veled maradnék.

JORDAN Nem lehet. A lovaknál több hasznodat vesszük.
MARIA Jó. Jó, akkor ott maradok.
PILAR Búcsúzzatok el. A lovakat itt hagyjuk. Aztán ide térünk vissza mindannyian. *(lépések)* Jól vigyázz a lovakra, Maria!
MARIA Vigyázok rájuk.
RAFAEL Az ijedősöket kikötöttem, de egy kötélrántással elszabadíthatjuk azokat is. Jó lesz?
JORDAN Vegyetek magatokhoz mindent, amire szükség lesz. Aztán induljon ki-ki a dolgára! Mindjárt virrad.
PILAR Te is búcsúzz, Inglés, a nyulacskaadtól.
JORDAN Mennem kell, Maria. Nemsokára viszontlátlak.
MARIA Isten veled, Roberto. Vigyázz magadra!
JORDAN Persze. Nem sírsz?
MARIA Nem. De gyorsan gyere vissza!
JORDAN Ne félj, ha lövéseket hallasz. Nemsokára nagy lövöldözés lesz.
MARIA Nem félek. Csak gyere vissza gyorsan!
PABLO Megyek az embereimhez, Inglés.
JORDAN Sok szerencsét, Pablo.
PILAR Mi is megyünk, Inglés.
JORDAN Csak óvatosan, asszony!
PILAR Rendben lesz minden.
JORDAN Agustín, Anselmo, készen vagytok?
AGUSTÍN Igen.
JORDAN Menjünk mi is.
JORDAN Isten veled, nyulacska.
MARIA Isten veled, Roberto. *(lépések)*
JORDAN Nem segíthetnék neked, Agustín? Annyi terhet cipelsz, mint egy ló. Az a golyószóró...
AGUSTÍN Elbírom. Örülök, hogy végre elindultunk.
JORDAN Halkabban!
ANSELMO Most aztán kevesebbet beszéljünk, és halkan!
JORDAN Igazad van, öreg. Közel vagyunk már a hídhoz.
ANSELMO Én már hallom az örök lépteit a hídon.

AGUSTÍN Halljátok?
 JORDAN Hallom. Hamarosan látni is fogjuk őket.
 ANSELMO Mind a két ór sétál a hídon. Bizonyára fáznak.
 AGUSTÍN Világosságot látok ott lent.
 JORDAN Az ott az őrház. Remélem, Pilar a közelébe ért már!
 ANSELMO Hehehehe. Hamarosan kioltja a világosságot. *(lépések)*
 JORDAN Álljunk félre. Agustín, te itt maradsz a golyószóróval.
 AGUSTÍN Jó. Itt helyezzem el?
 JORDAN Igen. Nappal az utat is látni innét kis darabon a híd előtt.
 Az egész hidat láthatod, s az út egy kis részét a másik oldalon a kanyarodó előtt. Legfeljebb ereszkedj egy kicsit lejjebb.
 AGUSTÍN Értem.
 JORDAN Hasalj le, mialatt mi az öreggel a hídnál dolgozunk.
 Mindenre tüzelsz, akár a túlsó parttól jön, akár az innensőről.
 AGUSTÍN Ki vállalja a két őrszemet a hídon?
 JORDAN Az öreg és én, úgy, ahogy már mondtam. De ha nem sikerül, te is tüzelj rájuk. És tüzelj az őrházra is! Segíts Pilarnak.
 AGUSTÍN Értem.
 JORDAN A robbantás után, amikor Pablo és emberei felbukkan-
 nak a kanyarodóban, a fejük felett célozz az üldözőikre. Magasan
 a fejük felett!
 AGUSTÍN Természetesen.
 JORDAN Mi az öreggel egészen a híd közelébe megyünk. Gye-
 rünk, Anselmo!
 AGUSTÍN Sok szerencsét, Inglés!
 ANSELMO Roberto!
 JORDAN Mondjad, öreg!
 ANSELMO Bocsáss meg, de nagyon félek, hogy valami hibát kö-
 vetek el. Néha nagyon ostoba vagyok.
 JORDAN Mit akarsz?
 ANSELMO Mondd el még egyszer, mit kell csinálnom.
 JORDAN Ha tüzelek, te is tüzelj! Ha elintézted az emberedet, sza-
 ladj fel a hídra, és csatlakozz hozzám!
 ANSELMO Jó.

JORDAN A csomagok már velem lesznek, tehát segítségemre
 lehetsz a robbantóanyag elhelyezésénél. Majd mindent elma-
 gyarázok. Ha valami bajom esnék, magad végezd el úgy, ahogy
 megmutattam. Ne hamarkodd el! Támaszd fel a csomagot a kis
 faékekkel, és kösd meg erősen a gránátokat.
 ANSELMO Értem. Nem fogom elfelejteni.
 JORDAN Ha lősz, kényelmes helyzetből és pontosan célozz!
 ANSELMO Nem szeretek embert ölni.
 JORDAN Tudom. Ne az embert nézd benne, hanem a célpontot.
 Ne lőj az egész emberre, hanem csak egy részére. Lőj a hasa kö-
 zepébe, ha szembe áll veled. Vagy a háta közepébe, ha elfordul.
 ANSELMO Helyes. Végre fogom hajtani a parancsot.
 JORDAN Úgy van. Parancsba adom neked ezt. Álljunk meg itt,
 öreg. Várjunk.
 ANSELMO Egészen a közelükben vagyunk.
 JORDAN Mindjárt kezdődik.
 ANSELMO Aha.
 JORDAN Igen, igen. Gyorsan végezz az embereddel! Vadász
 vagy, nem nagy feladat a számodra.
 ANSELMO Hű, ha nem ember lenne... De a parancs az parancs.
 JORDAN Így van. Kitisztítottad az olajat a puskád csövéből?
 ANSELMO Még a barlangban a pálcával.
 JORDAN Na, nem lesz semmi baj, öreg. *(lassú lépések)*
 ANSELMO Vivát, Roberto! *(kattogás)* Hallgasd csak! *(repülőzúgás)*
 JORDAN Kezdődik. A mieink támadnak. Már Pilarék is támad-
 nak. Tüzelj, öreg! *(Hangos lövöldözés, robbanások)*
 ANSELMO Eltaláltam, Roberto! Végeztem vele.
 JORDAN Én is az enyémmel. Na futás, öreg, fel a hídra!
 PILAR Jó vadászatot, Inglés! Mindannyiunknak jó vadászatot!
 JORDAN Fenét jó vadászatot!
 PILAR Ne kíméljétek őket!
 JORDAN Szaladj, öreg, ide hozzám!
 ANSELMO Jövök, Roberto. Semmi baj.
 JORDAN Tedd le a karabélyodat, öreg! Fogd a csomagokat.

ANSELMO Ah. Add ide őket!
JORDAN Fogd! Én bemászom a híd alá. Maradj itt, és add le, amit kérek.
PILAR Öljétek meg őket!
ANSELMO Vigyázz, Roberto. Óvatosan. Magasan vagy. Nagyon mély szakadék van alattunk.
JORDAN Kényelmesen ülök, öreg. Megtart ez a vasszerkezet. Add a dinamitot!
ANSELMO Itt van. Elég?
JORDAN Elég. A drótot... Várjál...
ANSELMO No tessék.
JORDAN Még drótot.
ANSELMO Tessék.
JORDAN Pilarék nagyon lövöldöznek. Az ékeket, öreg. Add ide az ékeket! A kalapácsot... A kézigránátokat...
ANSELMO Készen vagy?
JORDAN Mindjárt... Fogd a huzal végét! Így.
ANSELMO Vigyázz, Roberto.
JORDAN Fuss a másik oldalra, öreg!
ANSELMO Ereszkedj le, Roberto.
JORDAN Óvatosan tartsd a kézigránátokat, öreg. Óvatosan... vagy inkább tedd le őket is. Gombolyítsd le a huzalt.
ANSELMO Jó, jó.
JORDAN Úgy. Add a dinamitot.
ANSELMO Tessék. Pilarék, úgy látszik, végeztek.
JORDAN Éppen ideje. A lövöldözésekből ítélve kicsit bajban voltak.
ANSELMO Aha. Már jönnek.
JORDAN Hányan?
ANSELMO Csak hárman. Pilar, Primitivo és a cigány.
JORDAN Add a drótot. Mondd meg Pilaréknak, hogy menjenek fel Agustínhoz. Te pedig rakj mindent ide a híd szélére, majd felkapaszkodok értük.
ANSELMO Jó.

JORDAN Fogd a huzaldrótot, és gombolyítsd le végig. Menj le a hídról a mögé a szikla mögé, és várjál! Ha katonák jönnek, Pilarék tüzeljenek rájuk. Agustín is löni fog. Ha teherautó vagy tankok jönnek, rántsd meg a drótot, öreg.
ANSELMO Amíg te a híd alatt vagy?
JORDAN Ne törődj vele! Menj! Gombolyítsd a huzalt.
PILAR Hol az Inglés, öreg?
ANSELMO A híd alatt.
PRIMITIVO Mennyire vagytok?
ANSELMO Mindjárt készek leszünk, Primitivo. Menjetek fel Agustínhoz.
PILAR Az Inglés mondta?
ANSELMO Igen. És tartsátok szemmel az utat.
PILAR Siessen az Inglés!
ANSELMO Egy perc múlva robbantunk.
JORDAN Hol vagy, öreg?
ANSELMO Gombolyítom a drótot. Mindjárt leérek a hídról.
JORDAN Jól van, Anselmo. (lövöldözés)
ANSELMO Valami megjelent az úton. Agustín löni kezdett.
JORDAN Mindjárt kész vagyok.
PILAR Hé, öreg! Micsinál az az Inglés? Mit babrál olyan soká a híd alatt?
ANSELMO Nyugalom, asszony. Most fejezi be a munkát.
PILAR Mi tart olyan sokáig?
ANSELMO Nagyon lelkiismeretes.
PILAR Micsoda? Robbantsa már fel, és menjünk a fenébe!
ANSELMO Csendesen, asszony! Nagy munkát végez.
PILAR Teherautók jönnek az úton.
ANSELMO Siess, Roberto. Siess, az Istenért!
JORDAN Kész vagyok, öreg!
ANSELMO Gyere, Roberto. Gyere! (lövöldözés)
JORDAN Na, feküdj le, öreg! Add ide a másik huzalt.
ANSELMO Nézd, teherautók.
JORDAN Rántsd meg, Anselmo, rántsd meg!

(Egy kisebb, majd egy hatalmas robbanás, azután hulló kő- és vasdarabok zaja, közben Pilar kiáltozása távolról)

PILAR Sikerült, Inglés! Felrobbant a híd! Sikerült!

(zene)

X. rész

(A kilencedik rész végéről hallott zene, majd hatalmas robbanás, azután a hulló kő- és vasdarabok zaja és Pilar kiáltozása távolról „Sikerült, Inglés! Felrobbant a híd! Sikerült!” Lassan megszűnik a záporozó szilánkok zaja. Futó ember léptei)

PILAR Nagyszerű volt, Inglés! A híd közepe úgy felemelkedett, mint a hullám a viharban.

RAFAEL Sikerült, Roberto!

AGUSTÍN Nem sebesültél meg?!

JORDAN *(lihegve hozzájuk érkezik)* Nem. Nem sebesültem meg. *(köhög)* Csak sok port és füstöt nyeltem.

PILAR *(lelkesen)* Minden a legjobban sikerült. Felrobbantottuk a hidat, a fasiszták erre nem vonhatnak össze erősítéseket a mieink ellen.

PRIMITIVO Nagy harcok lehetnek az első vonalaknál. *(Egészen távolról bombarobbanás és ágyúdörgés hallatszik. Valamivel közelebb szórványos puskaropogás)*

AGUSTÍN Pablóék is lövöldöznek még. *(nevet)* Úgy látszik, kutya-szorítóba került a gazember.

PILAR Pablo ki fogja magát húzni. Hamarosan itt lesz. Az a fontos, hogy a híd fölrobbant. Igaz, Inglés?

JORDAN *(rosszkedvűen)* Igen.

PILAR Mi bajod van? Nem örülsz?

JORDAN Anselmo meghalt.

PRIMITIVO Szegény öreg.

RAFAEL Egészen megfeledeztünk róla.

JORDAN Meghalt. *(köhög)* Egy acélszilánk találta el, amikor felrobbantottuk a hidat. Derék ember volt.

PILAR Persze. De felrobbant a híd, Inglés. Azt ne feledd el!

JORDAN Nem felejték el semmit.

PILAR Mi három embert vesztettünk. Fernandót, Eladiót és Andrést.

JORDAN Tudom. Nem csináltál valami ostobaságot?

PILAR *(dühösen)* Az anyád... Mindhárman férfiak voltak.

JORDAN Miért nem mentek vissza a lovakhoz? Majd én itt maradtok Agustínnal.

PILAR Mindnyájan megvárjuk itt Pablót. Fedezzétek, ha megjelenik.

JORDAN *(ingerülten)* Teszek Pablóra!

PILAR Mit beszélsz, Inglés? Hisz visszajött! Kivette részét a munkából. Nem hallod? Még most is lövöldözik. Biztosan üldözik.

JORDAN *(egyre dühösebben)* Majd fedezem. Teszek mindkettőtök-re! Rád is, meg Pablóra is!

PILAR Csillapodjál, Inglés! Senki úgy nem tartott volna ki melletted, mint én. Pablo ugyan csúnyán viselkedett, de visszajött.

JORDAN Ha nem lopja el a gyújtószerkezetet, az öreg nem pusztul el. Innét is fel tudtam volna robbantani a hidat. Anselmo élhetett volna!

PILAR Volna... Volna... Ha nem havazott volna... Ha Sordo életben maradt volna...

JORDAN Tessék?

PILAR Sordo...

JORDAN *(megenyhülten)* Igen. Felejtsd el! Nem volt igazam. Bocsáss meg, Pilar! Együtt fogjuk befejezni a feladatot. S a híd felrobbant, igazad van.

PILAR Hát persze. Így történt, nem tehetsz semmit.

AGUSTÍN Valami mozog az úton. Odapörköljek?

JORDAN Ne. Te csak figyeld, hogy mikor jelenik meg Pablo. Őt kell fedezni, ha üldözik.

RAFAEL Mit csinál Pablo ilyen sokáig? Talán nem tudja, hogy fölrobbant a híd?

JORDAN Talán nem tud elmozdulni a helyéről.

PILAR Ne izgulj, cigány.

RAFAEL Szeretnék már elmenni innét. Vigye el Pablót az ördög.

JORDAN Rögtön itt lesz. Mihelyt tud, idejön.

(Megszűnik a puskaropogás)

AGUSTÍN Már nem lövöldözik. Nem hallom...

(Ismét hallatszik a lövöldözés)

PILAR Dehogynem! Figyelj csak! Megint ő az? Ő az!

JORDAN Ő az, a gazember!

AGUSTÍN *(nevet)* Megszorongatják a fasiszták.

(Ismét megszűnik a puskaropogás. Csak a távoli robbanások hallatszanak)

PRIMITIVO *(rövid szünet után)* Végre talán befejezte Pablo.

RAFAEL Vagy végeztek vele, vagy pedig menekül az embereivel.

PILAR Pablóval nem könnyű végezni.

PRIMITIVO Bizonyára menekül.

(Hirtelen felhangzik egy rövid géppisztolysorozat)

AGUSTÍN Hát ez mi volt?

JORDAN Pablo géppisztolya.

AGUSTÍN Kire lőtt? Nem lőnek vissza rá.

JORDAN Hamarosan megtudjuk. Pablo életben van. És mindjárt itt lesz.

AGUSTÍN Itt is van a disznó!

PILAR Hol? Hol?!

AGUSTÍN Ott! Most fut ki a tisztásra.

PILAR Igen. Látom. *(kiabál)* Pablo!

RAFAEL Egyedül jön.

PRIMITIVO Az embereit bizonyára megölték a fasiszták.

AGUSTÍN Lehet, hogy nem a fasiszták ölték meg őket.

PRIMITIVO Hát kik?

PILAR Mit akarsz mondani, Agustín?

AGUSTÍN Semmit. Majd megkérdezzük Pablót.

JORDAN Egy tank az úton! Tüzelj rá, Agustín! Biztos Pablót üldözi.

(Megszólal Agustín golyószórója. Utána mindjárt egy-két lövés távolról a tankból)

PILAR Tehát ezzel a nagy bogárral harcolt Pablo. Ezért késlekedett.

AGUSTÍN Nézzétek, visszahúzódott! Ezek hát azok a híres tankok, Inglés? *(abbahagyja a lövöldözést)*

JORDAN Ez a kisebbfajta. Amolyan játék tank.

AGUSTÍN Ha volna nálam egy kis üveg benzin, odakúsznék, és felgyújtanám.

PILAR Gyere, Pablo! Siess, ember!

PABLO *(futva, lihegve érkezik hozzájuk)* Itt vagyok, asszony.

PILAR Megúsztad, mi? Ép bőrrel.

PABLO *(levegőért kapkodva beszél)* Alig... Alig sikerült.

JORDAN Gyerünk a lovakhoz.

RAFAEL Gyerünk bizony.

JORDAN Primitivo, fogd a táskát a töltényekkel! Agustín, hozd a golyószórót!

PABLO Menjünk, mielőtt ismét előbújik a tank.

AGUSTÍN *(a golyószóróval bajlódva)* Kérdezni akarok valamit tőled, Pablo.

JORDAN Majd útközben. Most induljunk.

PILAR Igen, menjünk. Ne vacakoljatok annyit. Maria már biztosan félholt az idegességtől. Nem tudja, mi van az Inglésével.

TÖBBEN Gyerünk! *(elindulnak)*

AGUSTÍN *(rövid szünet után, menet közben)* Kérdezni akarok valamit, Pablo.

PABLO Tessék, Agustín.

AGUSTÍN Hol vannak a többiek? Mi történt az embereiddel?

PABLO Elestek.

AGUSTÍN Mind az öten?

PABLO Mind az öten.

AGUSTÍN A fasiszták ölték meg őket?
PABLO *(cinkosan lehalkítja a hangját)* Most van lovunk elég, Inglés!
JORDAN Van. Te gazember. Mi történt veletek?
PABLO Sok baj.
PILAR Mindenütt sok baj volt.
PABLO Hány embert vesztettél, Pilar?
PILAR Hármat.
PABLO Úgy?
PILAR Fernandót, Andrést és Eladiót.
PABLO És te, Inglés?
JORDAN Én Anselmót vesztettem el.
PABLO Bőven van lovunk. *(jókedvűen)* Még a poggyász számára is.
AGUSTÍN Mond el, Pablo, hogy volt ott lent?
PABLO Addig nem bírtam meglógni, amíg a tank ott volt. Beástuk magunkat, az őrház alatt. Amikor a tank visszahúzódott, elfutottam.
AGUSTÍN S mi volt az a lövöldözés, amit azután hallottunk? Egy sorozat a géppisztolyodból.
PABLO *(nevet)* Semmi. Lövöldöztem.
AGUSTÍN Lelőtted az embereidet?
PABLO Sokat fecsegsz, Agustín.
AGUSTÍN Gyerünk, Pablo. Miért nem vallod be, hogy lelőtted őket?
PABLO Hallgass! Jól megálltam a helyemet egész nap. Kérdezz meg az Inglés.
JORDAN Most gondoskodj arról, hogy megmeneküljünk. Van valami terved?
PABLO Van egy nagyszerű terv. Kis szerencsével valamennyien megmenekülhetünk.
AGUSTÍN Remélem, nem akarsz lelőni bennünket. Mert akkor előbb én végzek veled.
PABLO Fogd be a szádat, Agustín! A te érdekedet tartottam szem előtt, és az embereimét. Háborúban vagyunk. Az ember nem mindig teheti azt, amit szeretne.

AGUSTÍN A sátánon is túlteszel.
PILAR Hagyd abba, Agustín.
JORDAN Mondd el, Pablo, mi történt.
PABLO Sok minden. Először elfoglaltuk az őrházat, valamivel később egy motorkerékpáros érkezett. Aztán még egy, utána pedig egy mentőkocsi és egy teherautó. Végül a tank. Néhány perccel azelőtt, hogy levegőbe repült a híd.
JORDAN És aztán?
PABLO A tank nem árthatott nekünk, de visszavonulni nem tudtunk, mert elállta az utunkat. Később visszahúzódott, s akkor elmenekültem.
AGUSTÍN *(kihívóan)* És az embereid?
PABLO Fogd be a szádat! Nem a mi csapatunkhoz tartoztak. A támadáshoz hoztam öt embert és öt lovat. A meneküléshez maradt öt ló, a mi lovainkon kívül.
AGUSTÍN Több lovunk van, mint emberünk.
PABLO Nem baj. Jó lesz a poggyásznak. *(ingerülten)* Nem tudhatom, hogy közülünk ilyen sokan elesnek.
PILAR Inglés! Amott fut a nyulacskád. Szaladj elébe!
(Egymás felé közeledő futó leptek)
MARIA Roberto, jaj, Roberto!
JORDAN Maria!
(Egymáshoz érkeznek, összeölelkeznek)
MARIA Visszajöttél! Istenem, visszajöttél!
JORDAN Itt vagyok, nyulacska. Drága kis nyulacskám.
MARIA Igaz, hogy itt vagy mellettem?
JORDAN Igen, igaz! Mariám!
MARIA Olyan boldog vagyok. Örülök.
JORDAN Mindig boldogok leszünk, Maria.
MARIA Mindig, ugye, mindig.
JORDAN Most elmegyünk, nyulacska.
MARIA Madridba?

JORDAN Igen. Madridba is. Te meg én.
 MARIA Lakást bérelünk...
 JORDAN És sok szép ruhát veszünk neked.
 MARIA És megnyíratjuk a hajamat. Hogy olyan legyen, mint a tiéd.
 JORDAN Igen. Sétálni fogunk a parkban.
 MARIA A tó partján. És nagyon fogjuk szeretni egymást.
 JORDAN Nagyon szeretlek, nyulacska. Feleségül veszek.
 MARIA Már is a feleséged vagyok.
 JORDAN A feleségem vagy.
 MARIA Most már mindig együtt maradunk, ugye, Roberto?
 JORDAN Együtt maradunk. A feleségem vagy.
 PABLO Megvannak a lovak, Maria?
 MARIA *(rövid szünet után, mintha álomból ébredne)* Igen... Megvannak, Pablo. Itt vannak, ahová kötötted őket.

(Valamennyien együtt mennek a lovak felé, már hallatszanak a lovak horkanásai)

JORDAN Féltél, nyulacska?
 MARIA Nagyon. Nagyon féltettelek.
 PABLO Jól van. Itt van valamennyi.
 AGUSTÍN Örölsz a lovaiddnak, Pablo?
 PABLO Örülök. *(rövid szünet)* Fújjuk ki magunkat, aztán mindenki válasszon hátaslovat, és rakjátok fel a poggyászt.
 PILAR Majd mi Mariával felrakjuk a holmikat. Ti addig beszéljétek meg, hogyan meneküljünk el innen, és hova megyünk.
 PABLO Gredosba megyünk.
 JORDAN Merre?
 PABLO Egyenesen le a hegyről. Átvágunk az úton, azután felfelé, a kaptatón az erdőbe, ahol összeszűkül a völgy.
 AGUSTÍN Az úton át?
 PABLO Nincs más utunk. Fent a magasban vágunk át az úton. Nagy közökben lovagoljunk, s amilyen gyorsan csak lehet. Ott találkozunk, ahol szűkülni kezd a völgy.

RAFAEL A tank löni fog bennünket az úton.
 PABLO Azért kell gyorsan lovagolni.
 PRIMITIVO Szerencsére az Inglés felrobbantotta a hidat. A tank nem tud átjönni a szakadékon. Különben elállná az utunkat.
 RAFAEL A szakadékon nem tud átjönni, de a lövedékei elérhetnek bennünket. Biztos löni fog ránk.
 PABLO Igen, a tank biztosan löni fog bennünket. De egy kis szerencsével valamennyien átjuthatunk.
 RAFAEL Nem tetszik nekem...
 PILAR *(pakolás közben, kissé távolabbról)* Ne huhogj, cigány!
 RAFAEL Csak azt mondtam... Elképzélhető...
 PILAR Tudjuk, hogy költői képzeleted van. Idefigyelj, cigány: eddig derekasán viselkedtél. Vigyázz, nehogy most cserbenhagyjon a bátorságod!

(Többen elnevetik magukat)

PABLO Készen vagytok, asszonyok?
 PILAR Készen. Felőlem indulhatunk.
 PABLO Üljetek föl a lovakra. Majd én vezetek benneteket.

(Kiválasztják a lovakat, lóra szállnak, közben beszélgetnek)

PRIMITIVO Pilar minden vackot felpakolt. Még a csészéket is.
 PILAR Hallgass! Gredosban is kellene a csészék. Ott is majd bort isztok belőle.
 AGUSTÍN Még a saját lovát is megpakolta.
 PABLO Tudsz így lovagolni, asszony?
 PILAR Mint egy milimári.
 PABLO Agustín, Primitivo és te, cigány, fogjatok egy-egy málhás lovat is. Egyet majd én vezetek. Készen van mindenki?
 JORDAN Igen.
 PABLO Vamonos! Induljunk!

(Elindulnak valamennyien, egyre gyorsabban mennek a lovakon. Rövid ideig csak a gyors lódobogás és egy-egy lónyerítés hallatszik.)

JORDAN Maria. Várjál csak.

MARIA Tessék.

(Lovaglás közben beszélgetnek)

JORDAN Másodiknak sorakozz, ha átkelünk az úton.

MARIA Miért?

JORDAN Pablo lesz az első. Elsőnek lenni sem olyan rossz, mint amilyennek gondolja az ember, de a másodiknak a legjobb! Mindig később jön, mint ahogy várják.

MARIA Pilar lovagol Pablo mögött.

JORDAN Előzd meg!

MARIA Majd harmadiknak megyek.

JORDAN Előzd meg Pilart, mielőtt átvágtok az úton. Másodiknak a legjobb.

MARIA És te?

JORDAN Én majd utolsónak maradok.

MARIA Ne...

JORDAN Nem olyan veszélyes. A sor közepén a legrosszabb. Utolsónak nem olyan veszélyes.

MARIA Miért nem mész te másodiknak?

JORDAN Legyél te a második. Én tudok vigyázni magamra. És hirtelen fogok kirohanni.

MARIA Roberto. Ugye, nem lesz semmi baj?

JORDAN Nem lesz, nyulacska.

MARIA A tank löni fog bennünket.

JORDAN Gyorsan kell átlovagolni az úton. Utána már biztonságban leszünk. Bent az erdőben. És lovagolunk Gredosba. Azután te meg én megyünk Madridba.

MARIA Csak az úton átjussunk.

JORDAN Átjutunk.

MARIA Üldözni fognak bennünket.

JORDAN Biztosan. Biztosan lovasokat küldenek utánunk, de mire azok megkerülik a szakadékot, mi már messze járunk. Sohasem érnek utol bennünket.

PILAR *(hátrakiált)* Maria! Gyere ide mögém. Mindjárt kiérünk a fák közül.

MARIA Mindjárt, Pilar!

JORDAN Előzd meg Pilart, mielőtt az útra jutunk, s egyenesen vágj neki a szemközti hegyoldalnak.

MARIA Vigyázz magadra, Roberto!

JORDAN Előzd meg.

MARIA Nem. Abban a sorrendben akarok átmenni, amelyben elindultunk.

PILAR Maria! Gyere már ide.

MARIA Megyek, Pilar. *(előrefut a lovával)*

(Rövid szünet)

PABLO Álljatok meg. Kinézek az útra.

(Megállnak valamennyien. Pablo előrelövagol, egy pillanatra megtorpan, aztán visszatér)

PILAR Na, mi van, Pablo?

PABLO A tank ott áll a szakadék másik oldalán.

PRIMITIVO Bizonyára bennünket vár.

RAFAEL Lőni fog bennünket.

PABLO Nem baj. Én indulok. Aztán ti is utánam. Egyenként. Vamonos!

(Vágató, távolodó lódobogás. Távoli lövés, majd a közelben robbanás)

RAFAEL Átjutott!

PILAR Persze hogy átjutott. Pablo érti a dolgát. Nagy gazember, de érti a dolgát.

AGUSTÍN Szerencséje is van. Későn vette észre a tank.

PILAR *(vidáman)* Hát akkor, isten veletek, gyerekek. A túloldalon találkozunk. Gyí, te dög!

(Vágató ló. Két lövés, két robbanás)

JORDAN Átjutott a bestia. Mondtam, Maria, hogy előzd meg.

MARIA Én is átjutok, Roberto.

JORDAN Nem félsz?

MARIA Nem.

JORDAN Indulj!

(Vágtató ló. Két lövés, két közeli robbanás)

JORDAN Az átkozottak!

PRIMITIVO Nyugodj meg, Inglés. Nincs semmi baja Mariának.

AGUSTÍN Ott áll már Pablóék mellett a domb védelmében.

JORDAN *(megkönnyebbülten)* Jól van. Ki lesz a következő?

AGUSTÍN Menjen a cigány.

RAFAEL A tank most állandóan az utat célozza. Tudja, hogy itt vagyunk.

AGUSTÍN Igen. Pont terád vár. No indulj.

(Vágtató ló. Egy lövés, a lövedék süvítése, robbanás)

AGUSTÍN *(nevet)* Láttatok a cigányt?! Akkorát ugrott, mint egy menekülő kandisznó.

PRIMITIVO Nem történt semmi baja.

AGUSTÍN Nem. Menj, Primitivo.

PRIMITIVO Megyek. Vamonos!

(Vágtató ló. Egy lövés, egy robbanás)

AGUSTÍN Nincs itt semmi baj. Nem tudnak célozni. És mintha spórolnának a lőszerrel. Már csak egyet lőnek.

JORDAN Indulhatsz te is, Agustín.

AGUSTÍN Nem akarsz előbb te, Inglés?

JORDAN Én majd utolsónak.

AGUSTÍN Ne sokat késlekedj. Megyek!

(Vágtató ló. Két lövés, két robbanás)

AGUSTÍN *(rövid szünet után átkiabál)* Nincs semmi bajunk, Inglés! Indulj te is.

JORDAN *(halkan maga elé)* Gyerünk, lovam, futás.

(Vágtató ló, a lódobogás most nem távolodik, állandóan közről hallatszik. A szokásos két távoli lövés, majd két közeli robbanás. Aztán egy harmadik lövés, egészen közeli robbanás, fájdalmas lónyerítés, zuhanás)

MARIA *(messzebről felsikolt)* Roberto! Roberto!

PILAR Agustín! Primitivo! Szaladjatok oda, segítetek az Inglésnek.

(Futó, közeledő léptek)

AGUSTÍN Mi van, Inglés?

PRIMITIVO Megsebesültél?

JORDAN *(fájdalmasan felnyög)* Nem. A lovat találták el. De ráesett a lábamra ez a dög. Húzzatok ki alóla.

AGUSTÍN Mindjárt. Fogódkodj belém.

(Nyögve, erőlködve kirángatják)

PRIMITIVO Fel bírsz állni, Inglés?

JORDAN Nem tudom mozdítani a bal lábamat. Alighanem eltört.

AGUSTÍN Odaviszünk a domboldalhoz. Fogd, Primitivo.

(Erőlködve cipelik)

PRIMITIVO Fáj, Inglés?

JORDAN Nem. Azt hiszem az ideg sérült meg.

MARIA *(Futva érkezik. Ők megállnak)* Roberto! Mi baj, Roberto?

(A többiek is hozzáfutnak)

JORDAN Eltört a bal lábam, Maria.

MARIA De...

PILAR Majd bekötözzük, Inglés. És lóra teszünk. Van elég lovunk, igaz, Pablo?

PABLO *(kétkezdve)* Előbb nézzük meg a törést. Feküdj nyugodtan, Inglés. Felvágom a nadrágod szárát.

(Rövid szünet, a szövet hasadása hallatszik)

PILAR Ó! Az isten...

PABLO *(halkan)* Nagyon csúnya, Inglés. Nagyon, nagyon csúnya.

A törött csont majdnem átszúrja a bőrdet.

JORDAN *(nyugodtan)* Látom. Küldd el innen a többieket, Pablo.

PABLO Menjetek odébb. Te is, Maria.

(Rövid szünet. A többiek hátrább húzódnak)

JORDAN Négyszemközt akarok veled beszélni, Pablo.

PABLO Mondjad.

JORDAN Idefigyelj! Meneküljete! Én bekaptam. Egy percre szeretnék beszélni a lánnyal. Ha majd azt mondom, vigyétek el, akkor vigyétek. Biztos, hogy itt akar maradni. Csak rövid ideig szeretnék beszélni vele.

PABLO Hát nincs sok idő.

JORDAN Nincs. Jó lenne, ha átmennének a köztársaságiakhoz!

PABLO Nem. Inkább Gredosba megyünk.

JORDAN Gondold meg.

PABLO Beszélj a lánnyal. Nincs időnk. Sajnálom, hogy így történt, Inglés.

JORDAN De ha már így történt, ne beszéljünk róla. Jól gondolj meg mindent. Van eszed, hát használd is.

PABLO Miért ne használnám. Beszélj gyorsan, Inglés. Nincs időnk.

PILAR *(távolabbról)* Odamehetünk már, Inglés?

JORDAN Gyere, Pilar. Vezesd ide Mariát is.

(Hozzáfutnak)

MARIA Roberto! Ugye nincs komolyabb baj, Roberto?

JORDAN Add ide a kezéd, Mariám. Idefigyelj! Nem megyünk Madridba...

MARIA *(zokogni kezd)* Roberto!

JORDAN Ne sírj, nyulacsám, ne sírj. Nem megyünk Madridba, de én mindig veled leszek, bárhová mész is. Érted?

MARIA Ne beszélj így.

JORDAN Idefigyelj, nyulacska. A többiekkel együtt mész, nyulacsám. De én is veled tartok. Amíg egyikünk él, mind a ketten élünk. Érted?

MARIA Itt maradok veled.

JORDAN Nem lehet, nyulacsám. Amit most el kell végeznem, egyedül akarom elvégezni. Ha itt maradsz velem, nem tudom megtenni. Mind a kettőnk helyett mész. Hát nem érted? Ahol egyikünk van, ott van a másik is.

MARIA Veled maradok!

JORDAN Nem, nyulacsám. Idefigyelj. Azt, amire én készülök, csak egyedül teheti meg az ember. De ha te elmész, én is veled megyek. Elkísérlek mindörökre! Most pedig elmész, ugye? Mert jó vagy és kedves. Elmész mindkettőnk helyett.

MARIA De nekem könnyebb, ha veled maradok. És jobb is.

JORDAN Igen, épp ezért kell elmenne, az én kedvemért. Tedd meg, nyulacsám. Ez az egyetlen dolog, amit megtehetsz a kedvemért.

MARIA Nem értesz meg, Roberto. Mi legyen velem? Sokkal rosszabb lesz nekem, ha elmegyek.

JORDAN Persze. Így neked sokkal nehezebb. Mert egyek vagyunk. *(sóhajt)* De mindkettőnkért teszed. Ne légy önző, nyulacsám. Teljesítsd kötelességedet.

MARIA Nem... Nem...

JORDAN Te és én egyek vagyunk. Ezt érezned kell, nyulacska... Hallgass rám, csak így követhetlek téged! Erre esküszöm!

MARIA De...

JORDAN Most már megérted, látom, hogy már érted. Most el fogsz menni, jó? Most elmész te is. Azt mondtad, hogy elmész, ugye?

MARIA Roberto...

JORDAN Köszönöm. Elmész, gyorsan messzire, s ha elmentél, én veled leszek. Tedd ide a kezedet. Hajtsd le a fejed. Még mélyebbre. Így, jó. Most a fejedre teszem a kezemet! Olyan derék lány vagy. Ne gondolkodj. Tedd azt, amit meg kell tenned. Látom, most már engedelmes vagy. Nem csupán nekem engedelmeskedsz, hanem

mindkettőnknek. Nekem, aki mostantól fogva már benned élek. Mindkettőnk helyett méssz el. De igazán. Mindketten elmegyünk, ha te elmész. Megígérem neked. Nagyon kedves és szép tőled, hogy elmész.

PABLO Inglés!

JORDAN *(rekedten)* Vezessétek el a lányt.

PILAR Gyere, Maria!

MARIA Nem.

JORDAN Egyszer majd együtt utazunk Madridba, nyulacskám. De igazán. Most pedig kelj fel, és indulj, mindketten elmegyünk. Kelj fel. Nem érted?

MARIA Nem.

JORDAN Kelj fel. Te és én egyek lettünk. Te vagy mindaz, ami még megmaradt belőlem. Kelj fel.

PILAR Gyerünk, Maria.

JORDAN Kelj fel, nyulacska. Így.

PILAR Szükséged van még valamire, Inglés?

JORDAN Nem. És ne is búcsúzzatok el tőlem. Maria! Idefigyelj! Nem búcsúszom el tőled, mert nem válunk el egymástól. Érezd magad jól Gredosban. Most pedig menj. Légy jó, és menj.

PABLO Gyerünk.

(Távolodnak, Maria zokogása egyre messzebből hallatszik. Messziről lónyerítés)

JORDAN *(kiabál)* Ne nézz vissza. Lépj fel a kengyelbe. Segíts neki, Pilar. Segítsd nyeregbe!

(Toporzékoló lovak, majd elindulnak a lovasok)

PILAR *(visszakiált)* Vigyázok rá, Inglés!

JORDAN Menj, Maria! Menj! Ne nézz vissza! Menj!

MARIA *(sikoltva)* Roberto! Engedd meg, hogy veled maradjak! Engedd meg!

JORDAN Veled vagyok! Veled vagyok e perctől kezdve! Együtt maradunk örökre. Menj!

(A lódobogás lassan elhal a távolban. Rövid szünet)

AGUSTÍN Agyonlőjelek, Inglés?

JORDAN Agustín! Te nem mentél el a többiekkel?

AGUSTÍN Majd utolérem őket. Tehetek érted valamit?

JORDAN Ültess fel. Támaszd a hátamat ennek a fának.

AGUSTÍN *(felülteti)* Vigyázz a lábadra, Inglés. Így.

JORDAN Jó lesz így. Innen látom az utat. Meg fogom látni az üldözőiteket. Biztosan erre fognak jönni.

AGUSTÍN Mit szeretnél még, Inglés?

JORDAN Nem tudom, Agustín. Sok mindent. De kevés az időm. Beszélni is szeretnék. Sokat.

AGUSTÍN Beszélj, Inglés. Hallgatlak. Miről szeretnél beszélni?

JORDAN Sok mindenről.

AGUSTÍN Beszélj Mariáról, ha akarsz.

JORDAN Pilar jól bánik majd vele. Nem is lehetne jobb kézben. Minden jó lesz, Pablo valamilyen épkézláb tervet agyalt ki, különben neki sem vágott volna az útnak. Sose féltük Pablót, igaz, Agustín? Biztonságos helyre vezet benneteket. Mariát is. *(rövid szünet)* Csak négy napig tartott a boldogságunk. Még négy napig sem. Délután érkeztem, s már nem érem meg a delet. Alig három napja, s három éjszakája ismerjük egymást. *(rövid szünet)* Nem szívesen távozom, Agustín.

AGUSTÍN Tudom, Inglés.

JORDAN Nem szívesen távozom a világból, nagyon nem szívesen, de remélem, nem dolgavégezetlenül. Megtettem mindent, ami erőmből tellett.

AGUSTÍN Megtettél, Inglés.

JORDAN *(révetegen, mintha álmában beszélne)* Egy álló évig harcoltam a meggyőződésemetért. Ha itt győzünk, mindenütt győzni fogunk. Szép a világ, megéri, hogy küzdjünk érte, nem is hagyom itt szívesen. Szerencsésnek vallhatom magam, hogy ily jó volt az életem. Az utolsó napokban úgy megszépült az életem, hogy szebb már nem lehetett volna. Nem szabad panaszkodnom, na-

gyon szerencsés voltam. Bár továbbadhatnám valamilyen módon mindazt, amit tanultam. Istenem! Épp most, a végén tanultam oly sokat! Szívesen beszélgetnék Karkovval Madridban. Túl a hegyen, a fenyőerdőn túl, a mezőkön, a sárga fennsíkon és a szürke sziklákon túl megláthatnám Madridot, fehérén és gyönyörűen. *(rövid szünet)*

AGUSTÍN Beszélj csak.

JORDAN *(mintha álmából ébredne)* Agustín! Nem, hagyjuk ezt! Menj a többiek után.

AGUSTÍN Maradhatok még.

JORDAN Nem. Egyedül akarok lenni.

AGUSTÍN *(részvétellel)* Agyonlőjelek, Inglés? Szeretnéd? Semmi az egész.

JORDAN Nem érdemes. Hagyj magamra! Jól érzem itt magam!

AGUSTÍN Nekem aztán jól a levesembe köptek. *(elcsukló hangon)* Salud, Inglés.

JORDAN Salud, Agustín. Vigyázz a kis nyírott fejűre!

AGUSTÍN Bízd rám. Megvan mindened, amire szükséged lehet?

JORDAN Kevés történet maradt a géppisztolyomban, azt itt tartom. Amúgy sem találnátok hozzávaló történet.

AGUSTÍN Kitisztítottam a csövet. A földbe fúródott, amikor lezuhantál.

JORDAN Köszönöm. Most ülj fel a lovadra.

(Rövid szünet. Távolabb toporzékoló ló. Azután Agustín visszalovagol Jordanhoz)

AGUSTÍN Nem szívesen hagylak itt, Inglés.

JORDAN Menj. Hamarosan itt lesznek az üldözők.

AGUSTÍN Teszek rájuk.

JORDAN Majd én feltartom őket egy ideig. Hogy egérutat nyertek.

AGUSTÍN Inglés...

JORDAN Menj, öreg! Megesik az ilyesmi.

AGUSTÍN *(elcsuklik a hangja)* Piszok egy háború.

JORDAN Igen. De most már menj.

AGUSTÍN Salud, Inglés!

JORDAN Salud!

(Agustín elvágta a lován. Egyre távolodik, majd teljesen megszűnik a lódobogás. Néhány pillanatra békés erdei zajok, madárcsicsergések hallatszanak. Aztán a távolból először halkán, aztán egyre erősödve dübörgő, minden eddiginél hangosabb lódobogás. Az üldözők érkeznek)

JORDAN Gyertek... Majd megállítalak benneteket. Akármilyen rövid időre, de megállítalak benneteket. Gyertek... Közelebb... *(már egész közel vannak a lovasok, pattogó parancsszavak is hallatszanak)* Így...

(Megszólal Jordan géppisztolya. Lónyérítés, fájdalmas kiáltások. Azután az üldözők viszonozzák a tüzet. Egyre fokozódik a fegyverropogás, amely egy-egy pillanatra dobszóra változik – mint amikor valakit kivégzésre visznek, majd távoli és egyre közeledő harangszó, amely a végén elnyomja a fegyverropogást és a dobolást is. A harangszó valamelyest lehalkul, és akkor a narrátor beolvassa a következő szöveget: „Senki sem különálló sziget; minden ember a kontinens egy része, a szárazföld egy darabja; ha egy göröngyöt mos el a tenger, Európa lesz kevesebb, éppúgy, mintha egy hegyfokot mosna el, vagy barátaid házáat, vagy a te birtokod; minden halállal én leszek kevesebb, mert egy vagyok az emberiséggel: ezért hát sose kérdezd, kiért szól a harang: érted szól.” A harangszó ismét felerősödik.)

V. ZSENGÉK

SZERBÜL ÍROTT KÖZÉPISKOLAI FOGALMAZÁSOK

A szenttamási Gion Nándor Emlékházban lévő kézírott füzetekből
fordította: Dormán László

Ádám és Éva

Vasárnap, 1956. október 7-én először voltam Szabadkán a Népszínházban, hogy megnézzem az *Ádám és Éva* című darabot.* Az erkélyen foglaltam helyet. Nem a legjobban láttam, de elégedett ember lévén, most sem lázadoztam. Tetszett a darab. Mindössze 6 színész volt, de ez lényegtelen, a fontos az, hogy én elégedett voltam. Fél 11-kor jöttünk ki a színházból. Hideg volt, és ezért futólépésben érkeztünk a kollégiumba.

Egy tavaszi nap

Egyszerű tavaszi nap volt. Még sütött a nap, amikor ebéd után elindultunk a stadionba, hogy megnézzük a mi iskolánk és a gimnázium közötti mérkőzést. A Kék Légió (a ŽIŠ**-esek) már elhelyezkedett a pálya mellett, amikor elkezdtek játszani. Ezzel egy időben a szél is elkezdett fújni. Csak kicsit, de nagyon hidegen. Valaki meg is szólalt:

– Fázom, becsületszavamra.

* John Boynton Priestley vígjátéka

** A Železnička Industrijska Škola, azaz Vasúti Ipariskola nevének rövidítése. Ide járt Gion.

Erre a másik azt mondja:

- Mit hideg, mit nyafogsz, mint valami öregasszony!
- Gól!!! – hallatszik mindenfelől; a ŽIŠ rúgta az első gólt.

Ekkor még örültünk, és azt is elfelejtettük, hogy fúj a szél. De gyorsan észrevettük, hogy a gimnázium is gólt lőtt. Amikor már a második gólt is bekaptuk, mindenütt hallatszott:

- Áj, de hideg van, télikabát kellene.
- A ŽIŠ még majd elveszíti a mérkőzést.
- Én megyek haza, elég volt, megyek, mielőtt megfagyok.
- Várjál, most fog a ŽIŠ kiegyenlíteni! Egyáltalán nincs hideg, elvégre tavasz van – mondja valaki, de hallom a hangján, hogy ő is fázik.

- Gól! – hallatszik ismét. – 2:2! Miénk a győzelem!

És újra nem vettük észre, hogy a szél még mindig nagyon fúj. Mindannyian örültünk ismét. Éreztük, hogy itt a tavasz, még ha nem süt már a nap, és kicsit hideg van is.

Egy nyári élményem

A nyári szünet vége előtt Szabadkára jöttem. Meglátogattam az iskolát is, mert tudtam, hogy az osztálytársaim (nem mind) pótvizsgáznak. Amikor bementem a kollégiumba, mindannyian üdvözöltek. Mindannyian boldogok voltunk. (Akkor még senki sem gondolta, hogy utoljára örülünk így együtt.) Az idő gyorsan elmúlt. Ezen a napon semmi különös nem történt. Cukrászdába mentünk stb.

Azért írtam mindezt le a házi feladatban, mert ez volt az én utolsó élményem a barátaimmal. Ők mindannyian megbuktak a pótvizsgán.

A *Nana* című film tartalma

Ezt a filmet a nagy francia naturalista író, Zola regénye alapján forgatták. A *Nana* mint regény ennek a francia írónak az egyik legjobb műve, és az egész világon ismert. A film, amit csináltak belőle, már nem sikerült annyira, habár a főszerepet a híres francia színész: Charles Boyer, és az ismert francia színésznő: Martine Carol játssza. A film nem a legjobban sikerült, elsősorban azért, mert rövid erre a nagy témára.

Egy romlott nőről szól, aki énekel, táncol, és mint színésznő dolgozik egy színházban, Párizsban. Nanának – így hívják – mindig van két-három szeretője az arisztokrácia soraiból. Ezek a szeretők elég gyorsan elherdálják miatta a vagyonukat, és akkor elhagyja őket és másikat keres. Így fogott ki Nana egy grófot, aki miniszter is volt, és őt is tönkretette, és amikor el akarta hagyni a szeretőjét, az megfojtotta. Ez a tartalma ennek a filmnek, ami kitűnő film lehetett volna, ha több időt szántak volna rá, és kicsit több művészetet adtak volna bele. Másfél óra alatt egyszerűen nem tudjuk megérezni ezt a nagy tragédiát. A képek nagyon gyorsan lepereregnek. És még csak annyit, hogy egy filmben nem elég, ha ruha nélküli lábakat és testet látunk, hanem emellett egy kicsivel több művészetet is bele kellett volna fektetni ebbe a filmbe.

Téli örömök

Mint ahogyan minden évszaknak, a télnek is megvannak a maga szépségei. Majdnem minden ember élvezi a telet. Mindenki a maga módján. A felnőtt emberek általában meleg helyiségből, a kályha mellett élvezik a telet, ami mindenhol megjelent a maga hideg szépségével.

A fiatalok már nem annyira nyugodtak. Sokan közülük korcsolyázni, síelni mennek, hogy minél jobban kihasználják a telet.

De legjobban a kisfiúk örülnek a télnek. Amíg az emberek behúzott nyakkal mind sietnek, hogy minél előbb célba érjenek, és hogy meglegedjenek a kályhánál, a gyerekek alig várják, hogy kimenjenek, hogy játsszanak a havon: hogy hógolyózzanak, és hogy szánkózzanak.

Igy a tél mindenkinek hozott egy kis örömet és vidámságot.

Vasárnap délután

A vasárnap a mi egyetlen szabadnapunk. Világos, hogy minden tanuló előre megcsinálja a saját tervét vasárnapra. És így gyakran megesik, különösen most tavasszal, hogy éppen vasárnap vagyunk leginkább elfoglaltak.

Én majdnem minden vasárnap délután labdarúgó-mérkőzést megyek játszani. Erre annyira rászoktam, hogy egyszerűen csodálkozom azon, hogyan tudnak egyes emberek vasárnap délután nyugodtan aludni. Számomra ez az idő a legérdekesebb. Kár, hogy a leggyorsabban elmúlik, és nekem a holnapi napra kell gondolnom, amikor újra muszáj iskolába mennem.

Egy érdekes film

A filmművészet, vagy ahogy még hívják, a hetedik művészet most nagyon népszerű. A földkerekségen mindenhol találhatóunk mozit, és az emberek mindenhol tömegesen látogatják. Éppen ezért a filmnek nagyon nagy jelentősége van. Jó filmek segítségével az embereket, különösen a fiatal embereket, nagyon könnyen tudjuk nevelni és megtartani őket a helyes úton. Sajnos sokkal több rossz film létezik, amelyek nagyon rossz hatással vannak a közönségre.

Én, mivel nincs sok időm, ritkán megyek moziba. Leginkább a realista filmeket értékelem, de mégsem ezeket nézem olyan gyak-

ran, mint például a kalandfilmeket. Azért megyek moziba, hogy elfelejtsek mindent, ami kint maradt. Nem akarok tovább a valóságra gondolni, hanem egy kicsit élvezkedni akarok. A realista filmek mindig arra emlékeztetnek, amitől menekülök. Ezért érdekelnek inkább a kalandfilmek. Tetszett a *Don Juan kalandjai* című film. Az ismert Don Juan szerepét az ismert amerikai színész, Errol Flynn játszotta. Ami a tartalmát illeti, semmi különös. Az események a királyi udvarban történnek. A spanyol király első minisztere egyedül akar uralkodni, és ezért elrabolja a királyt. De a király emberei Don Juan vezetésével – aki most volt először szerelmes, és pont a királynőbe – kiszabadítja a királyt. A filmben sok a párbajozás, a harc, a szerelem és minden más, amire szüksége van az embernek, hogy elfelejtse minden gondját. Nekem ezért tetszett ez a film.

Téli reggel

Mivel kollégiumban lakom, minden reggel 6 órakor az ügyeletes nevelő ébreszt bennünket, hogy ne késsünk el az iskolából vagy az iskolai műhelyből, ahova hét órára kell odaérnünk. Mivel most tél van, a reggelek általában elég hidegek, és ezért mindannyian sietünk, hogy minél előbb odaérjünk a műhelybe, ami elég messze van az iskolától. A munkások, akik a munkába mennek, ugyanúgy sietnek, senki sem áll meg beszélgetni a másikkal, mint nyáron. Gyakran köd van, és az ember nem lát húsz méternél távolabb, és nagyon hideg van. Ezért mindenki siet, hogy minél előbb odaérjen a munkahelyére, s hogy megmelegedjen a kályha mellett.

Egy cikk a sajtónkból*

Tegnap, amikor a napi sajtót olvastam, az újság utolsó oldalán észrevettem egy cikket, amely arról szól, hogy egy fiatal asszony hogyan követett el öngyilkosságot, és azt úgy, hogy a tehervonat alá ugrott ott Nagyfény közelében. A szemtanú egy topolyai fodrász volt, név szerint Negoslav Radić. Együtt voltak egész délelőtt, és együtt ültek föl a vonatra. Az asszony vagy lány Nagyfényig utazott. Radićnak Naumovičevónál le kellett szállni a vonatról, mert a jegye érvénytelen volt. A fodrásszal együtt a lány is leszállt, és a sínek mellett gyalog folytatták az utat Nagyfényig. Radić aztán elmesélte, hogy a lány már akkor a vonat alá akart ugrani, de ő nem engedte. Utközben beszélgettek, de nem jól értették meg egymást, mert a lány csak magyarul tudott beszélni, Radić meg kicsit tudott magyarul. Nagyfény közelében beérte őket egy tehervonat, és a lány hirtelen a mozdony elé ugrott. A mozdonyvezető nem tudta megállítani a vonatot. A lány azonnal meghalt. Eddig még senki nem tudja, hogy hívják, és miért követett el öngyilkosságot. Az anyja talán minden nap várja haza a lányát.

Egy élmény a nyári vakáció idején

A nyári vakáció, amit annyira vártunk, számomra nem hozott semmi különösét. Az egyetlen esemény, amit megemlíthetnék, az egy utazás és tartózkodás Belgrádban a nagy árumintavásár idején. Ugyanis nem voltam ott egész idő alatt, amíg a vásár tartott, csak két napot maradtunk a barátokkal. Belgrádba szombaton reggel indultunk,

* A Magyar Szó 1957. okt. 17-ei számának 8. oldalán *Egy ismeretlen leány a vonat elé vetette magát Zsednik közelében* címmel megjelent cikk összefoglalása.

és kilenc óra tájban érkezünk meg. Úgy számoltunk, hogy három napot maradunk, mivel volt elég pénzünk. Azonban gyorsan észrevettük, hogy tévedtünk. Mindjárt az első napon, ahogy elsetáltunk a vásárba, elmentünk moziba, egy kicsit kávéházba, és így tovább; azt láttuk, hogy a pénznek több mint a fele elköltődött. De mint gyakorlatias emberek gyorsan találtunk megoldást. Két napot maradtunk csak. Így is volt. Egy kollégiumban töltöttük az éjszakát, és másnap folytattuk ugyanezt az életet. Szerencsére sikerült elkölteni a még megmaradt pénzünket. Meghagytunk még fejenként 150 dinárt, mert el akartunk menni a Tašmajdanra*, ahol divatrevü volt. Mondhatnánk, hogy ez többet ért, mint az egész vásár. Nagyon tetszett minden műsorszám. 11 óra után indultunk az állomásra, s azt is futólépésben. Még elértük a vonatot, és kivételesen jó helyet foglaltunk el a lépcsőn, ahol Újvidékig lógtunk. Hétfőn reggel értünk haza, fáradtan és gyűrötten, de mégsem bántam meg, hogy voltam Belgrádban.

Az én hat elítéltem**

A filmek közül, amelyeket az utóbbi időben néztem, legjobban ez az amerikai film tetszett. Habár ebben a filmben nem játszik senki az ismert nagy színészek közül, és semmilyen különösen izgalmas története sincsen, szerintem mégis kitűnő film. Minden egy börtönben történik. Egy pszichológust küldtek a börtönbe, hogy pszichológiailag megvizsgálja az elítélteket. Ellenben ez nem volt könnyű. Mindenki ellene volt. De ő nem adta fel, és szorgalmasan dolgozott. Később már sikere is volt. Az elítéltek, akik eleinte gyűlöltek, mind megszerették. Amikor el kellett őket hagynia, majdnem sírtak az elváláskor.

* Park Belgrád közepén nagy, szabadtéri medencével.

** Hugo Fregonese *My six Convicts* című 1952-es filmjét 1958 júliusában vetítették Újvidéken.

VERSEK

A szenttamási Gion Nándor Emlékházban lévő kézírott középiskolai füzetekből

A csavargó

Régi álmok

I.

Valamikor, más években
Hosszan néztem
Messze, messze
Napnyugatra, napkeletre.

II.

Hosszu, száraz, forró nyáron
Elnéztem a
Délibábot,
Mint vibrált a láthatáron.

III.

Elvágtyam a messzeségbe,
A pusztákra,
Erdőségbe,
A szabadabb s tiszta légbe.

IV.

Egy-egy vándor darucsapat
Elvitte a
Nyugalmamat
Közöttük láttam magamat.

V.

Szerettem a költözőket,
Amint szálltak,
Amint jöttek,
S búsultam, hogyha eltűntek.

VI.

Ha vihar dúlt a határban,
Gyönyörködtem
A pusztulásban,
S bámultam az éjszakába.

VII.

Szerettem, amint villámlik,
Mint mennydörög,
És csillámlik.
(Az ember csak csúszik, mászik.)

VIII.

Néztem a viharral szembe,
Mely fia a
Természetnek,
S felvágtyam a fellegekbe.

Az életben

IX.

De már elmúlt. Régi álom...
Mint a beteg
A hordágyon
Tűnődik a pusztuláson.

X.
Évek jöttek, évek múltak,
Ahogy jöttek,
Elfutottak,
S előttem csak országutak.

XI.
Azt hittem, hogy vándor lettem,
Becsületes
Szerencsétlen,
De rájöttem, hogy tévedtem.

XII.
Vándorlegény? ma már nincsen,
Csak egy koldus,
Egy megvetett,
Utolsó csavargó lettem.

XIII.
Ha emberek közé megyek,
Megvetően
Végigmérnek,
Csavargó, mondják mögöttem.

XIV.
Jobb nekem itt elbujdosni,
A pusztákban
Eltengődni,
S ha ember jön, továbbmenni.

XV.
Nincsen senkim, árva vagyok,
Még jobb lesz,
Hogyha meghalok,
Már csak ezért vágyakozok.

XVI.
Nem siratnak, ha meghalok,
Hiszen csak egy
Árva vagyok,
Az élők közt csak egy halott.

No, de mégiscsak itt vannak
XVII.

Fejem felett darvak szálnak.
Mint annyiszor,
Lekiáltnak,
Ők talán mégis sajnálnak.

XVIII.
Régóta ismerem őket,
Hisz annyiszor
Láttam őket,
A repülő költözőket.

XIX.
Oh, ti vándorló madarak, örüljetek,
Mert még vándor
Maradt eddig
S nem csavargó a nevetek!

XX.
Ha még egyszer erre szálltok,
S holttestem
Ha meglátjátok,
Egy búcsusztót kiáltsatok.

Este a falun

I.

A nap vérvörösen izzik,
Beköszönt az alkony árja.
A sötétség terjeszkedik,
S ráborul a néma tájra.

II.

Szürke, sötét az éjszaka,
Mindenütt csend honol,
Az égnek ezernyi csillaga
Számptalan gyertyaként ragyog.

III.

Egy fűszál sem mozdul a némaságban,
Nem zörren sehol egy száraz levél,
Egy pásztorsíp szól csak az éjszakában,
Fújja valamerre egy kis pásztorlegény.

IV.

Fönt a levegőben, a csillagok alatt,
Fegyelmezett rendben, gyászos némaságban
Fáradtan vonul egy vadlibacsapat.
Rájuk hull a halvány félhold karimája.

V.

Északnak száll a kis vándorcsoport,
Merre a látóhatár a messzeségbe vesz.
Egy társuk, ki az úton a többitől elmaradt,
Bágyadt szárnyakkal utánuk evez.

VI.

Valahol dühösen horkan egy vad csikó,
Lábával bőszen a földet kapálja.
Érzi, hogy nem négy fal közé való,
Szeretne rohanni a végtelen pusztába.

VII.

Csillagok közül egy halovány lefut,
Fényes sávot hagy rohanó útján,
Valaki azt mondja: „egy ember kimúlt”,
Pedig száz is meghal azon az egy órán.

VIII.

Keserűen bődül az akolban egy tehén
Szomorú hangjával, hosszasan elnyújtva.
Sötét folt látszik a félhold peremén,
A fájdalmas hangra nem felelnek vissza.

IX.

Majd ismét nyugalom, a nagy némaságban
Nem zörren sehol egy száraz levél.
Egy pásztorsíp szól csak az éjszakában,
Fújja valamerre egy bús pásztorlegény.

A haldokló farkas

I.

A farka továbbrohant,
Ő ottmaradt,
Amint lerogyott,
Átlótt bordákkal
Kínlódott.

II.

A szél rettentően zúgott,
Ő vinnyogott,
Mert látta,
Hogy otthagyták
Egymagába.

III.

Felemelte fejét, hogy lássa,
Mint rohannak.
S kiömlő vére
A fehér havat
Vörösre festette.

IV.

Fölötte már hollók keringtek
Szürkén, fehérén,
Mert a hó fehérrel
Vonta be
Fekete testüket.

V.

A haldokló farkas felemelt fejével,
Fátyolos szemekkel
Nézett a magasba,
És várta őket,
A ragadozókat.

VI.

Szemeit is lehunyta,
S úgy hallotta
Vagy csak képzelte,
Hogy valahol utána
Farkasok üvöltenek.

Egy haldokló barátom emlékére

Úgy érzem, sohasem
vagyok egyedül.
Ha egymagamba elmerengek,
érezem, hogy velem van,
rideg falakról rám tekint
cinikusan mosolyogva
a barátom, ki soha
el nem hagy.

Ha bolyongok rohanó
emberek között,
Ott van mellettem kacagva
siet és mindenkinek az arcába
nevet gondtalan.
Kéklő ajakkal
az egész világot gúnyolja.
Azt mondják rám örökké
vidám vagyok.
Én gyűlölöm őtet, mert
fáj a szívem, és nem mutathatom.

Egy kirakat előtt tűnődve megállok,
merev gépek között
egy árnyalakot látok.
Felém indul, lassan, imbolyogva.
Halvány körvonalak, igen,
ez én vagyok.

Barátom,
többé már nem haragszom,
mert e bágyadt szemek,
e cserepes ajkak
nem bírják sokáig
a kacagást.
Haldokló barátom,
nem sok van már hátra,
már csak rövid idő
és eltűnsz örökre.
Fáj, hogy az egész világ
nevetni fog rajtad.

Szerkesztői szó

Az életműkiadás 8. kötetének jelentősége

Gion Nándor 23 éves korában, amikor még alig jelent meg szép-prózai írása, leírta következő gondolatait, amelyek aztán egész írásművészetét meghatározták: „Az izgalmas cselekmény többnyire közönségikert biztosít a könyveknek. Fordulatosságával és feszültségével leköti a figyelmet, a középszerű olvasót is kikökennti kényelmességéből, sőt az effajta izgalom fedezéke mellett szinte észrevétlenül polgárjogot nyer a súlyosabb mondanivaló is [...]. A szerencsés kezű író, aki az effajta ötvözetet létre tudja hozni, a látszólagos kompromisszum ellenére kompromisszummentesen és a lehető legtisztább formában éri el a legmagasabb elérhető művészi szintet is” (*A cselekmény önállósága*, 1964). Ez a rövid részlet is bizonyítja, hogy elmélet és gyakorlat Gionnál (is) kezdetől kéz a kézben járt; egyúttal felvillantja, hogy milyen átgondolt, pontos, mégis könnyed eleganciával írott tanulmányokkal készült fel szép-írói hivatására.

A mindig szórakoztatóan elemző tanulmányíró mellett először most, az életműkiadás 8. kötetében lép teljes vértetben az olvasó elé a művészeti-kulturális jelenségeket fanyar humorral bemutató rádiós újságíró-szerkesztő, a művész barátokról és műveikről bensőséges hangon valló pályatárs és barát, aki jeles kortársainak és a klasszikusoknak nemcsak tisztelője és avatott elemzője, hanem – mint ahogy szintén ebből a kötetből kiderül – szellemes fordítója és átdolgozója is volt. Gion ebben a könyvben népmesék újramesélésétől egy amerikai nagyregény találékony dramatizálásáig számos regiszteren mutatja meg rendkívül sokoldalú írói tehetségét; és a sok meglepő újdonság között például még azt is megtudjuk róla, hogy pályája hajnalán nemcsak a verseléssel, hanem még a színjátszással is megpróbálkozott.

Ebbe a kötetbe tehát Gionnak főként azok a szövegei kerültek, amelyek más írók, művészek, illetve az ő műalkotásaik vonzá-

sában születtek, így megvilágítják a művészetekhez és a művészekhez fűződő viszonyait, kapcsolatait. A teljesség igényével igyekeztük összegyűjteni a kötetbe az ismertetőket, a kritikákat, az ajánlásokat, a méltatásokat, valamint a Gion által készített fordításokat és átdolgozásokat is – úgy a legkülönbözőbb helyeken elszórtan megjelent hosszabb-rövidebb írásokat, a korábban meg nem jelent kéziratokat, mint az évekkel-évtizedekkel ezelőtt csak a rádióban elhangzott szépirodalmi feldolgozásokat; de még azokat a jelenleg csak töredékesen fellelhető rádiós jegyzeteket is, amelyeket Gion az Újvidéki Rádió különböző kulturális műsoraiban olvasott fel. Az itt közölt hangjátékszövegek legtöbbje még soha sehol nem jelent meg nyomtatásban, a többi – elsősorban kritikai – írás túlnyomó része pedig több évtizedes tetszhalál után most támadt fel napi- vagy hetilapsírából, így nem túlzás azt állítani, hogy e kötet oldalain egy, a saját szépprózájához képest másik Giont ismerhetünk meg.

Az életműkiadás 8. kötetébe került írásaiban: kritikáiban, recenzióiban, méltatásaiban, fordításaiban és átdolgozásaiban Gion a helyi, főként vajdasági irodalmi terméstől az annak idején számára elérhető külföldi – főként magyarországi – „behozatali” művészeti termékekig: a könyvektől a filmekben és tévéműsorokon át a színi előadásokig, olykor képzőművészeti alkotásokig mindenféle művészi terméket, alkotói megnyilvánulást, illetve ezek jellemző jelenségeit tollára vette, így gazdag látletét adja kora jugoszláviai, illetve akkoriban számára Jugoszláviában elérhető művészetének. Ebből a kötetből kitűnik: Gion hatalmas olvasottságával halmozta fel és főként kritikai megírásával tudatosította, illetve mélyítette el azt a mesterségbeli tudást, amely lehet, hogy a felületes olvasó számára akár láthatatlan is marad, valójában viszont mintegy aranyfedezetként mindvégig támasztja-tartja – mint a jéghegy csúcsát az alja – az életmű ismertebb részét: benne még az apróbb szépprózai alkotásokat is.

A kritikus-recenzens Gionnak az érkező írásokból kiragygó mély intellektusa enged rálátni arra a mohó és kitartó olvasással

épített szellemi hátszóra, amely szépprózájában akkor is meghatározó, ha bizonyos szempontból szinte egysíkúnak látszik, minthogy legtöbbször csak a saját maga és ismeretségi köre által közvetlenül megélt vajdasági magyar szemszögű valóságot tematizálja. A szépprózára megfeszített erővel készülő, de eleinte főként művészetkritikusként megnyilatkozó Gion az elemző írásokban töményen intellektuális, meghökkentően összetett. Nem riad meg a legbonyolultabb művészeti problémák feltárásától sem, amit a legmélyebb gondolatissággal végez el, hozzá pedig a legkifinomultabb és legszabatosabb szaknyelvet használja. Ilyen alapos felkészülés után és révén pedig – és ez a lényeg! – életműve ismertebb, „népszerű” részében: szépprózájában a cselekménybonyolítástól a stilisztikai eszközökig úgy lett a felszínen – azaz mindvégig csak látszólag – egyszerű és közvetlen, és így nagyobb közönség számára is befogadható, hogy – az olvasmányosság mellett, vagy inkább „alatt” – valójában mindvégig nagyfokú gondolati gazdagság és sokrétűség jellemzi.

I. rész: Gion Nándor színre lép

A rendkívül széles körű: sok száz bibliográfiai tételt és még több napilap- és folyóiratszámot átböngésző kutatás számos korábban ismeretlen írást hozott felszínre. Jelentőségét, érdekességét tekintve már az első blokkban is több említésre méltó darab szerepel. Itt kapott helyet a nem Gion által írott – így az életműkiadásban egyelőre kakukktojás – *Érettségi* című cikk, amely (az író jobb ismerőinek szinte hihetetlen módon) Gion színpadi alakításáról tudósít. Azért is közlendőnek ítéltük ezt a szimbolikus című és különleges életrajzi adalékkal szolgáló írást, mert a kötetkoncepcióba illően az írónak a művészetrel, ráadásul más művészeti ággal való kapcsolatára utal, és mert már a pálya legelején mintegy előremutat a későbbi tribünvezetőre, sőt színházigazgatóra. Hasonlóan megdöbbentő újdonságot jelent a kötet későbbi részében a – verscsokorocska is. Ezek az írások egyrészt azért számítanak kuriózumnak, mert Gion számos alkalommal beszélt és írt róla, hogy a színházat sohasem szerette:

„mesterkélt világnak” tartotta* (NB, milyen jellemző, hogy már itt azt olvassuk róla, hogy „nem illeszkedett be teljesen az együttes játékába, fiatalos mozgása, hangja ellentétben volt azzal, hogy öreg iskolaszolgát személyesít meg”) – másrészt olyat is írt, hogy „eleve utálok a verseket”**, sőt még azt is nyilatkozta, hogy: „soha életemben, még egészen fiatal koromban sem írtam verseket”***. Hát tessék...

Hasonló irodalmi szenzáció, hogy a közelmúltban előkerült (és így kötetünkbe is bekerülhetett) Gion első, még álnéven megjelent szépirodalmi publikációja is: *Az öregember* című novella. Ez az írás Gion apai nagyapjának állít emléket – hogy az életműben csakhamar és végérvényesen átadja a helyet a latroknak is játszó másik nagyapának: Gallai Istvánnak, az életmű valódi főhősének. Feltételezhető a kérdés, hogy honnan tudjuk, hogy ezt a novellát valóban Gion írta. Az író nyilatkozatából, amelyben beszélt a tartalmáról: „[nagyapámat] egy éjszaka megütötte a guta. Orvost hívtunk, az orvos imbolyogva lépett a szobába, de nem azért imbolygott, mert berúgott, hanem mert hosszú évekig hadifogságban volt, ahol, állítólag, néha hónapokig fakérget meg füveket evett csupán. Annyira legyengült, hogy hazatérte után is csak szédelegve tudott járni. Hát erről az éjszakáról írtam még egyetemista koromban az első novellámat, alakanyarintottam egy tetszetős álnevet, és bevitettem egyik hetilapunk főszerkesztőjéhez. Ő elolvasta irományomat, kisére rosszkedvűen kijelentette, hogy közölni fogja...”**** – És hogy

* Pl.: *Az igazi színházigazgató: Németh P. Istvánról*, 2002. augusztus 27. előtt (kézirat; megjelenés előtt az életműkiadás 9. kötetében); *Az írók tisztességeseen politizálnak: Gyulai eszmecsere a vajdasági kultúráról*, Békés Megyei Népiújság 1989. május 22.; *Gion Nándor igaz történetei: A Vajdaságból elszármazott író régi élményeiről és új novelláskötetéről mesél*, Népszava 1996. július 6.

** *Véres patkányirtás idomított görényekkel* [1971], Noran Libro, Budapest, 2012., 168.

*** L. Guelmino Sándor és Gion 1971-es rádióbeszélgetését (megjelenés előtt az életműkiadás 9. kötetében)

**** *A tengerben néha kövek is vannak: Újvidéki beszélgetés Gion Nándorral*, Élet és Irodalom 1987. július 31.

Gion miért éppen a „Győri Tamás” álnevet „kanyarintotta alá”? A *Győri* névre nyilván azért esett a választás, mert alakilag hasonlít a *Gion* névhez: *G/G I/Y o/ő n/ri*; hozzátevé, hogy a *ri* betűkapcsolat – kivált kézírással – hasonlít az *n* betűre. A *Tamás* névről pedig tudjuk, hogy Gion első díjnyertes regényének, a *Testvérem*, *Joábnak*, majd *A kárókatona még nem jött vissza* című regénytől kezdődően az ifjúsági regényeknek a narrátor-főhőse is *Tamás* – akiknek (S.) *Tamás* neve nyilván az író és művei szenttamási eredetére/kötődésére utal.

II. rész: Kritikák, méltatások, jegyzetek

A kötet második – és talán legfontosabb – részében is számos érdekességet találunk. A hatvanas évek elején-közepén írott kritikákban az író intellektusa szinte gátlástalanul parádézik, gondolatai feltartóztathatatlanul hömpölyögnek, pl.: „A misztikus, rikító színű környezet harmóniáját nem bontja meg a sorok között rejlő ironia, a fonákjára fordított póz, a modern szellemes aforizmák, a tudományos utalások, melyek szinte észrevétlenül korszerű életérzést csempésznek a középkori páncélok mögé vagy a népmese és a mitológia világába, hogy azután itt is előttünk álljon az álmokat szenvedélyesen kereső ember, aki mindenkor többre becsüli a forrongó bizonytalanságot a szürke hétköznapiak egyforma kiegyensúlyozottságánál, aki álmainak szárnyalásáért feláldozza a valóság számára alacsonyan fekvő szilárd pontját.” (*Szórványos kirándulások*, 1964) Ám körülbelül 1967-re Gionnak még az értekező írásai, esszéi is letisztulnak, megnyugszanak. Ettől kezdve a szövegek egyre kevésbé elvontak, egyre olvasmányosabbak és befogadhatóbbak. Bizonyára tudatos döntés volt az olvasói szempontokhoz való alkalmazkodás: a kilépés abból az elefántcsonttoronyból, amelybe a vajdasági magyar szellemi elit oly gyakran bezárta magát. – A következő években pedig Gion megtalálta legsajátabb hangját: az óvatosan-csavarosan ironikus megfogalmazások egészen pályája végéig jellemzik majd, gyakran még elismerő mondataiban is: „A hasonlóságot szépen ki lehet mutatni, amint azt egy-két műbí-

ráló különösebb nehézség nélkül meg is tette, és természetes, hogy az ilyen mérlegelésnél mindig Gobby az, aki könnyűnek találta, amit ítéletként kénytelen vagyok magam is elfogadni, bár állítom, hogy Gobby mégsem olyan könnyű, ahogyan ez a hátrányos összehasonlításból kitűnik, és továbbra is állítom, most már némi fenntartással ugyan, hogy üdvös dolog az elismert írók iránti őszinte tisztelet” (*Túlméretezett tisztelet*, 1967).

Az első években Gionnak olykor még a rádióban elhangzott jegyzetei is nagyon szofisztikáltak voltak. Számos esetben olvasva is csak nagy figyelemmel érthetők meg teljesen, és rájuk is igaz, hogy cseles, rafinált megfogalmazásukkal nemcsak elmarasztalás, hanem sokszor még dicséretkor is meghökkentően hatnak. Ezek a szövegek ma még sajnos teljes egészükben nem hozzáférhetők (a bennük lévő kipontozások [„...”] az első forrásközlésből* valók); de még így, töredékesen is pótolhatatlanul értékesek. Mivel egyelőre nem tudunk olyan hangszalagokról (nagy valószínűséggel nem nagyon készültek, így nem is igen maradhattak fenn), amelyek ebből a korai időszakból megőrizték volna Gion hangját és „munkahelyi” szövegeit, így csak ezekből alkothatunk képet rádiós újságírói tevékenységéről. Mert bár Gionnak évtizedekig az Újvidéki Rádió volt a hivatalos, a „fő” állása, eddig annyit tudtunk – pontosabban csak hittünk, ha elhittünk... – az első évek munkahelyi szellemi tevékenységéről, amit ebben az egyetlen erre vonatkozó nyilatkozatában mondott: „a rádióba kellett menjek kezdő újságírónak, aki plakáthíreket közölt, hogy »ekkor és ekkor itt és itt, a Kecse utca 25-ben ilyen és ilyen rendezvény lesz«, és kész. Ennyi volt a szellemi megterhelés. Ebből sokat kellett csinálni.”** – Hát most már látjuk, hogy ez sem egészen így volt...

* Vékás János, *Magyarok a Vajdaságban 1960–1964: Kronológia*, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2013., ill. *Magyarok a Vajdaságban 1965–1969: Kronológia*, kézirat (megjelenés előtt)

** „Eljutottunk oda, ahonnan elindultunk”: Bemutató előadás [2000], *Forrás* 2002/12., 3–15.

Bár a *Magyar írók szerb-horvát* nyelven című rádióriportnak a nagyobb része nem Gion-szöveg, mégis fontosnak tartottuk közölni, mert ez az eddigi egyetlen ismert lehetőség bepillantani Gion rádiós riporterri – és itt ráadásul: élő szóból történő fordítói – munkásságába. Érdekes megfigyelni, hogy a rádiós források fennmaradásának/hozzáférhetőségének esetlegessége ellenére kirajzolódik, hogy azokban az időszakokban, amelyekből több rádiós irodalmi jegyzet áll rendelkezésre, kevesebb recenzió, tanulmány jelent meg a lapokban. Szépen kirajzolódik az is, hogy Gion kritikus tevékenysége milyen szoros kölcsönhatásban állt szépírói munkásságával; a következőkben néhány erre vonatkozó példát villantunk fel.

A *Helyzetjelentés* című szöveg (1962) eredetileg „Első írás” alcímmel jelent meg, de mivel Gionnak – álnéven – jelent már meg korábban saját írása, annak idején „bágyadtan tiltakozott” a címke miatt*, a szerkesztők viszont nem hallgattak rá. Mi viszont hallgattunk rá, és elhagytuk a hamis alcímet ez elől a „nem első »első írás«” elől, amelyben Gion – ambiciózus pályakezdőre jellemző módon – rögtön szembefordult az elődökkel: a rossz kritikus gyakorlat miatti dicséretinflációval, a vajdasági magyar olvasóközönség szellemi kiskorúságban tartásával. – Déry Tibor *Szerelem* című regénye elemzésének (1963) az első bekezdéséből kiderül, hogy Gion úgy lett novellaíróvá, hogy már kritikus pályája elején felismerte, milyen nehéz szakma is ez; az elemzés második bekezdése pedig arra nézve zseniális „bizonyíték”, hogy miből-hogyan vonatkoztatta el a jó novellafüzer kritériumait, amely műfaj pedig egész későbbi pályájának meghatározó műfaja – ő pedig a műfaj egyik legnagyobb mestere – lett. – Az *Egy-féle szociográfia* (1964) megírásáról lerí, hogy Nagy Lajos *Kiskunhalom* című művének olvasása-elemzése – bár talán még nem tudatosan – szintén felkészülés, tanulás volt Gion számára, leginkább a *Virágos Katona* és a *Rózsaméz* szociografikus hitelességű részeinek megírásához-beépítéséhez. Hogy később Gion regényeinek egyes részleteire

* Mesélni: igaz történeteket: Interjú a Déry-díjas Gion Nándorral, *Magyar Szó* 1987. október 31.

is majdnem igaz legyen: „Szociográfiát ír, ahol az emberekből regényhősök lesznek.” Hasonlóképpen: „Az író azonban óvakodott a végletektől, letompította a hangját, érzi, hogy hűvös tárgyilagossága nagyobb nyomatékot biztosít szavainak. Elemében van, ír. Ír mindenről, ami nem tetszik neki.” – A *Remekmű feltételes módban* című írás (1966) arról vall, hogy hogyan készült fel Gion a történelmi regény műfajára: jól megfigyelhető, hogy a történelmi regény elméletét e recenzió megírásával párolta le – ahogy az aktualitások leleplezhetetlen becsempészését is itt leste el; például: az író „a jelen érdekli, tehát alig-alig törődik a múlttal, éppen csak szüksége van rá, hogy ide helyezze élmény- vagy gondolatanyagát” – illetve még találóbban: „a tényeket Déry is tiszteletben tartja, még ha a jelent múlt időben ragozza is”. – Az 1968-as *Pula 68* című írás a szintén 1968-as *Kétéltűek a barlangban* és *Testvérem, Joáb* című saját regények megírásának az aktuális kultúrpolitikai helyzetre nagyban rezonáló alapálásáról vall. Egészen nyíltan beszél a különleges pillanatról, „amikor – szinte meglepetésszerűen – cenzúramentes függetlenséget nyertek” a művészek, és hogy erre nézve (volt) érdemes alkotniuk „most, amikor még idejekorán számolnak a kitágult keretekkel”, mert hiszen „néha a meglepően jelentkező szabadság termékenyebben hat, mint amikor jó előre számolnak vele”. – Gionnak még a hallgatása is beszédes: a *Laskói esték* című 1969 májusi rádiójegyzet után négy és fél év szünet következik a kritikai szövegekben – nyilván azért, mert Gion akkor már a saját regényei írásával volt elfoglalva.

Rendhagyó szöveg a kötetben *A Jó Pajtás érdekében* és a *Naplórészlet egy televízióról* című – ezek ugyanis nem egy műhöz vagy alkotóhoz, hanem Gionnak egy-egy kulturális fórumhoz, médiumhoz való viszonyáról, illetve e médiumok objektív jelentőségéről szólnak. Érdekes adalék, hogy kizárólag ez utóbbi szövegben írt Gion azokról a nagykövetségi összejövetelekről, amelyeken részt vett, és amelyek után „halszemű és a hónap alatt minden bizonnyal pisztolyt viselő emberek faggatták, hogy miről folyt a beszélgetés azon a nemzeti színű gyanús helyen” – így ez az írás az életműben egyedi módon bepillantást enged abba a helyzetbe, amelyben az állam-

szocializmusban élő kisebbségi író / vezető kulturális tisztviselő ki kellett hogy alakítsa viszonyát az anyaországi hivatalossághoz. – És hogy Gion eközben – tehát még kisebbségben – „belül” hogyan viszonyult az egyetemes magyar kultúrához? Tanújele ennek ebből az időszakból, hogy erdélyi magyar könyveket is recenziált. Az is tanulságos lehet, hogy ezek a recenziók mind egy horvátországi (tehát bár jugoszláviai, de nem újvidéki, nem is vajdasági) lapban jelentek meg. Gion mégis megírta és publikálta őket – valószínűleg azért nem Újvidéken, hanem Eszéken, mert a tartományi székhelyen, ahol ő is lakott és dolgozott, talán rossz szemmel nézték volna ilyen „össz nemzetieskedését”. Ugyanakkor már egy korai rádiós jegyzetében egészen nyíltan szólt arról, hogy: „a nemzet részei nemcsak regionális kultúrák hordozói, hanem az egésznek is letéteményesei, és fordítva, a nemzet egyetlen része sem képzelheti magáról, hogy az ő műve teszi az egészet, a többi pedig csupán járulékosan függ rajta” (*Szegényes, helyenként érdekes tartalom*, 1967) – és ezzel nagyon pontos meghatározását adta az egyetemes nemzeti kultúra saját részeihez való viszonyának. Ami pedig az adott hely(zet)b en és időben talán a legfontosabb volt: ezzel implicite tagadta a vajdasági magyar irodalomnak mint az egyetemestől, a határok felett állótól elkülönülő ’önálló’ irodalomnak a kategóriáját is.

A művészeti-kritikai írásokat tartalmazó blokkban az 1980-as évektől kezdve közölt darabokat nagyrészt az is összekapcsolja, hogy azokról az írókról, művészekről, barátokról, kortársakról szólnak, akik meghatározták Gion pályáját, illetve a művészetekhez fűződő személyesebb, magánemberi viszonyát. Kissé patetikusan azt is mondhatnánk, hogy ezek az írások már az emberi kapcsolatokról, a kötődésről – olykor még a barátságról, sőt a családról is – szólnak. Ez teszi indokolttá például a szívességből írott könyvajánlók, recenziók, méltatások mellett nekrológok, nyilvánosság előtt elhangzott köszöntő beszédek felvételét is, hiszen utóbbiakban Gion a számára emberként és művészként egyaránt fontos személyekről, illetve hozzájuk beszél. Ezek a szövegek már átvezetnek az életműkiadás készülő 9. kötetéhez, amelyben Gion mint közéleti szereplő jelenik

meg hangsúlyosabban; ugyanakkor megteremtik a kapcsolódást a jelen kötet következő részeihez, ahol főként olyan szövegek olvashatók, amelyeket Gion a számára valamilyen szempontból fontos íróktól fordított vagy dolgozott át.

III–VI. rész: Mesék, hangjátékok, zsengek

Az újramesélt népmesékhez talán a legmegfelelőbb kontextus, ha az azokat először közlő *Szépen zengő pelikánmadár* című kötet szerkesztőjétől, Jung Károlytól idézünk. Ez olvasható a könyv bevezetőjében: „Íróinkat arra kértük, hogy az előbeszéd gyakori esetlenségeit kiküszöbölve, a nyelvjárásiasságot mellőzve mai irodalmi nyelven meséljék el a válogatásba került népmeséket. [...] Egyesek közülük a lírai mozzanatokra helyezték a hangsúlyt mesélés közben, mások szigorúbban tartották magukat az eredeti szöveghez. Egyszóval: a kiforrott írói egyéniség alkotó hozzájárulása is kitetszik ezekből a meseszövegekből.” – Állítjuk, nemcsak a mesékre igaz ez, hasonlóképpen „alkotó hozzájárulással” dolgozta fel Gion például a hangjátékszövegeket is. Hogy mennyire, az kitetszik például abból is, ha a *Nézd, milyen szépen kezdődik a nap!* című rádiójáték Gion általi fordítását összevetjük a másik magyar fordítással,* vagy ha belegondolunk, hogy micsoda teljesítmény volt Hemingway kb. 450 oldalas, alapvetően prózai művéből** tízrészes, összesen kb. 300 perces rádiódramát készíteni – csöndesen megjegyezve, hogy az ilyen nagy munka: a kilenc-tíz részes hangjátéksorozat már elég ritka ebben a műfajban. – És az is „alkotó hozzájárulás” a javából, ahogy Gion Heller színpadra szánt drámáját*** is rádióhallgatóságra „hangsze-

* *Milyen szép napunk lesz*, Spiró György ford., bemutató: 1978. március 23., Petőfi Rádió 21:03.

** A több kiadásból az egyik, amely Gion rendelkezésére állhatott: Ernest Hemingway, *Akiért a harang szól*, ford. Sótér István, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1968.

*** Joseph Heller, *Megbombáztuk New Havent*, ford. Papp Zoltán, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1971.

relte” át: például ezek a – már a hangjáték bevezetésében megjelenő – ironikus-elidegenítő-önreflektív részek Hellernél egyáltalán nem is voltak meg:

„STARKEY (rövid szünet után, halkan, kissé hadarva, mesterkéltnél közvetlenséggel, mint a rádió műsorvezetői, amikor nyájaskodnak a hallgatókkal) Starkey kapitány én vagyok, kedves hallgatóink. Illetve én játszom Starkey repülőkapitány szerepét. Mert én tulajdonképpen színész vagyok, ezt Önök is jól tudják. Hallhattak engem már mindenféle hangjátékban, sokkal különbszerepekben is, mint ez a mostani. No mindegy. Most kapitány vagyok, és többnyire bombázásokra adok parancsot az alárendeltjeimnek, a repülőknak. Derék fiúk ezek a pilóták, szívesen bombáznak, még az életüket is feláldozzák néha. De ez Önöket ne zavarja, kedves hallgatóink. Ők sem igazi repülők, játszanak, jól-rosszul: ők is csak színészek. És Ruth is csak játszik. Ruth az én nőm. [...] Ez a kiabáló úr az őrnagyunk. [...] Nekem fogja kiadni a parancsot, hiszen ő itt az őrnagy. De azért ez nehogy megtévessze önöket. Ő is csak színész, aki éppen most őrnagyot játszik. Igaz, néha komolyan játssza, mintha...”

A fent már említett verscsokrocra mellett ugyanígy tökéletes újdonságok, kuriózumok ebben a kötetben Gion középiskolai szerb füzetének önálló fogalmazásai, illetve ezek fordításai. Ezen írások életrajzi jelentőségűek – Gion középiskolás éveiről még mindig elég keveset tudunk –; köztük a kötetkoncepcióba szerencsésen illeszkedően több irodalmi-filmes élménybeszámoló, elemzés is van. A fogalmazások fordítója, Dormán László megjegyezte – ez pedig Gion nyelvi szocializációjához adalék –, hogy Gion ezekben a fogalmazásokban keverte a nyelvtani nemeket és eseteket, magyar fejjel, magyar nyelvi logika szerint írt, szinte csak a magyar szavakat cserélte szerbre.

A szerkesztés szempontjai és nehézségei

A teljességre törekvés minden igyekezete ellenére van a kötetnek két ismeretes hiányossága is. Az egyik, hogy Gion rádiós jegyzetei közül csak azok a megszólalások, illetve – mint fentebb utaltunk

rá – legtöbbször csak megszólalásrészletek kerülhettek a kötetbe, amelyek Vékás János fent hivatkozott kronológiáiban birtokunkba jutottak. A másik, hogy Gion egyetemi szakdolgozatát, amelynek szintén ebben a kötetben lenne a helye, és amely nagy valószínűséggel Thomas Mannról szól(t), egyelőre minden igyekezetünk ellenére sem sikerült megtalál(tat)ni az újvidéki Bölcsészeti Kar archívumai-ban. (Ha valakinek lenne ötlete, hogyan lehetne hozzájutni, szóljon. Nagy örömmel fogadnánk; ahogy az *Ezen az oldalon* című novella-füzer-regény Gion által készített és az Újvidéki Színházban 1978-ban bemutatott dramatizációját is, amely minden igyekezetünk ellenére eddig egyelőre szintén nem került elő.)

Életműkiadást szerkeszteni nehéz dolog; akkor is, ha szűz földet kell feltörni, de az is komoly kihívást jelent, ha ugart kell újból művelésbe venni. Utóbbi esetben az a nehézség, hogy az elődök munkája (itt: az általuk *valahogy* megszerkesztett kötetek tartalma, kompozíciója) sok mindent behatárol, korlátoz – miközben az újonnan előkerülő írások szintén kényszerítőleg hatnak. Ez a probléma az életműkiadás valamennyi Gerold László után készített kötete esetében jelentkezik, mivel az általa szerkesztett *Műfogsor az égből*, valamint *Véres patkányirtás idomított görényekkel* című 4. és 5. életmű-kötet (az 1–3. életműkötetettel szemben) nem tartalmazta mindazon műveket, amelyeket ígér,* és amelyek műfajilag azokba a kötetekbe tartozók lettek volna. Gerold nemcsak napilapokban és folyóiratokban fennmaradt Gion-szövegeket hagyott ki, holott azok közül is több a birtokában volt, hanem még azokat sem mind vette fel, amelyek az Országos Széchényi Könyvtárban lévő és általa áttekintett Gion-hagyatékban rendelkezésére álltak. (Talán mind a mai napig megvannak a Gion-hagyaték dobozaiban azok a Gerold László nevével ellátott örjegyek – e sorok írója látta őket –, amelyek tanúsítják, hogy kikérte az anyagot; sőt köszönetet

is mondott (írt) az OSZK Kézirattár munkatársainak.)* A kimaradt novellák, kritikák, naplójegyzetek is teljes értékű Gion-művek, de mivel műfajukból a 4–5. kötet már komoly ízelítőt adott, nem kis fejtörést okozott a 6–8., sőt a szintén előkészületben lévő 9. életmű-kötet szerkesztésekor is utólag-pótlólag megtalálni a helyüket, amikor ezekben a kötetekben a korábbiakhoz képest szükségszerűen már más, új műfajú írások – pl. drámák, interjúk – dominálnak. A mostani kötet esetében: mindenképpen ide való lenne / lett volna az életműkiadás 5. kötetéből többek között *A cselekvő ember tragédiája*, a *Thomas Mann, az esszéíró*, a *Részleges hozzájárulás*, az *Írói szerénység – rendhagyó alkotási mód*, az *Irodalomról a rádióban* és a *Barátkozás a kövekkel* című írás, minthogy ezek is kritikai szövegek, illetve a mások művészetével való kapcsolódás jegyében születtek. Hasonlóképpen: az életműkiadás 4. kötetében lett volna a helye, de a 6–7. kötetbe kényszerült a rövid prózák közül például a *Legjobb befektetés az abortálógép*, a *Fehér és Fekete Bárányka*, a *Gyönyörű év kezdődött*, a *Maradjon a galamb*, a *Margitka gondja* vagy az *Izsakhár, folytatás* című is. Ugyanígy *Az öregember* című novella is csak most találta meg a helyét: szükségből, de a kötetet jelentősen gazdagítva, a *Gion Nándor színre lép* című blokkban.

Felvetődhet az is, hogy az életműkiadás immár általunk szerkesztett 6. kötetében lévő írások közül a Jókai Mórról, a Thomas Mannról és a Szerb Antalról szóló írások is tekinthetők a 8. kötetbe is tartozóknak. Utóbbiak esetében azért döntöttünk a 6. kötetbe való felvételük mellett, mert ott tematikailag-műfajilag jobban a kötet-konstrukcióba illenek: minthogy lényegüket tekintve nem annyira műelemzések, mint inkább Gion írói formálódásának állomásait megörökítő vallomások, gioni „naplójegyzetek”, így jobban illeszkednek az írói önéletrajz kijelölt kötetkompozíció ívébe.

A 8. kötet egyes blokkjain belül – amennyire lehetett – kronológiai sorrendben vettük fel a műveket, mert – különösen a II. egy-

* „Ez a könyv [...] a szerző valamennyi elbeszélését, novelláját, rövid prózáját tartalmazza.” Id.: *Műfogsor az égből*, Életmű/4., szerk. Gerold László, Noran Libro, Budapest, 2011., hátlapszöveg

* Itt: *Utószó jegyzettel = Véres patkányirtás idomított görényekkel*, Noran Libro, Budapest, 2012., 339.

ségben – így mutatható be a legjobban az az alkotói út, amelyet Gion bejárt az első, tapogatózó, szárnypróbálgató írásoktól az érett „nagy” elemzéseikig. Ugyanakkor itt is érdemes megjegyezni, hogy Gion legelső szépirodalmi vagy kritikai írásaiban is tulajdonképpen érett alkotó. Hiszen már ipari tanuló korában komoly olvasottságra tett szert, és már akkor az írói hivatásra készült elő, amikor még úgy látszott, hogy aligha lesz rá esélye. És amikor tényleg tere nyílt rá, teljes erővel folytatta a felkészülést, így például *Kezdő írói hibák* című 1964-es írása már akkor profi oktatószövegként került ki tolla alól, amikor még egy regénye sem jelent meg. Mondhatjuk így is: Gion kezdőként sem volt már egészen kezdő.

Az életműkiadás 5–6. kötetével szemben ebben a kötetben az egyes művek bibliográfiai adatait rögtön a címek alatt jelezzük, mert kijelölik azt a kontextust – akár a keletkezés idejét, akár a publikálás helyét vagy más körülményt adnak meg –, amelyek a szépprózai művekhez képest sokkal többet ad(hat)nak az írások értelmezéséhez. Ahol vissza tudtunk menni a szöveg „szerzőibb” változatához, ott az írást kéz- vagy gépiratból rögzítettük, és ennek tényét szintén jeleztük a bibliográfiai adatok között. Némely írásoknál nem szerepelnek bibliográfiai adatok: ezek tudomásunk szerint a szerző életében nem jelentek meg; ha utána igen, akkor e sorok írója rendezte őket sajtó alá. Mivel a posztumusz közlések bibliográfiai adatai felborították volna a művek időrendjét, ezeknek az írásoknak nem a közlési, hanem a szövegből legtöbbször elég pontosan kikövetkeztethető keletkezési idejét adtuk meg.

A „jugoszláv” nevek latin betűs „szerbhorvát” írásmódját ebben a kötetben is megtartottuk, azaz a szerb neveket nem írtuk át fonetikusán. Ugyanakkor az olvasóbarát szöveg létrehozásának igényével a mai helyesírást igyekeztünk érvényesíteni, viszont néhány esetben – amikor kifejezőnek vagy funkcióval telítettnek éreztük – megtartottuk az összetett szavak (olykor különírandó szókapcsolatok) Gionra jellemző kötőjelezését.

Kurcz Ádám István

Köszönetnyilvánítás

A szerkesztő halálával és örömmel mond köszönetet

Gion Eszternek sokféle baráti segítségéért és a szövegek közreadásához való hozzájárulásáért;

Maurits Ferencnek a Gion Eszter tulajdonában álló *Űrhajós* című alkotás felhasználásához való hozzájárulásáért;

Horváth Futó Hargitának számos folyóiratcikk és a középiskolai szerb fogalmazások átküldéséért;

Tari Istvánnak, Szajkó Istvánnak és Léphaft Pálnak, hogy hozzájárultak Gion-ábrázolásaiknak a hátsó borítón való megjelenítéséhez – Szeles Károly, Petrik Pál és Simsay Ildikó jogörökösét nem sikerült megtalálnunk, de bízunk benne, hogy örülnének, hogy felmenőik alkotásai is megjelentek a borítón;

dr. Nagy Géának és Gehringer Évának számos szöveg nyelvi ellenőrzéséért, és különösen az *Akiért a harang szól* című hangjáték 9. fejezetének hallomásból való legépeléséért;

Vázsonyi Csillának, a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet könyvtárosának *Az öregember* című novella megtalálásáért és több más, csak folyóiratban fennmaradt írás átküldéséért;

Paraczký László szenttamási újságírónak számos folyóiratcikk könyvtári megkereséséért;

Lakner Editnek, az Újvidéki Rádió munkatársának a hangjátékok gépiratainak lemásolásáért és átküldéséért;

Vékás Jánosnak a vajdasági kronológiák fájljainak átküldéséért;

Dormán Lászlónak és Tomka Juditnak a szerb szövegek fordításáért;

Bordás Győzőnek a *Színház a nézőtérrel* című könyv recenziójának átküldéséért;

Tamás Juditnak (Jimnek) alapos korrektori segítségéért;

Szaszovszky Ágnesnek türelméért és hasznos szempontokért;

Takács Sánta Andrásnak biztatásáért;

Szondi Bencének és Cserép Nellinek mindig kedves és készséges segítségéért;

és külön köszönet jár Balázs Attilának e kötet „keresztapaságáért”, hiszen az ő közléséből ismerhettük meg Gion kedvelt szófordulatait: „Nagyfőnök Nándor szerette egykor, ha épp ő, B. A. (Balkanac) megy el a különféle könyvkiállításokra, foglalkozik a könyvkiadás-sal meg ilyesmikkel, csupán egy határozott kikötése volt neki. Még-pedig az, hogy minden jelentésben benne kell lennie annak, hogy KÖNYV KÖNYV MELLETT”* – ami így ennek a könyvnek is címe lehetett.

A Gion-életműkiadás eddig megjelent kötetei

1. *Latroknak is játszott* [négy regény: a „felnőtt” tetralógia], szerk. Füzi László, Noran, Budapest, 2007.
2. *Börtönről álmodom mostanában* [négy regény], szerk. Füzi László, Noran, Budapest, 2008.
3. *Az angyali vigasság* [hat „ifjúsági” regény], szerk. Füzi László, Noran Libro, Budapest, 2010.
4. *Műfogsor az égből* [összegyűjtött elbeszélések], szerk. Gerold László, Noran Libro, Budapest, 2011.
5. *Véres patkányirtás idomított görényekkel* [naplók, interjúk és más írások], vál. és szerk. Gerold László, Noran Libro, Budapest, 2012.
6. *Krisztus katonái a Görbe utcából* [prózai és drámai művek], vál. és szerk. Kurcz Ádám István, Napkút, Budapest, 2019.
7. *Keresünk egy jobb hajót* [drámai művek, filmvázlatok, reflexiók], vál. és szerk. Kurcz Ádám István, Napkút, Budapest, 2020.
8. *Könyv könyv mellett* [kritikák, fordítások, átdolgozások és más művek], vál. és szerk. Kurcz Ádám István, Napkút, Budapest, 2021.

Előkészületben

9. *Minden leírt betű hitvallás* [cikkek, nyilatkozatok, interjúk és alkalmi beszédek]
10. *Csak füstölgök és morgolódom* [mások dramatizálták Giontól]

* B[alázs]. A[ttila]. Balkanac, *KÖNYV KÖNYV MELLETT: Tarzan Szent-tamáson és a 92. Ünnepi Könyvhéten*, Balk Magazin, 2021.09.03. <https://balk.hu/2021/09/03/konyv-konyv-mellelt-tarzan-szenttamason-es-a-92-unnepi-konyvheten/>

Tartalom

I. Gion Nándor színre lép

Zenta község Kultúrtaácsa Thurzó Lajos-díjat alapított	7
Érettségi	8
Lázadás a szavak ellen	10
Az öregember	13

II. Kritikák, méltatások, jegyzetek

Helyzetjelentés	19
Kinek az elvei sántítanak	22
Lehetőség és megvalósítás	26
Panoptikum hétről hétre	27
Hevenyészett jegyzetek egy nyilvános vidám-műsorról	29
Brecht Szabadkán	31
Jean Cocteau <i>Búcsú</i> című monodrámájának előadásáról	33
Csoportosított naplójegyzetek a VIII. Sterija Játékokról	34
Déry Tibor, <i>Szerelem</i>	40
Miodrag Pavlović: <i>Igra bezimenih</i>	44
Ha már szatíra, hát legyen merész	47
Kullogó kritika a Kortárs 1963/6., 7. és 8. száma után	49
Ponyva és irodalom	54
A fölény költészete	55
Egy mostoha műfaj és Bálint György dicsérete	58
Egy ellenzéki kritikus a XIX. századból	63
Déry Tibor <i>Niki</i> című kisregénye szerb-horvát nyelven	66
Egyféle szociográfia	67
A visszhang titka	70
Egy abszurd hős látomásai	72
Helyszínen...	74
A <i>Rozsdatemető</i> színvonala fölött	79
A művész-kritikus elvei	82

Kezdő írói hibák	84
Félbemaradt gondolatok	87
Petőfi és Petőfi Sándor	90
A Híd áprilisi számáról	94
Kritikai módszerek ajánlása...	95
Vészi Endre <i>Hajnali beszélgetés</i> című színművének előadásáról	108
A cselekmény önállósága	109
A középút hátránya	111
Szórványos kirándulások	113
Modern állatmesék	116
Publicisztikai korkép	118
Magyar írók szerb-horvát nyelven	121
A „Home des lettres” arcképcsarnoka	122
Egy értékelés kísérlete	125
Félelemből származó humor	129
Remekmű, feltételes módban	135
Átlagszinten	139
Az Új Symposion májusi számáról	139
A Híd július–augusztusi számáról	140
Dosztán András Huzalplasztika című kiállításáról	140
Az Új Symposion júniusi számáról	141
Az Új Symposion júliusi számáról	142
Kettős keret	143
Türelmetlen krónikás	147
Fél évtizedes irodalmi mozgalom, avagy korszaknyitó-e a Symposion	150
A Vándorbot című irodalmi és kritikai folyóirat harmadik számáról	151
A jugoszláviai magyar líra helyzete az egyetemes magyar irodalomban	152
B. Vámos Vera <i>Karl Jaspers filozófiája</i> című monográfiájáról és az Új Symposion friss számáról	153
Szegényes, helyenként érdekes tartalom	154

Nacionalizmusról felnőtteknek	156
Gondosan válogatott gyűjtemény	157
Túlméretezett tisztelet	158
Gondosan szerkesztett kettős szám	161
Burány Nándor, <i>Összeroppanás</i>	162
Körkép 67?	163
Milyen humor?	165
Kisregények és novellák	167
Ketten a szakadékban	168
Pula 68	170
Az Új Symposion 44. száma kritika-ankétjának írásairól	174
Deák Ferenc <i>Áfonyák</i> című színdarabjának ősbemutatójáról	175
A <i>Menetrend</i> dicsérete	175
Rövidfilm-bemutatók a Tribünön	176
Bosnyák István, <i>Laskói esték</i>	177
Németh István, <i>Zsebtükör</i>	177
Kányádi Sándor, <i>Fától fáig</i>	179
A műkedvelő színjátszás védelmében	181
Sütő András, <i>Istenek és falovacskák</i>	182
<i>Bővizű patakok mentén</i>	184
A díjazott könyvről	185
Új magyar film	187
Vélemény félidőben	189
Egy szem – egy színház	190
Írta és hitte Vébel Lajos	191
Színész és költő	192
Egy életmű súlya	193
Magatartás, tisztesség, elszántság	195
Akit sokáig szerettek hallgatni	196
A Jó Pajtás érdekében	198
Naplórészlet egy televízióról	199
Focira kalkulálva	201
Család, vihar, szerkesztés, költészet	203
Nem öregedett meg	207

Nyilakat a rossz levegőbe	209
A filmezés bizonytalan időre elhalasztódik	211
Naplórészlet ajánlással	213
Egy svájci üzletember, aki gyakran hazatér	214
Irigylem a drámaírókat	215
Guelminó Sándor koporsójánál	217
Vitatkozni szeretnék	218
„a Hitelt szeretném dicsérni”	219
Naplórészlet írókról és szerkesztőkről	221
Énekelve szép	223
Bálint Tibor, a tájékozott polgár	224
„Ritkán panaszkodik...”	225

III. Mesék

Fordítások <i>A sárkányölő királyfi</i> című kötetből	
Szent Száva és az ördög	229
A két garas	232
Átdolgozások <i>A szépen zengő pelikánmadár</i> című kötetből	
Mese a kökényszemecskéről	236
Tyúkocska	239
A gonosz mostoha	241
A szegény ember fia meg a csodaló	245

IV. Hangjátékok

Nézd, milyen szépen kezdődik a nap!	253
Még képesek röpcédulát osztogatni!	281
Megbombáztuk New Havent	305
Akiért a harang szól	343

V. Zsengék

Szerbül írott középiskolai fogalmazások	
<i>Ádám és Éva</i>	519
Egy tavaszi nap	519
Egy nyári élményem	520

<i>A Nana</i> című film tartalma	521
Téli örömek	521
Vasárnap délután	522
Egy érdekes film	522
Téli reggel	523
Egy cikk a sajtónkból	524
Egy élmény a nyári vakáció idején	524
<i>Az én hat elítéltem</i>	525

Versek

A csavargó	526
Este a falun	530
A haldokló farkas	532
Egy haldokló barátom emlékére	534

Szerkesztői szó	537
Köszönetnyilvánítás	551
A Gion-életműkiadás eddig megjelent kötetei	553

Napkút Kiadó Kft.
1027 Budapest, Fazekas u. 10–14.
Telefon: (1) 787-5889
Mobil: (70) 718-5235
E-mail: napkut@gmail.com
Honlap: www.napkut.hu

Szerkesztette, a szövegeket válogatta és gondozta:
Kurcz Ádám István

A szövegek összegyűjtésében közreműködött:
Horváth Futó Hargita és Paraczký László

Korrektor:
Dr. Nagy Géza és Tamás Judit

Tördelőszerkesztő:
Szondi Bence

A címlapkép Maurits Ferenc;
a hátlap Gion Nándor (1), Tari István (2), ismeretlen művész (3),
Petrik Pál (4), Szeles Károly (5), Szajkó István (6–7), Simsay Ildikó (8)
és Léphaft Pál (9) alkotásainak felhasználásával készült

Nyomdai kivitelezés:
Érdi Rózsa Nyomda

ISBN 978 615 6283 93 1